

הקדמת החכם השלם הדיין המצויין כמהור"ר אברהם רוזאניס נר"ו מלתא דתמיהא מידבר דכירי אינשי כל פי האי פנותיה ומטעמיה דמר ליתנהו בזכירה לא בסבי דאזלי אתיגרי ואיתהפיה פרעי.

פי הפלה ה' יחיד בדורו לשם ולתפארת. ומאן דתני עדיה"ן לא משתבש דמעטרא להו פסאסא וצבי עדין לגאון שמהו לעילא מפל לא הניח דבר קטן ודבר גדול ספרא וספרי פולהו שמעי.

פי גמ"ר חסיד מיום עד לילה. ולילה פיום אחת ארנפה ואחת קצרה, רבי לא שנא"ה ויהי ע"ר לבו פלב הארניה בקש להתנמנם מקום אשר פול שם תהא מטת"ו, אדו"ר בלבושו וילט פניו באדרתו, אינו דומה שונ"ה, לא שכת בפאת מטה בלבב יצועי.

זה דרכו דרף הקדש פולהו שני דרב יהודה אשר בצאתו מרחם קדשוהו שמים קדושי תורה כבר שית כבר שבע ותצא עליו הרוח אורייתא יתבה ליה לאשה וישנא"ה במשלם שער"י על כפים פסה אור קדמה וימה אל ארבעת מקצועי.

האי מאן דחזי ליה לרבי אגלימא דאפתפיה זרחה השמש עליו ורבי יתקרי. ויחכם מפל אדם אלו בדידיה קא משמע, ויותר שיהיה חכם הרבה גבולו פועלים לתורה פולהו רבנן דמתבתא מרב יהודה גמרי כל יומא ויומא שמעתתיה בפומיהו ודרדג משחא ארישייהו חכמתא לחכימין ומנדעא ליודעי פי פלא מעיני העדה ויספו"ק עלימו ספיקא דאורייתא לא דברו חכמים בהנה וגם דמ"ו הנה נדרש שאינו נקו"ב דרבנן סגר עליהם המדב"ר אקצירי ואמריעי, מלתא אגב אורחא פד סליק אדרגא את מקורו הערה שורש דבר נמצא הדמ"ן יתעבד דוגמא לדבר ברגע קטון מהר צועה.

את הדבר הקשה והלכה מקנפחת נזרקה מפי חבורה וילשון חכמים מלאו עלומי"ו ולא מצאו כל אנשי חיל ידיהם אם אכן הוא נמוח לפי שכלו ואם ברזל מפעפעו ועשה אותם ריקועי. פי יתפו"ס איש לבטא בשפתים ועליו יציץ נזר"ו דרף בני אדם לאתפוס"י אדר"א ושרים עצר"ו פחא דהיתרא ונעלם דבר, ברוח שפתיו פאשר ינתק פתיל הנענרת נדרים פורחים ושבועו"ת מטו"ת ק"ל נדרי ושבועי, פי ינצו אנשים דבר הגורם לממון חב"ל על דעבדי"ן דרף התגרים מעשה נצי"ם אחד באחד יגשו האדנא דשכיחי גשושאי מילי דנזיקין השור והבור והמבעה ד"ן ידיו עמו פאשר ישאל איש בדבר האלהים וכל הינצא מפיו הן הן הדברים שנאמרו למשה בסיני ומשפטיו עם ישראל בשובה ונחת פרועה עדרו ירעה.

אם יהיו כל חכמי ישראל בשקול הדעת שאני רב יהודה דאפילו ספיקי דגברי גריס. גדול שבכולם לגבי דידיה בדבר הלכה ככן נג"ס באחד ענ"ק ומשפילים בכל חכמה פי התעסק"ו עמו תנו"ע דעתם בבטול כל מודעי.

מי בשחק יערוך פמוהו מורה ולבבו ל"ו פן יחשוב אדם פיוצא בו ותורה יבקשו מפיהו לשמוע פלמודים רחמנא ליצלן מהאי דעתא קלישתא הוא צריף לשקועי. אוי לו לדור שפך עלה בימיו מה אנו"ש פי תזכרנו פי עלה שרטון וכ"ל בשלי"ש והא הקא שני שלישי גדי"ל וחד לצלא"י.

כי נשפה ארון האלהים, נצחו אראלים את המצויקים. והנה מהרה ק"ל מן שמיא נפל יהודה יעלה בישבה של מעלה אתר דמתבעי אף גדול הנה באותו היום בהנח"ל עליון נחל"ה מבנהלה שדי מומא בןקוין שבעינו שורניני דעינא דתלו אליב"א דכנלי עלמא.

נש"א לבבנו אל פפים רחמנא ליבא בעי. על זאת ישומו ישרים והנה צועקים איה סנפר איה שוקל גופי הלכות אהרוניות ערניות ובין טמא לטהור יודיענו כל כי האי גנונא צריף לאודועי.

כי מי יוכל לדון ספיקות וספיקי ספיקות דכל שעמא ושעמא מתרחיש בבי מדרשא דבר שבערנה חומ"ר מים רבים וספק טריפה דאשתכחת בה תרי בועי על פו תפוג תורה כי אבדה פלי חמדתה והילדה ומחזיקה האי תנא הוא ובמקום הרים קאי תחת אב"ן ספנא דארעי על דא נדאי יבפון כל מרירי ליבא דחסרא לארעא חסרון לא יוכל להמנות ימים או עשור צריף לממני יומי ולממני שבועי על זאת תאבל הארץ וכל האיש אשר נגע אלהים בלבבו המ"ר ימירנ"ו כהמ"ר על הבכור כי פק"ד ה' את עמו, יום שמת רבי גלה פבוד מישראל וגם דל"ה דל"ה מאי עניות עניות דתורה מאן יהיב לן מעפריה ונפחול לעינינו פחו"ל שונויה רבנו עפרא דתומי פרעי לולי ה' צבאות הותר לנו ספרי דבי רב מתורתו של רבי תורה שליקמה והמה בפתובים אשר שמענו ונדעם מפיו יקרא אלינו בשבתנו על צי"ר מזוזות פתחיו משפן צל"ו לעומת קלעי.

זה יצא ראשונה אשר פוננו ידיו גלילי זהב הגיע לפרשת דרכים קטן הכמות ורב הערך דרושים הנחמדים מזהב ומפז. לפניו לא הנה כן נא"ה דור"ש טוב לעמו.

כל חנה שטועמו בתר ערב"א קא אזיל ורהיט פי פרס"ה אפילו המלך שואל בשלומ"ו מי הוא זה ער"ב לכל שומעו. ולדידי חזי לי יושב ודורש פמשה מפי הגבורה וארשת שפתיו נהרי נחלי דבש וחל"ב ביהודה בהדי דדריש שדי זיהרי"ה כזוהר הרקיע גלגיה לדרעי.

הני מילי דאגדתא אשר חכמים יגיד"ו דברים הקשים כגידים דברו לשון הבאי תבנית כל רמ"ז מאלמ"ם אלומי"ם וכל הרוצה לטול דברים ככתבן אינו אלא טועה, שנה ופירש דברי חכמים וחידותם הקיפן בהלכות ילמד סתום מן המפורש דברי ספרים מדברי סופרים סיועי מסייעי, כל שישנו במקרא דלאו רישיה סיפיה קשו קראי אהדדי דרשינהו מר פסיני וירכב אותם במרפכת המשנ"ה והתלמוד איתקוש הנויות דאפיי וכללן זה בנה מקרא מעט והלכות מרובות בחדא מחתא מחתינהו ובלולי"ם יעלו נכוחים למבין וישרים חיים לכל מוצאיהם חיי מאן בעי.

ומחזיקנא טיבותא לב' צנתרות הזהב אחים גם יחד להרב המספר זלה"ה. ראשון שבראשון החכם השלם כמה"ר חיים רוזאניס יצ"ו.

מחנה חיים ישמרו ויחיהו. ומשנהו פלאב החכם השלם הוא אהרן בחיר ה', שניהם מלאים התורה והמצוה, יחיו דגן ויפרחו כגפן וכגנה זרועי, העומדים על משמרת להוציא לאור כל כתבי הקודש של הרב ז"ל בל יראה ובל ימצא דבצרי חדא מפל הנמצא פתוב ינשר דברי אמת, ותפילתי קבע דלא לייתי לאמנועי, על משמרת אעמודה כפי פרושות קדם מרנא דבשמיא פהדיו נקדים רחמין למיבעי.

עד אימת גצטער ונגיזיל. לייתי בר נפלי ולינקוט פינרא וליתיב ארישיקוהו על חד תרין תלתא דפןרענותא כל קבל דאשתכחא בהו כמה ריעי.

מאי רבותייהו כלפי שמיא לאפס ותוהו ונחשבו, ואנחנו עמה נקומה ונעלה בית אל כדי שיקלנט העין פהנים בעבודתם גזונים בזרוע לחינים והקיבה שיתין צעי. ואנא בריה קלה ישבתי משתומם מראות ברע כי נפקד ממנו את המור"ה לצדקה, גונח מלבדו מיפעא פעי.

וחליתי והייתי כגבר אין איל, אין כפי מענה ולא גמירנא שותא אפילו שיחה קלה לישנא קטיעא זאת היתה לי הנה ארש"י אר"ש לא מטוקרה היא, על פן יהיו דברי מעסים לישנא תירא לגרועי.

נאם הגבר דשף מדוכתיה מעת הוסר התמיד ור"ב סליק לבי קברי אין דעתו מינשבת עליו, דולג על המפתן מבית לבית ומחצר לחצר כארי ידי נרגלי מסיעי"ן מסועו"ת אלה מסעי. כותב בדמע כ"ז נעת שאני בעולם יגון בלבבי יהא מונ"ח עד שיבא אליהו יבש"ר רוח נגידיים כי זרח השמש משיח אלהי יעקב.

נחזי אנן בנו"ת ירושלים דדהבא, נדחי ישראל יפנס הצעיר אברהם רואניס דרף הקדימ"ה הקדמת המסדר החכם המרום כמה"ר יעקב פולי נר"ו קול הנער הנצב פורץ לעשות לו דרף בתוך הבאים, זכות הוא לעבד עומד ומשמש לעבד עבודה.

עמוס בלשונו כרנף ותני עשרה תנאי"ם, תני תנא קמיה דרבי יהודה: תנא ארישא קאי. הלא מראש הבינותם מוסדות הארץ ורזונים? חוקקו צדק מילין לצד עיקלאה ועד עתים יומיא מטא.

כי ה' הוא האלהים היושבי בשמים ושם חביון עזו מעולם לא ירדה שכינה למטה. ראו חיבתכם לפני המקום הופיע מהר פארן וירד ה' על הר סיני שביק פתחא רבא ועייל בפתחא זוטא.

בהראותו את יקר תפארת גדולתו בשביל ישראל שנקראו ראשית אלהים נצב בעדת אל, כגבור איש מלחמה הרים נזלו ויגעו אמות הספים ארץ יראה מוט התמוטטה. מימינו אש דת ויתן לנו נחלת שדי ממרומים חמדה גנוזה בחקל תפוחין קדישין חלקת השדה אשר נטה.

ולא זו בלבד אלא שבכל דור ודור קדמה שכינה ואתיא תוף תוף בהתאסף ראשי עם קדש אלופינו בתורה שמןפלאים במעשיהם העומדים ברומו של עולם הן הן מעשה מרובה תואמים מלמטה.

עוד זאת תירה שיה פזורה לעטרת צבי ולצפירת תפארה שאפ"י אחד שיושב ועוסק בתורה ה"ן השכינה שורה ונהורא עמיה שריא על ראש המטה. ואף גם זאת בכל צרתם לו צר בכל המקום שגלו הבנים מעל שלחן אביהם שכינה שרויה ביניהם וה' הולך לפניהם כנשר יעיר קנו ולהחיות לכם לפליטה, ועמא דארעא לא ידעו ולא יבינו היש ה' בקרבנו כלם נפנו על כסף וזהב דרף גבר בעלמא דהבא טבע"א הוי דעתיה אפרוטה.

ושנות"ם בְּבִהְלָה עַל עֶסְקֵי קֵשׁ וְתָבֵן אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ וּבָגְדוּ לְלַבְנוֹשׁ אַגַּב עֶמֶר נָקִי סְדִינָא
בְּקִיּוּטָא. וְהָחִי יִתֵּן אֶל לְבוֹ לְעוֹלָם שְׁפָלוּ טוֹב כִּי גָרִים אֲנַחְנוּ כְּצֹל יְמִינוּ עָלֵי אֶרֶץ, הָאֶחָד
בָּא לְגוֹר וּכְאֶרְחַ נְטָה.

כְּמָה גְדוֹלִים מַעֲשֵׂה צְדִיקִים זְבָחֵי אֱלֹהִים מְאֻנִּין תְּבִירִין דְּקַב"ה דִּינְתָבִין וְעֶסְקִין בְּאוֹרֵינְתָא
קְדִישָׁתָא מְוַהֲרֵקֵיהּ דִּיהֲנִי בְּטַפְסָא דְּמַלְפָּא מִנְחָ שָׁם יִתְּנוּ צְדָקוֹת ה' פְּמַלְיָא שֶׁל מַעֲלָה
וּפְמַלְיָא שֶׁל מַטָּה.

ה"ן עוֹמְדִין לְהַתְּפִלֵּל יַעֲשׂוּ דְרָף בְּקִשָּׁה בְּעַד הַשְּׂאֲרִית הַנִּמְצָאָה פְּלִיטַת בֵּית יְהוּדָה: תִּנְא
דִּידִן קָא חֲשׂוּב מִמַּעַל לְחֲשׂוּב חֲטִיבָה אַחַת בְּעוֹלָם וְעַם קְדוֹשִׁים נֶאֱמָן אֱהוּב לְמַעֲלָה וְנֶחְמָד
לְמַטָּה וְהִנֵּה .

אַמַּת דְּרָף הַתְּגָרִים כּוֹתְבֵי סְפָרִים דְּרָף הַקְּדוּשִׁים מְרַבִּים הָעַם לְהִבְיָא מִלִּי"ן ע"ג מִלִּין
בְּשִׁבְחַת הַמַּגִּיעַ לְכֹסְפִים, וְכָל הַמְרַבָּה לְסַפֵּר חֲשִׁיב"א בְּעֵלְמָא הֲוֵי יַעֲשֵׂה טוֹב וְלֹא יִחְטָא.
לֹא כְּאֵלָה חֵלֵק יַעֲקֹב כִּי מִי הוּא זֶה עָרַב אֶל לְבוֹ לְגִשְׁתַּת בְּאַרְשֵׁת שְׂאִין הִפָּה יָכוֹל לְדַבֵּר
וְכָל הַרוּצָה לִיטּוֹל אֶת הַשֵּׁם אֲפִילוּ הוּא עוֹשֵׂה כֵּן אֶלְף אֶלְפִים עֲדִין לֹא הִגִּיעַ לְחֲצִי
כְּבוֹד אֲפִילוּ כְּמַכְחֹל בְּשִׁכּוּפְרַת ק"ו מַחְטָה.

תְּמִיזָה אֲנִי הַנִּמְצָא כְּזֶה אֶחָד מֵאֶלְף שְׁיָכוֹל לְהַשְׁמִיעַ כָּל תְּהֵלְתוֹ וְחֲכָם לְכַשְׂיִרְצָה עֲדִיו לְבָלוּם
מִשְׁתַּקִּין אוֹתוֹ בְּנִזְיָפָה הַדֵּר חֲזָא סִיּוּטָא. יַחֲשׂוּב ה' לוֹ עוֹן הָאִמּוֹר"י כִּי מְגֵרְעוֹת נִתְּנוּ מַעֲלָה
עָלָיו הַפְּתוּב כְּאֵלוּ חֲטָא.

הֲלֹא אַב בְּחֻכְמָה וּכְתֻרָה שֶׁל תּוֹרָה מְשִׁירֵי כְּנֹסֶת הַגְּדוּלָה בְּיּוֹדְעָה וּמְכִירָה קָא אֲמִינָא אַגַּב
רִיקֵטָא מַה דְּמוֹת תַּעֲרֹכוּ לוֹ אִם יִהְיוּ כָּל חֻכְמֵי יִשְׂרָאֵל בְּכַף מְאֻזְנִים אִין הִיקִישׁ לְמַחְצָה
וְיִחְכַּם מִכָּל הָאָדָם בְּשַׁעַה שְׁפוּתַח בַּד"ת נַעֲשׂוּ הַפֵּל כְּחֲרָשִׁין פּוֹתְחִין בְּחֲרָטָה.

דוֹמָה הָרַב לְמַלְאָךְ וְצְדִיק יְסוּד עוֹלָם אֲדַבּוּרָא דִּידִן' קָא סְמִיךְ וְנִשְׁמַע קוּלוֹ בְּבוֹאוֹ אֶל
הַקּוֹדֵשׁ פְּנִימָה שָׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה: תִּנְא בְּעֵלְמָא קָאִי. עֵלְמָא דְקִשׁוּט אֲזִיל תִּנְא וְיִתִּיב
בְּדוֹקְמָא בְּבֵית מוֹתְבָא רַבָּא בִּי גִזָּא דְרַחֲמָנָא, וְנִפְשֵׁי אוֹתָהּ זֶה הַשְּׁלֶחַן אֲשֶׁר לִפְנֵי ה'
מְקַשְׁטָא לִיהַּ תְּכָא וּמְקַשְׁטָא.

אַנּוּ מַה תְּהוּי עֲלֵן יַד עֲנִיִּי יִתְּמִי דִּינְתָמִי לָן יָאוֹת לְמַבְכֵי לְסַפְּוֹד לְצַר"ה דְּרָף אֲנִי"ה וְיִהִי
הָעַם כְּמַתְּאוּנִי"ם ה"ן אֲנִינּוֹת שְׁהִנָּה הָעוֹלָם שָׁמָּם וְיִסְעוּ מִמַּתְּקָה וְיִבְאוּ מִרַת"ה וְהִמָּה
בּוֹכִים כָּל רֹאשׁ מְוַקְרָח וְכָל כְּתָף מְרוּטָה.

אִיכָּה יִשְׁבָּה בְּדָד הָעִיר רַבְּתֵי עָם, אוֹי לוֹ לְעוֹלָם שְׂאָבָד מְנַהֲיָגוּ וְאוֹי לָהּ לְסַפִּינָה שְׂאָבָדָה
קְבֵרְנִיטָה. מִי שְׂצָרִיף לוֹ עַם קָדֵשׁ מְטִיפָה שֶׁל גְּשָׁמִים אָבִי יְתוּמִים וְלְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הִנֵּה
אוֹר זֶה כָּלֵל גְּדוֹל בְּתוֹרָה גְּבָרָא דְנִפְיֵשׁ גְּהוֹרִיָּה צְדִיק כְּתָמֵר יִפְרַח בְּתוֹף הָאֵהֵל אֲשֶׁר נְטָה.

מִי הָאִישׁ הִגְרָא אֶת דְּבַר ה' פּוֹרֵשׁ וּבּוֹכָה בְּכִיָּה לְדוֹרוֹת וְכָף הִיא חוֹבְתָנוּ לְהִיּוֹת קו"ל אִישׁ
צוֹר"ר בְּבֵיתוֹ וְאֲדָמָה עַל רֹאשׁוֹ הָלוּף עָרוּם וְיִחָף, רַבִּי יְהוּדָה מְחַיִּיב בְּכַפִּיַּת הַמַּטָּה. תִּימִי
לִי כִּי זֶה שְׁנַתִּים יָמִים בְּיוֹם פְּקֻדֵי לְחֻזוֹת בְּנוּעָם ה' חֲזִימִיָּה לְרַבִּי מְצַעַר נְפִשָׁיָה בְּרַחֲמֵי
טוֹבָא אֲמַר מֵר קֶרְבָּה שְׁנַת הַשְּׁבַע שְׁנַת הַשְּׁמִיטָה.

שְׁמַעְתִּי וְתַרְגֵּז בְּטָנִי אֲזִי אֲמַרְתִּי אֲנִי אֶל לְבִי וְנִי לְעֵלְמָא בְּהֵיִא שְׁעָתָא כַּד תְּסַתְּלַק מִנִּי
אֲשֶׁר נָשִׂיא יחט"א. הֵן בְּעוֹן נַח נִפְשִׁיָה דְרַבִּי בְּיוֹם שְׁמִינִי שֶׁל פֶּסַח מִשְׁנַת הַתּפ"ז וּמַעַת
הוֹסֵר הַתְּמִיד תָּשֵׁשׁ כַּחֲנֹן שֶׁל חֲכָמִים וְכֵהָ מְאוֹר עֵינֵיהֶם וְנִסְתַּלְקָה עֲטָרָה מְרֹאשׁ כָּל אָדָם
כִּי נִשְׁבָּה אַרוֹן הַקֹּדֶשׁ.

גְּלַתָּה יְהוּדָה: תָּנָא וְשִׁיר. ה' הַשְּׂאִיר לָנוּ שְׂרִיד תּוֹלְדוֹתֵיהֶם שֶׁל צְדִיקִים מַעֲשִׂים טוֹבִים
מִהֵנִי מִיְלֵי מַעֲלִייתָא הַמְצֻוִינִים בְּהִלְכָה מִיְלֵי דְאַפִּי' בִּימֵי יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן לֹא אֶתְמַר כְּוַתִּיִּהוּ
וְאִיהוּ עֹבֵד מִלְמָטָה.

יְדוּ פְרָשׁ ש"ר לְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה הַר"ם בְּמַז"ל וְסִיעַת מִרְחֻמוֹהִי אַעֲיָקְרָא
קֵאֵי סְפָרָא וְסְפָרֵי וְכוּלֵי תַלְמוּדָא דִּינָא רַבָּא וְדִינָא זוּטָא. וְאַגְבֵּן יְדִיו רַב לֹא בְּתוֹרַת עֶסְקָא
טוֹבָה תּוֹכַחַת מְגוּלָה עִם כָּל רְאִשֵׁי בְּשָׂמִים כְּמָה גְדוֹלִים דְּבָרֵי חֲכָמִים רֵאשׁוּנִים וְאֵת
אַחֲרוֹנִים אִיגְלָגַל מִלְתָּא וּמָטָא.

אִף כִּי רַוב חֲכָמָתוֹ תּוֹרָה יוֹצֵאָה לְכָל יִשְׂרָאֵל הַלְכָתָא לְמַשִּׁיחָא וְכִלְהוּ תַנּוּיֵי בְּסֻדְרֵי קְדָשִׁים
וְסֻדְרֵי טְהוֹרוֹת דְּבָרִים שְׁלֵא שְׁמַעְתָּן אֲזָן מַעוֹלָם וְזֶה דְּבַר הַשְּׁמִיט"ה. זֶה הִיא תּוֹרָה שֶׁל חֶסֶד
וְכַתּוּב לָהּ לְשִׁמָּה נִפְקָא מִינָא כְּמָה הַלְכָתָא גְבַרְנוּתָא כִּי הִיא דְרַכָּה שֶׁל תּוֹרָה נְעוּץ סוֹפָה
בְּתַחֲלָתָהּ הִנֵּה הִיא לוּטָה.

וְעוֹד יְדוּ נְטוּיָה לֹא זְרוּעַ עִם גְּבוּרָה כָּל שְׂאֵתָה יְכוּל לְרַבּוֹת סְפִיקוֹת בְּתַר דְּבַעֲיָא הַדָּר
פְּשֻׁטָה. הַדָּר אֶתְם מְמַנּוּ תַרְאוּ עֲצָמוֹתֵי שֶׁל יְהוּדָה הֵן הֵן גְּבוּרוֹתֵי עֲצָמוֹ מְסַפֵּר זֶה הֵימָּה
גְדוֹל כְּמַעֲנֵן הַמְתַּגְּבֵר וְהַזְהַר"ו כֹּזֵהר הַרְקִיעַ שֶׁהִלְכוֹת קְבוּעוֹת הֵן הֵן גּוֹפֵי תּוֹרָה הִבּוּ גְוָדֵל
לְאַלְהֵינוּ בְּרוּךְ שֶׁחֲלַק מִחֲכָמָתוֹ לִירֵאָיו לְהַשְׂאִיר לָנוּ פְּלִיטָה.

שְׂאֵרִית יְהוּדָה: תָּנָא אַקְרָא קֵאֵי. זֶה יֵצֵא רֵאשׁוּנָה מְדֵי דְאַתְיָא לִיה מְדַרְשָׁא דְבָרִים שְׁהֵם
מְתוֹקִים מִחֶלֶב חֶטֶה מִן הַתּוֹרָה וּמִן הַנְּבִיאִים וּמִשְׁוֹלֵשׁ בְּכַתוּבִים דְרַשִׁינְהוּ לְקֵרְאֵי כְּסִינֵי
בְּאַמְתָּה שֶׁל תּוֹרָה וּל"ו הַמְדַרְשׁ הוּא הָעֵינִיקָר מְזֻהָב וּמְפֹז רַב כָּאֵן שְׁנָה רַבִּי מְקָרָא מוּעֵט
וְהִלְכוֹת מְרוֹבּוֹת הִלְכָה אָדָם מִיִּשְׂרָאֵל בְּרִיא בְּחִיּוּבָא לְקוֹחַ אֵת סֶפֶר הַתּוֹרָה הִנֵּה וַיִּמְלֵא
כְּרִיסוֹ מִקְדָּשֵׁי שְׂמִים יִכְנָסוּ בְּעֵלֵי מְקָרָא יְרוּצוּ לְשִׁמוּעַ דְּבָרֵי עֵתִיק יוֹמֵיָא אַגְרָא דְּפִרְקָא
רִיקְטָא.

אֵלוּ וְאֵלוּ דְבָרֵי אֱלֹהִים חַיִּים וְקַרְנֵי רֵאֵם יְפוּצוּ מְעִינּוֹתֵי חוּצָה לְעֵינֵי כָּל יִשְׂרָאֵל תְּרוּמָמְנָה
קַרְנוֹת צְדִיק בְּצוּנוֹתָא דְעֵלְמָא טְפֵי מַעֲלֵי וּמְלֵאָה הָאֲרִיץ דְעָה, אֶתְּן בְּמִדְבַר אֲרִז שְׁטָה. וַיִּנְחַם
יְהוּדָה: תָּנָא גָּמַר מְאַבְרָהָם.

פְּרִי צְדִיק עֵץ חַיִּים כִּי חֲפֵץ חֶסֶד הוּא זָכָה וְנַעֲשֶׂה אֲוִשְׁפִּיזְכוּ לְשִׁכִּינָה כִּי ש"ם בֵּיתוֹ בֵּית
וְעַד לְפָנֵי כָּל יוֹדְעֵי דַת וְדִין הָאֵי מָאן דְרַחֲמִים וּמוֹקִיר רַבָּנָן תְּפָשׂוּ וְהוֹשִׁיבוּ עַל מְטָה. דְרַכּוּ
שֶׁל אִישׁ לְקַדֵּם בְּשָׁלוֹם כָּל אָדָם בְּסֶבֶר פָּנִים יְפוֹת וְעוֹשֶׂה חֶסֶד לְאַלְפִים הַעֲנָקָה וְהַעֲבָטָה.

גְדוֹל הַמַּעֲשֶׂה נוֹדַע בִּיהוּדָה שְׁמַמְנוּ מְכָלֵל יוֹפְיוֹ שֶׁל עוֹלָם הוּא הָרֹאשׁ הָרַב הַכּוֹלֵל שׁוֹר
וְגְדוֹל בְּיִשְׂרָאֵל כְּמַהר"ר חַיִּים קִמְחֵי נר"ו רַץ כְּצָבִי לְעֵשׂוֹת רַצוֹן צְדִיק הַמְצַדִּיק עֲצָמוֹ
מִלְמָטָה. וְאֲנִי תְּפִלְתִּי נִיעוֹל מֵר בְּרִישָׁא לְעֵילָא מִן כָּל כָּל בְּרַכְתָּא בְּבָנִים הָרְאוּיִם לְהוֹרָאָה
סִימָן יְפָה לְבָנִים הַעֲנֻמְדִים בְּבֵית ה' בְּלִילוֹת מַגִּידֵי בְעֵלְטָה.

ואען נאָמער אָמֶן תּפִּנֶה בעוה"ז ותּכּוֹנֶן בעוה"ב וְעֵשֶׂה פְּרִי לְמַעַלְהָ וְשׁוֹרֵשׁ לְמַטָּה. וְהִיא לְאָב לְיוֹשְׁבֵי יְרוּשָׁלַיִם וּלְבֵית יְהוּדָה: תִּנָּא שְׁלֵמִי"ם הַבָּאִים הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים טוֹבִים הַשָּׁנִים תִּרְנִיֵּהוּ אֵית לֵהוּ דְרַב חֲסִד"א חֲסִד וְאַמֶּת נִפְגְּשׁוּ שְׁבַת אַחִים וְלֹא יִתְפָּרְדּוּ מִזֶּרְעָא דְיוֹסֵף דְּלֹא שְׁלֵטָא.

ה"ה הַחֲכָמִים הַשְּׁלָמִים כְּמַה"ר חַיִּים וְכַמַּה"ר אֶהְרֹן רֶוֹנְאָנִישׁ יצ"ו, אַחֵי הַרְבּ הַמְּחַבְּרֵי ז"ל יִחַדְדוּ יִהְיוּ תַּמִּים דְּשָׁנִים וְרַעֲנָנִים, מִשְׁמַע שְׁנִיָּהֶם כְּאֶחָד וּמִשְׁמַע כָּל אֶחָד בְּפָנָי עֲצָמוּ בְּרֹאִים זֶה אֶת זֶה חַיִּים אַרְוֹכִים וּמְתוֹקָנִים אִישׁ תַּחַת גִּפְנוֹ הַתְּאַנָּה חֲנֻטָּה.

זְכוּת הַרְבּ הַמְּחַבְּרֵי יִגֹּן עֲלֵיהֶם בְּמַעֲמָד שְׁלֵשֶׁתָם וַיִּנְטָלֵם וַיִּנְשָׂאֵם עֲלִיוֹנִים לְמַעַלְהָ וְזוֹכְרָם לֹא יִסּוּף מִזֶּרְעָם, לֹא יִסּוּר שְׁבֹט מִיְהוּדָה: תִּנָּא יְרוּשָׁלַמְאָה דְתַנִּי לְיִשְׁנָא קַלִּילָא וְאֵר"ש לֹא מְטוֹנְהָרָה וְאַרְיִכְנָא מְגִילְתָּא אֶל אֵר"ש אֲשֶׁר לֹא עֶבֶר בְּהָ אִישׁ כִּי פִי הַמְּדַבֵּר בְּרִיָּה קַלָּה יִבּוֹקָא דְלֹא מְטָא.

הֵן קָדָם מִי אֲנֹכִי לְשׁוֹב בְּדַרְךָ הַזֶּה בְּאַתְרָא דְמָרִי בֵּיתָא תְּלִי וַיִּינְיָה קוֹלְבָּא רַעֲיָא קוֹלְתִּיָּה תְּלָה אִם אֲמַרְתִּי מְטָה. חֲסִדָּךְ ה' יִסְעֲדֵנִי זֹאת הַפַּעַם אֲוֹדָה אֶת ה' שְׁהִבִּיאֲנִי עַד הַלֶּחֶם אֲשֶׁרִי עֵינֵי שְׁכַף רָאוּ וְתָהִי זֹאת נְחֻמְתִּי שְׁאַתְּבִשֵׁם גַּם אֲנִי מִתּוֹרְתוֹ שֶׁל רַבִּי מֵאִיר לְרַגְלֵי הַמְּלֶאכֶה אֲשֶׁר לְפָנָי הִנֵּה אֵלֵהֶם שְׁלִיט בְּעוֹלָמוֹ נֶאֱמַן עָלַי כַּמָּה גְּדוֹל פֶּחַ שֶׁל מְלֶאכֶה וְלִבִּי עַר לִילּוֹ כְּיֻזְמוֹ רָאוּי לְהִיּוֹת חוֹזֵר כָּל כַּתְּבֵי הַקִּדְּשׁ בֵּין רַגַע לְרַגַע לֹא נִתְחַלַּף לִי וְהִיָּד כּוֹתֶבֶת אֶלְכָה נָא וְאַלְקֻטָּה כָּל כִּי הָאִי מְיֻלְתָּא שְׁרִי לִיָּה לְאִינֹשׁ לְאוֹדוּעֵי כִּי מְלֶאכֶה הִיא וְאִיָּה חֲכָמָה וְהוּא דְרַךְ חוֹל הֵלֵא זֶה הַדְּבָר כִּי בְּעַמְדֵי לְשִׁרְתָּ בַּקִּדְּשׁ הִנֵּה בְּאַתִּיבְמַעֲמָקֵי מִים שְׁאִין לָהֶם סוּף הֵנִי מְיֻלֵי דְדַרְשָׁא עֵינִיפִיָּהוּ וְסִדְרִיָּהוּ רַבִּינוּ הַגְּדוֹל ז"ל עֲנִינִים אַרְוֹכִים וְקַשׁוּרִים זֶה בְּזָה.

וּבְהַקְדָּמָה א' הוּא פוֹר"ש כַּמָּה מְאַמְרִים וּבְנָה עָלֶיהָ מְצוּדִים גְּדוֹלִים מְחַתִּינָהוּ בַּחֲדָא מְחַתָּא. וְאֵף גַּם זֹאת יִגְעֲתִי וּל"ו מְצֻאֵתִי כַּמָּה עֲנִינִים נִפְלְאִים זְעִיר שָׁם זְעִיר שָׁם וְהֵמָּה בְּכַתּוּבִים הַנִּזְיָר.

קִטּוֹן הַכְּמוֹת וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִים שְׁלַחוּפֵי הָווּ מְשַׁלְחֵפִי וְאִב"א זֶה שְׁלֵא כְּנִגְדָּה זֶה הָווּ קִיָּמִי זֹהִי שְׁקֻשָּׁה מְלֶתָא דְשָׁף מְדוּכָתִי סְחוּר סְחוּר וְהַדְּבָר צָרִיף תְּלִמוּד לְמַעַן דַּעַת תִּנָּא אֵהִיכָא קִיאִי מַה לְמַעַלְהָ מַה לְמַטָּה.

אֲזִי אֲמַרְתִּי אִין הַתּוֹרָה נִקְנִית אֶלֶּא בְּסִימְנִים וְשְׁנוּי בְּנִבְיָאִים הַצִּיבִי לָךְ צִיּוֹנִים, וְאַחַשְׁבָּה לְדַעַת לְתַת רִינּוֹחַ מְעַנְיָן לְעַנְיָן לְמַעַן יְרוּץ הַקּוֹרָא בּוֹ. וְרֵאִיתִי אֲנִי כִּי נִכּוֹן הַדְּבָר לְסִדְרָא כָּל סוּג בְּפָנָי עֲצָמוּ בְּדַרְךָ אֶלְפֵי אֶבְרָה אֶת ה' אֲשֶׁר יַעֲצֵנִי וְתֵאנְרָנָה עֵינִי לְחַבְּרָא אֶת הָאֵהֶל לְהִיּוֹת אֶחָד טַעֲמוֹ וְרָאוּ כַּמָּה יָפִין דְרָכֵיו זֶה לְזֶה כָּל שְׁיֻטָּה וְשִׁיטָּה הֵלֵא מַעֲתָה כָּל הַרוּצָה לְיִהְיֹת לְהַתְּבַנּוֹן בְּדַרְכֵים נִכּוֹן לְבוֹ בְּטוֹחַ בְּחֻזְקָה שְׁקִנ"ה חֲכָמָה הִגִּיעַ לְפָרְשַׁת דְרָכִים, דְּסֻלְקָא לִיָּה שְׁמַעֲתָתָא אֵלִיבָא דְהַלְכָתָא זֶה שְׁמוֹ אֲשֶׁר יִקְרָאוּ לוֹ וְהוּא שֵׁם הַעֲצָם וְעוֹד בְּהָ דְבָרִים בְּגוֹ אֲשֶׁר יִש"א אֶת שְׁמוֹ כִּי חֲשָׁבוֹן פִּרְש"ת דְרַכִּי"ם עוֹלָה לְחֲשָׁבוֹן רַב יְחוּדָה רֶוֹזָאנִים זָכַר צְדִיק לְבָרְכָה מְזַקְנִים אֲתִבּוֹנֵן מַעֲשֵׂה רוּחַם זֹה הִיא דְרַךְ יִשְׂרָאֵל, טוֹב לְגַבְרָא לְרִשׁוֹם שְׁמוֹ עַל סִפְרוֹ תִּימִי לִי דְעַבְדִּינָא לִיָּה נִיָּיחַ נִפְשִׁיָּה.

וערבה לה' מנחת יהודה: תנא גזלות ונחלות. מפאן לקונבלנא מן התורה אף גדול הנה יצא מנח"ם וערבה קו"ל שמחה ותהי צעקה מוחלפת השיטה על שבעתה באתי מן המודיעי"ם להודיע לבני האדם שבהיותי סובב הולך דרך הערבה לתמן את הדרכים אשתומם פשעה חדא וידי נטפו מ"ר מעונצר רעה ויגון ומוצא אני מר ממנות כי רנבא דמנפר אורייתא דיליה היא חסורי מחסרא גזלה יש פאן גזל הנאכל בית הצביעה והנה שלש ספרים ארוכים ומתוקנים מזה ומזה הם כתובים ספו תמו נאמרה שליחות יד למטה חבל על דאבדין ועוד זאת רעה.

חולה שרוב הענינים אדוקים זה בזה ודברי תורה עניים במקומם ועשירים במקום אחר והיה המנהג הנשאר לפליטה ה"ן עניות במקום עשירות יען שהרב המחבר סמך על מ"ש במקום אחר פאשר ראה ראיתי בכמה דוכתי מרגלא בפומיה למימר ובמקום אחר הארכתני ש"ם רמז נתן בהם סימנים באותו פרק באותו מקום ולא אתנו יודע עד מה מי אשר חטא.

ולמוכיחים ינעם זה השב בינתיים שידע בעצמו שחטא והיה שפרו רבוע יהיה פפול זה מעלה ארוכה לזכות את ישראל, ויגל את מסך יהודה: תנא אסיפא קאי ותפלת על חיקי תשוב, מי שזיכני לסדר האי ספרא דבי רב הקל הקל תחלה הוא יגמור בעדי כי חנוניו הם חנונים ויעזרני על דבר פבוד שמו שאשמש בכהונה גדולה לסדר החבור הגדול הנזכר על סדר הלכות הר"ם במז"ל, אלהא דמאי"ר ענני לבל אפשר בדבר הלכה גל עיני ואביטה ישמח לבי גם אני, כי המ"ר שדי לי צ"ר לי המקום אבי השביעני"י במרוזים וקסלי מלאו נקלה ותזנח משלום נפשי אפילו שבתות וי"ט מרוב שיחי אמאס בקול שירי"ם למען דגני בבית אפל בי סתוא בקנייטא ועוצם עיניו מראות עולם כמנהגו יתיצב על דרך לא טוב ליפא קושטא וימאסו באר"ש חמדה הפל היה בכלל אחד מוכר מרגליות ואחד מוכר מיני סדקית עשו את שאינו זוכה פזוכה פאן בהגבהה פאן בהבטה אין לי מועדות אלא אלו הני ספרי דבי רב פקודי ה' ישרים משמחי לב הן הן החזירוני לנערותי כי באלה חפצתי, כל ימי הייתי מצטער מתי יבא לידי ומשער ראשי אמרטה ועכשיו שבא לידי אחזתי ו לא ארפנו בטחתי בקוני בזאת יכופר עון יעקב, לפום צערא יהא כפרה עלי על כל דבר פשע אנא ה' מלטה.

ועל שאר התפלה ספרא בתר צלותיה קאמר הכי בעד כל קהל ישראל וגלות החל הנה דא כנ"י שרחמ"ה ס"ר קפץ רחמיו שחמת"ה מרובה ביום חמ"ה מהלכת למטה אף לילות עברה ונעם וצרה וישראל לבוזים דבקו צערי"ם זה בזה ברשעת בני קדר מפין ועונשין שלא מן הדין ישנה לשחיטה על המדינות יאמר נא ישראל הנה נא העיר הזאת נעמי קרתא קדישא דירושלם היינו עזובה היינו שכוחה ניטל טעם ביאה מבלי באי מועד עד מתי עשנת בתפלת עמך ואתה אמרת ה"ן בן דוד בא עד שתכלה פרוטה אם פן אוי למה לנצח תשפחנו ראה נב בעניינו אתה תשמע קו"ל בית ישראל טובא מגר"ר גריר עלמא בתר דוד מתי יבא בעל הפרם ויכלה את קוציו במטאטא השמד שקולי טאטא זיל פייסינהו ליתמי השת"א לשקול מר אגר ביתא מיתבא יתיב פהנים בעבודתם ולוים במעמדם וישראל עושה חיל.

אָסא דְקאי בִּינֵי חֶלְפָא אַע"פ שְׁחֻטָא וְהִינּוּ לַעַם אֶחָד בְּאַרְעָא דְיִשְׂרָאֵל נְכֹסֵי רְשִׁיעֵינֵיא צְדִיקֵיא יַחְסֹנוּ. קַל מִן שְׂמִיָּא יָרִיעַ אַף יַצְרִיחַ אַבּוּא בִּירוּשְׁלַיִם מִטְּהָ הֵלֵא דְדוּד מְסַתְתֵר מְלִךְ בְּיַפְיֹו בָּא יָבֵא בְּרִנָּה וְשִׂמְחָ אֶת אִשְׁתּוֹ דָּא פְּנֹסֶת יִשְׂרָאֵל וְסִימֵן לְדַבְרֵי יִשְׂמַח הֵר צִיּוֹן תְּגַלְגֵּל בְּנוֹת יְהוּדָה: הֵלֵא פִּה דְבָרֵי אִישׁ צַעֲי"ר מְתַאֲבֵק בְּעַפְרֵי לַפְּנֵי כָּל יוֹדְעֵי דֵת יוֹמֵי וְלִילֵי הַצְעִיר יַעֲקֹב כּוּלִידְרוּשׁ רֵאשׁוֹן בְּרֵאשִׁית רַבָּה פְּרָשְׁת וַיָּשֵׁב (פְּרָשָׁה פ"ד ס' ז') וְנ"ל, וַיִּשְׂרָאֵל אֶהֱבֵ אֶת יוֹסֵף וְגו' וַיִּשְׁנָאוּ אוֹתוֹ, רַשְׁב"ל בְּשֵׁם רַאב"ע לְכוּ וּרְאוּ מַפְעֵלוֹת אֱלֹהִים וּכְתִיב בְּתַרְיָה הֶפְדָּ יָם לִיבְשָׁה, לְמָה וַיִּשְׁנָאוּ אוֹתוֹ כְּדֵי שְׂיִקְרַע הַיָּם לַפְּנֵיהֶם, ע"כ אַ מְמַדְבֵּר קְדָמוֹת אֲשָׁא עֵינֵי בְּחֻקִּירָה אַחַת עֲמָדוּ עֲלֶיהָ הַמְּפָרְשִׁים וְנ"ל מְעַרְכָּה מוּל מְעַרְכָּה אַם קוֹדֵם מִתֵּן תּוֹרָה מְאַחַר שְׁנִימּוּל אַבְרָהָם וְקִיָּים כָּל הַמְצֻוֹת וְאַפִּילוּ עֲרוּבֵי תַבְשִׁילִין כַּמ"ש רז"ל אַם יַצְאוּ מִכְּלָל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְאַפִּי' לְהַקְלֵ אוּ לֵא.

וְהִנֵּה מְהֵר"ש יִפֶּה וְנ"ל פְּרָשְׁת וַיִּגַּשׁ (פ' צ"ג ס' ה') אֶהְיָ דְאַמְרִינוּ הֵתֵם א"ר סִימּוֹן אָמַר לוֹ בְּנִימוּסוֹת שְׁלָנוּ פְּתוּב וְאַם אֵין לוֹ וְנִמְכַר בְּגִבְנֻכְתּוֹ וְזֵה יֵשׁ לוֹ לְשִׁלְמֵם, הַקְּשָׁה שְׁהָרֵי קִי"ל דְּבֹן נֹחַ נִהְרַג עַל שְׁנֵה פְּרוּטָה וְלֵא נִתְּנָן לְהַשְׁבּוֹן וְיֵמֵי הוֹצִיאָם מִדִּין זֶה כָּל שְׁלֵא נִתְּנָה תּוֹרָה עֲדִינוּ.

וְסִימָן שְׁבִנֵי יִשְׂרָאֵל יַצְאוּ מִדִּין בְּנֵי נֹחַ אַף לְהַקְלֵ מְשֻׁבְּדֵל אַבְרָהָם בְּמִלְהָ, ע"כ. וְכֹן פְּתַב הֶרֶב הַנְּזַכֵּר בַּפ' בְּרֵאשִׁית (פ' ט"ז ס' ט') ד"ה ג"ע מְנִין וְדַבְּק בְּאַשְׁתּוֹ, וְנ"ל וְאִיפָּא לְמִידְק לְמֵאן דְּלִיף כָּל עֲרִיּוֹת בְּבְנֵי נֹחַ הֵיכִי נְסִיב יַעֲקֹב שְׁתֵּי אַחִיוֹת.

וְסִימָן דְּאַחַר שְׁנִימּוּל אַבְרָהָם נִבְדֵּל הוּא וְזַרְעוֹ מִדִּין שְׂאָר בְּנֵי נֹחַ וְכַשְׁנֵשׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אַחִיוֹת וְגִיָּירוֹ לִית בְּהוּ אִיסוּר קוֹרְבָה דְּהוּ"ל כְּגַר שְׁנַתְּגִיָּיר דְּמִדִּין תּוֹרָה לִית בִּיהָ אִיסוּר קוֹרְבָה וְנוֹשָׂא אַפִּילוּ אַחִיוֹת, ע"כ.

וְהַדְּבָר פְּשוּט שְׁכָּל זֶה הוּא אִי אַמְרִינוּ דְּיַצְאוּ מִכְּלָל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי חֲשִׁיבֵי רַחֵל וְלֵאָה כְּגַר שְׁנַתְּגִיָּיר דְּלִית בִּיהָ קוֹרְבָה, אַף אַם לֵא יַצְאוּ מִכְּלָל בְּנֵי נֹחַ לְהַקְלֵ אִיף הַתְּתֵרוּ לוֹ רַחֵל וְלֵאָה פִּינּוֹן דְּלִבְנֵי נֹחַ חֲשִׁיבֵי עֲרִיּוֹת: וַיֵּשׁ סַעַד לְזֵה מְדַאמְרִינוּ בַּב"ר סְדָר וַיִּשְׁלַח (פְּרָשָׁה ע"ט ס' ז') וְנ"ל וַיַּחֲסֵן אֶת פְּנֵי הָעִיר נְכֹסֵס בְּעָרֵב שַׁבַּת עִם דְּמִדּוּמֵי חֲמָה מְבַעוּד יוֹם וְקַבְעַ תְּחוּמֵינָן מְבַעוּד יוֹם הֵדָא אַמְרָה שְׁשֻׁמֵר יַעֲקֹב הַשַּׁבַּת קוֹדֵם שְׁנִיתָן, ע"כ.

גַּם בְּפְרָשְׁת מְקִץ (פְּרָשָׁה צ"ב ס' ד') אַמְרִינוּ וְטְבוּחַ טְבוּחַ וְהָכֵן אֵין וְהָכֵן אֵלֵא שַׁבַּת כַּמְד"א וְהִנֵּה בְיוֹם הַשְּׁנִישֵׁי וְהִכִּינוּ הֵדָא אַמְרָה שְׁשֻׁמֵר יוֹסֵף אֶת הַשַּׁבַּת, ע"כ. וְקַשְׁהָ דְּהָא קִי"ל בַּפ' ד' מִיתוֹת דְּבֹן נֹחַ שְׁשַׁבַּת הָיָה חֲזִיב מִיתָה דְּכְתִיב וַיּוֹם וְלִילָה לֵא יִשְׁבּוּתוֹ וְא"כ אִיף שְׁמָרוּ יַעֲקֹב וַיּוֹסֵף אֶת הַשַּׁבַּת, אֵלֵא וְדֵאֵי דְּיַצְאוּ מִכְּלָל בְּנֵי נֹחַ אַפִּי' לְהַקְלֵ.

וּמָהָא דְּאַמְרִינוּ בַּב"ר (פְּרָשָׁה ט"ז ס' ח') וַיִּנְיַחְהוּ בְּגִן עֵדֶן נִתְּנָן לוֹ מְצֻוֹת שַׁבַּת הַמְד"א וַיִּנְיַח בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי, לְעַבְדָּה שְׁשַׁת יָמִים תַּעֲבֹד, וְלִשְׁמֵרָה שְׁמֹר אֶת יוֹם הַשַּׁבַּת לְקַדְּשׁוֹ ע"כ, אֵין לְהוֹכִיחַ כָּלֵל מִשׁוּם דְּעֵדִין לֵא נְאֻמְרָה אַזְהָרָה זֹו דְּיוֹם וְלִילָה לֵא יִשְׁבּוּתוֹ וּמִשׁוּם הַכִּי שְׁמֵר אָדָם הֵרֵאשׁוֹן אֶת יוֹם הַשַּׁבַּת.

גַּם מֵהֵיא דְּאַמְרִינוּ בַּב"ר (פְּרָשָׁה צ"ד סִימָן ג') וְנ"ל ר"ל בְּשֵׁם ר' יוֹחָנָן בְּרֵי שְׂאוּל, אָמַר. לְהֵם אַם יַאֲמִין לְכֵם הָרֵי מוּטָב וְאַם לֵאוּ אַתֵּם אוֹמְרִים לוֹ בְּשַׁעָה שְׁפִירְשִׁתִּי מְמָה לֵא

בפְּרִשְׁת עֲגֻלָּה עֲרוּפָה הֵייתִי עוֹסֵק הַה"ד וַיֵּרָא אֶת הָעֲגֻלּוֹת וְגו' וַתַּחֲזִי רוּחַ יַעֲקֹב ע"כ, אֵין לְלַמּוֹד מִכָּאֵן דְּהִיָּה לְהֵם דִּין יִשְׂרָאֵל אִפְי' לְהַקְל דָּאֵם לֹא פֻן מִי הַתִּיר לִיַעֲקֹב וַיֹּסֵף לְעֹסֵק בְּפִרְשֵׁת עֲגֻלָּה עֲרוּפָה וְהֵלֵא הַלְכָה רוּחַת עֲפוּ"ם שְׁעֵסֵק בַּתוֹרָה הִיָּה חֲזִיב מִיָּתָה וְלֹא הוֹתֵר לְהֵם לְלַמּוֹד אֱלָא בְּשַׁבַּע מִצּוֹת דִּידְהוּ כְּדַאיִתָּא בְּפִרְק ד' מִיתוֹת.

מִשׁוּם דְּמִיָּדִי הוּא טַעֲמָא אֱלָא מִשׁוּם דְּכַתִּיב תוֹרָה צִנָּה לְנוּ מִשָּׁה מוֹרְשָׁה, לְנוּ מוֹרְשָׁה וְלֹא לְהֵם וְחֲזִיבִים עֲלֵיהֶם מִשׁוּם גִּזְל וְאִיפָּא מ"ד מִשׁוּם ג"ע וְאֵל תִּקְרִי מוֹרְשָׁה אֱלָא מְאֹרְשָׁה. וְכָל הַגֵּי טַעֲמִי לֹא שְׁיִיכִי אֱלָא מְסִינִי וְאִילָף שְׁנִיתָנָה תוֹרָה אֲבָל מְקַמִּי הִכִּי לֹא שְׁיִיכִי כָּלֵל.

בְּאִנְפֻן דְּאֵין לְהַכְרִיחַ סְבֵרַת מְהֵר"ש יָפָה ו"ל דְּדִין יִשְׂרָאֵל הִיָּה לְהֵם אֲפִילוּ לְהַקְל כִּי אֵם מִהֵיא דִיַעֲקֹב וַיֹּסֵף שְׁשֻׁמְרוּ אֶת הַשְּׁבֵת וְכִדְכַתִּיבָנָא וַרְאִיתִי לְהַרְא"ם פְּרִשְׁת שְׁמוֹת אֵהָא דְאַמְרִינֵן אֲמוּל וְאַצָּא סַפְנָה הִיא לְוֹלָד שְׁכַתְב ו"ל, אִף קִשָּׁה הִיאָף הַתִּיר לְעַבְרוֹר עַל מִצְוֹת עֲשֵׂה דְמִילָה מִשׁוּם סַפְנַת הַוֹלָד וְהֵלֵא עֲדִין לֹא נִיתָנָה תוֹרָה דְּכַתִּיב בָּהּ וְחִי בָּהֶם וְלֹא שְׁיִמּוֹת בָּהֶם עַד שְׁיִתִּיר בְּמִקּוּם סַפְנָה, וְאֵע"פ שְׁאֲבָרְהֶם אֲבִינוּ קִיָּים כָּל הַתוֹרָה כְּוֹלָה כְּדַאיִתָּא בְּיוֹמָא (דָּף כ"ח) וּמְסַתְמָא מְסַר אוֹתָהּ לְבָנָיו אַחֲרָיו כְּמוֹשְׁדָרְשׁוּ גַבִּי וַיֵּרָא אֶת הָעֲגֻלּוֹת שְׁהִיָּה עוֹסֵק בְּפִרְשֵׁת עֲגֻלָּה עֲרוּפָה כְּשִׁפְרִשׁ הַיָּמִינוּ, הִנֵּה מְצִי לְהַחֲמִיר עַל עֲצֻמוֹ לְקִיָּים גַּם הַמִּצְוֹת שְׁאֵינֵן מְכַלֵּל הַשְּׁבַע מִצְוֹת, אֲבָל לְהַתִּיר הַמִּילָה שְׁנַצְטוּנָה עֲלֵיהֶם בְּמִקּוּם סַפְנָה שְׁעֲדִינֵן לֹא נִיתָנָה תוֹרָה לְהַתִּיר בְּמִקּוּם סַפְנָה מִי מְצִי לְהַקְל ע"כ.

וּמָה שְׁיֵשׁ לְעַמּוֹד בְּדַבְרֵי הַרְא"ם הַלְלוּ עֵינֵן לְקַמֵּן בְּדְרוּשׁ שְׁנִי. הֵרִי מְבוֹאֵר מְדַבְרָיו דַּס"ל דְּמָה שְׁקִיָּימוּ כָּל הַתוֹרָה הוּא דִּנְקָא לְהַחֲמִיר עֲלֵיהֶם אֲבָל לֹא לְהַקְל מְעַלְיָהֶם מִמָּה שְׁחֲזִיבִים בְּנֵי נַח, אֲלֵמָא דַּס"ל דְּלֹא יֵצְאוּ מְכַלֵּל בְּנֵי נַח לְהַקְל: [שׁוּב רְאִיתִי שְׁדָבָר זֶה הוּא מְחַלְוֹנָת קָדוּם בֵּין אֲבוֹת הָעוֹלָם הוּבָא בְּהַרְמְב"ן ו"ל פְּרִשְׁת אֲמוֹר בְּעַנְיָן מְגַדֵּף דְּכַתִּיב בִּיָּה בַּתוֹף בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְדָרְשׁוּ בַת"כ מְלַמֵּד שְׁנַתְגִּייר, וְהַקִּשָּׁה הַרְמְב"ן דְּלֵמָאֵי אֲצִטְרִיף שְׁנַתְגִּייר הָא קִי"ל דְּעַפּוּ"ם וְעַבְד הַבָּא עַל בַּת יִשְׂרָאֵל הַוֹלָד כְּמוֹהָ.

וְכַתֵּב שְׁחַכְמֵי צְרַפְת אֲמָרוּ כִּי טַעַם הַגִּירוֹת הִיָּה מְפַנֵּי שְׁהִיָּה קוֹדֵם מִתַּן תוֹרָה וְהִיָּה מְשַׁפְּטוֹ לִילָף אַחַר הַזְכָּר מִמ"ש בְּאִנְמוֹת הַלָּף אַחַר הַזְכָּר וְכַאֲשֶׁר נוֹלַד זֶה לֹא מְלוּ אוֹתוֹ כִּי מְצָרִי הִיָּה כְּדִינוּ אֲבָל כְּשִׁגְדַל נְתַגִּייר לְדַעְתוֹ וְנִימוּל.

וְהַרְמְב"ן הַשִּׁיב עֲלֵיהֶם ו"ל. וְאֵין דַּעְתִּי פֻן כִּי מַעַת שְׁפָא אֲבָרְהֶם בְּבְרִית הָיוּ יִשְׂרָאֵל וּבְגוֹיִם לֹא יַתְחַשְּׁבוּ וּכְמ"ש בְּעֵשׂוֹ וְדִילְמָא יִשְׂרָאֵל מוּמְרָ שְׁאֲנִי, וּמָה שְׁאֲמָרוּ שְׁנַתְגִּייר הוּא שְׁנַכְנַס לְבְרִית מִילָה וְטַבִּילָה וְהַרְצָאֵת דְּמִים בְּשַׁעַת מִתַּן תוֹרָה כְּכָל יִשְׂרָאֵל כּו' יַעוּי"ש.

הֵרִי מְבוֹאֵר שְׁדַעַת חַכְמֵי צְרַפְת הוּא כְּדַעַת הַרְא"ם ו"ל שְׁקוֹדֵם מִתַּן תוֹרָה לֹא יֵצְאוּ מְכַלֵּל בְּנֵי נַח לְהַקְל וּלְפִיכֹף הַוֹצְרָף לְהַתְגִּייר מִשׁוּם דְּקִיָּימָא לֵן בְּאוֹמוֹת הַלָּף אַחַר הַזְכָּר, אִף הַרְמְב"ן אֲזַיֵּל לְשִׁיטַת הַר"ש יָפָה שְׁהַאֲבוֹת יֵצְאוּ מְכַלֵּל בְּנֵי נַח אִף לְהַקְל.

וּלְדַעְתִּי הַרְאִיָּה שְׁהַבִּיא הַרְמְב"ן מִמ"ש גַּבִּי עֲשׂוֹ וְדִילְמָא יִשְׂרָאֵל מוּמְרָ שְׁאֲנִי הִיא רְאִיָּה חוֹתְכַת, וְכֵן נִרְאָה דִּישׁ לְהַכְרִיחַ מִמ"ש פְּרָק הַמוּכָר פִּירוֹת (דָּף ק) תַּנָּא הַלָּף בָּהּ לְאַרְפָּה וּלְרַחֲבָה קָנָה דְּכַתִּיב קוּם הַתְּהַלָּף בְּאַרְצָא לְאַרְפָּה וּלְרַחֲבָה ע"כ.

ואין ספק שמדין חזקה נגועו בה, והרמב"ם בפ"א מהלכות מכירה ובפ"ז מהלכות זכיה ומתנה פתב שאין העכו"ם קונה בחזקה, ואם אמרת דלא יצאו מפלל בני נח איך קנה אברהם בחזקה:.

וראיתי להתוס' פ'ק מי שמת (דף קמ"א) אהא דאמרין וה' ברך את אברהם בפל, רי"א שיהיה לו בת ובפל שמה, שהקשו וא"ת למה לא השיאה ליצחק למ"ד בפ'ק ד' מיתות דעכו"ם מותר באחותו ע"כ.

כנראה דאולי לשיטתם דלא יצאו מפלל בני נח עד שבאו להר סיני. ואני תמיה דהן לו יהי דנימא דלא יצאו מפלל בני נח, הוא דוקא להקל מעליהם מחומרות דבני נח אבל שיהיה להם דין בני נח לגמרי זו לא שמענו, והרי בפ"ג דיומא (דף כ"ח) ובשלהי קידושין אמרינן קנים אברהם אבינו פל התורה כולה עד שלא ניתנה שונאמר עקב אשר שמע אברהם בקולי וגו', ותו אמרינן ה'תם דקנים אפי' ערובי תבשילין שונאמר תורותי אהד תורה שבכתב ואהד תורה שבעל פה.

ואיך יתכן דמה שאסר אברהם אבינו על עצמו וקבע לו ה' ש'כר על הדבר למען אשר יצנה את בניו ואת ביתו אהריו ללקח בדרכיו שישא לבנו אהובו את אחותו שעתידה תורה לאסור וענש עליו פרת.

והתוס' בפ'ק ד' מיתות (דף נ"ז) ד"ה לנערה המאורסה פתבו שסיפר הכתוב בגנותו של לוט בדבר שעתידה תורה לאסור, דאמרין עכו"ם מותר בבתו, ובפ'ק פהו משיח אמרינן גבי לוט ושתי בנותיו הם שנתפוננו לדבר מצוה וצדיקים ילכו בם הוא שנתפוננו לדבר עבירה ופושעים יפשו בם ע"כ.

הרי שקראו הכתוב ללוט פושע כמה שבא על בתו אף שהיא מותרת לו לפי שעתידה תורה לאסור וא"כ איך יתכן שישא אברהם ליצחק את אחותו. ואף למ"ש הרמב"ן בפ'רשת תולדות עלה דהיה דשמר אברהם אבינו פל התורה עד שלא ניתנה, והקשה מי'עקב' ש'נשא שתי אחיות, ותירץ שאברהם אבינו שמר פל התורה בארץ ויעקב נשא האחיות בחוץ לארץ פי המצות משפט אלהי הארץ כו' יעו"ש.

הנה התירוץ הנה לא יצדק גבי יצחק שהרי יצחק לא הורשה לצאת מא"י לח"ל, וכדאמרין בב"ר סדר תולדות (פ'רשה ס"ד סי' ה') ונ"ל גור בארץ הזאת א"ר אושעיא אתה עולה תמימה מה עולה תמימה אם יצאה חוץ לקלעים נפסלת אף אתה אם יצאת חוץ לארץ נפסלת ע"כ.

ואברהם אבינו ידע פל זה ומטעם זה אמר לעבדו רק את בני לא תשיב שמה, וכמ"ש מהר"ש יפה בסדר חיי שרה (פ'רשה נ"ט סי' י"ד) ד"ה בן בני, יעו"ש: וכי תאמר בלבבך לדין נמי תקשי מההיא דפ'ק ד' מיתות (דף נ"ח) ש'נחלקו ר"א ור"ע דלר"א אהותו מאמו אסורה לבני נח ולא אהותו מאביו משום דאין אבות לעכו"ם ולר"ע אף אהותו מאמו שריא לבן נח.

והקשו לר"ע מדכתיב וגם אמנה אחותי בת אבי היא אף לא בת אמי מפלל דבת האם אסורה ע"כ., ולדין דקנים אברהם אבינו פל התורה תקשי דהיכי קאמר אחותי בת אבי היא דאפתי איך נשאה מאחר שעתידה תורה לאסור.

הא לא קשיא פלל מתרי טעמי, חדא דאברהם לא בא אלא להציל עצמו מקושית אבימלך דאיה אמר דשרה היא אחותו והנה היא אשתו והם מאמרים סותרים דאחותו אסורה לכן נח, ולזה השיב אברהם דאין זה מאמר סותר דאחותי בת אבי היא ולא בת אמי ומותרת היא לבני נח משום דאין אבות לעפ"ם, ואבימלך לא ידע שקיים אברהם פל התורה, ולפי האמת מותרת היתה לאברהם אף בדיני ישראל שהרי בת אחיו הן היתה אלא שאברהם לא בא אלא לתקן דבריו שאמר שהיא אחותו ואיה היתה אשתו, והשיב דיתכן שמהנה אחותו ותהיה אשתו מאחר שאינה אחותו מאמו.

ועוד דאף דנימא דאבימלך ידע שאברהם היה מקיים התורה עד שלא ניתנה שפיר השיב אברהם אחותי בת אבי היא, משום דקיי"ל דגר שנתגייר מותר מן הדין באחותו וכן בכל העריות משום דגר שנתגייר פקטן שנולד דמי וכדאיתא בפ"ב דיבמות (דף כ"ב) ובפרק נושאין על הגנוסה (דף צ"ח), ומיהו בעריות שהיה אסור בעודו עפ"ם אסור אף לאחר שנתגייר שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה, וכדמנא גר יש לו שאר האם ואין לו שאר האב כיצד נשא אחותו מן האם יוציא מן האב יקיים כו', וטעמא הוא דאחותו מן האם שהיתה אסורה לו אף בעודו עפ"ם יוציא שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה אבל אחותו מן האב יקיים משום דגר שנתגייר פקטן שנולד דמי, וא"כ מן הדין אף ששרה היתה אחות אברהם שריא ליה דכיון שנתגיירו שוב אין להם אחנה וקטן שנולד דמי, וכמ"ש לעיל בשם מהר"ש יפה בטעמא דאיה נשא יעקב שתי אחיות.

אלא דמ"מ אם היתה אסורה שרה לאברהם קודם שנתגיירו מדין בן נח אף שנתגיירו אפתי אסורה לאברהם שלא יאמרו באנו מקדושה חמורה לקדושה קלה, ולזה האשים אבימלך לאברהם דכיון שהיא אחותו איה היא אשתו דאף שנתגייר וקטן שנולד דמי מפל מקום אפתי אסורה ליה מטעמא דשלא יאמרו, ולזה השיב אברהם דהא לא קשיא פלל משום דאחותי בת אבי היא אף לא בת אמי ומעולם לא היתה אסורה לבני נח וא"כ לא שייך כאן גזרה פלל וכפי דין תורה מותרת היא לו פיון שנתגיירו.

אלא דלר"ע דס"ל דאין חילוק בין אחותו מאביו לאחותו מאמו דבכלהו ליכא איסורא לבני נח הקשו בגמרא דלאיזה תכלית אמר אברהם אחותי בת אבי היא אף לא בת אמי. הפלל העולה דלכ"ע קיימו האבות התורה עד שלא נתנה אלא דלהרא"ם לא יצאו מפלל בני נח להקל עליהם מדין בני נח אלא להחמיר עליהם מדין תורה: שוב ראיתי דמחלוקת זה קדום ונחלקו בו סכמי התלמוד דבפרק ד' מיתות (דף נ"א) אמרינן אמר ר' חנינא עפ"ם שהפה את ישראל הנה חייב מיתה שנא' ויפן פה וכה וירא פי אין איש ויף את המצרי, ופירש"י ויף את המצרי משום דהפה את העברי, וא"כ ע"כ לומר דס"ל דיצאו מפלל בני נח לגמרי דהא פשיטא דבן נח המפה לבן נח חבירו אינו חייב מיתה, ואם איתא דלא יצאו מפלל בני נח פי אם להחמיר איה הותר למשה רבינו להרוג את המצרי פיון שפכי דיני בני נח לא הנה חייב מיתה, אלא ודאי דס"ל לתלמודא דידן דיצאו מפלל בני נח לגמרי אפי' להקל.

ובשמות רבה (פרשה א' סי' ב') אמרינן וז"ל פיון שידע הנוגש שהרגיש בו החזיר לעבודת פרה והנה מפה אותו ומבקש להורגו כו' אמר משה ודאי זה חייב מיתה כמו שכתוב ומפה אדם יומת, ע"כ.

וְכַתֵּב שֵׁם מְהֵרָ"שׁ יָפֵה אֲבִלְלוּלָא זֶה מִפְּנֵי מַה שֶׁהָיָה מְלַקְהוּ וּמְרַדְהוּ לֹא הָיָה לוֹ מִשְׁפֵּט מְנוּת, וּמ"ש הֵרָא"ם ע"ד רש"י שֶׁפִּירֵשׁ וּמְלַקְהוּ וּמְרַדְהוּ וְאָמַר וְאֶפְיֻלוּ הִכִּי קִטְלִיָּה דא"ר חֲנִינָא עֲפו"ם שֶׁהִפָּה אֶת יִשְׂרָאֵל חֲזִיב מִיָּתֵהּ כְּדַאִיתָא בְּפִרְקָא ד' מִיתוּת, אֶפְשֵׁר דְּפִלִּיג מְדַרְשׁ זֶה עֲלֵהּ וּס"ל דְּהִינּוּ בְּתַר מִתַּן תּוֹרָה שֶׁנִּבְדְּלוּ יִשְׂרָאֵל לְשִׁבְחָא אֲבָל מִתְחַלָּה כּוֹלְהוּ בְּנֵי נֹחַ חֲשִׁיבֵי וְלִיפָא מִיָּתֵהּ אֲלָא לְשׁוּפְרָה דָּם הָאָדָם ע"כ.

הָרִי דס"ל לְמַדְרֵשׁ דְּלֹא יֵצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי לְהַקְלֵי. וּבש"ר (פְּרָשָׁה ד' סִימָן א') אֲמַרְיִנּוּ וְז"ל נְקִי כְּפִים זֶה מְשֵׁה אֲשֶׁר לֹא נִשְׂאָ לְשׂוּא נִפְשׁוּ שֶׁל מְצָרֵי שֶׁלֹּא הִרְגוּ אֶת הַמְצָרֵי עַד שֶׁעָמַד עָלָיו בְּדִין וְרָאָה שֶׁחֲזִיב מִיָּתֵהּ וְהִרְגוּ.

וְכַתֵּב שֵׁם מְהֵרָ"שׁ יָפֵה כִּי לֹא הִרְגוּ עַל מַה שֶׁהָיָה מִפָּה אֶת הָעֲבָרֵי לְבַד אֲלָא עַל עֲנִינִים נִסְתָּרִים וְכוּ' שֶׁרָאָה אֶת הַמְלָאכִים וְנִמְלַךְ בְּהֵם וְהִינּוּ שֶׁהוֹדִיעוּהוּ מַה שֶׁבָּא עַל אֲשֶׁתּוֹ, וְלָכֵן אָמְרוּ שֶׁעָמַד עָלָיו בְּדִין וְרָאָה שֶׁחֲזִיב מִיָּתֵהּ וְהִרְגוּ כוּ', דס"ל שֶׁלֹּא הָיָה חֲזִיב מִיָּתֵהּ עַל הַפָּאָת הָעֲבָרֵי כִּי לֹא הִפָּהוּ מִכַּת מְנוּת.

וּאֵע"ג דְּאֲמַרְיִנּוּ בְּפִרְקָא ד' מִיתוּת דְּנִתְחַזְיֵיב מִיָּתֵהּ מִשׁוּם דְּסוּטֵר לֹועוּ שֶׁל יִשְׂרָאֵל חֲזִיב מִיָּתֵהּ, ס"ל דְּאֶכְתִּי לֹא הָיוּ רַק בְּנֵי נֹחַ, וּפְלִיג אֵהֵיָא וּס"ל כִּהֵיָא דְלַעִיל (פְּרָשָׁה א' סִימָן ל"ב) דס"ל דְּחֲשִׁיבֵי כְּבְנֵי נֹחַ, עכ"ל.

הָרִי דס"ל דְּלִדְעַת הַמְדַרְשׁ לֹא יֵצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, בְּאִנְפּוֹן שֶׁמִּתְלַוְקַת זֶה אִם קוֹדֵם מִתַּן תּוֹרָה יֵצְאוּ יִשְׂרָאֵל מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי אוֹ לֹא יֵצְאוּ לְגַמְרֵי נִפְתַּח בְּגְדוּלִים וְנִסְתָּיִים בְּגְדוּלִים, דְּתַלְמוּדָא דִּינָן אֲזִיל בְּשִׁיטַת הַרְמַב"ן וּמְהֵרָ"שׁ יָפֵה, וְהַמְדַרְשׁ אֲזִיל בְּשִׁיטַת חֲכָמֵי צְרַפְתִּי וְהֵרָא"ם ז"ל.

וּבפ"ק דְּחִגִּיגָה אֲמַרְיִנּוּ דְרַשׁ רַבָּא מ"ד מַה יָּפֵה פְּעֻמִּיָּהּ בְּנַעֲלִים בֵּת נְדִיב, בְּתוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם אֲבִינוּ שֶׁנִּקְרָא נְדִיב שֶׁנֶּאֱמַר נְדִיבֵי עַמִּים נֶאֱסָפוּ עִם אֱלֹהֵי אֲבָרְהָם וְכִי אֱלֹהֵי אֲבָרְהָם וְלֹא אֱלֹהֵי יִצְחָק וְיַעֲקֹב אֲלָא אֱלֹהֵי אֲבָרְהָם שֶׁהָיָה תְּחִלָּה לְגַרִים, וְכָתְבוּ הַתּוֹס' תְּחִלָּה לְגַרִים שֶׁנִּצְטָנָה עַל הַמִּילָה טְפֵי מִכָּל אוֹתָם שֶׁלְּפָנָיו וּלְפִי מַה שֶׁפְּתַבְּנוּ דְּתַלְמוּדָא דִּינָן ס"ל דְּאֲבָרְהָם יֵצְא מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וּבְגוּיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב וְאֶפְי' לְהַקְלֵי, וְכַמ"ש הַרְמַב"ן, אִין צוֹרָה לַמ"ש הַתּוֹס' אֲלָא הוּא כְּפִשׁוּטוֹ דְּוּמִיָּא דְּכָל גַּרִים דְּעֲלָמָא שִׁיּוּצָאִים מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי כִּי אֲבָרְהָם יֵצְא מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי.

וּבש"ר (פְּרָשָׁה ל"ב ס' ל"ג) אִיתָא שֶׁמְשֵׁה רַבִּינוּ נִמְלַךְ בְּמִלְאכִים וּא"ל חֲזִיב זֶה הָרִיגָה אֲמַרוּ לוֹ הֵן, וְכַתֵּב מְהֵרָ"שׁ יָפֵה שֶׁנִּמְלַךְ בְּמִלְאכִים וְחִקְרָה בְּחֻלְקֵי הַסּוֹתֵר פֶּה נֹכַח אִם חֲזִיב מִיָּתֵהּ עַל הַפָּאָתוֹ כְּעֲפו"ם הַמְפָּה יִשְׂרָאֵל שֶׁחֲזִיב מִיָּתֵהּ אוֹ שֶׁמָּא אִין עֲדִין בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּכָלל דִּין זֶה עַד שֶׁבָּאוּ לְסִינֵי, וְהַמְלָאכִים הִשְׁבִּיבוּ לוֹ הֵן דְּחֲזִיב מִיָּתֵהּ מִשׁוּם דְּמִימוּת אֲבָרְהָם יֵצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ וַיֵּשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל, וְהַסְכִּימָה דְּעֵתוֹ דְּעֵתוֹ עָלִיוֹן לְדַבְרֵי הַמְלָאכִים, וְהִפָּה אֶת הַמְצָרֵי כְּדִין עֲפו"ם הַמְפָּה אֶת יִשְׂרָאֵל שֶׁהָיָה חֲזִיב מִיָּתֵהּ: וּבְזֶה יוֹבֵן מֵאֲמַר רז"ל בְּב"ר (פְּרָשָׁה צ"ח ס' ח') וְז"ל אֲזִי חִלְלַת יִצְעָרֵי עֲלֵה רַבְּנָן אֲמַרֵי אָמַר לוֹ יַעֲקֹב אִינִי לֹא מְרַחֵקָהּ וְלֹא מְקַרְבָּהּ אֲלָא אֲנִי תוֹלָה אוֹתָהּ בְּרַפְיוֹן עַד שֶׁיָּבֵא מְשֵׁה שֶׁכְּתוּב בּוֹ וּמְשֵׁה עֲלֵה אֵל הָאֱלֹהִים מַה שֶׁדְּעֵתוֹ רוּאָה לַעֲשׂוֹת בָּהּ עוֹשָׁה, כִּינּוֹן שֶׁבָּא מְשֵׁה הַתְּחִיל מְקַרְבּוֹ שֶׁנֶּאֱמַר יְחִי רַאוּבֵן, ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק בְּמַה נִסְתַּפֵּק יַעֲקֹב אֲבִינוֹ שְׁאָמַר אֵינִי לֹא מְרַחֵק וְלֹא מְקַרְבֵּהוּ, וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּמַה שֶׁתֵּלֵךְ סֶפֶק זֶה בְּמִשְׁנֵה רַבֵּינוּ דְּמַה שִׁיְיָכוֹת יֵשׁ לוֹ בְּדַבָּר הַזֶּה שֶׁל רֵאשׁוֹנֵי. אֲמַנָּם עַל פִּי הַקְדַּמְתָּנוּ יָבֵא עַל נִכּוֹן, דְּהֵנָּה מוֹדַעַת זֹאת דְּפִילֵגְשִׁים הֵם בְּלֹא קִדּוּשֵׁין וְאִם כֵּן בְּלֵקָה שֶׁהִיָּתָה פִּלְגֶשׁ יַעֲקֹב לֹא חֲשִׁיבָא אֲשֶׁת יַעֲקֹב מֵאַחַר שֶׁלֹּא קִדְּשָׁה וּמִשְׁנֵה שְׁלֵמָה שְׁנֵינוּ נוֹשֵׂא אֲדָם אָנוּסֵת אָבִיו וּמְפֹנֶתת אָבִיו וְהִיא פִּלְגֶשׁ אָבִיו, וְכֵן זֶה הוּא בִּישְׂרָאֵל דְּנִקְא אֲבָל בְּבִנֵי נִחַ דְּלִית בְּהוּ קִדּוּשֵׁין אֲלֵא בְּבַעֲיָלָה תֵּלֵא מִקְלֵתָא מִקְלֵתָא דְּפִשְׁטָא הוּא שְׁחִיב עַל פִּלְגֶשׁ אָבִיו מִשׁוּם אֲשֶׁת אִישׁ וּמִשׁוּם אֲשֶׁת אָב.

וְהֵנָּה יַעֲקֹב נִסְתַּפֵּק אִם יֵצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נִחַ לְגַמְרֵי וַיֵּשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל אוֹ לֹא יֵצְאוּ, דְּאִם יֵצְאוּ אֵין עַל רֵאשׁוֹנֵי עוֹן אֲשֶׁר חֲטָא דְּלֹא חֲשִׁיבָא בְּלֵקָה אֲשֶׁת יַעֲקֹב, וְאִם לֹא יֵצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נִחַ עַל רֵאשׁוֹנֵי חֲטָא דְּאֲשֶׁת אִישׁ וְאֲשֶׁת אָב, וְזֵהוּ שְׁאָמַר יַעֲקֹב לְרֵאשׁוֹנֵי אֵינִי מְרַחֵק דְּשִׂמָּא יֵצְאוּ מִכָּלל ב"נ, וְאֵינִי מְקַרְבֵּהוּ דְּשִׂמָּא לֹא יֵצְאוּ מִכָּלל ב"נ, עַד שֶׁיָּבֵא מִשְׁנֵה שֶׁהוּא ג"כ עֲמֵד בְּחֻקֵּיהּ זֶה וְשִׂאֵל לְמַלְאָכִים אִם חֲזִיב הַמְצָרִי מִיָּתָה פְּדִין עֲפוּ"ם הַמְּכָה אֶת יִשְׂרָאֵל מִשׁוּם דְּמִימוֹת אֲבָרָהֶם יֵצְאוּ מִכָּלל ב"נ עַד סִינֵי, וְהַשִּׁיבּוּ לוֹ הַמְּלָאָכִים הֵן דְּחֲזִיב מִיָּתָה מִשׁוּם דְּיֵצְאוּ מִכָּלל ב"נ, וְעֵשָׂה מַעֲשֵׂה עַל פִּיהֶם וְהָרַג אֶת הַמְצָרִי, וְא"כ מִשְׁנֵה הוּא יִקְרַבֵּהוּ דְּכִינּוֹן דְּנִפְשֵׁט לוֹ הַסֶּפֶק וְגִזַּר אֲנִימָר דְּיֵצְאוּ מִכָּלל ב"נ א"כ אֵין לְרֵאשׁוֹנֵי עוֹן אֲשֶׁר חֲטָא בְּמַעֲשֵׂה בְּלֵקָה, וּמִש"ה אָמַר מִשְׁנֵה יְחִי רֵאשׁוֹנֵי: וְרֵאִיתִי לְהֵרָא"ם פְּרִשְׁתָּ קִדּוּשִׁים עַל פְּסוּק אִישׁ אֲשֶׁר יִקַּח אֶת אַחֲוָתוֹ חֲסֵד הוּא שְׁכַתֵּב רַש"י ז"ל וְז"ל, וּמְדַרְשׁוּ אִם תֵּאֲמַר קִין נִשָּׂא אַחֲוָתוֹ חֲסֵד עֵשָׂה הַמְּקוֹם לְבָנוֹת עוֹלָמוֹ שְׁנֵאֲמַר עוֹלָם חֲסֵד יִבְנֶה.

וְכַתֵּב הֵרָא"ם ז"ל, וַיֵּשׁ לְתַמּוּנָה עַל הַמְדַרְשׁ הַזֶּה שְׁמַנּוּ נִרְאָה שְׁאִילוֹ לֹא הִיָּה שֵׁם חֲסֵד הָעוֹלָם לֹא הִיָּה מְנִיחוֹ הַבּוֹרָא יְתַבְרַךְ לִישָׂא אֶת אַחֲוָתוֹ וְא"כ אֵיךְ הֵנִיחַ אֶת הַשְּׂבָטִים שִׁישָׂאוּ אַחֲוִיתֵיהֶם אֲלֵיכָּא דַר"י דְּאָמַר תְּאוּמוֹת נוֹלְדוּ עִם כָּל שְׂבָט וְשְׂבָט וּנְשָׂאוֹם וְעַמְרָם אֵיךְ נִשָּׂא אֶת דּוֹדָתוֹ וַיַּעֲקֹב אֵיךְ נִשָּׂא שְׁתֵּי אַחֲוֹת, וְלִיכָּא לְמִימַר שִׁישָׂעֲקֹב אֲבִינוּ גִּיְרָן וְגַר שְׁנַתְּגִייר פְּקָטוֹן שְׁנוֹלֵד דְּמִי דַא"כ לָמָּה אָמַר יַעֲקֹב אֵינִי מְבָרַךְ שְׁנִשְׂאָתִי שְׁתֵּי אַחֲוֹת כְּשִׂאֲמָרוֹ לוֹ טוֹל בְּרוּךְ, אֲבָל מִמ"ש הַרְמַב"ן בְּפִרְשֵׁת תּוֹלְדוֹת שְׁשִׁמִּירַת הַמְצָוֹת שִׁישָׂמָרוּ הָאֲבוֹת אֵינוֹ אֲלֵא בַא"י לְבַד וַיַּעֲקֹב בַח"ל נִשָּׂא הָאֲחִיוֹת וְכֵן עַמְרָם אֶת דּוֹדָתוֹ כִּי הַמְצָוֹת מִשְׁפֵּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ הֵם אַע"פ שֶׁהוֹנְהָרְנוּ בְּחֻבַת הַגּוֹף בְּכָל מְקוֹם, הֵנָּה זֶה הַטַּעַם יִסְפִּיק גַּם לְשְׂבָטִים שִׁישָׂאוּ אַחֲוִיתֵיהֶם מִפְּנֵי שֶׁהַשְּׂבָטִים לֹא הָיוּ יוֹשְׁבִים אֲזַי בְּאָרֶץ רַק דְּרַךְ עֲרָאִי כִּי כְּבָר נִגְזַר עֲלֵיהֶם גְּזִירַת כִּי גַר יִהְיֶה זְרַעֲךָ, אֲבָל קִין הִיָּה מְקוֹם דִּירָתוֹ בְּאָרֶץ כִּי מִשָּׁם הוֹצֵאָה הָעֶפְרַיִם שְׁמַנּוּ נִבְרָא אָבִיו כּו' וְשֵׁם נוֹלֵד קִין וּנְשָׂאָה שֵׁם עַכ"ל: וְדַבְּרֵי הֵרָא"ם הִלְלוּ גְּפִלְאוֹ מִמְּנֵי, חֲדָא בְּמַה שֶׁהוֹקְשָׁה לוֹ מֵאַגְדָּה זֶה דְּחֲסֵד הוּא דְּנִלְמַד מִמְּנֵה דְּלִב"נ אֲסִירֵי הָאֲחִיוֹת דְּאֵיךְ נִשָּׂא יַעֲקֹב שְׁתֵּי אַחֲוֹת, דְּנִרְאָה דַס"ל דְּהָא בְּהָא תֵּלֵא דְּמֵאֵן דְּאָסַר הָאֲחִיוֹת לְבָנֵי נִחַ אָסַר נְמִי שְׁתֵּי אַחֲוֹת.

וְלֹא יִדְעָתִי הֵיכֵן רְמִיזָא דְּהָא ר' אֲלֵיעֶזֶר דְּסַבְר דְּאֲחֲוָתוֹ אֲסִירָא לִיהּ וּמ"מ שְׁתֵּי אַחֲוֹת אֵינָם עָרוּהּ לְבָנֵי נִחַ, וְהָרִי הַרְמַב"ם ז"ל בַּפ"ט מֵהִלְכוֹת מְלָכִים דִּין ה' פְּסַק דְּהָאֲחִיוֹת אֲסוּרָה לְבָן נִחַ וְאִפ"ה לֹא מְנָה אֲלֵא שֵׁשׁ עֲרִיוֹת דְּאֲסוּרוֹת לָהֶם אֲלֵמָּא דְּשְׁתֵּי אַחֲוֹת לֹא אֲסִירֵי לְבָנֵי נִחַ, וְכ"כ רַש"י בְּפִרְקָא ד' מִיתוֹת בְּסוּגְיָא זֶה דַר"א יַעוּי"ש.

גם מה שהקשה הרא"ם דאיף השבטים נשאו אחיותיהם אליבא דר"י, גם בזה לא ידעתי כוונתו דאף דנימא דחסד עשה המקום עם עולמו במה שהניח לקין לישא את אחותו היינו לפי שהיתה אחותו מן האם דאף מאן דאסר אחותו לבני נח היינו דוקא אחותו מאמו אבל אחותו מאביו שריא דאין אבות לעכו"ם כדאמרן לעיל, ואם כן אפשר שבני לאה נשאו תאומות השבטים של שאר האמהות והשבטים של שאר האמהות נשאו תאומות השבטים של בני לאה שאין אבות לעכו"ם.

ואי קשיא לא קשיא אלא לאותה אגדה שדרשו על פסוק ושאול בן הכנענית בן דינה שנבעלה לכנעני דשמעון איף נשא את דינה שהיא אחותו מאב ואם, אבל לאגדה זו דר"י דאמר תאומות נולדו עם כל שבט ושבט ונשואם ל"ק כלל אהף דרשה דחסד הוא, וכ"כ הרא"ם עצמו בפרשת ויגש יעוי"ש.

גם מה שהקשה דעמרם איף נשא דודתו ה"נ ל"ק כלל משום דיוכבד היתה אחות קהת מן האב ולא מן האם, וזו שריא לבני נח כל שלא היתה אחות קהת מן האם, והכי איתא בפירוש בפרק ד' מיתות שהקשו למאן דאמר דאחות אביו אסורה לבני נח מדכתיב וינקה עמרם את יוכבד דודתו מאי לאו דודתו מן האם ותירצו לא דודתו מן האב.

ומה שדרשו הכא חסד הוא על מה שנשא קין את אחותו היינו משום שהיתה אחותו אף מאמו אבל קורבה דמצד האב לא אסיר לבני נח דאין אבות לעכו"ם. עוד אני תמיה בדברי הרב דאף דנימא דגם ב' אחיות אסירי לבן נח היינו באחיות מן האם אבל באחיות מן האב ולא מן האם פשיטא דשרי דומיא דאחות אביו דאסירי לבני נח ואפ"י הכי לא אסירי אלא בשאר דמצד האם אבל בשאר דמצד האב ולא מן האם לא אסירי, וא"כ אף את"ל דב' אחיות אסירי לבני נח היינו דוקא באחיות מן האם, וא"כ מאן אמר לן דרחל ולאה היו מאם אחת אימא דשתי נשים נשא לבן: והנה לתרץ כל זה סבור הייתי לומר דהרא"ם ס"ל פסקרת התוס' דאית להו דר"א דדרשעל כן יענוב איש את אביו דהיינו אחות אביו ואת אמו דהיינו אחות אמו מודה דבאחותו אפילו מאמו לא אסר לבן נח, ופליג עם רש"י דאית ליה דלר"א דאסר לבן נח אחות אביו כ"ש אחותו מאמו.

והשתא פיון דס"ל כהתוס' לזה הוקשה לו דהף אגדה דחסד הוא דמשמע דס"ל דאחותו אסירא לבן נח כמאן אתיא אי כר"א איהו לא אסר אלא אחות אביו ולא אחותו, ואי כר"ע הא לא אסר אלא חייבי מיתות ב"ד ולא חייבי פרישות כמבואר שם בסוגיא.

אלא ע"כ לומר דלא אתיא אלא כחכמים דקאמרי התם הרבה עריות יש שאין ב"ד של ישראל ממיתין עליהן וכן נח מונהר עליהן. ופירש"י הרבה עריות יש כגון כל חייבי פרישות כן נח מונהר עליהן דלרבנן איתרבו בני נח מאיש איש לכל האמור בפרשה, וכיון דלחכמים בני נח מונהרים על כל העריות פישראל משום הכי הוקשה לו מייעקב ועמרם והשבטים.

אמנם מלבד הדוחק שיש בתירוץ זה דאיף סתם הרא"ם גושטייתו אליבא דהתוס' מאחר דאליבא דרש"י דכל יומא ויומא שמעתתיה בפומיה ל"ק. כלל דלדיניה הף אגדה דחסד הוא אתיא כר"א דאית ליה דאחותו אסירא לבן נח.

ועוד נ"ל דאף לחכמים דס"ל דכל חייבי פרייתות פון נח מוזהר עליהו הוא דוקא בקורבה דמצד האם אף קורבה דמצד האב כ"ע לא פליגי דלית להו קורבה. וראיה לדבר דבגמ' הקשו מדכתיב ויקח עמרם את יוכבד דודתו ומירצו דודתו מן האב היתה, ואם איתא דלחכמים אף בקורבה דמצד האב נצטוו בני נח מה יענו חכמים בקרא דויקח עמרם את יוכבד דודתו, אלא ודאי דאף אליבא דחכמים לא הוזהרו בני נח אלא בקורבה דמצד האם אבל בקורבה דמצד האב לא משום דאין אבות לעפונ"ם, וא"כ אף דנימא דאגדה הלזו דחסד הוא אתיא פחכמים, עדיין כל מה שהקשינו להרא"ם ו"ל במקומו עומד דליפא קושיא מיעקב ועמרם והשבטים דאיפא למימר דכל הני לא היתה קורבתם מצד האם כ"א מצד האב וכדכתיבנא: עוד אני תמיה בדברי הרב דאיה הוכיח מאגדה זו דחסד הוא דאחותו אסורה לבן נח והוקשה לו מהשבטים איה נשאו אחיותיהם, דהא בגמרא בפרק ארבע מיתות (דף נ"ח) הביאו אגדה זו להקשות למאן דאמר אחותו שריא ומירץ פיון דאשתי אשתי ע"כ.

וא"כ ליפא לאוכוחי מאגדה זו דס"ל דאחותו אסורה לבן נח דאיפא למימר פיון דאשתי אשתי, ואע"ג דלרבי אליעזר דאית ליה דאחותו אסורה לבן נח אתיא אגדה זו כפשוטה דדוקא לקינו הותרה אחותו משום חסד הא לאו הכי אסורה, מפל מקום פיון דאגדה הלזו סובלת שני פירושים ואיפא למימר דס"ל פיון דאשתי אשתי ליפא לאקשוני עלה מהשבטים.

עוד יש לדקדק בדברי הרב במה שרצה לצדד על יעקב דמה שנשוא שתי אחיות הוא משום דיעקב אבינו גיירן וגר שנתגייר פקטן שנולד דמי ודחה זה משום דאם פון למה אמר יעקב אבינו איני מברך שנשאתי שתי אחיות פשאמרו לו טול ברוך ע"כ, דמה מיייתי מהתם דע"כ אותה אגדה פליגא איהו אגדה דחסד הוא, דאילו מהכא משמע דבן נח אסור באחותו ואילו בערבי פסחים אמרינו שאמר יעקב איני מברך לפי שנשאתי שתי אחיות שעתידה תורה לאוסרן אלמא דבן נח מותר באחותו.

ואולי פוננת הרב היא דנהי דפליגי בדינא אם פון נח מוזהר באחותו או לא מ"מ אם איתא שגיירן היכא קאמר איני מברך לפי שעתידה תורה לאוסרן הא אפי' מדין תורה מותר בשתי אחיות שנתגיירו משום דגר שנתגייר פקטן שנולד דמי.

עוד אני תמיה במה שרצה לתרץ כל מה שהקשה עם מה שכתב הרמב"ן בפרשת תולדות יצחק ששמירת המצות ששמרו האבות רינה אלא בארץ ישראל לבד פי המצות משפט אלהי הארץ הם כו', דמלבד שהרב עצמו בפרשת תולדות יצחק הביא כל דברי הרמב"ן הללו ותמה עליהם דאם אין המצות חובה אלא בארץ לבדה מה זה שאמרו בפרק ע"פ פשאמרו ליעקב אבינו טול ברוך אמר איני מברך מפני שנשאתי שתי אחיות, והלא לא חטא בזה פלום מפיון שנשאן בחוצה לארץ, ולא ידעתי למה פאן נתישב דעתו בדברי הרמב"ן הללו: עוד אני תמיה על הרב דעד פאן לא קאמר הרמב"ן ששמירת המצות ששמרו האבות אינה אלא בארץ לבד אלא עלה דמה שדרשו רז"ל ששמרו אברהם אבינו כל התורה פולהעד שלא ניתנה ואפי' ערובי תבשילין והוקשה לו דא"כ איה הקים יעקב אבינו מצבה ונשא שתי אחיות ועמרם נשא את דודתו ואיה אפשר שיהיו נוהגים היתר במה שאסר אברהם אביהם על עצמו והוא יצוה את בניו ואת ביתו אחריו ללכת בדרךיו,

לזה תירץ שמה ששמרו האבות התורה עד שלא ניתנה לא היה אלא בארץ לבד, אבל כפי סברת הרב דהכרית מאגדה זו דחוסד הוא דבן נח אסור באחותו ואסור בשתי אחיות מה הפרש יש בין ארץ ישראל לח"ל וכי שבע מצות שנצטוו בני נח בארץ נצטוו ולא בס"ל הא ודאי לא ניתן להאמר דבר זה.

ואף שאין צורך להביא ראיה לזה שהדברים הם פשוטים מצד עצמם יש להכריח זה ממה שהקשו בגמ' מעמדם שנשא את דודתו והוצרכו לומר שהיתה אחות אביו מן האב ולא מן האם ולמה לא תירצו דעמדם נשאה בח"ל.

אלא ודאי דלגבי מה שהונזרו בני נח אין חילוק בין א"י לח"ל וזה פשוט. באופן שדברי הרב הללו נפלאו ממני: עוד יש לדקדק בדברי הרא"ם הללו במה שצדד לומר דמה שנשא יעקב שתי אחיות הוא לפי שגייירו וקי"ל דגר שנתגייר פקטן שנולד דמי, שהרי הוא עצמו כתב בפרישת שמות וכתבנו דבריו לעיל דמה שקיימו האבות התורה עד שלא ניתנה הוא דוקא להחמיר על עצמם לקיים עליהם גם המצות שאינם מכלל השבע מצות אבל לא להקל מעליהם ממה שאסור לבני נח, וא"כ כפי דברי הרב דשתי אחיות אסורי לבני נח א"כ מה מועיל מה שנתגיירו וקבלו עליהם לשמור כל התורה עד שלא ניתנה להקל מעליהם איסור דשתי אחיות שהרי קודם הגירות כפי דבריו היו אסורות ליעקב ואם כן איך יתכן שיועיל הגירות להקל מעליו.

ויש ליישב דברי הרב דהכי קאמר וליכא למימר שיעקב אבינו גייירו וגר שנתגייר פקטן שנולד דמי דודאי לא מהני הגירות להקל מעליו ממה שהיה אסור לבני נח, והביא ראיה ממה שאמר יעקב איני מברך מפני שנשאתי שתי אחיות ואם איתא שהגירות מהני אף להקל הא אין ביעקב עון אשר חטא במה שנשא שתי אחיות מאחר שגייירו וקי"ל גר שנתגייר פקטן שנולד דמי, וליכא למימר שאותה אגדה ס"ל שיעקב אבינו לא גייירו ומשום הדין לא רצה לברך, דהא פשיטא ליה להרב דכ"ע מודו שיעקב אבינו לא היה נושא אשה אלא אם כן היתה מתגיירת ומקבלת כל מה שקבל אברהם אבינו על עצמו וצוה לבניו וביתו אחריו ללכת בדרךכו, אלא ע"כ לומר דאף שגייירו מ"מ לא רצה לברך משום דהגירות לא מהני להקל אלא להחמיר.

ומ"מ לא נתקררה דעתי בזה דליכא למימר שאותה אגדה דערבי פסחים ס"ל דטעמא דלא מהני מה שגייירו יעקב הוא משום דלא מהני גירות להקל, שהרי סימיו שם בטענת יעקב שנשאתי שתי אחיות שעתידה תורה לאונסרו, ואי אמרת בשלמא דאיסור זה דשתי אחיות היה נוהג בבני נח ניחא דלא מהני הגירות להקל מדין בן נח.

אבל פינן דאין איסור זה נוהג אלא בישראל מהיכא תיתי שלא יועיל הגירות להקל מעליו במה שרצה להחמיר ולקיים התורה קודם שנתנה מאחר דאחר שניתנה התורה הדין הוא כן דגר שנתגייר פקטן שנולד דמי.

אלא ודאי ע"כ לומר שפוננת הרב באומרו וליכא למימר שיעקב אבינו גייירו כו' טעמו הוא, או משום דס"ל דלא נתגיירו והכרית זה ממה שלא רצה יעקב אבינו לברך, או דס"ל דגירות לא מהני לומר דפקטן שנולד דמי אלא לאחר שניתנה תורה ואנו מצווים לקיימה אם כן המתגייר פקטן שנולד דמי אבל קודם מתן תורה דמה שהיו מקיימים

התורה היה מרצונם כמי שאינו מצווה ועושה לא חשיב כשנתגיירו להחשיכם כקטן שנולד, והכריח זה הרב ממה שלא רצה יעקב אבינו לברך דאי חשיב גירות מה שנתגיירו קודם מתן תורה הא אין בייעקב עון אשר חטא במה שנשוא שתי אחיות.

אם פן הדרא קנשיין לדוכתא דלמה לא דחה הרא"ם סברא זו דמה שנשוא יעקב שתי אחיות הוא משום דגייירן וקי"ל דגר שנתגיייר כקטן שנולד דמי משום דגירות לא מהני כי אם להחמיר לא להקל ממה שהיו מצווים מדין בני נח מאחר דהרב סבור דשתי אחיות אסירי לבני נח.

הן אמת דבשני מקומות שהביא הרא"ם אנדה הלזו דערבי פסחים לא הביא הך סיומא דקאמר שעתידה תורה לאנסרו אלא בקיצור שלא רצה לברך לפי שנשוא שתי אחיות. ואפשר דהך אנדה ס"ל כחכמים דס"ל דאף איסור דשתי אחיות נוהג בבני נח, ולפ"ז אפשר לצדד ולומר שפוננת הרא"ם באומרו וליפא למימר שגייירן כו' הוא משום דגירות לא מהני להקל והכריח זה ממה שלא רצה יעקב לברך לפי שנשוא שתי אחיות: ובזה נבאר קצת פסוקים דישעיה (סי' כ"ט) לכן פה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו יקדישו שמי והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו ע"כ.

ויש לדקדק בפסוקים אלו טובא, חדא במה שאמר לא עתה יבוש יעקב ולא עתה פניו יחורו דמהיכא תיתי דבשביל שאמר יעקב אשר פדה את אברהם יבוש יעקב ופניו יחורו עד שהנצרך לומר לא עתה יבוש יעקב כו', ועוד במה שפייסם כי בראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו וגו', דנהי דהשבטים הם גדולים בחכמה ובמנין מפל מקום פשיטא דגדולת יעקב היא למעלה מהם, ורבותינו ז"ל קראוהו ליעקב בחיר שבאבות, ואם פן איך אמר שלא יבוש יעקב בשביל ראותו ילדיו מעשה ידי בקרבו.

ועוד יש לדקדק דמה שפייסם והקדישו את קדוש יעקב ואת אלהי ישראל יעריצו מה היא הפוננה. ונראה דזה יובן עם מה שפכתבנו לעיל בשם מהר"ש יפה שהקשה למאן דאמר דכל העריות האסורות לישראל אסורות לבני נח היכי נסיב יעקב שתי אחיות, ותיגרין דאחר שנימול אברהם נבדל הוא וזרעו מבין שאר בני נח וכשנשוא יעקב שתי אחיות וגייירן לית בהו איסור קורבה דהו"ל כגר שנתגיייר דמדין תורה לית בהו איסור קורבה ונשוא אפילו אחותו ע"כ.

וכבר פתבתי לעיל דתירוץ זה מועיל אי אמרינן דיצאו מפלל בני נח לגמרי חשיבי רחל ולאה כגר שנתגיייר דלית בהו קורבה. אף אם לא יצאו מפלל בני נח לגמרי להקל עליהם פשיטא דלא הותרו לו רחל ולאה פינן דלבני נח חשיבי עריות, וא"כ יש לחקור למ"ד דלא יצאו מפלל בני נח להקל למאן דיליף פל העריות בבני נח היכי נסיב יעקב שתי אחיות, לזה צריך לומר התירוץ האחר שתיגרין שם מהר"ש יפה דיעקב על פי הדבור נסבינהו, וכן פתב הר"ש יפה בפירוש יצא יעקב (פרשה ע' סי' י"ג).

אשהיא דאמרינן דאמר ליה יעקב מה את סבור מוזן אתית בעי מיגר לא אתית אלא בגין תרתין טלייתא ע"כ. וכתב שם הרב ואין להקשות איך ביקש מעצמו לישא שתי אחיות דעל פי הדבור נשאן ע"כ.

וכן פתב בפרשת בראשית (פרשה י"א סי' ח') ונ"ל, ולי אפשר לומר דיעקב על פי הדבור נשאן לצורך קיום י"ב שבטים ע"כ: הכלל העולה ממה שפתבנו דלמ"ד דישאראל יצאו מפלל ב"נ לגמרי קודם מ"ת, התירוץ ליעקב איך נשא ב' אחיות הוא משום דגניירן וגר שנתגנייר פקטן שנולד דמי.

ולמ"ד דלא יצאו מפלל ב"נ לגמרי התירוץ ליעקב איך נשא ב' אחיות הוא דע"פ הדבור נשאן. והחילוק שיש בין ב' התירוצים הללו הוא, דאי אמרינן דיצאו מפלל ב"נ לגמרי והטעם שנשא שתי אחיות הוא משום דגניירן, הוא תירוץ פשוט לכל באי עולם פשישאלו איך נשא יעקב שתי אחיות התירוץ הוא מבואר, שפבר יודעים הפל שהאבות לא היו לוקחים נשים בגיותן ופשיטא שגניירן יעקב וגר שנתגנייר פקטן שנולד דמי.

אף אי אמרי' שלא יצאו קודם מתן תורה מפלל בני נח לגמרי ומה שנשא יעקב שתי אחיות הנה על פי הדבור, הנה תירוץ זה הוא נעלם דלא ידעו אלא ה' שהוא המצוה, וכל באי עולם לפי פשוטן של דברים יקשה בעיניהם איך נשא יעקב שתי אחיות.

והנה המבחן לידע אם יצאו ישראל מפלל בני נח לגמרי או לא הוא הצלתו של אברהם אבינו מאור פשדים, שהרי בני נח אינם מוזהרים על קדוש ה' וכדאימא בגמרא, וקיי"ל דכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג אם נהרג הרי זה חובל בעצמו ועובר על מה שפתוב ואף את דמכם וגו'.

ואם אברהם אבינו ניצול בשביל זכותו ע"כ לומר דיצאו מפלל בני נח לגמרי אפי' להקל ומשום הכי מסר עצמו על קדושת ה' כדין ישראל שמוזהר על קדושת ה' וה' הצילו פדרך שמציל לכל הצדיקים המוסרים עצמן על קדושת ה' וכמו שעשה לחנוניה מישאל ועזריה.

אף אם נאמר שלא ניצול אברהם בשבילופי אם בשביל יעקב וכדאימא בב"ר (פרשה ס"ג סי' ב') ר' שמואל בר רב יצחק אמר אברהם לא ניצול מכבשן האש אלא בזכותו של יעקב כו' הה"ד לכן פה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם יעקב פדה את אברהם, לפי זה ע"כ לומר שלא יצאו מפלל בני נח לגמרי כי אם להחמיר וא"כ אברהם עשה שלא כדין במה שמסר עצמו לכבשן האש דהא בני נח אינן מצווין על קדוש ה' משום הכי לא ניצול בשבילו אלא בשביל יעקב.

עוד נקדים מ"ש בגמ' בקדושין כל הנושא אשה שאינה הוגנת לו הויין ליה בנים שאינן מהוגנים שנאמר בה' בגדו כי בנים זרים ילדו. ואמרי' במדרש הביאו הראנ"ח (פ' מסעי) כל הנושא אשה הגונה הקב"ה מוציא מהם בעלי הוראה שנאמר אלהים מושיב יחידים ביתה מוציא אסירים בפושרות ואין יחיד אלא לשון גדולה שנאמר כמעט שכב אחד העם ואומר ומי פעמה ישראל גוי אחד ע"כ.

למדנו מכאן שהמבחן לראות אם האשה שלקח היא הוגנת, הם הבנים, שאם הם הגונים היא הוכחה שהאשה הוגנת לו: וכזה נבא לבאור הפתובים, פה אמר ה' אל בית יעקב אשר פדה את אברהם, פלומר יעקב אשר פדה את אברהם דבשביל יעקב ניצול אברהם מכבשן האש.

וכ"ת זו אליה וקוץ בה דנהי דזה הוא שבח גדול ליעקב דבשביל זכותו ניצול אברהם מ"מ מוכח מזה מדלא ניצול אברהם בשביל עצמו ש"מ דלא יצא מפלל בני נח לגמרי,

וא"כ הִיָּה עוֹלָה עַל הַדַּעַת שֶׁיְבוּשׁ יַעֲקֹב מִזֶּה שֶׁהָרִי אֵין לוֹ תְּשׁוּבָה נִצְחָת לְשׁוֹאֲלֵין אוֹתוֹ מִפְּנֵי מַה נִּשְׂאָ שְׂמִי אַחֲיוֹת, שָׂאם יִשִּׁיב שְׁעַל פִּי הַדְּבוּר נִשְׂאָן זֶה הִיא תְּשׁוּבָה נִעְלָמָת שְׁלֹא יַדַּע בָּהּ שׁוּם אָדָם וְנִעְלָמָה מֵעֵינַי כָּל חַי בְּלִמְתִּי לֵה' לְבָדוּ.

לְזֶה אָמַר לֹא עֵתָה יְבוּשׁ יַעֲקֹב וְלֹא עֵתָה פָּנָיו יִחְוָרוּ לְפִי שֶׁהַתְּשׁוּבָה שְׁיִשׁ לוֹ שְׁעַל פִּי הַדְּבוּר נִשְׂאָן הִיא גַם כֵּן גְּלוּיָה וּמְפֹרָסָמָת לְכָל, פִּי בְּרֵאֵתוֹ יִלְדִּיו מַעֲשֵׂה יָדַי בְּקִרְבּוֹ כְּלוֹ זָרַע אָמַת מִטַּע ה' לְהַתְּפָאֵר ע"כ יוֹדוּ דַּעַל פִּי ה' נִשְׂאָן, דָּאם אֵיתָא דְשִׁלָּא מִהֲדִין נִשְׂאָן אֵיף נּוֹלְדוּ לוֹ בְּנִים כְּאֵלוֹ, וּא"כ ע"כ יִקְדִּישׁוּ אֵת קְדוּשׁ יַעֲקֹב וְאֵת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ וַיֵּאמְרוּ גִזְרַת מְלָךְ הִיא וְאֵין לָנוּ עֶסֶק בְּנִסְתָּרוֹת: וְזוֹ הִיָּתָה פְּנוּנַת הַזְּקֵנִים בְּאֲנָמְרָם לְכוּעַז יִתֵּן ה' אֵת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתָךְ כְּרַחֵל וְכִלְאָה וְגו', דְּמֵאֵי שְׁיִיטִיָּהוּ דְרַחֵל וְלֵאָה בְּכִרְכָּה הַלְזוּ, וְהִנֵּה רַז"ל אָמְרוּ דְטַעַם הַגּוֹאֵל שְׂאָמַר לֹא אוּכַל לְגַאֵל פֶּן אֲשַׁחִית אֵת נַחֲלִמִי שְׂאָמַר חֶס לִי לִישְׁלָה אֵינִי מְעַרְב פְּסוּלָת בְּבִנֵי וְלֹא הִיָּה יוֹדַע שְׁכַבְרַתְּךָ הַהֲלָכָה מוֹאֲבִי וְלֹא מוֹאֲבִית.

הָרִי שֶׁהַגּוֹאֵל הִיָּה סְבוּר שְׁרוּת הִיָּתָה אֲסוּרָה לְבֹא בְּקִהֵל. וּמַצִּינוּ ג"כ דְּבִנְזָמָן שְׁאוּל הִיָּה מִחֲלוֹקֶת בְּדָבָר וְדוֹאָג הִיָּה סְבוּר שְׁגַם מוֹאֲבִית אֲסוּרָה לְבֹא בְּקִהֵל.

וְהִנֵּה כְּכָר הַקְּדָמָנוּ שֶׁהַמְּבַחֵן לְדַעַת שֶׁהָאִשָּׁה שְׁלוֹקֶחַת הָאָדָם אִם הִיא הוֹגֵנָת לוֹ, הֵם הַבְּנִים, וּמִמָּה שְׁרֵאֵינוּ שְׁבִנֵי יַעֲקֹב הָיוּ צְדִיקִים זָרַע אָמַת יַדְעָנוּ שְׁמָה שְׁלֵקַח יַעֲקֹב רַחֵל וְלֵאָה מֵאֵת ה' הִיָּתָה לוֹ.

וְזֶהוּ כְּפִינְתָם בְּאֲנָמְרָם לְכוּעַז אֵל תְּצַטְעֵר שְׂאֵתָה לּוֹקֶחַת אִשָּׁה דְאֵית בָּהּ קִצָּת פְּקוּיָךְ בְּדָבָר, פִּי ע"כ לֹא לְקַחְהָ הַגּוֹאֵל, לְפִי שֶׁה' יִתֵּן אֵת הָאִשָּׁה הַבָּאָה אֶל בֵּיתָךְ כְּרַחֵל וְכִלְאָה וְגו', דְּכִי הִיָּכִי דְהִתָּם הָרֵאָה ה' אֵיף אוֹתוֹ הַזְּיוּג הִיָּה דְבָר נָאָה וּמִתְקַבֵּל מֵאֵת ה' מִן הַשְּׂמִים ה"נ פֶּה יַעֲשֵׂה ה', וְכֵן הִיָּה שְׁנוֹלְדוֹ מִמָּנוּ אֲנָשִׁים צְדִיקִים וְיִצְאָ כָּל זָרַע הַמְּלוּכָה: וְעַל פִּי זֶה יוֹבֵן מֵאָמַר רַז"ל בְּסוּף רוֹת רַבְתִּי וְז"ל.

ר' אֲבָא בַר כְּהֵנָא פְּתַח רַגְזוֹ וְאֵל תְּחַטְּאוּ אָמַר דְּוֹד לְפָנָי הַקַּב"ה עַד מְתִי הֵם מְתַרְגְּזִים עָלַי וְאוֹמְרִים לֹא מְפֹסוּל מְשֻׁפָּחָה הִיא וְלֹא מְרוּת הַמוֹאֲבִיָּה הִיא אֲמָרוּ בְּלִבְכֶם עַל מְשֻׁפָּכְכֶם אֲפִי אֵתָם לֹא בְּאֵתָם מְשֻׁפָּחָה אֵתָם רָאוּ מָה עֵיקְרָכֶם וְדוּמּוֹ סְלָה, וְאֲפִי תְּמַר שְׁלֵקְחָהּ יְהוּדָה זְקֵנְכֶם לֹא מְפֹסוּל מְשֻׁפָּחָה הִיא ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדִקְדָּק בְּמֵאמְרָה זֶה טוֹבָא, חֲדָא שְׂאָם בְּנֵי דוֹרוֹ הָיוּ מְתַרְגְּזִים עַל דְּוֹד וְהָיוּ אוֹמְרִים לוֹ שֶׁהִיא מְפֹסוּל מְשֻׁפָּחָה שְׁבָא מְרוּת הַמוֹאֲבִיָּה לְפִי שֶׁהָיוּ סְבוּרִים שְׁגַם הַנְּקֻבוֹת הֵם בְּכָלֵל הָאִסוּר מָה הוֹעִיל לְדוֹד בְּאוֹמְרוֹ שְׁגַם הֵם בְּאֵים מִב' אַחֲיוֹת, הָרִי אוֹתוֹ הַפְּגָם שְׁוֵה בְּכָל וְאֲפִי דְוֹד הוּא בְּכָלֵל אוֹתוֹ הַפְּגָם וְנוֹסַף גַּם הוּא שְׁבָא מְרוּת הַמוֹאֲבִיָּה.

עוֹד יֵשׁ לְתַמְנָה בְּמָה שְׁפִינִים דְּוֹד וְאָמַר וְאֲפִי תְּמַר שְׁלֵקְחָהּ יְהוּדָה לֹא מְפֹסוּל מְשֻׁפָּחָה הִיא, דְּמִלְבַד שְׁטַעֲנָה זֹאֵינְנָה מַעֲלָה אַרוּכָה לְמַחֲלָתוֹ זֹאת, וְעוֹד דְּבַפְּגָם זֶה אֵין בּוֹ שׁוּם דּוֹפִי לְיִשְׂרָאֵל פִּי אִם לְדוֹד: וְהַנְּרֵאָה אֲצִלִּי הוּא שְׁבִנֵי דוֹרוֹ שֶׁל דְּוֹד הָיוּ רוֹצִים לוֹמַר שְׁגַם הַנְּקֻבוֹת הָיוּ בְּכָלֵל הָאִסוּר, וְכֵן הִיָּתָה סְבֵרַת הַגּוֹאֵל וְסְבֵרַת דוֹאָג וְכִמּוֹ שְׁכַתְּבָנוּ לְמַעֲלָה, וְדוֹד הִיָּה רוֹצֵה לְהַכְרִיחַ אֵיף הֲדִין הוּא דְמוֹאֲבִי וְלֹא מוֹאֲבִית מִמָּה שְׁרֵאֵינוּ שְׁיִצְאוּ מֵאוֹתוֹ

הזיווג כולל צדיקים ואם הנה פסול משפחה באותו הזיווג לא הנה הנרע מאותו הזיווג שלשלת יוחסין שפולם צדיקים.

אף אנשי דורו היו חולקים בהכרח זה והיו אומרים דהן לו יהי דרות היתה אסורה לבא בקהל אפשר דיצאו ממנה צדיקים. ונהו מה שאמר דוד עד אימתי הם מתרגזים עלי ואומרים שאני בא מפסול משפחה ואומרים שרות היתה אסורה לבא בקהל ואע"פ שרואים שיצאו ממנה צדיקים אין זה הכרח בעיניהם, לזה אמר להם א"כ אתם באים ג"כ מפסול משפחה דהיינו משתי אחיות, ומי מודיע הדבר דח"ו דייעקב נשא שתי אחיות באיסור, בראותו ילדיו משם למדנו דאותו הזיווג הנה מאת ה' מן השמים, ואם כן הכא נמי בדידי יש.

לכם להודות כי אותו הזיווג של רות הנה נאה ומתקבל ממה שראיתם שיצאו ממנה אנשים צדיקים. וכ"ת מנא לן דברחל ולא הנה הנה איסור בדבר באותו זיווג אימא דמה שנשא יעקב שתי אחיות הוא משום דנתגזירו וקי"ל דגר שנתגזיר פקטן שנולד דמי והאבות יצאו מפלל בני נח אף קודם מתן תורה ואם כן רחל ולא הנה חשיבי גרים גמורים ואין להם עוד אחנה כלל.

לזה אמר דא"כ דאתם סבורים דקודם מתן תורה יצאו מפלל בני נח אם כן תמר שלקחה יהודה לא מפסול משפחה הוא. והענין הוא דטעמא דתמר הצדקת שהותר לה לשכב עם חמיה הוא משום דער ואונן שמשו שלא כדרכן ובבני נח אין האשה נקנית בכעילה שלא כדרכה ואם כן לא חשיב יהודה חמיה דמעולם לא היתה תמר אשת ער ואונן וכמו שנאריך בזה לקמן, וא"כ ע"כ לומר דקודם מתן תורה לא יצאו מפלל בני נח ומשום הכי הותרה תמר ליהודה, וא"כ אנדא ליה תירוץ דאייך נשא יעקב שתי אחיות, דליכא למימר משום דנתגזירו, דקודם מתן תורה לא שייך לומר גר שנתגזיר פקטן שנולד דמי מאחר דלא יצאו מפלל בני נח, אלא על כרחין לומר דעל פי הדבור נשאן, ומי מודיע הדבר שעל פי הדבור נשאן ולא שח"ו באיסור נשאן, הבנים שיצאו מאותו הזיווג שהנה כולו זרע אמת, וא"כ על פרחכם לומר שבהיות הנרע זרע אמת מורה על הזיווג שאין בו שום פסול כלל, אם כן זה ההכרח עצמו שייך בדידי דע"כ רות המואביה בהיתר לקחה בועז ממה שראינו שיצאו ממנה אנשים צדיקים, וכמו שפכתבנו: ומעתה אשא עיני לפרש מאמר הקדום, ונקדים מאמר רז"ל במדרש אבפיר הביאו מהר"ש יפה פרשת בשלח (פרשה כ"א סי' ז') ד"ה ער וז"ל, והמים להם חומה מלמד שירד ס"מ ואמר רבש"ע לא עבדו ישראל ע"ז במצרים ואתה עושה להם נסים מה הללו עובדי ע"ז אף הללו עובדי ע"ז, אמר לו הקב"ה שוטה שפעולם והלא לא עבדו אלא מתוך שעבוד ומתוך טירוף דעת ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, ע"כ.

ויש לדקדק במאמר זה טובא, חדא כמה שקרא ה' לס"מ שוטה שפעולם, שלא יצדק לו תואר זה ואינו אלא חכם להרע, ובשאר מקומות ראיתי לרז"ל שמכנים אותו בשם רשע עוד קשה מאי דעתיה דס"מ שרצה לקטרג על ישראל וכי לא ידע שישאל ה' ה' אנוסים ושוגגים ופטורין מן הדין, ועוד יש לדקדק כמה שהשיב לו ה' והלא לא עבדו אלא מתוך השעבוד דהיינו שהיו אנוסים ומתוך טירוף הדעת דהיינו שהיו שוגגים דתרי טעמי נינהו וכדמסיים ואתה דן שוגג כמזיד ואונס כרצון, דלמאי אצטריכו תרי טעמי והלא במאמר

אחד יכול לפנות מן הדין, או מטעם שהיו שוגגים או מטעם שהיו אנוסים: אמנם נראה דפירוש הענין פה הוא, דהנה מודעת זאת דבן נח אינו מצננה על קדוש ה' אף ישראל מן החרים על קדושת ה', ובמצות שדינם ליהרג ולא לעבור אם עברו ולא נהרגו נענשים על זה עונש גדול, כדאמרין בפ"ק דמגילה שאלו תלמידיו לרשב"י מפני מה נתחייבו ישראל שבאותו הדור פליה והשיב להם מפני שהשתחוו לצלם, והרי מה שהשתחוו לצלם היה באונס דנ"נ פדכתיב ומאן דלא יפל ויסגוד יתרמא לגו אתון נורא יקידתא, הרי דישאל שעבד ע"א באונס חייב מיתה לשמים וזו היא חומרא שיש בבני ישראל מה שאין כן בבני נח, ואלו בדין שוגג הוא בהפך כדאמרין בפ"ב דמכות (דף ע') לפיכך גר ועכו"ם שהרגו נהרגין, ופירש"י לפיכך אשבע מצות בני נח קאי, וקי"ל אזהרתו זו היא מיתה לפיכך גר תושב או עכו"ם שהרגו נהרגין ואפי' בשוגג שאין בני נח צריכין התראה כדאמרין בסנהדרין, נמצא שבדין שוגג יש חומרא בכו נח מה שאין כן בישראל, וגבי אונס הוי אפקא.

אמור מעתה דכבר ידע ס"מ שישאל עבדו ע"ז במצרים מתוך שעבוד ומתוך טרור הדעת דהיינו שהיו אנוסים ושוגגים, אלא שהיה מסופק בדבר אם יצאו מקלל, בני נח לגמרי אף להקל, או דלמא דלעולם חומרא דבני נח אית להו.

ומשום הכי כשפא לקטרג קטרג אף שיידע שהיו אנוסים ושוגגים, משום דאם באנו לפנות מטעם אנוסים יתבינו להו חומרא דישאל דנענשים על האונס, ואם באנו לפנות מטעם שוגגים יתבינו להו חומרא דבני נח דקי"ל דנהרגין על השוגג.

ואמרי בפרק אלו טרפות (דף מ"ג) הרוצה לעשות פדברי ב"ש עושה פדברי ב"ה עושה מחומרי ב"ש ומחומרי ב"ה עליו הפתוב אומר והפסיל בחשף הולך. ומשום הכי כשפא ס"א לקטרג על ישראל אף שהיו שוגגים ואנוסים, מטעם דיתבינו להו חומרי דישאל וחומרי דבני נח, אמר לו הקב"ה שוטה שבעולם כיון שאמה רוצה לתפוס חומרי דישאל וחומרי דבן נח עליה נאמר והפסיל בחשף הולך דאמה דן שוגג כמזיד ואונס פרצון היתכן דבהצטרפות שני דברים הללו בבת אחת שיתחייבו, דלא ימנע אם יש להם דין ישראל הרי הם פטורים מטעם שהם שוגגים, ואם דין בני נח יש להם הרי הם פטורים מטעם שהם אנוסים: עוד נקדים מה שאמרו בב"ר ויבא יוסף את דבתם רעה אל אביהם, מה אמר, ר"מ אומר חשודים הם בניו על אבר מן חסי ע"כ.

והנה הרא"ם הקשה בזה דא"כ למה לקה יוסף על זה והלא לא הגיד לאביו אלא מה שראה. ועוד אף אפשר לומר שהשבטים עשו כן, ומירץ הרב ז"ל שהשבטים פדין היו עושים אלא שיוסף היה טועה בדין והיה דן אותם שעשו שלא פדין, והוא שהשבטים היו חותכים בשר מבית השחיטה בעודה מפרקסת ומניחין אותה עד שתמות ואח"כ היו אוכלין אותו פדי שייבריא, ויוסף היה סבור שפיון שחותרין אותו בעודה מפרקסת יש בו משום אבר מן חסי, ואין הדבר כן משום דאפי' לרב אחא בר יעקב דאמר דאית ביה משום אבר מן חסי הני מילי בעכו"ם משום דעכו"ם לית להו שחיטה אלא אפי' בנחירה בעלמא סגי, וכיון דבמיתה תליא מלתא אינה יוצאה מידי אבר: מן חסי שהם מן החרים בו עד שתמות אכל בעודה מפרקסת לא, אכל בישראל דבשחיטה תליא מלתא.

כִּינּוֹן דְּשִׁחַט בָּהּ. שְׁחִיטָה מְעֵלְיָא כְּבָר יִצְאָת מִיַּד אִיסוּר אֲבָר מִן הַחַי עוֹד פֶּתַח הָרָא"ם דְּאִיכָּא מ"ד בַּגְּמ' דְּאִפִּי לְעַכּוּ"ם שְׁרֵי אִפִּי בְּעוֹדָה מְפָרְקֶסֶת, וְאֵע"ג דְּלַעֲכוּ"ם בְּמִיתָה תִּלְיָא מְלַתָּא וְכָל זְמַן שְׁהִיא מְפָרְקֶסֶת יֵשׁ בָּהּ מִשּׁוּם אֲבָר מִן הַחַי אִפִּי הֵכִי שְׁרֵי מִשּׁוּם דְּלִיכָּא מִיַּד דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר, וְא"כ פִּינּוֹן דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי מִשּׁוּם דְּבִשְׁחִיטָה תִּלְיָא מְלַתָּא אַף לְעַכּוּ"ם דְּבְּמִיתָה תִּלְיָא מְלַתָּא לִית בְּיָה מִשּׁוּם אֲבָר מִן הַחַי מִשּׁוּם דְּלִיכָּא מִיַּד דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר, נִמְצָא דְלָרַב אַחָא בְּרַי יַעֲקֹב דְּמַפְלִיג דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר.

טְעוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הִיָּתָה שְׁלֵא חֲלַק חֲזִילוֹק זֶה וְהָיָה סְבוּר שְׁגָם לִישְׁרָאֵל יֵשׁ בּוֹ מִשּׁוּם אֲבָר מִן הַחַי כִּינּוֹן שְׁהִיא מְפָרְקֶסֶת, וְלֹאִיִּדָּהּ מֵאֵן דְּאָמַר דְּאָחַד עַכּוּ"ם וְאָחַד יִשְׁרָאֵל שְׁרֵי, טְעוּתוֹ שֶׁל יוֹסֵף הָיָה שְׁלֵא יָדַע דִּין זֶה דְּלִיכָּא מְלַתָּא דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר.

וְהָרַב מְהַר"ש יָפָה ז"ל הִקְשָׁה עָלָיו וְאָמַר דְּכִפִּי דְּבָרֵי הָרַב יוֹסֵף לֹא טְעָה בְּדִין וְגַם הַדִּין הָיָה אִיסוּר לָהֶם בְּשִׁר מְפָרְקֶסֶת אִם הַדִּין פָּרַח אַחָא בְּרַי יַעֲקֹב דְּמַחֲלַק בֵּין יִשְׁרָאֵל לְעַכּוּ"ם שְׁהֵרֵי בְּנֵי יַעֲקֹב תּוֹרַת בְּנֵי נָח לָהֶם אֲלֵא שְׁאֵח"כ נִתְחַדְּשָׁה הַלְכָה לִישְׁרָאֵל לְמִישְׁרֵי לְהוֹ מִשּׁוּם דְּבִשְׁחִיטָה תִּלְיָא מְלַתָּא.

וְהָיָה כִּינּוֹנַת הָרַב ז"ל הִיא דְּאִיכָּא שְׁבָנֵי יַעֲקֹב קִיָּמוּ כָּל הַתּוֹרָה מְכַל מְקוֹם לֹא יִצְאוּ מְכַלָּל בְּנֵי נָח לְהַקְל אֲלֵא לְהַחְמִיר, וּמִשּׁוּם הֵכִי הִקְשָׁה דְּאִדְרָבָה הַשְּׁבָטִים הָיוּ טוֹעִים שְׁהֵיוּ סְבוּרִים שְׁיִצְאוּ מְכַלָּל בְּנֵי נָח אִפִּי לְהַקְל.

וְלֹא יָדַעְתִּי לָמָּה שְׁכַח תַּלְמוּדוֹ שְׁכַחְתְּבוּ לְעֵיל מִשְׁמוֹ דַּס"ל מִשְׁנֵימּוֹל אֲבָרָהֶם אֲבִינוּ יִצְאָ הוּא וְזָרְעוֹ אַחֲרָיו מְכַלָּל בְּנֵי נָח אִפִּי לְהַקְל וְחִזְקֵנוּ זְרוּעוֹתָיו מֵהֵיכָּא דְּיַעֲקֹב וְיוֹסֵף שְׁשִׁמְרוּ אֶת הַשְּׁבָת, וְלִפִּי זֶה הַשְּׁבָטִים כְּדִין עָשׂוּ בְּמָה שְׁחַתְּכוּ בְּעוֹדָה מְפָרְקֶסֶת וְאָכְלוּ אֲלִיכָּא דְּרַב אַחָא בְּרַי יַעֲקֹב מִשּׁוּם דַּס"ל דְּיִצְאוּ מְכַלָּל בְּנֵי נָח אִפִּי לְהַקְל.

עוֹד הִקְשָׁה עָלָיו דְּאִיכָּא לְמֵאֵן דְּאָמַר דְּאָחַד יִשְׁרָאֵל וְאָחַד עַכּוּ"ם דְּמִתְרִים בְּמְפָרְקֶסֶת הִיָּנוּ אַחַר שְׁהוֹמַר לִישְׁרָאֵל הוֹמַר ג"כ לְעַכּוּ"ם מִשּׁוּם דְּלִיכָּא מִיַּד דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר אֲבָל מְעִיקְרָא הוּא אִיסוּר ע"כ.

וְדַעַת הָרָא"ם הוּא, דְּהָא דְּאָמְרִינּוּ דְּאָחַד עַכּוּ"ם וְאָחַד יִשְׁרָאֵל מִתְרִין מִשּׁוּם דְּלִיכָּא מִיַּד דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר הִיָּנוּ דַּע"כ מְעוּלָם לֹא נֶאֱסַר לְבְּנֵי נָח, דְּאִי נֶאֱסַר לְבְּנֵי נָח אִיךְ יִתְכּוֹן שְׁאֵחַר כֶּף יִהְיֶה מוֹתֵר לִישְׁרָאֵל וְכֵן נָח יִשְׂאָר בְּאִיסוּרוֹ, מִי אִיכָּא מִיַּד דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר, וְכֵן פִּירַשׁ"י בַּפ' ד' מִיתוֹת (דָּף נ"ט) וְז"ל, לִיכָּא מִיַּד דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר, שְׁכָּשְׁיִצְאוּ מְכַלָּל בְּנֵי נָח לְהַתְקַדֵּשׁ יִצְאוּ וְלֹא לְהַקְל, ע"כ.

מִשְׁמַע דְּמִטְעָם דְּלְהַתְקַדֵּשׁ יִצְאוּ וְלֹא לְהַקְל אֲנוּ מְכַרְיָחִים דְּלִיכָּא מִיַּד דְּלִישְׁרָאֵל שְׁרֵי וְלַעֲכוּ"ם אִיסוּר, וְא"כ מְעוּלָם לֹא נֶאֱסַר לְבְּנֵי נָח מְפָרְקֶסֶת מִשּׁוּם אֲבָר מִן הַחַי מִשּׁוּם דְּיִשְׁרָאֵל כְּשִׁיִּצְאוּ מְכַלָּל בְּנֵי נָח לְהַתְקַדֵּשׁ יִצְאוּ וְלֹא לְהַקְל, וְאִי מְהַר"ש יָפָה בְּדָרָךְ אֲפָשָׁר אָמַר שְׁאֵחַר כֶּף הוֹמַר לְבְּנֵי נָח, וְכַמְבּוֹאֵר בְּדְּבָרָיו: וְרִאִיתִי לְהָרַב מְהַר"ש יָפָה שְׁכַחְתְּבוּ בְּשֵׁם רַבּוֹ ז"ל שְׁטְעוּת יוֹסֵף הָיָה שְׁרָאָה אֶת אַחִיו אוֹכְלִין בֶּן פְּקוּעָה בְּלֹא שְׁחִיטָה דְּשְׁרֵי כְּדֵאִיתָא בְּפָרְק בְּהֵמָה הַמְקַשָּׁה, וְיוֹסֵף לֹא יָדַע שְׁהָיָה בֶּן פְּקוּעָה, עכ"ד.

ונוראות נפלאות על הרב איך נתישבה דעתו בשיטת רבו, שהרי כל מה שהקשה להרא"ם קשה גם פן לשיטת רבו, שהרי בן פקועה דכשרה בלא שחיטה הוא דוקא לדין דבשחיטה תליא מלתא נאפי' מפרקסת שרי, וא"כ בן פקועה דחשיבא פשחוטא: בשחיטת אמו ולא בעי שחיטה אין בה משום אבר מן החי משום דחשיבא כמפרקסת, אבל לבני נח דבמיתה תליא מלתא ומפרקסת אסור להו איך יתכן דבבן פקועה ליפא איסור דאבר מן החי, מי גרע בן פקועה ממפרקסת, וא"כ מה שהקשה הרב להרא"ם דיוסף.

לא טעה בדין ומן הדין הנה שהיה אסור להם מפרקסת אם הדין פרב אחא בר יעקב דמחלק בין ישראל לעכו"ם, משום דבני יעקב תורת בני נח להם כו', קושיא הלזו בעצמה שייכא לשיטת רבו, דנדאי דלשיטת רב אחא בר יעקב דמחלק בין ישראל לעכו"ם במפרקסת בן פקועה אסור לבני נח ויש בו משום אבר מן החי, וא"כ יוסף לא טעה בדין, ומן הדין הנה אסור להם בן פקועה משום אבר מן החי.

גם מה שהקשה דאף למ"ד דאחד ישראל ואחד עכו"ם דמותרים במפרקסת דהוא דוקא אחר שהותר לישראל הותר ג"כ לעכו"ם אבל מעיקרא הנה אסור, גם קושיא זו שייכא לשיטת רבו, דאף דנימא דבן פקועה דאין בו משום אבר מן החי אף לעכו"ם משום דליפא מידי דלישראל שרי ולעכו"ם אסור הוא דוקא אחר שהותר לישראל הותר גם פן לעכו"ם, אבל מעיקרא הנה אסור.

כללו של דבר אין חילוק כלל בין מפרקסת לבן פקועה, ולא ידעתי למה נשא פנים לרבו. עוד אני תמה בשיטת רבו הלזו דמוקי לטעותו של יוסף בבן פקועה שלא היה יודע שהיה בן פקועה, דהא פשיטא לי דהא דבן פקועה דשרי בלא שחיטה הוא דוקא דלא בעי שחיטה אבל נחירה בעי ואי לא אסור משום לא תאכלו על הדם, שהרי כתב הרמב"ם בפ"א מהלכות מאכלות אסורות דין ב' וז"ל, ואסור לאכול מן השחוטא כל זמן שהיא מפרקסת והאוכל ממנה קודם שתצא נפשה עובר בלא תעשה, והרי הוא בכלל לא תאכלו על הדם, ע"כ.

ופשיטא דלא גרע בן פקועה ממפרקסת, ואף דחשיב פשחוט בשחיטת אמו מפל מקום קודם שתצא נפשו אסור משום לא תאכלו על הדם דומיא דמפרקסת, וא"כ מה הוא שראה יוסף באחיו, אם ראה שהיו חותכין ממנה קודם שתמות, אם פן נמצא שגם השבטים טעו, דנהי דלית בה משום אבר מן החי הא איכא משום לא תאכלו על הדם, ואם חתכו לאחר נחירה הלא אין פאן להא דאבר מן החי, והנהי לו להביא דבה רעה שאוכלים גבלות פיון שלא ידע יוסף שהיה בן פקועה.

סוף דבר לא מצאתי קורת רוח בשיטת רבו דמהר"ש יפה. והנכון הוא מה שכתב הרא"ם דטעותו של יוסף הנה במה שראה את אחיו שהיו חותכין בשר מבית השחיטה בעודה מפרקסת.

אף מה שקשה לשיטת הרא"ם ז"ל הוא דאיך יתכן שיוסף הגדול מאחיו בחכמה, וכדאמרינו פי בן זקונים הוא לו שפל ההלכות שמסרו שם ועבר ליעקב מסרן לו, וא"כ איך יהיה טועה בדין שהיו בקיאים בו אחיו, וכבר הקשה קושיא זו מהר"ש יפה להרא"ם

ז"ל: והנראה אצלי דיוסף והשבטים כולם היו בקיאים בדין וסלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא.

וס"ל כרב אחא בר יעקב דאית ליה דמפרסת שרי לישראל משום דבשחיטה תליא מלתא ואסור לבני נח משום דלדידהו במיתה תליא מלתא, וכמו שפסק הרמב"ם בפ"ט מהלכות מלכים דין י"א יע"ש.

אך מתלונקתם של השבטים עם יוסף הנה. דהשבטים היו סוברים שיצאו מפלל בני נח אף להקל ויש להם דין ישראל גמור אף להקל, וכמו שפיתבנו לעיל בשם מהר"ש יפה, ומשום הכי היו אוכלים מפרסת כיון דשרי לישראל: אף יוסף מרוב חסידותו הנה סובר דלא יצאו מפלל בני נח להקל, ולעולם חייבים בחומרות בני נח ובחומרות ישראל: ובזה יובן מאי דאמרנו בפ"ק דסוטה (דף י') הך נא א"ר חמא בר חנינא בהפר בשר לאביו בהפר בשרוהו, בהפר בשר הך נא הפתונת בנה היא בהפר בשרוהו הך נא למי החותמת וגו', ע"כ.

ויש לדקדק דמה ענין זה לזה וכי גזרה שנה דהפר הך קא עביד. ונראה דזה יובן עם מה שהקשו המפרשים ז"ל בענין זה דתמר עם יהודה, דנהי דיהודה לא ידע שהיתה פלתו ומשום הכי בא עליה, וכדכתיב ויחשבה לזונה כי כסתה פניה, אף תמר הצדקת מי התיר לה לשכב עם חמיה ולהכשיל לאותו צדיק שיבא על פלתו.

ובפרט לר' מאיר דאמר דכל העריות שישראל מונהרין בני נח נמי מונהרין, ויליף לה מרבויה דאיש איש, וכמו שהארבנו בזה לעיל, א"כ מה תענה תמר למעשה זה, ואיך יהודה לא חרה אפו לשון רפה באש, דהא איכא תרתי לריעותא, שזנתה, ועוד שהיה הזנות עם חמיה וזה לי ימים נסתפקתי בעפ"ם שפא על אמו שזנה עליה, אם כיון לקנותה בביאה זו אי חשיבא אשת איש, ונ"מ לאחר שפא עליה שחייב משום פא על אשת איש, או דלמא כיון דעל אותה ביאה חייב מיתה לא מהני לקנות בה, וראיתי לאחד מחכמי אשכנז שכתב דטעמא דתמר הוא דאמרנו בפ' ד' מיתות (דף נ"ח) א"ר אלעזר א"ר חנינא בן נח שפא על אשתו שלא כדרכה חייב שנאמר ודבק ולא שלא כדרכה, ע"כ.

ובפרק ד' אחיו (דף ל"ד) אמרנו דער ואונן שלא כדרכו שמשו, ואם כן כיון שער ואונן שלא כדרכו שמשו א"כ לא קנו את תמר לאשה מאחר שבאותה ביאה נתחייבו מיתה דומיא דלדידן אין קדושין תופסין בחייבי מיתה וא"כ לא היתה אשת ער ואונן ולא חשיבא פלתו דיהודה, עכ"ד.

ומפאן יש ללמוד לגדון שלנו דכן נח שפא על הערונה לא קנאה, ודו"ק. והנה כל זה הוא בבני נח דאלו בישראל קונה אותה בביאה בין כדרכה בין שלא כדרכה, ותמר היתה סבורה שדין בן נח יש להם כל זמן שלא ניתנה תורה וא"כ ער ואונן לא קנו את תמר לאשה שהרי בני נח אין להם קדושין כי אם בבועילה תליא מלתא ואותה בעילה כיון שהיתה שלא כדרכה דחייב עליה מיתה לא קנאה באותה בעילה.

וזהו פנונת המאמר בהפר בשר לאביו בהפר בשרוהו, דזה המאמר סובר דלא יצאו מפלל בני נח וא"כ כדן הנה אומר יוסף שהיו אוכלים אכר מן החי במה שהיו אוכלים מפרסת, דאף שמוטר לישראל מ"מ לבני נח אסור משום דלדידהו במיתה תליא מלתא, וזהו

שְׁאֵמְרוּ בְּהִפְרֵי בְּשׂוֹר דְּכָל טַעְמוֹ שֶׁל יְהוּדָה בְּמִכִּירַת יוֹסֵף הוּא לְפִי שְׁהִיָּה סְבוּר שֶׁהוּא יֵצֵא מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי יוֹסֵף שְׁהִיָּה אוֹמֵר שֶׁלֹּא יֵצֵאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ הִיָּה פּוֹגֵם בְּכַבּוּדָם שֶׁלֹּא הִיָּה דֵּן אוֹתָם כְּדֵין יִשְׂרָאֵל גָּמוּר, וְכִמוֹ שֶׁכְּתִבְתִּי לְעֵיל.

וְלִזְוֵה כְּדֵי לְהוֹרוֹת לוֹ שְׁהִיָּה טוֹעָה בְּדֵין, וְלְפִי הָאֵמֶת לֹא יֵצֵאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ בְּהִפְרֵי בְּשׂוֹרוֹהוּ שֶׁאֵמְרָה לוֹ תִּמְרֵי הַכֶּפֶר לֹא לְמִי הַחֹתֶמֶת וְהַפְתִּילִים וְגו' וְמֵה טַעְנָה הִיא זֹו לְהַצִּיל אֶת נַפְשָׁה, וְאֶדְרָבָה תַּגְדֵּל חֶמֶת יְהוּדָה בְּמָה שֶׁהַכְּשִׁילָה אוֹתוֹ לְבֹא עַל כְּלָתוֹ, אֲלֵא וְדֹאֵי שֶׁטַעְנַת תִּמְרֵי הִיָּתָה דְקוֹנָדָם מִתֵּן תּוֹרָה לֹא יֵצֵאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ, וְאִם: כֵּן לֹא תִּשְׁיָבֵא כְּלָתוֹ כִּינּוֹן שֶׁעַר וְאוֹנּוֹן שֶׁשָּׂמוּ שֶׁלֹּא כְּדִרְפָן.

וּמִשְׁמִיָּא הִסְכִּימוּ לְדַעְתָּה דִּינִצְתָּה בֵּת קוּל וְאֵמְרָה מִמְּנֵי יֵצֵאוּ הַדְּבָרִים כְּבוּשִׁים, וּפְשִׁיטָא דְמִשְׁמִים לֹא הָיוּ מִחֻטְיָאִים אֶת יְהוּדָה לְבֹא עַל כְּלָתוֹ וְאֵע"ג דְּהִרָאב"ע עָלָה דְקָרָא דְוִיָּה בְּעַת הַהִיא וְיִרְדַּד יְהוּדָה מֵאֵת אֲחִיו כְּתִב דְּמַעֲשֵׂה דְתִמְרֵי קָדָם לְמִכִּירַת יוֹסֵף, כְּכֹר סֵתֵר שֶׁם הִרָא"ם וְ"ל אֶת דְּבָרָיו יַעו"ש, וְמִהֲרָ"ש יָפָה בְּסִדְר וְיִשָּׁב (פְּרָשָׁה פ"ה ס"ג ג') הָאֲרִיף בְּזָה וְכִתְב דְּרוז"ל הֵם חֲלוּקִים בְּזָה אֵינָה מַעֲשֵׂה קָדָם יַעו"ש: וְכֵן יוֹבֵן מֵאֵי דְאֵמְרִינוּן בְּפ"ק דְּסוּטָה (דָּף ז') אָמַר רַב שְׁמוּאֵל בְּרַחֲמֵי אָמַר ר' יוֹנָתָן מֵאֵי דְכְּתִיב יַחֲי רֵאוּבֵן וְאֵל יִמְנָת וְזֹאת לִיהוּדָה, כְּלֵי אוֹתָן שְׁנִים שְׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּמִדְבָּר הָיוּ עֲצֻמוֹתָיו שֶׁל יְהוּדָה מְגוֹלְגָלִין עַד שֶׁעֲמַד מִשָּׂה וּבִקְשָׁה עָלָיו רַחֲמִים אָמַר לְפָנָיו רַבש"ע מִי גָרַם לְרֵאוּבֵן שְׁיִוֶּדָה יְהוּדָה וְזֹאת לִיהוּדָה מִיָּד שֶׁמַּע ה' קוּל יְהוּדָה, ע"כ.

וּפִירֵשׁ רַש"י וְ"ל מִי גָרַם לְרֵאוּבֵן שְׁיִוֶּדָה בְּמַעֲשֵׂה יַצוּעֵי אָבִיו יְהוּדָה שֶׁהוּדָה בְּמַעֲשֵׂה תִמְרֵי, וְכֵן הִיא מְסוּרַת בִּינְיָהֵם. וּמִדְרָשׁ אֲגָדָה דְר' תַּנְחוּמָא כְּשֶׁאֵמַר יְהוּדָה צְדָקָה מִמְּנֵי עֲמַד רֵאוּבֵן וְאָמַר בְּלִבְלִתִּי יַצוּעֵי אָבִי, ע"כ וְיֵשׁ לְתַמּוּה דְמָה עָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל רֵאוּבֵן שֶׁלֹּא לְהוֹדוֹת עַל חֻטְאָתוֹ וּלְבַקֵּשׁ מַחִילָה מֵה' עַד שֶׁהוּדָה יְהוּדָה.

וְעוֹד מֵה מִתְחַדֵּשׁ לוֹ בְּמָה שֶׁהוּדָה יְהוּדָה לְהוֹדוֹת גַּם הוּא, שְׁהָרֵי יְהוּדָה הוּדָה כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשְׁרַף, שְׁהָרֵי לְפִי דַעְתּוֹ כִּינּוֹן שֶׁמִּמְנֵי הִיָּתָה מְעוּבָרַת לֹא הִיָּתָה חֲיִיבַת מִיָּתָה, וְאִם כֵּן אֵיךְ יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שֶׁלֹּא יוּדָה יְהוּדָה וְיִשְׁפּוֹף דָּם נְקֵי חַנּוּם, אֲכָל רֵאוּבֵן מַעֲרִיקָא מֵאֵי סְבַר וּלְבִסוּף מֵאֵי סְבַר.

אִךְ עִם מֵה שֶׁכְּתִבְנוּ יוֹבֵן, וְקוֹנָדָם כֹּל דְּבָר יֵשׁ לְחַקוֹר דְּאֵיךְ עָשָׂה אוֹתוֹ מַעֲשֵׂה רֵאוּבֵן לְשִׁכַּב עִם אִשְׁתּוֹ אָבִיו וְזוֹ הִיא מִן הַעֲרִיּוֹת שֶׁמְנוֹזְהָרִים עָלֶיהֶן אִף בְּנֵי נֹחַ, וְכִמ"ש הֶרְמֵב"ם בְּפ"ט מֵה"ל מְלָכִים דִּין ג': וְמֵה שֶׁנִּרְאָה בְּזָה הוּא עִם מ"ש בְּפ"ד דְּסִנְהֶדְרִין מֵאֵי נְשִׁים וּמֵאֵי פְּיִלְגָשִׁים אֲר"י א"ר נְשִׁים בְּכַתּוּבָה וְקִדּוּשִׁין פְּיִלְגָשִׁים בְּלֹא כְּתוּבָה וּבְלֹא קִדּוּשִׁין, ע"כ.

וְזוֹ הִיא גִי' הֶרְמֵב"ם פ"ד מֵה"ל מְלָכִים דִּין ז', וְכֵן הוּא דַעַת הֶרְמֵב"ן פְּרָשַׁת חֲזִי שָׂרָה בְּפָסוּק וּלְבִנֵי הַפִּילְגָשִׁים יַעו"ש. וְהִנֵּה חֲלוּקֵי זֶה דְנִשְׁמִים וּפְלִגָשִׁים הוּא לְדִידוֹן דְּאִית לֵן קִדּוּשִׁין, א"כ כֹּל שֶׁלֹּא קִדְּשָׁה בְּבִיאָה אִף שֶׁהִיָּתָה אֲצִלּוֹ זְמַן רַב לֹא תִשְׁיָבֵא אִשְׁתּוֹ וְנִקְרָאת פְּלִגָּשׁ, אִךְ לְבִנֵי נֹחַ דְלִית לְהוֹ קִדּוּשִׁין כִּי אִם בְּבַעֲיָלָה תִּלְיָא מְלֵתָא כִּינּוֹן שֶׁלְקַחְתָּה וּבֹא עָלֶיהָ חֲשִׁיבָא אִשְׁתּוֹ, דְלֹא מְצִינוּ בְּכִנּוֹן נֹחַ שֶׁיִּכְנוּן בְּבַעֲיָלָה לְשֵׁם קִדּוּשִׁין אֲלֵא מְשַׁלְקַחְתָּה לְאִשָּׁה וּבֹא עָלֶיהָ חֲשִׁיבָא אִשְׁתּוֹ אִשְׁתּוֹ וּמֵאֵי דְכְּתִב הֶרְמֵב"ם בְּפ"ט מֵה"ל מְלָכִים דִּין ו' כֵּן נֹחַ חֲיִיב עַל מְפִתּוֹת אָבִיו וְעַל אֲנוּסַת אָבִיו הָרִי אִמּוֹ מְכַל מְקוּם, דְּמִשְׁמַע דְּנִקָּא מְשׁוּם אִמּוֹ

חייב אבל משום אשת אביו לא, הא לא קשיא כלל דדוקא אנוסה או מפותה שלא היתה פוננתו לקחתה לו לאשה אלא במקרה בעלמא בא עליה פשיטא דלא חשיבא אשת איש משום דבעינן שתהיה פוננתו לקחתה לו לאשה בבעילה זו.

אבל המיחד לו אשה ובא עליה פשיטא דמשעה שפא עליה חשיבא אשת איש, דלא גרע מכן נח שייחד שפחה לעבדו שנהרג עליה משום אשת חברו, וכמו שכתב הרמב"ם ו"ל שם: איברא דאיפא למידק מהא דאמרינן בב"ר (פרשה י"ח סי' ס') ו"ל, ר' אבנה בשם ר"י אמר בני נח על הנשואות חייבים ועל הארוסות פטורים.

ר' יונה בשם ר"ש אמר זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים הראשון פטור והשני חייב משום בעולת בעל, וכי נתפגון הראשון לקנותה בבעילה הדיא אמרה בעילה בבני נח קונה שלא פדת, ע"כ.

הרי דמוכח מהכא דלא בעינן שיתפגון לקנותה אלא כל שפא עליה חשיבא אשת איש, ואם כן יש לתמוה על הרמב"ם דמפנות אביו ל"ל משום אמו תיפוק ליה דאפי' אינה אמו חייב עליה משום אשת אב דחייב עליה אפי' לאחר מיתת אביו: שוב ראיתי מקור דין זה דהרמב"ם בגמ' בפ' ז' דסנהדרין (דף נ"ח) שהקשו לר"ע דאמר אמו אמו ממש היינו באשתו ולא באשת חברו, ותירצו אמו מאנוסתו.

ע"כ ואפשר דדוקא אנוסתו לא חשיבא אשתו אף מפותה חשיבא אשתו וכפשט דברי המדרש, והכי דייקי דברי הגמרא דלא נקט אלא אמו מאנוסתו ולא אמו ממפנותתו ואם כן יש לתמוה על הרמב"ם דכתב דחייב במפנותת אביו משום אמו דתיפוק לי משום אשת אב.

שוב ראיתי שדין זה הוא מחלוקת בירושלמי פ"ק דקדושין (הלכה א') דגרסי' התם על הבעולות הם חייבים ואינם חייבים על הארוסות, מלתא דר' אליעזר אמרה והוא שנתפגון לקנותה, מלתא דשמואל אמרה אפי' לא נתפגון לקנותה דאמר ר' יונה בשם שמואל זונה עומדת בשוק באו עליה שנים הראשון אינו נהרג והשני נהרג על ידו, ע"כ.

ולפי זה הרמב"ם פסק כר"א, ומש"ה לא חייב במפנותה פי אם משום אמו, וצריך טעם למה פסק כר"א ולא כשמואל. והנה בריש פרק נושאין על האנוסה תנן נושא אדם אנוסת אביו ומפנותת אביו ופשיטא דהוא הדין פלגש אביו למ"ד פלגשים בלא קדושין, ובפ"ו דיומא (דף ס"ו) אמרינן שאלו את ר"א פלוני מהו לעוה"ב.

וכתבו התוס' פירש ר"ח אבשלום שפא על פלגשי אביו מהו לעוה"ב מי ס"ל הא דא"ר נשים בכתובה וקדושין פלגשים בלא כתובה ובלא קדושין ע"כ הרי דלמ"ד פלגשים בלא קדושין ליפא איסורא בפלגש אביו: והא דאמרינן בב"ר (פרשה ל"ח סי' א') דאחיתופל התיר ג"ע משום דאמר בא אל פלגשי אביה.

כבר עמד על זה מהר"ש יפה בפרשת נח (פרשה ל"ב סי' א') וכתב דאולי ס"ל להדיא אגדה כר"י דס"ל דלא יגלה כנה אביו היינו אנוסת אביו ומפנותת אביו, ע"כ. אבל אנו קי"ל כרבנן דמוקמי לקרא דלא יגלה כנה אביו בשומרת יבם של אביו כדאי' התם.

וא"כ אי אַמרי' דקונדעס מתן תורה יצאו מקלל בני נח לגמרי, אם כן לא חטא ראובן בעון ג"ע פלל, אף אם לא יצאו מקלל בני נח אם כן חשיבא בלעה אשת יעקב, וא"כ נכשל ראובן בעון דא"א ועון דאשת אב, ותרונייהו מעריות שמונהרים עליהן בני נח וניהו: וקא דאמרינו בגמרא פרק ה' דשבת (דף נ"ה) פחו פמים אל תותר ר"א אומר פזתה חביתה זלתה.

ר"י אומר פסעת על דת חטאת זנית. רבן גמליאל אומר פיללת חלת זרחה תפלתה, ר"א המודעי אומר זעזעת הרתעת פרחת חטא ממה, ע"כ.

ופירש רש"י לר"א ור"י חטא, לר"ג ולר"א המודעי לא חטא. אפשר לומר דפליגי באותו מחלוקת קדום שכתבנו אם יצאו מקלל בני נח לגמרי או לא יצאו, דמ"ד דחטא ס"ל דלא יצאו מקלל בני נח ומ"ד דלא חטא ס"ל דיצאו מקלל בני נח.

א"נ דכ"ע אית להו דיצאו מקלל בני נח לגמרי, אלא דפליגי במחלוקת רש"י והרמב"ם, דמ"ד דחטא ס"ל פירש"י דפלגשים בקדושין ובלא פתובה, ומ"ד דלא חטא ס"ל פהרמב"ם דפלגשים בלא קדושין, א"נ דכ"ע יצאו מקלל בני נח ופלגשים בלא קדושין ופליגי במחלוקת ר' יהודה ורבנן, ומ"ד דחטא ס"ל כר"י דאוסר אנוסה אביו ומפנות אביו מדכתיב ולא יגלה כנף אביו.

ומ"ד דלא חטא ס"ל כרבנן דאמרי דנושא אדם אנוסת אביו ומפנות אביו ומוקמי לקרא דלא יגלה כנף אביו בשומרת יבם של אביו, ודוק: והנה ראובן היה סבור דיצאו מקלל בני נח לגמרי, שהרי הוא ג"כ היה מהשונאים את יוסף על שהיה מוכיחם שהיו אוכלים אבר מן החי, אף כיון ששמע ראובן ליהודה שהודה לתמר ואמר צדקה ממני, וע"כ הטעם שהודה יהודה הוא משום דס"ל דלא היתה נחשבת תמר אשת ער ואונן משום דבאו עליה שלא פדרפה, וא"כ ס"ל ליהודה דלא יצאו מקלל בני נח, באותה שעה חזר ראובן והודה על חטאתו, וכיון דלא יצאו מקלל בני נח אם כן יש על ראובן עון אשר חטא במה שבא על פלגש אביו, ודוק: ובזה יובן מאמר רז"ל בב"ר סדר מקץ (פרשה צ"ב סי' ח') וז"ל, וימצא הגביע באמתחת בנימין כיון שנמצא הגביע אמרו לו מה גנבא בר גנבתא.

אמר להון גברא דיוסף יש כאן שעירים יש כאן שמכרו אחיהם אתמהא, ע"כ. וראיתי בתנחומא נוסחא אחרת דגריסהכי היו עומדין ומחבטין לבנימין על כתפיו ואמרים לו אי גנבא בר גנבתא כו'.

ויש לדקדק דמה טעם היה מחבטין על כתפיו היה להם להפכותו בידי או ברגליו כמשפט, ואי מקרה היה לאיזה תכלית למדו אותנו רז"ל שהפכות שהכו השבטים לבנימין היו על כתפיו ונראה דזה יובן עם מה שאמרו בב"ר סדר ויחי (פ' נ"ע סי' א') למה תרצדון הרים גבנונים ר"ע פתר קרא בשבטים בשעה שאמר שלמה לבנות בית המקדש היו השבטים רצים ומדיינים אלו עם אלו זה אומר בתחומי יבנה וזה אומר בתחומי יבנה א"ל הקב"ה שבטים למה תרצדון פלכם שבטים פלכם צדיקים אלא גבנונים מהו גבנונים גנבים פלכם הייתם שותפים במכירתו של יוסף אבל בנימין שלא נשתתף במכירתו של יוסף יבנה בתחומו ה"ד הדר חמד אלהים לשבתו.

וְכַתֵּב שֵׁם מְהֵרָ"שׁ יָפֵה שֶׁהֵטַעַם שֶׁנִּדְחָה יוֹסֵף אֶף שֶׁלֹּא הָיָה בּוֹ עוֹן אֲשֶׁר חָטָא שֶׁהוּא הָיָה הַנְּמַפֵּר, דְּמֵאֲחַר שֶׁנִּדְחָה הַשְּׂבָטִים מִפְּנֵי מְכִירַת יוֹסֵף אֵינּוּ נִכּוֹן שֶׁיִּזְכֶּה יוֹסֵף בְּדָבָר לְפִי שֶׁנֶּעֱנְשׂוּ עַל יְדוּ יַעֲוִי"שׁ.

וְהִנֵּה יְדוּעַ הוּא דְמָה שֶׁזָּכָה בְּנִימִין שֶׁיִּבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּתַחֲנוּמוֹ הוּא מְבָרְכָתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שֶׁאָמַר וּבֵין כְּתָפָיו שֶׁכֵּן שֶׁפִּירְשׂוּ שֶׁיִּבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּתַחֲנוּמוֹ, וְכִמּוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רַז"ל. וְזֶהוּ כְּוִנַּת הַמֶּלֶךְ דְּבִשְׁעָה שֶׁנִּמְצָא הַגְּבִיעַ בְּאֲמַתְחַת בְּנִימִין: הַתְּחִילוּ הַשְּׂבָטִים וְהָיוּ מְחַבְּטִין לְבְנִימִין עַל כְּתָפָיו, כְּלוּמַר כְּתָפִים אֵלּוּ מִפְּנֵי מָה זָכוּ לְבָנוֹת בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחִלְקָהּ וְלֹא בְּחִלְקָנוּ מִשּׁוּם דְּאֲנַחְנוּ חַיִּיבִים בְּמְכִירַתוֹ שֶׁל יוֹסֵף וְאַתָּה לֹא נִשְׁתַּתְּפֶת עִמָּנוּ לְפִיכָה זְכִיתָ שֶׁיִּבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחִלְקָהּ.

לְפִיכָה הָיוּ מְחַבְּטִין עַל כְּתָפָיו וְאוֹמְרִים לוֹ אֵי גִנְבָא בְּרַ גִּנְבָתָא. כְּלוּמַר הֲלֹא גַם כָּהֵן נִמְצָא עוֹן גְּנִיבָה מִפְּנֵי מָה יִבְנֶה בֵּית הַמִּקְדָּשׁ בְּחִלְקָהּ ר.

מֵאֲחַר שֶׁאַתָּה גִּנְבָא בְּרַ גִּנְבָתָא: וּבְזֶה נִבְּא לְבֹאוֹר הַמֶּלֶךְ אָמַר לָהֶם גְּבָרָא דְיוֹסֵף יֵשׁ כָּאֵן כּו', וּפִי' שֵׁם מְהֵרָ"שׁ יָפֵה דְהַכְּוִנָּה הִיא הַיֵּשׁ כָּאֵן אֲדוּנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר מְכָרְתֶּם אוֹתוֹ הַיֵּשׁ כָּאֵן שְׁעִירִים שֶׁשְׁחַטְתֶּם וְטָבַלְתֶּם כְּתוּנָתוֹ בְּדָמוֹ וְאִיךָ אַתֶּם מְחַרְפִּים אוֹתִי, ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדֵק דְּמָה טַעֲנָה הִיא זוֹ שֶׁל בְּנִימִין, דְּבִשְׁלָמָא הַשְּׂבָטִים עָשׂוּ מָה שֶׁעָשׂוּ בְּשִׁבִיל מָה שֶׁהָיָה מְבִיא דְבַתֶּם רְעָה אֶל אֲבִיהֶם אָבֵל בְּנִימִין אֵין לוֹ תְּשׁוּבָה כִּלְל דְּמֵאֲחַר שֶׁהֵטִיב עִמּוֹ הַמוֹשֵׁל כְּדַכְתִּיב וַתֵּרַב מִשְׁאֵת בְּנִימִין מִמִּשְׁאֵת כּוֹלֵם חֲמֵשׁ יָדוֹת אִיךָ מְלֹאוֹ לְבוֹ לְגִנוּב הַגְּבִיעַ, וְעוֹד מָה הוּא זֶה שֶׁרְצָה בְּנִימִין לְחַרֵּף אוֹתָם בְּשַׁעוֹרִים לֹא הָיָה לוֹ לְהַזְכִּיר אֶלְא עֵיקַר הַמְּכִירָה, גַּם מָה שֶׁסִּיִּים הַמְּדַרְשׁ אֲתַמְהָא לֹא יִדְעָתִי אִם הֵם דְּבָרֵי בְּנִימִין אוֹ דְּבָרֵי בַּעַל הָאֲגָדָה, וְלָכֵל הַצְּדָדִים יֵשׁ לְדַקְדֵק דְּמָה תִּימָה יֵשׁ כָּאֵן.

וְנִרְאֶה דְהַכְּוִנָּה הִיא דְכָבֵר נִתְבָּאֵר לְעִיל דְּמַחְלֻקַת הַשְּׂבָטִים עִם יוֹסֵף הוּא דְיוֹסֵף הָיָה אוֹמֵר שֶׁאֲחִיו הָיוּ אוֹכְלִים אֶבֶר מִן הַחֵי, וְח"ו שֶׁהַשְּׂבָטִים נִחְשְׁדוּ עַל כָּהֵן אֶלְא מָה שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים הָיָה מִפְּרֻכְסַת קוֹדֵם שֶׁתִּצָּא נִפְשָׁהּ, וְכִמּוֹ שֶׁכָּתַב הַרַ"ם, וּמִפְּרֻכְסַת הַדִּין הוּא דְלִישְׁרָאֵל שְׂרִי וּלְב"נ אָסוּר וְהַשְּׂבָטִים הָיוּ סְבוּרִים שֶׁיִּצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְהָרִי הֵם כִּישְׁרָאֵל גָּמוּר וּמִשּׁוּם הֵכִי הָיוּ אוֹכְלִים מִפְּרֻכְסַת דְּשְׂרִי לִישְׁרָאֵל, וְיוֹסֵף הָיָה סְבוּר דְלֹא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ כִּי אִם לְהַחְמִיר וּמִשּׁוּם הֵכִי אָמַר שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים אֶבֶר מִן הַחֵי כִּינּוֹן דְּלְב"נ אָסוּר דְלִדְיָדָהוּ בְּמִיתָה תִּלְיָא מִיְלָתָא, וְכִמּוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר כָּל זֶה לְעִיל, וּמִשּׁוּם הֵכִי וַיִּשְׁנְאוּ אוֹתוֹ וּמְכָרוּ אוֹתוֹ לְפִי שֶׁפָּגַם בְּכְבוֹדָם שֶׁלֹּא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ וְאֵין לָהֶם דִּין לִישְׁרָאֵל גָּמוּר וּבְסֻדָּר וַיִּשָּׁב (פְּרָשָׁה פ"ד ס' ז') אֲמַרִּינָן אָמַר לוֹ הַקַּב"ה אַתָּה אֲמַרְתָּ חֲשׂוּדִין בְּנִיךָ עַל אֶבֶר מִן הַחֵי חֵיךָ אִפִּי' בְּשַׁעַת הַקְּלָקְלָה אֵינָם אֶלְא שׁוֹחֲטִים וַיִּשְׁחֲטוּ שְׁעִיר עֲזִים, הָרִי שֶׁהַהוֹרָאָה אִיךָ לֹא צָדֵק יוֹסֵף בְּדָבָה שֶׁהָיָה מְבִיא שֶׁהָיוּ אוֹכְלִין אֶבֶר מִן הַחֵי אֶלְא שֶׁהַשְּׂבָטִים צָדְקוּ בְּדַבְרֵיהֶם הוּא מָה שֶׁשְׁחֲטוּ שְׁעִיר עֲזִים וְהִנֵּה מְצִינוּ שֶׁהַשְּׂבָטִים אָמְרוּ לְאֲשֶׁר עַל הַבַּיִת אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ מְעַבְדִּיךָ נִמְתָּ גַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדוּנֵי לְעַבְדִּים וְיוֹסֵף הַשִּׁיבָם וַיֹּאמֶר גַּם עִתָּה כְּדַבְרֵיכֶם כֵּן הוּא אֲשֶׁר יִמְצָא אֹתוֹ הוּא יִהְיֶה לִי עֶבֶד וְאַתֶּם עָלוּ לְשָׁלוֹם.

ובפְּרִשָׁה צ"ב סי' ח' הביא מְהַר"ש יְפֵה בְּשֵׁם הַמְדַרְשׁ גַּם עֵתָה פְּדֻבְרֵיהֶם כֵּן הוּא וְהֵלֵא
לֹא הָשִׁיבָם כֵּן א"ר אִידי אָמַר לָהֶם יְפֵה אֲמַרְתֶּם וְכִף הוּא הַדִּין עֲשֶׂרָה בְּנֵי אָדָם שְׁנֵימָצָא
בְּיַד אֶחָד מֵהֶם גִּנְבָה הוּא נִהְרָג וְהַשְׂאָר נִיטְנִים בְּסִירָה שְׂיֵאמַר לָהֶם אֵלּוּלֵא שְׂקִיבְלִתֶּם מִמֶּנּוּ
לֹא הָיָה גּוֹנֵב וְאִנִּי אִינִי עוֹשֶׂה כֵּן אֵלֵא אֲשֶׁר יִמָּצָא אֹתוֹ יִהְיֶה לִי עֶבֶד, ע"כ.

וְהִנֵּה דִין זֶה שֶׁפִּסְקוֹ הַשִּׁבְטִים וְהַסִּפִּים יוֹסֵף עִמָּהֶם שְׂכָף הוּא הַדִּין דְּאֲשֶׁר יִמָּצָא אֹתוֹ וּמַת,
הוּא מִדִּין בְּנֵי נֹחַ דְּקו"ל דְּנִהְרָג אֲפִילוּ עַל פְּחוֹת מִשְׁנֵה פְּרוּטָה וְאִינוּ נִיטְנִין לְהַשְׁבוֹן, וְכֵן מֵה
שְׂאֵמְרוּ וְגַם אֲנַחְנוּ נִהְיֶה לְאֲדוֹנֵי לְעֶבְדִּים הוּא מִנְמוּסֵי בְּנֵי נֹחַ אִף בְּיִשְׂרָאֵל אִינוּ חֵיִיב הַגִּנְבִּי
כִּי אִם בְּתַשְׁלוּמִין, וְהֵכָא אֵיתָא בְּפִרְשָׁה צ"ג סי' ה' שְׂאֵמַר לוֹ יְהוּדָה לְיוֹסֵף בְּתוֹרַתְנוּ פְּתִיב
וְאִם אֵין לוֹ וְנִמְכַר בְּגִנְבָתוֹ וְזֶה יֵשׁ לוֹ לְשַׁלֵּם, ע"כ.

וְהַקְשָׁה שֶׁם מְהַר"ש יְפֵה וְהֵלֵא כֵּן נִהְרָג עַל שְׁנֵה פְּרוּטָה, וְתִירָץ שְׂבִנֵי יִשְׂרָאֵל יִצְאוּ
מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְהַקְלֵ כו', וְכִבְרַ כְּתִבְנוּ כָּל זֶה לְעֵיל. וְהִנֵּה בְּנִימִין רָאָה לְאַחֵיו פּוֹסְקִים אֵת
הַדִּין אֲשֶׁר יִמָּצָא אֹתוֹ מִעֶבְדִּי וּמַת וְיוֹסֵף מִתְחַסֵּד עִמָּהֶם וְאוֹמַר אַע"פ שֶׁהַדִּין כֵּן אִנִּי
אֲעֲשֶׂה לְפָנִים מִשׁוֹרַת הַדִּין שְׂלֵא יָמוּת אֵלֵא שְׂיִהְיֶה לִי עֶבֶד, עַל זֶה תָּמַה וְאָמַר עַל פְּרָחִין
שֶׁהַשִּׁבְטִים סוֹבְרִים שְׂלֵא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי מִשׁוּם הֵכִי דִינָא יְתִיב וְסִפְרִין פְּתִיחוּ
אֲשֶׁר יִמָּצָא אֹתוֹ וּמַת, וְאָמַר לָהֶם גְּבַרָא דְּיוֹסֵף יֵשׁ כָּאֵן כְּלוּמַר הֵיִשׁ כָּאֵן אֲדוֹנֵי יוֹסֵף אֲשֶׁר
מְכַרְתֶּם אוֹתוֹ וְלָמָּה מְכַרְתֶּם אוֹתוֹ לְפִי שֶׁהוּא הִנֵּה סְבוּר שְׂעֵדִיין דִּין בְּנֵי נֹחַ יֵשׁ לָכֶם וְאַתֶּם
סְבוּרִים שְׂכָבְר יִצְאֶתֶם מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, גְּבַרָא דְּשַׁעִירִים יֵשׁ כָּאֵן כְּלוּמַר עֲשִׂיתֶם אוֹתוֹ
מִעֲשֶׂה דְּשַׁעִירִים, אֵלֵא לְהַחְזִיק בְּסִבְרַתְכֶם וּלְהַכְרִיחַ שְׂיוֹסֵף שְׂלֵא פְדִין הוֹצִיא דְּבָה רַעָה,
אַתְמָהָא שְׂדַבְרֵיכֶם סוֹתְרִים אֵלּוּ אֵת אֵלּוּ, שְׂפִשְׁהֲדָבְרַ נּוֹגַע לָכֶם אַתֶּם אוֹמְרִים שְׂאִין לָכֶם
דִּין בְּנֵי נֹחַ כָּלל וּמִשׁוּם הֵכִי מְכַרְתֶּם לְיוֹסֵף וְשַׁחַטְתֶּם שַׁעִירִים לְהוֹרוֹת שְׂהַדִּין עִמָּכֶם,
וְכִשְׂאִין הַדְּבָר נּוֹגַע לָכֶם אַתֶּם אוֹמְרִים שְׂלֵא יִצְאֶתֶם מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ שְׂהַרֵי פִּסְקֶתֶם אֵת הַדִּין
וְאַמְרַתֶּם אֲשֶׁר יִמָּצָא אֹתוֹ מִעֶבְדִּי וּמַת, וְזֶהוּ שְׂפִסִּים בְּעַל הָאֲגָדָה אַתְמָהָא.

וְהוּ דְּבָרֵי בְּעַל הָאֲגָדָה כְּלוּמַר תְּשׁוּבָה נִצְחַת הָשִׁיבָם בְּנִימִין לְאַחֵיו. וְכִדְכֹתִיבָנָא: וְע"פ
הָאִמּוֹר בְּעִנְיָן עָלָה בְּיַדְנוּ יֵשׁוּב הַמְּאָמַר הַפּוֹנֶה קָדִים.

הֵם אָמְרוּ לָמָּה וַיִּשְׁנְאוּ אוֹתוֹ וְכו' דִּהְיֶה כְּבָר נִתְבָּאֵר לְעֵיל דִּהַשִּׁבְטִים וְיוֹסֵף הָיוּ חֲלוּקִים
בְּעִיסְתָּם דִּהַשִּׁבְטִים הָיָה ס"ל דִּיִּצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי, וַיֵּשׁ לָהֶם דִּין יִשְׂרָאֵל אִפְּי לְהַקְלֵ
וּמִשׁוּם הֵכִי הָיוּ אוֹכְלִים מִפְּרֻכְסַת כִּינּוּן דְּשָׁרֵי לְיִשְׂרָאֵל, אֲבָל יוֹסֵף הָיָה ס"ל דְּלֹא יִצְאוּ
מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְהַקְלֵ וּלְעוֹלָם חֵיִיבִים לְקַיֵּם חֻמְרוֹת בְּנֵי נֹחַ.

וְאֵהָא פְּרִיף לָמָּה וַיִּשְׁנְאוּ אוֹתוֹ דְּאִטּוּ מֵאֵן דְּאָמַר מִיְלֵי דְּאוּרִיִּיתָא לְקִי וְאֲדַרְבָּה הו"ל לְעֲשׂוֹת
אֲזַנָּם כְּאַפְרָכְסַת לְשִׁמּוֹעַ לְיוֹסֵף מֵאַחַר שֶׁהָיָה חָכָם שְׂבִכּוּלָם כְּדִכְתִּיב כִּי בֶן זְקוּנִים הוּא,
וְעוֹד דְּמִיְלִיתָא דְּחִסְדִּיּוֹתָא קְאָמַר שְׂרָאוּי לְתַפְּסֵן חֻמְרוֹת דְּבְנֵי נֹחַ וְחֻמְרוֹת דְּיִשְׂרָאֵל, לְזֶה
הַשִּׁיב כְּדִי שְׂיִקְרַע הָיָם לְפָנֵיהֶם, כְּלוּמַר שְׂאֵם הָיוּ תּוֹפְסִים כָּל חֻמְרוֹת חוּמְרָא דְּבְנֵי נֹחַ
וְחֻמְרָא דְּיִשְׂרָאֵל הָיָה מְקוּם לִס"מ לְקַטְרַג בְּשַׁעַת קַרִיעַת הָיָם שְׂלֵא יִקְרַע לְיִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי
שְׂהָיוּ עוֹבְדֵי ע"ז, וְאִף שְׂהָיוּ שׁוֹגְגִים וְאֲנוּסִים מִכָּל מְקוּם רָאוּי לְתַפְּסֵן חוּמְרָא דְּבְנֵי נֹחַ
וְחֻמְרָא דְּיִשְׂרָאֵל, וּמִטְעַם שׁוֹגְגִים אֵין לְפוֹטְרֵן מִשׁוּם חוּמְרָא.

דבני נח ומטעם אנוסים אין לפנותם מטעם חומרא דישראל וכמו שפיתבנו לעיל, ומשום הכי שנאו אותו דכפי סבתו לא היה הקרע לישראל. אף כפי סבתם שדין ישראל גמור' יש להם אף להקל שפיר נקרע הקרע לישראל אף שהיו עובדי ע"ז מפני שהיו שוגגים וגבי ישראל שעבד ע"ז בשוגג רחמנא פטריה לא יחשוב ה' לו עון כי חפץ חסד ורב טוב לבית ישראל: דרף האתרים דרוש שני בראשית רבה (פרשה ט"ל סימן ג') ונ"ל.

ר' ברכיה פתח אחות לנו קטנה ושדים אין לה. אחות לנו קטנה זה אברהם שאיחה את כל העולם כו', קטנה שעד שהוא קטן היה מסגל מצות ומעשים טובים, ושדים אין לה לא היניקוהו לא מצות ולא מעשים טובים, מה נעשה לאחותנו ביום שינדבר בה ביום שגזר עליו נמרוד לירד לתוף כבשן האש, אם חומה היא נבנה עליה אם מעמיד דברים כחומהאצילנו ונבנה אותו בעולם כו'.

אמר לפניו רבון העולמים אני חומה מעמיד אני דברים כחומה, ושדי כמגדלות זה חנניה מישראל נעזריה, ע"כ: בריש כל מראי"ן אציגה נא סוגית הש"ס ס"פ בן סורר וזה פריה.

בעו מיניה מרבי אמי בן נח מצווה על קדושת ה' או אין מצווה על קדושת ה' וכו' מאי הוי עלה א"ר אדא בר אהבה אמרי בי רב כתיב לדבר הזה יסלח ה' לעבדך בבוא אדוני בית רמון והוא נשען על ידי בהשתחנתי וגו' וכתיב ויאמר לו לך לשלום ואם איתא לימא ליה הא בצנעא הא בפנהסא, ע"כ.

זו היא גרסת התוס' והרמב"ם ז"ל דס"ל דנפשטה האיבעיא דבן נח אינו מצווה על קדושת ה' ואם אנסוהו לעבוד ע"ז יעבור ואל יהרג. וראיתי להרא"ם בפרישת שמות אהא דאמרינן אמול ואצא סכנה היא לולד שכתב אף קשה האיה התיר לעבור על מצות עשה דמילה משום סכנת הולד והלא עדין לא ניתנה תורה דכתיב בה וחי בהם וכו', וכבר הבאתי דבריו לעיל בדרוש ראשון יעו"ש.

וזאת אומרת שדברי הרב הלוי לדעתי הם מתמיהים. דנראה דס"ל דהאי דכתב רחמנא וחי בהם ולא שימות בהם חדוש הוא שחדשה תורה בישראל אבל בבני נח לא אמרינן וחי בהם אלא ימות ולא יעבור על שום מצוה דשבע מצות דידהו, ותימה הוא בעיני דהא דקיי"ל דבמקום סכנה דוחה את כל המצות חוץ מע"ז וג"ע וש"ד נפקא לן מדאזנה רחמנא שאם אנסוהו על אחת מכל מצות ה' דיעבור ואל יהרג חוץ מאלו ומשם למדו גבי חולי גם כן דבכל מתרפאין חוץ מג' אלו כדאיתא בפרק יום הכפורים (דף פ"ב) ובפרק כל שעה (דף פה), וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מהלכות יסודי התורה דין ו' פענן שאמרו באונסין כף אמרו בתלמים.

ונה מבואר שדין אחד לשניהם, וא"כ בבני נח דקי"ל דאפי' בג' עבירות החמורות יעבור ואל יהרג מהיכא תיתי שיהא מוזהר בן נח לבא לידי סכנה כדי לקיים שבע מצות דידהו, ולדידי חזי לי דבן נח מתרפא אפי' בעז וג"ע כיון שאם אנסוהו לעבור עליהם הדת נתונה דיעבור ואל יהרג ה"ה גבי חולי.

והא דכתיב וחי בהם לא לחידושא אתא קרא לישראל אלא כמו שפיתבו התוס' בפרק בן סורר (דף ע"ד) דאצטריף וחי בהם כי היכא דלא גילף שאר מצות מרוצח ונערה

המאורסה דאפי' בצנעא יהרג ואל יעבור ע"כ, ומנכרח הוא לומר פן דאלת"ה תקשי מאי בעו בגמ' אי פן נח מצווה על קדושת ה' או לא ונהלא נחי בהם בישראל כתיב וכמו שיקשו התוס' שם.

אלא ודאי דוחי בהם אצטריף דלא גילף שאר מצות מרוצח ונערה המאורסה וא"כ גבי פן נח דאפי' באלו קיי"ל דיעבור ואל יהרג פשיטא דלא הותר לו במקום ספנה לקיים שום מצוה ונהרי זה עובר משום ואף את דמכם לנפשותיכם אדרוש וא"כ שפיר עבד משה רבינו לדחות המילה משום ספנת הולד, ואף לפי גירסת התוס' ורש"י דס"ל דלא נפשטה האיבעיא וגרסי הא בצנעא הא בפרהסיא דהיא דנעמן שאמר לאלישע לדבר הזה יסלח והשיב לו אלישע לך לשלום הוא משום דהיה בצנעא דלא היו ישראל בבית רמון שהוא משתחנה שם אבל בפרהסיא אפשר דאף פן נח הוא מצווה בקדושת ה'.

אפתי קשה דהתם גבי משה בצנעא הנה דלא הווי ישראל עמו. .

זאת ועוד אחרת דלא נאמרו חלוקים אלו דבצנעא לפרהסיא אלא גבי אונסין אבל גבי חלאים לא נאמר חילוק זה וזה פשוט. ונהרי לדין דקי"ל דבפרהסיא אף בשאר מצות יהרג ואל יעבור גבי חלאים אין חילוק בין צנעא לפרהסיא אלא בפל מתרפאין חוץ מע"ז וג"ע וש"ד: עוד אני צונח על דברי הרא"ם דהן לו יהי דקרא דוחי בהם חידוש הוא שחדשה תורה גבי ישראל ובבני נח ימות ואל יעבור זהו דוקא בגוף אחד פגון שאם היה מסופן והוצרך לעבור על אחת משבע מצות דידהו אמרינן דימות ולא יעבור אבל כדי לקיים הוא המצוה שביא לאחר לידי ספנה זו לא שמענו.

וא"כ ה"א גבי משה שהוא היה מוזהר למול והתינוק לאו בר מצוה הוא איך יתכן שנאמר שבשביל שיקיים מצות מילה שביא התינוק לידי ספנה. עוד אני תמיה דהא דאצטריף נחי בהם הוא דוקא פשקדמה הספנה וצריף להתרפאות באחד מאסורי תורה דהנה ס"ד שלא יעבור בקום עשה לאכול אחד מהאיסורין כדי שיתרפא אשמועינן קרא דוחי בהם דיעבור ולא ימות אבל שביא אדם עצמו לידי ספנה כדי לקיים מצות ה' בהא לא אצטריף קרא דמהיכא תיתי שביא עצמו לידי ספנה כדי לקיים מצוה אחת ונהלא מקרא מלא דבר הכתוב ואף את דמכם לנפשותיכם אדרוש ומאי חזית דכדי לקיים מצוה אחת יעבור על דברי תורה בקום עשה, וא"כ אף דנימא דבבני נח לא אמרינן נחי בהם ולא שיימות בהם אלא ימות ואל יעבור הוא דוקא פשקדמה הספנה שאין מתרפאין בשום דבר איסור אבל להביא עצמו לידי ספנה כדי לקיים אחת מהמצות פשיטא דלא, וא"כ איך יעלה על הדעת דכדי לקיים מצות מילה יביא התינוק לידי ספנה.

וגם זה בעיני קושיא אלימא וצ"ע: עוד ראיתי להרב ז"ל שתירץ לקושיותיו וז"ל, ושמא י"ל דהאי קולא קולא דאמי לידי חומרא היא, שיותר טוב לבטל מצוה אחת במקום ספנה שיקיים כל המצות ממה שיקיים מצוה אחת ויבטל כל המצות, עכ"ל.

והנה שותיה דמר לא ידענא שאם פנונתו היא לומר דגם בבני נח שלא נאמר נחי בהם מ"מ תשיב חומרא אם נאמר בהם יעבור ואל יהרג משום דיותר טוב לבטל מצוה אחת במקום ספנה ויקיים כל המצות ממה שיקיים מצוה אחת ויבטל כל המצות.

וְכַתַּב מִהֶרָשׁ יָפֵה ו"ל ע"י שְׁלִיחַ שְׁהָרַג חֲבִירוֹ ע"י אַחַר דְּבַדְיָי יִשְׂרָאֵל הַמְּשַׁלַּח פְּטוֹר דְּאִין שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה רַק שְׁדִינוֹ מְסוּר לְשִׁמְיָם אֲבָל בְּנֵי נַח הוֹרְגִין אוֹתוֹ בְּב"ד, ע"כ. וְקָשְׁיָא לִי מַהֵא דְאָמְרִינוּ בְּפֶרֶק זֶה בּוֹרַר אָמַר רַשְׁב"ן א"ר יוֹנְתָן מִנֵּין שְׂאִין טוֹעֲנִין לְמַסִּית מִנְחָשׁ הַקְּדָמוֹנֵי דְאָמַר ר' שְׁמֵלָאֵי הֲרַבָּה טְעָנוֹת הָיוּ לוֹ לְנַחֲשׁ לְטַעֲוֹן וְלֹא טַעַן כּו' מֵאֵי הֵנָּה לִיָּה לְמִימַר דְּבָרֵי הָרַב וְדְבָרֵי הַתְּלִמִּיד דְּבָרֵי מִי שׁוֹמְעִין, ע"כ.

וּלְפִי הַמְּדַרְשׁ הַנּוֹזֵק מֵהֵּ הֵיָּה מוֹעִיל לְנַחֲשׁ טְעָנָה זֹה הָרִי טְעָנָה זֹה לֹא מֵהֵנָּה בְּבָנֵי נַח פִּינוּ דְהַמְּשַׁלַּח נְהָרַג בְּב"ד. וְעֵינֵין בְּש"ר (פ' א' ס' י"ז) בְּפֶסוּק וַיֹּאמֶר בְּיַלְדֻכֶּן אֶת הָעֲבָרִיּוֹת דְאָמְרִינוּ לְמַה צְוָה לְהַרְגֵן אוֹתָם עַל יְדֵי הַמִּילָדוֹת כְּדֵי שְׁלֹא יִתְבַּע הַקַּב"ה מִמֶּנּוּ וַיִּפְרַע מֵהֶם, וְעֵינֵין מ"ש מִהֶרָשׁ יָפֵה.

וְסָבוּר הֵייתִי לוֹמַר דְּהָא דְאָמְרִינוּ דְּבַבְנֵי נַח חֲזִיב הַמְּשַׁלַּח הֵיָּינוּ דְּנֹקָא בְּשִׁפְכוֹת דְּמִים אֲבָל בְּשִׁאָר עֲבִירוֹת אִין שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה דְּוִשְׂרָאֵל וְדִנְקָא בְּש"ד דְּגַלִּי קָרָא דְשׁוֹפָר דִּם הָאָדָם בְּאָדָם אָמְרִינוּ דְּיֵשׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה וּמְצִינוּ פִּינְצָא בְּזֵה בְּפ"ב דְּקִדּוּשֵׁין (דָּף מ"ג) דְּתַנְיָא הָאוֹמֵר לְשְׁלוּחוֹ צָא וְהָרוּג אֶת הַנֶּפֶשׁ כּו' שְׂמַאי הֲזָקֵן אוֹמַר מִשׁוּם חֲזִי הַנְּבִיא שׁוֹלְחוֹ חֲזִיב שְׁנֵאָמַר וְאוֹתוֹ הֲרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּנֵי עַמּוֹן וְאָמְרִינוּ מ"ט דְּשְׂמַאי וּמְשַׁנֵּי וַאֲבַע"א שְׂאֵנֵי הֵתָם דְּגַלִּי רַחֲמֵנָּה אוֹתוֹ הֲרַגְתָּ, ע"כ.

הָרִי דְלְשִׁמְאֵי הֲזָקֵן בְּיִשְׂרָאֵל יֵשׁ חִילּוּק בֵּין שְׁפִיכוֹת דְּמִים לְשִׁאָר עֲבִירוֹת דְּבְש"ד יֵשׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה וְא"כ אֲפֻשֵׁר דְּבַבְנֵי נַח נְמִי יֵשׁ חִילּוּק, וּבְהִכִּי מִתְיַשְׁבָּא הֵיָּיָה דְאִין טוֹעֲנִין לְמַסִּית.

וְעוֹד י"ל דְּשִׁאֵנֵי נַחֲשׁ שְׁהִסִּית בְּדַבֵּר שֶׁל אֲכִילָהּ וּבְכַה"ג אָף בְּבָנֵי נַח אִין שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה, וְכִדְאָמְרִינוּ בְּקִדּוּשֵׁין אָמַר רַבָּא אֲת"ל סָבַר שְׂמַאי כּו' מוֹדָה בְּאוֹמַר לְשְׁלוּחוֹ צָא בְּעוֹל אֶת הָעֲרֻנָּה וְאֲכוֹל אֶת הַחֶלֶב שֶׁהוּא חֲזִיב שְׁלֹא מְצִינוּ בְּכָל הַתּוֹרָה זֶה נְהָגָה וְזֶה מִתְחַזֵּיב, וְא"כ גַּבֵּי בְנֵי נַח נְמִי בְּדַבֵּר שֶׁל הַנְּאָה לֹא אָמְרִינוּ יֵשׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה.

וְדוּק וְדַע דְּנַחֲלָקוּ רַבּוֹנוֹתָא בְּמִי שְׁמַעְבִּירִין אוֹתוֹ עַל דְּבָר שְׂאִינוּ חֲזִיב לְמְסוֹר עֲצָמוֹ עָלְיוּ פְּגוּן שְׁאָר עֲבִירוֹת חוּץ מֵע"ז וּג"ע וּש"ד וּבְצַנְעָא דְלַכ"ע יַעֲבוֹר וְאֵל יִהְרַג אִם רוּצָה לְהַחְמִיר עַל עֲצָמוֹ לִיְהָרַג וְלֹא יַעֲבוֹר אִם הוּא רַשָּׁאי, וְדַעַת הַרְמַב"ם ו"ל דְּכָל מִי שְׁנֵאָמַר בּו יַעֲבוֹר וְאֵל יִהְרַג וְנִהְרַג וְלֹא עָבַר הָרִי זֶה מִתְחַזֵּיב בְּנִפְשׁוֹ, וַי"א דְרַשָּׁאי לְהַחְמִיר עַל עֲצָמוֹ.

וְרֵאִיתִי לְמַהֲרִימ"ט בְּדַרְשׁוֹתָיו ס"פ תּוֹלְדוֹת שְׁפָתַב וְז"ל, וַאֲע"פ שְׁכַתַּב הָרַב הַנ"י שְׂאֵם הֵיָּה אָדָם גְּדוֹל רַשָּׁאי לְמְסוֹר עֲצָמוֹ אֲפִי' עַל מְצָנָה קִלְיָה כְּדֵי שְׁיִלְמְדוּ הָעָם לִירְאָה אֶת ה', זֶה הוּא בְּיִשְׂרָאֵל שְׁמַצְוִינֵם עַל קִדּוּשׁ ה' בְּרַבִּים שְׁיִלְמְדוּ מִמֶּנּוּ לְקַדְּשׁ שְׁמוֹ בְּפִרְהֶסְיָא אֲבָל בְּבָנֵי נַח שְׂאִינֵם מְצוּוִין לְגַמְרֵי מַה בְּצַע לְחַבּוֹל בְּעֲצָמוֹ, ע"כ.

וְהֵנָּה נִלְמַד מִדְּבָרָיו דְּאֲפִי' הַחוֹלְקִים עַל הַרְמַב"ם וְס"ל דְּהִרְשׁוֹת בְּיָדוֹ לְמְסוֹר עֲצָמוֹ עַל קִדּוּשֵׁת ה' מְפָל מְקוּם בְּבָנֵי נַח וְז"ל דְּאִינוּן רַשָּׁאִים לְחַבּוֹל בְּעֲצָמָם מִהַטְעָם שְׁכַתַּב, וְאָף שְׁהָרַב ו"ל בְּתַחֲלָה הִבִּיא דְּבָרֵי הַרְמַב"ם שְׁכַתַּב בְּהַלְכוֹת יְסוּדֵי הַתּוֹרָה שְׁכָל מִי שְׁנֵאָמַר בּו יַעֲבוֹר וְאֵל יִהְרַג וְנִהְרַג וְלֹא עָבַר ה"ז מִתְחַזֵּיב בְּנִפְשׁוֹ וְאֲח"פ הַקּוֹשֶׁה לוֹ מִדְּבָרֵי הַנ"י שְׁכַתַּב דְּאָדָם גְּדוֹל רַשָּׁאי לְמְסוֹר עֲצָמוֹ, דְּאָף שְׁדַעַת הַנ"י הוּא כְּסִכְרַת הַרְמַב"ם וְכַמְבֹּאֵר,

מפל מקום חילק הנ"י דאדם גדול רשאי להחמיר ואתא מהרימ"ט לחלק בדעת הנ"י בין ישראל לבן נח.

ולפי מה שכתבנו אעיקרא דמילתא לא הנה צריף הרב להסתייע מדברי הרמב"ם שכתב שהוא מתחייב בנפשו משום דאפי' לדעת החולקים דס"ל דרשאי להחמיר זהו דוקא בישראל שמצווים על קדושת ה' אבל בבני נח לא נאמר דין זה, וכמו שחלק הרב לדעת הגמוקי.

ולכאורה הנה נראה דע"כ לא חלק הרב בין ישראל לבן נח, אלא לדעת הגמוקי דאית ליה דאדם גדול שאני לזה בא הרב לומר שדין זה דאדם גדול לא נאמר פי אם בישראל ולא בבני נח, אבל לדעת החולקים על הרמב"ם וס"ל דכל אדם נמי רשאי למסור עצמו על קדושת ה' אפי' במקום שנאמר בו יעבור ואל יהרג הנה לסברא זו אין חילוק בין בני נח לישראל דאף בני נח רשאים למסור עצמם על קדושת ה'.

אף כל הישר הולך יראה שלדעת הרב אפי' למ"ד דכל אדם רשאי למסור עצמו על קדושת ה' מ"מ בבני נח פיון שאינם מצווים על קדושת ה' אינם רשאים לחבול בעצמם. וסברת הרב הלזו נראה לי דאינה מוסכמת, לפי שראיתי בב"ר סדר נח (פ' ל"ד סי' י"ט) ואף את דמכם יכול כחנניה מישאל ועזריה תלמוד לומר ואף, ע"כ.

וכתב שם מהר"ש יפה ז"ל וז"ל, אין להקשות דהא מואהבת את ה' אלהיה נפקא בכל נפשך אפי' נוטל את נפשך דהתם בישראל והכא בבני נח מיירי לאשמעינן דאי מקרי נפשיהו שלא לעבוד ע"ז לא מיחייבי משום חובל בעצמו, ואע"ג דבישראל מצוה היא ולא רשות אפשר ס"ל דבבני נח אינו אלא רשות כמ"ד בסנהדרין דבן נח אינו מצווה על קדושת ה' עכ"ד.

הרי מבואר דאף דבן נח אינו מצווה על קדושת ה' מ"מ הרשות בידו למסור עצמו על קדושת ה' ולא מיקרי חובל בעצמו, ולא עוד אלא שמדברי מהר"ש יפה ז"ל הללו נראה דס"ל דבן נח רשאי למסור עצמו אף כפי סברת הפוסקים שהמסור עצמו פשאינו חייב ליהרג דמתחייב בנפשו, שהרי כתב הרב ולפי מ"ש התוס' גבי אלו נגדוה דלא הנה ע"ז אלא אנדרטיי של מלכים ניחא טפי דאשמעינן דאע"ג דאי בעי לא מסר נפשיה הרשות בידו מ"מ המוסר עצמו לא מיקרי חובל בעצמו שלא כדעת קצת הפוסקים שהמסור עצמו פשאינו חייב ליהרג ואל יעבור מתחייב בנפשו דמאבד עצמו לדעת, עכ"ד.

ומדלא כתב בתירוץ ראשון דאוקמוה בע"ז ממש ובבני נח דרשאי שהוא שלא כדעת קצת הפוסקים שהמסור עצמו במקום שאינו חייב דמתחייב בנפשו, וכמו שכתב בתירוץ השני נראה קצת דלפי התירוץ הראשון דאוקמוה בבני נח אף למאן דאמר שהמסור עצמו פשאינו חייב דמתחייב בנפשו, זהו דוקא בישראל אבל בבן נח אף שאינו מצווה על קדושת ה' רשאי למסור נפשו על קדושת ה', וזהו הפך סברת מהרימ"ט מן הקצה אל הקצה.

ומיהו אפשר לדחוק ולומר דמ"ש מהר"ש יפה ז"ל שלא כדעת הפוסקים וכו' קאי לשני התירוצים, דגם כפי תירוץ ראשון דאוקמוה בבני נח הוא שלא כדעת קצת מהפוסקים

שהמסור עצמו פשאינו חייב מתחייב בנפשו, אף לדעת הרמב"ם פשיטא דגם בן נח המוסר עצמו על קדושת ה' הוי מתחייב בנפשו.

ומ"מ פליג מהר"ש יפה עם מהרימ"ט במה שרצה לחלק בין בני נח לישראל, ולדעת מהר"ש יפה אין חילוק ביניהם וכמתלוקת בישראל אם רשאי למסור עצמו במקום שאינו חייב הכי נמי מתלוקת בן נח אם רשאי למסור עצמו מאחר שאינו מצוה על קדושת ה', וכדכתבנא: וע"פ האמור יובן מאמר רז"ל בש"ר (פ' א' סי' ק"י) וז"ל ולא עשו פאשר דבר אליהן מלך מצרים להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבע אותן להזנוג להם ולא קבלו ממנו, ותחיינן את הילדים, וכי מאחר שלא עשו פאשר דבר אליהן אין אנו יודעים שקיימו את הילדים למה הוצרך הפתוב לומר ותחיינן את הילדים יש קלס בתוך קלס לא די שלא קיימו את דבריו אלא הוסיפו לעשות להם טובה יש מהן שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מים ומזון מבתיהם של עצירות ובאות ונותנות לעניות וכן מחיות את בניהן הוא שפתב ותחיינן את הילדים, ע"כ.

והנה המאמר הזה אומר דרשוני וחייו וכבר צווחו ביה קמאי דקמאי דמאחר שדרשו קרא דולא עשו פאשר דבר אליהן לענין שתבע אותן להזנוג להן ולא קבלו ומה הוקשה להם עוד וכי מאחר וכו' הא כוליה קרא אצטריף.

דקרא דולא עשו אצטריף למה שתבען ולא קבלו וקרא דנותחין אצטריף שלא המיתו הילדים: ונראה שלזה פיון רש"י בפ"ק דסוטה (דף י"א) דאמרינן ותחיינן את הילדים תנא לא דין שלא המיתו את הילדים אלא שהיו מספקות להם מים ומזון וכירש"י ותחיינן הנה ליה למכתב ולא המיתו הילדים ותחיינן משמע שהיו מסייעות להחיותם שהיו טומנות אותם בבתיהם ומגדלות אותם, ע"כ.

שהוקרח רש"י לומר דמה שהכריחו דרשתם בגמ' הוא משום דהול"ל ולא המיתו ולא משום דתורא דקרא משום דסמוך לדרשא זו דרשו גם כן הדרשא האחרת פאשר דבר אליהן להן מבעי ליה אמר ר"י בר חנינא מלמד שהבען לדברעבירה ולא נתבעו.

והוקשה לו לרש"י הקושא עצמה שהקשינו בדברי המדרש דהא אצטריף ותחיינן לגופיה ומש"ה אמר שהכרח התלמוד הוא דהול"ל ולא המיתו ומדכתב ותחיינן משמע שהיו מסייעות להחיותן.

ורש"י בפ' התורה פתב בסתם ותחיינן את הילדים מספקות להם מזון ולא פירש מהיכא מפיק לה, ואפשר דמיתורא דקרא מפיק לה לפי שרש"י לא הביא הדרשא האחרת דהיינו שתבעו, וא"כ אייתר ליה קרא דותחיינן לומר שהיו מספקות להם מזון.

ותמהני מהרא"ם שהביא דברי רש"י דפ"ק דסוטה וכתב עליו, וקשה בעיני מאד מאי דהול"ל ולא המיתו דקאמר הרי כבר פתיב ולא עשו פאשר דבר אליהן מלך מצרים ומה הנה צריך לכתוב עוד ולא המיתו את הילדים, ושם י"ל דהאי דהול"ל ולא המיתו דקאמר היינו ולא עשו דקרא שפירושו ולא המיתו וכאלו אמר הול"ל ולא עשו מאי ותחיינן, ע"כ.

והנה מלבד שדבריו הם קשים לשמוע בפשט דברי רש"י, דא"כ לא הו"ל לרש"י למימר דהנה ליה למכתב שהרי כבר פתיב ולא עשו ונהכי הול"ל דלא הול"ל אלא ולא המיתו

זאת ועוד אחרת דקוּשָׁא מְעִיקְרָא ליתא, וכדכתיבנא דקרא דולא עשו אצטריף לדרשא אחריתי, וא"כ שפיר דייק רש"י דהול"ל ולא המיתו, באופן שדברי רש"י שבסוגיא הם מדוקדקים, אף דברי המדרש דקאמר וכי מאחר שלא עשו כו' אין אנו יודעים שקיימו את הילדים קשים הם כדכתיבנא: אמנם ע"פ האמור בענין דאע"ג דבן נא אינו מצווה על קדושת ה' מפל מקום לענין ש"ד דינו פישראל גמור ונהרג ואל יהרוג את אחרים כמו שפיתבנו אתיא שפיר והכי פירושו.

וכי מאחר שלא עשו כפאשר דבר אליהו דהיינו שתבעו להזדונג להם ולא קבלו דבזה אם היו רוצות לקבל ולהזדונג לא היה להם מקום פטור בטענה דהן לא יצאו מפלל בני נח וכן נח אינו מצווה על קדושת ה' ואפ"ה התמירו על עצמן ורצו לקדש את ה' איני יודע שנתחייב את הילדים, דהא בש"ד אפילו בן נח מוזהר, וא"כ פשיטא שיקסרו עצמן להריגה ולא ימיתו הילדים, ותיקרו אלא יש קלס בתוך קלס לא דייק שלא קיימו את דבריו אלא שהיו מספקות להם מים ומזון.

ובלכתה דדרה צדקה (דרוש י"ג) ראה תראה מ"ש בכוננת התוס' לפי שיטת ח"ל יעוי"ש: ובזה יובן מאמר רז"ל סדר וישב (פ' פ"ז סימן י') ונ"ל, ויצא החוצה קפץ בזכות אברהם כמד"א ויצא אותו החוצה, ע"כ.

וכתב מהר"ש יפה דהכונה שאע"פ שסיפן בעצמו שאדונתו היתה משטמת אותו שאם לא ישמע לה שתעליל עליו ונהרג כדאמרינן במדרש מ"מ סמ"ה שינצל בזכות אברהם, עכ"ד. והנה אמת ויציב שזכותו של אברהם גדול במאד והיא שעמדה לאבותינו ולנו.

אף הדבר קשה למה ייחסו זכותו של אברהם במאי דכתיב ויצא אותו החוצה היה להם ליחסו במה שעמד בעשרה נסיונות. והנה רז"ל דרשו ויצא אותו החוצה א"ל צא מאצטגנינות שלך לפי שא"ל אברהם רואה אני באצטגנינות שלי שאין לי בן וכו'.

ויש לדקדק דאיהו אברהם אבינו נתירא מהמזל וכי לא ידע שמי שפרא. שמים וארץ מאפס המזל הוא יכול לשנות את המזל: אף לפי דרכנו נאמר בהקדים מ"ש בגמרא בשלהי שבת א"ר יוחנן מנין שאין מזל לישראל שנאמר פה אמר ה' אל דרו הגוים אל תלמדו ומאותות השמים אל תחתו פי יחתו הגוים מהמה גוים יחתו ולא ישראל, ע"כ.

הרי דיש חילוק בין ישראל לעו"א לישראל אינם תחת המזל ועו"א הם תחת המזל וכעובדא דשמואל ואבלט דאמר ליה שמואל לאבלט אי בר ישראל הוא אזיל ואמי והנה אברהם היה סבור שלא יצא מפלל בני נח ולפיכך נהירא לפי שראה במזלו שלא היה לו בן והשיב לו הקב"ה צא מאצטגנינות שלך לפי שאתה יצאת מפלל בני נח ויש לה דין ישראל ואין מזל לישראל, וכדאמרינן התם אמר ר"י אמר רב מנין שאין מזל לישראל שנאמר ויצא אותו החוצה אמר אברהם לפני הקב"ה רבש"ע נסתפלת באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן א"ל צא מאצטגנינות שלך שאין מזל לישראל מאי דעתה דקאי צדק במערב מהדרנא ומוקמינא ליה במזרח והיינו דכתיב מיהעיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו, עד כאן.

הרי שכל טענתו של ה' שא"ל צא מאצטגנינות, שלך היינו משום דאין מזל לישראל והוציאו מפלל בני נח. ובזה נבא לכוננת המאמר וינס ויצא החוצה קפץ בזכות אברהם

וכו', שְׁהוֹקְשָׁה לְרוֹז"ל דְּמִי הִתִּיר לְיוֹסֵף שְׂיִסְכֹן עֲצָמוֹ מֵאַחַר שְׁאֲדוֹנָתוֹ הֵיטָה מְאַיִמַת אוֹתוֹ שְׂאָם לֹא יִשְׁמַע אֵלֶיהָ שְׁתַּעֲלִיל עָלָיו וְיִהְרֹגוּ.

וְכִדְאִיתָא בְּמִדְרַשׁ הֵבִיאוּ מִהֶר"שׁ יְפֵה שָׁם וּבַפ' פ"ז סִימָן ה' יְעוּי"שׁ וְהֵלֵא בֶן נָח אֵינּוּ מְצֻנָּה עַל קְדוּשַׁת ה', וְלִיפָא לְמִימַר שְׁרָצָה לְהַחֲמִיר עַל עֲצָמוֹ שְׁהָרִי כְּתַב הֶרֶמְב"ם שְׁפָל מִי שְׁנֶאֱמַר בּוֹ יַעֲבֹר וְאֵל יִהְרֹג וְנִהְרַג וְלֹא עֹבֵר הָרִי זֶה מִתְחַיֵּיב בְּנִפְשׁוֹ.

לְזֶה הַשִּׁיב שְׁקַפִּי בְּשִׁבִיל אַבְרָהָם שְׁפָתַב בּוֹ וַיּוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה שְׁפִירוּשׁוֹ שֶׁא"ל צֵא מֵאִצְטַגְנִינּוֹת שְׁלָה מִשׁוּם דָּאִין מְזַל לְיִשְׂרָאֵל, וְכִינּוּן שְׁדִינּוֹ פִּישְׁרָאֵל פְּשִׁיטָא שְׁפָל זָרְעוֹ הֵבֵא אַחֲרָיו יָצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נָח וְדִינָם פִּישְׁרָאֵל וּמִשׁ"ה וַיִּנָּס וַיָּצֵא הַחוּצָה וְסִיפּוֹ בְּעֲצָמוֹ כְּדִין יִשְׂרָאֵל שֶׁהוּא מְוַזְקֵר בְּג"ע שְׁיִהְרַג וְאֵל יַעֲבֹר: וְכִינּוּן יוֹבֵן מְאָמַר ה' דְּאַחַר שְׁאָמַר לוֹ פֶּה יִהְיֶה זָרְעָה כְּתִיב וְהֶאֱמִין בֵּה' וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה.

וַיֹּאמֶר אֵלָיו אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים וְגו'. וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק דְּמֵאֵי שְׁיִאֲטִיָּה דְהַצְלַת אוּר כַּשְׂדִּים הֵכָא.

אֲמָנָם פִּירוּשׁ הָעֲנִינָן כֶּף הוּא. דְּהִנֵּה מֵהֶרִימ"ט בְּדִרְשׁוֹתָיו סוּף פ' תּוֹלְדוֹת הַקִּשָּׁה דְּמִי הִתִּיר לוֹ לְאַבְרָהָם שְׂיִשְׁלִיף עֲצָמוֹ לְכַבְשֵׁן הָאֵשׁ מֵאַחַר שְׁפָן נָח אֵינּוּ מְצֻנָּה עַל קְדוּשַׁת ה' וְאִם נִהְרַג וְלֹא עֹבֵר ה"ז מִתְחַיֵּיב בְּנִפְשׁוֹ, וְהֶאֱרִיף בְּזֶה, וְכַתֵּב שְׁמַטְעָם זֶה אָמְרוּ רוֹז"ל דְּבִשְׁבִיל יַעֲקֹב נִיצוֹל אַבְרָהָם כְּדִאִיתָא בְּבִרְאִישִׁית רַבָּה (פ' ס"ג ס"א י"ב) מִשׁוּם דְּבִשְׁבִיל עֲצָמוֹ לֹא הָיָה נִיצוֹל מִשׁוּם דְּעֵשָׂה שְׁלֵא כְּדִין בְּמָה שְׁמָסַר עֲצָמוֹ עַל קְדוּשַׁת ה' וְכִדְאֵי הָיָה לְחוּב בְּעֲצָמוֹ.

וְהִנֵּה כְּתִיב וַיּוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה שְׁפִירוּשׁוֹ צֵא מֵאִצְטַגְנִינּוֹת שְׁלָה לְפִי שְׂאִין מְזַל לְיִשְׂרָאֵל, שְׁהוּרָה לוֹ ה' שְׂיִצְא מִכָּלל בֶּן נָח לְגַמְרִי, וְעַל זֶה כְּתִיב וְהֶאֱמִין בֵּה' וַיִּחְשְׁבֶהָ לוֹ צְדָקָה, כְּלוּמַר שְׁאַבְרָהָם חֲשָׁבָה לְטוֹבָה לְדַבֵּר הִנֵּה שְׁהוֹצִיאוֹ ה' מִכָּלל בֶּן נָח וַדָּן אוֹתוֹ פִּישְׁרָאֵל לְגַמְרִי.

וְעַל זֶה אָמַר לוֹ ה' מֵה נִתְחַדַּשׁ לָךְ עַכְשָׁיו שְׂאֲנִי הוֹצֵאתִיךָ מִכָּלל בֶּן נָח וְהֵלֵא אֲנִי ה' אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים, כִּינּוּן שְׁהוֹצֵאתִיךָ מֵאוּר כַּשְׂדִּים ע"כ הִטְעָם הוּא מִשׁוּם שְׁהוֹצֵאתִיךָ מִכָּלל בְּנֵי נָח וַיֵּשׁ לָךְ דִּין יִשְׂרָאֵל שְׁמְוֹזְקֵר עַל קְדוּשַׁת ה' שְׂאָם הָיָה לָךְ דָּן בֶּן נָח פְּשִׁיטָא שְׂאִין ה' עוֹשֶׂה נִס בְּדַבָּר שְׁעֵשָׂה שְׁלֵא כְּדִין: וְע"פ זֶה יוֹבֵן מְאָמַר רוֹז"ל בְּב"ר פ' לָךְ לָךְ (פ' ע"ל ס"א ט') וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָם לָךְ לָךְ הִהִיד עִמָּךְ נְדָבוֹת בְּיוֹם אֵילָךְ, עִמָּךְ הֵייתִי בְּעַת שְׁנִדְבַקְתָּ לְשָׁמִי לְיָרֵד לְתוֹךְ כַּבְשֵׁן הָאֵשׁ כּו', לָךְ טַל יִלְדוּתָךְ לְפִי שְׁהָיָה אֲבִינּוֹ אַבְרָהָם מִתְפַּחַד וְאוֹמֵר תֹּאמַר שִׁישׁ בִּי עוֹן שְׁהֵייתִי עוֹבֵד ע"ז כָּל הַשָּׁנִים הִלְלוּ א"ל הַקַּב"ה לָךְ טַל יִלְדוּתָךְ מֵה טַל זֶה פּוֹרֵחַ אֶף עוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים מֵה טַל זֶה סִימָן בְּרַכָּה לְעוֹלָם אֶף אֵתָה סִימָן בְּרַכָּה לְעוֹלָם שְׁנֶאֱמַר וְנִבְרַכְוּ בָךְ, ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק טוֹבָא חֲדָא בְּמֵאֵי דְקֶאֱמַר עִמָּךְ הֵייתִי בְּעַת שְׁנִדְבַקְתָּ לְשָׁמִי לְיָרֵד כּו' דְּמֵאֵי קַמ"ל מִיִּלְתָּא דְפְּשִׁיטָא הִיא שְׁכִינּוֹן שְׁנַעֲשָׂה לוֹ נִס שְׁנִיצוֹל מִכַּבְשֵׁן הָאֵשׁ פְּשִׁיטָא שֶׁהָיָה עִמּוֹ עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּדִרְשָׁא זוֹ דְלָךְ טַל יִלְדוּתָךְ שְׁבָא לּוֹמַר דְּמָה טַל זֶה פּוֹרֵחַ כּו' דָּאִם כֶּן דְּרִשָׁא זוֹ דְלָךְ טַל הִנֵּה לִיָּה לְמִימַר מְעִיקְרָא וּבְתַר הָכִי קָרָא דְעִמָּךְ נְדָבוֹת דְּהָא מְשַׁעָּה שְׁנִתְגַּיֵּיר אַבְרָהָם וְהִפִּיר אֵת בּוֹרְאוֹ עַד אוּר כַּשְׂדִּים עֹבֵר זְמַן רַב כְּדִאִיתָא בְּסִדְרַת עוֹלָם עוֹד

יש לדקדק במ"ש שהיה אברהם מתפחד ואומר תאמר שיש' בי עון שהייתי עובד ע"ז כל השנים הללו כו' וכי לא ידע אברהם אבינו כי גר שנתגזיר פקטון שנולד ולא תזכרנה לו הראשונות אפי' ברה' את ה' ועבד ע"ז, וכבר הוקשה גם זה למהר"ש יפה ומירץ דאפתי אברהם לא הנה גמיר דינא, ע"כ.

ונה הוא דוחק בעיני שמי שנאמר בו שאפ' הלכות שמחדש' ה' בכל יום ויום בב"ד של מעלה שידע אותם אברהם אבינו וכדאיתא בפ' רשת תולדות יצחק (פ' פ"ד סי' ד') אף לא ידע תיקף ומיד דין פשוט כזה דגר שנתגזיר פקטון שנולד דמי שהוא פשוט אפי' לתינוקות של בית רבן.

עוד יש לדקדק במה שפנים המאמר מה טל זה סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם דאף דנימא פדברי מהר"ש יפה דאע"ג דאצטריף דמיון זה דטל לומר מה טל פורח אף עונותיה פורחים מ"מ מדמייטיטל ולא קאמר בהדיא עונותיה פורחים שמעת מינה תרתי, מ"מ אפתי קשה דמאחר שכל עיקר פחדו של אברהם לא היה אלא מפני אותם שנים שעבד ע"ז ועל זה השיב לו ה' ונתמו מפחדו ואמר לו מה טל זה פורח אף עונותיה פורחים, למאי אצטריף לומר לו עוד ה' מה טל סימן ברכה לעולם אף אתה סימן ברכה לעולם שהרי לא שייך זה למה אף עם מה שכתבנו יתישב הפל.

ונקדים סוגיא אחת בפ' בן סורר ומורה (דף ע"א) א"ר חנינא ב"נ שפינה את ה' ואחר כך נתגזיר פטור הואיל ונשתנה דינו נשתנה מיתתו. ופינה רש"י הואיל ונשתנה דינו דאלו מעיקרא נידון בעד אחד ובדין אחד ובלא התראה ואילו עביד השתא בעי התראה ונסהדרין של כ"ג ועדים ונשתנה מיתתו דכל מיתת בני נח בסייף ואילו עביד השתא בעו למדייניה בסקילה והוא לא איחייב בהא מיתה הלכך פטור.

תו אמרינן התם דעו"א שהרג את ישראל או שפא על אשת ישראל ונתגזיר דסייב דאף על גב דאשתני דינו דהיינו בעדה ועדים והתראה מ"מ לא אשתני מיתתו דרוצח מעיקרא בסייף והשתא נמי בסייף.

הפ'ל העולה דהיכא דנשתנה דינו ומיתתו פטור, והיכא דלא נשתנה דינו ומיתתו חייב. והנה אין ספק דאליבא דהרמב"ן נכת דעמיה דס"ל דאברהם יצא מפלל בן נח לגמרי ובגוים לא יתחשב, כמו שנתבאר לעיל דרוש ראשון, פשיטא שפטור על מה שעבד ע"ז כל אותם השנים, שהרי נשתנה דינו ומיתתו.

אף לדעת חכמי צרפת דסבירא להו דלא יצאו ישראל מפלל בני נח עד שעת מתן תורה פשיטא שחייב אברהם אבינו על כל אותם השנים שעבד ע"ז, שהרי לא נשתנה לא דינו ולא מיתתו, דמעיקרא בן נח הנה והשתא נמי בן נח הוא.

וכתבו התוספת ז"ל עלה דהה' דרבי חנינא דבן נח שפינה את השם ואחר כך נתגזיר דפטור וז"ל, תימה אי הוי מלתא דר' חנינא פתנאי דפליגי בפ' החולץ מפני מה גרים מעונים בזמן הזה מפני שלא קיימו שבע מצות שקבלו עליהם בני נח ורבי יוסי פליג התם ואמר גר שנתגזיר פקטון שנולד דמי ולא מיענשי כלל, ולפי זה ה' סוגיא דהכא דר' חנינא אתיא פרבי יוסי, וחזרו והקשו דה' סוגיא לא אתיא פחד מינייהו משום דאמרינן עשה כן בישראל חייב ואי פרבי יוסי פקטון שנולד דמי, ומירצו ונראה שיש

לחלק דְכוּלָה שְׁמַעְתִּין בְּדִינֵי אָדָם וְהָתָם בְּדִינֵי שָׁמַיִם, ע"כ נִמְצְיָנוּ לְמַדִּין מִדְּבָרֵי רַבּוֹתֵינוּ בְּעֲלֵי הַתּוֹסְפוֹת דְּלֹר' יוֹסֵי בְּדִינֵי שָׁמַיִם, דְּלַעוֹלָם פְּטוּר בְּן נֹחַ עַל מַה שֶּׁעָבַר מִשְׁבַּע מִצְוֹת בְּעוֹדוֹ בְּגִיּוֹתוֹ וְאֶפְיָלוֹ הֵיכָא דְלֹא נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ, אִף בְּדִינֵי אָדָם יֵשׁ חִילוּק בִּינֵיהֶם דְּהֵיכָא דְנִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ פְּטוּר אִף מִדִּינֵי אָדָם, אִף הֵיכָא דְלֹא נִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ נְהִי דְפְטוּר מִדִּינֵי שָׁמַיִם מִשּׁוּם דְּגַר שְׁנַתְּגִייר פְּקָטָן שְׁנוּלֵד דְּמִי בְּדִינֵי אָדָם מִיָּהָא חֲזִיב, וְאֶמְרִינוּ בְּגִמְרָא פְּרָק פֶּל כְּתָבֵי אֶמֶר ר"ל מִשּׁוּם ר' יְהוּדָה נְשִׂיאָה אֵין הָעוֹלָם מְתַקֵּינִים אֱלָא בְּהֶבֶל פִּיהֶם שֶׁל תִּינוּקוֹת א"ל רַב פֶּפְא לְאַבְיֵי דִינֵי וְדִידָךְ מֵאֵי א"ל אֵינוֹ דוֹמָה הֶבֶל פֶּה שִׁישׁ בּוֹ חֲטָא לְהֶבֶל פֶּה שְׂאִין בּוֹ חֲטָא, ע"כ.

וְהַקְשָׁה מְהֵרָ"שׁ יְפֵה דְמֵאֵי פְּסָקָא שֶׁהַתִּינוּקוֹת אֵינָם חוֹטְאִים וְאַבְיֵי וְרַב פֶּפְא חוֹטְאִים דְּקֵאֲמְרוּ אֵינוֹ דוֹמָה הֶבֶל שִׁישׁ בּוֹ חֲטָא לְהֶבֶל שְׂאִין בּוֹ חֲטָא, וְתִירָץ דְּאָדָם אֵין צְדִיק בְּאֶרֶץ אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה טוֹב וְלֹא יְחֲטָא אֱלָא שֶׁהַתִּינוּקוֹת אַע"פ שֶׁחוֹטְאִים לֹא נִחְשָׁב לְחֲטָא מִשּׁוּם דְּאֵין לָהֶם עוֹנֶשׁ עַל זֶה וְנִחְשִׁיב כְּאֵלוֹ לֹא חֲטָאוּ, וְאַע"ג דְּאֶמְרִינוּ דְּב"ד שֶׁל מַעֲלָה אֵינָם מַעֲנִישִׁים פְּחוֹת מִבֶּן עֶשְׂרִים וְהָכָא מִשְׁמַע דְּדוֹנָא מִשּׁוּם תִּינוּקוֹת הָעוֹלָם מְתַקֵּינִים, וְתִירָץ דְּהָא לֹא קִשְׂיָא דְנֵהִי דְאֵינָם מַעֲנִישִׁים בְּדִינֵי שָׁמַיִם פִּינּוֹן דְּבְדִינֵי אָדָם מִיְהוּ מַעֲנִישִׁים אֵין מְטִיבִים לְאַחֲרִים בְּשִׁבְלֵם פִּינּוֹן דְּבְדִינֵי אָדָם מִיְהוּ חֲזִיב: וּבְזֵה נִבְא לְכּוֹנֵת הַמֶּאֱמָר וְהַזֵּה אֲבָרְהָם גִּסְתַּפֵּק בְּמַחֲלֻקְתָּם שֶׁל רֵאשׁוּנִים דְּבְעֲלֵי הַתּוֹסְפוֹת וְהַרְמַב"ן שֶׁפְּתַבְּנוּ לַעֲיֵל בְּדְרוּשׁ רֵאשׁוֹן דְּלִסְבֵּרַת בְּעֲלֵי הַתּוֹסְפוֹת שֶׁעַד שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל לְסִינַי לֹא יֵצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ, אִם כֵּן אֲבָרְהָם עָשָׂה שְׁלֵא כְּדִין בְּמָה שֶׁהוֹשִׁילָהּ לְכַבֶּשׁן הָאֵשׁ שְׁלֵא לַעֲבֹד ע"ז דְּהָא קו"ל דְּבֵן נֹחַ אֵינוֹ מְצֻנָּה עַל קְדוּשַׁת ה', וּמָה שֶׁנִּיצוֹל לֹא הִיָּה בְּשִׁבְלִילֹפִי שֶׁהוּא עָשָׂה שְׁלֵא כְּדִין, אֱלָא מָה שֶׁנִּיצוֹל הוּא מִשּׁוּם שֶׁנִּסְתַּפֵּל ה' בְּיַעֲקֹב שֶׁעֲתִיד לְצִאת מִמִּצְרַיִם, וּמִשּׁוּם הֵכִי הִצִּילוֹ ה' מִכַּבֶּשׁן הָאֵשׁ, וְכִמוֹ שֶׁפְּתַבְּנוּ מִשֵּׁם מֵהַרִּימ"ט דְּהֵינּוּ מָה שֶׁדְּרָשׁוּ רז"ל בְּיַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אֲבָרְהָם דְּמִשּׁוּם יַעֲקֹב נִיצוֹל אֲבָרְהָם מֵאוּר כַּשְׂדִּים, אוֹ דְלִמָּא דְּהַלְכְּתָא כְּהַרְמַב"ן דְּמַעַת אֲשֶׁר בְּחַר ה' בְּאַבְרָהָם הִיָּה לוֹ דִּין יִשְׂרָאֵל גְּמוּר וּבְגוּיִם לֹא יִתְחַשֵּׁב וְכִדִּין עָשָׂה בְּמָה שֶׁהוֹשִׁילָהּ לְכַבֶּשׁן הָאֵשׁ בְּשִׁבְלִיל שְׁלֵא לַעֲבֹד ע"ז, שְׁהָרִי יִשְׂרָאֵל מְוַזְהָרִים עַל קְדוּשַׁת ה', וּבַהֲיֹת אֲבָרְהָם עַל מְבוּכָה זֹו אֶמֶר לוֹ ה' אֵל יַעֲלוּ דְבָרִים אֵלוֹ עַל לְבָבְךָ שֶׁפַּעַת שִׁירְדַת לְכַבֶּשׁן הָאֵשׁ גִּסְתַּפְלִי בְּאֵשׁ אַחַר וְהִצְלַתִּיךָ, אֱלָא עִמָּךְ נְדָבוֹת בְּיוֹם חִילָךְ עִמָּךְ הִיִּיתִי בְּשַׁעַת שְׁנֹדְפַקַת בְּשָׁמִי לִיְרֹד לְתוֹךְ כַּבֶּשׁן הָאֵשׁ וּבְשִׁבְלִילָךְ הִצְלַתִּיךָ, שְׁכַף הִיא הַמְּדָה לִיְרָאֵי ה' וְלַחֲוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ כְּדִנְיָאֵל חֲנֻנְיָה מִיִּשְׂאֵל וְעוֹזְרִיָה לְפִי שְׂאֵתָה יֵצְאָתָּ מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרִי, וְרֵאזִיָה לְדְבָרֵי פִי לָךְ טַל יִלְדוּתָךְ מָה טַל פּוֹרַח אִף עוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים, וְכָל אוֹתָן הַשָּׁנִים שֶׁעַבְדְּתָ ע"ז עוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים, וְע"כ הַטַּעַם הוּא מְפָנִי שֶׁיֵּצְאָתָּ מִכָּלל בְּן נֹחַ וּבָאָתָּ לְכָלל יִשְׂרָאֵל, וְקו"ל דְּכָל שֶׁנִּשְׁתַּנָּה דִּינוֹ וּמִיתָתוֹ פְּטוּר, וְאִם אֵיתָּא שְׁלֵא יֵצְאָתָּ מִכָּלל בְּן נֹחַ אִיךָ עוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים, וְהֵלֵא לֹא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינָךְ וְלֹא מִיתָתָךְ.

אֱלָא שְׁעִדְיִין הִיָּה אֲבָרְהָם יְכוֹל לְטַעוֹן דְּאֵין מְכָאן רֵאזִיָה כָּלל, דְּלַעוֹלָם דְּלֹא יֵצְא מִכָּלל בְּנֵי נֹחַ, וּמָה שֶׁעוֹנוֹתֶיךָ פּוֹרְחִים אַע"פ"י שְׁלֵא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ הוּא לְפִי שְׁכַף הוּא הַדִּין דְּבְדִינֵי שָׁמַיִם אַע"פ"י שְׁלֵא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ פְּטוּר, וְכִמוֹ שֶׁפְּתַבְּנוּ רַבּוֹתֵינוּ בְּעֲלֵי הַתּוֹסְפוֹת, וְלַעוֹלָם שְׁבְדִינֵי אָדָם חֲזִיב שְׁלֵא נִשְׁתַּנָּה לֹא דִינוֹ וְלֹא מִיתָתוֹ וְאִם כֵּן הַמְּבוּכָה שֶׁהִיָּה עוֹמֵד אֲבָרְהָם אֲבִינוּ עֲדִינּוֹ לֹא נִפְשְׁטָה, לְזֵה חֲזוֹר וְאֶמֶר וּמָה טַל בְּרַכָּה לַעוֹלָם אִף אֵתָה בְּרַכָּה לַעוֹלָם שֶׁנִּצְאָמַר וּנְבָרְכוּ בָךְ, וְא"כ עַל כְּרַחֲמֵי אִף בְּדִינֵי אָדָם אֵין בָּךְ

עון אשר חטא, משום דכל מ' שיש בידו חיוב בדיני אדם אף שבידי שמיים פטור מ"מ אין מטיבין לאחרים בשבילו, ואם פן ע"כ שאף בדיני אדם אין בך עון אשר חטא, ואם פן הוא מוכרח שאתה יצאת מפלל בני נח, ומשום הכי אתה פטור אפילו מדיני אדם משום שגשפנה דינה ומיתתה וכיון שיצאת מפלל פן נח א"כ בדין עשית במה שמסרת עצמה על קדושת ה' ואני הצלתה בשבילה כמשפט לאוהבי ה' ולחושבי שמו ועמה הייתי בשעה שנדבקת בשמי לירד לתוך כבשן האש: ובזה יובן מאי דאמרינן במדרש סדר וישב (פרשה פ"ז סי' י') וז"ל שמעון איש קטרון אומר בזכות יוסף נקרע הזים לישראל הה"ד הזים ראה ויגוס בזכות ויעזוב בגדו בידה ויגוס, ע"כ.

ויש לדקדק דאיה תלה קריעת ים סוף במאי דכתיב ויעזוב בגדו בידה ויגוס. אף לפי דרכנו יובן שפבר כתבנו לעיל בדרוש ראשון שטענת ס"מ שלא יקרע הזים לישראל הוא לפי לא יצאו מפלל בני נח אלא להחמיר עליהם במה שיש קולא מצד היותם בני נח, אבל לעולם שיש להם חומרא דבני נח, ומטעם זה הנה רוצה לחייב את ישראל אף שהיו שוגגין ואנוסים וכדכתבנא, ואם הנה הדין כף פשיטא שיוסף לא הנה מספן עצמו אם לא יצא מפלל בני נח כי אם להחמיר, אף כפי סברת יוסף שיצאו מפלל פן נח מפל וכל, ומשום הכי.

מסר עצמו על קדושת ה' אם פן בדין הוא שיקרע הזים לישראל אף שעבדו ע"ז, לפי שהיו שוגגים ושוגג בישראל פטור. זהו שאמרו הזים ראה ויגוס שנקרע הזים לישראל דמשמע שיצאו מפלל בני נח לגמרי בזכות ויעזוב בגדו בידה ויגוס, דקיים בעצמו שיצא מפלל פן נח לגמרי ובגוים לא יתחשב ופשיטא דהבאים אחריו בשיטתיה אזלי, ומשום הכי נקרע הזים לפניהם לפי שיצאו מפלל בני נח, וע"ז שעבדו היו שוגגים, ושוגג בישראל אינם נענשים עליה כמבואר: ועל פי זה יובן מאי דאמרינן במדרש וז"ל, מהיכן זכו ישראל לברכת פהגים מאברהם דכתיב פה יהיה זרעה וכתוב פה תברכו.

ורבנן אמרי ממתן תורה שצאמר פה תאמר אל בני ישראל וכתוב פה תברכו, ע"כ והנה המאמר הזה אומר דרשוני וחייו. דבשביל דרשה דכה פה אמרו דרשה זו.

ועוד דלמ"ד ממתן תורה הא כתיב פה יהיה זרעה. ועוד דהרי כמה כה איכא בקראי, פה אמר ה' פתחת הלילה, פה תאמר אליהם, וכאלהרבות, וא"כ מה נשפנו אלו מאלו, ונראה דפליגי באותו מחלוקת שכתבנו לעיל בדרוש ראשון, אם ישראל קודם מתן תורה יצאו מפלל בני נח לגמרי או לא.

והנה בפ"ג דברכות אמרינן דרש ר' עזירא אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה כתוב בתורתך אשר לא ישא פנים ואלא אתה נושא פנים לישראל דכתיב ישא ה' פניו אליה, אמר להם ולא ישא פנים לישראל שכתבתי להם ואכלת ושבעת וברכת והם מדקדקים על עצמם עד כזית ועד כביצה.

למדנו מפאן דברכת פהגים הראנו ה' אהבתו אותנו שהבדילנו מן העמים דלב"נ אינו' נושא פנים ולישראל נושא פנים, ועל זה שאלו מהיכן זכו ישראל לברכת פהגים כלומר מאיזה זמן זכו לגדולה זו שנבדלו מהעמים, ואמרו מאברהם שא"ל ה' פה יהיה זרעה.

וּכְבֵר נִתְבָּאָר וְשׁוֹכְחוּ שֶׁל אַבְרָהָם עִם ה' הוּא שְׂאֲבָרָהּ הִיא סְבוּר שְׁלֵא יֵצֵא מִכָּל בְּנֵי נֹחַ וּלְפִיכָּה נִתְבָּרָא לְפִי שְׂרָאָה בְּמִזְלוֹ שְׁלֵא יִהְיֶה לוֹ בֶּן מִשׁוּם דְּלִבְנֵי נֹחַ אִין הַקַּב"ה מְשַׁנָּה אֶת הַמִּזְלֵי.

וְהַשִּׁיב לוֹ הַקַּב"ה צֵא מֵאַצְטַגְנִינּוֹת שְׁלֵךְ לְפִי שְׂיֵצְאֵת מִכָּל בְּנֵי נֹחַ וַיֵּשׁ לָהּ דִּין יִשְׂרָאֵל וְאִין מִזְלֵי לְיִשְׂרָאֵל נִמְצָא שְׂמֵאוֹתָהּ שְׁעָה שֵׁא"ל הַקַּב"ה כֹּה יִהְיֶה זְרַעָהּ הִרְאָנוּ לְדַעַת שְׂיֵצְא מִכָּל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְא"כ מֵאוֹתָהּ שְׁעָה זָכוּ לְבִרְכַת פְּהֵנִים דְּהֵינּוּ שְׁהַבְדִּילָנוּ מִשְׂאָר הָעַמִּים וְרַבְּנָן ס"ל כַּמ"ד שְׁלֵא יֵצְאוּ מִכָּל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי עַד מִתַּן תּוֹרָה וּמִש"ה אָמַר דְּלֹא זָכוּ לְבִרְכַת פְּהֵנִים כִּי אִם בְּמִתַּן תּוֹרָה שְׂאָז הִנְבְּדְלוּ מִהָעַמִּים לְגַמְרֵי: וְאֵל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ כְּפוֹנֵת רִז"ל בְּמִדְרָשׁ וַיִּפְּן לָהּ וְכֹה נִסְתַּפֵּל בְּמָה שְׂאָמַר הַקַּב"ה לְאַבְרָהָם כֹּה יִהְיֶה זְרַעָהּ וַיִּפְּן אֶת הַמִּצְרִי, ע"כ.

וְהַדְבָר קָשָׁה דְאִיף הוּא סִיבָה מַה שְׂאָמַר ה' לְאַבְרָהָם כֹּה יִהְיֶה זְרַעָהּ שְׂיֵבָה אֶת הַמִּצְרִי, וּמַה שְׂיֵיכּוֹת יֵשׁ לָזֶה עִם זֶה. אֵלָּא פִּירוּשׁ הָעֲנִין כֹּף הוּא.

שְׂכַבְר כְּתַבְנוּ לְעִיל בְּדְרוּשׁ רֵאשׁוֹן דְּאִיתָא בְּמִדְרָשׁ וַיִּפְּן כֹּה וְכֹה שְׂנַמְלָךְ בְּמִלְאָכִים אִם חֲיִיב מִיִּתָּה אוֹ לֹא, וּפִירָשׁ מְהֵר"שׁ יָפָה שְׂמִשָּׁה רַבִּינוּ חֲקַר בְּחֻלְקֵי הַסּוֹתֵר כֹּה וְכֹה אִם חֲיִיב מִיִּתָּה עַל הַפְּאָתוֹ כְּעו"א הַמְּכָה אֶת יִשְׂרָאֵל שְׂחֲיִיב מִיִּתָּה עַל הַפְּאָתוֹ אוֹ שְׂמָא אִין יִשְׂרָאֵל בְּכָלֵל זֶה עַד מִתַּן תּוֹרָה שְׂאָז יֵצְאוּ מִכָּל בְּנֵי נֹחַ וְזֵהוּ כְּפוֹנֵת הַמִּצְרִי נִסְתַּפֵּל בְּמָה שְׂאָמַר ה' לְאַבְרָהָם כֹּה יִהְיֶה זְרַעָהּ, כְּלוֹמַר שְׂע"י זֶה הוֹרָה ה' לְאַבְרָהָם שְׂיֵצְא מִכָּל בְּנֵי נֹחַ, וּמִשׁוּם הַכִּי אָמַר לוֹ צֵא מֵאַצְטַגְנִינּוֹת שְׁלֵךְ דְּאִין מִזְלֵי לְיִשְׂרָאֵל וּמִשׁוּם הַכִּי וַיִּפְּן אֶת הַמִּצְרִי כְּדִין עו"א שְׂהֵכָה אֶת יִשְׂרָאֵל דְּחֲיִיב מִיִּתָּה וּכְדַכְתִּיבָנָא: וּבְזֵה נִבְּא לְיִישֵׁב הַמִּצְרִי הַנִּצָּב פְּתַח הַשְּׁטָר ר' בְּרַכְיָה פְּתַח אַחוֹת לְנוּ קְטַנָּה וְכו' וַיֵּשׁ לְדַקְדַּק בְּמִצְרֵי זֶה טוֹבָא חֲדָא בְּמָה שְׂאָמַר וְשָׂדִים אִין לָהּ לֹא הִינְיָקוּהוּ לֹא מְצוֹת וְלֹא מַעֲשִׂים טוֹבִים וּפִירָשׁ מְהֵר"שׁ יָפָה שְׂמָה שְׂקִינִים מַעֲצָמוּ קִינִים וְלֹא מִלְמוּד אָב אוֹ רַב וְגַם עֲדִינִין לֹא דְבַר בּוֹ רוּחַ ה' כו'.

דְּמַה קָשָׁר יֵשׁ לָזֶה עִם מַה שְׂפִינִים מַה נַּעֲשָׂה לְאַחַתְנוּ בְּיוֹם שְׂיִדְוֹבְרָהּ בְּהַ שְׂפִירוּשׁוֹ בְּיוֹם שְׂגִזֵר עָלָיו נְמֵרוֹד לִירַד לְתוֹף כְּבָשׁן הָאֵשׁ, דְּאִדְרָבָה מֵאַחַר שְׁלֵא הִינְיָקוּהוּ מְצוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים שְׁלֵא קָבַל אוֹתָם מֵאָב אוֹ מִרַב וְגַם עֲדִינִין רוּחַ ה' לֹא דְבַר בּוֹ וְאֵעִפ"י כֵּן קִינִים מְצוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים מַעֲצָמוּ דִּין הוּא שְׂיִצִּילָהּ ה' מְכַבְּשֵׁן הָאֵשׁ: עוֹד יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּמָה שְׂאָמַר מַה נַּעֲשָׂה לְאַחַתְנוּ בְּיוֹם שְׂגִזֵר עָלָיו נְמֵרוֹד לִירַד לְתוֹף כְּבָשׁן הָאֵשׁ, וּפִירָשׁ שְׂמֵהּ מְהֵר"שׁ יָפָה שְׂהֵם דְּבָרִים שְׁלֵי הַמִּלְאָכִים, וְקוֹשֵׁי מַה נַּעֲשָׂה הוּא מְפָנִי שְׂעֲדִינִין לֹא בָּא לְכָלֵל מְצוֹת כַּהוֹגֵן כְּדַקְדָּמֵר וְשָׂדִים אִין לָהּ, וְלָכֵן מַה נַּעֲשָׂה לְמוֹתוֹ שְׂיִמְלִט מֵאַחַר שְׂאִין לוֹ זְכוּת, וְהַקָּשָׁה לָזֶה דְּלֹא יִמְנַע אִם יִמְסוֹר עֲצָמוּ עַל קְדוּשַׁת ה' פְּשִׁיטָא שְׂדֵי זְכוּת זֶה כִּי אִין לָהּ זְכוּת גְּדוֹל מְזָה, וְאִם לֹא יִמְסוֹר נִפְשׁוֹ הָרִי הוּא נִצּוֹל שְׁלֵא יִשְׁלִיכְנוּ נְמֵרוֹד לְכַבְּשֵׁן.

וְהַרְבֵּי נִדְחָק בְּזֵה וְכַתֵּב דְּהַכִּי פִירוּשׁוֹ מַה יֵּשׁ לָנוּ לַעֲשׂוֹת שְׁלֵא יְבֵא לִידֵי נְסִיוֹן זֶה שְׂאָנוּ מְפַחְדִּים שְׁלֵא יִמְסוֹר נִפְשׁוֹ, לְפִי שְׂעֲדִינִין אִינוּ מְלַמְּדִים בְּמְצוֹת כַּהוֹגֵן וְנִרְאָה שְׁלֵא יִמְסוֹר נִפְשׁוֹ וְהִיא רְאוּיָה שְׂיֵשִׁים ה' בְּלֵב נְמֵרוֹד שְׁלֵא יִפְלְנוּ לְכַבְּשֵׁן וְלֹא יְבֵא לִידֵי נְסִיוֹן, עַכ"ד וְהִנֵּה מְלַבֵּד הַדּוֹחֵק שְׂיֵשׁ בְּפִירוּשׁ זֶה תוֹ קָשָׁה.

דא"כ מהו זה שהשיב ה' אם חומה היא נבנה עליה ופירש הרב שתשובת ה' הייתה פי יש לו להביאו בנסיון ואם ימסור נפשו יצילנו ואם לאו לא תתמיד אהבתו עמו, שהרי לפי דרכו מעולם לא נסתפקו המלאכים שאם אברהם היה מוסר עצמו שיצילהו ה' דהא פשיטא להו שה' היה מצילו, אלא שהיו מסתפקים שמה לא ימסור עצמו, לפי שעדיין אינו מלומד במצות פהוגן, א"כ מהו זה שהשיב ה' אם חומה היא, פלומר אם ימסור עצמו יצילנו, בזה לא נסתפקו מעולם, והיה לו לה' להשיבם אל תפחדו שמה לא ימסור עצמו, שגלוי וידוע לפני שימסור נפשו שזהו הספק שהיו מתפתדים המלאכים.

עוד יש לדקדק בתשובת ה' אם מעמיד דברים כחומה נצילנו ונבנה אותו, ופירש שם מהר"ש יפה שדרשו נבנה מגזרת אולי אבנה ממנה, והפנונה שיבנה בעולם אע"פ שהוא עקר, ע"כ.

ולא ידעתי מאי ענין זה לספיקם של מלאכים, ולא היה לו לה' להשיבם אלא אם יצילהו או לא יצילהו, אף מה שיבנה אותו בבנים, לא ידעתי מה שייכות יש לו בכאן, ועוד דעיקר התשובה שהיא ההצלה אין לה שום רמז בפתוב.

וכבר נרש מזה מהר"ש יפה ונדחק, וכתב דבכלל נבנה היא ההצלה בהכרח שאם לא יצילנו אף יבנה בעולם ובכלל מאתים מנה, ע"כ. והנה מבואר הוא כמה יש מהדחוק בפירוש זה.

עוד יש לדקדק במה שהשיב אברהם אני חומה מעמיד אני דברי, ושידי כמגדלות זה חנניה מישאל ועזריה, דמה ענין חנניה מישאל ועזריה לכאן וראיתי למהר"ש יפה שפתב שהפנונה, שגם זכות בניו העתידים לצאת ממנו גרמו לו לינצל.

על דרך מה שאמרו לא ניצול אברהם אבינו מכבשן האש אלא בזכות יעקב, ע"כ. ולא הבינותי דבריו, דדברים אלו הוו שייכי בתשובת ה' שאמר אם חומה היא, שפי' אם מעמיד דברים כחומה נצילנו, היה לו לומר גם כן ושידי כמגדלות אלו חנניה מישאל ועזריה זכות בניו העתידים לצאת ממנו יגרמו לו לינצל, אבל בדברי אברהם אין שייכות לדברים אלו כלל דלא יתכן שיאמר אברהם דבשביל זכות בניו העתידים לצאת ממנו ינצל, ועוד על הראשונים אנו מצטערים במה שאמרו רז"ל דבשביל יעקב ניצול אברהם, דלמה לא הספיק לו לאברהם זכות עצמו שמוסר נפשו על קדושת ה', והרב מוסיף לנו דבזכות חנניה מישאל ועזריה ניצול אברהם, דלמה הוצרך אברהם לזכות אחרים ולא הספיק לו זכותו.

ועוד קשה דאטו בזרעו של אברהם אבינו לא נמצאו גדולים כחנניה מישאל ועזריה שינצל אברהם בזכותם, ולמה הזכיר אלו טפי מאחרים. עוד פירש הרב פירוש אחר, שהפנונה היא שעל ידי שאברהם מסר נפשו מסרו ג"כ בניו נפשם, שדמו לשורש אשר ממנו חוצבו, ע"כ והנה מלבד שגם לפירוש זה קשה כל מה שהקשינו לפירוש הראשון וכמבואר.

עוד קשה דאף יתכן דבשביל שראו חנניה מישאל ועזריה לאברהם שמוסר נפשו על קדושת ה' מסרו הם ג"כ נפשם, דתיפוק ליה משום דכתיב ואהבת את ה' אלהיך בכל

לְבַבָּהּ וּבְכָל נַפְשָׁהּ, וְדַרְשִׁינוּ אִפְי' הוּא נוֹטֵל אֶת נַפְשָׁהּ, וְא"כ פְּשִׁיטָא דְבִלְא אַבְרָהָם נָמִי הָיוּ מוֹסְרִים נַפְשָׁם עַל קַדְוֶשֶׁת ה'.

בְּאִנְפֵּן שְׂלֵא מְצֵאתִי קוֹרֵת רוּחַ בְּדַבְרֵי הָרַב, וְהַמְאָמֵר מְצַד עֲצָמוֹ אוֹמֵר דְּרִשׁוּנֵי וְחִיו: וְהַנְרָאָה אֲצִלִּי שְׁהַמְלָאכִים הָיוּ נְבוֹכִים בְּאוֹתָהּ חִקִּירָה שְׁפַתְבְּנוּ לְמַעְלָה, אִם הָאֲבוֹת יֵצְאוּ מְכַלל בְּנֵי נַח לְגַמְרֵי וּבְגוּיִם לֹא יִתְחַשְׁבוּ, אוֹ דְלָמָּא דְלֹא יֵצְאוּ מְכַלל בְּנֵי נַח, מֵאַחַר שְׂלֵא נְצִטּוּ מִפִּי ה' בְּמִצְוֹת וְהָרִי הֵם פְּדִין מִי שְׂאִינוּ מְצַנּוּהָ וְעוֹשָׂהּ, וְכִמוֹ הַנְּשִׁים בְּמִצְוֹת עֲשֵׂה שְׁהַזְמַן גְּרָמָא שְׁהֵן פְּטוּרוֹת, וְאִם רְצוּ מַעְצָמָן לְקַיֵּים הַמִּצְוֹת אֲפִי שְׂיֵישׁ לְהֵן שְׂכַר בְּעֲשִׂייתָן לֹא בְּשִׁבִיל זֶה יֵצְאוּ מְכַלל נְשִׁים לְכָלל אֲנָשִׁים בְּמִלְתָּא דְאִיכָּא חוֹמְרָא לְנְשִׁים מְהַאֲנָשִׁים, וְא"כ הָאֲבוֹת ג"כ מֵאַחַר שְׂלֵא נְצִטּוּ עַל הַמִּצְוֹת לֹא יֵצְאוּ מְכַלל בְּנֵי נַח, וְכִבְרַת נְתַבְאָר לְעִיל דְּבֵי נַח לֹא נְצִטּוּ עַל קַדְוֶשֶׁת ה' אֲלֵא דִינָם הוּא אֲפִי בַע"ז שְׂיַעֲבוֹר וְאֵל יִהְרַג, וְכִבְרַת נְתַבְאָר ג"כ דַּעַת הָרַמְבַּ"ם שְׂפַל מִי שְׂדִינוּ הוּא שְׂיַעֲבוֹר וְאֵל יִהְרַג אִם נְהַרַג וְלֹא עֶבֶר הוּא מִתְחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ.

וְא"כ אִם אַבְרָהָם לֹא יֵצֵא מְכַלל בְּנֵי נַח דִּין הוּא שְׂלֵא יִמְסוֹר עֲצָמוֹ עַל קַדְוֶשֶׁת ה' וְאִם מְסַר עֲצָמוֹ הָרִי הוּא מִתְחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ, וְאִינוּ מְהַרְאוּי שְׂיַעֲשֵׂה לּוֹ נִס מֵאַחַר שְׂחָבֵל בְּעֲצָמוֹ. וְזֶה אוֹמְרוּ אַחֲוֹת לְבוֹ קִטְנָה זֶה אַבְרָהָם, שְׂעַד שֶׁהוּא קָטָן הִיָּה מְסַגֵּל מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, וְשָׂדִים אֵין לָהּ לֹא הִינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים, כְּלוּמַר שְׂלֵא הִיָּה מְצַנּוּהַמִּפִּי ה' בְּקִיּוּם הַמִּצְוֹת, וְא"כ הָרִי הוּא כְּמִי שְׂאִינוּ מְצַנּוּהָ וְעוֹשָׂהּ, וְא"כ לֹא יֵצֵא מְכַלל בְּנֵי נַח, וְעַל זֶה בָּאוּ הַמְלָאכִים וְאָמְרוּ מֵאַחַר שְׂלֵא הִינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים וְלֹא יֵצֵא מְכַלל בְּנֵי נַח, א"כ מֵה נַעֲשֵׂה לְאַחֲוֹתֵנוּ בִּיּוֹם שְׂיִדְוֹבֵר בָּהּ, בִּיּוֹם שְׂגִזֵּר עָלֵינוּ נְמַרּוּד לִיְרַד לְתוֹף כְּבָשָׁן הָאֵשׁ, דְלֹא יִמְנַע זֶה רַעְיָה חוּלָה, שְׂאִם אַבְרָהָם לֹא יִמְסוֹר עֲצָמוֹ פְּדִין בְּנֵי נַח שְׂאִינוּ מְצַנּוּהָ א"כ תְּתַפְרָסֵם הַע"ז בְּעוֹלָם שְׂזוֹ הִיָּתָה כְּנוֹנַת נְמַרּוּד לְפָרְסֵם הַע"ז בְּעוֹלָם, וְאִם יִחְמִיר עַל עֲצָמוֹ זֶה יוֹתֵר רַעְיָה חוּלָה שְׂפְשִׁיטָא שְׂאִין ה' מְצִילוֹ, מֵאַחַר שֶׁהוּא נִתְחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ וְאִיכָּא חִילוּל ה' טוֹבָא וְתַתְּפָרְסֵם בְּעוֹלָם יוֹתֵר הַע"ז, שְׂהָרִי אַבְרָהָם שְׂמָסַר עֲצָמוֹ עַל קַדְוֶשֶׁת ה' נְשָׂרַף, וְא"כ בֵּין הֵכִי וּבֵין הֵכִי אִיכָּא חִילוּל ה' בְּדַבְרָה, וְזֶהוּ אוֹמְרָם מֵה נַעֲשֵׂה לְאַחֲוֹתֵנוּ בִּיּוֹם שְׂגִזֵּר עָלֵינוּ נְמַרּוּד לִיְרַד לְתוֹף כְּבָשָׁן הָאֵשׁ, וְלִזְהָ הַשִּׁיב לָהֶם ה' שְׂאִין הַדְּבָר כְּמוֹ שְׂהֵם סְבוּרִים דְּבִשְׂבִיל שְׂלֵא הִינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים דְלֹא יֵצֵא מְכַלל בְּנֵי נַח, וּמִכַּח זֶה יֵצֵא לָהֶם דְּאִינוּ חַיִּיב לְמָסוֹר עֲצָמוֹ עַל קַדְוֶשֶׁת ה' וְאִם יִמְסוֹר עֲצָמוֹ אֵין ה' מְצִילוֹ לְפִי שֶׁהוּא מִתְחַיֵּיב בְּנַפְשׁוֹ, אֲלֵא אִם חוֹמָה הִיא דְּהִיָּינוּ שְׂמַעְמִיד דְּבָרֵי כְּחוֹמָה אֲנִי מְצִילוֹ מִשׁוּם דְּאִפִּי שְׂלֵא הִינִיקוּהוּ מִצְוֹת וּמַעֲשִׂים טוֹבִים כְּבָר יֵצֵא מְכַלל בְּנֵי נַח וּבְגוּיִם לֹא יִתְחַשְׁבוּ, וְהָרִי דִינּוּ פְּדִין יִשְׂרָאֵל גְּמוּר שְׂמַצְנּוּהָ עַל קַדְוֶשֶׁת ה', שְׂאִם מוֹסֵר עֲצָמוֹ ה' מְצִילוֹ.

וְרִאָיָה לְדַבְרָה נְבִנָה עָלֶיהָ שְׂיִכְנָה בְּעוֹלָם אַע"פ שֶׁהוּא עֶקֶר אֲנִי מְשַׁדֵּד מְעַרְכוֹת הַשְּׂמִים בְּשִׁבִילוֹ, וְזוֹ רִאָיָה עֲצוּמָה אִיפִי יֵצֵא מְכַלל בְּנֵי נַח לְגַמְרֵי, שְׂהָרִי כְּבָר נְתַבְאָר לְעִיל דְּבֵי נַח הָיוּ תַחַת הַמְזֵל, וְאֵין ה' מְשַׁדֵּד מְעַרְכוֹת הַשְּׂמִים בְּשִׁבִילָם פְּדַכְתִּיב פִּי יַחַתוּ הַגּוּיִם מִהֶמָּה, אֲבָל יִשְׂרָאֵל אֵינָם תַּחַת הַמְזֵל, וְא"כ מֵאוֹמְרוּ ית' נְבִנָה עָלֶיהָ נְתַבְאָר שְׂיַצֵּא מְכַלל בְּנֵי נַח לְגַמְרֵי, וְא"כ הָרִי הוּא מְצַנּוּהָ עַל קַדְוֶשֶׁת ה', וְאִם מְעַמִּיד דְּבָרֵינוּ אֲצִילָנוּ.

וְהִנֵּה אַבְרָהָם נִסְתַּפֵּל בְּוִיכּוּחַ זֶה שֶׁל הַמְלָאכִים עִם הַש"י, דְּלִפִּי סְבָרַת הַמְלָאכִים לֹא יֵצֵא אַבְרָהָם מְכַלל בְּנֵי נַח, וְא"כ לֹא הִיָּה מִן הַדִּין לְמָסוֹר עֲצָמוֹ עַל קַדְוֶשֶׁת ה', וְלִפִּי סְבָרַת

השי"ת יצא מכלל בני נח לגמרי, ונהרי הוא פישאל גמור, ותייב הנה למסור עצמו על קדושת ה', לזה השיב אברהם ואמר אני חומה, כלומר אפי' פפי סכרת המלאכים שלא יצאתי מכלל בני נח אני חומה, מעמיד אני דבריו ומסר עצמי על קדושת ה' משום דשדי כמגדלות זה חנניה מישאל ועזריה.

והפוננה הוא עם ההיא דאמרינן בפ"ד דפסחים (דף נ"ג) מה ראו חנניה מישאל ועזריה שמסרו נפשם על קדושת ה', ואמרינן דנשאו ק"ו מצפרדעים ומה צפרדעים שאין מצוין על קדושת ה' פתיב בהו ובאו בביתו ובתנוריה ובמשארותיה אימתי משארות מצויות אצל תנור הוי אומר בשעה שהתנור חם אנו שמצוין על קדושת ה' עאכו"כ, ע"כ.

והקשו הראשונים ו"ל דמה שאלה היא זו דמה ראו חנניה מישאל ועזריה ונלא בע"ז חייב אדם למסור עצמו על קדושת ה', ועוד דהתם בפרהסיא הנה ובפרהסיא על כל המצות יהרג ואל יעבור.

והתוס' שם כתבו דצלם זה שעשה נ"נ לאו ע"ז הנה אלא אנדריטי שעשה לכבודו ולקדו אמר מה ראו ע"כ. ונהר"ן בחדושי הביאו בעל עין יעקב הביא דברי ר"ת הללו, וסיים וכתב דכיון שראו שהיה מתכוין להרבות כבוד לעצמו ולמעט בכבוד שמים מסרו עצמן לכבשן האש מק"ו דצפרדעים שמסרו עצמן להרבות בקדושת ה', ע"כ: והנה מהר"ש יפה בשמות רבה סדר וארא (פרשה י' סי' ה') עלה דהה אגדה דמה ראו חנניה מישאל ועזריה וכו' כתב ונ"ל, כבר ידעת שמחלוקת בחכמי הפסק במי שמעבירין אותו על דבר שאינו חייב למסור עצמו עליו כגון שאר עבירות חוץ מע"ז וג"ע וש"ד ובצנעה דלכ"ע יעבור ואל יהרג אם רוצה להחמיר על עצמו ליהרג ולא יעבור אם הוא רשאי דיש אומרים שהוא רשאי ויש אומרים שהוא, מתחייב בנפשו.

והנה מפאן יראה לכאורה סיעתא למאן דאמר רשאי אבל פי מעיינות הוי סיעתא לאידך גיסא דדוקא משום קדוש ה', וכמ"ש הר"ן משום קדושה הוא שמסרו עצמם, והיינו דבעי מה ראו חנניה מישאל ועזריה כו' ותיקצו מפני שלמדו מצפרדעים לקדש שם שמים ולא קאמר מפני שהחמירו על עצמם כו' יע"ש.

וכן הוא דעת הנמוקי דבפרק בן סורר ומורה שאף שהיאבתחלה הסכים לדעת הרמב"ם שכל מי שנאמר בו יעבור ואל יהרג אם נהרג ולא עבר שהוא מתחייב בנפשו, כתב ואם הוא אדם גדול ורואה שהדור פרוץ בכף רשאי לקדש את ה' ולמסור עצמו אפי' על מצנה קלה כדי שיראו העם וילמדו ליראה את השם כו'.

והיינו דאמרינן מה ראו חנניה מישאל ועזריה שהפילו את עצמם לכבשן האש פירוש ולא השתחוו לצלם שהרי לאו ע"ז היתה אלא אנדריטי של מלכים לכבוד בעלמא אלא מפני שהיו רובן טועין וסבורים שהיה ע"ז הנה קדוש ה' במה שעשו ע"כ, הן אמת שהרב עצמו כתב בהפך בבראשית רבה סדר נח (פרשה ל"ד סי' י"ט) ד"ה יכול בחנניה מישאל ועזריה כו' ונ"ל.

ולפי מה שכתבו התוס' בפרק אלו נערו גבי אילו נגדוהו לחמו"ע דלא הנה ע"ז אלא אנדריטי של מלכים ניחא טפי דאשמועינן דאע"ג דאי בעי לא מסר נפשיה הרשות בידו

מ"מ המוסר עצמו לא מקרי חובל בעצמו שלא פדעת קצת מהפוסקים שהמוסר עצמו פשאינו חייב ליהרג מתחייב כמאבד עצמו לדעת עכ"ד.

ולפי מה שכתב הרב בפ' נארא לא קשיא ולא מידי דאימא דהכי קאמר יכול פתנניה מישאל ועזריה שלא היה משום חומרא בעלמא אלא משום קידוש ה' הוא שמסרו עצמם וכמ"ש הר"ן ועלה קאי מיעוטא דואף לומר דרשאי אבל לעולם דבעלמא ה"ז מתחייב בנפשו: והנה אפשר לומר שאברהם נחלק על סברת המלאכים שהיו סבורים דכיון דלא יצא אברהם מפלל בני נח לא היה רשאי להחמיר על עצמו ועל זה נחלק עליהם אברהם דס"ל כסברת החולקים דרשאי להחמיר על עצמו, וא"כ אפי' שיהיה לאברהם דין דבן נח רשאי להחמיר על עצמו דומיא דישאאל בשאר מצות בצנעא דרשאי להחמיר על עצמו.

ונה אומרנו אני חומה כלומר אני מעמיד את דברי ומוסר את נפשי לפי שאני סבור שמי שרוצה להחמיר על עצמו רשאי, וראיה דשדי כמגדלות אלו חנניה מישאל ועזריה דאף שהיו פטורים שהרי לא היה שם ע"ז כי אם אנדריטי של מלכים מסרו עצמם על קדושת ה'.

ועוד אפשר לומר שגם אברהם ס"ל כסברת הרמב"ם שהוא סברת המלאכים דאינו רשאי להחמיר על עצמו אלא שאברהם בא לחדש למלאכים מה שחלק מהר"ש יפה והנימוקי דכולהו איתנהו בנמרוד שפל פוננתו היתה להשפית שמו ית' מן העולם ולפרסם הע"ז בעולם וגם הדור ההוא היה מאד פרוץ בע"ז עד במאוד וכמו שאמרו רז"ל ומשום הכי רצה אברהם לקדש שמו כדי שממנו יראו העולם ולא יעבדו עוד ע"ז.

ונהו שאמר אברהם אפי' לפי דבריכם שלא יצאתי מפלל בני נח אפי' הכי אני חומה ומעמיד אני את דברי לפי שפל פוננתו של נמרוד הוא לפרסם הע"ז בעולם ולמעט בכבוד שמים ועוד שהדור הוא פרוץ הרבה בע"ז ואם פן אני רוצה לקדש שמו ית' ובזה אף הרמב"ם יודה דמצנה רבה היא, וראיה דשדי כמגדלות זה חנניה מישאל ועזריה דאף שלא היה שם כי אם אנדריטי של מלכים מסרו עצמם על קדושת ה' מטעמים אלו וכמ"ש הרב הנמוקי ומהר"ש יפה ז"ל.

הפלל העולה שאברהם בא לחלוק על המלאכים ולומר דאף דלא יצא מפלל בני נח היה מוסר נפשו על קדושת ה' והביא ראיה מחנניה מישאל ועזריה שאף, שלא היה שם ע"ז מסרו עצמם על קדושת ה' וכדכתובנא.

ובזה יובן מאמר רז"ל פ"ק דסוטה (דף י'), צדקה ממני יצתה בת קול ואמרה אתה הצלת תמר ושני בניה חייב שאני מציל שלשה מבניה מן האור ומאן נינהו חנניה מישאל ועזריה ויש לדקדק מה שייכות יש להצלת תמר ושני בניה עם הצלת חנניה מישאל ועזריה.

ועוד דלמה לא ינצלו חנניה מישאל ועזריה בזכות עצמם שמסרו נפשם על קדושת ה'. אלא נראה שהפוננה היא שפבר פתבנו לעיל בדרוש ראשון שיש לתמוה על יהודה איך פטרה לתמר מהמיתה באומרה לאיש אשר אלה לו אנכי הרה, והלא כפי דבריה יגדל שהכשילה לאותו צדיק בכלתו.

וְכָל שָׁפוֹן לְמִ"ד דְּבַנֵּי נַח מְוֹזְהָרִים בְּכָל הָעֲרִיּוֹת שִׁישְׁרָאֵל מְוֹזְהָרִים בָּהֶם, וְכַתְּבֵנוּ דְטַעֲנָתָא דְתַמְרָא הִיא לְפִי שַׁעַר וְאוֹנָן שִׁמְשׁוּ שְׁלֵא כְדָרְכֵנוּ, וּבְנֵי נַח אֵין קוֹנִין בְּבַעֲיָלָה דְשְׁלֵא כְדָרְכֵנוּ, לְפִי שְׁהוּ מְוֹזְהָרִים עַל זֶה, וַיהוּדָה הוֹדָה לְדְבָרֵיהָ וְאָמַר צְדָקָה מִמֶּנִּי שְׁאִין בָּהּ עוֹן לְפִי שְׁאִינָה נְחֻשְׁבַת אֲשֶׁת עַר וְאוֹנָן, וְאִם כֵּן ע"כ יְהוּדָה סְבוּר שְׁלֵא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נַח, וּמִש"ה לֹא חֻשְׁבָּא תַמְרָא כְּלָתוֹ, דְאֵילוּ הָיָה סְבוּר שְׁיִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵינַח חֻשְׁבָּא תַמְרָא אֲשֶׁת עַר וְאוֹנָן, מְשׁוּם דְיִשְׁרָאֵל קוֹנָה בְּבַעֲיָלָה דְשְׁלֵא כְדָרְכָהּ.

וּלְפִי זֶה תִּיקְשִׁי לִיהוּדָה, דְאֵיף עָלָה בְּדַעְתּוֹ שְׁלֵא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נַח, וְהִלֵּא אַבְרָהָם מְסַר עַצְמוֹ עַל קְדוּשַׁת ה' וְה' הִצִּילוֹ, דְזֵה מוֹרָה דְיִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נַח, מְשׁוּם דְבַנֵּי נַח אֵינְם מְצוּוִין עַל קְדוּשַׁת ה'.

אֲלֵא שְׁיְהוּדָה יִתְרַץ לְזֶה דְלַעוּלָם לֹא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נַח, וּמָה שְׁמִסַּר אַבְרָהָם עַצְמוֹ עַל קְדוּשַׁת ה' הוּא מְשׁוּם דְאַבְרָהָם ס"ל כְּסִבְרַת הַחֹלְקִים עַל הָרַמְבַּ"ם וְאֵית לָהּ דְאָפִי מִי שְׁנֵאמַר בּוּ יַעֲבוּר וְאֵל יִהְיֶה רִשְׁאֵי לְהַחְמִיר עַל עַצְמוֹ, אוֹ כְּסִבְרַת הַנְּמוּקֵי וּמְהַר"ש יָפָה דְאֵף הָרַמְבַּ"ם מוֹדָה דְהִיכָא דְהַדוּר פְּרוּץ אוֹ הִיכָא שְׁהַאֲוִינְס פְּנוּנְתוֹ לְמַעַט כְּבוֹד שְׁמִים שְׁאֵז אִיכָא קְדוּשַׁת ה' אִם מוֹסַר עַצְמוֹ.

זֶה הָיָה דַעְתּוֹ שֶׁל יְהוּדָה בְּמָה שְׁמִסַּר אַבְרָהָם נִפְשׁוֹ עַל קְדוּשַׁת ה'. וְהִנֵּה ה' רָצָה לְהוֹדוֹת לְדְבָרָיו וּכְמוֹ שְׁאָמְרוּ רַז"ל, שְׁיִצְתָּה בֵּת קוֹל וְאָמְרָה צְדָקָה מִמֶּנִּי, מִמֶּנִּי יִצְאוּ הַדְּבָרִים כְּבוֹשִׁים שְׁגָם אֲנִי הַסְּכַמְתִּי בְּזֶה שְׁלֵא הִיָּתָה תַמְרָא אֲשֶׁת עַר וְאוֹנָן לֹפ' שְׁלֵא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נַח וּמָה שְׁאַבְרָהָם מְסַר עַצְמוֹ הוּא מְהַטְעָמִים הַנּוֹ.

וְזֶה שְׁאָמַר ה' לִיהוּדָה אַתָּה הִצַּלְתָּ תַמְרָא וּשְׁנֵי בְנֵיהָ וּגְזַרְתָּ אוֹמַר שְׁאַבְרָהָם אֵף שְׁלֵא יִצְאוּ מִכָּלל בְּנֵי נַח יָפָה עָשָׂה בְּמָה שְׁמִסַּר עַצְמוֹ עַל קְדוּשַׁת ה'. גַּם אֲנִי הִנְנִי מוֹדָה לְדְבָרֵיךָ וְאֲנִי מִצִּיל לְחַנּוּנִיהָ מִיִּשְׁאָל וְעוֹזְרִיהָ מִכְּבָשׁוֹן הָאֵשׁ וְהוּא רִאֲיָה לְדְבָרֵיךָ שְׁאֵף שְׁהָיוּ פְּטוּרִים שְׁהָרִי לֹא הָיָה שֵׁם ע"ז כִּי אִם אֲנִדְרִיטִי שֶׁל מְלָכִים, אֲפִילוּ הָכִי מְסַרוּ עַצְמָם, וְאֲנִי מִצִּילֵם לְהוֹרוֹת לְכָל בְּאֵי עוֹלָם שְׁכַדִּין עָשׂוּ בְּמָה שְׁמִסְרוּ עַצְמָם עַל קְדוּשַׁת ה' וְצְדִיקִים יִלְכוּ בָּם וְשִׁמְחַת עוֹלָם עַל רִאשׁוֹם: דְרַף הָאֲתָרִים דְרוּשׁ שְׁלִישִׁי בְּרִאשִׁית רַבָּה (פְּרִשָׁה מ"ד ס' מ"ה) וְז"ל, אֵל תִּירָא אַבְרָם, רַבְּנָן אָמְרִי לְפִי שְׁהָיָה אַבְרָהָם אֲבִינוּ מִתְּפַחַד וְאוֹמַר יְרֻדְתִּי לְכַבְּשׁוֹן הָאֵשׁ וְנִצַּלְתִּי, לְמַלְחַמַת מְלָכִים וְנִצַּלְתִּי, תֵּאמַר שְׁנַתְּקַבְּלְתִּי שְׁכָרִי.

אָמַר לוֹ הַקַּב"ה אֵל תִּירָא שְׁכָרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד הַמַּד"א מָה רַב טוֹבְךָ אֲשֶׁר צָפַנְתָּ לִירְאֵיךָ ע"כ: דְרַף הַקַּדִּי"ם רִאֲוִי לְחַקוֹר וְלָשִׁים לֵב אִם הָאֲבוֹת שְׁהָיוּ מְקַיְימִים כָּל הַתּוֹרָה קוֹנְדָם שְׁנִיתְנָה, אִם הָיוּ נִעְנְשִׁים בְּעוֹנֵשֵׁי שְׁמִים כְּשֵׁלֵא הָיוּ מְקַיְימִין אַחַת מִמִּצְוֹת ה', אוֹ דִילְמָא דוֹקָא בְּשִׁבְעַת מִצְוֹת שְׁנִצְטוּוּ עֲלֵיהֶם נִעְנְשִׁים עֲלֵיהֶם, אֲבָל בְּשִׁאָר מִצְוֹת לֹא נִתְחַיְיבוּ מִכָּל וְכָל, לֹא בִיּוֹדִי אָדָם וְלֹא בִיּוֹדִי שְׁמִים: וְהִנֵּה הָרַא"ם וְז"ל פְּרִשַׁת חֵי שְׁרָה ד"ה שְׁהָרִי אֵינָה בֵּת עוֹנֵשִׁין כְּתַב וְז"ל, בְּשִׁלְמָא גַבִּי אַבְרָהָם שְׁאָמְרוּ בֵּן מֵאָה כְּבֹן שְׁבַעִים וּבֹן שְׁבַעִים כְּבֹן חֲמִשׁ לְחַטָּא, נִיחָא שְׁלֵא חֲטָא אַבְרָהָם לֹא בְּעוֹנֵשֵׁי אָדָם וְלֹא בְּעוֹנֵשֵׁי שְׁמִים.

אֲלֵא שְׁרָה שְׁלֵא אָמְרוּ אֲלֵא בֵּת מֵאָה כְּבַת עֲשָׂרִים לְחַטָּא, תִּינַח מְעוֹנֵשֵׁי שְׁמִים אֲלֵא מְעוֹנֵשֵׁי אָדָם מֵאִי אִיכָא לְמִימַר, וְהִלֵּא בֵּת עֲשָׂרִים שְׁנָה אֵינָה נִקְיָה אֲלֵא מְעוֹנֵשֵׁי שְׁמִים אֲבָל לֹא מְעוֹנֵשֵׁי אָדָם.

י"ל פיון דבזמנאם עדין לא נתנה התורה אלא שהם קבלוה מעצמם, ואין שם אלא עונשי שמים בלבד, לא הנצרך הכתוב להודיענו שהיו נקיים אלא מעונשי שמים בלבד, אבל מעונשי אדם שעדין לא היו נוהגין באותו זמן לא.

אף קשה משבע מצות בני נח שכבר הונקרו עליהם קודם מתן תורה ויש בהם עונשי אדם עכ"ל. מוכח מדבריו דס"ל דבשאר מצות חוץ מז' מצות בני נח, איכא עונש שמים, ואין חלוק בין שבע מצות לשאר כל המצות אלא לענין עונשי אדם: אף מהר"ש יפה ו"ל חלק עליו בזה, שכתב בס' חיי שרה (פ' נ"ח סי' א') ד"ה בת מאה פבת עשרים לחטא ונ"ל.

ולדידי אין ענין למה שכתב דבזמנאם שעדין לא נתנה התורה אלא שקבלוה מאליהו אין שם אלא עונשי שמים בלבד. דאף עונשי שמים אין פאן פיון שלא נצטוו במצות מהקב"ה, תדע שהרי יעקב נשא שתי אחיות עכ"ד.

והנה מה שהביא ראיה לדבריו דכיון שלא נצטוו במצות ליכא עונשי שמים ממה שנשא יעקב שתי אחיות לא ידעתי פנונתו, דמה יענה הרב ל"ד דכל העריות האסורות לישאל דאסורות לבני נח, דאיהו נשא יעקב שתי אחיות, אלא ע"כ לומר שהיה על פי הדבור, או שישאל אף קודם מתן תורה יצאו מפלל בני נח, ונתגייירו רחל ולאה, ואין בהם שום איסור גורבה דקי"ל דגר שנתגייר פקטן שגולד דמי.

וכמ"ש הרב עצמו, פתבנו דבריו לעיל בדרוש א' יע"ש. וא"כ אף אנו נאמר, שאף שלא נצטוו במצוות מהקב"ה יש בהם עונשי שמים.

באופן שדברי הרב ו"ל צריכין אצלי תלמוד. ובעיקר הדבר שחלקו בו הרא"ם ומהר"ש יפה אם נענשים בעונשי שמים על שאר מצות.

נ"ל שדבר זה תלוי באותו המחלוקת הקדום שפתבנו לעיל בדרוש א'. אם קודם מתן תורה יצאו מפלל בני נח לגמרי אפי' להקל או לא יצאו לגמרי כי אם להחמיר ולא להקל.

דלמ"ד שיצאו מפלל בני נח אפי' להקל נראה שחייבים הם בדיני שמים. דאיהו יתכן דכשיבא להם גולא מצד התורה יעברו על מצות בני נח.

ובמצות התורה יהיה הדבר ברצונם כי אם ירצו יקיימו ואם לא ירצו לא יקיימו הלא זה הדבר שאין הדעת סובלתו. אף ל"ד דלא יצאו מפלל בני נח כי אם להחמיר אז אפשר שלא יענשו על התורה, ונהרי דינם פנשים במ"ע שהזמן גרמא שאינם מצוות, שאם רוצות לקיים מקיימות ואם לא אינו נענשין עליהן.

וכן ראיתי לאחד מגדולי המחברים שכתב שהאבות היו מקיימים את התורה כמי שאינו מצווה ועושה. וא"כ מי שאינו מצווה ועושה מקבל שכר על הדרישה ואינו נענש על הפרשה.

הן אמת דכפי מה שפתבנו לעיל בדרוש ראשון דהרא"ם הוא דאית ליה דלא יצאו מפלל בני נח לגמרי ומהר"ש יפה אית ליה דיצאו מפלל בני נח לגמרי, לפי זה נמצאו דבריהם דסתרי אהדדי, דהרא"ם דסבירא ליה דלא יצאו מפלל בני נח פתב שנענשים בידי שמים, ומהר"ש יפה שכתב דיצאו מפלל בני נח לגמרי סובר שאינם נענשים בידי שמים.

ובאמת דלדעתי הם הם דברים מתמיהים והנכון אצלי מה שפתי דתליא הדין פלוגתא בקדין פלוגתא. דלמאן דאמר דיצאו מכלל בני נח לגמרי נענשים.

ולמ"ד דלא יצאו אינם נענשים ועל פי הצעה זו בוא נבוא לבאר פסוקי פרושת ויחי. וזה תארו.

ויאמר יעקב אל יוסף אל שדי נראה אלי בלוי בארץ פנעו ויברך אותי ויאמר אלי הנני מפרך והרביתיה ונתתיה לקהל עמים וגו', ואני בבואי מפדן מטה עלי רחל וגו'. והואיל ואתי לידן הנהו קראי נימא בהו מילתא.

ואיכא למידק בהו טובא. חדא דלמאי הלכתא סיים המקום אשר נראה אליו ה' שהיה בלוי בארץ פנעו.

ותו במה שאמר מטה עלי דמלת עלי היא מיותרת. גם במה שסיים יעקב דבריו ואמר ואני בבואי מפדן וגו'.

יש לדקדק דמה שייכות יש לדברים אלו עם מה שסיפר לו שבראה אליו ה' והבטיחו הנני מפרך והרביתיה וגו' וכבר נתעוררו רז"ל בזה ואמרו ואעפ"י שאני מטריח עליך להולכני לקבר בארץ פנעו ולא כן עשיתי לאמה ונדעתי שיש בלבך עלי אבל דע לך שעל פי הדבור קברתיה שם כו'.

ואני תמיה בזה, דכפי שיטת רז"ל היה לו ליעקב לומר כל זה בפרשה הקודמת, פשונה לו ונשאתי ממצרים וקברתני בקברתם. אז היה לו לסיים דבריו ואני בבואי מפדן וגו'.

אבל הכא מזהיר אותו על הקבורה לאיזה תכלית מספר לו מיתת רחל. ועיין במה שפתי דתליא ליישב שיטת רז"ל לקמן (בדבר אמונה דרוש כ"ו) יעו"ש: והנה חוץ מפונתנו יאמר נא באופן אחר.

ונדקדק עוד במ"ש ועתה שני בניך. דתיבת ועתה היא מיותרת.

עוד יש לדקדק במתנה זו שנתן יעקב לאפרים ומנשה שאמר אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי. שכפי מה שכתב הרמב"ן א"י נחלקה לי"ב חלקים ושבת לוי לא נטל חלק בארץ ונטל ראובן חלק אחד ואפרים ומנשה שני חלקים בשביל בכורת יוסף פדיון כל בכור שנוטל ב' חלקים.

וסבירא ליה להרמב"ן שיוסף היו לו בנים אחרים כפשטיה דקרא דכתיב ומולדתה אשר הולדת אחריהם. וס"ל דח"ו לא יצא מפי הנביא דבר לבטלה, אלא דשאר הבנים לא נטלו עם מנשה ואפרים אלא בחלק אחד.

דהיינו חלק הפשיטות. וכדכתיב ומולדתה אשר הולדת אחריהם על שם אחיהם יקראו בנחלתם.

וכתבהרמב"ן דנחלה היינו חלק הפשוט. אבל חלק האחר דהיינו חלק בכורה לא נטלו שאר הבנים כלום.

וע"כ לומר פן דאלת"ה אלא שגם בחלק הבכורה נטלו שאר הבנים עם מנשה ואפרים אם פן מה הפרש יש בין אפרים ומנשה לשאר הבנים. ואם פן יש לדקדק דמי הכניסו ליעקב בתגר זה לחלק בבו בין הבנים.

היה לו לתת בסתם שני חלקים ליוסף. ואז היו מחלקים את הארץ בשנה מנשה ואפרים עם שאר הבנים.

עוד יש לדקדק במה שסיים דבריו ואני בבואי מפדן וגו'. דלאיזה תכלית סיים מקום המיתה שהיה בדרך, ומקום הקבורה שהיה בדרך אפרת: ונראה דזה יובן בהיה דאמרי' פ' יש נוחלין (ד' קל"ז) נכסי לה ואחריה לפלוגי ונרד האחד ומכר השני מוציא מיד הלקוחות דברי רשב"ג אומר אין לשני אלא מה ששייר ראשון ואמרי' בגמ' אר"י הלכה פרשב"ג.

ומודה שאם נתנם במתנת ש"מ לא עשה ולא כלום. מ"ט אומר אבני מתנת ש"מ לא קנה אלא לאחר מיתה.

וכבר קדמו אחריה. תו אמרי' התם ההיא אתתא דהנה לה דקלא בארעא דרב ביבי בר אבני כל אימת דהות אזלא למיגזריה הנה קפיד עילנה אקניתייה ניהליה כל שני חיי, אזל איהו אקנייה לבנו.

אמר רב הונא בריה דרב יהושע משום דאתו ממולאי אמריתו מילי מולייאתא. אפי' רשב"ג לא אומר אלא לאחר אבל לעצמו לא, עד כאן.

ובפירוש חילוק זה דרב הונא נחלקו הראשונים ז"ל, ודעת הרמב"ם הוא לומר דעד כאן לא קאמר רשב"ג אין לשני אלא מה ששייר ראשון. ואם נתן הראשון מעשיו קנימים ואין לשני כלום אלא כשנתן הראשון לאחר.

אבל לעצמו פגון שנתנם למי שראוי ליוורשו שהוא פעצמו לאו כל פמיניה. ומשום הכי פסק בהלכות זכיה שאם הראשון נתן לבנו או לאחד מיורשיו מתנה לא עשה כלום והשני מוציא מיד היוורש, וכתב הרב המגיד דטעמא דמלתא הוא מפני דכוננת הנותן כשאמר ואחריה לפלוגי לא היה בדעתו שיוכל המקבל הראשון לתתם לבניו או ליוורשיו.

שאם פן לא עשה ולא כלום בשיוורו. שכל מה שיש לאדם הוא נותן לבניו.

אבל כשאינו יכול לתתם לבניו או ליוורשיו אעפ"י שיוכל לתתם לאחרים אין אדם חוטא ונותן לאחרים ע"כ. נמצינו למדין שיש שני דברים באומר ואחריה לפלוגי שאם נתן הראשון שלא יהיו מעשיו מועילין.

האחד הוא היכא דנתן הראשון במתנת שכיב מרע משום דקדמו אחריה. והשני הוא היכא דנתן הראשון לבנו דלא עשה ולא כלום.

והא דאמרינו דאם נתן הראשון במתנת ש"מ שלא עשה ולא כלום. היינו דוקא היכא דנתן בסתם.

והטעם דכל מתנת שכיב מרע בסתם אינו קונה אלא לאחר מיתה וכבר קדמו אחריה, אבל אם היה שכיב מרע ופירש דבריו שנותן מעכשיו אז פשיטא שזכה המקבל ואין לאחריה כלום.

לפי שכל שבאר דבריו בריו ואמר שנותן מעכשיו אין לה דין מתנת שכיב מרע כי אם מתנת בריא. וכמו שפתיב הרמב"ם בהלכות זכיה וז"ל.

אל תטעה בשכיב מרע שפתיב כל, נכסיו ופירש שנותן הפל מעכשיו כו', שאין זה מתנת שכיב מרע אלא כשאר כל מתנות הבריאיים וזה פשוט. והנה מצינו פשהבטיח הקב"ה לייעקב בבשורת הארץ פשנגלה אליו בלזו אמר לו ואת הארץ אשר נתתי לאברהם וליצחק לה אתנה וליזרעה אחריה אתן את הארץ, נמצא שנותן את הארץ לייעקב ואחריו לזרעו והיגו כאומר נכסי לה ואחריה לפלוגי.

והנה במתנה הלזו שהיה נותן יעקב בכורה ליוסף, הרי הוא כאלו עמד הראשון ומכר ונתן, שהרי כבר אמרנו בשם רשב"ם ז"ל דמשעה שחטא ראובן זכו כל השבטים בחלק הבכורה ואם פו יעקב פשנות הבכורה ליוסף, אם פו הנה ליה כאלו נתן מנכסי שאר השבטים.

ובאנו למחלוקת רבי ורשב"ג, דלדעת רבי דקאמר השני מוציא מיד הלקוחות, לא הועילו מעשיו דיעקב כלום והשבטים אינם נותנים ליוסף חלק בכורה אלא נוטל בארץ כשאר השבטים חלק אחד אף לדעת רשב"ג זכה יוסף במתנתו דאית ליה דאין לשני אלא מה ששייר ראשון.

' והנה יעקב אבינו כבר ידע דהלכתא פרשב"ג דאין לשני אלא מה ששייר ראשון. אלא שהוקשה לו שהיה חולה, וכדכתיב ויאמר ליוסף הנה אביה חולה ויתחזק ישראל וישב על המטה.

ולדעת רבי יוחנן אם נתן האחד במתנת שכיב מרע לא עשה כלום, לפי שפבר קדמו אחריה ועוד הוקשה לו שנותן לבנו. ולדעת הרמב"ם כל שנותן לבנו לא עשה ולא כלום ואחריה מוציא מיד הבן.

ולפי שני טענות אלו לא היה זוכה יוסף במתנה הלזו שנותן לו יעקב. וליישב כל זה אמר לו אל שדי נראה אלי בלזו בארץ פנען וגו' ואמר לי ונתתי את הארץ הזאת לזרעה אחריה אחוזת עולם.

דהיגו נכסי לה ואחריה לפלוגי, ועתה שני בניה הנולדים לה עד בנאי אליה מצרמה לי הם, פלומר אף שאני חולה איני נותן מתנה זו סתם כשאר החולים שאין מתנתם חלה אלא לאחר מיתה, אלא אני מפרש דברי עתה שני בניה.

פלומר מעכשיו אני נותן המתנה לשני בניה. וכבר למדנו הרמב"ם ז"ל שכל שכיב מרע שפירש דבריו ואמר שנותן מעכשיו, הרי מתנתו פמתנת כל הבריאיים שקונים מאותה עשה, וא"כ לא שיהי הקא טעמא דר' יוחנן דאמר משום דקדמו אחריה.

שהרי פאן קדמו מקבל מתנה לאחריה. אף עדיין קשה שמתנה זו הוא ליוסף, וכבר אמרנו בשם הרמב"ם שכל שנותן הראשון לבנו לא עשה ולא כלום.

לזה אָמר אַפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כִּרְאוּבֵן וְשִׁמְעוֹן יִהְיוּ לִי. כְּלוּמַר אֵל יַעֲלֶה בְּדַעְתָּךְ שְׂמִתָּנָה זֹאת
דְּבִכּוּרָה אֲנִי נוֹתֵנָה לְיוֹסֵף, אֲלֵא דִּנְקָא לְמְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם שְׂאִינָם יוֹרְשִׁים שְׁלִי.

וּרְאִיָּה לְדַבֵּר שְׂמוּלְדָתְךָ אֲשֶׁר הוֹלֵדְתָּ אַחֲרֵיהֶם עַל שֵׁם אַחֵיהֶם יִקְרְאוּ בְּנִחְלָתָם. וְאִם אֵימָה
שְׂמִתָּנָה זֹאת הִיָּתָה לְיוֹסֵף אֵין חִילוּק בֵּין מְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם לְשֵׁאֵר הַבְּנִים, אֲלֵא וְדַאי מַה
שְׂאִמְרָתִי דְשֵׁאֵר הַבְּנִים לֹא יִטְלוּ עִם מְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם כִּי אִם בְּחֵלֶק הַפְּשִׁיטוֹת וְלֹא חֵלֶק
בְּכוּרָה, מִזֶּה תִּלְמוּד שְׂאִין מִתְּנָתִי כִּי אִם לְמְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם, וְהַדְּבָר פְּשׁוּט שְׁכָל שְׁהִרְאִישׁוֹן
אֵינוֹ נוֹתֵן לְיוֹרְשָׁיו שְׂמִתָּנָתוֹ קִיָּיִמָת.

בְּאִנְפֵּן שְׁהִשְׁנִי רִיעוּתוֹת שְׂאִמְרָנוּ שְׁהִיוּ בְּמִתָּנָה זֹאת בְּיַעֲקֹב, דְּהֵיִינוּ שְׁהִיָּה חוֹלָה וְשְׁהִיָּתָה
הַמִּתָּנָה לְיוֹרְשָׁיו כְּכָר יִישָׁבָם יַעֲקֹב אֲבִינוּ. אִף עֲדִינֵן לֹא נִתְּיָשְׁבָה דַּעְתּוֹ בְּזֶה אוֹלֵי יֹאמַר
יוֹסֵף דְּכָל זֶה נִיחָא אֲלֵיבָא דְרִשְׁבָּ"ג דְּאָמַר אֵין לְשִׁנִּי אֲלֵא מַה שְׁשִׁייר רִאשׁוֹן.

אִף אֲלֵיבָא דְרַבֵּי דְאָמַר הַשְּׁנִי מוֹצִיא מִיַּד הַלְקוּחוֹת אִף שְׂנַתֵּן רִאשׁוֹן מִתְּנַת כְּרִיא וְלֹא נִתֵּן
לְיוֹרְשָׁיו לֹא עֲשֵׂה וְלֹא כְּלוּם, וְאַפְשָׁר דְּהִלְכָה כְּרַבֵּי, לְזֶה בָּא יַעֲקֹב וְאָמַר אֵל יַעֲלֶה בְּדַעְתָּךְ
דְּדִלְמָא הִלְכָה כְּרַבֵּי.

לְזֶה אָמַר וְאֲנִי בְּבוֹאֵי מִפְּדוֹן וְגו' וְרַצָּה לְלַמְדוֹ שְׁוֹרְשֵׁי הַדִּינִים עַד הֵיכָן דַּעְתּוֹ שְׁהִלְכָה
כְּרִשְׁבָּ"ג. וְהַעֲנִינוּ הוּא דְאָמְרִינוּ בִּפ' יֵשׁ נוֹחֲלִין א"ר יוֹסֵף א"ר יוֹחָנָן הִלְכָה כְּרִשְׁבָּ"ג וְאַפְּלִי
עֲשֵׂאֵן תְּכַרִּיכִין לְמַת.

וְהַקְשׁוּ פְּשִׁיטָא וְתִירְצוּ מַהוּ דְתִימָא לְשׁוּוֹיָנְהוּ אִיסוּרֵי הַנְּאָה לֹא יִהְבִּינְהוּ נִיחָה קמ"ל וּפִי'
רִשְׁבָּ"ם ז"ל לְשׁוּוֹיָנְהוּ אִיסוּרֵי הַנְּאָה לֹא כו'. אֲלֵא ע"מ לִיְהִנּוּת בְּהֵן בְּנֵי אָדָם דְּנִיחָא לִיה
לְאִינְשׁ דְּלִיְהִנוּ אִינְשֵׁי בְּמִמוּנְיָה וְלֹא יִלְךְ לְאִיבּוּד ע"כ, נִמְצָא דְהִיָּה עוֹלָה עַל הַדַּעַת דְּבִדְבָר
שְׁהִיָּה אוֹסְרוֹ בְּהַנְּאָה אִף רִשְׁבָּ"ג הִיָּה מוֹדָה בְּדַבָּר דְּלֹא עֲשֵׂה וְלֹא כְּלוּם.

וְלְזֶה בָּא ר"י וְלַמְדָנוּ דְרִשְׁבָּ"ג אִף בְּאִיסוּרֵי הַנְּאָה ס"ל דְּמַעֲשֵׂיו קִיָּיִמִים. וְזוֹ הִיא פְּנוּנַת
יַעֲקֹב בְּאוּמְרוֹ וְאֲנִי בְּבוֹאֵי מִפְּדוֹן מַתָּה עָלֵי רַחֵל בְּדַרְוָא וְאַקְבְּרָהּ שָׁם בְּדַרְוָא אֲפֻרְתָּ.

כְּלוּמַר תַּדַּע וְתַשְׁפִּיל עַד הֵיכָן אֲנִי סְבוּר שְׁהִלְכָה כְּרִשְׁבָּ"ג שְׂמִתָּה בְּדַרְוָא וּקְבַרְתִּיהָ שָׁם
בְּדַרְוָא וְאַסְרְתִּי אוֹתוֹ הַמְּקוֹם וְלֹא הוֹלְכְתִיָּה לְבֵית הַקְּבָרוֹת אֲלֵא אֲסַרְתִּי מְקוֹם מַחְדָּשׁ לְפִי
שְׂאִנִי סְבוּר שְׂאִף בְּאִיסוּרֵי הַנְּאָה הִלְכָה כְּרִשְׁבָּ"ג.

וְהַדְּבָר יָדוּעַ שְׂאוֹתוֹ הַמְּקוֹם שְׁנַקְבְּרָהּ שָׁם רַחֵל הִיָּה מֵא"י וּכְדַכְתִּיב בְּאַרְץ פְּנַעֲזָן. וְכִמּוֹ
שְׁהַכְרִיעַ הַרְמַב"ן ז"ל הָרִי שְׂאִסְרְתִּי מְקוֹם מַחְדָּשׁ שְׁהִיָּה שְׁל אַחֲרֵיהָ, מִשׁוּם דְּפְשִׁיטָא לִיה
דְּהִלְכָה כְּרִשְׁבָּ"ג, בְּאִנְפֵּן דְּמִתָּנָה הַלְזוּ שְׂנַתְתִּי לְמְנַשֶּׁה וְאַפְרַיִם מְאֻשְׁרַת הִיא וְקִיָּיִמָת יַחַד
הִיא שְׁלֹא תִמוּט: עוֹד לְאַלוּהַ מִיִּלִּין בְּיָשׁוּב פְּסוּקִים אֵלוֹ בְּאִנְפֵּן אַחַר וְנִקְדִים מַה שְׂאִמְרוּ
בְּמִדְרָשׁ מוֹקֵשׁ אָדָם יִלַּע קוֹדֵשׁ וְאַחַר נְדָרִים לְבַקֵּר.

א"ר יִנְאִי אִיחַר אָדָם אֵת נְדָרוֹ נִתְּבַקְרָה פְּנַקְסוֹ תַּדַּע לָהּ שְׁכָן יַעֲקֹב עַל יְדֵי שְׂאִיחַר אֵת
נְדָרוֹ נִתְּבַקְרָה פְּנַקְסוֹ שְׁנַאֲמַר וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים אֵל יַעֲקֹב קוּם עֲלֶה בֵּית אֵל וְעֲשֵׂה שָׁם מִזְבֵּחַ
ע"כ. וְכֵן פִּירְשׁ' ז"ל, קוּם עֲלֶה לְפִי שְׂאִיחַרְתָּ נְדָרְךָ נַעֲנֶשֶׁת וּבִאָה זֹאת לָהּ מִבְּתָרָה ע"כ.

וְהִנֵּה לֹא נִתְּבָאָר בְּדַבְרֵי רז"ל מַה הִיָּה נְדָר זֶה שְׂאִיחַר יַעֲקֹב שְׁנַעֲנֶשׁ עָלָיו. וְהִרְאִי מַכְתָּב
שְׁהוּא מַה שְׁנָדָר וְהָאֵבָן הַזֶּה שְׂמִתִּי מִצְבֵּה יְהִיָּה בֵּית אֱלֹהִים.

ונזהו שאמר לו ה' קום עלה בית אל ועשה שם מזבח, ומה שנענש הוא על מה שנתאחר בספות. שכל זמן שהיה בבית לכן לא היה מקפיד עליו על זה מפני שלא חל עליו הנדר, אלא משיצא משם לשוב פדכתיב ושבתי בשלום אל בית אבי אז והאבן הזאת, לפיכך פשיאחר בספות הקפיד עליו הקב"ה והענישו בבתו עכ"ל.

והרב מהר"ש יפה תמה עליו ואמר שאם נדר זה שאיחר יעקב הוא שיבנה מזבח בבית אל, נדר זה לא חל עדיין עד שיבא לבית אביו, כמו שאמר יעקב ושבתי בשלום אל בית אבי. ומ"ש הרא"ם דמשיצא מבית לכן לשוב אל בית אביו חל הנדר, צריך אוהבים שיודו לו שפירושו ושבתי יהיה פירושו משהתחיל לילך בדרך לשוב לבית אביו, דפשיטיה דקרא הוא שישוב בפועל לבית אביו ואז והאבן הזאת.

ומפח קושיות אלו כתב מהר"ש יפה שגדר זה שנענש יעקב על איחורו הוא מה שגדר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך. כי זה אינו תלוי בתנאי אלא מלתא באנפי נפשה הוא שגדר שכל זמן שיחננו ה' ויתן לו עושר ונכסים וכבוד עשר אעשרנו לך, וילעולם דמה שגדר לבנות מזבח תלוי בתנאי שיבא לבית אביו בפועל.

דגדר זה לא חל עדין לפי שעדיין לא שב לבית אביו עכ"ל: והנה מה שכתב הרב שמה שגדר וכל אשר תתן לי עשר אעשרנו לך שאינו תלוי בתנאי דושבתי בשלום אל בית אבי אלא מלתא פסיקתא הוא, ניתן לזמנא, וכן הוא דעת הרא"ם מפני שהקשה לו דאיהו תכן שאם לא ישמור לו כל ההבטחות שלא יוציא מעשר, דבשלמא מה שאמר והאבן הזאת יהיה בית אלהים לא קשיא אם הוא בתנאי, דכוננתו היא שאם לא ישמור לו כל ההבטחות הללו לא יהיה עובד את ה' על האבן הזאת אבל יהיה עובד במקום אחר שירצה, אף חיוב המעשר לא שייך בה תנאי.

אף מה שכתב מהר"ש יפה דגדר זה שנענש עליו מפני שאיחרו הוא נדר דעשר אעשרנו, הדבר קשה בעיני דהכתוב אומר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח, אלמא דגדר זה שהעניש אותו ה' הוא מה שאמר והאבן הזאת.

ומ"ש הרב שצוהו ה' לעלות לבית אל לבנות מזבח אע"פ שלא חלה עליו חובה זו כדי שיפריש שם מעשרותיו שחל הנדר בהם ויזבח מהם עולה וזבחים לאלהים. דברים הללו הם דחוקים בעיני הרבה, דאם כן עיקר הגדר שמעניש אותו ה' דהיינו הפרשת המעשר חסר מן הכתוב.

והנראה אצלי הוא סברת הרא"ם שעיקר הגדר שהעניש אותו ה' הוא מה שגדר והאבן הזאת, וכפשיטיה דקרא דכתיב קום עלה בית אל ועשה שם מזבח, ואע"פ שהתנה ושבתי בשלום אל בית אבי ועדין לא שב אל בית אביו, מ"מ חשיב שפיר דחל הגדר.

ונדר זה מתורתו של מוהרד"ך ז"ל יש ללמוד אותו, שכתב בבית ל"ב שנשאל על תקנה שעשו שכל מי שישלפון בית מכותי ויצא שאין יהודי אחר רשאי לשפחה עד שיעברו ג' שנים, וכותי שמשפן ביתו ליהודי, אי משפנתא הוי בכלל שכירות, והשיב הרב דאף דבלשון בני אדם לא הוי משפנתא בכלל שכירות, מ"מ פיון דאיכא אוןמדנא, אמרינו דאף במשפנתא חלה ההסכמה, והביא ראיה לדבריו ממאי דתנו בפ"ז דגדרים א"ר יהודה הנה טעון פשתן והזיע ואמר גונם צמר ופשתן עולה עלי, מותר להתכפות ואסור לטעון.

והרב מהר"י טאייטאצאק ז"ל נחלק עליו וכתב דנהי דמפח אומדנא אנו עושים מלשון פללי פרטי, אף מלשון פרטי פללי כגון הך דשכירות לעשותו פללי ולומר דאף במשפנתא תקנו זו מנין לנו שהרי בנדרים בעינון שיוציא בשפתיו והרי מתקני לא הוציאו מפייהם משפנתא, ולזה חזר מוהרד"ך ז"ל והכריח בראיות דגיש פח באומדנא לעשות מלשון פרטי פללי, והכריח דאף במשפנתא חלה התקנה, יע"ש.

והנה נדר זה דייעקב שהתנה ואמר ושבתתי בשלום אל בית אבי הוא לפי שהיה מתירא מעשו ומלבן, וכדאמרין במדרש ושבתתי בשלום מעשו ומלבן, והנה יראתו מעשו לא תסור אלא בבואו אל בית אביו, אף כל זמן שהיה בדרך עדיו היה מתירא שמה יבא עליו עשו ויהרגנו, אף בבואו אל בית אביו היה בטוח מזה, וייעקב לא עלה בדעתו שיהיה פוגע בעשו בדרך ושישלים עמו, ומש"ה התנה ושבתתי בשלום אל בית אבי שבבואו שם כבר הוא בטוח מעשי, אף פינון שבהיותו בדרך פגע בעשו והשלים עמו כבר נתקיים תנאו דנשבתתי בשלום, וכמו שאמרו במדרש והביאורש"י ויבא יעקב שלם מעשו ומלבן.

ואמרין במדרש ותגזר אומר ויקם לך זה יעקב, לפי שכתוב ושבתתי בשלום אל בית אבי, וכתוב ויבא יעקב שלם, הרי שבאותה שעה נתקיים מה שהתנה ושבתתי בשלום אל בית אבי, ואע"פ שעדין לא הלך אצל אביו מ"מ פינון שהשלים עמו בטוח היה ששוב לא יזיקנו: ובה יובן מאמר הפתוב שאמר קום עלה בית אל ועשה שם מזבח לאל הנראה אליה בברכה מפני עשו אחיה.

ויש לדקדק דסימנים הללו דבברכה מפני עשו אחיה למה לי, עוד יש לדקדק דאיהו יתכן שיעקב שהוא בחיר שבאבות יאחר את נדרו. אף לפי דרפנו ניחא דייעקב היה סבור דעדין לא חל הנדר פינון שהתנה ושבתתי בשלום אל בית אבי, ועדין לא הלך אצל אביו, אף הפתוב האשימו בזה ואמר לו קום עלה בית אל וגו', כלומר אחרת את נדרך, וכמו שפירש"י.

ובא הפתוב לתת טעם דאיהו חל הנדר מאחר שהתנה ואמר ושבתתי בשלום אל בית אבי, לזה אמר לאל הנראה אליה בברכה מפני עשו אחיה, כלומר אם נדר זה שנדרת ושבתתי בשלום אל בית אבי לא היה מיראתך מעשו, א"כ כל זמן שלא באת אצל אביה לא חל עליה נדרך ולא היית נענש, אף פינון שנדר זה שנדרת ושבתתי בשלום אל בית אבי היה בברכה מפני עשו אחיה ומיראתו אמרת ושבתתי בשלום אל בית אבי לפי שאז לבך בטוח מעשו, א"כ פינון שהשלמת עמו בדרך א"כ שפיר מיקרי דחל הנדר, והרי אתה נענש בשביל איחור הנדר, באופן שיעקב איחר נדרו וכמו שנתבאר.

ובעונש דאיחור הנדר נחלקו במדרש פרשת בחקותי, א"ר שמואל בר שמן כל מי שנודר ומשהא את נדרו בא לידי גלוי עריות, מנא לן מייעקב שע"י שנודר ושהא את נדרו פתיב ותצא דינה, רבנן אמרי כל מי שנודר ומשהא נדרו קובר את אשתו, שצאמר ואני בכואי מפדן מתה עלי רחל, ע"כ.

והנה מחלוקת זה דר' שמואל ורבנן שנוחקו אם העונש שהגיע ליעקב בשביל איחור נדר, דמר סבר שהיה מיתת רחל, ומר סבר שהיה מה שאירע לו מדינה נראה שתלוי בקמה שנוחקו ר' אליעזר וכן עזאי בפ"ב דזבחים.

דאָמרינן המקריב אותו לא ירצה מה ת"ל אותו לפי שנגמר לא תאחר לשלמו יכול אף מאחר נדרו בלא ירצה ת"ל אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה, והקשו והא מהתם נפקא דכתיב והיה בך חטא ולא בקרבנה חטא.

ותירצו דההוא מיעוטא דבה אצטריף לדרשא אחריתי והיה בך חטא ולא באשתה חטא סד"א הואיל וא"ר אליעזר אין אשתו של אדם מתה אלא א"כ מבקשים ממנו ממון ואין לו, שנגמר אם אין לה לשלם למה יקח משכבה מתחתיה בהאי עון דבל תאחר גמי מתה, קמ"ל בך חטא ולא באשתה חטא.

וכבר כתבו התוס' שם ובפ"ק דר"ה דמאי דאמרינן אין אשתו של אדם מתה אלא א"כ מבקשים ממנו ממון ואין לו, דהיינו ממון של נדרים, וכדאיתא בפ"ב דשבת בעון נדרים אשתו של אדם מתה, שנגמר אם אין לה לשלם למה יקח משכבה מתחתיה, ומאי דאמרינן בך חטא ולא באשתה חטא מיירי במשלם אח"כ אלא שעבר בכל תאחר.

והנה לבן עזאי דדרש אותו לומר אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה, אייתר לן מיעוטא דבה חטא לומר בך חטא ולא באשתה חטא, אף ר' אליעזר שליג התם ודרש קרא דאותו לדרשא אחריתי, וקאמר אותו בזבח הוא מדבר ואינו מדבר בפהו.

וכבר ביארו פל זה התוס' שם דר' אליעזר פליג אבן עזאי בדרשא דאותו, וא"כ לר' אליעזר דלית ליה מיעוטא דאותו לומר דאין מאחר נדרו בלא ירצה, אצטריף מיעוטא דבה חטא לומר ולא בקרבנה חטא לומר שאם עבר זמנו לא נפסל הקרבן, וא"כ לר' אליעזר לית לן מיעוטא לומר דמשום כל תאחר אין אשתו של אדם מתה, דאפשר דכלל הוא דמשום עון נדרים אשתו של אדם מתה, ואפילו משום עון דבל תאחר ונראה דהברייתא השנויה בפ"ק דר"ה דקתני בך חטא ולא בקרבנה חטא ר' אליעזר היא דדרש אותו למילתא אחריתי ואצטריף מיעוטא דבה לומר שאין הקרבן נפסל אם נתאחר, ולפ"ז ר' שמואל בר נחמן דאמר דהעונש שבא ליצקב מאיחור נדרו הוא מהשאינרע לו מדינה ולא קאמר דהעונש שבא לו מסיבת איחור הנדר הוא מימת רחל, היינו משום דס"ל כבן עזאי דדרש אותו בלא ירצה ואין מאחר נדרו בלא ירצה, וא"כ אייתר לן מיעוטא דבה חטא, לומר בך חטא ולא באשתה חטא, לומר דאין אשתו של אדם מתה בשביל עון דאיחור נדרים, ומשום הכי אמר דמה שאינרע ליצקב בשביל מה שאיחור את נדרו, היינו מה שאינרע לו מאותו מעשה דדינה, ורבנן דאמרי דמה שהגיע ליצקב מהעונש שאיחור את נדרו היינו מימת רחל ס"ל כר"א דלית ליה מיעוטא למעט מימת אשתו משום עון דבל תאחר: ובזה נבא לכונת הפסוקים.

שיצקב נסתפק אולי יוסף יהיה סבור כר' אליעזר דדרש בך חטא ולא בקרבנה חטא ולית ליה מיעוטא למעט ולא באשתה חטא, ויהיה סבור דאף בשביל עון דאיחור נדרים אשתו של אדם מתה, ולפי זה יהיה לו קצת משטמה בלבו שיצקב היה סבה במימת רחל דמשום דאיחור נדרו מתה רחל, לזה אמר אל שדי וגו', ובגמרא פ"ב דשבת תניא ר' נתן אומר בעון נדרים מתה אשתו של אדם שנגמר אם אין לה לשלם למה יקח משכבה מתחתיה.

ומאחר שהורשינו מרז"ל שהדרשה תדרש כדכתיב וכפטיש יפוצץ סלע אענה אף אני חלקי בכונת הפסוק באומרם אם אין לה לשלם למה יקח משכבה מתחתיה, דלפי

דְרִשְׁת רז"ל דְמִיָּרִי בַעֲוֹן נְדָרִים, לֹא יִדְעָתִי הֵיכֵן נִרְמַז עוֹן דְנְדָרִים בַּפְּתוּב זֶה: וְהִנְרְאָה אֲצִלִי דְפְסוּק זֶה הוּא מְקוֹשֵׁר עִם פְּסוּק הַקּוּדֵם.

אֵל תְּהִי בְתוֹקְעֵי כָף בַּעֲוֹרָבִים מִשְׁאוֹת אִם אֵין לָהּ לְשֵׁלֶם וּגו', וְהַפְּנִיָה הִיא עִם מֵאֵי דְאֶמְרִינֵן בְּסוּף פֶּרֶק הַמְקַבֵּל לֹא תָבֵא אֶל בֵּיתוֹ לַעֲבֹט עַבְוֹטוֹ לְבֵיתוֹ אֵין אַתָּה נִכְנָס אֲבָל אַתָּה נִכְנָס לְבֵיתוֹ שֶׁל עָרַב וְכַתֵּב הָרַב בְּעַל הַתְּרוּמוֹת דְאָף דְקִי"ל דְמִסְדְּרִין לְב"ח בְּעָרַב אֵין מִסְדְּרִין, דְכָשֶׁם דְנִשְׁתַּנָּה דִּינוֹ שֶׁל עָרַב וְשִׁמּוֹתָר לְמִשְׁפָּנוּ בְּזֵרוּעַ לִיכְנָס בְּבֵיתוֹ, כִּי נִקְל בְּחוּבוֹ שְׂאֵין מִסְדְּרִין לוֹ וְהַדְּבָר יְדוּעַ שֶׁהַסְדּוֹר הוּא דְמַנְיַחִין לוֹ מִטָּה וּמִשְׁפָּב וְכַמְבֹּאֵר וְהִנֵּה שְׁלֵמָה בְּכַמָּה מְקוֹמוֹת הַזֶּהִיר עַל הָעָרְבוֹת כְּדַכְתִּיב בְּנִי אִם עָרַבְתָּ לְרַעָה וּגו', וְע"ז בָּא וְהַזְהִיר עַל הָעָרְבוֹת וְאָמַר אֵל תְּהִי בְתוֹקְעֵי כָף בַּעֲוֹרָבִים מִשְׁאוֹת, לְפִי שְׁחוּב שֶׁל עָרְבוֹת אֵינוֹ כְּשֶׂאֵר חוּבוֹת שְׁמִרְחָמִים עֲלֵיהֶם שְׂאֵינוֹ נִכְנָס לְבֵיתוֹ שֶׁל לֹהֵ וּמִסְדְּרִין לוֹ שְׁמַנְיַחִין לוֹ בְּמָה שְׂיִשְׁפָּב, אֲבָל כָּאֵן בְּעָרְבוֹת אִם אֵין לָהּ לְשֵׁלֶם לְמָה יִקַּח מִשְׁפָּבָהּ מִתַּחְתֶּיהָ, כְּלוּמַר יִקַּח מִשְׁפָּבָהּ דְבַעֲלָמָא אֵינוֹ לוֹקַחְתָּהּ, וְעוֹד שְׂיִקַּח אוֹתָהּ בְּעוֹדָהּ תַּחְתֶּיהָ, דְהֵינּוּ שְׁנִכְנָס לְבֵיתָהּ וְלוֹקַחְתָּהּ.

בְּאִנְפֵן שְׂשִׁתִּים רְעוֹת יִקְרָה לָהּ בְּעָרְבוֹת. מַעֲתָה נִחְזָר לְדְרִשְׁת רז"ל שְׁדְרִשׁוּ פְּסוּק זֶה לוֹמַר דְבַעֲוֹן דְנְדָרִים אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מְתָה.

עוֹד אֶמְרִינֵן הֵתֵם בְּפֶרֶק ב' דְשִׁבְת ר' אוֹמַר בַּעֲוֹן נְדָרִים בְּנִים מֵתִים כְּשֶׁהֵם קִטְנִים שְׁנֵאֵמַר אֵל תִּתֵן אֶת פִּיהָ לְחִטִּיא אֶת בְּשָׂרָהּ וְאֵל תֹּאמַר לְפָנֶי הַמַּלְאָךְ כִּי שְׁגָגָה הִיא לְמָה יִקְצֹף הַאֱלֹהִים עַל קוֹלָהּ וְחַבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יְדִיהָ, אֵיזָה הֵם מַעֲשֵׂה יְדֵיו שֶׁל אָדָם, הֵנִי אוֹמַר בְּנִי וּבְנוֹתָיו שֶׁל אָדָם, ע"כ.

וְהִנֵּה אֵין סֶפֶק דְרַבִּי וְרַבִּי נִתֵן לָא פְּלִיגֵי דְהָא כֹּל חַד וְחַד קָרָא קָא דְרִישׁ, וְלֹא הִקְשׁוּ לִר' נִתֵן מְקָרָא דְנִחְבֵּל אֶת מַעֲשֵׂה יְדִיהָ, וְכֵן לְרַבִּי לֹא הִקְשׁוּ מְקָרָא דְלְמָה יִקַּח מִשְׁפָּבָהּ מִתַּחְתֶּיהָ, אֵלָא וְדָאִי לֹא פְּלִיגֵי, אֵלָא דְעוֹן זֶה דְנְדָרִים לְפַעֲמִים נִפְרָעִים מְמַנּוּ בְּמִיתַת אֲשֶׁתּוֹ וְלְפַעֲמִים נִפְרָעִים מְמַנּוּ בְּמִיתַת בְּנִי וּבְנוֹתָיו הַקִּטְנִים וְהַכֹּל תְּלוּי בְּשִׁיקוּל אֵל דְעוֹת.

אָף נִהֵי דְלְפַעֲמִים בַּעֲוֹן דְנְדָרִים אֵין נִפְרָעִים מְמַנּוּ בְּמִיתַת בְּנִי אֵלָא בְּמִיתַת אֲשֶׁתּוֹ, אָף לֹא יִתְכֵן שְׂמִי שְׂיִשׁ בְּיָדוֹ עוֹן דְנְדָרִים שְׂיִבְטִיחֵנוּ ה' בְּרַבּוּי זֵרְעוֹ מֵאַחַר שְׁנִדּוֹן זֶה לְפַעֲמִים עוֹנֵשׁוֹ הוּא מִיתַת הַבְּנִים.

וְהִנֵּה כְּשֶׁנִּגְלַם ה' לִיעֲקֹב בְּלוֹז הַבְּטִיחוֹ וְאָמַר לוֹ גוֹי וְקַהֵל גוֹיִם יִהְיֶה מִמֶּנּוּ, וְדְרִשׁוּ רז"ל גוֹי זֶה בְּנִימִין, וְקַהֵל גוֹיִם זֶה אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה, שְׁעִתִּידִים לִהְיוֹת בְּמַנְיָן הַשְּׂבָטִים, וְזוֹ הִיא כְּפִנְת יַעֲקֹב שְׂבָא לוֹמַר לְיוֹסֵף אֵל יַעֲלֶה בְּדַעְתָּהּ לוֹמַר דְבִשְׂבִיל אֵיחָוִר דְנְדָרִים נִמִּי אֲשֶׁתּוֹ שֶׁל אָדָם מְתָה דוּמִיא דְנְדָרִים עֲצָמָם וּבִשְׂבִיל זֶה תִּהְיֶה לָהּ טִינָא בְּלָבָהּ שְׂאֵנִי גְרַמְתִּי מִיתַת רַחֵל, שֶׁא"כ לְפִי דְבְרֵיהּ שְׂאֵין אַתָּה מְחַלֵּק בֵּין עוֹן דְנְדָרִים לְעוֹן דְבֵל תֹּאחַר, נִמְצָא שְׂכָשֶׁם שְׂבָנִיו שְׂלֹאֲדָם מֵתִים בַּעֲוֹן נְדָרִים, ה"נ בַּעֲוֹן דְבֵל תֹּאחַר מֵתִים וְע"ז אָמַר אֵל שְׂדֵי נִרְאָה אֵלֵי בְלוֹז וּגו' וְאָמַר לִי הִנְנִי מִפְּרָה וְהַרְבִּיתִּיהָ וְנִתְמַתִּיהָ לְקַהֵל עַמִּים, וְדְרִשׁוּ רז"ל מְפָרָה וְהַרְבִּיתִּיהָ עַל בְּנִימִין וְנִתְמַתִּיהָ לְקַהֵל עַמִּים עַל מְנַשֶּׁה וְאֶפְרַיִם, הֵרִי שְׂבִשְׂרָנִי בְּרַבּוּי בְּנִים, וְא"כ אֵיךְ יַעֲלֶה עַל הַדְּעַת שְׂאֵנִי בְּבוֹאֵי מִפְּדוֹן מְתָה עֲלֵי רַחֵל, כְּלוֹ' בְּסִיבְתִי בְּשִׂבִיל שְׂאֲחֵרְתִי אֶת נְדָרֵי שְׂאָם אֵיתָא שְׁהִנֵּה בְּיָדֵי עוֹן אֲשֶׁר בְּשִׂבִילוֹ נַעֲנַשׁ הָאָדָם בְּמִיתַת אֲשֶׁתּוֹ אוֹ בְּמִיתַת

בגיו, איך יתכן שה' יבטיחני ברבוי בגנים מאחר ש'עון זה לפעמים נפרעים ממנו במיתת הגנים.

אלא נדאי ד'עון דבל תאחר אינו בכלל עון דנדרים, ומיתת רחל לא הייתה בשביל שאיחרתי נדרי: ועל פי הקדמתנו נאמר בדרך אחרת כמה שפנים ואמר ואני בבואי מפרן וגו'.

והפונה דכבר פתבנו לעיל דאיכא פלוגתא אם האבות שהיו מקיימים התורה אם היו נענשים בעונשי שמים כשלא היו מקיימים אותה, ושם בארה שזה תלוי באותו מחלוקת אם האבות יצאו מפלל בגי נח או לא.

והנה הדבר ידוע שבגני נח אינם מונהרים על לא יחל דברו, אפי' כמה שנודרים לשמים. וכמ"ש התוס' בפ' בתרא דנזיר (דף ס"ב) אהא דאמרין התם אפי' למ"ד מןפלא סמוך לאיש דישאל דרבנו.

מןפלא סמוך לאיש דעו"א דאורייתא. והקשו ותימה הוא דבישראל ליתיה אלא מדרבנו ובעו"א הוי מן התורה, ותיקצו דישאל דלא הוי בכל יחל עד שיגדיל וכי הוי גדול מיהא איתיה בכל יחל, הלכך דרשינו כל דליתיה בכל יחל בהפלאה, וממעטים מןפלא סמוך לאיש דישאל, אבל עו"א שאינו ראוי לבא לכלל כל יחל שיהי למעוטי, ע"כ.

ובב"ר ס' נח (פרשה ל"ד סי' ז') אמרינו דבגני נח מונהרים על הפשפים, וכתב מהר"ש יפה דטעמא משום דכתיב מכשפה לא תחיה כל שוכב עם בהמה מות יומת, כל שישנו בכלל כל שוכב עם בהמה ישנו בכלל מכשפה לא תחיה.

והקשה פינו דדרשינו סמוכים להרבות מצות בגי נח נימא נמי דמונהרים על שבועת שוא וכו', הרי דפשיטא ליה דאין בגי נח מונהרים על השבועות דחמירי וכ"ש על נדרים. שוב ראיתי הדבר מפורש בירושלמי פרק בתרא דנזיר דאיתא בהדיא ישראל בכל יחל ואין העו"א בכל יחל, וכבר הארכתי בזה במקום אחר.

וא"כ פינו דאין בגי נח מונהרים בכל יחל, אף שהאבות מקיימים התורה לא היו נענשים, פינו דלא יצאו מפלל בגי נח לגמרי, אף אי אמרינו דיצאו מפלל בגי נח לגמרי אז היו נענשים: והנה הרמב"ן ז"ל בפרשת ויחי, כתב שהטעם שלא הוליה לרחל למערת המכפלה הוא כדי שלא יקבור שם שתי אחיות פי יבוש מאבותיו, ולא היה הנשאת לו בהיתר ורחל באהבתו אותה.

וכ"כ מוהרימ"ט בדרשותיו ס"פ ויחי דהטעם שמתה רחל תיכף בכניסתו לארץ שלא יבנס לא"י בשתי אחיות ומה שלא מתה לאה היינו משום דקדמו גשואיה ואם פן בהיתר נשאה, אבל רחל שנשאה אחר לאה מתה תיכף ומיד ונקברה שם.

והקשה שהרי את רחל קדש תחלה בעבודה וא"כ נמצא שאת לאה נשא באיסור. ותיקצו דבבגני נח בבועילה תליא מלתא וקדושינו אין להם וכדאמרין והיא בעולת בעל, בעולת בעל יש להם נכנסת לחופה ולא נבעלה אין להם, עכ"ד.

נמצינו למדין מדברי הרב מהרימ"ט דממיתת רחל שם תיכף לכניסתו לארץ ומקבורתה שם, מכאן מודעא דלא יצא מפלל בגי נח, ומש"ה מתה רחל ונקברה שם לפי שהיא

הנשואת באיסור דבני נח אין להם קדושין, דאם איתא דיצאו מכלל בני נח לגמרי מן הדין הנה שפמות לאה תיכף בכניסתו לא"י, ורחל תקבר במערת המכפלה, שהיא הנשואת לו בקהיתר שהרי קדמו קדושי רחל דהיינו העבודה.

ובזה נבא לכוננת הפ'. שפבר פתבנו שפל מגמתו של יעקב היתה שלא יהיה ליוסף טינא בלבו לומר דבשביל שאיחר נדרו מטה רחל ונמצא שיעקב היה סיבה במיתת רחל.

ולזה אמר לו דזה לא יתכן דבשביל עון דאיחור נדרים תמות אשתו של אדם, והכריח הדבר ממה שנגלה אליו ה' בלוי והבטיחו בריבוי בנים, ע"כ לומר דעון דאיחור הנדר אינו כמו עון דנדרים וכמו שפתבנו.

עוד אמר לו טענה אחרת דאפי' כפי שיטתו דעון דבל תאחר שנה לעוונדרים, מ"מ לא יתכן שבשביל זה מטה רחל, שהרי אין בני נח מוזהרים אנדרים, וכיון שאינם מוזהרים אין אנו נענשים בעונשי שמים, אף שאנו מקיימים כל התורה.

וכי תימא התינח אם לא יצאו האבות מכלל בני נח יתכן דאינם נענשים אף אם יצאו מכלל בני נח ע"כ לומר שהם נענשים. לזה אמר נאני בבאי מפדן מטה עלי רחל בדרך ואקברה שם.

וממה שמתה בדרך תיכף לכניסתי לא"י וממה שקברתי שם ולא הולכתי למערת המכפלה משם יתברר לה איה לא יצאו מכלל בני נח, ומש"ה מטה רחל ואקברה שם משום דנשואת באיסור, משום דבני נח אין להם קדושין, וכיון שהכרחנו דלא יצאו מכלל בני נח, א"כ אין אנו נענשים בעונשי שמים במה שאין אנו מקיימים המצות, וא"כ אפי' כפי דברי דבשביל עון דבל תאחר נמי אשתו של אדם מטה, לא יתכן דרחל מטה בשביל מה שאיחרתי הנדר דאין אנו נענשים בידי שמים על איחור נדרים, כיון שאין הנדרים מכלל מצות בני נח: ודע דכי היכי דלעגנו עונשי שמים פתבנו דהדבר תלוי באותו המחלוקת אם האבות יצאו מכלל בני נח לגמרי או לא.

ה"נ לענין השכר יש הפרש ביניהם. דלמ"ד דלא יצאו מכלל בני נח וא"כ אינם נענשים על בישול המצות לפי שדינם כמי שאינו מצווה ועושה, וא"כ אין שכרם גדול פשמימיים המצות כשאר כל ישראל אחר שנתנה התורה.

וכדאמרינו בפ"ק דקדושין (דף ל"א) א"ר יוסף מריש הו"א מאן דאמר לי הלכה כר"י דאמר סומא פטור מן המצות עבידנא יומא טבא לרבנן דאמינא לא מפיקדנא והא עבידנא השתא דשמיעת להא דא"ר חנינא גדול המצווה ועושה יותר ממי שאינו מצווה ועושה, מאן דאמר לי דאין הלכה כר"י עבידנא יומא טבא לרבנן, ע"כ.

וכתבו שם התוס' דהיינו טעמא דמי שמצווה ועושה עדיף, לפי שדואג ומצטער יותר פן יעבור, ממי שאינו מצווה שיש לו פת בסלו שאם ירצה יניח ע"כ. למדנו מדברי התוס' דטעמא דגדול המצווה ועושה הוא לפי שאין לו פת בסלו ודואג ומצטער פן יעבור ויענישוהו, אבל מי שאינו מצווה דאינו נענש אינו דואג ומצטער לפי שיש לו פת בסלו.

וא"כ למ"ד דלא יצאו האבות מכלל בני נח וא"כ אינם נענשים, ה"נ פשמימיים המצות אין שכרם גדול, לפי שאינו דואג ומצטער שהרי יש לו פת בסלו כיון שאינו נענש. אף

למ"ד דיצאו מכלל בני נח והם נענשים א"כ כשם קיימים המצות שְׁכַרְם גְּדוּל לְפִי שְׂדוּאָג
ומצטער פֿון יעבור שְׁהָרִי הוּא נְעַנֵּשׁ בִּיְדֵי שְׁמַיִם: וּבְזֶה יִתְבָּאֵר מֵרַז"ל ב"ב ר' ס' לָהּ לָהּ
(פמ"ד סי' ב') וְנ"ל, אַל תִּירָא אֲבָרָם, כְּתִיב אַל תְּהִי חֲכָם בְּעֵינֶיךָ יִרְא אֶת ה' נְסוּר מֵרַע.

אַל תְּהִי חֲכָם בְּעֵינֶיךָ בְּמַה שְּׂאֵתָה רֹאֶה בְּעֵינֶיךָ תֹּאמֵר שְׂאֵנִי מוֹלִיד תֹּאמֵר שְׂאֵן אֲנִי מוֹלִיד
יִרְא אֶת ה' אַל תִּירָא אֲבָרָם ע"כ. וְהִנֵּה הַמֵּאֲמָר הַזֶּה אוֹמֵר דְּרָשׁוּנֵי וְחִיו, דָּאִי ס"ל דַּמ"ש
לוֹ ה' אַל תִּירָא הוּא לְפִי שְׁהָרִי מִתְּנִירָא שְׂלֵא יְהִיו לוֹ בְּנִים, א"כ מַה תְּשׁוּבָה תְּשִׁיבוּ ה'
שְׁכַרְךָ הֲרַבָּה מְאֹד, דָּאִין זֹו סִיבָה שְׂיִהְיוּ לוֹ בְּנִים, וְהָכִי הוּל"ל אַל תִּירָא אֲבָרָם פִּי אֲשֶׁר
יֵצֵא מִמַּעַיָה הוּא יִרְשָׁךָ.

וע"ק בְּתֹאֵר זֶה שְׂאֵמֵר ה' לְאֲבָרְהֶם אַל תְּהִי חֲכָם בְּעֵינֶיךָ הַדְּבָר קִשָּׁה דְּמַהִּיכָא תִּימִי
שְׂאֲבָרְהֶם אֲבִינוּ יְהִיָה חֲכָם בְּעֵינָיו. וְעוֹד אֵיךָ הוּא מְקַבֵּל לְאֵל תְּהִי חֲכָם בְּעֵינֶיךָ יִרְא אֶת
ה', וּמַהוּ זֶה שְׁפִסִּיִם יִרְא אֶת ה' אַל תִּירָא אֲבָרָם מַה קֶּשֶׁר יֵשׁ לְדְבָרִים הַלְלוּ: אִךְ עִם מַה
שְׂפִתְבְּנוּ יָבֵא עַל נְכוֹן שְׂאֲבָרְהֶם הִנֵּה נְבוּךְ בְּחֻקֵּיהָ זֹו אִם יֵצֵא מְכַלל בְּנֵי נֹחַ אוֹ לֹא יֵצֵא
וּא"כ אִינוּ נְעַנֵּשׁ וְכִינּוּן שְׂאִינוּ נְעַנֵּשׁ עַל בִּיטוּל הַמְּצוֹת אִין שְׁכַרוּ מְרֻבָּה פְּמַצְנוּהָ וְעוֹשָׁה.

לְזֶה אָמַר לוֹ ה' אַל תְּהִי חֲכָם בְּעֵינֶיךָ לוֹמֵר תֹּאמֵר שְׂאֵנִי מוֹלִיד תֹּאמֵר שְׂאֵנִי מוֹלִיד וְכִינּוּן
שְׂאֵינֶךָ מוֹלִיד א"כ לֹא יֵצֵאת מְכַלל בְּנֵי נֹחַ, וּמִש"ה הַמְּזִל גְּנוּחְקָךְ לְפִי שְׂבָנִי נֹחַ הֵם תַּחַת
הַמְּזִל, כַּמ"ש לְעֵיל (בְּדְרוֹשׁ ב') וּא"כ אִין אֵתָה נְעַנֵּשׁ בִּיְדֵי שְׁמַיִם.

וּמִש"ה אֵתָה מִתְּנִירָא שְׂמָא קַבְּלַת שְׁכַרְךָ מֵאֲחֵר שְׂאֵן לָהּ שְׁכַר הֲרַבָּה, לְפִי שְׂאֵן אֵתָה
דוּאָג וּמְצַטְעֵר. אַל יַעֲלוּ דְבָרִים אֵלוֹ עַל לְבָבְךָ אֵלָא יִרְא אֶת ה' וְתַמִּיד תִּהְיֶה יִרְאֵתִי עַל
פְּנֵיךָ דְלִמָּא תַעֲבֹר, וּא"כ שְׁכַרְךָ הֲרַבָּה מְאֹד, לְפִי שְׂאֵתָה מִתְּפַחַד וְדוּאָג תַּמִּיד, וְזֶהוּ שְׁפִסִּיִם
הַמֵּאֲמָר יִרְא אֵתָה' אַל תִּירָא אֲבָרָם שְׁכַרְךָ הֲרַבָּה מְאֹד, כְּלוּ' דְּמַחֲמַת שְׂאֵנִי אוֹמֵר לָהּ יִרְא
אֶת ה' יִתְבָּאֵר לָהּ שְׂשְׁכַרְךָ הֲרַבָּה מְאֹד: וְעַל פִּי דְרָךְ זֶה יוֹבֵן מַה שְׁחֹזֵר אֲבָרְהֶם וְאָמַר ה'
אֱלֹהִים בְּמַה אֲדַע פִּי אִירְשָׁנָה, וַיֹּאמֶר אֵלָיו קַחָה לִי עֲגָלָה מְשׁוּלָּשֶׁת וְגו'.

וְהִנֵּה הַסְּפָמַת כָּל הַמְּכַרְשִׁים ז"ל דח"ו אֲבָרְהֶם לֹא בְּקִשׁ אוֹת מֵאֵת ה' אֵלָא שְׂשָׂאֵל מִמְּנוּ
בְּאֵיזָה זְכוּת תִּתְקַיֵּים לוֹ בְּשׁוֹרַת הָאָרֶץ, וְהָכִי אֵימָא בְּמִדְרָשׁ (פ' מ"ד סי' י"ז) וְנ"ל, וַיֹּאמֶר
ה' אֱלֹהִים בְּמַה אֲדַע, ר"ח בַּר חֲנִינְיָא אָמַר לֹא פְקוּרָא תַגְר אֵלָא אָמַר לוֹ בְּאֵיזָה זְכוּת, וְכֵן
פִּרְש"י ז"ל.

אֵלָא שְׂאֵנִי תַמִּיָה בְּזֶה שְׁהָרִי מִתְּחַלָּה כְּשִׁצְנוּהוּ וְאָמַר לוֹ לָהּ לָהּ מֵאֲרַצְךָ אָמַר לוֹ לְזַרְעֶךָ אֵתָן
אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת, וְאֲחֵרֵי כֵן כְּשִׁנְפָרְד לׁוט מַעֲמוּ נִרְאָה אֵלָיו ה' וּא"ל כִּי אֶת כָּל הָאָרֶץ אֲשֶׁר
אֵתָה רֹאֶה לָהּ אֲתַנְנָה וּלְזַרְעֶךָ עַד עוֹלָם, וְלֹא שְׂאֵל מֵאֵת ה' בְּשִׁמֵי הַבְּטָחוֹת הַלְלוּ בְּאֵיזָה
זְכוּת יִתְקַיֵּמוּ בְּיָדוֹ.

וּא"כ מַה רָאָה עַכְשָׁיו לְשָׂאוֹל בְּאֵיזָה זְכוּת תִּתְקַיֵּים בְּיָדוֹ: וְנִרְאָה דְּזֶה יוֹבֵן בְּהָא דְאָמְרִי
בְּפָרְק הַשְּׁנֹתָפִין (דַּרְפ' י') א"ל רִיב"ז לְתַלְמִידָיו מַהוּ זִש"ה צְדָקָה תְּרוּמָם גּוֹי וְחֻסְד לְאֻנְמִים
חֻטָּאת. נְעַנָּה ר"א וְאָמַר צְדָקָה תְּרוּמָם גּוֹי אֵלוֹ יִשְׂרָאֵל דְּכְתִיב וּמִי כְעַמְךָ יִשְׂרָאֵל גּוֹי אֲחָד
בְּאָרֶץ, וְחֻסְד לְאֻנְמִים חֻטָּאת כָּל צְדָקָה וְחֻסְד שְׂבָנִי נֹחַ עוֹשִׂים חֻטָּא הוּא לָהֶם שְׂאִינָם
עוֹשִׂים אֵלָא לְהַתְּגַדֵּל בּוֹ כו', וְהַקְּשָׁה וְדַעְבִּיד הָכִי לֹא צְדָקָה גְּמוּרָה הִיא, וְהַתְּנִיָּא הָאוֹמֵר
סְלַע זֶה לְצְדָקָה בְּשִׁבִיל שְׂיַחְיָה בְּנֵי וּבְשִׁבִיל שְׂאֲזָכָה לְעוֹה"ב ה"ז צְדִיק גְּמוּר.

ותירץ לא קשיא פאן ביישראל פאן בבני נח. וכיוצא בזה אמרי בפ"ק דר"ה (דף ד') יע"ש, והא דאמרינו דבישראל הוי צדיק גמור, לאו דנקא במצות הצדקה אלא באיזו מצוה שתהיה הותר לעשותה ע"מ שיחיו בניו.

וראיה לדבר מדאמרי בפ"ק דפסחים (דף ח') תנא אין מחייבין אותו להכניס ידו לחורין ולסדקין לבדוק מפני הסכנה. והקשו והא אמר ר"א שלוחי מצוה אינו נזוקין.

ותירץ א"ר אשי שמא תאבד לו מחט ואתי לעיוני בתרה והקשו וכה"ג לאו מצוה היא והתניא האומר סלע זה לצדקה בשביל שיחיו בני וכו', ותירץ דלמא בתר דבדיק אתי לעיוני בתרה ע"כ.

נתבאר מפאן דבישראל בכל מצוה שתהיה מותר לו לעשותה כדי לזכות באיזה דבר אבל בב"נ חטא הוא להם: וראיתי למהרימ"ט סוף פרשת קדושים שכתב דלא אמרו הרי זה צדיק גמור אלא במצות הצדקה וכיוצא בה שנמשך בה תועלת לאחרים, והוקשה לו מסוגיא זו דפסחים ויישבה יע"ש.

ומ"מ דברי הרב שם הם ליישב קושיות התוס' שם שהקשו ממתני' דאבות. אף דעת התוס' הוא דאין לחלק בין מצות צדקה לשאר מצות, ומהראנ"ח פרשת שופטים חילק חילוק זה דמהרימ"ט ליישב קושיות התוס', אף בפרשת בהר הכריח מסוגיא זו דפסחים דאין לחלק בין צדקה לשאר מצות, יע"ש.

והנה כפי מה שכתבנו שאברהם היה נבון בחקירה זו אם יצא מכלל בן נח לגמרי או לא מש"ה כשהיה ה' מבטיחו על נתינת הארץ לא שאל מאת ה' באיזה זכות תתקיים בידו, דאת"ל דלא יצא מכלל בני נח חטא הוא לו לעשות שום דבר כדי לזכות בירושת הארץ.

אבל עכשיו שראה שאמר לו ה' צא מאיצטגנינות שלך לפי שאין מזל לישראל, ואמר לו ג"כ שכרה הרבה מאד שזה מורה בהדיא איהו יצא מכלל בני נח לגמרי, ואדרבה ה' תמה עליו איהו הנה מסתפק בזה ואמר לו אני ה' אשר הוצאתיך מאור כשדים, ומאחר דהצלתך מכבשן האש תפשוט מינה שאין לה דין בני נח, דאם היה לה דין בני נח לא הייתי עושה לה נס, וכמו שנתבאר כל זה לעיל בדרוש שני.

א"כ איפא מאחר שנתברר לו בירור גמור שיצא מכלל בני נח, אז שאל מאת ה' במה אדע כי אירשנה, פלומר באיזה זכות תתקיים בידי דיישראל: העושה מצוה כדי לזכות באיזה דבר הרי זה צדיק גמור: ואל זה פיונו רז"ל במדרש סדר שמייני (פרשה י"א סי' ה') וז"ל עם חסיד תתחסד, ר"י פתר קרא באברהם אבינו בשעה שפא בחסידות הקב"ה פא עמו בחסידות כו' בשעה שנתברר על עסקיו הקב"ה בירר לו עסקיו, אימתי נתברר על עסקיו בשעה שאמר במה אדע כי אירשנה, מה פתיב תמן ידוע תדע ע"כ.

הרי דקרי ליה למאמר אברהם שאמר במה אדע שנתברר בעסקיו, ודו"ק: ובזה נבא ליישב מאמר הקודם. ויש לזקוק דבשלא מה שהיה אברהם מתפחד ממה שירד למלחמת המלכים וניצול ניחא שמעצמו רדף המלכים וה' עשה לו נס שבמתי מעט הצליח באותה מלחמה, וא"כ אפשר שנתקבל שכרו, אף ממה שירד לכבשן האש וניצול למה היה מתפחד הלא הוא מסר עצמו על קדושת ה' וה' נרכו להציל המוסרים עצמם על קדושת ה'.

תו יש לזקוק בהמשך הפסוקים הם המדברים אחר הדברים האלה הנה דבר ה' אל אברהם במחנה לאמר אל תירא אברהם שְׁכַרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד וַיֹּאמֶר אֲבָרָם ה' אֱלֹהִים מֶה תַּחַן לִי וְאַנְכִי הוֹלֵךְ עִרְרִי וְגו'.

וקשיא טובא חדא מה היתה יראתו של אברהם שהנצרך ה' לאמר אל תירא, ותו במה שאמר לו שְׁכַרְךָ הַרְבֵּה מְאֹד, וכי אברהם הנה עובד את ה' מפני קבול שְׁכַר וְהֵלֵא הָעוֹבֵד אֶת ה' מִפְּנֵי קְבוּל שְׁכַר נִקְרָא עוֹבֵד מִיִּרְאָה וְלֹא עוֹבֵד מֵאַהֲבָה, וכמ"ש הרמב"ם בפ"י מהלכות תשובה, ועוד מהיכא תיתי שלא הנה שְׁכַרו של אברהם מְרֻנָּה.

ועוד יש לתמוה בתשובתו של אברהם ה' אֱלֹהִים מֶה תַּחַן לִי וְאַנְכִי הוֹלֵךְ עִרְרִי, וכי עיקר השְׁכַר של הצדיקים הוא בָּנִים, וְהֵלֵא כִּמְה חֲסִידִים וְאַנְשֵׁי מַעֲשֵׂה מִתּוּ בְּלֹא בָּנִים, ועיקר השְׁכַר הוא לעוה"ב והיכי קאמר אברהם דמה שְׁכַר יתן לו מאחר שהולך עירי.

ויש מקום ליישב דברי המאמר בהא דכתב מהר"ש יפה סדר פקודי (פרשה נ"ב סי' ג') דהא דאמרין אלו דברים שאדם העושה אותן אוכל פירותיהם בעוה"ב וְהֵקֵרוּ קִיָּמָת לֹו לעוה"ב, הִינּוּ דוֹקָא פְּשֻׁנְהֵנָה דְרַךְ מְנַהֲגוּ שֶׁל עוֹלָם.

אבל פשצריה להיות דרך נס מנפין לו מהקרו, וכדאמרי' שאם עושים לו נס מנפין מזכיותיו. ואפשר שזהו פגנת הכתוב קטנתי מכל החסדים ומכל האמת אשר עשית את עבדך פי במקלי עברתי את הירדן הנה, ופירש"י קטנתי נתמעטו זכיותי, שהפגנה היא דע"כ ניכו לי מזכיותי שהרי במקלי עברתי את הירדן.

ופירשו רז"ל שקרע את הירדן במקלו ונס כזה אינו מהפירות אלא מהקרו, והשתא אתי שפיר דנקט ירדתי לכבשן האש ונצלתי ירדתי למלחמת המלכים ונצלתי תאמר נתקבלתי שְׁכַרִי דנקט הני לפי שהם בנס: אמנם על פי הדברים הנאמרים לעיל יתיישב הענין הדק היטב.

והנה כבר כתבנו שאברהם הנה נבון בחקירה זו אם האבות יצאו מכלל בני נח לגמרי או לא ויותר הנה דעתו נוטה לומר שלא יצאו ממה שראה במזל שלו שאין לו בנים והנה סבור שהטעם הוא משום שה' לא הנה משנה המזל בשבילו, כמו שנתבאר לעיל בדרוש שני דבני נח הם תחת המזל ולא בזכותא תלגא מלתא, וגם כבר נתבאר שאת"ל שאברהם לא יצא מכלל בני נח.

א"כ מה שמסר עצמו על קדושת ה' עשה שלא פדין לפי שבני נח אינם מצוונים על קדושת ה', וכל מי שנאמר בו יעבור ולא יתרג ונתרג ולא עבר הרי זה מתחייב בנפשו, וא"כ כפי צד זה ראוי הנה אברהם לחוב בעצמו.

עוד נתבאר לעיל בסמוך שאם לא יצאו מכלל בני נח אין שְׁכַרו גדול מאחר שאינו דואג לפי שאינו נענש בידי שמים. ובהיות אברהם על חקירה זו נתגרא הרבה ואמר דלמא לא יצאתי מכלל בני נח וא"כ אין שְׁכַרִי מְרֻנָּה ומאחר שנצלתי מכבשן האש שלא הייתי ראוי להצלה מאחר שעשיתי שלא פהוגן למסור עצמי וכן הנס שנעשה לי בהצלת המלכים א"כ נתקבלתי שְׁכַרִי שְׁהִרִי מַעַט אֲשֶׁר הִנֵּה לִפְנֵי מֵאֲחֵר שֶׁלֹא הִיִּיתִי מְצַנּוּה וְעֲשֵׂה לִי נְסִים כְּאֵלוֹ שֶׁלֹא הִיִּיתִי רְאוּי לְהֵם לְהֵם א"כ נתקבלתי שְׁכַרִי.

לזה אָמר לוֹ ה' אֵל תִּירָא אַבְרָם שְׁכָרָה הִרְבֵּה מְאֹד כְּדִין מְצֻנָּה וְעוֹשָׂה, לְפִי שְׂיִצְאָתָּה מְכַלְל בְּנֵי נֹחַ לְגַמְרֵי וְאַתָּה נֶעְנֵשׁ בִּיַּדֵי שָׁמַיִם, וְכִינּוּן שְׁפָן יֵשׁ לָךְ לְדָאֹג וּלְהִצְטַעַר וְחוֹשֵׁשׁ מִחַטָּאת, הִנֵּה כִּי כֹן שְׁכָרָה הִרְבֵּה מְאֹד, וְזֶהוּ שְׁפָיִים בְּעַל הַמְּאָמֵר הַמַּד"א מָה רַב טוֹבָה אֲשֶׁר צְפַנְתָּ לִירְאִיָּה, דְּהַפְּנוּנָה הִיא שְׂבָא לֹמֵר שְׂמָה שְׂאָמֵר לוֹ ה' שְׁכָרָה הִרְבֵּה מְאֹד, הַטַּעַם הוּא לְפִי שְׁפִינּוּן שְׂאָתָה מִתִּירָא וּמִתְפַּחַד דְּלֹא תַעֲבֹר, א"כ שְׁכָרָה הִרְבֵּה מְאֹד, וְהַכְּתוּב מְלַמְּדֵנוּ זֶה מָה רַב טוֹבָה אֲשֶׁר צְפַנְתָּ, וְתַדַּע לְמִי הוּא רַב טוֹבָה לִירְאִיָּה.

כְּלוּמֵר לְאוֹתָם שֶׁהֵם יִרְאִים דְּלִמָּא יַעֲבְרוּ, וְיֵשׁ לָהֶם צַעַר בְּקִיּוּם הַמְּצוֹת. וְהִנֵּה פִּינּוּן שְׂשֻׁמַע אַבְרָהָם שְׂאָמֵר לוֹ ה' שְׁכָרָה הִרְבֵּה מְאֹד שְׂפִי שְׂיִצְאָ מְכַלְל בְּנֵי נֹחַ, עַל זֶה תָּמָה וְאָמֵר ה' אֱלֹהִים מָה תַתֵּן לִי וְאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי, כְּלוּמֵר רְאֵה דְבָרֶיךָ סוֹתְרִים אֵלַי לְאֵלּוּ, דְּמֵאֲחֵר שְׂאֲנֹכִי הוֹלֵךְ עֲרִירִי הִיִּיתִי סְבוּר דְּהַטַּעַם הוּא לְפִי שְׂלֹא יִצְאָתִי מְכַלְל בְּנֵי נֹחַ וְהַמְּזֵל דּוֹחֲקֵנִי שְׂאִין לִי בּוֹ, דָּאֵם לֹא כֹן אֵלָּא דִּיִּצְאָתִי מְכַלְל בְּנֵי נֹחַ הָרִי אָמְרוּ אִין מְזֵל לִישְׂרָאֵל, וְהַשְׂתָּא דְאַתָּה אוֹמֵר לִי שְׁכָרָה הִרְבֵּה מְאֹד א"כ אִפּוּא לְמָה הַמְּזֵל דּוֹחֲקֵנִי וְהִלָּא יִשְׂרָאֵל אִינָם תַּחַת הַמְּזֵל.

מִיָּד וַיּוֹצֵא אוֹתוֹ הַחוּצָה, וְאָמֵר לוֹ צֵא מֵאֲצֻטְגִינּוֹת שְׂלָךְ שְׂאִין מְזֵל לִישְׂרָאֵל, וְאַתָּה קְדוּשׁ יִצְאָתָּה מְכַלְל בְּנֵי נֹחַ וְיֵשׁ לָךְ דִּין יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר בָּהּ אֲתַפְּאֵר: דְּרַךְ מְצַרִּים דְּרוּשׁ רְבִיעֵי דְרוּשׁ א (ש"ר פְּרָשָׁה ה' ס' ד')

וַיֹּאמֶר אֲלֵיהֶם מְלָךְ מְצַרִּים לְמָה מְשָׁה וְאַהֲרוֹן. מֵהוּ לְמָה אָמֵר לָהֶם אַתֶּם לְמָה וְדַבְּרִיכֶם לְמָה לְכוּ לְסַבְלוֹתֵיכֶם. א"ר יְהוֹשֻׁעַ בֶּן לׁוֹי שְׂבָטוֹ שָׁל לׁוֹי פְּנוּי הִנֵּה מַעֲבֹדַת פְּרָךְ, ע"כ: עָלִינוּ לְשַׁבַּח לְאֲדוֹן הַכֹּל, וְרַב טוֹב לְבֵית יִשְׂרָאֵל שֶׁהַקַּב"ה אִינוּ דָן אֶת הָאָדָם כִּי אִם בְּאֲשֶׁר הוּא שָׂם, וְאִף שְׁעֵתִיד לְחַטּוֹא לֹא יִחְשׁוּב ה' לוֹ עוֹן לְפִי זְמַנּוֹ וּגְמוּלוֹ יִשְׁיב בְּרִאשׁוֹ לְפִי מְקוּמוֹ וּשְׁעֵתוֹ.

אָבֵל לְעַנְיֵן הַטּוֹבָה אִינוּ כֹן כִּי חַפְזֵי חֶסֶד הוּא וּמְרַבָּה לְהַטִּיב לְאִישׁ כְּמַעֲשָׂהוּ שְׁעֵתִיד לְעֲשׂוֹת, כְּאֲשֶׁר חֲכָמִים יְגִידוּ הַטִּיבוּ כֹל אֲשֶׁר דְּבָרוּ בְּטַעַם הַדְּבָר אִמְאִי שְׂבָטוֹ שָׁל לׁוֹי לֹא הִיָּה בְּכַלֵּל הַשְּׁעֵבוֹד.

וְנ"ל רז"ל בְּמִדְרַשׁ לְפִי שְׂצַפָּה הַקַּב"ה שֶׁהִיָּה עֵתִיד שְׂבָט לׁוֹי לְעַבְדוֹת ה' לְפִיכָהּ לֹא נִיָּתֵן בְּשְׁעֵבוֹד פְּרָעָה ע"כ. גַּם (בש"ר פ' ב' ס' א) אָמְרִי וְנ"ל יוֹדִיעַ דְּרַכְיוֹ לְמִשְׁהָ לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל עָלִילוֹתָיו וְגו' אָרְךָ אִפִּים וְרַב חֶסֶד, אָרְךָ אִפִּים שְׁהֶאֱרִיךְ אִף עֲמָהֶם, וְרַב חֶסֶד שֶׁהוּא מְטָה כְּלָפִי חֶסֶד וְנִסְתַּמַּל בְּטוֹב וְלֹא בָרַע שְׁהִיו עֵתִידִין לְעֲשׂוֹת, ע"כ.

וּמוֹהַר"ש יָפָה נִדְחַק בְּמֵאָמֵר זֶה מֵהוּ כְּפִינְתָם בְּאֲמָרָם נִסְתַּמַּל בְּטוֹב וְלֹא בָרַע: וַיִּרְאֵה דְזֶה יוֹבֵן עִם מ"ש בש"ר (פ' ג' ס' ג') וְנ"ל, וַיֹּאמֶר ה' רְאֵה רְאִיתִי אֶת עֲנִי עֲמִי הַה"ד כִּי הוּא יַדַּע מִתִּי שְׂוֹא וַיִּירָא אֲנִי וְלֹא יִתְבּוֹנֵן.

כִּיִּצַּד אַתָּה מוֹצֵא בְּשַׁעָה שְׂיִצְתָה הַגֵּר מִבֵּיתוֹ שָׁל אַבְרָהָם מָה כְּתִיב שָׁם וַיְכַלּוּ הַיָּמִים מִן הַחֲמַת, א"ר סִימּוֹן בְּקִשׁוֹ מִלְּאֲכֵי הַשְּׁוֹרֵת לְקַטְרֵגוֹ, אָמֵר לְפָנָיו רַבש"ע אָדָם שְׁעֵתִיד לְהַמִּית אֶת בְּנֵיךְ בְּצִמָּא אַתָּה מַעֲלָה לוֹ אֶת הַבָּאָר, אָמֵר לָהֶם אִינִי דָן אֶת הָאָדָם אֵלָּא בְּשַׁעָתוֹ כו', וְכֹן כְּשֶׁהִיו יִשְׂרָאֵל בְּמְצַרִּים רְאֵה הַקַּב"ה מָה שְׁעֵתִידִין לְעֲשׂוֹת, דְּכָתִיב וַיֹּאמֶר ה' רְאֵה רְאִיתִי זֶה רְאִיתִי מַעֲשֵׂה הַעֲגָל כו' אָמֵר הַקַּב"ה אִינִי דָנָם לְפִי הַמַּעֲשֵׂה הַעֲתִידִים לְעֲשׂוֹת, הִינּוּ דְכָתִיב כִּי שְׂמוֹעַ שְׂמַעְתִּי אֶת צַעֲקוֹתָם, אע"פ שְׂיַדְעֵתִי מְכַאֲבִיו יוֹדַע אֲנִי כְּמָה עֵתִידִין

להכאיבני במדבר וכו', ואעפ"כ איני נמנע מלגאלם, היינו דכתיב וירא אין ולא יתבונן ע"כ.

נמצינו למדין שאף שידוע ה' שעתידין לחטוא אינו נמנע מלהטיב עמם, לפי שאינו דן את האדם אלא בשעתו. ויש לדקדק על זה ממאי דאמרי' בש"ר (פ'רשה ג' סי' ה') ונ"ל מי אנכי פי אלה אל פרעה וכי אוציא את בני ישראל, אמר לפניו רבש"ע איך אני יכול ליכנס למקום הורגי נפשות כו', וכי אוציא את בני ישראל מה זכות יש בינדם שאוכל לגאלם, א"ל הקב"ה פי אהיה עמך ומה שאמרת מה זכות יש בינדם בהוציאך את העם מעבדון את האלהים על החר הזה, הוי יודע שבשביל התורה שהם עתידים לקבל הם נגאלים, ע"כ.

הרי מוכח ממאמר זה שהקב"ה דן את האדם על העתיד שאף שלא היו ראויים לגאולה גאל אותם בשביל שעתידים לקבל התורה, והיכי קאמר שאינו דן את האדם אלא בשעתו. אף התירוץ לזה הוא מבואר, שבכלל רחמי וחסדיו ית' שהוא מתנהג עם בריותיו הוא זה, שאם עתידים להיות צדיקים הוא מסתפל בעתיד ומטיב עמם.

אף אם עתידים לחטוא אינו מסתפל במה שעתידים לחטוא, ואינו דן את האדם אלא בשעתו, והיינו דכתיב וירא און ולא יתבונן, דוקא און לא יתבונן, אבל מה: שעתידים להטיב יתבונן ומש"ה נסתפל במה שעתידין לקבל את התורה וגאלם ולא נסתפל במה שעתידין לחטוא במדבר, לפי שלהרע אינו דן את האדם אלא בשעתו.

וראית הדבר מבואר במדרשו של רשב"י בא וראה פיצד מתנהג הקב"ה עם בריותיו. בשעה שצופה שעתידים לעשות רצונו הוא מטיב עמם, ובשעה שצופה שעתידים לחטוא אינו מעניש אותם, היינו דכתיב וירא און ולא יתבונן, ע"כ: וזהו פוננתם בש"ר (פ'רשה א' סי' מ"ב) וירא אלהים אמר ר"ל שראה שעתידים להמרות על ים סוף, דכתיב וימרו על ים בים סוף, וידע אלהים שהם עתידים לומר זה אלי, ר' יהושע בן לוי אמר ראה שעתידין לומר אלה אלהיך ישראל וידע אלהים שעתידין להקדים נעשה לנשמע ע"כ.

והנה מהר"ש יפה ז"ל פירש שפוננתם הוא אע"פ שידע שעתיד להמרות בים סוף, מ"מ ראה מה שעתידים לומר זה אלי ובא זה וכפר על זה, וכן אף שראה שעתידין לומר אלה אלהיך ישראל וידע אלהים שעתידים להקדים נעשה לנשמע, ובעבור זה לא השגיח ה' על מעשה העגל, והוקשה לו לרב ז"ל על זה, דבלאו הכי למה ישגיח על העתיד, והנה אין ראוי לדון אלא אמצעה דהשתא וכדאמרי' באשר הוא שם ונדחק בזה, יע"ש.

אף נראה שפוננת המאמר הוא עם מה שכתבנו שבא להודיע פמה הם חסדי ה', דמלבד שכבר כתבנו שה' משגיח על הטוב שעתידים לעשות ומטיב עמם ואינו משגיח על הרע שעתידין לעשות להרע עמם, עוד הפליא חסדו שאם רואה שעתידין להרע ולהטיב מטיב עמם בשביל מה שעתידין להטיב ואינו נמנע מלהטיב בשביל מה שעתידין להרע מאחר שעתידין ג"כ להטיב.

והנה פי' וידע אלהים ת"א: ואמר במימרה למיפרקהו, וזהו פוננתם וירא אלהים מה שעתידין להמרות בים סוף, ואעפ"כ וידע אלהים בשביל מה שעתידין לומר זה אלי

וגאלן בשביל מה ששעתידין לומר זה אלי אף שעתידין לחטוא ביום סוף דן אותם כפי הטוב שעתידין לעשות, אף שעתידין ג"כ לעשות הרע, ור' יהושע בן לוי נמי הכי ס"ל והכי קאמר ראה שעתידין לומר אלה אלהיה ישראל ואעפ"כ ונדע אלהים מה שעתידין לקבל את התורה וגאלם בשביל מה שעתידין להטיב, וכדכתיב בהוציאך את העם מעבדון את האלהים על הקר הגה, ונסתפל בטוב שעתידין לעשות ודן אותם על העתיד אף שעתידים לחטוא.

וזהו פוננת המאמר שכתבנו ארף אפים שהארף אף עמהם. ורב חסד מטה פלפי חסד ונסתפל בטוב ולא ברע שהיו עתידין לעשות, כלומ' דכשנסתפל ברע שעתידין לעשות ארף אפים הארף אפו ולא העניש אותם, ורב חסד מטה פלפי חסד' וכשבא לעשות חסד מטה פלפי חסד ונסתפל בטוב שהיו עתידין להטיב, דהיינו לקבל את התורה, או לומר זה אלי, וגאלם ולא נסתפל ברע שעתידים לעשות, דהיינו מה שעתידין להמרות ביום סוף או במה שעתידים לעשות את העגל: וכזה יובן פסוק אחד בפ' בלק לא הביט און בייעקב ולא ראה עמל בישראל ה' אלהיו עמו ותרועת מלך בו אל מוציאם ממצרים וגו'.

ויש לדקדק מה היתה פוננת בלעם באומריו לא הביט און בייעקב ולא ראה עמל בישראל, ורש"י ז"ל פי' לא הביט הקב"ה און שבייעקב, כשהם עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם להתבונן באוניות שלהם ובעמלן שהם עוברים על דתו ע"כ.

ויש לדקדק בזה דהיכי קאמר דכשהם עוברים על דבריו אינו מדקדק אחריהם ואיפכא אמרינו כל האומר הקב"ה נתן ונתן בני מעיו. ואמרינו ולא יקח שחד שאינו לוקח שחד של מצות אלא נפרע מהעבירות ומשלם שחר על המצות ובפרט בישראל דכתיב בהו רק אתכם ידעתי מפל משפחות האדמה על פן אפקוד עליכם את כל עונותיכם, והיכי קאמר שאינו מדקדק אחריהם כשהם עוברים על דבריו, וכבר כתבנו פונה אחת בפסוק זה בדרך הערבה (דרוש כ"ב), יע"ש.

אף כפי דרכנו נאמר בענין אחר ונדקדק עוד במה שסיים בלעם דבריו, ואמר אל מוציאם ממצרים, דמאי אתא לאשמועינן דמי לא ידע בכל זה, ורז"ל נתעוררו בזה ואמרו במדרש אל מוציאם ממצרים, אתה אמרת לי הנה עם יצא ממצרים מעצמן ואינו פן אלא ה' הוציאם וכבר הביא רש"י ז"ל אגדה הלזו בפירושו.

ונראה דזה יובן עם מאי דאמרינו במדרש לא הביט און בייעקב אמר בלעם אינו מסתפל בעבירות שבהם ואינו מסתפל אלא במצות שנאמר ה' אלהיו עמו ע"כ. ויש לדקדק מה היתה פוננת בלעם בזה לומר שאינו מסתפל בעבירות והוא מסתפל במצות.

ונראה דזה יובן עם מאי דאמרינו במדרש פי הכיתני זה שלש רגלים אמרה לו אומה זו עתידה לחוג שלש רגלים בשנה ואתה מבקש לעקרה מן העולם, וכבר הביא רש"י ז"ל אגדה הלזו בפירושו, ואמרינו במדרש ויקחהו שדה צנפים אל ראש הפסגה קוסם גדול היה בלק ראה פרצה גדולה שעתידיה להתפרץ שם.

, והיינו שמת שם משה רבינו, והוא לא ידע זה אלא ראה הפרצה וסבור שעתידים ישראל שם לחטוא ורצה שיקללם שם בלעם כדי שתחול עליהם הקללה, והנה פוננת בלק בזה היתה לפי שראה שה' מנע את בלעם מלקללם לפי שעתידין ישראל לחוג לפניו שלש

רגלים בשנה, ואם פן נמצינו למדין שה' דן את האדם על העתיד שהרי בשביל מה שעתידין לחוג לפניו שלש רגלים מנע לבלעם מלקלקלם.

ולזה הביא לבלעם ראש הפסגה שהוא מקום שעתידים לחטוא שם ויעניש אותם על העתיד, פי היכי דמסתפל במה שעתידין להטיב ומטיב עמהם הכי נמי יסתפל במה שעתידין לחטוא ויעניש אותם על העתיד, לזה בא בלעם ואמר לו אל יעלו דברים אלו על לבך שאין אתה יודע אפני אומה זו עם אלהים, לא הביט און ביעקב אינו מסתפל בעבירות שעתידין לחטוא ואינו דן אותם אלא באשר הוא שם, אבל במצות מסתפל הוא במה שעתידין להטיב ומטיב עמהם וה' אלהיו עמו.

ואם פן אף שנסתפל במה שעתידים לחוג שלש רגלים אינו מסתפל במה שעתידין לחטוא בראש הפסגה, וכי תימא מנ"ל זה דהווי תרתי דסתרון אהדדי, לזה אמר אל מוציאם ממצרים משם יתברר לה דמסתפל במצות שעתידים לעשות ואינו מסתפל בעבירות שעתידין לעשות שהרי בשביל זה יצאו ישראל ממצרים וקלא לא הנה להם שום זכות אלא שנסתפל במה שעתידין לקבל את התורה, וקלא תיקף ומיד אחר מתן תורה עתידין לומר אלה אלהיך ישראל אלא ע"כ לומר שדן אותם על המצות שעתידין לעשות ואינו דן אותם על עבירות שעתידים לעשות, ואם פן אין לה שום תועלת בזה המקום של ראש הפסגה שראית שעתידין לחטוא שם: ובה נבא לכוננת המאמר הפונה קדים.

אתם למה ודבריתם למה, דלכאורה אין מובן לדברים אלו, ומת"ש יפה ז"ל נדחק בפירושו יע"ש. ולי נראה דה"פ דהנה ז"ל בש"ר (פ"א סי' מ"ב) שמדת הדין היתה מקטרגת על ישראל שלא להוציאם ממצרים בשביל מה שעתידין לעשות העגל וכבר נתבאר שהקב"ה לא השגיח בזה לפי שאין הקב"ה דן את האדם אלא באשר הוא שם וכדכתיב וירא און ולא יתבונן, עוד נתבאר דשבטו של לוי לא נשתעבד במצרים משום שעתיד להיות שבט זה לעבודת ה'.

והנה פרעה חכם גדול הנה נראה שישאל עתידין לומר אלה אלהיך ישראל, ומש"ה כשראה למשה שבא לגאול את ישראל תמה בזה ואמר איך יתכן שהוא רוצה לגאולם מאחר שהם עתידין לעשות העגל, וכי תאמר אין הקב"ה דן אלא באשר הוא שם, זה לא יתכן שהרי שבטו של לוי לא נשתעבד בשביל מה שעתידין להיות בעבודת ה' וא"כ מוכח מהקב"ה דן את האדם אף על העתיד, וזהו שאמר אתם למה פלומר למה אתם פנויים, ע"כ לומר שהקב"ה דן על העתיד וראה שאתם עתידים להיות תחת עבודתו לשירת בשם ה' ומש"ה פטר אתכם משעבוד מצרים, א"כ אפוא דבריתם למה שאתם באים במאמר ה' לגאול את ישראל וקלא עתידין הם לעשות העגל ואינם ראויים לגאולה, והוא לא ידע דרכו ה' שאינו מסתפל במה שעתידין לחטוא ואינו דן אותם אלא לפי מעשיהם של אותה שעה אבל לענין הטובה מסתפל במה שעתידין להטיב ודן אותם על העתיד: עוד אפשר לומר פונה אחרת במאמר זה, ונאמר טעם אחר בהא דשבטו של לוי לאהיה בכלל השעבוד.

והענין הוא בהא דאמרינו בב"ר (פרשה ע"ב סי' י"ד) וז"ל ויגלה אל ארץ מפני יעקב ר"א אומר מפני שטר חוב פי גר יהיה ורעה, ע"כ. והקשה מהר"ש יפה ז"ל.

וצ"ע איף ה'ה בידו להנצל מפני הפירו מלל א'חיו. ורש"י ז"ל בפ"ה החנומש פתב אלה לי מפאן ואין לי חלק במתנה שנתנה לו הארץ הלזו ולא בפרעון השטר.

בנראה דס"ל לרש"י שמתנת הארץ עם גזרת ידוע תדע כי גר יהיה זרעה הם שני דברים דשייכי אהדדי דמי שזכה בארץ חייב לפרוע השטר חוב ומי שאינו זוכה בארץ אינו חייב לפרוע השטר חוב.

ומש"ה אומר עשו אין לי חלק בארץ שנתנה לו ולא בפרעון השטר. והכי איתא בספרי פרשת חקת, פה אומר אחיה ישראל מה ראה להזכיר פאן א'חיה, אלא אומר אחים אנחנו בני אברהם שנאמר לו כי גר יהיה זרעה ועל שנינו הנה החוב לפרועו נעברה נא בארצה אין לה לעורר על הברושה של א"י כשם שלא פרעת החוב ע"כ.

נמצינו למדין דמי שזוכה בארץ חייב לפרוע השטר ועשו פיון שלא זכה בארץ לא הוטל עליו חוב השטר, וא"כ לפי זה שבט לוי שלא היה לו חלק בארץ וכדכתיב לא יהיה לפנהים הלויים כל שבט לוי חלק ונחלה עם ישראל וגו', לפיכך לא הוטל עליהם פריעת השטר חוב דכי גר יהיה זרעה.

ואמרין בש"ר (פרשה ה' סי' נ"ו) וז"ל, אומר משה מפני מה נשתעבדו ישראל, אם בשביל שאמר אברהם אבינו במה אדע כי אירשנה ואמרת לו ידוע תדע כי גר יהיה זרעה א"כ הרי עשו מבניו והם צריכים להשתעבד כמוהם ע"כ.

ובזה נבוא לכונת המאמר דפרעה כבר ידע שגזרת ה' היתה שיהיו גרים בארץ לא להם ת' שנה, ועכשיו ראה למשה שרוצה לגאול אותם ועדיין לא היו בארץ לא להם כי אם רד"ו שנה חשב פרעה אולי עלה בדעתו של משה רבינו לומר דכיון דחוב זה היה מוטל על כל זרעו של אברהם וכבר פרעו ישראל יותר ממחצית החוב שראוי שיגאל אותם ויבא עשו ויפרע המחצה האחר, ועל זה בא פרעה והקשה למשה ולאחרון קושיא חזקה ואמר להם איך עלה בדעתכם שאין עליכם לפרוע כי אם מחצית החוב ומש"ה אתם סבורים שפכר נשלם הקץ ואין עוד חוב לפרוע, א"כ אפוא אתם למה פלומר למה אתם פנויים משעבוד וכי אין אתם בכלל כי גר יהיה זרעה, אלא ע"כ לומר שהטעם הוא לפי שאין לכם חלק בארץ ולפיכך לא הוטל עליכם פריעת השטר חוב א"כ ודבריקם למה שאתם באים לומר שפכר הגיע הקץ לגאול את ישראל בטענה שפכר פרעו הם חלקם ויבאו בני עשו ויפרעו חלקם, והלא פיון שבני עשו לא נטלו חלק בארץ אין להם שום חייב לפרוע השטר כמו שאין עליכם חייב כלל לפי שלא נטלתם חלק בארץ: עוד אפשר לומר פונה אחרת במאמר זה עם מאי דאמרין בש"ר (פרשה מ"ג סי' ו') וז"ל, אומר משה במעשה העגל רבון העולם פך אמרת בסיני אנכי ה' אלהיך אלהיכם לא נאמר לא לי אמרת שמה להם אמרת ואני בטלתי את הדבור אתמהא ע"כ.

והקשה מהר"ש יפה וז"ל דא"כ מאי אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים והלא משה לא נשתעבד מעולם ולא הנצרך להוציאו, ותירץ דשמה על מה שברח תחלה מפני פרעה ועל מה שנתגדל בביתו ולא בא לכלל שעבוד ע"כ.

והנראה שהרב ז"ל רצה לתרץ שני תירוצים, האחד הוא דפירוש אשר הוצאתיך הוא על שברח תחלה מפני פרעה, וזה הוא דחוק גדול במשמעות הפתוב כמבואר. והתירוץ

השני הוא דלעולם אשר הוצאתיך מארץ מצרים מבית עבדים הוא כפשוטו, והכונה באמרו אשר הוצאתיך הוא שסבבתי שתתגדל בביתו ומטעם זה לא באת לכלל שעבוד.

וגם תירוצ זה קשה בעיני שהרי כל שבטו של לוי לא היה בכלל השעבוד ומהיכי תימי שמשוה ישמעאל, ולומר דהטעם שלא נשתעבד שבט לוי היה בשביל משה שנתגדל בבית פרעה ובשביל פבדו פטרו כל השבט זו לא שמענו.

והנכון אצלי שהקב"ה נתן בלבו של פרעה שלא להשתעבד בשבטו של לוי מן הטעמים האמורים לעיל טובים השנים, ואם פן עיקר הסיבה מאת ה' היתה זאת, ושפיר קאמר אשר הוצאתיך שהוא היה הסיבה הראשונה.

והנה כבר פתבנו שמדת הדין היתה מקטרגת שלא יהיו ישראל נגאלין לפי שעתידין לומר אלה אלהיך ישראל. והנה פרעה חכם גדול היה ועל זה טען ואמר אתם למה פלומר שאין לכם שעבוד, וכי תימא שפך היתה הגזרה בשבטו של לוי א"כ אפוא דבריכם למה שבאתם לגאול את ישראל והלא אין לכם טענה לפטור את ישראל מעון העגל בטענה אלהיכם לא נאמר לי אמרת ולא להם, דאם פן מאי אשר הוצאתיך והלא שבט לוי לא נשתעבד וכקונשית הרב מהר"ש יפה.

ודוק: הפלל העולה דשבט לוי לא היה בכלל השעבוד. ובזה נתיישב קושאי חזקה שהקשו המפרשים הלא זה הדבר שמצינו בפרשת במדבר במנין הלויים שמנה אותם מן חדש ומעלה והיו כ"ב אלף ומבן שלשים שנה ועד בן חמשים שנה שמנות אלפים ותק"פ והנה לא יגיעו מבן עשרים שנה ומעלה לחצי שבט מישראל הפחות שבכולם, וזה תימא איך לא יהיו עבדיו וחסידיו עם ברוכי ה' כשאר כל ישראל.

ורז"ל נתעוררו בזה ואמרו שהיה הארון מכלה בהם. ויש לתמוה בזה שהרי נושאי הארון לא היו פי אם בני קהת, וא"כ בני גרשון ובני מררי היה להם לפרות ולרבות כשאר השבטים ולא עוד אלא שמצינו שבני קהת שהיו נושאי הארון היו מרובים מבני גרשון ובני מררי, והוא פלא לפי דברי רז"ל שוב ראיתי במדבר רבה (פ"ה) התירוץ מבואר דאדרבה בני קהת היו מועטים מכולם בסיבת הארון, והוא לפי שמצינו בני גרשון מבן חדש ומעלה ז' אלפים ת"ק, וכשחזר ומנה אותם מבן שלשים שנה שהוא זמן העבודה היו שני אלפים ותר"ל, הרי שהיו מבן ל' שנה ק"ל יותר על שליש.

וכן בני מררי מבן חדש ומעלה היו ששת אלפים ומאתים ומבן שלשים שהוא זמן העבודה ג' אלפים ומאתים, הרי שהיו מבן שלשים ק' יותר על חציין. אבל משפחת בני קהת את מוצא מבן חדש מרובה מכל המשפחות שהיו ח' אלפים ות"ר, וכשהוא מונה אותם מבן שלשים שהוא זמן העבודה היו אלפים ותש"ן, הרי שהיו מבן שלשים פחות מהשליש קי"ו.

והטעם לזה לפי שבני קהת היו טועני הארון והיה מכלה בהם לפיכך נתמעטו מבן שלשים יותר מכל המשפחות. אף עיקר הקושאי במקומה עומדת דלמה לא היו בני גרשון ובני מררי מרובים כשאר כל השבטים.

ועוד תימא על רז"ל שצדיין במנין זה לא נשאו הארון שמהיה הקדושה מכלה בהם. וכבר הוקשה זה לראשונים ז"ל.

אף כפי מה שפיתחנו לקמן (בדרך הים דרוש ה'), שטעם הריבוי הנה כדי להשלים גזרת השעבוד של ת' שנה ניחא, דשאר השבטים שהיו בשעבוד הוצרך ה' לרבות אותם כדי שישלימו גזרת השעבוד.

אבל שבטו של לוי שלא היה בכלל השעבוד לא היה שום תועלת נמשך מרבוים וא"כ היו פרים ורבים בדרך כל הארץ: ובזה יובן מאמר הפתוב ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים גם האיש משה גדול מאד וגו'.

ויש לדקדק בתאר זה שתאר את ישראל בלשון עם, שהרי אז"ל פרשת בלק ויחל העם כל מקום שנאמר העם לשון גנאי הוא וכל מקום שנאמר ישראל לשון שפא הוא כו' יע"ש. ואם פו הקא בשעת רצון היה לו לקרותם בלשון של שבח ולומר וה' נתן את חן ישראל.

ועיין מ"ש בזה לקמן בדרך הים דרוש ה'. תו קשה במאי דקאמר גם האיש משה דאין לו קשר עם הקודם גם מלת גם היא מיותרת, וכבר נדחקו בזה ראב"ע ותרמב"ן, ואמרו טעם גם האיש משה כי היו רבים מהם משאילים אותם מפני כבוד משה.

ולא ידעתי למאי אצטרף לזה מאחר שכבר נתן ה' את חן העם בעיני מצרים. ולי נראה דה"פ הפתוב, דהנה כבר פיתחנו (בדרך הים דרוש ה') דמה שזכו ישראל בבית מצרים היה חלף עבודתם ממה שנשתעבדו בהם וכמאמר גביהא בן פסיסא, ואם פו שבטו של לוי שלא היה בכלל השעבוד לא היה בכלל החן.

עוד נקדים מאי דאמרינן ספ"ק דשבועות וכפר את מקדש הקדש זה לפני ולפנים כו', עם הקהל אלו ישראל יכפר אלו הלויים ע"כ. ואמרינן התם דאצטרף קרא יתירא לרבות את הלויים משום דלויים לא איקרו עם.

ומהאי טעמא אמרינן בפרק הרווע דלויים פטורים מליטתן זרוע ולחיים והקיבה משום דכתיב וזה יהיה משפט הפהנים מאת העם ולויים אינם בכלל עם. עוד נקדים מאי דאמרינן בפ"ק דסוטה (דף יג) בא וראה כמה חביבות מצות על משה רבינו שכל ישראל כולם נתעסקו בבית זה והוא נתעסק במצות שנאמר ויקח משה את עצמות יוסף.

והנה כל השבח הזה של משה רבינו אתיא שפיר אם היה בכלל החן שהיה יכול לשאול מאת המצרים. אבל אם לא היה בכלל החן אין פאן שבח כמה שלא נתעסק בבית מצרים דאפשר שאם היה שואל פלי כסף וכלי זהב לא היה נותנים לו.

ולזה בא הפתוב ואמר וה' נתן את חן העם בעיני מצרים, ודקדק הפתוב לומר עם למעט שבט לוי שלא היה בכלל החן וכי תימא א"כ אין שבח למשה כמה שלא נתעסק בבית מצרים מאחר שלא היה בכלל החן, לזה אמר גם האיש משה גדול מאד וגו' ואם היה רוצה לשאול מהם פלי כסף וכלי זהב היו נותנים לו ביתר שאת אלא שהמצות היו חביבות עליו ביותר ולא רצה להתעסק בבית מצרים אלא בהולכת עצמות יוסף כי חפץ חסד הוא, ועליו אמר שלמה בחקמתו חכם לב יקח מצות: דרך מצרים דרוש חמישי פ"ק דברכות דבר נא באזני העם.

אמרי דבי ינאי אין נא אלא לשון בקשה, א"ל הקב"ה למשה בבקשה ממך לה ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים כלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק ועבדום וענו אותם קיים בהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם, ע"כ: מפל הסודים ומפל האמת נודע ה' משפט עשה בצאת ישראל ממצרים, כי הפלה ה' (חסיד לו הנה עם יצא ממצרים תוך זמנו כלפני זמנו, קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים.

והנה רז"ל היטיבו כל אשר דברו בפ"ק דסוטה (דף י"א) וז"ל, דרש ר"ע בשכר נשים צדקניות שהיו באותו הדור נגאלו ישראל ממצרים, שבשעה שהולכות לשאוב מים הקב"ה מזמין להם דגים קטנים בכדיהם ושואבות מחצה מים ומחצה דגים ובאות ושופות שתי קדרות וכו' ומשקות אותן ונזקקות להם בין שפתים, שנאמר אם תשכבון בין שפתים פנפי יונה נחפה בכסף, בשכר תשכבון בין שפתים זכו ישראל לבינת מצרים שנאמר פנפי יונה נחפה בכסף וכו', והולכות ויולדות בשנה תחת התפוח וכו', וכשנגלה הקב"ה על הים הם הפירוהו תחלה שנאמר זה אלי ואנוהו ע"כ.

ויש לדקדק במאמר זה, דבתחלה אמר בשכר נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים ולא הביא ראיה לדבריו אלא דבזכותן זכו לבינת מצרים אבל על עיקר הגאולה שהיתה בשכר הנשים צדקניות לא הביא שום ראיה לדבריו, ואפתי איכא למימר דאף שבינת מצרים הנה בשכרן, מ"מ עיקר הגאולה לא היתה בשבילן, ולזה אפשר ליישב עם מרז"ל בש"ר (פ"א סי' מ"ב) וז"ל, וירא אלהים את בני ישראל וידע אלהים, ידע שהן עתידין לומר זה אלי ואנוהו ועמד וגאלם ע"כ.

והנה ר"ע בסיום המאמר פה דבר דאלו הילדים הפירוהו תחלה, ופרש"י שראו שכינתו פבר ואמרי זה אלי שראינו פבר. הרי שאלו הנשים צדקניות היו סיבה לגאולת ישראל שהרי בסבתם באו לעולם אותם הילדים ואמרו זה אלי ואנוהו, ובשביל שידע ה' שעתידים לומר זה אלי ואנוהו גאלם.

אף אפתי יש לדקדק דלמאי איצטריו זכות הנשים לגאולת ישראל והלא פבר הבטיח ה' לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: ומהר"ש יפה (פ"א סי' ט"ז) תירץ לזה, שאעפ"י שיעד ה' לפדותם היינו לסוף ת' שנה אבל בזכות הנשים צדקניות דלג על הקץ כי לא היו במצרים אלא רד"ו שנה ע"כ.

ודברי הרב ז"ל נאמנו מאד, וכדאמרינן במדרש חזית וז"ל, קול דודי הנה זה בא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות, ר' יהודה אומר קול דודי הנה זה בא זה משה, בשעה שבא ואמר להם לישראל בחדש הזה אתם יוצאים אמרו לו משה רבינו היאך אנו נגאלים והלא אמר הקב"ה לאברהם וענו אותם ת' שנה ועדין אין בידינו אלא רד"ו שנה, אמר להם הואיל והוא חפץ בגאולתכם אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות, ואין הרים וגבעות האמורים כן אלא קצים ועבורים מדלג על החשבונות ועל הקצים ובחדש הזה אתם נגאלים ע"כ.

הרי מבואר שה' דלג על הקץ ממה שגזר, וס"ל לר"ע שדלוג זה הנה בשביל הנשים צדקניות. אף אפתי יש לדקדק דמה התניחסות יש בפעולת אלו הנשים אשר השתדלו שהיו ישראל פרים ורבים עם בינת מצרים עד שנאמר שבשביל זכותם זכו לבינת

מְצָרִים: וְהִנֵּה סְמוּךְ לְמֵאמֶר זֶה דַר"ע אָמְרִי הֵתֵם וַיִּבֶן עָרֵי מְסֻפְּנוֹת שְׁמֻמְסֻפְּנוֹת אֵת בְּעֲלֵיהֶם ע"כ.

וּפְרָשׁ"י שְׁמֻמְסֻפְּנוֹת אֵת בְּעֲלֵיהֶם מְדַלְדְּלוֹת, כְּדַכְתִּיב וַיִּנְצְלוּ אֶת מְצָרִים וּבְשִׁבִיל עֲבוּדָה זֶה הוּא דְאִירַע לָהֶם ע"כ. וְהִנֵּה אִם כְּמֵאמֶר זֶה דְקָאֵמַר דְּבִשְׁבִיל עֲבוּדָה זֶה זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְבִיזוֹת מְצָרִים, יֵשׁ לְדַקְדָּק גַּם כֵּן כֹּל מֵה שְׁדַקְדָּקָנוּ לְדַעַת ר' עֲקִיבָא דְהָא הֵיכֵן רְמִיזָא דְבִשְׁבִיל עֲבוּדָה זֶה זָכוּ יִשְׂרָאֵל בְּבִיזוֹת מְצָרִים, וְהֵלֵא בִיזוֹת מְצָרִים הִיא הַבְּטָחַת ה' שֶׁהַבְּטִיחוֹ לְאַבְרָהָם.

וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּמֵאֵי פְּלִיג רַב וּשְׁמוּאֵל עִם ר' עֲקִיבָא דְמַר אָמַר דְּבִשְׁבִיל כְּפֹדֵד הָעֲבוּדָה זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְבִיזוֹת מְצָרִים וּמַר אָמַר דְּבִשְׁבִיל מַעֲשֵׂה הַנְּשִׂימ צְדָקָנוֹת זָכוּ יִשְׂרָאֵל לְבִיזוֹת מְצָרִים.

וְנִרְאֶה דְכָל זֶה יוֹבֵן עִם מֵאֵי דְאָמְרִינֵן בְּאַחְרוֹן דְּסִנְהֶדְרִין (דָּף צ"א) פַּעַם אַחַת בָּאוּ בְּנֵי מְצָרִים לְדוֹן עִם יִשְׂרָאֵל לְפָנָי אֶלְכְּסִנְדְּרוֹס מוֹקְדוֹן, אָמְרוּ לוֹ הֲרִי הוּא אוֹמֵר וְה' נָתַן אֵת חֵן הַעַם בְּעֵינֵי מְצָרִים וַיִּשְׁאַלְוּם תָּנוּ לָנוּ כֶּסֶף וְזָהָב שְׁנֻטְלָתֵם, אָמַר לָהֶם גְּבִיָּהּ בֶּן פְּסִיסָא הֲרִי הוּא אוֹמֵר וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמְצָרִים שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה תָּנוּ לָנוּ שְׁכָר שֶׁל נְשִׂימ רַבּוּא וְלֹא מְצָאוּ תְּשׁוּבָה לְזֶה וּבְרַחוּ לָהֶם ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק בְּטַעֲנָה זֶה שֶׁל גְּבִיָּהּ בֶּן פְּסִיסָא אִיךָ הִבִּיא פְּסוּק זֶה דְּוּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמְצָרִים ת"ל שָׁנָה, דַּע"כ אֵינּוּ כְּפִשׁוּטוֹ שֶׁהֲרִי לֹא יָשְׁבוּ בְּמְצָרִים כִּי אִם רַד"ו שָׁנָה וְכַמְבֹּאֵר וּמִפְּחַז זֶה הַנְּצָרְכוּ לְשִׁנּוֹת לְתַלְמֵי הַמִּלְחָמָה וְלוֹמַר וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יָשְׁבוּ בְּמְצָרִים וּבְשָׂאֵר אַרְצוֹת ת"ל שָׁנָה.

וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק דְּאִפִּילוּ רַד"ו שָׁנָה שֶׁיָּשְׁבוּ בְּמְצָרִים לֹא הָיוּ כְּנֻלָּם בְּעֲבוּדָה וְכִדְאָמְרִינֵן בְּשִׁמּוֹת רַבָּה (פְּרָשָׁה א' ס' ז') וַיִּמַּת יוֹסֵף וְכָל אָחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא וְגו' לְלַמְדָּה שְׁכָל זְמַן שֶׁהָיָה אֶחָד מֵהֶם קִיָּים מֵאוֹתָם שֶׁיִּרְדּוּ לְמְצָרִים לֹא שְׁעַבְדוּ הַמְצָרִיִּים בְּיִשְׂרָאֵל, עַד כָּאֵן.

וְאִם כֵּן אִיךָ טַעֲנָה גְּבִיָּהּ בֶּן פְּסִיסָא ת"ל שָׁנָה שֶׁל שְׁעַבּוּד. וְהִנֵּה לִינֵשֵׁב כֹּל זֶה הוּא עִם מֵה שֶׁהוֹקְשָׁה לְמִפְרָשִׁים דְּהֵיכֵן נִתְקַיָּים גְּזֵרַת ה' שְׁגִזֵּר וְעַבְדוּם וְעַנּוּ אֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְהֵלֵא לֹא הָיָה מֵעֲבוּדָה וְעַנּוּי לְמַחְצָה לְשִׁלִּישׁ וְלַרְבִּיעַ וְכַמְבֹּאֵר.

וְנִאֲמְרוּ בְּזֶה שְׁנֵי תִירוּצִים, הָאֶחָד הוּא כְּפֹדֵד הָעֲבוּדָה דְכַתִּיב וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעֲבוּדָה קָשָׁה בְּחֹמֶר וּבְלִבְנִים וּבְכָל עֲבוּדָה בְּשָׂדֵה, וְכָל זֶה לֹא הָיָה בְּכָלל גְּזֵרַת ה' שֶׁל וְעַבְדוּם וְעַנּוּ אֹתָם ת' שָׁנָה אֶלֶּא כְּפֹדֵד זֶה שֶׁל עֲבוּדָה שֶׁעָשׂוּ בָּהֶם בְּאוֹתָן הַשָּׁנִים נִחְשָׁב כְּאֵלוֹ נִשְׁתַּעֲבְדוּ בָּהֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה, וְכִבָּר יִיחַס תִּירוּץ זֶה מֵהַר"ש יָפֵה לְמֵאמְרָם בְּשִׁמּוֹת רַבָּה (פְּרָשָׁה ט"ז ס' א') קוּמֵי לָךְ רַעֲיָתִי יָפֵתִי וְלִכִּי לָךְ, אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל רַבּוֹן הָעוֹלָם ת' שָׁנָה אֲמַרְתָּ לָנוּ לְהַשְׁתַּעֲבֵד וְעַדִּין לֹא שְׁלָמוּ, אָמַר לָהֶם כְּבָר שְׁלָמוּ שְׁנֵאמַר כִּי הִנֵּה הַסְתִּיּוֹ עָבַר ע"כ.

דְּלִפִּי הָאֲמַת לֹא שְׁלָמוּ אֶלֶּא דַס"ל לְאוֹתָהּ אֲגָדָה שֶׁה' רַחַם עָלֵיהֶם מִפְּנֵי צַעֲרָם וְכַפֵּד הָעֲבוּדָה וְדַלַּג עַל הַקִּץ, וְזֶהוּ שֶׁהִשִּׁיב ה' כִּי הִנֵּה הַסְתִּיּוֹ עָבַר, כִּי לְהִיּוֹת הַשְׁעַבּוּד קָשָׁה כְּסִתּוֹ הַסְפִּיק לָהֶם הַזְּמַן שֶׁעָבַר ע"כ.

עוד אמרו תירוץ אחר דמה שנתרבו ישראל שלא כדרך הטבע כדכתיב וכני ישראל פרו וישרצו וירבו ויעצמו במאד מאד השלים החשבון של ת' שנה, כלומר פשיעור העבודה שהיו ראויים לעשות בת' שנה עשו בזמן מועט מחמת רבוי האנשים וכזה יובן מאמר הפתוח הקטן והנה לאלה והצעיר לגוי עצום אני ה' בעתה אחישנה.

ויש לדקדק במאמר בעתה אחישנה שהם דברים סותרים זה לזה דאם הוא בעתה אינו אחישנה ואם הוא אחישנה אינו בעתה, ורז"ל נתעוררו בזה ואמרו לא זכו בעתה זכו אחישנה, אף כפי דרכנו נאמר בענין אחר.

והנה מהר"ש יפה הקשה באותה אגדה שפתבנו דר' עקיבא דבשביל אם תשכבון בין שפתים זכו ישראל לבינת מצרים, דהיכי קאמר אמתשכבון שהוא עתיד והלא קרא בלעבר קא מייירי, ומירץ שהפתוב ירמז על העתיד לימות, המשיח שיהיה כימי צאתנו מארץ מצרים ע"כ.

וזהו הפוננה דכי היכי דבמצרים רבוי האנשים הנה סיבה למהר את הקץ הכי נמי לעתיד לבא שאף שגזר ה' שנהיה בגלות סוף מה מ"מ בסבת רבוי ישראל יבא הגואל קודם הזמן שגזר ה', לפי שפך היא המדה שרבו ישראל משלים הזמן.

וזהו אמרו הקטן והנה לאלה והצעיר לגוי עצום ולפיכך אני ה' בעתה הוא בעתה לפי שפך היא המדה, ואחישנה, לפי שה' הוא המרבה לישראל כדי להביא הגואל קודם זמנו: ובזה הנה מתרץ הרב מר דודי ז"ל מה שהקשה הרא"ם בפרשת שמות על מה שכתב רש"י וימת מלך מצרים מלמד שנוצטרע והנה שוחט תינוקות ישראל ורוחץ בדמם ע"כ.

והביא מה שאמרו בשמות רבה שאמרו לו חרטומיו אין לה רפואה אלא פשתשחוט מקטני ישראל ק"ן בפוקר וק"ן בערב ותרחוץ בדמיהם שתי פעמים ביום, דאם פן איך יתישב המדרש הזה על ויאנחו בני ישראל מן העבודה דלפי המדרש הזה ויאנחו בני ישראל סתמא מיבעי ליה שאז היינו מפרשים שואנחו מחמת הגזרה הרעה על שחייטת: הפנים ולא מן העבודה עכ"ד.

והניח הדבר בתומה. והוא ז"ל הנה מפרש דישאל בראותם השעבוד היו מצטערים מחמת שראו שהגזרה היתה ת' שנה ועדיין הנה חסר מן המנין הרבה אלא שפשוטו שהיו מתרבים שלא כדרך הטבע היו מתנחמים ואומרים דאין ספק דהקב"ה ידלג על הקץ מחמת רבוי האנשים, אבל עכשיו שנוצטרע פרעה והנה שוחט לרפואתו ק"ן ילדים בפוקר וק"ן בערב ואם פן אין פאן רבוי אנשים כדי למהר את הקץ, ועל זה ויאנחו בני ישראל מן העבודה כלומר מי יוכל לסבול עבודה זו עד תשלום ת' שנה, אלו דבריו ז"ל.

ובזה ניחא מה שתבע גביהא בן פסוסא שזכר עבודה של ת"ל שנה של ס' רבוא, דאע"פ שלא נשתעבדו ישראל במצרים כל זה הזמן מפל מקום קנשי העבודה ומה שנתרבו ישראל שלא כדרך הטבע השלים הזמן ואע"פ שהיו ישראל במצרים יותר מששים רבוא וכדאמרינו במדרש ותמונים עלו בני ישראל מלמד שאחד מחמשה עלו והשאר מתו בשלשת ימי החשוף, מ"מ פיון שהרבו השלים החשבון של ת"ל שנה פיון שתבע ת"ל שנה של שעבוד מש"ה לא תבע אלא שזכר של ששים רבוא:.

ובזה ניתקא דר' עקיבא ורב ושמואל לא פליגי ומר אמר חדא ומר אמר חדא ולא פליגי, דרבי עקיבא נקט הטעם דמה שהשלים הקץ הנה בסיבה מה שנתרבו שלא פדרה הטבע, ולזה אמר דבשביל נשים צדקניות נגאלו ישראל ממצרים דבשביל שהשתדלו להזדקק לבעליהן ונתרבו ישראל שלא פדרה הטבע נשלם הקץ קודם הזמן וגאלם.

ומש"ה זכו ישראל לבית מצרים, לפי שאם היו נגאלים בלתי השלמה לא היו זוכים בבית מצרים שהרי הבטחת ואחרי כן יצאו ברכוש גדול הוא בתנאי שישתעבדו במצרים ת' שנה, אבל עכשיו דבשבילם נתרבו ישראל נמצא דכבר נשלם הזמן של ת' שנה וא"כ בדין זוכים ישראל בבית מצרים.

ורב ושמואל ס"ל דרבי העבודה השלים הקץ, ומש"ה אמרו דבשביל רבוי העבודה זכו לבית מצרים. הכלל העולה דשני טעמים הוצרכו ישראל כדי לדלג את הקץ ולהשלים הגזרה של ועבדום וננו אותם ת' שנה.

האחד הוא פנוד העבודה, והשני מה שנתרבו ישראל שלא פדרה הטבע. וזהו פנונתם באותה שפתבנו שפשאמרו ישראל איך אנו נגאלים השיב להם משה אינו מביט בחשבונותיכם אלא מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות ואין הרים וגבעות אלא קצים וחסבונות כו' דלמאי אצטריכו תרי דלוגים מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות בחד דלוג סגי אלא שפנונתם היא ששתי סיבות היו שנשלם הקץ באותו זמן ועמד וגאלם.

האחת היא פנוד העבודה והשנית היא מה שנתרבו ישראל שלא פדרה הטבע. וזה מה שהשיב להם משה מדלג על ההרים מקפץ על הגבעות: ובה יובן מאי דאמרינן בשמות רבה (פרשה ג' סי' י"א) ושמעו לקולך למה שמסורת גדולה היא בינדם שכל גואל שיבא ויאמר להם פקידה פפולה גואל של אמת הוא ע"כ וכבר הביארש"י אגדה הלזו בפירושו, והרמב"ן הוקשה לו וז"ל ויש עליך לשאול ומנין להם שיאמינו שמה משה שמע במסורת הזאת כמותם וי"ל כה קבלו מיוסף ששמע מפי הנביא אביהם שהראשון שיבא ויאמר להם בלשון הזה הוא הנה הגואל וגלוי וידוע לפני הקב"ה שלא יבא אדם ויכזב בהם ובכה הבטיחם ע"כ.

ויש לדקדק דכיון שכה הבטיח ה' שלא יבא ויכזב שום אדם למה זה נתן סימן זה דפקידה בכל סימן שהיה יאמינו מאחר שכבר הבטיח ה' שלא יבא אדם ויכזב ועוד יש לדקדק במאמר זה דקאמר שכל מי שיבא ויאמר פקידה פפולה הוא גואל של אמת דלמאי אצטריף כפל הפקידה בחדא פקידא סגי.

אף עם מה שפתבנו בשם המפרשים יתישב הכל, דמסורת היא בינדם שכל מי שיאמר פקידה פפולה הוא הגואל, והפונה הוא דשתי פקידות הוצרכו ישראל כדי ליגאל קודם זמנם, האחת היא קושי השעבוד ששתעבדו בהם המצריים, והשנית היא מה שנתרבו ישראל.

וישראל הנה להם בקבלה שכל מי שיאמר פקידה פפולה ויאמר להם הפירוש דלמאי אצטריף פקידה פפולה הוא גואל של אמת וישראל לא היו יודעים טעם כפל הפקידה וגם הנה קשה בעיניהם דאיך יתכן שהיו נגאלים קודם שנשלם הזמן של ת' שנה.

והקב"ה גילה למשה טעם כפל הפקידה וכוזה הודיע לו איך נשלם הזמן והוא אומר לך ואספת את זקני ישראל ואמרתי אליהם פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים דהיינו פקדתי אתכם שאתם מתרבים שלא כדרך הטבע ופקדתי העשוי לכם במצרים דהיינו פונד העבודה ואמר אעלה אתכם מעני מצרים ושמעו לקולך אף שלא הגיע הזמן לפי שאתה נותן להם הטעם שהוא רמוז במסורת שבידם שכל מי שיבא ויאמר פקידה כפולה הוא גואל של אמת: ועם זה יובן מאי דאמרינו בשמות רבה (פרשה ב' סי' א') ומשה היה רועה ה"ד יודיע דרכיו למשה שהודיע דרך הקץ למשה ע"כ.

ויש לדקדק דמה היא פונתם באומרם שהודיע דרך הקץ למשה וכלא כל ישראל ידעו הקץ פיון שבא משה ואמר להם מפי ה' שרוצה לגואלם. אף עם מה שפכתנו הדברים כפשוטם, שהודיע ה' למשה דרך הקץ כלומר דאף שלא נשלם הזמן של ארבע מאות שנה ודלג על הקץ מכל מקום הודיע לו מאיזה טעם דלג על הקץ, ונהו באומר פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים דהיינו פונד העבודה ורובי האנשים ששתי סיבות אלו היו סיבה לדלג את הקץ.

וכוזה יובן מאי דאמרי בשמות רבה (פרשה ה' סי' י"ו) וז"ל ויאמן העם שפך היה מסורת בידם שכל גואל שיבא ויאמר פקד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת פיון שבא משה ואמר פקד פקדתי אתכם מיז ויאמן העם במה האמינו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניו ויקדו וישתחוו ויקדו על הפקידה, וישתחוו על כי ראה את עניו ע"כ.

ויש לדקדק במאמר אה טובא קדא דמה שאלו במה האמינו וכלא ישראל הם מאמינים בני מאמינים, ועוד שפבר אפרו שפך הוא מסורת בידם שכל גואל שיבא ויאמר פקד פקדתי אתכם הוא גואל של אמת ואם כן כוזה הוא שהאמינו.

עוד יש לדקדק במה שתיקצו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניו, דמה חשובה היא זאת לשאלתם במה האמינו דאפתי יש לשאול במה האמינו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניו.

עוד יש לדקדק במה שסיימו ויקדו וישתחוו ויקדו כי פקד ה' את בני ישראל, וישתחוו כי ראה את עניו, דמשמע שהם שני דברים נפרדים הא' הוא כי פקד ה' את בני ישראל והשני הוא וכי ראה את עניו ונתנו הודאה לה' על כל אהד ואהד וכלא הכל הוא דבר אהד דהיינו כי פקד ה' את בני ישראל, ובעיקר הכתוב ג"פ יש לדקדק דקאמר כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניו דמשמע שנתנו הודאה לה' על ב' דברים וכלא עיקר ההודאה אינה אלא על כי פקד ה' את בני ישראל ומה איכפת להו לישראל לבקש טעם על הפקידה אף עם מה שפכתנו תישב.

והנה בתחלה אפרו ויאמן העם שפך היה מסורת בידם שכל גואל שיבא ויאמר פקד פקדתי הוא גואל של אמת, ואח"כ שאלו ובמה האמינו והיא ממש קושיותו של הרמב"ן במה האמינו שמה משה שמע במסורת) פמותם, ותיקצו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את עניו שפירש להם משה פירוש של פקד פקדתי שהוצרך ה' כדי לדלג על הקץ ולגואלם קודם הזמן לשתי פקידות דהיינו לפקוד את בני ישראל שנתרבו שלא כדרך הטבע, וכי ראה את עניו דהיינו פונד העבודה מה שלא נגזר עליהם ומש"ה דלג על

הקץ וזהו שסיימו ונקדו וישתחוו, ונקדו כי פקד ה' את בני ישראל, וישתחוו כי ראה את ענים, שנתנו הודאה לה' על שבקש שני חשבונות פדי לדלג על הקץ ולמהר לגאלם.

ובאלו שני חשבונות נחשב פאלו נשתעבדו ישראל במצרים ת' שנה: וזהו שכתוב ויגד למלך מצרים כי ברח העם וינהפף לבב פרעה ועבדיו אל העם ויאמרו מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו.

ופרש"י וינהפף נהפף ממה שהיה שהרי אמר להם קומו צאו מתוך עמי, ונהפף לב עבדיו שהרי לשעבר היו אומרים עד מתי יהיה זה לנו למוקש ועכשיו נהפכו לרדוף אחריהם בשביל' ממונם שהשאילום.

והו הו דברי המכילתא. ואני תמיה בזה דמשמע מדבריהם דמה שנהפכו לרדוף אחריהם הוא דוקא בשביל ממונם שהשאילום ואלמלא המזון לא היו רודפין אחריהם והפסוק אומר בהפך מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו, דמשמע דמה שרדפו אחריהם הוא משום שהיו רוצים להשתעבד בהם ולא בשביל ממונם שהשאילום.

ונראה דזה יובן עם מאי דאמרינו בספרי הענק תעניק לו מצאנא מגרנא ומיקבא וגו' וזכרת כי עבד היית במצרים, כשם שאני הענקתי לה במצרים שנאמר וינצלו את מצרים אף אתה הענק תעניק לו ע"כ.

וכן פירש"י וזכרת כי עבד היית והענקתי ושנית לה מבית מצרים ובית הים אף אתה הענק ושנה לו. הו אמת שדברי רש"י הללו דדרש הענק תעניק לומר שיעניק וישנה לא ידעתי פירושו, גם בהר"ם לא מצאתי רמז לדין הזה ומסוגיא דפ"ק דקדושין (דף י"ז) נראה הדין מזה דאמרינו אשר ברכה ה' אלהיך יכול נתברך הבית בגללו מעניקין לו לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין לו ת"ל הענק תעניק מ"מ הרי דרבו דהענק תעניק אצטריך לומר דאפי' לא נתברך הבית בגללו מעניקין לו, ור"א בן עזריה דס"ל דבריהם פכתבו נתברך הבית בגללו מעניקין לו לא נתברך הבית בגללו אין מעניקין לו אמרינו התם דלדידה מאי דכתיב הענק תעניק הוא משום דדברה תורה כלשון בני אדם.

הרי דדרשה הלזו דרש"י דיעניק וישנה לא אתי לא כרבנו ולא כראב"ע ודברי רש"י צריכים לי תלמוד: הפלל העולה דסברת הספרי ורש"י הוא דמה שזכו ישראל בבית מצרים מדין הענקה נגעו בה: ועם זה תישב מה שאמרו בספרי וגם ערב רב וגו' וצאן ובקר מקנה כבד מאד כן נתקנים ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ע"כ.

ויש לתמוה דלמה לא נתקנים הבטחת הקב"ה דואחרי כן יצאו ברכוש גדול במה שנטלו פלי כסף וכלי זהב ונתקיימה במה שנטלו צאן ובקר. ונראה שדעת זאת האגדה דהבטחת ה' דואחרי כן יצאו ברכוש גדול מדין הענקה נגעו בה, ואמרי' בפ"ק דקדושין תניא יכול לא יהיו מעניקין אלא מצאן גרן ויקב מנין לרבות כל דבר ת"ל פאשר יברכה, א"כ מה ת"ל צאן גרן ויקב לומר לה מה צאן גרן ויקב ישנו בכלל ברכה אף פל שישנו בכלל ברכה יצאו פספים ע"כ, ומש"ה אמרו בספרי דדוקא במה שהולכו עמהם צאן ובקר נתקיימה הבטחת ה' דואחרי כן יצאו ברכוש גדול לפי שהוא דבר שפרה ורבה וישנו בכלל ברכה למעוטי כסף וזהב שאינם בכלל ברכה ואין מעניקין מהם שלא נתקנים בהם

הבטחת ה' דואחרי כן יצאו ברכוש גדול משום דהבטחה זו מדין הענקה נגועו בה וכדכתיבנא.

ואמרין בפ"ק דקדושין פלו רבנן יכול לא יהיו מעניקין אלא ליוצא בנש מנין לרבות יוצא ביובל ובמיתת האדון ואמה העבריה בסימנין ת"ל תשלחנו וכי תשלחנו, יכול שאני מרבה בורח ת"ל וכי תשלחנו חפשי מעמך יצא בורח שאין שלוחו מעמך ע"כ.

למדנו מפאן דבבורח ליפא הענקה: ובזה יאיסב מאמר אחד לרז"ל בספרי שאמר משה לפרעה אין אנו יוצאין מפאן עד שתאמר הרי אתם ברשותכם הרי אתם בני חורין ויש לדקדק דלאיזה תכלית הוצרך משה רבינו לכל זאת דמאחר שאינו מעכב לישראל בהליכתם יצאו ע"כ שלא בטובתו.

אף לפי מ"ש דבבורח ליפא הענקה אפשר לומר דס"ל לאגדה זו דמה שלקחו ישראל כליפסוף וכלי זהב מדין הענקה נגועו בה ואם היו יוצאים שלא ברשות פרעה לא היו זוכים בבגזות מצרים דלא קרינו בהו וכי תשלחנו חפשי מעמך, מש"ה הוצרך מרע"ה שיאמר פרעה הרי אתם ברשותכם הרי אתם בני חורין כדי שפנה יהיו זוכים בבגזות מצרים מדין הענקה: ובזה נבא לכונת הכתוב ויגד למלך מצרים וגו'.

דראה פרעה דישאל לקחו כלי כסף וכלי זהב וינצלו את מצרים ודן בדעתו שאין זה משום שכר עבודתם שהרי לקחו שכר עבדות של ת' שנה והם לא נשתעבדו בהן כל זה הזמן אלא מדין הענקה נגועו בה.

והענקה אין לה שיעור, אבל עכשיו שהוגד למלך מצרים פי ברח העם ובבורח ליפא הענקה ויהפך לכב פרעה ועבדיו בשביל ממונם שהשאלום, ואמרו דע"כ אין זה מטעם הענקה אלא בשביל שכר פעולתם וכסברת גביהא בן פסיסא וראו שלקחו שכר פעולה של ת' שנה והם לא נשתעבדו בהם כל זה הזמן א"כ נטלו ישראל מוקדם מה שהוא חלף עבודתם, וא"כ מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו שהרי כבר שלמנו להם אף מה שעתידים לעבוד אותנו.

נמצא דבשביל המזון רצו לרדוף אחריהם להשתעבד בהם. אף לפי האמת טעה פרעה לפי דבסיבת רבוי העבודה ומה שנתרבו ישראל שלא כדרך הטבע חשיב פאלו נשתעבד בהם ת' שנה ולעולם דמה שלקחו הוא חלף עבודתם של ת' שנה וכסברת גביהא בן פסיסא: ומעתה נתנה ראש ונשובה לישוב מאמר הקודם.

והקושי מפורסם דלמה לן לטעמא שלא יאמר אותו צדיק ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים תיפוק ליה דהקב"ה הבטיחו לאברהם וצריך לקיים הבטחתו, והוא אמר ולא יעשה. עוד יש לדקדק דלמאי איצטרף ליה לאברהם לומר ועבדום וענו אותם קיים בהם לא הול"ל אלא ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם דזהו עיקר התרעומת.

ולכאורה היה נראה לומר דהפננה היא דנדאי אברהם ידע דהבטחת ואחרי כן יצאו ברכוש גדול היתה בתנאי שישתעבדו במצרים ת' שנה וכדכתיב ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה, אף תלונת של אברהם היא דועבדום וענו אותם מיהא קיים בהם דנהי דלא קיים ת' שנה לפי שדלג על הקץ מ"מ כבר קיים קצת מאמר ועבדום וענו אותם

אָבֵל וְאַחֲרָיָהוּ כִּי יֵצְאוּ בְּרִכְוֹשׁ גְּדוֹל לֹא קִיָּיִם בָּהֶם כָּלֵל, וּמִשׁ"ה הַנּוֹצֵרֶה ה' לְחִלּוֹת פְּנֵי מִשְׁהָ שִׁישְׂאָלוּ יִשְׂרָאֵל כָּלִי כֶסֶף וְכִלְיָי זָהָב כְּדִי שֶׁלֹא יִהְיֶה לוֹ לְאוֹתוֹ צְדִיק אֲפִי תַרְעֻמַּת דְּבָרִים.

אָמְנָם נִרְאָה דְזֶה יוֹבֵן עִם מֵאֵי דְאַמְרִינוּ בְּפִרְקֵי הַגּוֹזֵל קָמָא (צ"ו צ"ו) שֶׁהִקְשִׁי לְרַב דְאַמְרֵי דְעִבְדָּא כְּמִקְרָקְעֵי דְמִי וְהָאֵמֵר רַב דְנִיָּאֵל בְּרֵי קִטְיָנָא אָמֵר רַב הַתּוֹקֵף בְּעִבְדוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ וְעָשָׂה בּוֹ מְלָאכָה פְטוּר וְאִי ס"ד עִבְדָּא כְּמִקְרָקְעֵי דְמִי אָמֵר פְטוּר בְּרִשׁוֹת מְרִיָּה קָאֵי, וְחִירְצוֹ הֵכָא בְּמֵאֵי עֶסְקִינוּ שֶׁלֹא בְשַׁעַת מְלָאכָה, וּפִירִשׁ"י שֶׁלֹא בְשַׁעַת מְלָאכָה בְשַׁעַת שֶׁאֵינָם רְגִילִים לַעֲשׂוֹת מְלָאכָה אוֹ שֶׁאֵינָם עֹשִׂיִם לְבַעֲלֵיו לַעֲשׂוֹת, וְחִזְרוּ וְהִקְשִׁי מִי נִיחָא לִיה דְלִכְחוּשׁ עִבְדִּיה וְחִירְצוֹ אָמְרֵי הֵכָא נְמִי נִיחָא דְלָא לִיסְתְרִיָּה עִבְדִּיה.

וּפִירִשׁ"י ז"ל דְלָא לִיסְתְרִיָּה עִבְדִּיה שֶׁלֹא יִרְגִיל לְהִיּוֹת בְּטַל וּמִתְעַצֵּל, ע"כ. נִמְצְיָנוּ לְמַדִּין דְהַתּוֹקֵף בְּעִבְדוֹ שֶׁל חֲבֵרוֹ אִם מְבַטֵּל אוֹתוֹ מִמְלָאכַת רַבּוֹ חֲיִיב, אִף אִם אֵינוֹ מְבַטֵּל אוֹתוֹ מִמְלָאכַת רַבּוֹ פְטוּר וְאִף דְנִכְחוּשׁ עִבְדִּיה וְהִנֵּה אֵין סָפֵק שִׁישְׂאָל הֵם עִבְדִּים לְמָקוֹם וּכְמֵאֵמֵר הַפְּתוּב עִבְדֵי הֵם, וְהִנֵּה פְרַעַה תְּקַף בְּעִבְדֵי שֶׁל מְקוֹם וְעָשָׂה בָהֶם מְלָאכָה, וְאִם יִשְׂרָאֵל הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם פְּשִׁיטָא שֶׁהָיוּ הַמְצָרִים חֲיִיבִים לְשַׁלֵּם שְׂכָר פְּעוֹלָתָם לְפִי שֶׁהָיוּ מְבַטְלִים אוֹתָם מִמְלָאכַת רַבּוֹ שֶׁלֹא הָיוּ יְכוּלִים לְקַיֵּם הַמְצָוֹת בְּסִיבַת הַשְּׁעֵבּוּד וְאֵין לָהּ מְבַטֵּל מִמְלָאכַת רַבּוֹ גְדוֹל מְזֵה, אִף אִם לֹא הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם פְּשִׁיטָא דְפְטוּרִים מְשַׁלְּמִים שְׂכָר פְּעוֹלָתָם שֶׁהָרִי לֹא בְטָלוּ אוֹתָם מִמְלָאכַת רַבּוֹ וְאִדְרַבָּה רְאוּי לְהַחְזִיק לָהֶם טוֹבָה דְאַפְשֵׁר דְבְּסִיבַת הַשְּׁעֵבּוּד לֹא הָיָה לָהֶם פְּנָאֵי לְחִטּוֹא, וְכִדְאַמְרִינוּ דְנִיחָא לִיה לְאֲדוֹן דְלָא לִיסְתְרִיָּה עִבְדִּיה וְכָל שְׂכָן אִם בְּסִיבַת הַשְּׁעֵבּוּד לֹא הָיוּ חוֹטְאִים וְהִנֵּה מְצִינּוּ לְרַז"ל שֶׁאָמְרוּ גוֹי מְקָרֵב גוֹימָה אֵלוֹ עוֹבְדֵי ע"ז אִף אֵלוֹ עוֹבְדֵי ע"ז.

וּבְשִׁמּוֹת רַבָּה (פְּרָשָׁה ו' ס' ז') אָמְרוּ וְלֹא שְׁמַעוּ אֵל מִשְׁהָ מְקוֹצֵר רִיחַ וּמִעֲבֻדָּה קִשָּׁה הָיָה קִשָּׁה בְּעֵינֵיהֶם לְפָרוֹשׁ מַע"ז, וְכֵן יִחְזַקְאֵל מְפָרֵשׁ וְאוֹמֵר לָהֶם אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו הַשְּׁלִיכוּ וּבְגִלּוּלֵי מְצָרִים אֵל תִּטְמְאוּ, רְאֵה מַה פְּתִיב אִישׁ שְׁקוּצֵי עֵינָיו לֹא הַשְּׁלִיכוּ ע"כ.

וְכֵאֵלָּה רַבּוֹת לְרַז"ל, וְא"כ מִן הַדִּין אֵין לָהֶם לִיקָח שְׂכָר פְּעוֹלָתָם אֲלֵא שֶׁה' בְּרוּב. חֲסִדֵי הַפְּלִיא לַעֲשׂוֹת עִמָּהֶם שְׂאֵף שְׁמֵן הַדִּין לֹא הָיָה לָהֶם לִיקָח שְׂכָר פְּעוֹלָתָם נְתָן.

לָהֶם שְׂכָר פְּעוֹלָתָם: וּבָזֶה יוֹבֵן פְּסוּק וְה' נְתָן אֶת חֲזַן הָעָם וּגו'. דְיִישׁ לְדַקְדַּק לְפִי דְבָרֵי רַז"ל שְׂכָל מְקוֹם שְׁנֵאֵמֵר עִם לְשׁוֹן גְּנָאֵי הוּא א"כ הֵכָא דְשַׁעַת רְצוֹן הָיָה לֹא לְקִרְוָתָם בְּלִשׁוֹן שֶׁל שְׂבַח וְלוֹמֵר וְה' נְתָן אֶת חֲזַן יִשְׂרָאֵל, וְעֵינָן מ"ש לְעֵיל בְּדְרוּשׁ הַקְּדוּם יַע"ש.

אָמְנָם עַל פִּי הָאֵמֹר יָבֵא עַל נְכוּן, דְכּוֹנֵת הַפְּתוּב לּוֹמֵר דַּע"פ שֶׁבְּאוֹתוֹ פִּרְקֵי לֹא הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם וְלֹא הָיוּ זְכָאִים בְּבִינַת מְצָרִים אֲפ"ה הַגְּדִיל ה' לַעֲשׂוֹת עִם אֵלָּה וְנְתָן אֶת חֲזַן הָעָם כְּדִי לְזַכּוֹתָם.

.

.

.

בבית מצרים חלף עבודתם: ובזה יובן מאי דאמר' בשמות רבה וז"ל, יודיע דרכיו למשה וגו' רחום וחנון ה', יודיע דרכיו למשה שהודיע דרך הקץ למשה, רחום שרחם על ישראל ולא נגעו בהם המכות וחנון שנתן חן העם בעיני מצרים, ע"כ.

ונש לדקדק במה שאמרו רחום שרחם על ישראל ולא נגעו בהם המכות דמהיכא תיתי שיגעו בהם המכות. וכבר נתעורר בזה שם מהר"ש יפה וכתב שהיו ראויים שהיו המכות נוגעות בהם לפי שהיו רשעים ומה נשתנו אלו מאלו.

עוד יש לדקדק במה שפייס המאמר וחנון שנתן חן העם בעיני מצרים דמה שייכות יש לדברים הללו עם הקודם. אף עם מה שכתבנו יובן היטב שכבר הקדמנו דלפי האמת לא נשלם הקץ של ת' שנה שגזר ה' בין הבתרים אלא שבשני דברים נחשב פאילו נשלם הקץ דהיינו בכבוד העבודה ובמה שנתרבו ישראל.

ונהו שאמרו יודיע דרכיו למשה שהודיע דרך הקץ למשה דהיינו שאמר לו פקד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם. במצרים דבשתי פקידות הללו נשלם הקץ, וחזר ואמר רחום שרחם על ישראל ולא נגעו בהם.

המכות שמן הדין היו ראויים ללקות כמו המצריים, והפונה בואו וראו חסדי המקום עם ישראל למי עולל זה לעשות תחבולות כדי למהר את הקץ לעם שברחמיו לא נגעו בהם המכות שהיו ראויים ללקות גם הם, ומלבד שלא נגעו בהם המכות עשה תחבולות כדי למהר את הקץ, ומלבד כל זה וחנון שנתן את חן העם בעיני מצרים כדי שיקחו שכר פעולתם פאלו' היו צדיקים גמורים ובטלו אותם ממלאכת רבם, ומן הדין היו פטורים מהחזיק להם טובה שאפשר שבסיבת השעבוד לא היה להם פנאי לחטוא וכדאמרנו גיחא ליה לאדון דלא לסתרי עבדיה: וזהו פונת הפתוב ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, ותרגם יונתן ואין בשבטיו כושל ולא איתדנו עם מצראי לאתקטלא ונהה פונתו היא שמן הדין היה ראוי שהיו נדונים עם המצריים וכמו שכתבנו רחום שלא נגעו בהם המכות, אלא שיש לדקדק מה ענין זה עם ויוציאם בכסף וזהב, דמאחר שאנו נוהגים הודאה לה' שנתן להם כסף וזהב איך נחזור ונודה לה' שלא הרגם עם המצריים, אף עם מה שכתבנו יובן שדוד שבח לה' ואמר ויוציאם בכסף וזהב, וכי תימא מה שבח הוא זה והלא חייבים היו לתת להם שכר פעולתם, לזה אמר ואין בשבטיו כושל פלומר שמן הדין שהיו נדונים עם המצריים לרעה לפי שלא היה שום הפרש ביניהם אלא שה' בחסדיו לא דן אותם עם המצריים וא"כ אין להם למצריים חיוב לתת להם שכר פעולתם דמאחר שהיו רשעים הרי לא בטלו אותם ממלאכת רבם ואעפ"כ ויוציאם בכסף וזהב פאלו' היו צדיקים גמורים ובטלו אותם ממלאכת רבם: ובזה יובן מאמר אחד בבראשית רבה (פרשה מ' ס' ח') ולאברם היטיב בעבורה, ר' פנחסב"ש ר' הושעיא רבה אמר אמר הקב"ה לאברם אבינו צא וכפוש הדרך לפני בניך, אתה מוצא כל מה שכתוב באברם פתוב בבניו כו' באברם פתיב ואברם כבד מאד במקנה בכסף וזהב ובשאר פתיב ויוציאם בכסף וזהב, ע"כ.

וכבר נכפל מאמר זה בפרשה מ"א ס' ג' וז"ל ואברם כבד מאד במקנה בכסף וזהב הדא הוא דכתיב ויוציאם בכסף וזהב ע"כ. וכתב שם מהר"ש יפה שענייני האבות סימן

לבנים, ומ"ש פאן ואברם פבד מאד לרמוז שגם בניו יצאו ברכוש גדול ממצרים כדי לתרוצי מי משתבח אברם בעושר אשר בא לו בענין רע שלקחו את אשתו כו' יע"ש.

והנה דבריו האמת והצדק במ"ש שכל ענייני האבות היו סימן לבנים, וכבר האריך בזה הרמב"ן בפירושו התורה. אף יש לדקדק דלמה הביאו פסוק מכתובים ויוציאם בכסף וזהב ולמה לא הביאו מקרא מלא פתוב בתורה וישאלו.

ממצרים פלי כסף וכלי זהב וינצלו את מצרים: אמנם במה שפתבנו יתישב, שפבר ידוע מ"ש הרמב"ן בפירושו התורה ודע כי אברהם אבינו חטא חטא גדול בשגגה שהביא אשתו הצדקת במכשול עון מפני פחדו פן יתרגוהו ויהיה לו לבטוח בה' שיציל אותו ואת אשתו ואת כל אשר יש לו, גם יציאתו מן הארץ מפני הרעב יש בו עון אשר חטא כי האלהים ברעב יפדנו ממנות, ועוד האריך בזה, יע"ש.

ובזה נבא לכונת המאמר שהוקשה לו דמאחר שאברהם אבינו חטא בזה במה שהביא את אשתו הצדקת במכשול אף יתכן שה' יתן לו עושר ונכסים שנתעשר אברהם אבינו בשביל המעשה הזה המגונה.

לזה השיב הה"ד ויוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל, כלומר דכל מה שאירע לאבות הוא סימן לבנים וכשם שאברהם אבינו לא היה מן הראוי לזכות בעושר שהוא של פרעה אלא שה' הפליא חסדיו עמו ה"נ בניו אע"פ שמן הדין לא היו ראויים לבינת מצרים משום חלף עבודתם ואע"פ"כ זכו לבינת מצרים, ונדבר זה דישאל לא היו ראויים לזכות לבינת מצרים אינו נלמד אלא מפסוק דיוציאם בכסף וזהב ואין בשבטיו כושל וכמו שפתבנו פפי מה שתרגם יונתן עלה בידינו דמה שזכו ישראל לבינת מצרים הוא חלף עבודתם, אף קשה דממאמר הקודם דקאמר שלא יאמר אותו צדיק ואח"כ יצאו ברכוש גדול לא קיים בהם מוכח דהבטחת ה' לאברהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול היינו מה שזכו לבינת מצרים.

ובמדרש אמרי' וישנובו ויחננו לפני פי החירות פאן נתקיים בהם ואח"כ יצאו ברכוש גדול לפי שכל אוצרות יוסף היו שם. ותימה שהרי כבר קיים ה' הבטחתו במה ששאלו ממצרים פלי כסף וזהב.

ועוד לסברת ר' הונא דאיתא בב"ר (פמ"ד סי' ו') דכל מקום שנאמר אחר סמוך אחריו מופלג אף יתכן לומר דבבינת מצרים נתקיים ואח"כ יצאו ברכוש גדול שהרי אין לה סמוך גדול מזה.

והנראה לי בזה הוא דלעולם הבטחת ה' נתקיים בפני החירות וכסברת ר' הונא דאחריו מופלג, וס"ל לרז"ל דמה שלקחנו ממצרים פלי כסף וכלי זהב היה חלף עבודתנו ואינו מה שהבטיח אותנו ה' ואח"כ יצאו ברכוש גדול, דלזה מה צריך הבטחה דמהיכא תיתי שלא ישלמו לנו שכר עבודתנו, אלא שהבטחת ה' היא דמלבד מה שלקחנו שכר עבודתנו עוד זאת ואח"כ יצאו ברכוש גדול שה' העניש את המצריים בשביל מה שנתעבדו בנו על פרחנו בגופנו ובממוננו, וזהו שאמר ה' לאברהם וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואח"כ יצאו ברכוש גדול שהכל הוא גמול למצרים על מה שהרעו לנו ובה נבא לכונת.

המאמר שאמר הקב"ה למשה בבקשה ממך לך ואמור להם לישראל בבקשה מכם שאלו ממצרים פלי כסף וכלי זהב שלא יאמר אותו צדיק וכו', דלפי האמת הבטחה הלזו שהבטיח ה' לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול נתקיימה פשוטו לפני פי החירות וכמאמר רז"ל ובנות מצרים היתה שוכר עבדותם, אלא ששמן הדין הגמור לא היו חייבים המצריים לשלם להם שוכר עבדותם לפי שהיו רשעים ולא היו מבטלים אותם ממלאכת רבם, אלא שאם לא היו זוכים לבנות מצרים ואח"כ היו זוכים בבנות פי החירות אברהם שלא ידע שישאל לא היו עושים רצונו של מקום במצרים אמור יאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קנים בהם, לפי שיאמר דמה שזכו בבנות פי החירות הוא בשביל שוכר פעולתם, וזהו אומרם בבקשה מכם שאלו פלי כסף וכלי זהב וקחו שוכר פעולתכם וכשתבאו לפני פי החירות אז אקיים מה שהבטחתי לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול שאל"כ יאמר אותו צדיק ואחרי כן יצאו ברכוש גדול לא קנים בהם, כי על כן דבר נא באזני העם וגו' וכי תאמר איך דן הקב"ה את המצריים במיתה וממון והא קי"ל דאין אדם מת ומשלם, וכתבו התוס' בפ"ה דמס' ע"ז (דף ע"א) דגם בבני נח אמרינן קם ליה בדרבה מיניה וא"כ פינון שהמצריים נתחייבו מיתה איך נתחייבו ג"כ ממון.

הא לא קשיא משום דקי"ל פרבנו דס"ל דלא נאמר כלל זה אלא במיתה בידי אדם אבל במיתה בידי שמים אדם מת ומשלם כדאיתא בפרק אלו נערו (דף ל') דלא קי"ל פרבי וחונאי בן הקנה שהיה עושה את יום הכפורים כשבת.

וכן פסק הר"ם בה' גניבה, יע"ש: ובנה נבין מאמר ה' לאברהם במעמד בין הכתרים שאמר לו וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ואתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה.

ויש לדקדק במ"ש דן אנכי דמלתא דפשיטא הוא שהקב"ה דן את כל העולם, וכבר נתעוררו בזה רז"ל בב"ר (פרשה מ"ד סי' י"ב) ואמרו דן אנכי א"ר אלעזר בשם ר"י בן זמרא בשמי אותיות הללו הבטיח הקב"ה לאברהם אבינו שהוא גואל את בניו ושואם יעשו תשובה שיגאלם בע"ב אותיות.

וחוץ מכוונתנו נראה ליישב במה שנדקדק עוד באמרו דן אנכי שהוא לשון הונה והיל"ל אדין אנכי שהוא לשון עתיד. אמנם פונות הענין עם מה שהקשה הרמב"ם (בפ"ו מה' תשובה) דמאחר שכתוב בתורה ועבדום וענו אותם הרי גזר על המצריים לעשות רע ואיך נפרע מהם, ומירץ יע"ש.

והראב"ד תירץ פי הדבר ידוע שאין הבורא נפרע מן האדם אלא ברע ממנו ואחר שיפרע מזה יחזור ויפרע מזה מן הרע ממנו ברשעו והמצריים ג"כ רשעים היו וראויים למכות הים.

והנה אברהם אבינו בשעה שגזר הקב"ה ועבדום וענו אותם חשב בלבו שלא יפרע הקב"ה מאותה אומה המשעבדת בישאל פינו דגזירת מלך היא. לזה אמר לו אל תתירא מזה לפי שגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי מקודם שהיו חייבים עונש ובאותה אומה שאראה שהיא חייבת אני משעבד את בניך ובה יענשו שואחרי כן יצאו ברכוש גדול בשביל מה שנשתעבדו בהם לפי שהם מעצמם הם חייבים בכל עונשים הללו: אף כפי

דָּרַפְנוּ נֹאמֵר בְּאִפְסוֹן אַחֵר, וּנְדַקְדֵק עוֹד בְּמָה שֶׁסִּיגִים הַפְתּוֹב תִּקְבֵּר בְּשִׁיבָה טוֹבָה וְדָרְשׁוּ רז"ל בְּשֵׁרוֹ שִׁשְׁמַעְאֵל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה כְּדַאִיתָא בְּב"ר פ' נח (פְּרָשָׁה ל' ס' ד') וְהִבִּיאֻ רש"י ו"ל, דְּמָה שֶׁיִּכּוֹת יֵשׁ לְבִשׁוּרָה זֶה עִם הַקּוּדֵם וְהִיָּה לוֹ לְסִיגִים עֲנִין גְּלוּת מְצַרִּים לְדוֹר וְדוֹר רְבִיעֵי יָשׁוּבוּ הִנֵּה וְגו' וְאַח"כּ יְבַשֵּׁר אוֹתוֹ בְּמָה שִׁשְׁמַעְאֵל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה.

וְנִרְאֶה דָּזָה יוֹבֵן עִם מֵאֵמֶר רז"ל בְּב"ר (פ' נ"ג ס' י"ט) וְז"ל כִּי שָׁמַע אֱלֹהִים אֵת קוֹל הַנֶּעֱרַר בְּאֲשֶׁר הוּא שֵׁם א"ר סִימּוֹן קָפְצוּ מִלְּאֲכֵי הַשָּׁרֵת לְקַטְרְגוּ אָמְרוּ לְפָנָיו רַבש"ע אָדָם שֶׁהוּא עֵתִיד לְהִמִּית אֵת בְּנִיךָ בְּצִמָּא אַתָּה מַעֲלָה לוֹ בְּאֵר א"ל עֲכָשְׁוּ מָה הוּא צְדִיק אוֹ רָשָׁע א"ל צְדִיק א"ל אֵינִי דֵּן אֵת הָאָדָם אֲלֵא כְּשַׁעְתּוֹ, ע"כ וְהִקְשָׁה הֵרַא"ם וְהִרִי בֶן סוֹרֵר וּמוֹרָה שֶׁנֶּהְרַג עַל שֵׁם סוֹפּוֹ וְאַמְרָה תּוֹרָה יְמוּת וְכַאִי וְאֵל יְמוּת חֲזִיב: וְתִירֵץ דְּשֶׁאֵנִי בֶן סוֹרֵר וּמוֹרָה דֹּא"ע"פ שֶׁאֵינִי חֲזִיב מִיָּתָה עֲכָשְׁוּ מ"מ כְּפָר הַתְּחִיל לַעֲשׂוֹת הַדְּבָרִים הַמְּבִיאִים אוֹתוֹ לִידֵי חֲזִיב מִיָּתָה וְהִרִי"ש יָפָה תִּירֵץ דְּשֶׁאֵנִי ב"ד שֶׁלְמַטָּה שֶׁהוּא יוֹתֵר קָשָׁה וּמִש"ה מְעַנִּישֵׁן עַל הָעֵתִיד כְּמוֹ שֶׁעוֹנֵשֵׁן מִי"ג שָׁנָה וְאֵילוֹ בְּב"ד שֶׁל מַעֲלָה אֵין עוֹנֵשֵׁן אֲלֵא מִבֶּן עֶשְׂרִים.

וְעִיֵּן בִּיפָה מְרָאָה פ"ק דר"ה ס' ט'. עוֹד הִקְשָׁה הֵרַא"ם דְּאֵמַאי לֹא קַטְרְגוּ הַמְּלָאָכִים מִהַעֲבִירוֹת שֶׁהִיָּה עוֹשֶׂה יִשְׁמַעְאֵל דְּהֵיִינוּ ע"ז וְג"ע וּש"ד וְכִמוֹ שֶׁדָּרְשׁוּ רז"ל בְּמַאי דְּכִתִּיב אֲשֶׁר יִלְדָה לְאַבְרָהָם מְצַחֵק וְאֵין מְצַחֵק אֲלֵא ע"ז, וְכ"ת שֶׁהַמְּלָאָכִים לֹא רְצוּ לְקַטְרֵג אֲלֵא מִעֲבִירַת הַצִּמָּא שֶׁהִיא מְדָה כְּנֶגֶד מְדָה מ"מ יְקָשָׁה פִּינּוֹן שֶׁלֹּא יִכְלוּ לְקַטְרֵג מֵאוֹתָה עֲבִירָה שֶׁל צִמָּא הִיָּה לָהֶם לְקַטְרֵג מִהַעֲבִירוֹת שֶׁפִּיְדוּ, וְלִיכָּא לְמִימֵר שֶׁבְּרֵאוֹת יִשְׁמַעְאֵל אֵת עֲצָמוֹ בְּאוֹתָה צָרָה שֶׁהִיָּה מֵת בְּצִמָּא עֲשֶׂה תְּשׁוּבָה וְזֶהוּ מָה שֶׁה' הִבְטִיחַ אוֹתוֹ שִׁשְׁמַעְאֵל יַעֲשֶׂה תְּשׁוּבָה בְּחִיּוֹ, הֵא לִיתָא שֶׁהִרִי אַחֵר זֶה פְּתִיבּוּנֵיהִי רַבָּה קָשָׁת וְדָרְשׁוּ רז"ל שֶׁהִיָּה יוֹשֵׁב בְּמִדְבָר וּמְלַסְטֵם אֵת הַבְּרִיּוֹת וְכִמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ"י.

וְתִירֵץ שֶׁאֵגְדָה זֶה שֶׁאוֹמְרַת שֶׁהַמְּלָאָכִים לֹא קַטְרְגוּ עַל יִשְׁמַעְאֵל מִהַעֲבִירוֹת שֶׁפִּיְדוּ חוֹלְקַת עִם אוֹתָה אֵגְדָה שֶׁדָּרְשׁוּ קָרָא דְּמְצַחֵק לְגַנְאִי אֲלֵא אֵתִיא אֲלִיבָא דר"ש שֶׁדוֹרֵשׁ קָרָא לְשַׁבַּח דְּהֵיִינוּ שֶׁהִיָּה חוֹלֵק עִם יִצְחָק, ע"כ.

וְאֵנִי תְּמִיָה עַל זֶה שֶׁהִרִי רש"י פִּירֵשׁ דְּמְצַחֵק הֵיִינוּ ע"ז וְג"ע וּש"ד וּבִקְרָא דְּבִאֲשֶׁר הוּא שֵׁם הִבִּיא אוֹתָה אֵגְדָה שֶׁקַטְרְגוּ הַמְּלָאָכִים וּלְפִי דְּבָרֵי הָרַב הֵם סוֹתֵרִים אֵלוֹ לְאֵלוֹ, וְאִף שֶׁהֵרַא"ם פִּיֵּיל לֵן בְּמִקְצַת מְקוֹמוֹת שֶׁדָּרְכּוֹ שֶׁל רש"י לְהִבִּיא אֵגְדוֹת חִלּוּקוֹת מ"מ הַדְּבָר קָשָׁה שֶׁעֲדִין לְחִלוּחִית הַדִּין קִיָּמַת דְּדָרְשׁ תִּיבַת מְצַחֵק לְגַנְאִי כְּשֶׁהִבִּיא אוֹתָה אֵגְדָה דְּקַטְרוֹג הַמְּלָאָכִים.

וְהִרִי"ש יָפָה תִּירֵץ דְּמָה שֶׁלֹּא קַטְרְגוּ הַמְּלָאָכִים בְּאוֹתָה שֶׁעָה לְפִי שֶׁפֶן י"ז שָׁנָה הִיָּה יִשְׁמַעְאֵל בְּאוֹתָה שֶׁעָה כְּדַאִיתָא בְּפִר"א וְצְדִיק הִיָּה לְפִי שֶׁאֵין ב"ד שֶׁל מַעֲלָה מְעַנִּישִׁים עַד עֶשְׂרִים שָׁנָה. הַכֹּלֵל הָעוֹלָה מִמ"ש שֶׁאֵם הִיָּה דוֹמָה דִּין שֶׁל מַעֲלָה לְדִין שֶׁל מִטָּה לֹא הִיָּה נִיצוֹל יִשְׁמַעְאֵל מֵאוֹתָה צָרָה שֶׁהִיָּה מֵת בְּצִמָּא וְלֹא הִיָּה בָּא לְכֻלֵּל תְּשׁוּבָה מִתְרֵי טַעְמִי, אֵי מְשׁוּם שֶׁעֵתִיד לְהִמִּית לִישְׁרָאֵל בְּצִמָּא דְּוָמִיא דְּבֶן סוֹרֵר שֶׁנֶּהְרַג עַל הָעֵתִיד, וְאֵי מְשׁוּם הַעֲבִירוֹת שֶׁהִיוּ בִּידוֹ ע"ז וְג"ע וּש"ד, אֲלֵא לְפִי שֶׁגָּבְהוּ דְּרָכֵי ה' מִדִּינֵי אָדָם לֹא נֶעְנַשׁ לֹא עַל הָעֵבֶר וְלֹא עַל הָעֵתִיד וְנִזְכָּה לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה עוֹד נִקְדִים מֵאֵי דְּאִמְרִינֵן בְּפִרְקֵי אֵלוֹ נְעֻרוֹת דְּטַעְמָא דר' גַּחוּנְיָא בֶּן הַקְּנָה שֶׁהִיָּה עוֹשֶׂה יוֹם הַפְּפוּרִים כְּשֶׁבַת הוּא מְשׁוּם דְּכִתִּיב וְאֵם

העלם יעלימו עם הארץ את עיניהם מן האיש ההוא בפתחו מורעו למולך ושמתני אני את פני באיש ההוא ובמשפחתו והכרתי אותו, אמרה תורה פרת שלי כמיתה שלכם מה מיתה שלכם, פטור מן התשלומין אף פרת שלי פטור ורפנן לא ס"ל האי היקשא דכרת שלי כמיתה שלכם: ובזה נבא לכוננת הפתובים שהקב"ה אמר לאברהם ועבדו וענו אותם ת' שנה וחסר ואמר לו וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי וכיון שאני הוא הדן והמעניש אותם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, דדוקא בדיני אדם אין אדם מת ומשלם אבל בדיני שמים אדם מת ומשלם וכיון שאני הוא הדן את המצריים יצאו ברכוש גדול.

ושמא יעלה בדעת אברהם דהלכתא כר' נחוניא בן הקנה שהיה עושה את יוה"כ בשבת מטעמא דהיקשא פרת שלי כמיתה שלכם, לזה אמר לו הא ליתא פי לא דרכיכם דרפי, וראיה לזה כי אתה תבא אל אבותיך בשלום תקבר בשיבה טובה ואני מבשרך שישמעאל יעשה תשובה ונחלא ראוי היה שימות כשקטרגו המלאכים אי משום העבירות שהיו בידו ואי משום דעתיד להמית את ישראל בצמא וראוי היה ליענש דומיא דבן סורר ומורה דנהרג על שם סופו, אלא נדאי דמה שלא נענש ישמעאל באותו פרק היינו משום שאני מעניש אלא מכן עשרים פתיון מהר"ש יפה ו"ל וכן אני מעניש על העתיד אלא באשר הוא שם, וא"כ כשם שגבהו דרכי מדרכי בני אדם באלו הדברים הכי נמי גבהו דרכי מדרכיכם לענין מיתה ותשלומים דאע"ג דבדיני אדם אין אדם מת ומשלם מ"מ בדיני שמים אדם מת ומשלם.

הרי שלף לפניך דבינות מצרים היה חלף העבודה וכמאמר גביהא בן פסיסא ובינות פי החירות היתה הבטחת ה' לאברהם באומרו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול: דרף הקדש דרוש ששי דרוש א' למעלת א"י.

שמות רבה (פרשה ט"ו סי' ג"ץ) ונ"ל החדש הזה לכם הח"ד יהיו לה לברך ואין לזרים אתה הצדקה שלכם שנא' ויהי תהיה צדקה הרחמים שלכם שנא' ונתן לה רחמים ארץ ישראל שלכם שנא' לתת לה את ארץ פנעו, ולא ארץ ישראל בלבד אלא אפילו כל ארצות שנאמר כ"מ אשר תדרוך פך רגלכם בו לכם יהיה, ע"כ: הנה זאת חקרונה פן היא כמה גדלה מעלת ארץ ישראל מפל הארצות קדושת עולם קדשה לשענתה וקדשה לעתיד לבא שרוב גופי תורה תלויים בה.

ואמרינו בפ' חזקת הבתים דף נ"ו) א"ר יהודה אמר שמואל כל שהראה הקב"ה למשה חייב במעשר לאפוקי מאי לאפוקי קניי וקנייזי וקדמוני, ופירשב"ם ו"ל כל שהראהו הקב"ה למשה בשעת מיתתו דהם ז' עממים הפתובים בכל מקום חייב במעשר אבל קניי וקנייזי וקדמוני שנתנו לאברהם אבינו בין הפתרים לא יתחייבו במעשר לעתיד לבא כשיחזירם לנו לעתיד, ע"כ: הן אמת דמימרא זו דשמואל היא תמוהה בעיני מפמה אנפי, חדא במאי דקאמר פל מה שהראהו הקב"ה למשה דהיינו ארץ ז' עממין חייב במעשר פשיטא ואי הני לא מחייבי מאן מיחייב ונחלא אין א"י גמור אלא ארץ ז' עממין, וכ"ת לדיוקא אתא לאשמועינן דמה שלא הראה הקב"ה למשה פטור מן המעשר א"כ לא הול"ל אלא פל מה שלא הראה הקב"ה למשה פטור מן המעשר דבמה שהוא חייב לית ביה חדושא פלל.

עוד אני תמיד במאי דקאמר שמואל דקיני וקניזי וקדמוני לא יתחייבו בתרומות ומעשרות לעתיד דהן לו יהיה שהם חו"ל גמור ולא נכרת עליהם ברית לאברהם שינחילנה לישראל וכסברת הרא"ם ו"ל שאכתוב לקמן בדרוש שני, אפתי קשה דהא שנינו בספרי פירשת עקב ו"ל כל מקום אשר תדרוך פה רגלכם בו לכם יהיה אמר להם כל מקום שתכבשו חוץ ממקומות אלו הוא שלכם הרי שפכשו חו"ל מנין שמצות נהגות שם הרי אתה דן נאמר פאן יהיה ונאמר להלן יהיה מה יהיה האמור להלן מצות נהגות שם אף יהיה האמור פאן מצות נהגות, וא"ת מפני מה פכש דוד ארם נהרים וארם צובה ואין מצות נהגות שם, אמרת דוד עשה שלא כתורה התורה אמרה משתכבשו א"י תהיו רשאים לכבוש חו"ל והוא לא עשה פן אלא חוזר וכובש ארם נהרים וארם צובה ואת היבסי סמוך לירושלים לא הוריש אמר לו הקב"ה סמוך לפלטין שלי לא הורשתי היאך אתה חוזר וכובש ארם נהרים וארם צובה, ע"כ.

וכן פתב הרמב"ם בריש ה' תרומות ו"ל ארם נהרים וארם צובה אין להם דין כא"י ומפני מה ירדו ממעלת א"י מפני שכבש אותם קודם שיכבוש כל א"י אלא נשאר בה מז' עצמין ואילו כל ארץ פנעו לגבולותיה וא"כ פכש ארצות אחרות היה פבושו פולו כא"י לכל דבר ע"כ.

הרי בהדיא שאף חו"ל אם פכשה מלך ישראל פדינה סיניבת בתרומות ומעשרות, וא"כ יש לתמוה למה זה קיני וקניזי וקדמוני לא יתחייבו במעשר לעתיד לבא. וכי תימא שמלך המשיח פכש אותם קודם שיכבוש כל א"י ומש"ה אינם חייבים במעשר דומיא דסוריא, לא ידעתי מהיכן קבלו דבר זה.

ועוד הדבר הוא תימה בעיני שחלילה לאדונו משיח צדקנו שיעשה שום דבר שלא פיצון ה', ועוד דאיך יתכן שיהא נכשל במה שנכשל זקנו דוד ונענש עליו ועוד דארצות אלו דקיני וקניזי וקדמוני נכרתה עליהם ברית לאברהם דומיא דז' עצמים כמו שיתבאר לקמן בדרוך זה דרוש שני וא"כ אף אם יכבוש אותם מלך המשיח בתחלה קודם שיכבוש שאר א"י פשיטא דאין בזה עון אשר חטא דפלטין של מלך הוא ודינו כא"י לכל דבר וא"כ למה לא יתחייבו בתרומות ומעשרות.

ונראה דזה יובן עם מה שכתב הרמב"ם בסוף הלכות שמיטה ויובל ו"ל, יראה לי שאין הדברים אמורים אלא פארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם ויצחק ויעקב וירשונה בניהם ונתחלקה להם אכל שאר כל ארצות שכובש מלך ממלכי ישראל הרי הפהגים והלוים פאותם הארצות פכל ישראל ע"כ, הרי דאזכרה הלזו שלא ינתלו הפהגים פארץ אינה אלא פארץ שנכרתה עליה ברית לאברהם אף בשאר הארצות שכובש מלך ישראל אף שכובש אותם פדין הרי הפהגים נוטלין חלק בה, והראב"ד השיג עליו שם ואמר אם פן לא יטלו בהם תרומות ומעשרות פי הם היו תחת חלק הארץ ע"כ.

וכתב שם מרן בכ"מ ו"ל ואני אומר שאין זו השגה דאימא דאין הכי נמי וסוריא תוכיח שאין בה תרומות ומעשרות מן התורה, ע"כ. ודברי מרן הללו תמוהים הם בעיני דאדרבה השגת הראב"ד היא מסוריא שהרי סוריא מה שלא נתקדשה הוא לפי שכבשה דוד קודם שיכבוש כל ארץ פנעו ועל זה השיגו הראב"ד דלפי סברת הרמב"ם דבכל הארצות חוץ מן ז' עצמין שבט לוי נוטל חלק פארץ א"כ צ"ל דסוריא אין בה תרומות

ומעשרות לפי שהלויים נועלים בה חלק, ולפי טעם זה אפילו שסוריא הנה כובש אותה דוד לאחר שהנה כובש כל ארץ פנעו לא היו תרומות ומעשרות נוהגין בה לפי שהתרומות והמעשרות הם תחת חלקהארץ, ולפי האמת אלו הנה דוד כובש כל ארץ פנעו ואח"כ הנה כובש סוריא היו תרומות ומעשרות נוהגים בה פארץ ישראל לגמרי, באופן שעיקר קושית הראב"ד היא מסוריא.

עוד אני תמיה בדברי מרן שגראה מדבריו שהבין בדברי הראב"ד שכל מקום שנוטלים הפהגים חלק בארץ אין בה חיוב תרומות ומעשרות כלל שאין מפרישין בה תרומות ומעשרות שהרי כתב וסוריא תוכיח, וסוריא אין מפרישין בה תרומות ומעשרות.

וחס ליה לאדוננו הראב"ד מזה. ששתי מצות יש בתרומות ומעשרות, האחת היא ההפרשה שהנזנהו שלא לאכול טבל בלתי הפרשה, וזה אינו תלוי בחלק הארץ שהרי אפי' הפהגים והלויים הונזו מלאכול טבל קודם הפרשה וכמבואר, ובמצנה זו דהפרשה טעם אחר יש בדבר גלה סודו אל עבדיו הנביאים, ומצנה אחרת יש לאחר הפרשה והיא הנתינה לכהן וללוי וזהו שתלה הכתוב הטעם לפי שהם תחת חלק הארץ, וזהו שכתב הראב"ד א"כ לא יטלו בהם תרומות ומעשרות כי הם היו תחת חלק הארץ ולא אמר א"כ לא יפרשו בהם תרומות ומעשרות דודאי ההפרשה אינה תחת חלק הארץ, וא"כ מהו זה שכתב מרן על השגת הראב"ד אה"נ וסוריא תוכיח דע"כ סוריא טעם אחר יש בדבר שהרי אין מפרישין בה תרומות ומעשרות כלל והטעם הוא לפי שפכשה דוד קודם שיכבוש כל ארץ פנעו ולא נתקדשה בקדושת א"י באופן שדברי מרן מרפסו איגרי ואריכין תלמוד: והנה כפי סברת מרן דאית ליה בדעת הראב"ד דחיוב הפרשת תרומות ומעשרות הוא תחת חלק הארץ ואם היו נוטלים חלק בארץ לא היו תרומות ומעשרות נוהגים בהם, יש לדקדק מאותה שכתב הסמ"ג עלה דהך אזהרה דלא ינהיג לפהגים חלק ונחלה דלעתיד לבא נוטלין הפהגים חלק בארץ וכדאיתא בפרק יש נוטלין.

והיינו מדאמרינו תניא עתידה א"י שתתחלק לי"ג שבטים שבתחלה לא נתחלקה אלא לי"ב דכתיב שער לוי אחד, וכן כתב שם הרשב"ם בפירושו דלעתיד לבא שבט לוי נוטל חלק בארץ ולפי סברת הראב"ד שכתבנו שחיוב תרומות ומעשרות הוא תחת חלק הארץ ואם נוטלין חלק אין בה חיוב תרומות ומעשרות, א"כ לעתיד לבא אין נוהגים תרומות ומעשרות ובפרק חלק אמרינו מנין לתחיית המתים מן התורה שנאמר ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן וכי אהרן לעולם קיים אלא מכאן לתחיית המתים מן התורה, ע"כ והנה עיקר קושית הגמרא דקאמר וכי אהרן לעולם קיים הוא דאמרינו ספ"ק דקדושין תניא ר' יוסי אומר גדול תלמוד שקדם לחלה מ' שנה לתרומות ומעשרות חמשים וארבע ע"כ.

הרי מבואר שלא נתחייבו בתרומות ומעשרות אלא לאחר ארבע עשרה שנה שפכשו וחקקו ואהרן לא נכנס לארץ ואיך אמר הכתוב ונתתם ממנו תרומת ה' לאהרן הכהן ונלא בזמן אהרן לא נהגו תרומות ומעשרות אלא מכאן לתחיית המתים מן התורה ואמר הכתוב דלעתיד לבא תנו תרומות ומעשרות לאהרן הכהן.

ולפי סברת הראב"ד לעתיד לבא דשבת לוי נוטל חלק בארץ למה יהיו נוהגין תרומות ומעשרות: ונראה דזה יובן עם מאי דאמרינן בפרק הערל תניא בסדר עולם אשר ירשו אבותיה וגו' קדושה ראשונה ושניה יש להם שלישיית אין להם, ע"כ.

ופירש"י ירושה ראשונה בימי יהושע הניא ירושה וכן שניה דבימי עזרא דכשגלו גלות ראשון בטלה קדושת הארץ שלישיית אין להם פלומר לא בעי למיהדר ולמירתה דירושה ועומדת היא ואשמועינן האי קרא דלא בטלה קדושה בגלות טיטוס, ע"כ.

ולפי זה רבנן דפליגי עליה דר' יוסי ס"ל דכשם שבטלה קדושת הארץ בגלות ראשון ה"נ בטלה בגלות טיטוס ויש לנו ירושה ג'. וכתבו התוס' ששאל ה"ר שמואל את ר"י דהקא קאמר ר' יוחנן כר' יוסי דירושה ראשונה ושניה יש להם דקדושה ראשונה לא קדושה לעתיד לבא ובפרק השוחט קאמר תלמודא דלר' יוחנן קדושה ראשונה קדושה לעתיד לבא ומשום הכי חייב ר' יוחנן את המעלה בזמן הזה.

והשיב ר"י דלמעשרות ודאי לא קדושה הארץ לעתיד לבא אבל קדושת ירושלים ונהבית קדושה שקדושת מחיצות קיימא כל שעה מאשר לא חומה דדרשינן במגילה אע"פ שאין לו עכשיו, והיה לו קודם לכן, א"ב קדושת ירושלים משום דאיקרי נחלה אין לה הפסק א"נ משום דכתיב זאת מנותתי עדי עד, ע"כ: ונראה שיש נפקותא בתירוץ אלו דלתירוץ קמא כל קדושת מחיצות קדושה ראשונה קדושה לעתיד ונ"מ לקדושת בתי ערי חומה ולפי השני תירוץ האחרונים דוקא ירושלים קדושה לעתיד לבא אבל שאר כל העיירות משגלו גלות ראשון בטלה קדושת הארץ ואפילו קדושת בתי ערי חומה בטלה.

וא"ת אפתי קשה דלמאי אצטריך ר' יוחנן לחייב את המעלה בזמן הזה משום קדושה ראשונה דקדושה לעתיד תפוק ליה משום קדושת עזרא דלא בטלה, ואף על גב דלמעשרות בטלה קדושה ראשונה ס"ל לר' יוחנן דקדושה שניה לא בטלה ואם פן גבי קדושת ירושלים אף דנימא דקדושה ראשונה בטלה מ"מ יש לחייב את המעלה בזמן הזה משום קדושה שניה דלא בטלה.

וי"ל דר' יוחנן ס"ל כרב הונא דאית ליה בפרק ב' דשבועות (דף ט"ז) דבכל אלו תנן ומאן דאית ליה הכי ע"כ אית ליה דקדושה ראשונה קדושה לעתיד וכדאיתא התם דאי לא תימא הכי לא היה קדושת מחיצות בזמן בית שני וזה הוא מן הנמנע, ומשום הכי אצטריך ר' יוחנן לחייב את המעלה בזמן הזה מטעם קדושה ראשונה דאי לאו האי טעמא לא היתה קדושה אפ"י בימי עזרא.

ור"ל דפטר ואית ליה דקדושה ראשונה לא קדושה לעתיד לבא ס"ל כר"ן דאמר באחד מפל אלו ועזרא הוא שקדש קדושי מחיצות וס"ל דכשם שנתבטלה קדושת מחיצות בגלות ראשון ה"נ נתבטל בגלות שני.

ומש"ה פטר את המעלה בחוץ וס"ל דמעשרות וקדושת מחיצות אחד הם וכלם נתבטלו בגלות א' ובגלות ב' ומשום הכי פטר את המעלה בחוץ בזמן הזה ואית ליה נמי דתרומה דרבנן. ור' יוחנן פליג עליה בתרתי חדא דס"ל דקדושת הארץ אף שנתבטלה בגלות א' לא נתבטלה בגלות שני ועוד דקדושת מחיצות לא נתבטלה בגלות א' ותירוץ זה נידון

להאמר אם ר' יוחנן עצמו דחייב את המעלה בחוץ גתן טעם לדבריו משום קדושה ראשונה נחא אבל אם הם דברי סתמא דש"ס שרצו לתת טעם לסברת ר' יוחנן קשיא לי דמנ"ל דר' יוחנן אית ליה דבכל אלו תנן אימא דר"י ור"ל פלהו ס"ל דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד וס"ל פ"ן דאמר דבאחד מפל אלו ועזרא קדושי קדוש אע"ג דלא הוה אורים ותומים, אלא דאזלי לטעמיהו דר"י אית ליה דקדושה שניה לא בטלה למעשרות והוא הדין למחיצות ומשום הכי חייב את המעלה ור"ל ס"ל דקדושה שניה בטלה למעשרות וה"ה למחיצות ומש"ה פטר את המעלה בזמן הזה ומנ"ל לסתמא דש"ס דר"י מחלק בין מעשר לקדושת מחיצות: והנראה אצלי הוא דקדושה שניה קדשה לעתיד הוא דוקא בקדושת א"י בכללה שנתקדשה על ידי כבוש ובהא קא משתעי קרא דאשר ירשו אבותיה ואשמועינן דשתי ירושות יש להם וג' אין להם אבל בקדושת מחיצות שהוא דבר התלוי במעשה או בכל אלו או בא' מכל אלו למר פדאית ליה ולמר פדאית ליה אין לחלק בין קדושה א' לב' ואם קדושה א' לא לא קדשה אלא לשעתה קדושה ב' נמי לא קדשה אלא לשעתה דהא לית לן קרא לקדושת מחיצות לחלק בין קדושה א' לשניה.

ומשום הכי ר' יוחנן שרצה לחייב את המעלה בזמן הזה והוי מטעם קדושת מחיצות הוצרכו בגמ' לומר דטעמיה הוא משום דס"ל דקדושה א' קדשה לעתיד דאי הנהו ס"ל דלא קדשה כי אם לשעתה גם קדושה ב' לא נתקדשה אלא לשעתה עוד הכריחו התוס' חילוק זה דאף מאן דאית ליה דקדושה ראשונה לא קדשה לעתיד שהוא דוקא למעשרות אבל למחיצות קדשה לעתיד דהא ר"א ור' יהושע אית להו בפ"ק, דמגילה דקדושה א' קדשה לעתיד לבא ובריש ביצה אית להו דתרומה בזמן הזה דרבנן.

אלא ודאי דיש לחלק בין קדושת הארץ לקדושת מחיצות ואף מאן דאית ליה דתרומה בזמן הזה דרבנן מצי סבר דקדושת מחיצות לא נתבטלה בגלות א' וקדושת הארץ אף שנתבטלה בגלות א' בימי עזרא שחזרה ונתקדשה לא נתבטלה עוד.

ור"ל ס"ל דבין קדושת הארץ ובין קדושת מחיצות הפל נתבטל בגלות א' ובגלות ב'. ור"א ור' יהושע אית להו דקדושת מחיצות לא נתבטלה בגלות ראשון אבל קדושת הארץ פשם שנתבטלה בגלות ראשון כף נתבטלה בגלות שני: ואיך שיהיה עלה בדינו מסוגיא הנזכרת דלעתיד לבא אינו מקדש מלך המשיח את א"י, אלא הרי הו מקודשות ועומדות, או בקדושה ראשונה דהיינו מה שקדשה יהושע למ"ד קדושה ראשונה קדשה לעתיד לבא, או ע"י קדושת עזרא למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה אלא לשעתה וכל זה הוא דוקא בארצות שנתקדשו מקודם, אף אם יכפוש מלך המשיח ארצות מקדש שלא נתקדשו מקודם פשיטא שמלך המשיח יקדש אותן.

וכל זה נתבאר בדברי הראב"ד בהלכות שמייטה ויובל והנה פל הארצות אשר נתקדשו ונתחייבו בתרומות ומעשרות לעולם בקדושתן הן עומדות ואף לעתיד לבא שכובש אותן מלך המשיח ונותן מהן חלק לשבט לוי לא בשביל זה פקעה קדושתן דקדושה שבהן להיכן הלכה, והוא אינו מקדש אותן מקדש והרי אפי' עכשיו שא"י היא ביד גוים לא פקעה קדושתה וסייבת בתרומות ומעשרות וכ"ש לעתיד לבא.

אף הארצות שכובש מלך המשיח מחדש שלא כבשן לא יהושע ולא עזרא וקדושתו באה ע"י מלך המשיח והוא נותן מהן חלק לשבט לוי אינן חייבות בתרומות ומעשרות, לפי שתרומות.

ומעשרות הם פחת חלק הארץ והארצות הללו לא היו מקודשות מקודם. ולפי זה מה שאמרו שאהרן לעתיד לבא יזכה בתרומות ומעשרות היינו באותן ארצות שפבר נתקדשו מקודם או על ידי יהושע או ע"י עזרא: וזהו פוננת שמואל באומרו כל מה שהראהו הקב"ה למשה חייב במעשר, דשמואל ס"ל כמאן דאמר קדושה ראשונה קדושה לשענה וכמ"ש התוס', ואמר אל יעלה בדעתך דלעתיד לבא דשבט לוי נוטל חלק בארץ דלא יהיו נוהגים תרומות ומעשרות, אלא כל מה שהראהו הקב"ה למשה דהיינו מה שכבש יהושע וקדשו לעולם חייב במעשר, דמאחר שנתקדש ונתחייב במעשר לא פקעה קדושתה לעולם ואפי' בזמן מלך המשיח דשבט לוי נוטל חלק בארץ, לאפוקי קניי וקניזי וקדמוני שאף שהן מהארצות שנקבת עליהן ברית לאברהם מ"מ אינן חייבות במעשר מאחר שלא נכבשו מעולם ולא נתקדשו לא ע"י יהושע ולא ע"י עזרא ומלך המשיח עתיד לקדשו ונותן מהן חלק לשבט לוי ואינן מקודשות לתרומות ומעשרות לפי שהן פחת חלק הארץ ולעתיד נוטלין הלויים חלק בארץ.

ולפי זה בכל החלוקות הן בחיוב המעשר הן בפטור המעשר השמיענו שמואל דברים מקודשים: ובזה נבא ליישב מאמר הקודם ויש לדקדק בו דמאחר דסופנו לרבות כל העולם א"כ למה אמר בתחלה ארץ ישראל לכם הול"ל בקיצור כל העולם הוא לכם שנאמר כל מקום אשר תדרוהו כף רגלכם בו לכם יהיה, ועוד יש לדקדק במ"ש ולא א"י בלבד אלא אפי' כל הארצות דלמה זה שינה הלשון בכאן, דבכל החלוקות אמר הצדקה לכם הרחמים לכם א"י לכם ה"נ הול"ל כל הארצות לכם ולמה זה שינה ואמר ולא א"י בלבד אלא כל הארצות.

ובמה שכתבנו יתבאר, שהדבר ידוע דא"י מקודשת מפל הארצות קדושת עולם בתרומות ומעשרות ומאותה שעה שעלתה בחלקו של מקום נתקדשה קדושת עולם וכדאיתא במדרש. והנה מתחלה אמרו שנתן לנו ה' הצדקה והרחמים, ואחר כך אמר שנתן לנו א"י שהיא ארץ קדושה שנתקדשה מאז ומקדם קדושת עולם, וחסר ואמר שבלבד זאת המעלה אשר נתן לנו את הארץ הקדושה הלזו עוד נתן לנו מעלה אחרת שנתן לנו פח שאף שאר כל הארצות יהיה בנו פח לקדשו בקדושת א"י, וגליף לה מדכתוב כל מקום אשר תדרוהו כף רגלכם בו לכל יהיה, והיינו הפסוק עצמו שדרשו בספרי ללמוד ממנו שאף חו"ל דינו כא"י, וזהו מה שאמרו ולא א"י בלבד יש בה זאת הקדושה של תרומות ומעשרות אלא אפילו כל הארצות נתן לנו זאת המעלה לקדשו בקדושת א"י לעתיד לבא, ובא אשר לו הבית ונגילה ונשמחה בו: דרף הקדש דרוש שביעי דרוש שני למעלת א"י.

ספרי, כי יהיה בה אביון מאחד אחיה מנין שאחיה מאב קודם לאחיה מאם, ת"ל מאחד אחיה, ומנין שעניי עירך קודמין לעניי עיר אחרת, ת"ל באחד שעריה, ומנין שעניי א"י קודמין לעניי חו"ל, ת"ל בארצה, ומנין שאף חו"ל כן, ת"ל אשר ה' אלהיה נותן לה, ע"כ: טוב להודות לה' פעל כל אשר גמלנו בהנחל עליון ארץ חמדה צבי היא לכל הארצות, ואמרינו במדרש ונהב הארץ שהיא טוב, אין חכמה פחכמת ארץ ישראל ואין

תורה פתורת א"י, וכדאמרין אונרא דא"י מחכים, ובפ"ב דקדושין אמרינו עשרה קבין חכמה ירדו לעולם תשעה נטלה א"י ואחד פל העולם: ובזה יובן מאמר הפתוב ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו, ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה', כי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד.

והנה מפי הרב מהר"ם גאלאנטי זלה"ה שמעתי שהיה אומר בכוננת הפסוקים הללו עם מאי דאמרין במדרש יודע היה שלמה חוט זה הולך לכוש והיה זורע בו פלפלין, חוט זה הולך להודו והיה זורע בו עגביל, שנאמר ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו.

ואמרין בגמ' מפני מה לא היו פירות גנוסר בירושלים מפני עולי רגלים שלא יהיו אומרים אלמלי לא עלינו אלא לאכול מפירותיה די נמצאת עליה שלא לשמה. וזהו פננת הפסוקים, ירושלים הבנויה כעיר שחברה לה יחדיו, לא תחסר כל בזה וסגולות כל הארצות נמצאים בה.

והוקשה לו דא"כ למה לא היו בה פירות גנוסר. לזה השיב ששם עלו שבטים שבטי יה עדות לישראל להודות לשם ה', ואם היו שם פירות גנוסר לא היה עדות שעולים לשם ה' לפי שהיו אומרים אלמלי לא עלינו אלא לאכול מפירותיה די, ונמצא עליה שלא לשמה, אלו דבריו ז"ל.

ולפי דרכנו יאמר נא באופן אחר עם מאי דאמרי' בפרק שני דיני גזירות (דף ק"י) מוציאין מעיר לעיר ומכרף לכרף אבל לא מעיר לכרף ולא מכרף לעיר: ופירש רש"י כרף גדול מעיר והוא מקום שנקים ומכל סביביו באים שם לסחורה וכל דבר מצוי בו ע"כ.

ובגמ' הקשו בשלמא מכרף לעיר דבכרף שכיחי כל מיילי בעיר לא שכיחי כל מיילי, אלא מעיר לכרף מ"ט לא, מסייע ליה לר' יוסי בר חנינא דאמר ר' יוסי בר חנינא מנין שישבת כרפים קשה שנא' ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלים ע"כ.

ופירש"י ישיבת כרפין קשה שהכל מתישבין שם ודוחקים ומקרבים הבתים זו לזו ואין שם אור אבל בעיר יש גנות ופרדסים סמוכים לבתים ואורן יפה ע"כ. וראיתי לרש"י בפירושו לנחמיה עלה דהאי קרא דויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלים שכתב ז"ל, המתנדבים אשר נדבה רוחם אותם להיות יושבים בירושלים לשמור העיר מן האויבים ע"כ.

ואני תמיה בזה דא"כ אנדא לה ראית ר"י בר חנינא דאמר דישיבת כרפים קשה דשאני התם דברכו למתנדבים לשבת בירושלים לפי שעלו שם לשמור העיר מן האויבים, ואין ספק שדבר זה קשה עד מאד לשבת במקום שצריך לשומר מן האויבים: הפלל העולה מסוגיא זו דכתובות דבכרף יש דבר אחד לשבח דהיינו שהכל מצוי בו ודבר אחד לגנאי שאין אורו יפה מחמת דוחק הבתים, ובעיר הוא להפך שאוירה יפה אף לא נמצא הפל בה.

ומסוגיא זו אני תמיה על מה שפרש"י בפ"ב דקדושין (דף מ"ט) עלה דתנו על מנת שאני כהן ונמצא לוי ונמצא כהן נתין ונמצא ממזר ממזר ונמצא נתין כן עיר ונמצא כן כרף וכו' אינה מקודשת.

ופרש"י בן עיר ונמצא בן כרף ישיבת פרקים קשה שהכרף הוא מקום שוקין והינקר מצוי בו ולחוק עוברים ושבים, בן כרף ונמצא בן עיר אע"פ שהטעה לשבח טעות הוא עכ"ד. ותמהני למה לא כתב גבי חלוקת בן כרף ונמצא בן עיר דאיפא הקפדה דבכרף שכיחי כל מילי ובעיר לא שכיחי כל מילי וכדאימתא בסוף פתובות דמטעם זה אין מוציאין מפרף לעיר.

ועוד אני תמיה דזה שכתב רש"י גבי על מנת שאני בן כרף ונמצא בן עיר דאעפ"י שהטעה לשבח מ"מ טעות הוא הוא מחלוקת ת"ק ור"ש באותו פרק, דתנו ע"מ שאני עשיר ונמצא עני ע"מ שאני עני ונמצא עשיר אינה מקודשת ר"ש אומר אם הטעה לשבח ה"ז מקודשת, נמצא דלר"ש כל שהטעה לשבח הרי זו מקודשת, וא"כ איך סתם לן תנא בן כרף ונמצא בן עיר דאינה מקודשת, הא לר"ש כל שהטעה לשבח הרי זו מקודשת וכייתימא דס"ל לרש"י דמתני' דבן כרף ונמצא בן עיר דסתם לן דאינה מקודשת היא כת"ק דר"ש דס"ל דאפ"י אם הטעה לשבח דאינה מקודשת ולעולם דר"ש פליג וס"ל דבן כרף ונמצא בן עיר דהיא מקודשת משום דהטעה לשבח.

זה אינו דהא בגמ' עלה דהך פלוגתא דת"ק ור"ש באם הטעה לשבח אם היא מקודשת או לא אמרינן אמר עולא מחלוקת בשבח ממון אבל בשבח יוחסין דברי הכל אינה מקודשת, מאי טעמא מסאנא דרב מפרעי לא בעינא, ונהביאו לזה ראיה מבריימא דקא תני מודה ר' שמעון אם הטעה לשבח יוחסין אינה מקודשת ואמר רב אשי מתני' גמי דייקא דקתני על מנת שאני כהן ונמצא לוי לוי ונמצא כהן נתין ונמצא ממזר ממזר ונמצא נתין ולא פליג ר"ש ורצה רב אשי להוכיח מזה דמודה ר"ש ביוחסין דאפ"י אם הטעה לשבח דאינה מקודשת, והקשה אליו מר ב"ר אשי אלא הא דקתני על מנת שיש לי בת או שפחה מגודלת ואין לו ע"מ שאין לו ויש לו דשבח ממון הוא הכי גמי דלא פליג, אלא פליג ברישא וה"ה בסיפא ה"נ פליג ברישא וה"ה בסיפא.

והשתא כפי דברי רש"י ז"ל למה לא הקשה מר בר רב אשי לרב אשי מחלוקת בן עיר ונמצא בן כרף בן כרף ונמצא בן עיר דשבח ממון הוא ולא פליג ר"ש אלא דפליג ברישא וה"ה בסיפא ונחלקה זו דבן כרף ונמצא בן עיר נשנית במשנה קודם חלוקת דע"מ שאין לי בת או שפחה מגודלת, וא"כ הנה לו להקשות מחלוקה הראשונה ולא מהאחרונה.

זאת ועוד דמה שתיגרין רב לקושית מר בר רב אשי לא שניד אלא לקושית דבת או שפחה מגודלת שהרי רב אשי תגרין הקא גמי שבח יוחסין הוא מי סברת מגודלת גדולה ממש מאי מגודלת גדלת דאמרה היא לא ניחא לי דשקלא מילי מינאי ואזלא נדיא קמי שיבבונמי ע"כ.

ופירש"י גדלת חשובה ויש לה טענה דלא ניחא לי שתהא שפחה חשובה לי דמתוה שיהא חשובה מצויה לספר עם שכנותיה ותשמע ממני דברים ותסדר אותם לפני שכנותי ותתן אותי בפניהם ללעג וקלס ע"כ.

ואם כפי דברי רש"י מה יענה רב אשי ביום שיזכור בו חלוקת בן כרף ונמצא בן עיר דקתני סתמא דאינה מקודשת ולא פליג ר"ש ונחלקה זו לכ"ע שבח ממון הוא ולא קתני

דר"ש פליג, וא"כ טעמא הוא משום דפליג ברישא וה"ה בסיפא וא"כ גם בחלוקה
דשבח יוחסין פליג ר"ש וס"ל דאם הטעה לשבח דמקודשת.

אלא ודאי דמחלוקה זו דבן פרוך ונמצא בן עיר דליכא תיובתא לרב אשי משום דכהא
אף ר"ש מודה דאינה מקודשת משום דלא הנה טעות לשבח אלא לגריעותא דבכרה
שכיחי כל מילי ובעיר לא שכיחי כל מילי וכדאמרין בכתובות.

והיותר מתמיה אצלי דמסוגיא דכתובות מוכח דסתמא דתלמודא הנה פשיטא ליה דכרה
עדיר מעיר, דהכי פריה בשלמא מכרה לעיר אין מוציאין דבכרה שכיחי כל מילי ובעיר
לא שכיחי אלא מעיר לכרה מ"ט, דלא הנה ידע דאיכא צד עדיפות בעיר מכרה עד
שחיידש התלמוד סברת ר"י בר חנינא שישבת פרקים קשה, ואילו רש"י ז"ל בקדושין
פשיטא ליה דעיר עדיפא מכרה משום דישבת פרקים קשה ומש"ה בן עיר ונמצא בן
כרה אינה מקודשת משום דהטעה לגריעותא ובחלוקת דבן פרוך ונמצא בן עיר לא מצא
טעם למה אינה מקודשת אלא משום דאף דהטעה לשבח מ"מ טעות הוא.

וזהו טעם סוגיא דכתובות. והדבר הוא תימה בעיני וצריך אני לרבותי להתלמד בזה.

הכלל העולה דבכרה איכא צד אחד למעליותא דהיינו דשכיחי כל מילי ואיכא צד
לגריעותא דאין אורו טוב ובעיר הוא בהפך דלא שכיחי כל מילי ואיירה טוב: עוד יש
צד אחר לגריעותא בכרפין דשכיחי בהו גזל ונעירות וכדאמרין בפ"ב דעירובין (דף כ"א)
דרש רבא מאי דכתיב לכה דודי נצא השדה אמרה כנס"י לפני הקב"ה רבש"ע אל תדינני
פיושבי כרפים שיש בהם גזל ונעירות נצא השדה בא ואראה ת"ח שעוסקים בתורה מתוך
הדחוק.

ופירש"י כרפים מקום שנקים הם וישוב גדול ורגלי רוכלין וסוחרים מצוי שם לפיכך
גזל ונעירות נוהג בהם. הרי דבכרפים שכיח גזל ונעירות יותר מהעיריות.

הן אמת דקשה לזה ממאי דאמרין במדרש רות בפסוק ויבואו שדי מאב ויהיו שם
מתחלה באו להם בעיריות מצאו אותם פרוצים בעבירות. משמע דבעיריות הם פרוצים
בעבירות יותר מכרפים שהרי הלכו להם מהעיריות לכרפים בשביל שהיו פרוצים
בעבירות.

ומהר"ש יפה תירץ לזה דבישראל בכרפים שכיח גזל ונעירות יותר מבעיריות ובעכו"ם
הוא בהפך דבעיריות שכיח נעירות יותר מבכרפים. עוד תירץ דאיתרמי מלתא במאבאים
שבעלי העיריות יותר פרוצים היו משל כרפים.

נמצינו למדין דלכל התירוצים בישראל הכרפים הם פרוצים בגזל ונעירות יותר
מהעיריות. עוד יש אחרת בכרפים לגריעותא מבעיריות והוא דתנן ר"פ הרואה הנכנס
לכרה מתפלל שמים א' בכניסתו וא' ביציאתו, ופרש"י הנכנס לכרה המהלך בדרך וצריך
לעבור דרה פרוך ושם מצויים אנשים רעים ומחפשים עלילות ע"כ.

הרי דבכרפים נמצאים אנשים רעים בעלילות ברשע יותר מבעיריות. פלגא דמלתא
דבכרפים איכא חדא למעליותא יותר מבעיריות דהיינו דשכיחי בהו כל מילי ובעיריות
לא שכיחי.

אף איפא בפרכים תלת מילי לגרועותא משא"כ בענירות, תדא דישיבת פרכים קשה לפי שהבתים קרובים זה לזה ואין אוירם טוב, והשני דבכרכים הם פרוצים בגזל ועריות, והג' דבכרכים איפא אנשים רעים ומחפשים עלילות: ובזה נבא לכונת הפסוקים ירושלים הבנויה וגו'.

והפונה דירושלים יש בה סגולות הרבה והג' דברים שהם בפרכים לגרועותא אדרבה בירושלים הם למעלותא. והנה אין ספק דירושלים נקראת כרף וכדאמרן מנין שישיבת פרכים קשה דכתיב ויברכו העם לכל האנשים המתנדבים לשבת בירושלים וסתם כרף הוא מן קרף חומה וענירות הם שאינם מן קפוח חומה וכמו שכתב הרב בתוי"ט בפרק הרוואה יע"ש.

ומטעם זה ישיבת הכרכים קשה לפי שהבתים הם. קרובים זה לזה ואין להם מקום פנוי ומשום הכי אין אוירם טוב לפי שאין להם מקום לבנות ולהניח מקום פנוי לפי שיש שם חומה ואינם יכולין להרחיב דירתם, אבל בענירות שאין להם חומה אינם מקרבים הבתים זה לזה לפי שיש להם מקום פנוי ואין מי שיעכב עליהם.

ולזה אמר ירושלים הבנויה אף שהיא כרף אוירה טוב כעיר שחונברה לה כאלו עיר חונברה לה ויכולים לבנות הבתים בהרחבה וכדתנן ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים.

והנה מודעת זאת שמזמור זה אמרו דוד על בגן הבית השלישי כדאיתא במדרש וכן כתבו המפרשים. ואמרינו בפרק הספינה אמר ר"ש בן לקיש עתיד הקב"ה להוסיף על ירושלים אלף טפ"ף גינאות אלף קפ"ל מגדלים כו' וכל אחד ואחד הוויא כצפורי בשלנתה, ואמר ר' יוסי אני ראיתי צפורי בשלנתה והיו בה שמונים אלף שוקים של מוכרי ציפי קזרה, ואמרינו במדרש מאי דכתיב אפף כמגדל הלבנון צופה פני דמשק מלמד שעתידין שערי ירושלים להיות מגיעין עד דמשק.

ואמרינו במדרש משא דבר ה' בארץ חדרף ודמשק מנוחתו דרש ר"י זה משיח שהוא חד לעו"ג ורף לישאל. אמר לו ר"י בן דורמסקית יהודה עד מתי אתה מענות עלינו את הכתובים מעיני עלי שמים וארץ שאני מדמשק ובו מקום ששמו חדרף ומה אני מקיים ודמשק מנוחתו עתידה ירושלים להיות מגעת עד דמשק שנאמר ודמשק מנוחתו ואין מנוחתו אלא ירושלים שנאמר זאת מנוחת עדי עד כו' וכן הוא אומר אפף כמגדל הלבנון צופה פני דמשק ע"כ תו איתא במדרש שעתידה ירושלים להיות מגעת עד ים אוקיינוס וכבר הביא כל זה מהר"י אברבנאל בפ"י לישעיה (סי' מ"ט).

ואמרינו בפרק הספינה א"ר חנינא בר פפא בקש לתת הקב"ה את ירושלים במדה שנאמר ואומר אנה אתה הולך ויאמר אלי למוד את ירושלים לראות כמה רחבה וכמה ארפה, אמרו מלאכי השרת לפני הקב"ה הרבה פרפים בראת בעולמך ולא נתת מדת ארפך ומדת רחבן ירושלים ששמה בתוכה ומקדשה בתוכה וצדיקים בתוכה אתה נותן בה מדה מיד ויאמר אלי רון דבר אל הנער הלז לאמר פרזות תשב ירושלים מרוב אדם ובהמה ע"כ.

ופירש"י פרזות תשב ירושלים מה פרזות הללו אין להם שיעור בבגן ישובן אלא כמו שרוצין בונים אף ירושלים כן. והנה דבר ידוע הוא שפרזות הם ענירות שאין להם חומה.

והבטיח לנו ה' שירושלים לעתיד לבא תהיה כמו פרוזות שאין להם שיעור בבגן ישוּבן והוא בסיבת רוב הרחבתה: וזהו שאמר ירושלים הבנויה היא כעיר שאין לה שיעור בגן ישובה ה"נ ירושלים מרוב הרחבתה תהי כן אם כן פשיטא שאוירה טוב כעיריות.

וכי תאמר הא תינח שלא יהיו דוחקים זה לזה בבתי אכל אפתי בפרפים אינם גדורים בעריות לזה אמר שלא נאמר כן בירושלים ששם עלו שבטים שבטי יה ואמרינו במדרש לראובן משפחת הראובני ה"א בראש תיבה יו"ד בסוף תיבה שמי מעיד עליהם שהם גדורים בעריות היינו דכתיב גן נעול מעין חתום גן נעול אלו הזכרים מעין חתום אלו הנקבות היינו דכתיב שבטי יה עדות לישראל ה' מעיד לישראל שהם גדורים בעריות.

וכי תימא הא איפא אחרת בפרפים שהאנשים הם רעים ומחפשים עלילות ברשע, לזה אמר דהא לא שייך בירושלים פי שמה ישבו כסאות למשפט כסאות לבית דוד ודבר דוע הוא שבית דוד לעולם הם על הדין ועל האמת ועולה לא נמצא בהם ושנוי בבניאיים כה אמר ה' לבית דוד דינו לבקר משפט.

באופן שכל הדברים שיש בפרפים לגריעותא אדרבה בירושלים הם למעלותא וכדכתיבנא, לפיכך אנחנו חייבים לשבח לאדון הפל על ארצנו ועל נחלת אבותינו ולא זו בלבד עשה לנו שאף קצת ארצות שנמנעו ממנו בעוה"ז לפי שלא זכינו להם והם אדום ועמון ומואב התחכם ה' כדי להיטיב עמנו ונתן לנו קצת מהם.

והענין כן הוא שבתחלה פרת ה' ברית עם אברהם אבינו לתת לו ארץ עשרה עממין כדכתיב ביום ההוא פרת ה' את אברהם ברית לאמר לזרעה נתתי את הארץ הזאת וגו' ומונה שם עשר אומות ופירש"י ולא נתן להם אלא ארץ שבועה גוים והשליש אדום ומואב ועמון והם קיני וקניזי וקדמוני עתידים להיות ירושה לעתיד לבא שנאמר אדום ומואב משלוח ידם וקני וקניזי עמון משמעם, והכי אמרינו בב"ר (פ' מ"ד סי' ז"ד) וז"ל ר' חלבבו בשם ר' אבא בשם ר' יוחנן כן עלה בדעתו של מקום להנחיל להם לישראל ארץ עשרה עממין את הקיני ואת הקניזי ואת הקדמוני והואיל ולא זכו להם לא נתן להם אלא ארץ ז' עממין את החתי ואת הפרזי וגו' אבל אדום ומואב ועמון לא נתן להם בעוה"ז אבל לימות המשיח יסורו ויהיו לישראל כדי לקיים מאמרו של הקב"ה.

ע"כ: ומכאן אני תמיה על הרא"ם ז"ל (פ' דברים) בפ' רפאים יחשבו אף הם שפירש"י אתה סבור שזו רפאים שנתתי לו לאברהם לפי שהאומים שהם רפאים ישבו בה לפנים לא זו היא פי אלו הרפאים הורשתיים מפני בני לוט והושבתים תחתם.

והרמב"ן תמה ע"ד רש"י וכתב דלמה יפרש לנו הכתוב בארץ עמון ומואב שאינה ארץ רפאים שנתן ה' לאברהם והלא הרב עצמו פתב עשרה עממין נתתי לו לאברהם ג' לכהם וקיני וקניזי וקדמוני הם עמון ומואב והר שער אהד מהם לעשו והב' לבני לוט בשכר שהלה אתו למצרים ושתק על מה שהיה אומר על אשתו אחותי היא ע"כ.

וא"כ הרי קיני וקניזי וקדמוני מנחלתו של אברהם הוא עכ"פ וא"כ מה בין קיני וקניזי וקדמוני לארץ רפאים שהוצרך הכתוב לומר שאין זו רפאים שנתן ה' לאברהם. והרא"ם ז"ל טען עליו ואמר שהפשרה עממין שנתן ה' לאברהם אעיקרא דמלתא דשלישה שהם

קניני וקניזי וקדמוני נתנם ה' לאברהם שיתנם לבני לוט ולבני עשו אבל השאר שהם זו עממין לא נתנם לאברהם אלא ליתנם לישראל ולפיכך הוצרך הכתוב .

לומר בארץ רפאים שאינה ארץ רפאים שנתן ה' לאברהם ע"כ: ואני תמיה בדברי הרא"ם ו"ל טובא. תדא קי"ל דזרע פסול לא איקרי זרע.

ונה נלמד מדאמרין בפ"ק דקדושין (דף ד') וזרע אין לה אין לי אלא זרע פשר זרע פסול מנין ת"ל אין לה עינין לה. טעמא דכתב רחמנא אין לה הא לאו הכי הו"א דזרע פסול לא איקרי זרע וכת פהו שנשאת לישראל וקיה לה זרע פסול מישראל ומת הישראל היתה חוזרת לבית אביה ואוכלת בתרומה, וכ"כ הריטב"א ו"ל שם בחדושי ויהתוס' פ"ק ב' דיבמות (דף כ"ג) דסתם זרע הוא זרע פשר ולא זרע פסול.

ובפ"ג דסנהדרין (דף ס"ד) אמרינן כי מזרעו נתן למלך אין לי אלא זרע פשר זרע פסול מנין תלמוד לומר בתתו מזרעו: ודע דכתב מהר"ר יחיאל באשן ו"ל דאף פסול בעבירה פגון עובד ע"ז נמי חשיב זרע פסול ולא מיקרי זרע והכריח פן מדברי הרמב"ם (פ"א מהל' יבום) שכתב אפי' הנה לו זרע ממזר או עובד ע"ז הרי זה פוטר וכו'.

משמע דממזר ועובד ע"ז תדא מלתא גינהו. והוקשה לו ו"ל מההיא דאמרין בפ"ג דגדרים (דף ל"א) שאיני נהנה לזרע אברהם אסור בישראל ומותר בעכו"ם ופריד בגמרא והאיכא ישמעאל ומשני כי ביצחק יקרא לה זרע פתיב והאיכא עשו ביצחק ולא קל יצחק.

ואם איתא דזרע פסול לא מיקרי זרע אמאי אצטריך בגמרא לאהדורי אקראי לאפוקי ישמעאל ועשו מכלל זרע אברהם הא אמרינן דזרע פסול לא מקרי זרע. ואפילו את"ל על ישמעאל שעשה תשובה מה נאמר על עשו שהיה מומר כדאמרי' בקדושין שאני עשו דישראל מומר הנה כ"ש שהאמות שיצאו מהם שעליהם אנו דנים אם מותר בהם הנודר מזרע אברהם הא ודאי אהלי שער וישמעאל הנה אלה רשעים ולא מיקרו זרע אברהם.

ותירץ הרב ו"ל דהאי דאמרין דזרע פסול לא מיקרי זרע לאו ממשמעות מלת זרע שמעינן לה אלא מדקאמר ליה הקב"ה לאברהם כי ביצחק יקרא לה זרע ולא ישמעאל ועשו זה בנין אב לכל התורה.

והוקשה לו ו"ל דא"כ למה לי קרא למעט עשו פיון דאפקיה לישמעאל נגמור בנין אב מישמעאל דזרע פסול לא מקרי זרע ומינה נפיק עשו. ותירץ דאי מישמעאל הו"א שאני ישמעאל דהנה בנו מהשפחה א"נ משום כבוד דשרה שאמרה כי לא יירש בן האמה אבל לא שמענו שמפני רשעתו יצא מכלל זרע אבל השתא דאפיק נמי לעשו ש"מ דמפני רשעתו לא מקרי זרע, והוקשה לו ו"ל דאם איתא דפסול בעבירה פגון עובד ע"ז מקרי זרע פסול אמאי לא קאמר דהנודר מזרעו של אברהם מותר בישראל מומר.

ותירץ לזה דטעמא דאינו מותר בישראל עובד ע"ז היינו משום שמא יעשה תשובה ונמצא למפרע שהיה זרע אברהם והכריח הרב דכל שעשה תשובה הרי הוא כאלו הנה פשר מעיקרא, אלו הם תנור דבריו ו"ל: וא"ת הרי כתב הרמב"ם (בפ"ד מהל' בכורים דין ג') וז"ל דגר מביא וקורא שנאמר לאברהם כי אב המון גוים נמתיה הרי הוא אב לכל העולם כו' ולאברהם היתה השבועה תחלה שיירשו בניו את הארץ ע"כ.

וכתב שם מֶרֶן שֶׁהַכּוֹנֵה הִיא אֵע"פ שְׁאַבְרָהָם אָב לְכָל הָעוֹלָם לֹא נִטְלוּ הַגְּרִים חֵלֶק בְּאַרְצָה
מִפְּנֵי שְׁבִת־חֻלָּה קוֹדֶם שְׁאַמֵּר לוֹ כִּי אֵב הַמּוֹן גּוֹיִם נִתְּתִיהָ הַיְתֵה הַשְּׁבוּעָה נִמְצָא שְׁלֹא זָכוּ
בָּה אֲלָא בְּנֵי מִמֶּשׁ ע"כ.

מִשְׁמַע מִהֶכָּא דְאִילוּ קוֹדֶם הַבְּטַחַת הָאַרְצָה הִיָּה נֹאמֵר לְאַבְרָהָם שֶׁהוּא אָב לְכָל הָעוֹלָם הִי
הַגְּרִים נוֹטְלִים חֵלֶק לְפִי שֶׁהִי בְּכָלֵל לְזִרְעָה אֲתוֹן אֶת הָאַרְצָה הַזֹּאת וְכָל הָאֲנוּמוֹת נִקְרָאִים
זֶרַע אַבְרָהָם. הָא לֹא קִשְׂיָא כְּלָל לְפִי שְׁפָכַר בִּיְאֵר הַרְמַב"ם שְׁלֹא עֲשָׂאוּ ה' לְאַבְרָהָם אָב
לְכָל הָעוֹלָם אֲלָא לְאוֹתָם שְׁנִכְנְסִין תַּחַת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה דְהֵינּוּ שְׁמַתְגַּיְרִים וּמִשּׁוּם הִכִּי
הַגְּרִים טַעְמָא דְאִינָם נוֹטְלִים חֵלֶק בְּאַרְצָה הוּא מִשּׁוּם דְלֹאֲבָרָהּ הַיְתֵה הַשְּׁבוּעָה תְּחִלָּה
שְׁיִירְשׁוּ בְּנֵי אֶת הָאַרְצָה הָא לֹא הִכִּי הִי נוֹטְלִים אֲבָל לְמִילְתָּא אַחְרִיתִי פְּשִׁיטָא דְהַגְּרִים
נִקְרָאִים זֶרַע אַבְרָהָם וְזֵהוּ שְׁפָתַב הַטּוֹר דְהַנּוֹדֵר מְזַרַע אַבְרָהָם אֲסוּר בְּיִשְׂרָאֵל וּבְגֵרִים,
וְדִין זֶה דְגַם בְּגֵרִים אֲסוּר לֹא נִתְבָּאָר בְּגִמְרָא.

וְנִרְאֵה דְמִדְבְּרֵי הַרְמַב"ם יֵשׁ לְלַמּוֹד דִּין זֶה שֶׁהִי מוֹכַח מִדְּבָרֵי דְאִי לֹא דְלֹאֲבָרָהּ הַיְתֵה
הַשְּׁבוּעָה תְּחִלָּה הִי הַגְּרִים נוֹטְלִים חֵלֶק בְּאַרְצָה מִשּׁוּם דְקָרִינוּ בָּהוּ לְזִרְעָה נְתִיתִי וּמִיָּקֵרוּ
זֶרַע אַבְרָהָם וְכִי תִימָא הָא תִינַח הָאֲנוּמוֹת שְׁאִינָם מִיּוֹצְאֵי חֵלְצִי דְאַבְרָהָם דְאֲמַרִינוּ דְלֹא
מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם אֲלָא דוֹקָא פְּשַׁמְתְּגַיְרִין וְנִכְנְסִין תַּחַת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה.

אִף הַבָּאִים מִיִּשְׁמַעְעָאֵל וְעָשׂוּ הָא תִינַח שְׁאֵם עוֹבְדִים ע"ז פְּשִׁיטָא דְלֹא מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם
דְאִפִּי יִשְׂרָאֵלִים אִם עוֹבְדִים ע"ז לֹא מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם אִף אִם אִינָם עוֹבְדִים ע"ז אֲמַאי
לֹא מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם דְהָא גְבִי יִשְׂרָאֵל לֹא אֲמַרִינוּ דְזֶרַע פְּסוּל לֹא מִקְרִי זֶרַע אֲלָא דוֹקָא
בְּעוֹבֵד ע"ז וְיִשְׁמַעְעָאֵל וְעָשׂוּ לֹא מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם הוּא מִשּׁוּם דְהִי עוֹבְדֵי ע"ז.

וּא"כ הַנּוֹדֵר מְזַרַע אַבְרָהָם יְהִיָּה אֲסוּר בְּבְנֵי יִשְׁמַעְעָאֵל וְעָשׂוּ כָּל שְׁאִינּוּ עוֹבְדֵי ע"ז. הָא לֹא
קִשְׂיָא כְּלָל דְכִינּוּ דְאֲשַׁמוּעִינוּ קָרָא דְיִשְׁמַעְעָאֵל וְעָשׂוּ לֹא מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם א"כ הַבָּאִים
אַחְרֵיהֶם לֹא מִיָּקֵרוּ יוֹצְאֵי חֵלְצִי דְאַבְרָהָם דְכִינּוּ דְכּוֹלְהוּ אֲתִי מִכַּח יִשְׁמַעְעָאֵל וְעָשׂוּ וְהִנֵּי
לֹא הוּוּ זֶרַע אַבְרָהָם הַבָּאִים אַחְרֵיהֶם נְמִי לֹא מִיָּקֵרוּ זֶרַעוּ וְאִי מִשּׁוּם דְאַבְרָהָם הִנֵּי אָב הַמּוֹן
גּוֹיִם הִרִי כְּבָר פְּתַבְנוּ דְאַבְרָהָם לֹא נִקְרָא אָב הַמּוֹן אֲלָא לְמַתְגַּיְרִים הַבָּאִים לְחִסּוֹת תַּחַת
פְּנֵי הַשְּׁכִינָה אֲבָל יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מְזַרַע יַעֲקֹב כָּל שְׁאִינָם עוֹבְדִים ע"ז מִיָּקֵרוּ זֶרַע
אַבְרָהָם: בְּאִנּוֹן שְׁאִין חִילוּק כְּלָל בֵּין בְּנֵי יִשְׁמַעְעָאֵל וְעָשׂוּ לְשַׁאֲרָ בְּנֵי נַח דְאֵם מַתְגַּיְרִים
אֲפִילוּ שְׁאֵר הָאֲנוּמוֹת מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם וְאִם אִינָם מַתְגַּיְרִים אִף שְׁאִינָם עוֹבְדִים.

ע"ז לֹא מִיָּקֵרוּ זֶרַע אַבְרָהָם אֲפִילוּ בְּנֵי יִשְׁמַעְעָאֵל וְעָשׂוּ. וְאִם כֵּן קִשְׂיָא טוֹבָא עַל הַרְמַב"ם וְז"ל
דְאִיף תִּכְנֵן שְׁבִנֵי לוֹט יִקְרָאוּ זֶרַע אַבְרָהָם, וְכֵן בְּנֵי עָשׂוּ אִף שֶׁהֵם מְזַרְעוּ שֶׁל אַבְרָהָם
פְּשִׁיטָא שְׁאִינָם נִקְרָאִים זֶרַעוּ שֶׁל אַבְרָהָם, וְהַמְדַרְשׁ שְׁפָתַבְנוּ צוּחַ כְּנִגְדוֹ דְקָאָמַר כְּדָ עָלֵה
בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מְקוּם לְהַנְחִיל לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל אֲרִץ עֲשָׂרָה עֲמָמִים.

הִרִי הַדְּבָר מִבּוֹאָר שְׁמַאָמַר ה' שְׁאַמֵּר לְזִרְעָה נְתִיתִי אֶת הָאַרְצָה הַקִּינִי וְהַקִּנִּיזִי וְהַקִּדְמוֹנִי
הוּא כְּדִי שְׁיִנְחִלְהִיָּה יִשְׂרָאֵל, אֲלָא שְׁלֹא זָכִינוּ לָכֵף. וְעוֹד סִיּוּם הַמַּאָמַר הִנֵּי נְמִי תִיּוֹבְתָא
דְקָאָמַר אֲבָל לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ יִחְזְרוּ וְיִהְיוּ לְיִשְׂרָאֵל כְּדִי לְקַיְיֵם מַאָמְרוֹ שֶׁל הַקַּב"ה, וְאִם
כְּדִבְרֵי הַרְבֵּי דְמַעֲיָקְרָא נִתְּנָם לְאַבְרָהָם כְּדִי שְׁיִתְּנָם לְבְנֵי לוֹט וְלְבְנֵי עָשׂוּ לְמַאי אֲצַטְרִיף ה'
לְהַחְזִיר אוֹתָם לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ כְּדִי לְקַיְיֵם מַאָמְרוֹ וְהִלָּא כְּבָר קִיְיֵם מַאָמְרוֹ שְׁנִתְּנָה מִבְּנֵי

לוט ולבני עשו ואין פֶּאן נָדָר ואין פֶּאן שְׁבוּעָה, וְהָרַב עֲצָמוּ בַפ' לָךְ לָךְ פֶּתַב שֶׁה' נָדָר לַתַּת לְיִשְׂרָאֵל אֶרֶץ פֶּל הַעֲשָׂרָה עֲמָמִים וְלֹא נָתַן לָהֶם אֶלָּא אֶרֶץ ז' עֲמָמִים וַיַּחַוִּיב מִזֶּה בְּהִכָּרַח שְׁיִתְנַם לָהֶם בְּזִמְנֵי הַמְּשִׁיחַ לְקַיִים אֶת נְדָרוֹ, ע"כ: עוֹד אֲנִי תַמִּיחַ דְּמַה יַעֲנֶה הָרַב בְּיוֹם שְׁיִנְדוּבָר בּוּ מַה שְׁפֶתַב רַש"י בְּפִרְשַׁת שׁוֹפְטִים עֲלֶיהָ דִּקְרָא דּוֹאֵם יִרְחִיב ה' אֱלֹהֵיךָ וְנ"ל, וְאֵם יִרְחִיב פֶּאֶשֶׁר נִשְׁבַּע לַתַּת לָךְ אֶרֶץ קִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי וַיִּסְפַּת לָךְ עוֹד שְׁלֹשׁ עָרִים ע"כ, וְדַבְרֵי רַש"י הִלְלוּ הֵם לְקוֹחִים מִהַסְפָּרִי ע"ש הָרִי מְבוֹאָר שֶׁה' נִשְׁבַּע לַתַּת לָנוּ קִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי וְלֹא מְצִינוּ שְׁבוּעַת ה' עַל זֶה אֶלָּא מַה שְׁפֶרַת בְּרִית עִם אַבְרָהָם לַתַּת לְזַרְעוֹ קִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי וְהַרְמַב"ם בַּפ"ח מֵהִלְכוֹת רוֹצֵחַ פֶּתַב שְׁקִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי נִכְרַת לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בְּרִית עֲלֵיהֶם וְעֲדִין לֹא נִכְבְּשׁוּ וְעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה וְאֵם יִרְחִיב ה' אֱלֹהֵיךָ אֶת גְּבוּלָהּ ע"כ.

הָרִי לָךְ מְבוֹאָר מִפְּמָה מְקוֹמוֹת שְׁבַתְחֻלָּה שְׁפֶרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם לַתַּת לוֹ אֶת הַקִּינִי וְאֶת הַקִּנְזִי וְאֶת הַקִּדְמוֹנִי הִנֵּה פְּדִי לְהַנְחִילָם לְיִשְׂרָאֵל תִּיכָף וּמִיָּד אֶלָּא שְׁלֹא זָכוּ לְכָף בְּאוֹתוֹ זִמְנֵי וְלע"ל לִימֹת הַמְּשִׁיחַ יִנְחִילָם לְיִשְׂרָאֵל פְּדִי לְקַיִים הַבְּטָחָתוֹ.

וְכִי תִימָא אִם הַדְּבָרִים פֶּן שְׁבַתְחֻלָּה פֶּרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם לַתַּת לָנוּ אֶת הַקִּינִי וְהַקִּנְזִי וְהַקִּדְמוֹנִי אֶלָּא שְׁלֹא זָכִינוּ בָּהֶם א"כ מַהוּ זֶה שְׁפֶתַב רַש"י בְּפִרְשַׁת דְּבָרִים שְׁקִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי שְׁנַיִם מֵהֶם נָתַן לְבְנֵי לוֹט בְּשֹׁכַר שְׁהִלָּךְ עֲמוֹ לְמַצְרַיִם וְשָׂתַק עַל מַה שְׁהִיָּה אוֹמַר עַל אֲשֶׁתוֹ אַחֹתִי הִיא ע"כ, דְּאִי אֲמַרְתָּ בְּשֹׁלְמָא פְּפִי סְבַרַת הַרְא"ם שְׁבַתְחֻלָּה פֶּשְׁנָתָן ה' לְאַבְרָהָם אֶת הַקִּינִי וְהַקִּנְזִי וְהַקִּדְמוֹנִי הִנֵּה פְּדִי שְׁיִתָּן אַבְרָהָם מֵהֶם שְׁנַיִם לְבְנֵי לוֹט נִיחָא שְׁהוֹצֵרָךְ רַש"י לַתַּת טַעַם לָמָּה זֶה נָתַן ה' לְלוֹט מִנְחֻלַת אַבְרָהָם שְׁנֵי אֲנוֹמוֹת וְהוֹצֵרָךְ לוֹמַר שֶׁהוּא בְּשֹׁכַר הַשְּׁתִיקָה.

אִךְ לְפִי דְרַפְנוּ שֶׁה' פֶּרַת עִם אַבְרָהָם שְׁיִנְחֻלוּ יִשְׂרָאֵל עֲשָׂרָה עֲמָמִים אֶלָּא שְׁלֹא זָכִינוּ לְכָף עַכְשָׁיו א"כ לָמָּה הוֹצֵרָךְ לוֹמַר שְׁבַתְחֻלָּה שְׁכַר הַשְּׁתִיקָה זָכוּ בָּהֶם בְּנֵי לוֹט דְּמִשְׁמַע דְּאִי לָאוּ שְׁכַר הַשְּׁתִיקָה הִינְנוּ זֹכִימֵי בָּהֶם וְהִלָּא תִיפּוּק לִיָּה שְׁאֲנוּ לֹא הִסְפִּיק זְכוּתָנוּ לְזָכוֹת בָּהֶם.

הָא ל"ק פֶּלֶל דְלַעוֹלָם בַּתְחֻלָּה פֶּרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם לַתַּת לָנוּ אֶרֶץ עֲשָׂרָה עֲמָמִים וּבְכָלְלָם הֵם קִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי וְכָף עֲלֶיהָ בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם שְׁיִנְחֻלוּ אוֹתָם יִשְׂרָאֵל תִּיכָף וּמִיָּד בְּזִמְנֵי שְׁכַבְשׁוּ אֶרֶץ שְׁבַעָה עֲמָמִים אֶלָּא שְׁלֹא הִסְפִּיק זְכוּתָנוּ לְכַבּוֹשׁ אֶלָּא אֶרֶץ ז' עֲמָמִין וְלֹא יוֹתֵר אֶלָּא שְׁעֲדִיין יֵשׁ לְשֹׂאוֹל דְּנָהִי דְלֹא הִסְפִּיק זְכוּתָנוּ לְכַבּוֹשׁ אֶלָּא אֶרֶץ ז' עֲמָמִים מ"מ מַה נִּשְׁתַּנּוּ קִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי מִשְׁאָר אֲנוֹמוֹת וְעֲדִיין הִנֵּה אֶפְשָׁר לְכַבּוֹשׁ קִינִי וְקִנְזִי וְקִדְמוֹנִי וַיִּנִּיחַ מִשְׁאָר ג' אֲנוֹמוֹת אַחֲרוֹת.

לְזֶה הַשִּׁיב רַש"י דְּמֵאֲחַר שְׁלֹא הִסְפִּיק זְכוּתָנוּ לְכַבּוֹשׁ אֶלָּא אֶרֶץ ז' עֲמָמִין הִנִּיחַ אֶת הַקִּינִי וְאֶת הַקִּנְזִי וְהַקִּדְמוֹנִי שְׁנַיִם לְלוֹט בְּשֹׁכַר הַשְּׁתִיקָה וְאֶחָד לְעֶשׂוֹ. אֲבָל לְעוֹלָם דָּאֵם הִינְנוּ זֹכִימֵי הִינְנוּ כּוֹבְשִׁים אֶת הַפֶּל שְׁהָרִי שְׁפֶרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם לַתַּת לוֹ אֶת הַקִּינִי וְהַקִּנְזִי וְהַקִּדְמוֹנִי פְּדִי שְׁיִנְחִילָנָה לְיִשְׂרָאֵל כְּכַר הִלָּךְ לוֹט עֲמוֹ לְמַצְרַיִם וְשָׂתַק עַל מַה שְׁאֲמַר אַבְרָהָם אַחֹתִי הִיא.

הַפֶּלֶל הָעוֹלָה שֶׁהַדָּבָר מִבּוֹאֵר שֶׁבַּתְחִלָּה כְּשֶׁפָּרַת ה' בְּרִית עִם אַבְרָהָם לַתַּת לוֹ אֶרֶץ עֶשְׂרֵה עֶמְמִים וְעָלָה בְּדַעְתּוֹ שֶׁל מְקוֹם שֶׁיִּכְבְּשׁוּ אֶת כּוֹלֵם יִשְׂרָאֵל תִּיכַף וּמִיָּד אֵלָּא שְׂלֵא זְכִינוּ לָכֶּה וּלְעֵתִיד לְבֹא עֵתִיד הַקַּב"ה לְקַיֵּם הַבְּטָחָתוֹ.

וְכֵן מוֹכַח מִדְּבַרֵי הַתּוֹס' בַּגִּמ' דְּבַתְרָא (דָּף נ"ו) אֵהָא דְאֶמְרֵי הֵתָם א"ר יְהוּדָה אָמַר שְׂמוּאֵל כֹּל שֶׁהִרְאָהוּ הַקַּב"ה לְמֹשֶׁה חֲזִיב בְּמַעֲשֵׁר לְאִפּוּקֵי מֵאֵי לְאִפּוּקֵי קִינֵי וּקְנִיזֵי וּקְדָמוּנֵי ע"כ. וּפִירֵשׁ רַשְׁבַּ"ם ז"ל כֹּל שֶׁהִרְאָהוּ הַקַּב"ה לְמֹשֶׁה בְּשַׁעַת מִיתָתוֹ דֵּהֵם ז' עֶמְמִים הַפְּתוּבִים בְּכָל מְקוֹם חֲזִיב בְּמַעֲשֵׁר אֲבָל קִינֵי וּקְנִיזֵי וּקְדָמוּנֵי שֶׁנִּתְּנוּ לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ בֵּין הַבְּתָרִים לֹא יִתְחַזְּבוּ בְּמַעֲשֵׁר לְעֵתִיד לְבֹא כְּשֶׁיִּחְזְרוּ לָנוּ לְעֵתִיד ע"כ.

וְהַתּוֹס' הִקְשׁוּ וְז"ל וְאִם תֹּאמַר וְלִמָּא לְאִפּוּקֵי חוּצָה לְאֶרֶץ וַיֵּשׁ לֹאמַר דָּאִין זֶה חֲדוּשׁ וּלְכַף אָמַר קִינֵי וּקְנִיזֵי וּקְדָמוּנֵי אַע"ג דְּמֵאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל הֵם ע"כ. וְאִם אֵימָא כְּדָבְרֵי הַרָא"ם דְּמַעֲיָקְרָא נִתְּנָם ה' לְאַבְרָהָם כְּדֵי שֶׁיִּתֵּן שְׁנַיִם מֵהֶם לְבְנֵי לוֹט וְאֶחָד לְבְנֵי עֶשׂוֹ לֹא יִדְעָתִי מֵהַ בֵּין קִינֵי וּקְנִיזֵי וּקְדָמוּנֵי לְשֶׁאֵר חוּצָה לְאֶרֶץ גְּמוּרָא אֵלָּא וְדָאֵי דְקִינֵי וּקְנִיזֵי וּקְדָמוּנֵי נִכְרַת עֲלֵיהֶם בְּרִית לַתַּת אוֹתָם לְיִשְׂרָאֵל וּלְפִיכַף חֲשִׁיבֵי אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל וְאִשְׁמוּעִינָן שְׂמוּאֵל חֲדוּשׁ גְּדוּל דְאֶפְרָיִם הֵכִי אֵינָם חֲזִיבִים בְּמַעֲשֵׁר לְעֵתִיד לְבֹא: הַפֶּלֶל הָעוֹלָה מִמֵּה שֶׁפְּתַבְּנוּ שְׁקִינֵי וּקְנִיזֵי וּקְדָמוּנֵי שֶׁהֵם אָדוּם וְעִמּוֹן וּמוֹאָב נִכְרַת עֲלֵיהֶם בְּרִית לְהַנְחִילָם לְיִשְׂרָאֵל אֵלָּא שְׂלֵא זְכִינוּ לָהֶם וְאִדְרַבָּא הֵוְהִרְנוּ שְׂלֵא לְהַתְּגָרוֹת בְּהֶם וּמְכַל מְקוֹם מֵאֵהֶבֶת ה' אוֹתְנוּ הַתְּחַפֵּם לַתַּת לָנוּ קֶצֶת מֵאַרְצוֹת אֵלוֹ.

וְהוּא דְאֶמְרֵינוּ כִּפ' אֵלוֹ טְרַפּוֹת (דָּף ס') אַרְשַׁב"ל הַרְבֵּה מִקְרָאוֹת שְׂרָאוֹנֵי לְיִשְׂרָאֵל וְהוּן הוּן גּוֹפֵי תוֹרָה הַעוּיִם הַיּוֹשְׁבִים בְּחֻצְרִים עַד עֲזָה מֵאֵי נִפְקָא לֹן מִיָּנָה מִדְּאַשְׁבַּעֲיָה אֲבִימֶלֶךְ לְאַבְרָהָם אִם תִּשְׁקוֹר לִי וּלְנִינֵי וּלְנִינֵי אָמַר הַקַּב"ה לִיתוּ כְּפִתּוּרִים וְלִיפְקוּ מֵעוּיִם דֵּהִינּוּ פְּלִשְׁתִּים וְלִיְתִי יִשְׂרָאֵל וְלִיפְקוּ מִכְּפִתּוּרִים כִּיּוֹצָא בְּדָבָר אֵתָהּ אֹמַר כִּי חֲשַׁבּוֹן עִיר סִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי הִיא וְהוּא נִלְחַם בְּמֶלֶךְ מוֹאָב מֵאֵי נִפְקָא מִיָּנָה דֹא"ל הַקַּב"ה לְיִשְׂרָאֵל אֵל תִּצַּר אֶת מוֹאָב אָמַר הַקַּב"ה לִיְתִי סִיחּוֹן וְלִיפּוֹק מִמוֹאָב וְלִיְתִי יִשְׂרָאֵל וְלִיפְקוּ מִסִּיחּוֹן וְהִינּוּ דְאָמַר ר' פֶּפֶּא עִמּוֹן וּמוֹאָב טְהָרוּ בְּסִיחּוֹן עַד כָּאֵן.

נִמְצִינוּ לְמַדִּים דְאֶרֶף שֶׁהַקַּב"ה נָתַן קֶצֶת אֲרָצוֹת לְעִמּוֹן וּמוֹאָב וְהִזְהִירוּנוּ שְׂלֵא לְקַחַת מֵאַרְצֵם, הִינּוּ דוֹקָא הָאֶרֶץ אֲשֶׁר הִיא בְּרִשׁוֹתָם אֶף הָאֶרֶץ אֲשֶׁר לְקַחוּהָ אַחֲרֵי מַעֲמוֹן וּמוֹאָב הַתּוֹר לָנוּ לְקַחְתָּהּ: וּבְנָה יוֹבֵן פְּסוּק אֶחָד בְּפִרְשַׁת דְּבָרִים וְזֶה תִּפְּרָו.

וּבְשַׁעִיר יִשְׁבוּ הַחֹרִים לְפָנִים וּבְנֵי עֶשׂוֹ יִירָשׁוּם וַיִּשְׁמִידוּם מִפְּנֵיהֶם וַיִּשְׁבוּ תַּחְתָּם כְּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרוּשָׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן ה' לָהֶם. וְלֹא יִדְעָתִי דְמִיּוֹן זֶה דְּכַתְּבַת קְרָא כְּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל וְגו' מֵה שֶׁיִּיָּף עִם הַקּוֹדֵם דְּקָאֻמַר דְּשַׁעִיר הִיְתָה לְחֹרִים וּכְאֹו בְּנֵי עֶשׂוֹ וְלִקְחוּ אֶת שַׁעִיר מִיָּד הַחֹרִים, עוֹד יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּמֵה שֶׁפִּינִים הַפְּתוּב וְאָמַר כְּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לְאֶרֶץ יְרוּשָׁתוֹ אֲשֶׁר נָתַן ה' לָהֶם וְכַתְּבַת הַרְמַב"ן ז"ל דֵּהִפְּנִיָּה שֶׁהַפְּתוּב אָמַר כִּי הַחֹרִים שֶׁהֵם לְאַבְרָהָם יִשְׁבוּ בְּשַׁעִיר לְפָנִים וּבְנֵי עֶשׂוֹ שֶׁהֵם זָרַע אַבְרָהָם יִרְשׁוּ אוֹתָם וַיִּשְׁבוּ תַּחְתָּם בְּמַעֲשֵׂה גֵס שֶׁהַחֹרִים הָיוּ עִם רַב בְּאַרְצֵם וְעֶשׂוֹ בָּא לְגוֹר שֶׁם וְנִתְחַזַּק עֲלֵיהֶם כְּאֲשֶׁר עָשָׂה יִשְׂרָאֵל לִיְתֵר הַגּוֹיִם אֲשֶׁר נָתַן ה' לָהֶם כְּכַחוּ הַגְּדוּל ע"כ.

והנה לפי דברי הרב ז"ל עיקר הפתוב בא לומר דכי היכי דישראל פבשו ז' עממין בדרה גם עשו לקח את שעיר מיד החורים בדרה נס. ולא ידעתי לאיזה תכלית הורה לנו הפתוב דלקיחת עשו את שעיר מיד החורים הנה בדרה נס ולא בדרה הטבע: ונראה לי דזה יובן עם מאי דאמרינו בפרק אלו טרפות דרב אמר עוים מתימן באו ומניא נמי הכי עוים מתימן באו.

ופירש"י מתימן מאליפז בן עשו וכ"כ הרמב"ן ותימן הוא זרע אדום פדכתיב פה אמר ה' צבאות עוד חכמה בתימן. ופירש"י שם בגמרא דלמ"ד דעוים מתימן באו מאי דאיצטרף קרא לומר והעוים הינשבים בתצרים עד עזה פפתורים הינצאים מפפתור השמידום וישובו תחתם הוא משום דאזנהרינהו לישראל שלא להתגרות בבני עשו אמר רחמנא ליתו פפתורים וליפקו מעוים שהם זרע אדום וליתו ישראל וליפקו מפפתורים ע"כ, וכ"כ הרמב"ן בפירושו התורה.

נמצא שקצת מארץ אדום נטהרה ע"י פפתורים וכן קצת מארץ מואב נטהרה ע"י סיחון, פדכתיב פי חשבון עיר סיחון מלך מואב היא והוא נלחם במלך מואב. והנה בתחלה צנה הפתוב ואמר אתם עובדים בגבול אחיכם בני עשו וגו' אל תתגרו בם פי ר'נשה לעשו נתתי את הר שעיר, וחזר וצנה על מואב ואמר אל תצר את מואב פי לא אתן לך מארצו ר'נשה וגו', וכתוב רפאים יחשבו אף הם פענקים הרהה ובשעיר ישבו החורים לפנים ובני עשו יירשום: והנה הרמב"ן ז"ל כתב שארץ רפאים ממתנת ה' לאברהם, שהרי פפרשת לך לך מנה ארץ רפאים בכלל ז' עממין שפרת ה' ברית עם אברהם לתתם לזרעו, אלא שקצת מארץ רפאים לקחה מואב מיד רפאים.

וכן מה שפתוב ובשעיר ישבו החורים הפונה היא דחורים הוא חוי הפונפר בפפרשת לך לך בכלל הז' עממין שפרת ה' ברית עם אברהם, ואף שאלו היו ממתנת ה' לאברהם ואילו לא הנה מואב לוקח מקצת מארץ רפאים והיתה ביד רפאים וכן אם לא הנה לוקח עשו את שעיר מיד החוי היו זוכים בכל אלו הארצות ממתנת ה' לאברהם, מ"מ עכשוו שהם ביד מואב ועשו צנה ה' שלא לקחת אותם.

ואמר אל תתמה על זה וקאמר נהי דצונו ה' שלא לקחת מארץ אדום ומארץ מואב היינו דוקא מארצם אבל ארץ רפאים ושעיר שהיו מקודם מהפנעני וארץ פנעו היא לישראל אף שלקחו קצת אדום ומואב הותר לקחת אותם מידם.

לזה אמר אל יעלו דברים אלו על לבך, שלא נתתי לך מארץ פנעו אלא מה שהיא עכשוו ארץ פנעו, וראיה לזה פאשר עשה ישראל לארץ ר'נשתו אשר נתן ה' להם, פלומר פי היכי דישראל זכו בארץ ר'נשת אדום ומואב אשר נתן ה' להם ע"י שבאו אחרים ולקחום מידם ונטהרה קצת ארץ אדום ע"י פפתורים וקצת ממואב ע"י סיחון אלמא לא נתתי להם אלא מה שהיא עכשוו בידם אבל מה שלקחו אחרים מידם הותר להם, גם בארץ ז' עממים אין אתם זוכים אלא במה שהיא עכשוו של פנעו אבל במה שזכו בה אדום ומואב נאסרה לכם לפי שנטהרה בידם וכמו שנטהרו אדום ומואב ע"י פפתורים וסיחון.

וכן גבי בני עמון נמי רמז הפתוב כל זה, ואמר וקרבת מול בני עמון וגו' פי לא אתן מארץ בני עמון לך ר'נשה, ארץ רפאים תחשב אף היא וגו', פאשר עשה לבני עשו

היְוֹשְׁבֵי בְשֵׁעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרֵי מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשׁוּם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם עַד הַיּוֹם הַזֶּה, וְהַעֲוִים הַיְוֹשְׁבִים בְּחֻצְרֵים עַד עַזָּה כַּפְתָּוִרִים הַיְוֹצְאִים מִכַּפְתָּוִר הַשְּׁמִידוֹם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם ע"כ.

וְכַתֵּב הַרְמַבְּ"ן שְׁגַם עֲמוֹן לַקַּח מֵאַרְץ רַפְאִים שְׁנִתְּנָה לְאַבְרָהָם וְנֶאֱסָרָה לָנוּ לַקַּחְתָּהּ מִיַּד עֲמוֹן: וְזֶהוּ שְׁאֵמֵר אֶרֶץ רַפְאִים תַּחֲשֹׁב אֵף הִיא רַפְאִים יֵשְׁבוּ בָּהּ לְפָנִים וְגו' וַיִּשְׁמִידֵם ה' מִפְּנֵיהֶם וַיִּירָשׁוּם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם וְאֵעִפ"כּ נֶאֱסָרָה לָכֵם כִּינּוּן שֶׁהִיא עֹכְשִׁיו בְּיַד עֲמוֹן, וְאָמַר כֹּאֲשֶׁר עָשָׂה לְבְנֵי עֲשׂוּ הַיְוֹשְׁבִים בְּשֵׁעִיר אֲשֶׁר הִשְׁמִיד אֶת הַחֹרֵי מִפְּנֵיהֶם וְאֵף שֶׁהַחֹרֵי הוּא מִמִּתְּנַת ה' לְאַבְרָהָם מ"מ כִּינּוּן שֶׁלְקַחְתָּהּ עָשׂוּ כְּבָר נֶאֱסָרָה לָכֵם, הֲכִי נָמִי אֶרֶץ רַפְאִים נֶאֱסָרָה לָכֵם כִּינּוּן שֶׁהִיא עֹכְשִׁיו בְּיַד עֲמוֹן אֵף שֶׁקִּוְדָם הִיָּתָה שֶׁל כְּנַעַן.

וְאָמַר וְאֵל תַּתְּמָה עַל זֶה לְפִי שֶׁכָּף הוּא הַדִּין שֶׁהָרִי וְהַעֲוִים הַיְוֹשְׁבִים בְּחֻצְרֵים עַד עַזָּה כַּפְתָּוִרִים הַיְוֹצְאִים מִכַּפְתָּוִר הַשְּׁמִידוֹם וַיֵּשְׁבוּ תַּחְתָּם, וְאִם כֵּן כִּי הִכִּי שְׁאֵתָה זֹכָה בְּאַרְץ אֲדוֹם אֵף שֶׁהִיָּתָה שְׁלֵהֶם מִקִּוְדָם לְפִי שֶׁעֹכְשִׁיו אֵינָה בְּיַדֵּם הֲכִי נָמִי אֵתָה נֶאֱסָר בְּמָה שֶׁהוּא עֹכְשִׁיו בְּיַד עֲמוֹן וְאֲדוֹם אֵף שֶׁמִּתְּחִלָּה הִיָּתָה שֶׁל כְּנַעַן: דְּבַזָּה יוֹבְנוּ קֶצֶת פְּסוּקִים בְּתַהֲלִים (מִזְמוֹר קל"ו) וְזֶה תֵּאָרֵם.

לְמַכָּה מְלָכִים גְּדוֹלִים כַּל"ח וַיִּהְיוּ מְלָכִים אֲדִירִים כַּל"ח לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי כַּל"ח וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן כַּל"ח וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה כַּל"ח לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כַּל"ח ע"כ, וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק בְּפְסוּקִים אֵלּוּ טוֹבָא, חֲדָא דְּמְלָכִים אֵלּוּ וְאֲדִירִים אֵלּוּ מֵאֵן נִינְהוּ, אִם הֵם סִיחּוֹן וְעוֹג שְׁזָכַר אֲחֵרֵי כֵן לֹא יִדְעָתִי לְמָה כָּפַל הוֹדָאָה זֹו וּבְתַחֲלָה הִזְכִּיר אוֹתָם בְּמֵאֵמֵר סְתוּם מְלָכִים גְּדוֹלִים וּמְלָכִים אֲדִירִים וְאֲחֵר כָּף פֶּרַט אוֹתָם לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן.

וְרֵאִיתִי לְרַש"י שֶׁנִּרְגַּשׁ מִזֶּה וְאָמַר מְלָכִים גְּדוֹלִים כָּאֲנִרְמִז מִלְחָמַת ל"א מְלָכִים, וְגַם לְפִי פִירוּשׁוֹ יֵשׁ לְדַקְדָּק, דְּלָמָּה זֶה שִׁינָה הַמְשׁוֹרֵר הַסֵּדֵר וְנָתַן בְּתַחֲלָה הוֹדָאָה עַל מִלְחָמַת ל"א מְלָכִים וְאַח"כּ נָתַן הוֹדָאָה עַל מִלְחָמַת סִיחּוֹן וְעוֹג שְׁלֹא כְּסֵדֵר.

שֶׁהָרִי בְּתַחֲלָה הִיָּתָה מִלְחָמַת סִיחּוֹן וְעוֹג קוֹדֵם שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן וּמִלְחָמַת ל"א מְלָכִים הִיָּתָה אַחֵר שֶׁעָבְרוּ אֶת הַיַּרְדֵּן. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּמָה שֶׁכָּפַל הַמְשׁוֹרֵר אֶת דְּבָרָיו וְאָמַר וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה כַּל"ח לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ כַּל"ח, שֶׁהָרִי מֵה שְׁנָתַן בְּתַחֲלָה הוֹדָאָה לְהַשִּׁי"ת וְאָמַר וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה הַכּוֹנֵה שְׁנִתְּנָה נַחֲלָה לְיִשְׂרָאֵל עֲבָדוּ וְא"כ כָּפַל דְּבָרִים הַלְלוּ לְמָה.

אֵף עִם מָה שֶׁכְּתִבְנוּ יְתִבָּאָר, שֶׁכְּבָר נִתְּבָאָר שֶׁקֶצֶת מֵאַרְץ אֲדוֹם וּמֵעֲמוֹן וּמוֹאָב נִטְהָרָה ע"י סִיחּוֹן וְעוֹג וּבְתַחֲלָה אָמַר לְמַכָּה מְלָכִים גְּדוֹלִים וַיִּהְיוּ מְלָכִים אֲדִירִים כַּל"ח וְהִינְנוּ עַל אֲדוֹם וְעֲמוֹן וּמוֹאָב ע"י סִיחּוֹן וְעוֹג שֶׁהָכּוּ אוֹתָם.

וְזֶהוּ שְׁאֵמֵר לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן כַּל"ח, כְּלוּמֵר שֶׁהִפָּה מְלָכִים גְּדוֹלִים וְהִרְגוּ מְלָכִים אֲדִירִים לְסִיחּוֹן מֶלֶךְ הָאֲמֹרִי וְלַעֲוֹג מֶלֶךְ הַבְּשָׁן וְנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה וְקָאֵי עַל אֶרֶץ מְלָכִים גְּדוֹלִים וּמְלָכִים אֲדִירִים שֶׁהֵם אֲדוֹם וְעֲמוֹן וּמוֹאָב שְׁנָתַן אֶרֶץ לְנַחֲלָה לְסִיחּוֹן וְלַעֲוֹג.

ונחזר ואמר שמה שנתן ארץ אדום ועמון ומואב לסיחון ולעוג הוא כדי שתהיה נחלה לישראל עבדו, לפי שעל ידיהם נטהרו ויכלו ישראל לרשת אותם, שאם לא פן לא היו יכולין ישראל לרשת ארץ אדום ועמון ומואב.

ובפרק השולח אמרינו דנכרי קונה במלחמה מדאמרינו עמון ומואב טהרו בסיחון: ובזה תבאר מאמר אחד בבראשית רבה (פרשה א' סי' ג') ונ"ל ר' יהושע דסקנין בשם ר' לוי פתח, כח מעשיו הגיד לעמו, מה טעם גילה הקב"ה מה שנברא ביום הראשון ומה שנברא ביום השני מפני אומות העולם שלא יהיו מוניין את ישראל ואומרים להם הלא אנמה של בזוזות אתם, וישראל משיבים אותן ואומרים להם הלא אנמה של בזוזות אתם הלא העוים היושבים בתצרים עד עזה כפתורים הינצאים מפפתור השמידום וישבו תחתם, העולם ומלואו של הקב"ה כשרצה נתנה לכם וכשרצה נטלה מכם ונתנה לנו, הה"ד לתת להם נחלת גוים הגיד להם את כל הדורות ע"כ, והנה הרא"ם פתב שהם שני טעמים, חדא שהרי גם הם בזוזות ואם פן לא היה להם לומר אנמה של בזוזות אתם דמום שבה אל תאמר לתברה, ומשום דאיכא למימר בטר גנבא גנוב וטעמא טעים לכן אמר טעם אחר שהעולם ומלואו של הקב"ה, וכן פתב שם מהר"ש יפה.

ולא נתיישב אצלי כל זה, דאיך עלה בדעתם של ישראל להנצל מן האומות שקורין אותם אנמה של בזוזות במה שגם הם בזוזוה היא בידם, דסוף סוף שארית ישראל לא יעשו עולה, ואם העכו"ם הם גונבים וחומסים הותר להם לישראל להיות כמותם.

ועוד דתינח ארץ כפתורים שלקחנו אותה לפי שהיתה בזוזוה בידם שלקחה מעוים, שאר ארצות מי התיר להם לישראל. ועוד קשה לי דכפתורים הם פלשתים וכמו שכתב הרמב"ן בפרשת דברים והביא ראיה מדכתיב פי שודד ה' את פלשתים שארית אי כפתור.

ואין ספק שמה שהיו האומות מוניים את ישראל לקרותם אנמה של בזוזות הוא לפי שלקחו ארץ כנען, ואם פן מה טענה היא לומר שגם פלשתים היא אנמה של בזוזות, אטו כנען ערבים של פלשתים הם: ונראה דזה יובן עם מה שכתב הרא"ם ז"ל דיש אגדות חלוקות בא"י אם בחלקו של חם נפלה או אם נפלה בחלקו של שם, דמאותה אגדה שהביא רש"י גבי וחרון שבע שנים נבנתה מוכח דא"י בחלקו של חם נפלה, אף מאותה אגדה שהביא רש"י גבי והכנעני אז בארץ שהיה הולך וכובש את א"י מזרעו של שם מוכח דא"י בחלקו של שם נפלה, וכתב דלמ"ד דא"י בחלקו של חם נפלה מה שאומות העולם מוניים את ישראל וקוראים אותם לסטים שפבשתם ארץ ז' עממים הדברים כפשוטן לפי שא"י היתה שלהם שהרי בחלקו של חם נפלה, אף למ"ד בחלקו של שם נפלה מה שהאומות מוניים את ישראל וקורים אותם לסטים היינו לפי שלא נתנו החלק המגיע לשאר בני שם.

והרב ז"ל הקשה ונ"ל וא"ת בשלמא לפירוש לסטים אתם שלא נתתם החלק המגיע לשאר בני שם יש להם דין לקרותם בשם לסטים, אלא לפירוש לסטים אתם שפבשתם ארץ ז' עממין שהיא שלהם למה יקראו לסטים ונהלא כנען עבדו שלשם היה פדכתיב ויהי כנען עבד למו ומה שקנה עבד קנה רבו ותיגר דעבד עבדים: והנה לאחיו פתיב וא"כ אין לנו לכבוש מהם אלא חציו שהחצי האחר הוא של יפת, ע"כ:.

ולא ירדתי לסוף דעת הרב ז"ל, דכי היכי דלמ"ד דא"י בחלקו של שם נפלה יש להם דין לקרותם בשם לסטים משום שלא נתנו החלק המגיע לשאר בני שם, הכי נמי למ"ד בחלקו של חם נפלה יש להם דין לקרותם בשם לסטים, דאף דכנען עבדו של שם הוא ומה שקנה עבד קנה רבו מ"מ הוא עבד של כל בני שם וזכו כל בני שם במה שקנה כנען משום דמה שקנה עבד קנה רבו, וא"כ יש להם דין לקרותם בשם לסטים לפי שלא נתנו החלק המגיע לשאר בני שם שהיה כנען עבד להם.

והנה מהר"ש יפה ז"ל הקשה דאם א"י בחלקו של שם נפלה למה קוראים אותנו לסטים לפי שלא נתנו החלק המגיע לשאר בני שם דכיון דנפלה בחלקו של שם לא הוי לסטות מה שלקחו גם חלק שאר בני שם דכיון דכנענים לקחוהו מיזם המציל מיזם זכה לעצמו, כדאמרין בפרק חלק עמון ומואב טהרו בסיחון וממון עשרת השבטים טהר בסנחריב, ומירץ דארץ דמו דהו כיון דבחלקו של שם נפלה ליכא גזילה מ"מ אומות העולם לא תתקורר דעתם בתשובה זו, שיאמרו דמפל מקום גזילה היא ביזם שלא החזירו אבידה לבעליה ע"כ.

ולא ידעתי מה לנו אם תתקורר דעת האומות בתשובה זו או לא כיון שפפי הדין התשובה היא אמתית דהמציל מיזם זוכה מן ההפקר וזכה לעצמו האומות המונין אותנו יאכלו בדי עורם: והנראה אצלי שקושית מהר"ש יפה ז"ל היא תירוץ של ישראל, וה"ק שאומות העולם מונים את ישראל ואומרים אומה של בזוזות אתם שכבשתם ארץ ז' עממים, לפי שסוברים שארץ ישראל בחלקו של חם נפלה והארץ היא שלהם, וישראל משיבים אותם ואומרים והלא בזוזת היא ביזם לפי שבחלקו של שם נפלה והכנענים לקחוהו שלא כדיון מזרעו של שם.

וכי תימא עדין יקשה שיאמרו אומות העולם דלמה לא נתנו חלק לשאר בני שם, לזה משיבים ישראל דהמציל מיזם זכה לעצמו, וכדאמרין עמון ומואב טהרו בסיחון, ומביאים ראיה לדין זה מדכתיב והעוים היושבים בחצרים עד עזה כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם, שפירושו הוא שארץ אדום שהיא עוים שהרי עוים מתימן באו וכמו שכתבנו לעיל נטהרה לישראל על ידי כפתורים, ואם כן כי היכי דארץ אדום שנתאסרה לנו נטהרה על ידי כפתורים הכי נמי חלק שאר בני שם נטהרה על ידי כנען, ואם כן מה שאמרו במדרש הלא הכפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם אינו לראיה על מה שאמרו ואתם הלא בזוזת היא ביזם, דאם כן הנה להו למימר שנתאמר כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וגו' פדרפם בכל האגדות, אלא שמה שאמרו הלא בזוזת היא ביזם לא הביאו ראיה לזה דפשוט הוא אצלם דבחלקו של שם נפלה ארץ ישראל אלא שרצו לומר דכיון דבזוזת היא ביזם הותר לנו גם חלק שאר בני שם, והביאו ראיה מדכתיב כפתורים היוצאים מכפתור השמידום וישבו תחתם והותר לנו ארץ אדום הכי נמי הותר לנו חלק שאר בני שם: מעתה אלכה ואשובה למאמר הקודם.

ויש לדקדק במה שסיימו ומנין שאף חו"ל כן ת"ל בארצו. דמהיכא תיתי שמצות הצדקה לא תהיה נוהגת בחו"ל, אטו מצנה התלויה בארץ היא והלא חובת הגוף היא.

ותו היכי יליף לה מדכתיב אשר ה' אלהיה נותן לה ואדרבא פשטיה דקרא בא"י מיירי. ונראה דזה יובן עם מ"ש הרמב"ם בסוף ה' שמטה ויובל עלה דאזהרה דשבת לוי שלא ינחלו בארץ פנעו וז"ל, יראה לי שאין הדברים אמורים אלא בארץ שנקרחה עליה ברית לאברהם ליצחק וליעקב וירשוייה בניהם ונתחלקה להם אבל שאר כל הארצות שפוש מלה ממלכי ישראל הרי הפהגים והלויים באותן הארצות ובביתן ככל ישראל ע"כ, ועיין מ"ש בזה לעיל (בדרך זה בדרוש א'), למדנו מדבריו דאף דלעגנו תרומות ומעשרות אף חו"ל גמור שלא נכרת עליהן ברית לאבות העולם אם כפשו מלה ישראל פדין דינן כא"י גמור מ"מ אזהרה זו דשלא יטלו הפהגים חלק בארץ אינה אלא בז' עממין שנקרת עליהם ברית אבל שאר הארצות אף שפושם מלה ישראל פדינן נוטלין הפהגים והלויים חלק בהן והנה בתחלת ס' יהושע פתיב כל מקום אשר תדרוך פה רגלכם בו לכם נתתיו, ודרשו בספרי מה ת"ל ללמדך שאף חו"ל משתכבשו את הארץ כל מה שתכבשו חו"ל יהיה קדש ויהיה לכם ע"כ.

ובפרשת עקב פתיב לכם יהיה ללמד בג"ש דיהיה יהיה דתרומות ומעשרות נוהגין בחו"ל, וכאן פתיב לכם נתתיו לומר שהיא מתנה מה' לפי שאינה מהארץ אשר היא ברנשה לנו מאבותינו.

ובזה נבא לכונת הברייתא, ובתחלה אמר מנין שעניי א"י קודמין לעניי חו"ל ת"ל בארצה דהיינו הארץ המיוחדת לה, ונזרו ואמרו ומנין שאף חו"ל פן פלומר ומנין שאף חו"ל ג"כ שלא נכרתה עליה ברית לאברהם שאם כפשה מלה ישראל פדינה שיהיה הדין פן שיהיו יושביה קודמין לשאר יושבי חו"ל דומיא דתרומות ומעשרות, ת"ל אשר ה' נותן לה פלומר אפילו מה שאני נותן לה במתנה גמורה דהיינו חו"ל יושביה קודמין לשאר עניי חו"ל ויש לו דין ארצה ושקולים הם ויבאו שניהם: דרף הקדש דרוש שמיני במדרש מפני מה לא נכנס משה לא"י כדי שיביא עמו לעתיד לבא דור המדבר, שנאמר פי שם חלקת מחוקק ספון ויאת ראשי עם, מה טעם שם חלקת מחוקק ספון משום ויאת ראשי עם.

ע"כ: מודעת זאת לעיני כל הקהל מעלת א"י כי רבה היא, באמת אמרו כל המרבה לספר בשבחה מגרעות נתן. וכבר האריף הרמב"ן ז"ל בפירוש התורה, אמר מר שהשגת השלמות הנפשי דהיינו לעבוד את ה' ולדבקה בו אינו פי אם בא"י לפי שאינה תחת שר אלא מושגת מפני תפירה עיני ה' אלהיה בה דורש אותה תמיד.

ואשכחן לרז"ל דאמרו דזכותא דא"י מגנא ומצלא לבטל יצה"ר דע"ז, פנגרסי' בסוגיא פ"ט דערבין (דף ל"ב) וזה פריה, ויעשו כל הקהל השבים מן השבי ספות וישבו בספות פי לא עשו מימי ישוע בן נון וגו', אפשר בא דוד ולא עשו ספות עד שבא עזרא, אלא דבעו רחמי על יצרא דע"ז ובטלוהו ואגין זכותא עליהו פי סוכה, והיינו דקא קפיד קרא עקלוייה דיהושע דבכל דנקתא פתיב יהושע והקא פתיב ישוע, בשלמא משה לא בעא רחמי דלא הו"ל זכותא דא"י אלא יהושע דהו"ל זכותא דא"י אמאי לא בעא רחמי על יצרא דע"ז ובטליה, ע"כ: ובזה יובן מאמר הפתוב פי אנכי מת בארץ הזאת איני עובר את הירדן וגו' השמרו לכם פן תשכחו את ברית ה' אלהיכם אשר פרת עמכם ועשיתם לכם פסל וגו'.

דינש לזקדק באומרו כי אנכי מת דאיף הוא נתינת טעם למה שרוצה להזהירם שלא יעבדו ע"ז ונהלא אף אילו הנה חי אלף שנים בדין הוא שיזהירם על מצות ה', וכבר הרגישו בזה המפרשים ותירצו יע"ש.

אף לפי דרכנו הדברים כפשטן שרמז להם משה שזה שאני מזהיר אתכם שלא תעשו לכם תמונת פל סמל היינו משום כי אנכי מת בארץ הזאת אינני עובר את הירדן ואין אני יכול לבטל יצרא דע"ז לפי שאין לי זכותא דא"י שאם אני הייתי עובר את הירדן לא הייתי צריף לומר לכם שלא תעבדו ע"ז לפי שהייתי מבטל יצרא דע"ז פדרף שעשו בימי עזרא ודרף אגב הנה באתי לעורר מאי דקשיא לי בגזרת ה', שהוא אמר לא תביאו את הקהל הנה אל הארץ אשר נתתי להם דאם פו היאף כבש משה ארץ סיחון ועוג דמייתי בכלל ז' עממין הם.

ורז"ל אמרו בפירשת ואתחנן אל ה' בעת ההיא, לאחר שכבשתי ארץ סיחון ועוג דמייתי שפא הותר הנדר. והדבר ברור דכוננת משה היתה לפי שהיה סבור שארץ סיחון ועוג הם בכלל א"י ועל זה בא בטענה לומר נדר שהותר מקצתו הותר כולו.

ולפי האמת יש לתמוה מה נשתנה ארץ סיחון ועוג טפי משאר א"י. ומהר"י אדרבי ז"ל מפת קושיא זו רצה לומר שמשה היה סבור שארץ סיחון ועוג הם בכלל א"י אבל קושטא דמלתא שאינם בכלל א"י ואני תמיה עליו דמלתא דפשיטא היא שהם בכלל א"י, והעד על זה דתנא דמתני' מיעט ארץ סיחון ועוג מן הבכורים מפני שאינה ארץ זבת חלב ודבש ולענין תרומות ומעשרות חיוכם מן התורה וכמ"ש מרן.

והרמב"ן ז"ל כתב שהטעם שלא צוה ה' פירשת געולי מדין במלחמת סיחון ועוג הוא מפני שסיחון ועוג הוא מז' עממין ובז' עממין כתיב ואכלת את שכל אניביה ודרשו רז"ל אפי' קדלי דחזירי וכ"ש געולי נקרים.

הן אמת דכפי מ"ש הרמב"ם בהלכות מלכים שלא הותר להם דבר של איסור אלא פשאין להם מה לאכול אין תירוץ של הרמב"ן עולה כהוגן. אף דברי הרמב"ם תמוהים בעיני, דבפ"ק דחולין איבעיא לן איברי בשר נחירה שנקנסו עם ישראל לארץ מהו, וכעי בגמרא אימת אילימא בז' שכבשו וז' שחלקו השתא קדלי דחזירי אישתי בשר נחירה מיבעיא, ואם פדברי הרמב"ם אין פאן קושיא, כי על פו נ"ל שהרמב"ן דחה דברי הרמב"ם.

שוב ראיתי להרמב"ן שהביא דברי הרמב"ם הנז' ותמה עליהם, מ"מ למדנו שארץ סיחון ועוג היא מכלל ז' עממין. ועוד ראיה ממ"ש רש"י בפירוש התורה שאזהרת הפתוב בפנהים שלא יהיה להם חלק ונחלה היא אף בארץ סיחון ועוג, וענין בדברי הרמב"ם סוף הלכות שמטה ויובל, וצ"ע: ועל פי הקדמתנו נתנה ראש ליישב מאמר הפונה קדים.

ויש לזקדק בו דאיף תלה מיתת משה רבינו בחו"ל עם מה שבאים דור המדבר לעוה"ב, שאם הפונה היא דאגב שיקום משה בזמן התחיה יקומו ג"כ דור המדבר שהם קבורים אצלו, דבר זה רחוק בעיני שאם רשע קבור אצל צדיק שבסיבת תחיית הצדיק שיחיה ג"כ הרשע ועוד שהרי שנינו בפרק חלק דמרגלים אין להם חלק לעוה"ב, וכן איכא מאן דאמר התי דעדת קרח אין להם חלק לעוה"ב, הרי שאף שהם קבורים אצל משה מ"מ

אינם באים לעוה"ב, ואם פן אם דור המדבר אינם כדאים מצד עצמם מאי אהניא להו מה שקבורים אצל משה רבינו.

ואם הפונה דבזמן התחיה יתפלל עליהם משה, אף שיפנס לא"י ויקבר שם יכול להתפלל עליהם שיחיו בזמן התחיה ותפלת משה רבינו נשמעת מסוף העולם ועד סופו: ויראה דזה יובן עם מאי דאמרינן בפ"ה דנדריים האומר לחברו קונם לביתה שאני נכנס ושדה שאני לוקח מת או שמכרו לאחר מותר, קונם לבית זה שאני נכנס שדה זו שאני לוקח מת או שמכרו לאחר אסור.

וכתב הר"ן וז"ל והוי יודע דכי היכי דבית זה חמור מביתה לענין מכרו לאחר הכי נמי ביתה חמור מבית זה לענין נפילה דאם אמר ביתה שאני נכנס ונפל ובנאו אסור ליפנס בו דכל שהוא ביתה משמע, ואם אמר בית זה ונפל אע"פ שחזר ובנאו מותר בו דכיון דנפל אנדא ליה עכ"ל.

וראיתי להרשב"א בחדושיו לגיטין פ"ק המביא פניין אהא דאמרינן ע"מ שלא תלכי לבית אביה לעולם אין זה פרייתות, שהקשה דאמאי לא הוי פרייתות והא קי"ל דאם מכרו האב או שמת מותר ליפנס בהם וכדאמרינן בנדריים.

ומירץ דלאו דוקא נקט לשון זה דעל מנת שלא תלכי לבית אביה אלא מייירי באומר לה שלא תלכי לבית זה דאפילו מכרו האב או מת אסורה ליפנס. והקשה לו דאפתי אפשר דנפל הבית בחייה והו"ל פרייתות.

ומירץ דאע"פ שנסתר הבית לא אמרינן בכי הא נפל אנדא ליה דהתם גבי שזכר אמרינן נפל אנדא ליה דלדירה שזכרו ולא לראות בו בחרבנו אבל הא גבי איסור אף בקרקעו אסור ליפנס דאפי' דריסת הרגל אסר עליה הבית בין שיהיה הבית פמות שהיה בשעת תנאו או שנפל לאחר מכאן לעולם אסור בו שפניסת קרקע אסר עליה והארץ לעולם עומדת ע"כ נמצא דהרשב"א פליג עליה דהר"ן, דלהר"ן בבית זה פיון שנפל אנדא ליה ומותר ליפנס בו ולהרשב"א אף בבית זה אם נפל אסור ליפנס בו, והריטב"א בחדושיו דחה דברי הרשב"א וס"ל דאם נפל מותר ליפנס בו, והביא ראיה ממאי דאמרי' במדרש קהלת אם יבואון אל מנוחתי למנוחה זו אינם באים אבל באים הם למנוחה אחרת, א"ר יהודה בשם ריב"ל משל למלה שפעם על בנו ודחפו והוציאו חוץ לפלטין שלו ונשבע שלא יפנס בנו לפלטין מה עשה היתה בנויה וסתרה וחזר ובנאה והכניסו נמצא מכניס בנו ומקיים שבועתו ע"כ.

והנה פפי סברת הריטב"א אפי' באומר קונם לביתה אם נפל ובנאו מותר ליפנס בו, שהרי אין חילוק בין אומר קונם לביתה לאומר קונם לביתי דבכולם מת או שמכרו מותר, ואם נפל אלקא דהר"ן אסור ליפנס בו דכיון דקאמר ביתי כל שהוא ביתו אסור, ויש בזה אריכות דברים לאעת האסף.

הפלל העולה דלהריטב"א האומר קונם לביתה או לביתי שאמה נכנס אם נפל מותר ליפנס בו, ומטעם זה באים דור המדבר לעתיד לבא משום דנחרב הבית וה' נשבע אם יבואון אל מנוחתי, והפונה היא למנוחה זו אינם באים אבל באים למנוחה אחרת, אף אם לא היה נחרב בית המקדש לא היו יכולים לבא לעתיד לבא מפני השבועה שנשבע ה':

עוד נקדים דאָמרינגן במדרש אלמלי הָיָה מִשָּׁה רַבִּינוּ נִכְנָס לֵאמֹר לֹא הָיָה נִחְרַב בֵּית
הַמִּקְדָּשׁ וְלֹא הָיְתָה אֲנֹמָה וְלִשְׁוֹן שׁוֹלְטָת בְּיִשְׂרָאֵל ע"כ.

וְיֵשׁ לְדַקְדָּק מַה שְּׂיִכּוֹת יֵשׁ בְּבִיאַת מַרְע"ה לֵאמֹר עִם חֲנוּכַּת הַבַּיִת. וּמִזְמָנִים אֲתַבּוּנָה
שְׂאֵמְרוּ שְׁלֹא הָיָה שׁוֹלְט אוֹיֵב בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו וּכְמוֹ שְׂאֵמְרוּ רַז"ל בַּפ"ק דְּסוּטָה דְּרַשׁ רַב
חֲנִינְיָא בַר פִּפְא מֵאֵי דְכַתִּיב רַנְנוּ צְדִיקִים בְּה' לִישְׁרִים נֶאֱמָר תְּהִלָּה אֶל תִּקְרִי נֶאֱמָר תְּהִלָּה
אֶלָּא נִוְה תְּהִלָּה זֶה דָּוִד וּמִשָּׁה שְׁלֹא שְׁלֹטוֹ שׁוֹנָאִים בְּמַעֲשֵׂה יָדֵיהֶם, הַה"ד טָבְעוּ בְּאַרְצָא
שְׁעָרֵיהּ דְּאָמַר מֶר מִשְׁנַבְּנָה ב"ה רֵאשׁוֹן נִגְנַז אֶהֱל מוֹעֵד קַרְסִיו קַרְשִׁיו בְּרִיחִיו וְעַמּוּדָיו
נִאֲדָנוּ ע"כ.

וּמִיָּהוּ עֲדִין יֵשׁ לְדַקְדָּק כְּפִי דְרַבִּי זֶה דְּאִיף יִחְוִיב שְׂאֵם מִשָּׁה הָיָה נִכְנָס לֵאמֹר שְׁהִיָּה בּוֹנָה
ב"ה תִּכְרַף וּמִיָּד וְהִלָּא מִשְׁעָה שְׁנַכְנְסוּ לֵאמֹר עַד שְׁנַבְּנָה הַבַּיִת עֲבָרוּ יוֹתֵר מֵאַרְבַּע מֵאוֹת
שָׁנָה עַד אֲשֶׁר הִנֵּיחַ ה' אֶת כָּל יִשְׂרָאֵל מֵאוֹיְבֵיהֶם.

וְאוֹלֵי יֵאמְרוּ שְׂאֵם מִשָּׁה הָיָה נִכְנָס לֵאמֹר הָיָה מִזְדָּרוֹ הַרְבֵּה וְהָיָה כּוֹבֵשׁ אֶת כָּל הָאֲנָמוֹת
תִּכְרַף וּמִיָּד. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק שְׁלֹא הָיְתָה אֲנֹמָה וְלִשְׁוֹן שׁוֹלְטָת בְּיִשְׂרָאֵל מִנ"ל, דְּאִיף דְּנִימָא
שְׁלֹא הָיְתָה שׁוֹלְטָת יַד הָאוֹיֵב בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו אֲפֹשֶׁר שְׁהִיָּה נְטַבַּע בְּאַרְצָא דְּשְׁעָרִים
דְּדָוִד שְׁלֹא שְׁלֹטָה יַד הָאוֹיֵב בְּמַעֲשֵׂה יָדָיו, וְשׁוֹנֵי בְּנֵי־אִיִּם טָבְעוּ בְּאַרְצָא שְׁעָרֵיהּ, וְשְׁלֹטוֹ
הָאֲנָמוֹת בְּיִשְׂרָאֵל: אֲמַנְם לְפִי דְרַפְנוּ יָבֵא עַל נְכוּן שְׁפָכְרָא נִתְבָּאָר שְׂאֵם מַרְע"ה הָיָה נִכְנָס
לֵאמֹר הָיָה מְבַטֵּל יִצְרָא דַע"ז.

וְהַדְּבָר יָדוּעַ כִּי מַה שְּׂגָרַם חֲנוּכַּת ב"ה וְגַלּוּת בָּא לְעוֹלָם שְׁגַלְנוּ מֵאַרְצָנוּ הָיָה בְּעוֹן ע"ז
וּכְדַכְתִּיב כִּי קִצְרַת הַמַּצָּע מִהַשְׁתַּרְע. וּבַפ"ה דְּשַׁבְּתָא אַר"י אָמַר רַב אֶלְמָלִי לֹא קָבַל דָּוִד לִשְׁוֹן
הָרַע לֹא נִחְלַקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד וְלֹא עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל ע"ז וְלֹא גָלְינוּ מֵאַרְצָנוּ, כְּלוּמַר
שְׁבִסִּיבַת שְׁנַחֲלָקָה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד עָבְדוּ יִשְׂרָאֵל ע"ז דְּהִיָּנוּ הַעֲגָלִים שְׁהַעֲמִיד יִרְבְּעָם
וּבְסִפְתָּ הַעֲגָלִים גָּלְינוּ מֵאַרְצָנוּ.

וְזֶהוּ כְּפִי אֲמַרְם אֶלְמָלִי הָיָה מִשָּׁה נִכְנָס לֵאמֹר לֹא הָיָה נִחְרַב ב"ה וְלֹא הָיְתָה אֲנֹמָה וְלִשְׁוֹן
שׁוֹלְטָת בְּנוּ, כְּלוּמַר שְׂאֵם הָיָה מִשָּׁה נִכְנָס לֵאמֹר הָיָה מְבַטֵּל יִצְרָא דַע"ז לְפִי שְׁהִיָּה לוֹ
זְכוּתָא דַא"י וְכִינּוֹן שְׁהִיָּה מְבַטֵּל יִצְרָא דַע"ז לֹא הָיָה נִחְרַב הַבַּיִת וְלֹא גָלְינוּ מֵאַרְצָנוּ: וְזֶהוּ
כְּפִי אֲמַרְם שְׁהַתְחַלְנוּ, מִפְּנֵי מַה לֹא נִכְנָס מִשָּׁה לֵאמֹר כְּדִי שְׂיָבִיא עִמּוֹ דוֹר הַמִּדְבָּר,
כְּלוּמַר שְׂאִין דוֹר הַמִּדְבָּר בָּאִים לְעַתִּיד לְבֵא אֶלָּא בְּטַעֲנַת לְמַנוּחָה זֶה אֵינָם בָּאִים אֲבָל
בָּאִים לְמַנוּחָה אַחֲרָת כְּלוּמַר שְׁיִחְרַב ב"ה וְיִבְנֶה עוֹד וּבְזֶה מְקַיִם הַקַּב"ה שְׁבֻעָתוֹ שְׁנַשְׁבַּע
אִם יְבוֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי וְאֶלְמָלִי הָיָה מִשָּׁה נִכְנָס לֵאמֹר הָיָה מְבַטֵּל יִצְרָא דַע"ז וְלֹא הָיָה נִחְרַב
הַבַּיִת וַא"כ לֹא הָיוּ דוֹר הַמִּדְבָּר בָּאִים לְעַתִּיד לְבֵא מִפְּנֵי הַשְׁבֻעָה שְׁנַשְׁבַּע הַקַּב"ה אִם
יְבוֹאוּן אֶל מְנוּחָתִי אֲבָל עַכְשָׁיו שְׁלֹא נִכְנָס לֵאמֹר וְגַרְמוּ הַעֲוֹנוֹת שְׁנַחֲרַב הַבַּיִת לְפִי זֶה
כְּשִׁיבְנָה בְּה"מ בָּאִים דוֹר הַמִּדְבָּר בְּטַעֲנָה דְלְמַנוּחָה זֶה אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לְמַנוּחָה
אַחֲרָת:.

וּבְזֶה יוֹבֵן מַה דְּאֲמַרְנוּ בְּמִדְרַשׁ שְׁלֹאֲחַר שְׁמַת מַרְע"ה מְצָאוּ הַקַּב"ה לִיהוֹשֻׁעַ שְׁהִיָּה יוֹשֵׁב
וּבּוֹכָה אָמַר לוֹ וְכִי לָךְ לְבַדָּךְ מַת וְהִלָּא לִי מַת שְׁמִיּוֹם שְׁמַת אֲבָל לְפָנַי, שְׁנַאֲמַר וַיִּקְרָא ה'
צְבָאוֹת לְבָכִי וּלְמִסְפָּד ע"כ.

ויש לדיקדק דמה שייכות יש במיתת משה רבינו עם קרא דויקרא ה' צבאות לבכי ולמספד דמייגרי בתורבון בית המקדש. ועם מה שהקדמנו הדברים כפשטן דעיקר מיתת משה רבינו הנה לסיבה שיתרב ב"ה, ונהו אומר שמיים שמת אבל לפני שנה ויקרא ה' צבאות לבכי ולמספד, כלו' מיום שמת פבר ידעתי שעתידי בהמ"ק ליחרב שבשביל זאת הסיבה נגזר עליו שימות במדבר, וכמו שכתבנו: ונהו פנת רז"ל במה שאמרו אעברה נא ואראה את הארץ הטובה אמר לו הקב"ה למשה משה אם יש אעברה נא אין פאן סלח נא ואם יש סלח נא אין פאן אעברה נא ע"כ.

והדברים תמוהים דאיך תלוי זה בזה. ולפי מה שכתבנו ניחא שאמר לו ה' אם יש אעברה נא אין פאן סלח נא, לפי שאם משה רבינו עובר הוא מבטל יצרא דע"ז לפי שיש בידו זכותאדא"י וכיון שמבטל יצרא דע"ז אינו נחרב הבית וא"כ אין פאן סלח נא לפי שאינם באים לעתיד לבא מפני השבועה שנשבע אם יבואו אל מנוחתי.

ובזה יובן מאי דאמרינו בפרק חלק (נ"ד ק"ד ע"ב) בכה תבכה בלילה אמר רבה אמר ר' יוחנן על עסקי לילה שנאמר ותשא כל העדה ויתנו את קולם ויכפו העם בלילה ההוא אותו היום ערב תשעה באב הנה אמר להם הקב"ה לישראל אתם בכיתם בכיה של חנם ואני אקבע לכם בכיה של דורות ע"כ והרמב"ן בפירוש התורה תמה על מאמר זה וכתב ולא ידעתי מאיזה רמז שבפרשה הוציאו זה אבל מקרא מלא הוא וימאסו בארץ חמדה ולא האמינו לדברו וירגנו באהליהם לא שמעו בקול ה' וישא ידו להם וגו' ולהפיל זרעם בגוים ולזרותם בארצות, אולי ידרש זה מפסוק וטפכם אשר אמרתם לבזי יהיה, יאמר וטפכם כאשר אמרתם לבזי יהיה בקא עת פקודתם כי אני פוקד עון אבות על בנים והבאתי אותם עתה שידעו את הארץ ידיעה בלבד אבל לא שייךשו אותה לדורות ע"כ.

והנה רואה כמה יש מהדונק בפירוש זה, שאם נאמר שבעון דור המדבר נחרב הבית נמצא שהשם פוקד עון אבות על בנים אפילו אחר כמה דורות וזה לא מצינו אלא דוקא עד דור רביעי, וכדכתיב פוקד עון אבות על בנים על שלשים ועל רבעים אף כפי מה שכתבנו הדברים כפשטן, שפיון שבבביל מה שבכו באותו לילה נגזר עליהם שלא יבאו למנוחת ה' והתקון הנה שיתרב הבית ומפני זה מת משה רבינו במדבר כדי שיתרב הבית ובזה יש הטר לשבועת השם שנשבע אם יבואו אל מנוחתי שאמר למנוחה זו אינם באים אבל באים הם למנוחה אחרת, שפיר קאמר ה' הם בכו בכיה של חנם ואני אקבע להם בכיה לדורות, פלומר שבבבילם יחרב בית המקדש כדי שיבאו לעתיד לבא: ונהו פוננת רז"ל באומרם אעברה נא אמר הקב"ה למשה שתי שבועות נשבעתי, נשבעתי לאבד את ישראל ונשבעתי שלא תעבור את הירדן, לבטל שתיהן אי אפשר, אם תרצה מאבד את ישראל ותעבור את הירדן, כיון ששמע משה פן אמר מאה כמשה ימותו ואל תאבד נפש אחת מישראל ע"כ.

ויש לדיקדק דאיך תלוי זה בזה דקאמר לבטל שתיהן אי אפשר ואחת מהן אפשר להתבטל ובחר משה רבינו שתתבטל מה שנשבע ה' לאבד את ישראל ומה שנשבע שלא יעבור את הירדן שתתקיים.

אף לפי מה שכתבנו ניחא דמה שנשבע לאבד את ישראל היינו שלא יבאו לעתיד לבא דלשון אבידה צודק על זה וכדאמרינו בפרק חלק ענת קרח אין להם חלק לעולם הבא

שנאמר ויאבדו מתוך הקהל, ובפ"ג דמכות אמרינן אמר רב מסתפינא מהאי קרא נאבדתם בגוים וגו' הרי שלשון אבידה נאמר על דבר שאין לו תיקון עוד.

ועל זה אמר השם למשה אני נשבעתי לאבד את ישראל דהיינו שלא יבאו לעתיד וכדכתיב אשר נשבעתי באפי אם יבואו אל מנוחתי ואני נשבעתי שלא תעבור את הירדן, לבטל שתיהן אי אפשר לפי שאם אתה עובר אתה מבטל יצרא דע"ז ואין ב"ה נחרב ונמצא שדור המדבר אינם באים לעתיד לבא לפי שאין שום פתח לשבועת ה' שנשבע אם יבואו אל מנוחתי אם אין בית המקדש חרב וחוזר ונבנה, אם תרצה יאבדו ישראל ואתה עובר את הירדן שאם אתה עובר מוכרח הוא שיאבדו ישראל, ומשה רבינו בחר שמה שנשבע ה' שלא יכנס לארץ שתתקיים שבועה זו ולא תאבד נפש אחת מישראל, ומכיון שמשה אינו נכנס לא"י אינו מתבטל יצרא דע"ז ובית המקדש נחרב ואז לא תאבד נפש אחת מישראל וכולם באים לעתיד לבא לפי שיש פתח לשבועת ה' לומר למנוחה זו אינם באים אצל באים הם למנוחה אחרת.

הכלל העולה ממה שפיתחנו שעיקר מיתת משה במדבר היה כדי שיחרב בית המקדש וע"ז באים דור המדבר לעתיד לבא לפי שיש היתר לשבועת ה' שנשבע אם יבואו אל מנוחתי, ואמרינן דלמנוחה זו אינם באים אצל באים הם למנוחה אחרת, וכדריטב"א דאית ליה דאף באומר קונם ביתך או ביתי אם נפל הותר לו להכנס בו ולא חל האיסור אלא באותו בנין דוקא: ובזה יובנו קצת פסוקי השירה, נחית בסודך עם זו גאלת גהלת בעצה אל גנה קדשך, שמעו עמים ירגזון חיל אחז יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעדוגו' תביאמו ותטעמו בהר נחלתך מכון לשבתך פעלת ה' מקדש ה' פוננו ידיך וגו'.

וראיתי לרז"ל שאמרו תביאמו ותטעמו נתנבא משה שלא יכנס לארץ לך לא נאמר תביאנו ותטענו ע"כ. וכבר הביא רש"י אגדה זו בפירוש התורה.

ולא ידעתי לאיזה תכלית נתנבא משה רבינו נבואה זו שהרי גבי עתה תראה אשר אעשה לפרעה שדרשו רבותינו ז"ל במלחמת פרעה אתה רואה ואין אתה רואה במלחמת ל"א מלכים כתבו המפרשים שאע"ג שהגזירה היתה בשביל מי מריבה מ"מ בשביל מה שהקשה לדבר ואמר למה הרעותה גלה למשה מה שיהיה בעתיד כדי שיצטער, וכדרך מה שאמר ה' לאברהם ידוע תדע כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ולחזקיהו אמר לו ה' הנה ימים באים וגו' ומבניה אשר תוליד יקח ויהי סריסים בהיכל מלך בבל.

שאף שכל הדברים הללו היו בעון הבנים מ"מ לאברהם וחזקיהו היה לעונש לצערם בהודעה הלזו בשביל חטאם. וכמו שהאריך בזה מהר"ש יפה יע"ש.

וא"כ יש בדבר תימה דלמה חזר ה' והודיעו דבר זה מאחר שכבר ידע משה רבינו כל זה. ועוד כי לא מציינו למשה כאן שום עון אשר חטא כדי שיענש בהודעה זו, ואם הכונה היא כדי שידעו ישראל כל זה ויצטערו, דאף שה' גלה למשה שלא יכנס לארץ באמרו עתה תראה לא ידעו דבר זה ישראל ורצה ה' שידעו דבר זה ויצטערו בשביל עונם כדכתיב וימרו על ים בים סוף.

מ"מ הדבר קשה אצלי כי לא היתה השעה הגונה לכך כי בעידן סדנה סדנה ובעידן עצבותא עצבותא ובשעה זו שהיו שמחים וטובי לב ונותנים הודאה ושבח לה' על כל הטובה אשר עשה עמם יצערם ה' בהודיע להם שמשא אינו נכנס לארץ.

ומ"ש הרא"ם שמ"ש משה תביאמו ותטעמו הוא על דרך ניבא ולא ידע מה ניבא, גם בזה לא נתקרה דעתי דלאיזה תכלית נזרקה נבואה זו בפיו. עוד יש לדקדק בפסוקים אלו דמאחר דכתיב שמעו עמים ירגזון שפולל כל האומות למה חזר ופרט פלשתיים ואדום ומואב ומה נשתנו אלו מפל אומה ולשון.

עוד י"ל במלת אז שאין לה מובן דמשמע דמשום דחיל אחז יושבי פלשת אז נבהלו אלופי אדום ואילי מואב יאחזמו רעד ואין להם שינויות זה עם זה, והכי הול"ל חיל אחז יושבי פלשת ונבהלו אלופי אדום ואילי מואב יאחזמו רעד.

עוד י"ל במה שפייס ואמר מקדש ה' פוננו ידיך דתאר זה דכוננו ידיך מאי שייטיה הכא דמי לא ידע שכל העולם ומלואו הם מעשה ידי ואם פן למה פרט בכאן שהמקדש הוא מעשה ידי, ועוד יש דקדוקים אחרים וליראת האריכות אמרתי לא אזכרם אף מתוך דברינו יובנו הדקדוקים ויראה ליישב בהא דגרסינן במכילתא אז נבהלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד ונהלא לא הנה להם לירא פלום שהרי לא עליהם הולכים פדכתיב אתם עובדים וגו' אל תתגרו בם וכתיב נמי אל תצר את מואב וגו'.

אלא מפני אגונות שהיו מתאוננים ומצטערים על פבודם של ישראל ע"כ. וראיתי להרא"ם שתמה על זה ואמר ואלו הדברים תמוהים שהרי לא נצטוו ישראל באזהרות הללו של אדום ושל מואב אלא בשנת הארבעים פשנצטוו במצות צרור את המדינים והפיתם אותם, פדאיתא בפ' שור שנגח וכי מה עלה על דעתו של משה לעשות מלחמה שלא ברשות אלא שנשא משה ק"ו לעצמו ומה מדינים שלא באו אלא לעזור את מואב אמרה תורה צרור את המדינים מואבים עצמם לכ"ש כו'.

ושמעו עמים היתה בשנה ראשונה פשיצאו ישראל ממצרים מיד שנעשו להם כל אותן האנות והמופתים שעדין לא הונזרו לא באזהרת אל תתגרו בם ולא באזהרת אל תצר את מואב ואל תתגר בם.

ותירץ עם מ"ש התוס' בשם ר"ת דנשא ק"ו דקאמר לאו דוקא אלא פלומר עתיד משה דישא ק"ו אם לא שהזהירו הכתוב תחלה וקודם נאמר אל תצר את מואב כו' יע"ש: ואני תמיה בזה דנהי שאנו מוכרחים לומר דקודם נאמר אל תצר את מואב ממה שנאמר צרור את המדינים שהרי דרשו רז"ל עתה ילחכו הקהל מלמד שלא הנה מתירא בלק אלא מלחיקה בעלמא שלא היו מותרים אלא באנגריא וקרא דמדין אחר מעשה דבלק הנה, ואם פן ע"כ לומר דמה דאמרינן לפי שנשא משה ק"ו כו' לאו דוקא אלא לפי שעתיד משה לעשות ק"ו לפיכך הקדים ה' וא"ל אל תצר את מואב ונאמר לו קודם מעשה דבלק.

אבל מנ"ל למכילתא שתיכף ומיד נאמרה אזהרה זו דאדום ומואב, שהרי כפי דברי הרב שמעו עמים ירגזון הנה תיכף ומיד שפיצאו ממצרים שנעשו להם כל אותן האנות והמופתים וא"כ נימא שאחר שמעו עמים ונבהלו אלופי אדום ואילי מואב נאמרו אזהרות אלו וע"כ אזהרות אלו דאדום ומואב לא היו אלא בשנת הארבעים שהרי

בְּאֶזְהָרַת אֲדוֹם כְּתִיב כִּי ה' אֱלֹהֶיךָ בְּרַכְּךָ בְּכָל מַעֲשֵׂה יָדֶיךָ וְגו' זֶה מ' שָׁנָה ה' אֱלֹהֶיךָ עִמָּךְ
לֹא חִסְרָת דְּבָר, הָרִי שְׁהִיָּה בִּשְׁנַת הָאֲרֻבָּעִים וְאַח"כּ כְּתִיב וְנִפְּן וְנִעְבְּרָה דְרָךְ מִדְּבַר מוֹאֵב
וַיֹּאמֶר ה' אֵלֵי אֵל תִּצַּר אֶת מוֹאֵב וְאֵל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה, הָרִי שְׁשִׁתִּי אֶזְהָרוֹת אֵלֹו הָיוּ
בִּשְׁנַת הָאֲרֻבָּעִים.

וּמִיָּהוּ גִרְאָה שְׁהִיָּה קוֹדֵם תִּשְׁעָה בָּאֵב שֶׁל שְׁנַת הַמ' שְׁהָרִי כְּתִיב וַיְהִי כַּאֲשֶׁר תִּמּוּ כָּל אֲנָשִׁי
הַמְּלַחְמָה לְמוֹת מִקְרַב הָעָם וַיְדַבֵּר ה' אֵלֵי לֵאמֹר אַתָּה עוֹבֵר הַיּוֹם אֶת גְּבוּל מוֹאֵב אֶת עַר,
וּפִירֵשׁ"י אֲבָל מִשְׁלוֹחַ מְרַגְלִים עַד כָּאֵן לֹא נֹאמַר בְּפִרְשֵׁה וַיְדַבֵּר אֱלֹא וַיֹּאמֶר לְמַדְּךָ שֶׁכָּל
ל"ח שָׁנָה שְׁהִיָּה יִשְׂרָאֵל גְּזוּפִים לֹא נִתְיַחַד אֵלֵיוּ הַדְּבֹר בְּלִשׁוֹן חִבָּה פְּנִים אֶל פְּנִים כּו'
וְהָכִי אֵימָה בְּפִרְק י"ג (דָּף קכ"א), וּבְאֶזְהָרַת אֲדוֹם וּמוֹאֵב כְּתִיב בְּהוּ וַיֹּאמֶר וְנִרְאָה שֶׁכָּל
שְׁלֹשׁ אֶזְהָרוֹת אֵלֹו נֹאמְרוּ בִּשְׁנָה אַחַת בִּשְׁנַת הַמ' אֱלֹא שְׁאֶזְהָרַת אֲדוֹם וּמוֹאֵב נֹאמְרָה קוֹדֵם
ט"ב שֶׁל שְׁנַת הַמ' וּמִשׁוּם הָכִי כְּתִיב בְּהוּ לִישְׁנָא דְוַיֹּאמֶר, אִיךְ אֶזְהָרַת עִמּוֹן נֹאמְרָה אַחַר
ע"ב שֶׁל שְׁנַת הַמ' שְׁתִּמּוּ כָּל אֲנָשִׁי הַמְּלַחְמָה לְמוֹת וּמִשׁוּם הָכִי כְּתִיב וַיְדַבֵּר ה'.

וְאִם כֵּן כְּפִי מַה שְׁהִרְבַּ גּוֹזֵר דְּשִׁמְעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן הִיָּה בִּשְׁנָה רִאשׁוֹנָה מַה הַנּוֹקְשָׁה לָהֶם
וְהֵלֵא לֹא עָלִיהֶם הוֹלְכִים וְהֵלֵא אֶזְהָרוֹת אֵלֹו בִּשְׁנַת הָאֲרֻבָּעִים נֹאמְרוּ וְכִדְכָתִיבָנָא, וצ"ע
עוֹד אֲנִי תַמִּיךְ בְּדַבְרֵי הַרְבֵּה דְאֶעֱיָקְרָא דְמִלְתָּא אַחֲרֵי בְקִשְׁתְּ הַמְּחִילָה הַרְאוּיָה קוֹנְשִׁיא לִיכָּא..

שְׁנָה שְׁהִרְבַּ גּוֹזֵר דְּשִׁמְעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן הִיָּה תִיכְף וּמִיָּד שְׁיִצְאוּ מִמְּצָרִים וְנִעֲשׂוּ לָהֶם אוֹתוֹן
הָאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים פְּשֻׁטִיָּה דְקִרָא לֹא מִשְׁמַע הָכִי, דְכְתִיב נְחִית בְּחִסְדֶּךָ עִם זו גְּאֵלְתָּ גִהֵלְתָּ
בְּעִזָּה אֶל גּוֹה קִדְשֶׁךָ שְׁמַעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן חִיל אַחַז יוֹשְׁבֵי פְלִשְׁתִּי וְגו', הָרִי דְמִשְׁמַע שְׁמִשְׁעָה
רַבִּינוּ הִיָּה מִתְנַבֵּא וְאוֹמֵר כְּשִׁנְחִית בְּחִסְדֶּךָ עִם זו גְּאֵלְתָּ וְגִהֵלְתָּ בְּעִזָּה אֶל גּוֹה קִדְשֶׁךָ דְהִיָּנוּ
בְּשִׁעָה שֶׁה' הִיָּה רוֹצֵה לְהַכְנִיסֵם לְאַרְצֵי יִשְׂרָאֵל אִזְ שְׁמַעוּ עַמִּים יִרְגְּזוּן וְחִיל אַחַז יוֹשְׁבֵי
פְלִשְׁתִּי וְנִבְהָלוּ אֵלֹופֵי אֲדוֹם וְאֵילֵי מוֹאֵב אַחֲזוּם רַעַד.

וְעַל זֶה הִקְשׁוּ בְּמַכִּילְתָּא בְּאוֹתָהּ שְׁעָה לֹא הִיָּה לָהֶם לִירָא, שְׁהָרִי כְּבָר נֹאמְרוּ שְׁתִּי
הָאֶזְהָרוֹת אֶזְהָרַת אֲדוֹם דְאֵל תִּתְגַּר בָּם וְאֶזְהָרַת מוֹאֵב דְאֵל תִּתְגַּר בָּם מִלְחָמָה וְתִירְצוּ
מִפְּנֵי הָאֲנִינּוֹת וכו'.

וּבפ' אֵלֹו טְרַפּוֹת (ד' ס') אָמְרִי אר"ש בְּן לְקִישׁ הַרְבֵּה מִקְרָאוֹת שְׁרָאוּיִין לִישְׁרָף וְהוּן הוּן
גּוֹפִי תוֹרָה, הַעֲוִים הַיּוֹשְׁבִים בְּחִצְרִים עַד עֵזָה מֵאֵי נְפָקָא לֵן מִיָּנָה מִדְּאִשְׁבָּעִיָּה אֲבִימְלָךְ
לְאַבְרָהָם אִם תִּשְׁקוֹר לִי וְלִנְיָי וְלִנְכְּדֵי אָמַר הַקַּב"ה לִיתוּ כְּפִתּוֹרִים וְלִיִּפְקוּ מִעֲוִים דְהִיָּנוּ
פְּלִשְׁתִּים וְלִיתוּ יִשְׂרָאֵל וְלִיִּפְקוּ מִכְּפִתּוֹרִים, כִּיִּצְאָ בְּדַבְרֵי אַתָּה אוֹמֵר כִּי חֲשַׁבּוֹן עִיר סִיחּוֹן
מְלָךְ הָאֲמּוֹרִי הִיא וְהוּא גִלְחָם בְּמִלְךָ מוֹאֵב מֵאֵי נְפָקָא מִיָּנָה דְאָמַר לְהוּ הַקַּב"ה לִישְׁרָאֵל
אֵל תִּצַּר אֶת מוֹאֵב אָמַר הַקַּב"ה לִיתִי סִיחּוֹן לִיִּפּוֹק מִמוֹאֵב וְלִיתוּ יִשְׂרָאֵל וְלִיִּפְקוּ מִסִּיחּוֹן
וְהִיָּנוּ דְאָמַר רַב פְּפָא עִמּוֹן וּמוֹאֵב טִיָּהֲרוּ בְּסִיחּוֹן ע"כ.

וְאִין סְפַק שְׁמָה שְׁהוֹתְרוּ יִשְׂרָאֵל לִיקַח אֲרִיץ מוֹאֵב מִיָּד סִיחּוֹן הוּא מִשׁוּם דְכְּשִׁהֲנָהֲרִי
הַקַּב"ה לִישְׁרָאֵל וְאָמַר אֵל תִּצַּר אֶת מוֹאֵב הוּא מִשׁוּם דְכְּתִיב כִּי לֹא אֶתָּן לָךְ מֵאַרְצוֹ וְגַבִּי
אֲדוֹם גַּמִּי כְּתִיב כִּי לֹא אֶתָּן לָכֶם מֵאַרְצָם, וְקִי"ל דְהָאוֹמֵר קוֹנָם לְבֵיתָךְ שְׁאֲנִי נְכַנְסֵם קוֹנָם
לְבֵיתִי שְׁאִי אַתָּה נְכַנְסֵם מֵת אוֹ שְׁמַכְרוּ לְאַחֲרִים מוֹתֵר לִיִּכְנֵס דְכָל שְׁאוֹמֵר בְּכַנּוּי דְהִיָּנוּ

ביתו או ביתי הוא דוקא פשהבית ברשותו אבל כל שאין הבית ברשותו מותר להפנס בו.

וכן הקא גבי אדום ומואב שמה שנאסר ארצם הוא בכנוי דהיינו ארצם וארצו וכל שבאו אחרים ולקחום מיד אדום ומואב הותר להם לישראל לקחת אותם. וכן ארץ פלשתים הותר להם לישראל ליקח אותה מיד כפתורים שהרי שבועת אברהם אבינו היתה אם תשקור לי ולניני ולנכדי והיינו שלא יעשה עמו מלחמה אבל פיון שבאו כפתורים ולקחו מעוים הותר לישראל ליקח מיד כפתורים מה שלקחו מעוים: ובזה נבא לכונת הפתובים נחית בסודו עם זו גאלת נהלת בעזה אל נה קדשה שמעו עמים ירגזון, כלומר בשעה שנהלת בעזה אל נה קדשה דהיינו בשעה שאמה היתה רוצה להכניסם לא"י שמעו עמים ירגזון דהיינו שכל האומות רגזו, וחזר ואמר דלא מיבעי האומות שהקבטחו על ארצם כגון יושבי פנעו דפשיטא שרגזו וכלו מפני ישראל שהרי כבר ידעו שכל מגמתם של ישראל היתה לכבוש ארץ זו עממים, אלא אפילו האומות שהונתו ישראל שלא להתגרות בם אפ"ה אחזם רעד, ואמר חיל אחז יושבי פלשת ויושבי פלשת לא היה להם לירא מפני שבועתו של אבימלך דכתיב אם תשקור לי ולניני ולנכדי ואמרי בפ"ק דסוטה והוא יחל להושיע את ישראל מיד פלשתים א"ר אדא בר חנינא הוה חלה שבועתו של אבימלך שנאמר אם תשקור לי ולניני ולנכדי ע"כ, ופירש"י הוה חלה שבועתו של אבימלך בוטלה לשון לא יחל דברו לפי שהם עברו על השבועה תחלה ע"כ.

נמצא שקודם לכן לא היו יכולים ישראל להתגרות בפלשתים מפני שבועתו של אבימלך וא"כ מפני מה אחזם חיל ליושבי פלשת אלא לפי שראו שכפתורים לקחו מעוים ארצם ונחזרו ישראל ולקחו מכפתורים אמרו פלשתים א"כ אין לנו שום תועלת משבועתו של אבימלך, שאם ה' ירצה להוריש את ישראל ארץ פלשתים יעשה כדבר הזה שיבאו אחרים ויקחו את ארצנו ויחזרו ישראל ויקחו את ארצנו מידם, ומשום הכי חיל אחז יושבי פלשת.

ואמר אז נבדלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד כלומר כשראו אדום ומואב שחיל אחז לפלשתים אף שהיו בטוחים שישראל לא היו יכולים להלחם בם מפני השבועה שנשבע אברהם לאבימלך אפילו הכי אחזם חיל מפני שראו שה' מסבב סיבות שיזכו ישראל בארצם והביא את הכפתורים דליפקו מעוים וישראל יקחו מעוים, אז נבדלו אלופי אדום ואילי מואב יאחזמו רעד ואמרו גם עלינו תעבר כוס פנה, שאף שאנו מוכטחים שאינם באים עלינו לפי שה' הזהירם ואמר גבי אדום אל תתגרו בם ועל מואב אמר אל תתגר בם מ"מ אפשר שיהיה ה' מסבב סיבות שיזכו ישראל בארצנו שיקים אחרים שיקחו את ארצנו ויבואו ישראל ויקחו את ארצנו מידם כדרך שעשה בפלשתים, ומשום הכי אמר אז נבדלו אלופי אדום אילי מואב יאחזמו רעד.

וחזר ואמר נמוגו כל יושבי כנעו, שהם האומות שהיו יודעים שעיקר מגמתם של ישראל היה עליהם לרשת את ארצם, וכונת הכתוב היא להודיע את ישראל ראו חבתכם לפני שאפי' האומות שאינכם רשאים להתגרות בם אני מסבב סיבות שתזכו בארצם דהיינו שאני מקים אחרים שיבואו ויקחו את ארצם מידם ואחרי כן תוכלו אתם לירש את ארצם וכמו שכתבנו.

וְחֹזֵר וְאָמַר תְּבִיאָמוּ וְתִטְעֵמוּ בְּהַר גִּחְלֹתָהּ, כְּלוּמַר גְּהִי שֶׁהִבְטַחְתָּנוּ שְׂאֵף אָדוּם וּמוֹאֵב שֶׁהִזְזָהְרָנוּ שְׁלֵא לְהִתְגַּרְוֹת בָּם מִכָּל מְקוֹם ה' מְסַבֵּב סִיבּוֹת שְׁנִירֵשׁ אֶת אֲרָצָם דְּהִיָּינוּ שְׂבָאִים אַחֲרֵים וְלוֹקָחִים אֶת אֲרָצָם וְאַחַר כֵּן בָּאִים יִשְׂרָאֵל וְזוֹכִים בְּאֲרָצָם, וְהִטְעַם הוּא לְפִי שֶׁפְּתוּב כִּי לֹא אֶתֵּן לָכֶם מְאֲרָצָם וְכֵן פְּתוּב כִּי לֹא אֶתֵּן מְאֲרָצוֹ וְכִיִּן שֶׁנֶּאֱמָרָה הָאֲזִקְרָה בְּכַנּוּי לֹא חָל הָאִסּוּר אֲלֵא בְּהִיוֹתָהּ תַּחַת יָדָם וְכִדְאֲמַרְיִן גְּוָנָם לְבֵיתָהּ שְׂאֵנִי נִכְנָס מֵת אוֹ שְׂמִכְרוּ לְאַחֲרֵים מְוֹתֵר לִיכְנָס בּוֹ, מ"מ הָיָה אֵלֶיהָ וְקוּזַץ בָּהּ שְׂאֵם אֶתָּה אוֹמֵר דְּכָל שֶׁהוּא בְּכַנּוּי לֹא חָל הָאִסּוּר אֲלֵא בְּהִיוֹת אוֹתוֹ דְּבָר בְּרִשׁוֹת הַנֶּאֱסָר אִם פֶּן דְּרִשִּׁינוּ נְמִי הַכַּנּוּי לוֹמֵר שֶׁהָאֹמֵר קוּנָם לְבֵיתָהּ אִפִּי' אִם נִכְל אִסּוּר לִיכְנָס בּוֹ, וְכִסְבַּרְתָּ הֲר"ן דְּאִית לִיה דְּכַשֵּׁם דְּדְרִשִּׁינוּ לְהִיתָר לוֹמֵר שְׂאֵם מֵת אוֹ שְׂמִכְרוּ לְאַחֲרֵים שְׂמֹתֵר לִיכְנָס בְּאוֹתוֹ הַבֵּית הַכִּי נְמִי דְרִשִּׁינוּ לִיה לְאִסּוּרָא לוֹמֵר שְׂאֵם נִכְל וְחֹזֵר וּבְנָאוּ דְאִסּוּר לִיכְנָס בּוֹ דְּבֵיתָהּ קְאָמַר כָּל שֶׁהוּא בֵּיתוֹ אִסּוּר לִיכְנָס לְבֵיתוֹ, וְא"כ דוֹר הַמְדַבֵּר אֵינָם בָּאִים לְעֵתִיד לְבֹא מִטְעַם שֶׁנֶּשְׁבַּע ה' וְאָמַר אִם יְבוֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי וְאָף עַל פִּי שֶׁנֶּחֱרַב וְחֹזֵר וּבְנָאוּ מִכָּל מְקוֹם כָּל שֶׁהוּא בְּכַנּוּי אִפִּי' שֶׁנִּכְל וְחֹזֵר וּבְנָאוּ אִסּוּר לִיכְנָס בּוֹ.

לְזֶה אָמַר דְּלִיתְנָהוּ לְהִנָּךְ מִלִּי, אֲלֵא הִלְכְתָא כְּהַרִיטְב"א דְאִפִּי' שְׂאֵמַר בְּכַנּוּי אִם נִכְל וְחֹזֵר וּבְנָאוּ מְוֹתֵר לוֹ לְהִכְנָס בְּאוֹתוֹ בֵּית, וְלִפְיֵךְ יְכוּלִים דוֹר הַמְדַבֵּר לְבֹא אָף שֶׁנֶּשְׁבַּע אִם יְבוֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי מִשׁוּם דְּדְרִשִּׁינוּ לְמְנוּחָה זֶה אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים לְמְנוּחָה אַחֲרָת.

וְהַכְרִיחַ זֶה מִתְבִּיאָמוּ וְתִטְעֵמוּ וְלֹא אָמַר תְּבִיאָנוּ וְתִטְעֵנוּ, לוֹמֵר שְׂמַרְע"ה אֵינּוּ נִכְנָס לֹא"י וְעַל כְּרַחֲוִי הִטְעַם הוּא כְּדִי שִׁיְהִיָּה נֶחֱרַב ב"ה שְׂאֵם הִיָּה מִשֶּׁה נִכְנָס לֹא הִיָּה הַבֵּית נֶחֱרַב לְפִי שֶׁהִיָּה מְבַטֵּל יִצְרָא דַע"ז וְכַמוֹ שֶׁפְּתַבְנוּ, אָף עַכְשָׁיו שְׂאֵינּוּ נִכְנָס אֵינּוּ מִתְבַּטֵּל יִצְרָא דַע"ז וְהַבֵּית נֶחֱרַב וְלִפִּי זֶה יְכוּלִים דוֹר הַמְדַבֵּר לְבֹא לְעֵתִיד לְבֹא לְפִי שִׁישׁ הִיתָר לְשְׂבוּעַת הַמְקוֹם שֶׁנֶּשְׁבַּע אִם יְבוֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי וְדְרִשִּׁינוּ לְמְנוּחָה זֶה אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לְמְנוּחָה אַחֲרָת: וְאָמַרְי' בְּמִדְרַשׁ מְקַדָּשׁ ה' כּוֹנְנֵי יְדִיד מְקַדָּשׁ רֵאשׁוֹן וְשְׁנֵי שְׁנַעְשׂוּ ע"י בְּנֵי אָדָם שֶׁלְטָה בָּהֶם יְד הָאֲנוּמוֹת אֲבָל לְעֵתִיד לְבֹא שְׁעֵתִיד לְהַבְנוֹת ע"י הַקַּב"ה אֵין אֲנוּמָה וְלִשׁוֹן שׁוֹלֵט בּוֹ.

וּבְמַכִּילְתָא וְהִבִּיאָה רַש"י ז"ל בְּפִירוּשׁ הַתּוֹרָה מְקַדָּשׁ ה' כּוֹנְנֵי יְדִיד ה' יְמַלְוֶה לְעוֹלָם וְעַד חֲבִיב בֵּית הַמְקַדָּשׁ שֶׁהָעוֹלָם נִבְרָא בְּיַד אַחַת שֶׁנֶּאֱמַר אָף יְדִי יְסֻדָּה אֶרֶץ וּמְקַדָּשׁ בְּשֵׁמִי יְדִים.

וְאֵימְתִי יִבְנֶה בְּשֵׁמִי יְדִים בְּזִמְנֵי שֶׁה' יְמַלְוֶה לְעוֹלָם וְעַד לְעֵתִיד לְבֹא שֶׁכָּל הַמְלוּכָה שְׁלוֹ ע"כ. וְזֶהוּ פְּנִיַת הַפְּתוּב הִטְעַם שֶׁתְּבִיאָמוּ וְתִטְעֵמוּ בְּהַר גִּחְלֹתָהּ וְאֵינִי מְכַנִּיסָם לְאֶרֶץ הוּא כְּדִי שֶׁיְבוֹאוּ דוֹר הַמְדַבֵּר מְקַדָּשׁ ה' כּוֹנְנֵי יְדִיד שֶׁהוּא לְעֵתִיד לְבֹא, לְפִי שְׂאֵם אֵנִי נִכְנָס לֹא"י אֵינָם יְכוּלִים לְבֹא לְעֵתִיד לְבֹא אֲבָל עַכְשָׁיו שְׂאֵינִי מְכַנִּיסָם יְכוּלִים לְבֹא לְמְקַדָּשׁ ה' כּוֹנְנֵי יְדִיד לְפִי שֶׁנֶּחֱרַב הַבֵּית וַיֵּשׁ הִיתָר לְשְׂבוּעַת ה' בְּמָה שֶׁנֶּשְׁבַּע אִם יְבוֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי דְדְרִשִּׁינוּ לְמְנוּחָה זֶה אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לְמְנוּחָה אַחֲרָת.

הַכָּל הָעוֹלָה שֶׁפְּנִיַת הַפְּתוּבִים לוֹמֵר שְׂאֵף שֶׁה' דוֹרֵשׁ הַכַּנּוּי לְטוֹבְתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְדוֹרֵשׁ מְאֲרָצָם וּמְאֲרָצוֹ דוֹקָא כְּשֶׁהִיא תַּחַת רְשׁוּתָם, אֲבָל כְּשִׁיְצָאָה מִרְשׁוּתָם הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל וּכְדִינָא דְמִתְנִיטִין דְּקוּנָם בֵּיתָהּ שְׂאֵנִי נִכְנָס דָּאָם מֵת אוֹ שְׂמִכְרוּ לְאַחֲרֵים שְׂמֹתֵר לְהִכְנָס בָּהּ, מִכָּל מְקוֹם אֵינּוּ דוֹרֵשׁ הַכַּנּוּי לְרַעְתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לוֹמֵר שְׂאֵם נִכְל שִׁיְהִיָּה אִסּוּר בּוֹ

דְּבִיתָהּ קָאָמַר וּבִיתוֹ הוּא וְכִסְבֶּרֶת הָרָ"ן וְאִם פֶּן אֵינָם בָּאִים דּוֹר הַמְדָבָר לְעֵתִיד לְבֹא מִפְּנֵי הַשְּׁבוּעָה שְׁנִשְׁבַּע אִם יְבוֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי, אֲלֵא ס"ל פְּסֻכֵי הָרִיטָב"א דְּאֵף שְׁאָמַר בְּכַנּוּי אִם נָפַל וְחָזַר וּבְנָאוּ מוֹתֵר לְהַפְגִּס בּוֹ וּבְזֶה דּוֹר הַמְדָבָר בָּאִים הֵם לְעֵתִיד לְבֹא לְפִי שְׂיִשׁ הַיִּתֵר לְשְׁבוּעַת ה' שְׁאָמַר אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי בְּאִפִּי אִם יְבוֹאוּ אֶל מְנוּחָתִי וְדָרְשִׁינוּ לְמְנוּחָה זֹאת אֵינָם בָּאִים אֲבָל בָּאִים הֵם לְמְנוּחָה אַחֲרָת, וְהִיטָה לֵה' הַמְלוּכָה: דְּרָף הַקֹּדֶשׁ דְּרוּשׁ תְּשִׁיעֵי בְּמִדְרָשׁ גֵּר וְתוֹשָׁב אֲנֹכִי עִמָּכֶם, אִם תִּרְצוּ הַרְיֵנִי גֵר וְאִם לֹאוּ הַרְיֵנִי תוֹשָׁב וְאֶטְלָנָה מִן הַדִּין שְׁפָף אָמַר לִי הַקַּב"ה לְזַרְעָךָ אֲתָן אֶת הָאָרֶץ וְגו', ע"ב: בְּהִנְחַל עֲלִיוֹן אֶרֶץ זְבַת חֶלֶב וּדְבַשׁ צְבִי הִיא לְכָל הָאֲרָצוֹת מוֹחֲזָקֶת הִיא בְּיַדְנֵנוּ מִיָּמֵי קֶדֶם, שְׁמִשְׁעָה שְׁאָמַר ה' לְאַבְרָהָם לְזַרְעָךָ נָתַתִּי אֶת הָאָרֶץ זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם.

וְהָכִי אֲמַרְיֵנוּ בַּפ' הַמּוֹכֵר פִּירוֹת (דָּף ק') תִּנְיָא הֵלֶךְ בָּהּ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה קָנָה מְקוֹם הַלּוּכֹו דְּבָרֵי ר"א, וְאָמַרִי מ"ט דר' אֲלִיעֶזֶר דְּכַתִּיב קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה כִּי לָךְ אֲתַנְנָה, הָרִי שְׁהוֹצֵרָךְ ה' לְהַקְנוֹת הָאֶרֶץ לְאַבְרָהָם בְּקַנְיָנִים דְּנִהְיָגִי בֵּין אָדָם לְחַבְרֹו וְכִינוּן שְׁקִנְיָא בְּחֻזְקָה זֹאת זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם וְנִעְשִׂית שְׁלוֹ.

גַּם בַּב"ר פ' לָךְ לָךְ (פ' ל"ט ס' כ"ד) אֲמַרְיֵנוּ וַיִּבֶן שֵׁם מְזַבַּח לֵה' א"ר אֲלִיעֶזֶר ב' מְזַבְּחוֹת בְּנָה וְכו' וְא' לְקַנְיָנָה. וּפִי מְהָר"ש יָפָה וְא' לְקַנְיָנָה פִּי לְזַכּוֹת שְׂיִהְיָה לוֹ קַנְיָן בְּאֶרֶץ וְהוּא אוֹתוֹ שְׁבָנָה בְּאֶלּוֹנֵי מְמָרָא כְּשֶׁאָמַר לוֹ קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ, וְאֲתַיָּא כַר' אֲלִיעֶזֶר דִּילִיף מִיָּנָה בַּפ' הַמּוֹכֵר פִּירוֹת הֵלֶךְ בָּהּ לְאַרְכָּה וּלְרַחֲבָה קָנָה מְקוֹם הַלּוּכֹו, וְאָפִי לְרַבְּנָן אִיכָּא לְאוּקְמִי דְּהָקָא בְּשִׁבְלֵי שָׁל כְּרָמִים עֲסָקִינוּ דְּבַכָּה"ג מוֹדוּ רַבְּנָן דְּקָנָה בְּהַלּוּף בְּדִאִיתָא הָתָם, ע"כ.

הָרִי בְּהִדְיָא דְּקָנָה אַבְרָהָם אֶרֶץ פְּנֵעוּן בְּקַנְיָנִים דְּנִהְיָגִי בֵּין אָדָם לְחַבְרֹו. וְאֵע"ג דְּלֹא זָכָה בָּהּ עַד דּוֹר ד' וְכִדְכַתִּיב וְדוֹר רְבִיעִי יִשׁוּבוּ הִנֵּה כְּכָר פְּתַב מְהָר"ש יָפָה בַּב"ר ס' לָךְ לָךְ (פַּמ"א ס' י"ג) דְּאַבְרָהָם זָכָה בָּהּ מִיָּד מַעֲכָשְׁיוֹ לְזַרְעוֹ פְּאוּמָרָם מְשׁוּף וְקַנְיָ מַעֲכָשְׁיוֹ וְלֵאחֲרָ ל' יוֹם דְּקָנָה.

וְע"כ לֹא מִן שְׁהָרִי מְסוּגִיָּא הַנּוּ' מוֹכַח דְּמֵאֵי דְּקָאָמַר לִיהַ רַחֲמָנָא קוּם הִתְהַלֵּךְ בְּאֶרֶץ מְשַׁעַם חֻזְקָה נִגְעוּ בָּהּ וְאִם אֲמַרְתָּ דְּלֹא זָכָה בָּהּ אַבְרָהָם מֵאוֹתָהּ שְׁעָה לֹא מְהַנְיָא לִיהַ חֻזְקָה דְּהָא קוּ"ל הָאוּמַר מְשׁוּף וְקַנְיָ אוֹ חֻזְקָ וְקַנְיָ לְאַחֲרָ ל' יוֹם לֹא קָנָה מְשׁוּם דְּכִי מְטִי יוֹם ל' פְּלִתָה לִיהַ מְשִׁיכְתוֹ וְחֻזְקָתוֹ, וְדוּקָא בְּכֶסֶף אוֹ בְּשֶׁטֶר מְהַנְיָ לְאַחֲרָ ל' יוֹם מְשׁוּם דְּהַנְיָ קַנְיָנִים קַנְיָמֵי בְּעִידְנָא דְּחַל שְׁעַת הַקְּנִיָּה אֲבָל מְשִׁיכָה אוֹ חֻזְקָה לֹא מְהַנְיָ לְאַחֲרָ זְמַן, וְכַמְבּוֹאֵר בְּדְבָרֵי הָרֵאשׁוֹנִים ז"ל וְא"כ ע"כ לֹא מִן דְּאַבְרָהָם דְּקָנָה הָאֶרֶץ בְּחֻזְקָה מֵאוֹתָהּ שְׁעָה זָכָה בָּהּ.

וְהָכִי מוֹכַח מִמֵּאֵי דְּאֲמַרְיֵנוּ בַּפ"ד דַּע"ז אַר"י א"ר יִשְׂרָאֵל שְׁזַקֵּף לְבָנָה לְהַשְׁתַּחֲוֹת לָהּ וּבָא עו"ג וְהַשְׁתַּחֲוִּה לָהּ אֶסְרָה מְנ"ל דְּאַסְרָה א"ר אֲלִיעֶזֶר מִתְחַלְתָּה שָׁל אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל דְּאָמַר רַחֲמָנָא וְאֲשֶׁרִיהֶם תִּשְׁרְפוּן בְּאֵשׁ מְכַדִּי יְרוּשָׁה הִיא לָהֶם מֵאַבוֹתֵיהֶם וְאִין אָדָם אוֹסֵר דְּבָר שְׂאִינוּ שָׁלוֹ, וּפִירָשׁ רַש"י וְאֲשֶׁרִיהֶם תִּשְׁרְפוּן אֲלֵמָא אֵילָנוֹת נְמִי אֶסִירֵי וּמְכַדִּי הָאֶרֶץ וְכָל הַמְּחַנְוֵר לָהּ יְרוּשָׁה הִיא לְיִשְׂרָאֵל מֵאַבוֹתֵיהֶם שְׁהָרִי נְאָמַר לְאַבְרָהָם כִּי לָךְ אֲתַנְנָה וְעַכּוּ"ם שְׁבָאוּ אַח"כ לֹא יִכְלוּ לְאַסְרֵן בְּהַשְׁתַּחֲוִּיָּה ע"כ.

הרי מוכח מהכא דמשעיה שנתנה ה' לאברהם זכה בה הוא וזרעו אחריו אף קודם שנגנסו לא"י וזכו מפת ירושה, ומש"ה מן הדין לא היו האשרות אסורות משום דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו: וזה מבואר נמי במאמר הפונה קדים, וכבר הביא רש"י אגדה זו בפירושו התורה, והקשה הרא"ם ז"ל דרש"י פתב בפרשת לה לה גבי ניהי ריב בין רועי מקנה אברם ובין רועי מקנה לוט שהיו רועיו של לוט רשעים ומרעים בשדות אחרים ורועי אברם מוכיחים אותם על הגזל והם אומרים נתנה הארץ לאברהם ולו אין יורש ולוט יורשו ואין זה גזל, והפתוב אומר והפנעני והפרזי אז בארץ ולא זכה בה אברהם עדיו ע"כ.

משמע שכל זמן שהפנעני בארץ אינו זוכה בה ליטול אותה מן הדין, ומירץ דשאני התם שבאותה שעה לא היה לו זרע וה' אמר לו לזרעה אתו וכל זמן שלא היה לו זרע הפנעני והפרזי היושב בה מתחלתה זוכה בה יותר מאברהם שרוצה לזכות בה עתה מפת זרעו, אבל עכשיו שפבר נולד לו זרע וכבר זכה בה אע"פ שהפנעני והפרזי קיים יכול ליטול אותה מהדין, ומ"מ לא נחה דעתו של הרב בתירוץ זה וכתב דמלשון בראשית רבה דגבי והפנעני והפרזי לא משמע פן עכ"ד.

והדין עמו בזה שלא נחה דעתו בתירוץ משום דבב"ר (פרשה מ"א סי' ו') אמרין אמר להם ה' פד אמרתי לו לזרעה נתתי את הארץ הזאת, אימתי לכשיתעקרו ז' עממין מתוכה והפנעני והפרזי אז יושב בארץ עד עכשיו מתבקש להם זכות בארץ ע"כ.

משמע דעיקר הדבר תלוי בזה שיעקרו ז' עממין מתוכה וא"כ הדרא גושנין לדוכתין דהיכי קאמר אברהם ואם לאו הריני תושב ואטלנה מהדין והלא כל זמן שלא נעקרו ז' עממין לא זכה עדיו בא"י, והרא"ם לא תירץ פלום לקושיתו ומת"ש יפה נדחק הרבה בזה יעו"ש: ולי נראה דזה יובן עם מאי דאמרין בפ"ק דראש השנה (דף י"ג) בעו מיניה חבריא מרב פהנא עומר שהקריבו ישראל בכניסתם לארץ מהיכן הקריבוהו אם תאמר דענין שלישי ביד נכרי קצירכם אמר רחמנא ולא קציר נכרי אלא דלא ענין שלישי ביד נכרי ע"כ.

והתוס' הקשו שם קצירכם אמר רחמנא ולא קציר נכרי ואע"ג דירושא היא להם מאבותיהם כדאיתא בע"ז דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו מ"מ יש להם במה שזרע, ומפל מקום דנייק התם שפיר משום אשרות שמדורות ראשונים ע"כ.

והנה סיום דברי התוס' הללו שפכתבו ומ"מ דנייק התם שפיר משום אשרות שמדורות ראשונים הם סתומים וחתומים, דמלבד שהדברים מצד עצמם אין להם מובן גם עם מה שחלקו בין קרקע עצמו למה שזרע בו אין לדברים הללו קשר כלל, דהתם בגמרא הכי אמרינו, ישראל שזקף לבנה להשתחנות לה וקא עכו"ם והשתחנה לה אסרה מדאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו, ואי משום הנה דמעיקרא ופירש"י ואי משום אשרות דמעיקרא היו קודם שנתנו לאברהם בבטולא בעלמא סגי להו ופירש"י מכדי ע"ז של עכו"ם בבטול סגי ליה וקי"ל עכו"ם מבטל ע"ז על פרחו ליקפינהו לעכו"ם דליבטלינהו, אלא מדפלחו ישראל לעגל גלו אדעתיהו דניחא להו בע"ז וכי אתו עכו"ם ופלחו לה שליחותיהו עבדו הלכך

הנה ליה ע"ז של ישראל ואינה בטלה עולמית ע"כ, וא"כ מה היא פנונת התוספות במה שכתבו ומ"מ דייק התם שפיר וכו': והנראה אצלי הוא דעיקר הגירסא היא ומ"מ דחי התם שפיר וכו', והפונה שהוקשה להם דלפי מה שתיקרו דמ"מ יש לו במה שזרע היכי יליף התם דישאל שזקף לבנה להשתחוות לה ובא עו"ג והשתחוה לה דאסרה מדאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש מפדיירושיה היא להם מאבותיהם, אימא דמאי דאסר רחמנא הוא משום דיש לעו"ג במה שזרע ואם זה נטע אילן ועבדו אסרו לפי שהוא שלו, דומיא דעומר דאם הביא שליש ביז עו"ג קרינו ביה קציר נכרים, והנה לפי האמת לא קשיא פלל דבמה שתיקרו לקושיא האחרת ואי משום, הנה דמעיקרא שתיקרו בבטולא בעלמא סגי להו אידידין נמי קושיא זו, דאם היינו מקשים לו דהא עו"ג יש לו במה שזרע אפתי הנה מתרץ בבטולא בעלמא סגי להו, והקושיא אינה אלא למקשה שהקשה ואימא משום הנה דמעיקרא אמאי לא הקשה ואימא משום דיש לעו"ג במה שזרע, לזה תיקרו, ומ"מ דחי התם שפיר משום אשרות שמדורות ראשונים פלומר מה שרצה הפשטן ללמוד הדין משום דאין אדם אוסר דבר שאינו שלו כבר דחה ראיה זו שפיר משום אשרות שמדורות ראשונים, ואין הכי נמי שהיה יכול לדחות ראיה זו משום דיש לעו"ג במה שזרע) אלא דבמה שתיקרו בבטולא בעלמא סגי להו נדחה נמי הדחיה האחרת, דיש לעו"ג במה שזרע.

זה נראה לי בכוננת דברי התוספות: נמצינו למדין מדברי התוספות דגוף הארץ נתנה לאברהם מאותה שעה וזכו בה ישראל אף קודם שיצקרו ז' עממים משום דירושיה היא להם מאבותיהם, אף אע"פ כן יש לעו"ג במה שזרע שהשאר להם ה' זכות שיזרעו עד שיצקרו ממנה ז' עממים, ובזה אתו.

פל דברי רש"י בפשטן, דבפ' לך לך שהיו רועי של לוט מרעים בהמתם בשדות אחרים והיו סבורים לומר דאין לעו"ג במה שזרע משעה שנתנה הארץ לאברהם מש"ה כינה אותם הפתוב ואמר והכנעני והפריזי אז בארץ, פלומר דכל זמן שלא נעקרו הז' עממים יש לעו"ג במה שזרע וא"כ מה שהיו מרעים רועי לוט בהמתם בשדות אחרים גזל הוא בידם.

אף גבי אברהם שרצה לזכות בקרקע לאחוזת קבר שפיר קאמר הריני תושב ואטלנה מן הדין משום דמשעה שנתנה לו זכה בה וראיה לזה דמאותה שעה זכה בה אברהם בעיקר הקרקע מדאמרין בפירוש המוכר פירות (דף ק) תניא הלך בה לארפה ולרחבה קנה מקום הלוחו מ"ט דכתיב קום התהלך בארץ לארפה ולרחבה כי לך אתנה ע"כ.

הרי דס"ל דמאי דקאמר ליה רחמנא לאברהם קום התהלך בארץ מטעם חזקה נגעו בה פדכתיבנא לעיל וא"כ אברהם דקנה בחזקה על פרחין לומר דמאותה שעה זכה בה: והכי אמרי' בירושלמי פ"ב דחלה עלה דמתני' דפירות חוצה לארץ שנקנסו לארץ ר' אליעזר פוטר ור"ע מסייב, ואמרי' מ"ט דר"א, מלחם הארץ ולא לחם של חו"ל, מ"ע דר"ע אל הארץ אשר אני מביא אתכם שמה, שמה אתם סייבין בין בפירות הארץ בין בפירות חו"ל, ואמרי' דהשיב ר"ע את ר"א אי אתה מודה לי בשעה שנקנסו ישראל לארץ ומצאו בצקות וקמחין שהן סייבין בחלה ולא גדולי פטור נינהו, ואמר ר' יוסי תמהני איך ר"ע מוטיב את ר"א, תמן עד שלא נקנסו לה למפרע ירשו דאמר רב הונא בשם ר' שמואל

בר נחמן לזרעה אתו אין כתיב פאן אלא לזרעה נתיב כפר נתיב, ואמרין תו התיב דאף ר"א מודה לר"ע בבצקות וקמחין שמצאו ישראל בכניסתם לארץ שהכל הולך אחר הקרימה ע"כ.

הרי דס"ל דישאל זכו בארץ משעה שניתנה הארץ לאברהם: וכי תימא לפי מה שכתבנו בשם התוס' דאף דא"י מוחזקת היא מאבותיהם מ"מ יש לעו"ג במה שזרע א"כ מה תמה ר' יוסי על ר"ע מטעמא דעד שלא נכנסו ירשו מ"מ אפתי יש לעו"ג במה שזרע.

הא ל"ק פלל, משום דגבי חלה לא איכפת לן אם היא של עו"ג או לא. דהא תנן פ"ג דחלה עו"ג שנתן מתנה לישראל עד שלא גלגל חייב ומשגלגל פטור, הרי שאף שהקמח היא של עו"ג מאחר שבא לישראל קודם גלגול חייבת, ור"א פוטר פירות חו"ל שבאו לארץ אף שהיה הגלגול בארץ מאחר שהיו גדולי פטור דהיינו שזרעו בחו"ל, ועל זה השיב לו ר"ע מקמחין שמצאו ישראל בכניסתם לארץ שחייבין אף דהווי גדולי פטור שהרי כשזרעו עדיין לא זכו ישראל בארץ וא"כ חשיבי גדולי פטור ואפ"ה חייבים בחלה מאחר שהגלגול או קרום פנים למר כדאית ליה ולמר כדאית ליה היה לאחר שבאו לישראל לארץ וא"כ הוי כמו פירות חו"ל שבאו לארץ, ועל זה תמה ר' יוסי ואמר דלא דמי גלגול, משו דהתם לא חשיבי גדולי פטור משום דא"י מוחזקת היא בידי ישראל דירושא היא להם מאבותיהם, והרי זה כעו"ג שנתן מתנה קמח לישראל וגלגלה לישראל דחייבת בחלה: והא דכתב הרמב"ם (בפ"י מהלכות מעשר שני) מה שנטעו פנענים עד שלא באו אבותינו פטור ע"כ לאו משום דקודם שבאו לישראל לארץ לא זכו בה דהא טעם זה אינו מעלה ומוריד פלל דהא קי"ל דערלה בח"ל הלכה למשה מסיני וגבי ערלה אין חלוק בין נטעה עו"ג לנטעה ישראל וכמבאר וא"כ אף דנימא דישאל קודם כניסתם לארץ לא זכו בה וכח"ל חשיבא מ"מ מה שנטעו פנענים עד שלא באו אבותינו לארץ אמאי פטור, וכי גרע ממה שנטע עו"ג בח"ל דאסור מהלכה למשה מסיני, אלא נדאי דהתם טעמא אחרניא איכא דכתיב פי תבאו אל הארץ ונטעתם וגזירת הפתוב היא שתהא הנטיעה אחר הביאה וכדאיתא בת"כ ובירושלמי יע"ש.

באופן שלמדנו שישאל קודם שנקנסו לארץ זכו בה משום דירושא היא להם מאבותיהם. והכי אמרי' בפירק יש נוחלין (נ"ד קי"ט) דבנות צלפחד נטלו חלק אביהן שהיה בכור והיה לו שני חלקים בנכסי חפר, והקשו ואמאי ראוי הוא ואין הבכור נוטל בראוי כבמוחזק, ומירצו א"י מוחזקת היא, והקשו מדתניא שמעון השקמוני אומר יודע היה משה רבינו שבנות צלפחד יורשות הן אבל לא היה יודע אם נוטלות חלק בכורה אם לאו ואס"ד א"י מוחזקת היא מאי קא מספקא ליה, היא גופה קא מספקא ליה דכתיב ונתתי אותה לכם מורשה אני ה' ירושה היא לכם מאבותיהם או דלמא שמורישים ואינם יורשים, ופשטו ליה תרנוניהו ירושה היא לכם מאבותיכם ומורישים ואינם יורשים ע"כ, ופירש רשב"ם דמאי דפשיטא להו דירושא היא להם מאבותיכם היינו מדקאמר רחמנא למשה והעברת את נחלת.

אביהו להו, ואמרי' זו חלק בכורה. שמעת מינה דא"י מוחזקת היא משום דירושא היא להם מאבותיהם ע"כ.

ומה שְקִשָּׁה לְזֶה מֵאוֹתָהּ שְׁפִתְבָּנוּ הַתּוֹסֵ' בַפ"ג דְקְדוּשֵׁין (דָּף ס"א) ד"ה אִי לֹא כְּתִיב אֶרֶץ כְּנַעַן שֶׁהִקְשׁוּ וְקִשָּׁה דְהִיכִי תִיָסַק אֲדַעְתִּין שְׁלֹא יִטְלוּ כָּלֵל בְּאֶרֶץ כְּנַעַן כִּינּוּן שְׁסִייעוּ בְּכִיבוּשׁ כְּמוֹ אַחֲרִים, וִי"ל דַּסְד"א כִּינּוּן שֶׁהִקְצָה אֶרֶץ כְּנַעַן לְשֹׂאֵר שְׁבֵטִים שְׁהָרִי מֵאוֹתָהּ שְׁפָה שְׁשָׂאֻלוּ בְּנֵי גֵד וּבְנֵי רְאוּבֵן אֶרֶץ גְּלַעַד נַעֲשׂוּ כְּמִי שְׁסִלְקוּ עֲצָמָן מִלְחָלֹק בְּאֶרֶץ כְּנַעַן כּו' ע"כ, וְאִי אֵיתָא דַּא"י מְוַחֲזָקִת הִיא נְהִי דְסִלְקוּ עֲצָמָן הָא לֹא מְהִי וְכַדְתַּנְיָא בְּרִישׁ הַפּוֹתֵב הָאוּמֵר לְחַבְרוּ דִין וּדְבָרִים אֵין לִי עַל שְׂדֵה זֹו וְנִדִי מְסוֹלְקָת הֵימְנָה לֹא אָמַר כְּלוּם ע"כ, וּפִירִשׁ"י דְמִיָּרִי בְּשְׂדֵה שְׁל שְׁוֹתְפִין דְלֹא מְהִנוּ לְשׁוֹנוֹת הַלְלוּ, דְלִשׁוֹן סְלוּק לְמָה שְׁכָבַר זָכָה לֹא מְהִנִי, כְּבָר עֲמַד עַל חִקְרֵיהּ הַלְזוּ מוֹהֲרִימ"ט שְׁם בְּחִדּוּשֵׁיו וְעֵינָן בְּדַרְשׁוֹתָיו פְּרִשְׁתַּ מִטּוֹת דְרוּשׁ שְׁנֵי יַע"ש.

הַפְּלֵל הָעוֹלָה דְלכ"ע יִתַּד הוּא שְׁלֹא תִמוּט דַּא"י מְוַחֲזָקִת הִיא בְּיַד יִשְׂרָאֵל. דִּירְוֹשָׁה הִיא לְהֵם מְאַבוּתֵיהֶם, וְעֵינָן מַה שְׁפִתְבָּתִי בְּדַרְשׁוֹ הָעֲרָבָה וּמְצָאָתָּ כִּי תִדְרָשְׁנוּ דְרָשׁוּ דְרוּשׁ עֲשִׂירֵי סְנֵהֲדֵרִין פ"ב.

א"ר יְהוּדָה אָמַר רַב מְפָנִי מַה נַעֲנֵשׁ אַבְנֵר מְפָנִי שְׁהִיָּה לוֹ לְמַחֲזוֹת בְּשָׂאוֹל וְלֹא מִיָּחָה, ר' יִצְחָק אָמַר מִיָּחָה וְלֹא נַעֲנָה וְכו', וְלָמַד מִיָּחָה מ"ט אֵינְעֵנֵשׁ א"ר נַחְמָן בַּר יִצְחָק שְׁשָׁה מַלְכוּת בֵּית דָּוִד שְׁתֵּי שָׁנִים וּמְחָצָה.

בְּמָקוֹם שְׁאֵתָה מוֹצֵא גְדוּלְתוֹ שְׁל דָּוִד מְלָךְ יִשְׂרָאֵל שְׁם אֵתָה מוֹצֵא עֲנוּתוֹתוֹ כְּאֲשֶׁר עֵינֵיהּ תְּחַזְזִינָה מִיִּשְׂרָאֵל לֹא בְּמָקוֹם אַחַד וְלֹא בְּשָׁנִים וְשְׁלִשָּׁה מְקוֹמוֹת. וְשְׁנֵי בְּנְבִיאִים בּוּ בְּפָרָק שְׁהִבְטִיחוּ ה' ע"י נְתָן הַנְּבִיא וְנִאֲמָן בֵּיתָהּ וּמְמַלְכָתָהּ וְגו' כְּסִאָּה יְהִיָּה נִכּוֹן עַד עוֹלָם כְּדָבָר הָאֲמוּר בְּשִׂמּוּאֵל (ב' ס' ז') וְשֵׁם נִאֲמַר יְבִיא הַמְּלָךְ דָּוִד וְיִשָּׁב לְפָנֵי ה' וַיֹּאמֶר מִי אֲנִכִי אֲדֹנֵי אֱלֹהִים וּמִי בֵּיתִי כִּי הִבִּיאֲנִי עַד הַלָּן וְתִקְטֵן עוֹד זֹאת בְּעֵינֵיהּ אֲדֹנֵי אֱלֹהִים וְתִדְבַּר גַּם אֵל בֵּית עֲבָדָה לְמַרְחוֹק וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם אֲדֹנֵי אֱלֹהִים.

וְהִנֵּה מְלַבֵּד הַדְּקָדוּקִים שְׁיִשׁ לְדַקְדָּק בְּפְסוּקִים אֵלוּ זֹו הִיא שְׁקִשָּׁה בְּאוּמְרוֹ וְתִדְבַּר גַּם אֵל בֵּית עֲבָדָה לְמַרְחוֹק שְׁתִּיבַת לְמַרְחוֹק אֵין לָהּ מוּבָן. וְהַמְּפָרְשִׁים גְּדַחְקוּ בְּזֶה וַיּוֹנְתוּן תַּרְגָּם וּמְלִילַת אַף עַל בֵּית עֲבָדָה לְעִלְמָא דְאַתִּי.

וְרַלְב"ג כֵּת' שְׁהִבְטִיחוּ בְּמִלוּכָה אַף שְׁיִחְטָא וּז"א לְמַרְחוֹק ר"ל אַף שְׁיִתְרַחַק מֵאֵת ה'. גַּם בְּאוּמְרוֹ וְזֹאת תּוֹרַת הָאָדָם גְּדַחְקוּ הַמְּפָרְשִׁי יוֹתֵר מְדַאי וְאָמְרוּ שֶׁהוּא בְּתַמִּיָּה כְּלו' הִיָּתְכֵן שְׁהִבְטִיחָה כְּזוֹ תַבְטִיחַ לְכֹן אָדָם: אָמְנָם לְדִידֵי חֲזִי לִי לִיִּישָׁב פְּסוּקִים אֵלוּ וְאֵתְהַלְכָה בְּרַחֲבָה.

וְנִקְדִים הָא דְאֲמַרִּין בִּיבְמוֹת פ' הָעֶרֶל (דָּף ע"ו) אֵהָא דְתַנּוּ עֲמוּנֵי וּמוֹאֲבֵי אֲסוּרִים וְאִסּוּרֵן אִסּוּר עוֹלָם אֲבָל נְקֻבוּתֵיהֶם מְוַתְרוֹת, וּבְגִמְרָא מְנָא ה"מ אר"י דְאָמַר קָרָא וְכִרְאוֹת שְׂאוֹל אֵת דָּוִד יוֹצֵא לְקִרְאָת הַפְּלִשְׁתִּי אָמַר אֵל אַבְנֵר שֶׁר הִצְבָּא בְּן מִי זֶה הִנְעֵר אִי מְפָרֵץ אֵתִי אִי מְזַרַח אֵתִי כּו' א"ל דּוֹאֵג עַד שְׁאֵתָה שׂוֹאֵל עָלָיו אִם הִגּוֹן הוּא לְמַלְכוּת אִם לֹאוּ שְׂאֵל עָלָיו אִם רְאוּי לְבֵא בְּקִהָל אִם לֹאוּ מ"ט דְקָאֵתִי מְרוֹת הַמוֹאֲבֵיָה א"ל אַבְנֵר תְּנִינָא עֲמוּנֵי כּו', אֵלָא מַעֲתָה מְזוּר וְלֹא מְזוּרָת, שְׁאֵנִי הִקָּא דְמְפָרֵשׁ קָרָא טַעֲמָא עַל דְבַר אֲשֶׁר לֹא קִדְמוּ כּו', הִיָּה לְהֵם לְקִדְמָם אֲנָשִׁים לְקִרְאָת אֲנָשִׁים וְנָשִׁים וְכו' וְאִסְיִקְנָא הִכִּי תַרְגְּמוּ כָּל כְּבוּדָה בַּת מְלָךְ פְּנִימָה.

וְרֵאִיתִי לְהַסְמִיג (לְאִינֵן קִי"ד) שְׁפֹתַי וְנִלְ, וְשִׁנַּי בַּפ' הָעָרֶל עֲמוּנֵי וּמוֹאֲבֵי אֲסוּרִים כּו' אֲבָל הַנְּקֻבוֹת מְוֹתְרוֹת מִיַּד פִּשְׁאָר הָאֲנוּמוֹת כּו', וְהֵר"י מִקְרֹטֶר"ש הֵיזָה אוֹמֵר כִּי בְעֲמֻן הֵיזָה טַעַם זֶה כִּי מִתּוֹף הַמִּקְרָא מִשְׁמַע כִּי מוֹאֲבִים קָדְמוּ כְּמוֹ בְּנֵי עֶשָׂו שֶׁנֶּאֱמַר אֲנֹכֶל בַּכֶּסֶף תִּשְׁבְּרֵנִי וְאֶכְלֵתִי וְגו' פֶּאֶשֶׁר עֶשָׂו לִי בְּנֵי עֶשָׂו הַיְוֹשְׁבִים בְּשַׁעֲרֵי וְהַמּוֹאֲבִים הַיְוֹשְׁבִים בְּעַר, אֲבָל בְּמוֹאֵב מִפְּרֵשׁ אַח"כ טַעַם אַחֵר וְאֶשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת בַּלְעָם בֶּן בְּעוֹר וְגו', וְכַשֵּׁם שֶׁטַעַם זֶה לְמוֹאֵב לְבָדוּ כִּי טַעַם הָרֵאשׁוֹן לְעֲמֻן לְבָדוּ וְגַם מִשְׁנֵי הַטַּעַמִּים יֵשׁ לְלַמּוֹד שְׁנַיִם מְוֹתְרוֹת שֶׁאֵין דְּרָכָן לְקַדֵּם וְלֹא לְשַׁפֹּר וְכֵן יֵשׁ בִּירוּשָׁלַיִם דְּהָעָרֶל ע"כ.

וְנוֹרְאוֹת נִפְלְאוֹתֵי שְׁזָה הַפָּה תִּלְמוּדָא דִּידֵן, דְּהָא בְּפָרְק חֲלָק אַר"י בְּשֵׁם ר' יוֹסִי בֶן קִיסְמָא גְדוּלָה לְגִימָא שְׁהֶרְחִיקָה שְׁתֵּי מִשְׁפָּחוֹת מִיִּשְׂרָאֵל שֶׁנֶּאֱמַר עַל דְּבַר אֶשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בַּלְחָם וּבְמִים, הָרִי מְבֹאֵר דְּטַעַמָא דְקָרָא בְּאוּמְרוֹ עַל דְּבַר אֶשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בַּלְחָם וּבְמִים קָאֵי לְמוֹאֵב וְצ"ע.

וְדָרָךְ אֲגַב רֵאִיתִי לְיִישָׁב כְּפֻנְתַּי הַפ' בְּאוּמְרוֹ עַל דְּבַר אֶשֶׁר לֹא קָדְמוּ אֶתְכֶם בַּלְחָם וּבְמִים וְאֶשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת בַּלְעָם בֶּן בְּעוֹר מִפְּתוֹר אֲרַם נְהַרִים לְקַלְלָךְ וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֹּעַ אֶל בַּלְעָם וַיִּהְפֹּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ אֶת הַקַּלְלָה לְבִרְכָה כִּי אֶהְבֶּךָ ה' אֱלֹהֶיךָ.

וְאִיכָא לְמִינְדֵק בְּאוּמְרוֹ וְלֹא אָבָה ה' וְגו' דְּאִין לוֹ שְׁיִיכּוֹת הָכָא גְבִי אֲזַהֲרַת לֹא יָבֵא עֲמוּנֵי וּמוֹאֲבֵי דְהָכָא דִּיְהִיב טַעַמָא מִשׁוּם שְׁלֵא קָדְמוּ וּמִשׁוּם אֶשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת בַּלְעָם מֵהַ עֲנִין לוֹ וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֹּעַ אֶל בַּלְעָם.

וַיִּרְאֶה לְיִישָׁב בְּהַקְדִּים הָא דְאֶמְרִינֵן בְּשִׁלְהֵי הוֹרִיּוֹת מִתְּנִי לִיָּה רַבִּי לֵר' שְׁמַעוֹן בְּרִיָּה אַחֵרִים אוֹמְרִים אֵילּוּ הֵיזָה תְּמוּרָה לֹא הֵיזָה קָרַב אֵמַר לִיָּה מִי הֵם הַלְלוּ שְׁמִימִיָּהֶם אֲנִי שׁוֹתִים וּשְׁמוֹתֵם אֵין אֲנִי מְזַכְרִים, אֵמַר לוֹ אֵלוּ בְּנֵי אָדָם שֶׁבִקְשׁוּ לְעַקּוֹר כְּבוֹדָךְ וְכְבוֹד בֵּית אָבִיךָ, אֵמַר לִיָּה גַם אֶהְבְּתֶם גַּם שֶׁנֶּאֱמַתֶּם כְּבָר אֲבָדְהָ, אֵמַר לִיָּה הָאוֹיֵב תִּמּוּ חֲרֻבוֹת לְנִצְחָה.

וּפִירֵשׁ"י אַע"פ שֶׁהָאוֹיֵב תִּמּוּ כְּלוֹמַר שְׁמִתּוּ מ"מ חֲרֻבוֹת לְנִצְחָה. א"ל ה"מ הֵיכָא דְאֶהְנוּ מַעֲשֵׂיָהוּ הֵנִי לֹא אֶהְנוּ מַעֲשֵׂיָהוּ, הִדְר אֲתַנִּי לִיָּה מִשׁוּם ר"מ אֶמְרוּ כו'.

עוֹד נִקְדִּים הָא דְאֶמְרִינֵן בְּפָרְק חֲלָק א"ר יוֹחָנָן מְבַרְכוֹתֵי שְׁל אוֹתוֹ רְשַׁע אִתָּה לְמַד מָה הֵיזָה בְּלַבּוֹ, בִּקְשׁ שְׁלֵא יִהְיוּ לָהֶם בְּתֵי כְּנִסְיוֹת וּבְתֵי מְדַרְשׁוֹת מֵה טוֹבוֹ אֶהְלִיךָ יַעֲקֹב, לֹא תִשְׁרָה שְׁכִינָה עַל יִשְׂרָאֵל מִשְׁכַּנּוֹתֶיךָ יִשְׂרָאֵל, לֹא תִהְיֶה מִלְכוּתֶם נִמְשַׁכַּת כְּנַחֲלִים נָטִיו וְכו'.

א"ר אָבָא בַר כְּהֵנָא כְּוָלָם חֲזְרוּ לְקַלְלָה חוּץ מִבְּתֵי כְּנִסְיוֹת וּבְתֵי מְדַרְשׁוֹת שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּהְפֹּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ אֶת הַקַּלְלָה לְבִרְכָה, קַלְלָה וְלֹא קַלְלוֹת: וְהַשְׁתָּא הָכִי פִּירוּשׁוֹ דְקָרָא לֹא יָבֵא עֲמוּנֵי וּמוֹאֲבֵי בַקְהֵל ה' גַּם דוֹר עֶשְׂרִי לֹא יָבֵא יַעֲן אֶשֶׁר שָׁכַר עָלֶיךָ אֶת בַּלְעָם בֶּן בְּעוֹר, וְכִי תִימָא מֵה כָּל הַמִּשְׁטֵמָה הַלְזוּ לְאַסְנֹר לְמוֹאֵב לְדוֹרֵי דוֹרוֹת בְּשִׁבִיל שְׁשַׁכְר אֶת בַּלְעָם לְקַלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל וְהִלֵּא לֹא אֶהְנוּ מַעֲשֵׂיו וְכָל דְלֹא אֶהְנוּ מַעֲשֵׂיו גַם אֶהְבְּתֶם גַּם שֶׁנֶּאֱמַתֶּם כְּבָר אֲבָדְהָ.

לְזָה הַשִּׁיב וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֶיךָ לְשַׁמֹּעַ אֶל בַּלְעָם כְּלוֹמַר הֵן אֲמַת שְׁלֵא אָבָה ה' לְשַׁמֹּעַ בְּקוּלוֹ מ"מ וַיִּהְפֹּךְ ה' אֱלֹהֶיךָ לָךְ אֶת הַקַּלְלָה לְבִרְכָה קַלְלָה וְלֹא קַלְלוֹת וְכָוָלָם חֲזְרוּ לְרַעָה

וכיון דאָהנו מעשיו מש"ה לא תדרוש שלונם וטובתם כל הימים וכדכתיב האויב תמו
קרבות לגנצה.

הנה עלה בדינו דעמוני ומואבי אסורים והנקבות מותרות, וזהו פונת דוד המלך באומר
מי אנכי ה' אלהים ומי בית אבי פי הביאותני עדהצום ואין הלום אלא מלכות כמ"ש
המפרשים ו"ל, וכוננתו רצויה לתת הודאה לאל יתברך שזפהו להיות מלך ישראל, ותקטן
עוד זאת בעיניו פלומר הלא זה הדבר מלתא זוטרתא היא דאיפא אחריתי פי הפלה ה'
חסיד לו להתיר את הנקבות מיד, שעל פי טענה זו אני מותר לבא בקהל, וקא מפרש
ואזיל ותדבר גם אל בית עבדה למרחוק וזאת תורת האדם פלומר בפשה שהרחקת בית
עבדה דהינו באומר לא יבא עמוני ומואבי ע"ד אומרם גדולה לגימא שריחקה שתי
משפחות מישראל שם נאמר וזאת תורת האדם דייקא דהינו הזכרים אבל הנקבות לא
היו בכלל אזהרה זו ועל זה מודה אני לפניה פעל טוב אשר עשית עמי ששמת חלקי
מיושבי בית המדרש: או פלך לדרך אחרת בהקדים מאמר רז"ל במדרש ו"ל.

ויפן פה ויכח ויכח פי אין איש ויך את המצרי ראה שאין איש עתיד לצאת ממנו שיתגיייר
ולפיכך ויך את המצרי ע"כ. והנה הרא"ם ומהר"ש יפה ו"ל מקהו אקהתא בדברי רז"ל
אלו דמשמע שאם היה איש עתיד לצאת ממנו שיתגיייר לא היה הורגו דהיכן מצינו
במחוייבי מיתה בידי אדם שלא נהרגם בשביל העתיד דלמא נפיק מניה ורעא מעליא.

וסירצו דנדאי במחוייבי מיתה בידי אדם אין אנו אחראים לתור ולדרוש ורעם הבא
אחריהם אם הוא צדיק או רשע. אבל במחוייבי מיתה בידי שמים אם אמת נכון הדבר
דידעינו דנפיק מניה ורעא מעליא אינו נהרג ואם הדבר ברור כשמש דלא נפיק מניה ורע
פשר הרשות נתונה ביז ב"ד והורגין אותו.

ואותו המצרי לא היה חייב מיתה בידי אדם דאע"ג דאמרי' בגמ' עו"ג שהכה את ישראל
חייב מיתה היינו בידי שמים לא בידי אדם, וכמ"ש הרמב"ם (פ"י מהלכות מלכים דין
ו') ו"ל וכותי שהכה ישראל אפי' חבל בו אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג.

וראיתי למרן הכ"מ שכתב שם ו"ל אע"פ שהוא חייב מיתה אינו נהרג וקרא דויפן פה
וכה אסמכתא בעלמא הוא ע"כ ולפי האמור אין צורך לזה, דלעולם לפי שורת הדין פך
היא דרפה של תורה דחייב מיתה ודרשא גמורה היא ואע"פ כן אינו נהרג.

ומה שהרג משה את המצרי היינו משום שצפה ברוח הקודש דלא נפיק מניה ורעא מעליא:
הן אמת דאיפא למידק דאפילו תימא דמ"ש ר' חנינא עו"ג שהכה את ישראל חייב מיתה
דהינו לומר דחייב מיתה בידי שמים דוקא ולא בידי אדם, מ"מ קשה להשביה גבי ז'
מצות שנצטוו בני נח.

ואין לומר דלא חשיב אלא מצות דבן נח נהרג עליהם שהרי בגמרא פריף לר"ל דאמר
עו"ג ששבת חייב מיתה שנאמר ויום ולילה לא ישבותו ולחשביה גבי ז' מצות ומשני פי
קא חשיב שב ואל תעשה קום ועשה לא קא חשיב, והנה הרמב"ם פשהביא דין זה דעו"ג
ששבת כתב דומיא דעו"ג שהכה דאינו נהרג אף שהוא חייב מיתה, וכן גבי עו"ג שעוסק
בתורה דחייב מיתה פריף בגמרא ולחשביה גבי ז' מצות, ומשני מ"ד מורשה מגזל קא

אָתִיא מ"ד מְאֹרְסָה דִּינוּ כְּנִעְרָה הַמְאֹרְסָה, וְגַם כְּזֶה כְּתֹב הַרְמַב"ם שְׂאִינוּ נְהָרְג אֶף שֶׁהוּא חַיִּיב מִיָּתָה.

וְכַתֵּב מֶרֶן דְּמָה שֶׁהִקְשׁוּ בְּגִמְרָא וּלְחַשְׁבִּיהָ הֵינּוּ לֹוֹמֵר דְּלַחְשְׁבִּיהָ לְעֵנְנֵי אִיסוּרָא וְלֹא לְעֵנְנֵי קִטְלָא. וְא"כ גַּבֵּי עו"ג שֶׁהִפְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל אֲמַאי לֹא הִקְשׁוּ בְּגַמ' וּלְחַשְׁבִּיהָ לְעֵנְנֵי אִיסוּרָא: וּי"ל דְּבִשְׁלֵמָא גַּבֵּי עו"ג שֶׁשָּׁבַת וְעו"ג שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה אִיכָּא חֲדוּשָׁא בְּמַאי דְּאִשְׁמוּעִינֵן לְעֵנְנֵי אִיסוּרָא דְּאִי לֹא דְּשִׁמְעִינֵן לָהּ הו"א דְּלִיכָּא שׁוּם אִיסוּר בְּדַבְרָא כָּלל וּמָה גַם בְּעו"ג שֶׁעוֹסֵק בַּתּוֹרָה וּמִשׁוּם הַכִּי בְּהֵי תַרְתִּי הִקְשׁוּ וּלְחַשְׁבִּיהָ, כְּלוּמַר לִישְׁמוּעִינֵן הַתַּנָּא דְּאִיכָּא אִיסוּרָא, אָבֵל בְּעו"ג הַמְּפָּה אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא הִנְצִירָהּ הַתַּנָּא לְאִשְׁמוּעִינֵן דְּאִיכָּא אִיסוּרָא דְּמַהִיכָּא תִּיתִי דְּרַחֲמָנָא שְׂרִיָּה, וְכֹל עֲצָמוּ שֶׁל ר' חֲנִינָא לֹא אֶתָּא אֶלָּא לְאִשְׁמוּעִי דְּמִשׁוּם אִיסוּר זֶה חַיִּיב מִיָּתָה לְשִׁמְיָם מְדַהֲרָגוּ מִשָּׁה מִשׁוּם דְּרָאָה שְׂאִין שׁוּם אָדָם עֲתִיד לְצִאת מִמֶּנּוּ שְׂיִתְגַּיֵּיר וְאִם לֹא הִיָּה חַיִּיב מִיָּתָה לְשִׁמְיָם מִשׁוּם אִיסוּרָא בְּעֵלְמָא לֹא הִיָּה מִשָּׁה הוֹרְגוּ, אָבֵל לְעֵנְנֵי דִּינָא לֹא נִפְקָא לָן מִיָּדִי כִּינּוּ דְּפִשִׁטָּא דְּאִיכָּא אִיסוּרָא.

וּנ"ל דְּמִכַּח גְּוָשְׂיָא זֹו יֵצֵא לֹו לְהַרְמַב"ם דִּין זֶה בְּעו"ג שֶׁהִפְּךָ אֶת יִשְׂרָאֵל שְׂאִי שְׁחִיב מִיָּתָה אִינוּ נְהָרְג מִפְּנֵי שֶׁהִנְקִשָּׁה לֹו דְּאֲמַאי לֹא הִקְשׁוּ בְּגִמְרָא לר"ל וּלְחַשְׁבִּיהָ בְּהֵי ז' מְצוֹת, דְּבִשְׁלֵמָא אִם אִינוּ נְהָרְג נִיחָא דְּלֹא פְּרִיָּה וּלְחַשְׁבִּיהָ מִשׁוּם דְּפִשִׁטָּא דְּאִיכָּא אִיסוּרָא וְכִינּוּ דְּאִינוּ נְהָרְג לֹא אִיִּצְטְרִיָּה לְמַחְשְׁבִּיהָ, אָבֵל אִם הִיָּה נְהָרְג הִיָּה צְרִיָּה הַתַּנָּא לְמִחְשְׁבִּיהָ לְאִשְׁמוּעִי הַאי דִּינָא, אֶלָּא וְדִאי דְּלִיכָּא אֶלָּא חַיִּיב מִיָּתָה לְשִׁמְיָם וּמִש"ה לֹא חַיִּיב לָהּ בְּהֵי ז' מְצוֹת כִּינּוּ דְּלֹא נִפְקָא מִיָּדִי לְעֵנְנֵי דִּינָא מֵאַחַר דְּפִשִׁטָּא לָן דְּאִיכָּא אִיסוּרָא.

וּר"ל דְּאָמַר עו"ג הַמְּפָּה אֶת יִשְׂרָאֵל חַיִּיב מִיָּתָה לֹא בָּא אֶלָּא לְלַמְדֵּנוּ דְּבִשְׁבִיל אִיסוּר זֶה חַיִּיב מִיָּתָה לְשִׁמְיָם. וּמִפְּסוּק זֶה דְּנִירָא כִּי אִין אִישׁ נִירָא אֶת הַמְּצָרִי לְמַדְנֵנוּ שְׁתִּיתֵהּ שְׁחִיב מִיָּתָה לְשִׁמְיָם וְאִינוּ נְהָרְג, מָה שְׁחִיב מִיָּתָה לְשִׁמְיָם מְדַהֲרָגוּ מִשָּׁה דָּאִם לֹא חַיִּיב מִיָּתָה לְשִׁמְיָם פִּשִׁטָּא דְּלֹא הִיָּה הוֹרְגוּ אֶף שֶׁרָאָה שְׂאִין שׁוּם אִישׁ עֲתִיד לְצִאת מִמֶּנּוּ שְׂיִתְגַּיֵּיר, וְשְׂאִינוּ נְהָרְג נְלַמֵּד מֵאַוּמְרוּ וְנִירָא כִּי אִין אִישׁ דְּמִשְׁמַע שְׂאִם הִיָּה אִישׁ עֲתִיד לְצִאת מִמֶּנּוּ שְׂיִתְגַּיֵּיר לֹא הִיָּה הוֹרְגוּ, וְהָא לֹא שִׁיָּהּ בְּמַחְוִיָּבִי מִיָּתָה ב"ד שְׂאִין נְמַנְעִים מְלַהֲרָגִם בְּשִׁבִיל דְּלִמָּא נְפִיק מִיָּנִיָּהוּ וְרַעָא מְעֵלִיא וְכַדְכְּתִיבְנָא: וְאֵל זֶה סוֹכֵב הוֹלֵךְ כְּנֹנֵת רז"ל בְּסוּטָה (דָּף מ"ו) בְּפִסּוּק וַיִּפֹּן אַחֲרָיו וַיִּרְאֵם וַיִּקְלַל בְּשֵׁם ה', מַאי וַיִּרְאֵם, ר' יוֹחָנָן אָמַר רָאָה שְׂלֵא הִיָּתָה בְּהֵם לְחִלּוּחִית שֶׁל מְצוּהָ, וְפְרִיָּה בְּגִמְרָא וְדִלְמָא בְּזַרְעֵיָּהוּ נִיָּהוּ הָיָה א"ר אֶלִיעֶזֶר לֹא בָּם וְלֹא בְּזַרְעֵם עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת.

דְּכִינּוּ דְּאוֹתָם הִילְדִים לֹא הָיוּ מְחֻוִּיָּבִי מִיָּתָה ב"ד כִּי אִם חַיִּיבִי מִיָּתָה בִּיָּדִי שְׁמִים לֹא הוֹתֵר לֹו לְאִלִישְׁע לְקַלְלָם וְלִהְמִיתָם אִם לֹא אַחַר שְׁנַסְתְּפֵל שְׂאִין בְּהֵם וְלֹא בְּזַרְעֵם לְחִלּוּחִית שֶׁל מְצוּהָ דְּלֹא נְפִיק מִיָּנִיָּהוּ וְרַעָא מְעֵלִיא.

וְחִילּוּק זֶה שֶׁפְּתַבְּנוּ כְּתוּבָהוּ ג"כ חֲכָמֵי אֲשֶׁכְּנֵנוּ ז"ל אֶף הִנְקִשָּׁה לָהֶם מְהָא דְּאִמְרִינֵן בְּגִמְרָא פ"ד דְּב"ק (דָּף ל"ח) וְז"ל וַיֹּאמֶר ה' אֵל מִשָּׁה אֵל חֲצֹר אֶת מוֹאֵב וְאֵל תַּתְּגֵר בָּם מִלְחָמָה וְכִי מָה עָלָה עַל דַּעְתּוֹ שֶׁל מִשָּׁה לְעֵשׂוֹת מְלַחְמָה שְׂלֵא בְּרִשׁוֹת, אֶלָּא נִשְׂא מִשָּׁה ק"ו בְּעֲצָמוּ אָמַר מְדִינָים שְׂלֵא בָּאוּ אֶלָּא לְעֶזְרָא אֶת מוֹאֵב אִמְרָה תּוֹרָה צְרוּרָא אֶת הַמְּדִינָים וְהַפִּיתָם אוֹתָם מוֹאֵבִים עֲצָמָם לֹא כָּל שְׁכָן, אָמַר לֹו הַקַּב"ה לֹא כְּשֶׁעֲלָתָה עַל דַּעְתָּה עָלָה עַל דַּעְתִּי שְׁתִּי פְּרִידוֹת טוֹבוֹת יֵשׁ לִי לְהוֹצִיא מֵהֶם רוֹת הַמוֹאֲבִיָּה וְנַעֲמָה הָעֲמוּנִית וְכו'.

נהרי המדינים היו חייבים מיתה בידי אדם כמו שארו"ל מנין להבא להורגה השפם להורגו שנאמר צרור את המדינים, והק"ו שעשה משה הוא ק"ו שאין עליו תשובה ואדם דן ק"ו מעצמו, וא"כ מואבים היו מחוייבים מיתה בידי אדם מק"ו ומה מדינים כו' א"כ אפוא מהו זה שאמר לו הקב"ה שתי פרידות טובות יש לי להוציא מהם וקלא במחוייבי מיתה בידי אדם אין אנו אחראין לדרוש דלמא נפיק מיניהו זרעא מעליא.

ותירצו דחדוש הוא שחדשה תורה משום מלכות בית דוד, שאעפ"י שהמואבים היו מחוייבים מיתה בידי אדם נסתכל בזרעם אחריהם ולא הרגם. אף קשה דהו לוי יהי שהמואבים היו חייבים מיתה בידי אדם מפח ק"ו מ"מ מה עלה בדעתו של משה לעשות מלחמה מפח ק"ו והא קי"ל דאין עונשין מן הדין, ואולי דזאת האגדה ס"ל כרשב"י דאית ליה דעונשין מן הדין וכדאיתא בפ' בן סורר (דף ע"ד).

א"נ אפשר דלא נאמר כלל זה דאין עונשין מן הדין אלא בישאל אכל בכני נח עונשין מן הדין שהרי מציינו כמה חילוקים בין ישאל לכני נח, ודוק: ודע דבפרק הגננתין אמרינן המתנבא מה שלא נאמר לו פגון חנניה בן עזור דקאי ירמיה בשוק העליון וקאמר פה אמר ה' הנני שונבר את קשת עילם נשא חנניה ק"ו בעצמו ומה עילם שלא בא אלא לעזור את בבל אמר הקב"ה הנני שונבר את קשת עילם כשדים עצמם עאכ"ו, אתא איהו בשוק התחתון אמר פה אמר ה' שברתי את עול מלך בבל, אמר ליה רב פפא לאב"י האי לתברו נמי לא נאמר אמר ליה כיון דאיתיהיב ק"ו למדרש כמאן דאתמר ליה דמי הוא ניהו דלא נאמר לו ע"כ.

ונראה דאין הפונה לומר דלפי האמת גיטן ק"ו להדרש בנבואת הנביא שמיעד שהשם יעשה כף וכף שהרי ראינו שלא נתקיימה נבואת חנניה, אלא שפונת התלמוד לומר דלפי סברת חנניה שגיטן ק"ו להדרש בנבואת ה' חשיב נבואת חנניה המתנבא מה שלא נאמר לו ונאמר לתברו, והטעם שלא גיטן ק"ו זה להדרש הוא משום דמשפטי ה' עמקו ואפשר דגזרת מלך היא שהעונרים יענשו ולא המריבים עצמם.

וכהיא דאמרינן בפ"ק דיומא (דף י) עתידה פרו שתפול ביד אדום א"ל רב כהנא ור'אסי לרב כנאי ביד סתוראי א"ל אין גזרת מלך היא, וא"כ במשפטי ה' אין בדעת האדם להבין אותם כפי לדון בהם ק"ו, ועוד דהא קי"ל דאין עונשין ואין מזהירים מן הדין כ"ש במשפטי ה' שהם על ידו דאין לנו עסק בנסתרות.

ועוד דאפשר דלכבד האריף אפוא משום דאפשר שיצאו מהם צדיקים וכף היא מדתו ית' דאף במחוייבי מיתה מאריף אפוא בשביל הצדיקים העתידים לצאת מהם כמבואר בסוגיא דב"ק הנזכר ומצינו בב"ר (פרשה כ"ח סי' ה') וז"ל א"ר אבא בר כהנא נעשה בעשרת השבטים מה שלא נעשה בדור המבול, בדור המבול פתיב וכל יצר מחשבות לבו רק רע כל היום, ובעשרת השבטים פתיב הוי חושבי און ופועלי רע על משכבותם הרי זה בלילה ומנין אף ביום ת"ל לאור הבקר יעשוהו, אותם לא נשפיר מהם פליטה ואלו נשפיר מהם, אלא בזכות הצדיקים והצדיקות שהן עתידין לעמוד מהן הה"ד והנה נותרה בה פליטה וגו' ע"כ.

וא"כ אֶפְשָׁר דָּאָף שְׁבָבֵל הָיוּ רְאוּנוֹן לְעוֹנֵשׁ יוֹתֵר מְעִילֵם ה' מֵאַרְיָה אִפּוֹ לְגַבֵּי כְּשָׁדִים מְשׁוּם
מֵה שְׁעֵתִיד לְצֵאת מֵהֶם וְאֵע"ג דְּאֶמְרֵי בְּפֶרֶק חֵלֶק (דָּף צ"ו) וְאַף מִבְּנֵי בְּנֵי שָׁל אוֹתוֹ רָשָׁע
בְּקִשׁ הַקַּב"ה לְהַכְנִיסוֹן תַּחַת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה אָמְרוּ מִלֵּאכִי הַשְּׁרֵת לְפָנָי הַקַּב"ה רַב־ש"ע מִי
שְׁהַחְרִיב אֶת בֵּיתָהּ וְשָׂרַף אֶת הַיְכָלָהּ תַּכְנִיס תַּחַת פְּנֵי הַשְּׁכִינָה, הֵינּוּ דְכַתִּיב רַפְּאֵנוּ אֶת
בָּבֶל וְלֹא נִרְפְּתָה ע"כ.

אֶפְשָׁר דְּהֵינּוּ דוֹקָא מְנוּבֹכְדִנְצָר לֹא נִפְיָק מִיְנֵיהּ וְרַעָא מְעִלְיָא אִף מִהֶאָנְמָה שְׁל כְּשָׁדִים
נִפְיָק מִיְנֵיהּ וְרַעָא מְעִלְיָא. וּבְעֵינְיָהּ ק"ו זֶה דְּחַנּוּנֵיהּ אֲנִי תַמְיָה, דְּאֶפ"י יְהִיבָנָא לִיה טְעוּתָהּ
שְׁמִשְׁפָּטִי ה' גִּיתָנוּ לְהַדְרֵשׁ בַּק"ו מ"מ הִיכִי קְאָמֵר בְּעוֹד שְׁנַתִּים יָמִים וְגו' דְּהָא יְרַמְיָה לֹא
קִבַּע זְמַן לְמַפְלְתָהּ שְׁל עֵילָם וְא"כ מִנ"ל לְדוֹן בַּק"ו דְּכְשָׁדִים יַעֲנִשׁוּ בְּעוֹד שְׁנַתִּים יָמִים,
וְעוֹד אֲנִי תַמְיָה דְּהָא תִינַח מֵה שְׁאָמֵר כֹּה אָמַר ה' שְׁבַרְתִּי אֶת עוֹל מְלָךְ בָּבֶל דְּאָמַר זֶה מִפְּחַ
הַק"ו אָבֵל מֵה שְׁפִיטִים לֹאמֵר אֲנִי מְשִׁיב אֵל הַמְקוֹם הַזֶּה אֶת כָּל כְּלֵי בֵית ה' וְגו' וְאֵת יְכַנְיָה
בֶּן יְהוֹקִים מְלָךְ יְהוּדָה וְאֵת כָּל גְּלוּת יְהוּדָה הַבָּאִים בְּבָלָהּ אֲנִי מְשִׁיב אֵל הַמְקוֹם הַזֶּה וְגו'
זוֹ מִנּוּן לוֹ, דְּאֶפְשָׁר דָּאָף שְׁיִשְׁבְּרוּר ה' אֶת עוֹל מְלָךְ בָּבֶל מ"מ כְּלֵי בֵית ה' וְכָל גְּלוּת יְהוּדָה
עֲדִינּוּן יְהִיוּ בְּשִׁבְי עַד הַתָּם פֶּשַׁע וְכֻלָּה חֲטָאֵת.

וְאִיף שְׁיִהְיֶה זֹאת תּוֹרַת הָעוֹלָה דְּגַבֵּי מְחֻנְיָיְבֵי מִיְתָה בִּיְדֵי אָדָם לֹא מְשַׁחֲחִינוּ בְּזַרְעֵם הַבָּא
אֲחֵרֵיהֶם: וּבְהִכִּי נִיחָא מֵאֵי דְקִשְׁיָא לִי אִיף לֹא נִסְתַּפְּל מְשָׁה בְּשַׁתִּי פְרִידוֹת הִלְלוּ וְהִלְא
נִסְתַּפְּל בְּמִצְרֵי עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת, אֲלֵא עֵינְקֵרָן שְׁל דְּבָרִים כֹּף הוּא, שְׁוֹדָאֵי רְאָתָה עֵינּוּ
שְׁל מְשָׁה הַשְּׁתִי פְרִידוֹת דְּעֵתִידִין לְצֵאת מֵהֶם אֲלֵא שְׁרָאָה שְׁמוֹאֲבִים חֲיִיבִים מִיְתָה בִּיְדֵי
אָדָם מִפְּחַ הַק"ו שְׁעֵשָׂה בְּעֶצְמוֹ לֹא הִשְׁגִּיחַ בְּזַרְעֵם הַבָּא אֲחֵרֵיהֶם.

וְהִשִּׁיב לוֹ הַשִּׁי"ת דָּאֵע"ג דְּלִפִּי הַאֲמַת כֹּף הִיא דְרַכָּה שְׁל תּוֹרָה דְּבִמְחֻנְיָיְבֵי מִיְתָה בִּיְדֵי
אָדָם לֹא מְשַׁחֲחִינוּ בְּזַרְעָא דְנִפְיָק מִיְנֵיהּ מ"מ שְׁאֲנִי הֵכָא מְשׁוּם מַלְכוּת בֵּית דָּוִד וְלִמְעַן
דָּוִד הַמְלָךְ נִכְנַס הַקַּב"ה לְפָנִים מְשׁוֹרֵת הַדִּין: וְעַל פִּי זֶה נִבִּין כְּוֹנֵת הַפְּסוּקִים דְּשְׁמוּאֵל ב'
(סִי' י"ט) בְּוִיכּוּחַ שְׁמַעִי עִם דָּוִד בְּהַתְּחַנְנוּ לְפָנָיו הֵהוּא אָמַר כִּי יִדַע עֲבָדְךָ כִּי אֲנִי חֲטָאֵתִי
וְהִנֵּה בָּאֵתִי הַיּוֹם רֵאשׁוֹן לְכָל בֵּית יוֹסֵף וְגו', וַיַּעַן אֲבִישִׁי וַיֹּאמֶר הִתַּחַת זֹאת לֹא יוֹמַת
שְׁמַעִי וְגו' וַיֹּאמֶר דָּוִד מֵה לִי וְלָכֶם בְּנֵי צְרוּיָה כִּי תִהְיוּ לִי הַיּוֹם לְשֹׁטֵן הַיּוֹם יוֹמַת אִישׁ
בְּיִשְׂרָאֵל כִּי הִלֵּא יְדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מְלָךְ עַל יִשְׂרָאֵל, וְצָרִיף לְדַעַת מֵה הִיְתָה כְּוֹנֵת דָּוִד
בְּאוּמְרוֹ הִלֵּא יְדַעְתִּי כִּי הַיּוֹם אֲנִי מְלָךְ דְּאִיף תְּלוּי מַלְכוּת בֵּית דָּוִד עִם הַרִיגַת שְׁמַעִי, וְלִפִּי
פֶּשַׁטֵּן שְׁל דְּבָרִים אֲנִי אֶפְרָשׁ עִם מ"ש רַד"ק בְּשֵׁם רַז"ל עַל פְּסוּק וְהִנֵּה בָּאֵתִי הַיּוֹם רֵאשׁוֹן
לְכָל בֵּית יוֹסֵף דְּאֵמַאי נְקִיט יוֹסֵף טְפִי מְשַׁאֵר הַשְּׁבָטִים, וְאָמְרוּ רַז"ל דְּכָל יִשְׂרָאֵל נִקְרָאוּ
יוֹסֵף שְׁנֵאמַר אוֹלֵי יַחֲנֹן ה' צְבָאוֹת שְׂאֵרִית יוֹסֵף אָמַר לוֹ שְׁמַעִי לְדָוִד יִשְׂרָאֵל גְּמְלוּ אוֹתָהּ
רַעָה וְאֲנִי יוֹתֵר מִכּוֹלָם וְכָל יִשְׂרָאֵל יוֹשְׁבִים וּמְצַפִּים לְרֵאוֹת מֵה אֲתָה עוֹשָׂה עִמִּי אִם אֲתָה
מִקְבֵּל אוֹתִי כָּל יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֵלָיְךָ כְּאֶחָד וּמְשַׁלְּמִים לְךָ.

וְאִין סַפְּק דְּכּוֹנֵת שְׁמַעִי זֹאת הִיְתָה לְרַמּוּז לוֹ שְׁאֵם לֹא יִקְבֵּל אוֹתוֹ דָּוִד לֹא יִבְאוּ יִשְׂרָאֵל
לְהַשְׁלִים עִמּוֹ וּמְשׁוּם כְּבוֹדוֹ שְׁל דָּוִד אָמַר לוֹ אִם אֲתָה מִקְבֵּל אוֹתִי כָּל יִשְׂרָאֵל בָּאִים אֵלָיְךָ
וּמִפְּלַל הֵן אֲתָה שׁוֹמֵעַ לָאוּ.

ועל זה אמר אבישי התחת זאת לא יומת שמעי, כלומר דלמהכא גנדל עונו של שמעי משום התנצלות זה שאמר לעת פזאת ראוי הוא שיומת שמעי שפונתו לומר שאם לא יקבלנו דוד לא יבאו ישראל לקבל עליהם מלכות בית דוד.

והנה דוד נכנסו באנניו דברי שמעי משום דשכיחי אפיקורי דמצערו רבנו, וזהו אומר היום יומת איש בישראל הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל, כלומר ע"י שאני מוחל לשמעי יבואו אלי כל ישראל להשלים עמי ויקבלו מלכותי, וזהו פשוטו: אף כפי דרפנו יאמר נא באופן אחר, ונקדים הא דאמרינו במגלה איש יהודי הנה וגו' קרי ליה יהודי אלמא מיהודה קא אתי וקרי ליה ימיני אלמא מבנימין קא אתי, אריב"ל אביו מבנימין ואמו מיהודה, רבנו אמרי משפחות מתגרות זו בזו, יהודה אמר אנא גרמית דאתיליד מרדכי דאלמלי קטליה דוד לשמעיי לא הנה נפיק מרדכי.

עוד נקדים מ"ש רז"ל היום יומת איש בישראל זה מרדכי שנאמר איש יהודי. והנה אבישי דן את הדין על פי התורה, שמאחר שמעיי בר קטלא הוא בשביל שמרד במלכות והוא חייב מיתה בידי אדם אין לנו להחיותו בשביל שעתיד לצאת ממנו מרדכי ומש"ה אמר התחת זאת לא יומת שמעי.

ואדוננו דוד צפה והביט שבשביל כבודו רצה הקב"ה להחיות את המואבים ואע"ג שהיו חייבים מיתה בידי אדם מפח הק"ו שעשה משה הגדיל ה' לעשות עמהם שלא להרגם, אף הוא ראה לעשות מדה כנגד מדה לקיים מה שנאמר והלכת בדרכיו ומש"ה לא רצה להרוג את שמעי בשביל שעתיד מרדכי לצאת ממנו, אף שמן הדין הרשות נתונה בידו להרגו כיון שהיה מחוייב מיתה בידי אדם בשביל שהיה מורד במלכות, וזהו פונת דוד באומר מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן, כלומר שאם אני אסכים לדבריקם להרוג את שמעי בשביל שמרד במלכותי ולא אביט שעתיד מרדכי לצאת ממנו הלא זה הדבר לשטן לי שהרי הקב"ה לא רצה להרוג את המואבים בשביל שאני עתיד לצאת מהם, וזהו אומר היום יומת איש בישראל זה מרדכי כי הלא ידעתי כי היום אני מלך בישראל שע"י שאני נמנע מלהרוג את שמעי בשביל מרדכי הצדיק שעתיד לצאת ממנו אני משלם להקב"ה מדה כנגד מדה ותנשא מלכותי: ובזה יובן פונת המלך שלמה במלכים (א סי' ב') כשהרג את שמעי שם נאמר ויאמר המלך אל שמעי אתה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי והשיב ה' את רעתך בראשך והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נכון לפני ה' עד עולם.

וצריכין אנו למודעי מה שייכות להריגת שמעי עם פסא דוד שהיה נכון עד עולם, אף על פי האמור בענין אתי שפיר, דשמעי ושלמה היו חלוקים בסברתם, דשמעי היה סבור שלא היה מורד במלכות מאחר שבו בפרק לא היה לו לדוד דין מלך וכמו שראינו שכל אותם הימים היה מתפטר בשעירה פהדיוט, כמ"ש רז"ל, וכמו שיתבאר בדרה המלך, ורצה להכריח סברתו שלא היה חייב מיתה ממה שלא הרגו דוד, ולא ניתא ליה למימר שנמנע דוד מלהרוג משום שעתיד מרדכי לצאת ממנו שהרי בחווייבי מיתה בידי אדם לא נאמר כלל זה ושלמה המלך הנה ס"ל דשמעי חייב מיתה שהיה מורד במלכות, וזה אומר ידעת את כל הרעה אשר ידע לבבך אשר עשית לדוד אבי והשיב ה' את רעתך

בראשונה, כלומר פניו שמון הדין אתה חייב מיתה בשביל שהיית מורד בדרך המלך לגלגל הקב"ה והביאה עד הלום לידי חיוב מיתה.

וכי תימא אם איתא דאני חייב מיתה למה זה נמנע דוד מלהרוג אותי. לזה השיב והמלך שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נכון, כלומר אם דוד אבי לא היה צופה עתידות והיה הורג אותה אף שעתידי מרדכי לצאת מחלציה היה בידו עון אשר חטא מאחר שהקב"ה הפליא חסדו להחיות את המואבים בשביל כבודו של דוד אף שהיו חייבים מיתה בידי אדם, אבל עכשיו שנמנע מלהורגו בשביל שראה שעתידי מרדכי לצאת ממך הנה כי כן כסא דוד יהיה נכון עד עולם.

הנה עלה בידינו שהקב"ה למען צדקו עשה לפניו משורת הדין שלא להרוג את המואבים בשביל כבודו של דוד: וזה פנונת הפתוב שהתחלנו, ויאמר דוד מי אנכי ה' אלהים ומי בית אבי כי הביאותני עד הלום, דהיינו המלכות, ותקטן עוד זאת בעיניו, כלומר הלא זה הדבר שזכיתני להיות מלך על ישראל מלמא זותרתא היא דאיכא אחריתא כי רבה היא ותדבר גם אל בית.

עבדך למרחוק, כלומר מזמן רחוק זכרתי אתה ואמרת אל תצר את מואב ואף שמון הדין היו חייבים מיתה הצלת אותם בשביל שתי פרידות כדרז"ל. וזאת תורת האדם כלומר אם מואבים היו חייבים מיתה בידי שמים אין כל חדש מה שנמנעת מלהורגם שכן היא המדה שהבן זוכה לאב, אמנם מאחר שהיו חייבים מיתה בידי אדם ועכ"ז ותדבר גם אל בית עבדך למרחוק שנמנעת מלהורגם בעבורי, פגון זה גדול עד השמים חסדך: הנה מקום ליישב מאמר הפונה קדים ואשימה עיני עליו.

שפירש"י למחות בשאול בהריגת נוב עיר הפהנים. וקשיא לי דאמאי לא פירש"י דמה שלא מנחה הוא במאי שהיה רודף שאול את דוד וכדאמר' בפ' נגמר הדין מאי בור הסירה א"ר אבא בר כהנא בור וסירה גרמו לו לאבגר שיהרג, יע"ש בפירש"י.

תו קשיא לי אליבא דרש"י דהתם הקשו למ"ד מין מ"ט אינענש, אר"נ בר יצחק ששהה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה. ולא ידעתי אמאי לא תירצו דנענש מפני בור וסירה ודו"ק.

ועיין ביפה מראה (פ"ק דפאה סי' ד') וס' יפה תאר פ' אמור (פנ"ו סי' ב') ופ' חקת (סי' י"ט) ופ' מסעי (פנ"ג). והנה לפי פירש"י כף הוא, שכשמת שאול תיכף מלך דוד בתברון על יהודה שבע שנים ומחצה ואח"כ מלך על כל ישראל ואלו השבע שנים ומחצה משמת שאול חמש שנים הראשונים היו ישראל בלא מלך כי לא המליכו ישראל את איש בשת אלא לאחר חמש שנים ממיתת שאול ושתי שנים מלך איש בשת כדכתיב ושתי שנים מלך ואחר ששה חודשים שמת איש בשת המליכו כל ישראל לדוד, נמצא שאבגר שהם מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה, דהיינו שתי שנים שמלך איש בשת וחצי שנה לאחר מיתת איש בשת עד שהמליכו כל ישראל לדוד.

והתוס' הקשו על פי' רש"י שתי קושיות, חדא דלמה נענש אבגר בשביל חצי שנה דאחר מיתת איש בשת והלא קודם מיתת איש בשת חזר אבגר ונתאמץ להמליך את דוד כדכתיב וישלח אבגר מלאכים אל דוד וגו', ועוד דכיון דמשמת שאול עד חמש שנים

עמדו בלא מלך ולא המליכו את דוד א"כ למה נענש אבנר במה שנתחזק אחרי כן להמליך את איש בןשתי.

ומפח קונשיות אלו כתבו דמשמת שאול עד שמלך איש בןשתי היתה חצי שנה ובאותם הימים נתחזק אבנר ודבר לכל ישראל להמליך לאיש בןשתי ומשמת איש בןשתי היתה מלכות ישראל בטלה חמש שנים עד שמלך דוד על כל ישראל.

ולפי דבריהם ניחא שנענש אבנר על ששקה מלכות בית דוד שתי שנים ומחצה, דהיינו חצי שנה אחר מיתת שאול שקה מתחזק אבנר להמליך את איש בןשתי ושתי שנים שמלך איש בןשתי.

עוד כתבו נמצאו שבע שנים ומחצה שמלך דוד בחברון כדכתיב בהדיא בשמואל ב' (סי' ב' וסי' ה) ואע"ג דבאידיך קרא לא חשיב אלא שבע שנים והיינו במלכים (א' סי' ב') היינו לפי ולא ידעתי כוונתם במה שאמרו נמצאו שבע שנים ומחצה שמלך דוד בחברון, כאלו הוא דבר שנתחדש מפירושים, והלא לכל הפירושים מלך דוד בחברון שבע שנים ומחצה אלא דלרש"י סדרם כך הוא, חמש שנים דממיתת שאול עד שמלך איש בןשתי, ושתי שנים שמלך איש בןשתי וחצי שנה ממיתת איש בןשתי עד שהמליכו כל ישראל לדוד למלך, ולפי' התוס' סדרם כך הוא, חצי שנה ממיתת שאול עד שמלך איש בןשתי, ושתי שנים שמלך איש בןשתי וחמש שנים שהיתה בטלה מלכות ישראל, דהיינו משמת איש בןשתי עד שהמליכו כל ישראל לדוד, נמצא דלכל הפירושים מלך דוד בחברון שבע שנים ומחצה ולכל הפירושים תיכף שמת שאול מלך דוד בחברון.

גם מה שכתבו אע"ג דבאידיך קרא לא חשיב רק שבע שנים היינו לפי שנצטרע ע"כ. גם בזה לא ידעתי כוונתם דקונשיא זו לא שייך בכאן אלא היא קונשיא בפני עצמה דקשו קראי אהדדי.

דבשמואל כתיב דמלך בחברון שבע שנים ומחצה ובמלכים כתיב דמלך שבע שנים. עוד כתבו והא דלא חשיב חצי שנה זו בחשבון בטולמלכות ישראל היינו לפי שלא היתה סמוכה לחמש שנים ולא היתה הבטול יחד ע"כ.

וגם בזה קשה לי, דגם לרש"י קשה קונשיא זו דאמאי לא חשיב חצי שנה זו בחשבון בטול מלכות ישראל דהיינו חמש שנים ראשונות משמת שאול עד שמלך איש בןשתי וחצי שנה משמת איש בןשתי עד שמלך דוד על כל ישראל.

ומה שתיירצו התוס' לדרבם יש לתרץ ג"כ אליבא [דרש"י דלא חשיב אותה חצי שנה לפי שלא היתה סמוכה לה' שנים עוד אני תמיה בדברי התוס' דמשמע מדבריהם דאותם ששה חדשים שנצטרע דוד היו בתוך אותן שבע שנים ומחצה שמלך בחברון ומהסוגיא דפ"ב דיומא (דף כ"ב) מוכח בהדיא דאותם ששה חדשים שנצטרע היו בשביל מעשה דבת שבע, דאמרינן התם איפרעו מיניה דאמר רב יהודה אמר רב ו' חדשים נצטרע דוד וכו', ומעשה דבת שבע היתה זמן רב אחר שמלך על כל ישראל.

נמצא שקונשית הפסוקים, דבשמואל כתיב שמלך בחברון שבע שנים ומחצה ובמלכים כתיב שמלך בחברון שבע שנים, במקומה עומדת: הן אמת שראיתי בפ' חלק (דף קז) אמר רב יהודה אמר רב ו' חדשים נצטרע דוד וכו', ו' חדשים מנא לן דכתיב והימים

אֲשֶׁר מְלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה בְּחֶבְרוֹן מְלֶךְ שִׁבְעַת שָׁנִים וּגּוֹ', וּכְתִיב בְּחֶבְרוֹן מְלֶךְ עַל יְהוּדָה שִׁבְעַת שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וְהִנֵּי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים לֹא קָא חֲשִׁיב ש"מ נְצַטְרַע ע"כ.

וּמִפְּשֻׁטָא דְסוּגְיָא מִשְׁמַע דְהַקְוָשָׁיָא הִיא דְבְמַלְכִים כְּתִיב שְׁמֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן שִׁבְעַת שָׁנִים וּבְשִׁמוּאֵל כְּתִיב שְׁמֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן שִׁבְעַת שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, וְעַל זֶה אָמְרוּ ש"מ דְנְצַטְרַע, מְפָלַל דס"ל שְׁשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שְׁנַצְטְרַע הָיוּ בְּאוֹתָם הַיָּמִים שְׁמֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן.

דְּלִיפָא לְמִימַר דְקוֹשְׁיַת הַגְּמָרָא הִיא מְדַכְתִּיב וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מְלֶךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וְעַל זֶה הַקְּשׁוֹ דְכִינּוֹן דְכְּתִיב בְּשִׁמוּאֵל שְׁמֶלֶךְ בְּחֶבְרוֹן שִׁבְעַת שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים הִנּוּה לִיָּה לְמִימַר בְּמַלְכִים וְהַיָּמִים אֲשֶׁר מְלֶךְ דָּוִד עַל יִשְׂרָאֵל אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים, שְׁהָרִי בִירוּשָׁלַיִם מְלֶךְ ל"ג שָׁנָה, וְכִשְׁתִּירְצוּ ש"מ דְנְצַטְרַע הִינּוּ בְּאוֹתָם הַל"ג שָׁנָה שְׁמֶלֶךְ בִירוּשָׁלַיִם.

זֶה לֹא יִתְכוּן, חֲדָא דְנָהִי שְׁתִּירְצוּ לְקוֹשְׁיַת דְקָא חֲשִׁיב מ' שָׁנָה וְלֹא חֲשִׁיב מ' שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים אַכְתִּי קָשָׁה דְבְשִׁמוּאֵל כְּתִיב דְמְלֶךְ בְּחֶבְרוֹן שִׁבְעַת שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבְמַלְכִים כְּתִיב דְמְלֶךְ בְּחֶבְרוֹן שִׁבְעַת שָׁנִים וְלֹא קָא חֲשִׁיב הַשִּׁשָּׁה חֳדָשִׁים.

וְעוּד קָשָׁה דְאִם קוֹשְׁיַת הַגְּמָרָא הִיא מְחַשְׁבּוֹן הָאֲרָבָעִים דְאִמְאִי לֹא קָאֲמַר שְׁמֶלֶךְ מ' שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים לְמָה הִבִּיאוּ קָרָא דְמַלְכִים דְוְהַיָּמִים אֲשֶׁר מְלֶךְ דָּוִד וּגּוֹ', בְּקָרָא דְשִׁמוּאֵל סָגִי לְהַקְשׁוֹת דְכְּתִיב בְּן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה דָּוִד בְּמַלְכוֹ וְאַרְבָּעִים שָׁנָה מְלֶךְ בְּחֶבְרוֹן מְלֶךְ עַל יְהוּדָה שִׁבְעַת שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלַיִם מְלֶךְ שְׁלֹשִׁים וְשִׁשָּׁה שָׁנָה, וְכִינּוֹן דְבְּפִרְטוֹן אַתָּה מוֹצֵא אַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים אִמְאִי לֹא מְנִי לְהוּ בְּכֻלְלָן וְהִנּוּה לִיָּה לְמִימַר וְאַרְבָּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים מְלֶךְ, וְלָזֶה יִתְרַץ שְׁמַע מִינָה דְנְצַטְרַע, וּמִדְּהַוְרָכּוֹ לְהִבִּיאוּ קָרָא דְמַלְכִים שְׁמַע מִינָה דְקוֹשְׁיַת הַגְּמָרָא דְבְמַלְכִים כְּתִיב דְמְלֶךְ בְּחֶבְרוֹן שִׁבְעַת שָׁנִים וּבְשִׁמוּאֵל כְּתִיב דְמְלֶךְ בְּחֶבְרוֹן שִׁבְעַת שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים.

וְהָכִי דִיִּיקִי דְבָרֵי רַש"י ז"ל שְׁפָתַב וז"ל בְּחֶבְרוֹן מְלֶךְ שִׁבְעַת שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים מְדַהֲכָא חֲשִׁיב לְהוּ וּבְאִידָךְ קָרָא לֹא חֲשִׁיב לְהוּ ש"מ לֹא הִיָּתָה מְלַכּוּתוֹ שְׁלֵמָה שְׁנַצְטְרַע אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים ע"כ וּפְשֻׁט דְבָרֵי הוּא דְהַקְוָשָׁיָא הִיא מְשֻׁנוֹת חֶבְרוֹן וְעַל זֶה תִּירְצוּ ש"מ דְנְצַטְרַע.

נְמָצָא דְמָה שְׁנַצְטְרַע דָּוִד הָיָה בְּמַלְכוֹ בְּחֶבְרוֹן וְכַמ"ש הַתּוֹס' בַּפ"ב דְסוּגְדֵרִין: וּמ"מ קָשָׁה לִי לְדַרְךָ זֶה טוֹבָא, חֲדָא דְהִתָּם בְּפִרְקָא חֲלָק סְמוּךְ לְמֵאֲמַר זֶה דְרַב יְהוּדָה אָמַר רַב אָמְרוּ אָמַר לְפָנָיו רַבש"ע מְחוּל לִי עַל אוֹתוֹ עוֹן וְכו' א"ל כֹּל הָכִי נִיטְרוּד הָהוּא גְבָרָא אָמַר לוֹ קָבַל עָלֶיךָ יְסוּרִין קְבִיל עָלֶיךָ, אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נְצַטְרַע דָּוִד.

מִשְׁמַע דְהַצְרַעַת הָיָה בְּשִׁבִיל שְׁקִבֵל עָלָיו יְסוּרִין וּמָה שְׁקִבֵל עָלָיו יְסוּרִין הָיָה עַל אוֹתוֹ עוֹן דְבַת שִׁבְעַת וְא"כ ע"כ דְהַצְרַעַת הִיָּתָה בְּאוֹתָם ל"ג שָׁנָה שְׁמֶלֶךְ בִירוּשָׁלַיִם. וְעוּד הָאוּמַר בְּפִרְקָא חֲלָק דְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נְצַטְרַע דָּוִד הוּא רַב יְהוּדָה אָמַר רַב וּבַפ"ב דִּיּוֹמָא הַכְרִיעוּ דְעַל.

עוֹן דְבַת שִׁבְעַת אִיפְרַעוּ מְגוּפִיָּה מְהָא דְרַב יְהוּדָה אָמַר רַב, הָרִי דס"ל דְהַצְרַעַת הִיָּתָה בְּשִׁלְשׁ וּשְׁלֹשִׁים שָׁנָה שְׁמֶלֶךְ בִירוּשָׁלַיִם. בְּאוֹפְן שְׁהַדְבָרִים צָרִיכִים אֲצִלִי תְלַמוּד: וְהִנּוּה אִי אָמְרִי דְמָה שְׁנַצְטְרַע דָּוִד הָיָה בְּמַלְכוֹ בְּחֶבְרוֹן יִתְרַצוּ הַשְׁתִּי קוֹשְׁיַת, דְהִינּוּ דְבְמַלְכִים

כְּתִיב שְׁמֵלֶךָ בְּחִבְרוֹן שְׁבַע שָׁנִים וּבִשְׂמוּאֵל כְּתִיב שְׁמֵלֶךָ בְּחִבְרוֹן שְׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וְאֵיךְ קִנְיָא דְאַמַּי כְּתִיב בְּשְׂמוּאֵל שְׁמֵלֶךָ דְּוָד אַרְבַּעַם שָׁנָה הוּ"ל לְמִימַר שְׁמֵלֶךָ אַרְבַּעַם שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שְׁכָף הוּא בְּפִרְטֵן, וּבְמָה שֶׁתִּירְצוּ וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרַע בְּמִלְכוֹ בְּחִבְרוֹן יִתְיַשֵּׁב הַפֶּל, דְּמָה שֶׁפְּתוּב בְּמִלְכִים שְׁמֵלֶךָ בְּחִבְרוֹן שְׁבַע שָׁנִים לֹא חָשִׁיב אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שְׁנִצְטָרַע וְכֵן מֵאֵי דְכְּתִיב בְּשְׂמוּאֵל שְׁאֲרַבְעִים שָׁנָה מְלָךְ דְּוָד לֹא קָא חָשִׁיב אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שְׁנִצְטָרַע, אִךְ אִם נֶאֱמַר דְּמָה שְׁנִצְטָרַע הִיָּה בְּאוֹתָן הַל"ג שָׁנָה שְׁמֵלֶךָ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל נִיחָא שְׁיִתְיַשֵּׁב קִנְיָת מֵאֵי דְכְּתִיב שְׁאֲרַבְעִים שָׁנָה מְלָךְ, אִךְ הַקְּנִיָּא הָאֲחֵרַת מִסְתִּירַת הַפְּסוּקִים דְּבְמִלְכִים כְּתִיב שְׁמֵלֶךָ בְּחִבְרוֹן שְׁבַע שָׁנִים וּבִשְׂמוּאֵל כְּתִיב שְׁמֵלֶךָ בְּחִבְרוֹן שְׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים בְּמִקוּמָה עוֹמְדָת: וְרֵאִיתִי בִירוּשָׁלַיִם פְּרָקָא קָמָא דְרֵאשׁ הַשָּׁנָה וְז"ל.

כְּתִיב וְהִימִים אֲשֶׁר מְלָךְ עַל כָּל יִשְׂרָאֵל אַרְבַּעִים שָׁנָה וּגו' וְכְתִיב בְּחִבְרוֹן מְלָךְ עַל יְהוּדָה שְׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וּבִירוּשָׁלַיִם מְלָךְ וּגו' בְּכָלֵל חֲסָרִים וּבְפִרְטֵן תִּרְיָם ע"כ. מוֹכַח מִהֵכָא דְהַקְּנִיָּא הִיא בְּאוֹמְרוֹ אַרְבַּעִים שָׁנָה דְהוּ"ל לְמִימַר אַרְבַּעִים שָׁנָה וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים וְהִינּוּ דְקָאֵמַר בְּכָלֵל חֲסָרִים וּבְפִרְטֵן תִּרְיָם, וְזֶהוּ הַלְשׁוֹן עֲצָמוֹ הַמְּוַזְכֵּר בְּתַלְמוּד שְׁלֵנוּ, וְהַתִּירוּצִים שְׁנִצְטָרְוּ בִירוּשָׁלַיִם מוֹכַח מִנִּיְהוּ שֶׁהַחֲסָרוֹן הוּא בְּאוֹתָם הַל"ג שָׁנָה שְׁמֵלֶךְ בִירוּשָׁלַיִם שְׁהָרִי ר' יִצְחָק בַּר קֶצְצֵתָא בְּשֵׁם ר' יוֹנָה אָמַר שְׁלֹשִׁים וּשְׁתַּיִם וּמְחַצָּה הִי אֵלָא בְּשִׁבִיל לְחֻלּוֹק כְּבוֹד לִירוּשָׁלַיִם מְנָה אוֹתָן שְׁלֵמוֹת, הָרִי שֶׁהַחֲסָרוֹן הוּא בְּאוֹתָן הַל"ג שָׁנָה, וְכֵן הוּא דְעַת רֵשׁב"ן שֶׁם דְּאָמַר וְהִיָּה כִּי יִמְלָאוּ יָמֶיךָ אָמַר לוֹ הַקַּב"ה דְּוָד יָמִים מְלֵאִים אֲנִי מוֹנֶה לָךְ אֲנִי מוֹנֶה לָךְ יָמִים חֲסָרִים, וְכֵן הוּא דְעַת רַב דְּאָמַר הֵתָם כָּל אוֹתָם שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים שְׁהִיָּה דְּוָד בּוֹרַח מִפְּנֵי אֲבָשָׁלוּם בְּנוֹ בְּשַׁעֲרֵיהָ הִיָּה מִתְּכַפֵּר כְּהִדְיוּט.

וְכֵן הוּא דְעַת ר' יְהוּדָה ב"ר שְׁלוֹם דְּאָמַר כְּתִיב כִּי שִׁשָּׁה חֳדָשִׁים יָשַׁב שָׁם יוֹאֵב וְכָל יִשְׂרָאֵל, אָמַר לוֹ הַקַּב"ה אֲנִי אֲמַרְתִּי לָךְ אַל תִּתְגַּרְוּ בָּם וּבִקְשָׁת לְהַתְּגַרְוֹת בָּהֶם חֲזִיף שְׁאִינָם נִמְנִים לָךְ ע"כ. מִכָּל הַנִּי מוֹכַח שֶׁהַקְּנִיָּא הִיא עַל מֵאֵי דְכְּתִיב אַרְבַּעִים שָׁנָה מְלָךְ דְהוּ"ל לְמִימַר אַרְבַּעִים שָׁנָה וּמְחַצָּה.

וְהַתִּירוּצִים שְׁנִצְטָרְוּ בְּזֶה הוּא שֶׁהַל"ג שָׁנָה שְׁמֵלֶךְ בִירוּשָׁלַיִם לֹא הִיָּה שְׁלֵמוֹת אֵלָא ל"ב וּמְחַצָּה אוֹ שְׁאֵף שְׁהִיָּה שְׁלֵמוֹת לֹא נִחְשְׁבוּ לוֹ כִּי אִם ל"ב וּמְחַצָּה אוֹ מִשׁוּם שְׁהִיָּה בּוֹרַח אוֹ מִשׁוּם שְׁנַתְּגַרָּה בְּאֵדוֹם, וְא"כ אִף אֲנִי נֶאֱמַר דְּתַלְמוּדָא דִּידֵן נִמִּי כְּשֶׁהִקְשָׁה כְּתִיב וְהִימִים אֲשֶׁר מְלָךְ דְּוָד וּגו' וְכְתִיב בְּחִבְרוֹן מְלָךְ וּגו', הַקְּנִיָּא הִיא עַל מֵאֵי דְכְּתִיב אַרְבַּעִים שָׁנָה מְלָךְ דְהוּ"ל לְמִימַר אַרְבַּעִים שָׁנָה וּמְחַצָּה מְלָךְ שְׁהָרִי זֶה הַלְשׁוֹן עֲצָמוֹ הוּא הַמְּוַזְכֵּר בִירוּשָׁלַיִם וְאֵמַר בְּכָלֵל חֲסָרִים וּבְפִרְטֵן תִּרְיָם, וְא"כ כְּשֶׁתִּירְצוּ בְּתַלְמוּדָא דִּידֵן דְּשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים נִצְטָרַע דְּוָד הִינּוּ בְּאוֹתָן ל"ג שָׁנָה שְׁמֵלֶךְ בִירוּשָׁלַיִם וְהִיָּה עַל מַעֲשֵׂה דְבַת שְׁבַע וְכִדְאֲרִינּוּ בַּב"ב דְּיוֹמָא וְכַפְשָׁטָא דְאַגְדָּה דְפִרְקָא חֵלְק.

בְּאוֹפֵן שְׁדַבְרֵי הַתּוֹס' דְפִרְקָא ב' דְּסִנְהֶדְרִין וְדַבְרֵי רִש"י דְפִרְקָא חֵלְק צְרִיכִים תַּלְמוּד: וְרֵאִיתִי לְמַהֲר"ש יְפֵה ז"ל בִּיפֵה מְרָאָה שֶׁהִקְשָׁה וְז"ל, כְּתִיב וְהִימִים אֲשֶׁר מְלָךְ, קִשָּׁה לְמָה הַנְּצָרָךְ לְהַזְכִּיר הֵיא קָרָא שֶׁהוּא בְּמִלְכִים לְמַרְמֵי קָרָאִי אֶהְדְּדִי לֹא הִיָּה צְרִיף לְהַבִּיא רַק קָרָאִי דְשְׂמוּאֵל דְכְּתִיב בְּהוּ אַרְבַּעִים שָׁנָה מְלָךְ בְּחִבְרוֹן מְלָךְ עַל יְהוּדָה שְׁבַע שָׁנִים וְשִׁשָּׁה חֳדָשִׁים דְקָשׁוּ קָרָאִי אֶהְדְּדִי.

וי"ל דמשום דפשיטא ליה דמצי לתרוצי דששה חדשים שאינם שנה לא חשיב בכלל דלא חשיב בכלל רק שנים שלמות להכי מיתי מדכתיב והימים דכיון דנחית למימר ימים הנה ליה למנקט אפי' החדשים שלא באו לכלל שנה דמכל מקום ימים ניהו ע"כ.

ואע"ג דבמלכים לא פתיב שמהלך בחברון שבע שנים וששה חדשים פי אם שבע שנים הא לא קשיא ליה דכיון דלא פתיב הימים אשר מהלך בחברון לא חשיב פי אם שנים שלמות אבל במספר הארבעים דכתיב ימים הוקשה לבעל המאמר דאמאי לא חשיב נמי החדשים.

עוד פתב הרב ונ"ל בשביל לחלוק כבוד לירושלים וא"ת ובמלכים ודברי הימים אמאי לא פתיב לששה חדשים דחברון, מה תאמר דלגבי שבע שלמים לא חש להזכיר המעטא"כ הקא נמי נימא הכי גבי ארבעים שנה ולא נביעי לומר ל"ב ומחצה, י"ל דכיון דהקא נחית למימני ששה חדשים בהדי שבע שנים שלמות הכי נמי הנה ליה למיחשבינהו בהדי הארבעים ע"כ: ולא ידעתי פננת הרב בקושיא זו, דמששה חדשים דחברון לא קשיא ליה אמאי לא מני להו משום דלא פתיב והימים אשר מהלך בחברון ומשום הכי במלכים ודברי הימים לא חשיב רק שנים שלמות, אף גבי כלל הארבעים שנה דמלכים דכתיב והימים אשר מהלך הוקשה להם דכיון דנחית למימר ימים הו"ל למינקט אפי' החדשים שלא באו לכלל שנה וכמו שפתב הרב בתחלת דבריו.

גם מה שפירץ אינו נוח לי שאם הקושיא היא דכיון דנחית למימני ששה חדשים בהדי שבע שנים ה"נ הו"ל למחשבינהו בהדי הארבעים, א"כ אמאי הוצרך להביא קרא דמלכים דהתם לא מנה ששה חדשים דחברון לא הו"ל להקשות אלא קראי דשמואל דכיון דנחית למימני ששה חדשים בהדי שבע שנים שלמות הכי נמי הנה ליה למחשבינהו בהדי הארבעים, ודוק: דרף המלה דרוש אחד עשר פ"ק דמגלה.

ולא תהיה זאת לה לפוקה ולמכשול, זאת מפלל דאיפא אחריתי ומאי ניהו, מעשה דבת שבע: עלינו לשבח לאדון הפל שחלק מכוודו לב"ו וקדשנו במצותיו וצונו שום תשים עליה מלה שתהא איתנו עליה וכבוד גדול יעשו לו ומלה שמחל על כבודו אין מחול, ובגמרא פ"ב דיומא אר"י אמר רב מפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו שנאמר ובני בליעל אמרו מה יושענו זה ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה ויהי פמחריש ע"כ.

ופירש"י נענש שאול לבא לידי דבר שעליו ניטל ממנו מלכות מפני שמתחלת מלכותו מחל על כבודו גילה על עצמו שאינו כדאי למלך ע"כ. נמצינו למדין שהמלה שהיא מוחל על כבודו הוא סיבה שיעשה דבר שבסיבתו תנטל המלכות ממנו: ובזה נבא לבאר פסוקי שמואל א' (סי' כ"ה) בויכוח אביגיל עם דוד המלה הם המדברים שא נא לפשע אמתה כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן פי מלחמות ה' אדוני נלחם ורעה לא תמצא בה מתיחה, ויקם אדם לרדפה ולבקש את נפשך והיתה נפש אדוני צרויה בצרור החיים את ה' אלהיה ואת נפש אניביה ימלענה בתוך כף הקלע, והיה פי יעשה ה' לאדוני ככל אשר דבר את הטובה עליה וצוה לנגיד על ישראל ולא תהיה זאת לה לפוקה ולמכשול לב לאדוני ולשפוף דם חנם וגו'.

והדקדוקים רבו כמו רבו, חָדָא בְּמָה שְׁאַמְרָה שָׂא נָא לְפִשְׁעֵ אַמְתָּהּ כִּי עֲשֵׂה יַעֲשֵׂה ה' לאדוני בית נאמן, ותרגם יונתן מלכו קיימא דאיך תלה זה בזה סליחת העון עם מה שייקיים ה' את הבטחתו ויתן לו המלכות עוד יש לדקדק במ"ש כי מלחמות ה' אדוני נלחם ולא ידעתי להיכא קאי נתינת טעם דכי מלחמות ה' אדוני נלחם אם על המלכות שְׁאַמְרָה כִּי עֲשֵׂה יַעֲשֵׂה ה' לאדוני בית נאמן ונתנה טעם משום דמלחמות ה' אדוני נלחם, מה לה לבקש טעם למה שנתן ה' המלכות לדוד ועוד שדברים הללו לא שייכי לעניינה שְׁהִיְתָה מְחֻלָּה פְּנֵי דוֹד שְׁיִסְלַח עוֹן נְבִל.

ואי קאי לתחלת הפסוק שָׂא נָא לְפִשְׁעֵ אַמְתָּהּ משום דמלחמות ה' אדוני נלחם, גם זה לא יתכן דאין קשר לדברים הללו ולא שייכי אהדדי. וגם במה שסיימה דבריה ואמרה ורעה לא תמצא בה מימיה הם דברים תפלים מבלי מלח.

והנה לישוב פסוק זה מקום יש בראש על פי האמור דמלך שמוחל על כבודו השָׁרָה בורחת ממנו ונתנשא מלכותו והיא כפורחת. עוד נקדים מארז"ל במדרש ונ"ל ויפדו העם את יונתן ולא מת ר' אליעזר אומר מלמד שנתנו משקלו וזהב ופדאוהו ור' יוחנן אמר אמרו לו לשאול וכי יונתן אכל והלא לא אכל אלא טעם ויתן מטעמת אין בו משום ברכה כו'.

והקשו בשלמא למ"ד שנתנו משקלו וזהב ופדאוהו היינו דכתיב היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל אלא למ"ד לא אכל אלא טעם מאי היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל, ותירצו ה"ק אפשר מי שעשה הישועה הזאת חטא בא על ידו.

וכ"כ הרמב"ן בס"פ בחקותי, גם במשפטי החרם כתב הרמב"ן ונ"ל שיהונתן שוגג הנה ואביו לא הנה סבור ולא הנה מאמין שהנה שוגג והנה רוצה לחייבו מיתה ואמרו לו העם כיון שנעשה גס על ידו הדבר ידוע שהנה בשגגה שאין הקב"ה עושה גס על ידי רשעים וזהו היונתן ימות אשר עשה הישועה הגדולה הזאת בישראל ע"כ.

למדנו דמי שהוא נלחם מלחמת ה' אין חטא בא על ידו. וזו היתה פונת אביגיל שְׁאַמְרָה לדוד שָׂא נָא לְפִשְׁעֵ אַמְתָּהּ כלומר שימחול על כבודו במה שבזהו נבל שאמר מי דוד ומי בן ישי.

והרגישה אביגיל דשָׂמָא יאמר לה דוד איך אמחול על כבודי והלא כל עצמו של שאול שניטלה ממנו מלכותו הנה בשביל שמחל על כבודו, לזה אמרה אף שתמחול על כבודך עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן דהיינו מלכו קיימא, והטעם דעונש המוחל על כבודו הוא שיבא לידי עון שעליו תנטל מלכותו והכא גבי דוד לא שייך משום כי מלחמות ה' אדוני נלחם ולפיכך רעה לא תמצא בה משום דאפשר מי שעושה ישועות בישראל ונלחם מלחמות ה' חטא בא על ידו.

כלל הדברים שפונת אביגיל הנה לומר שההיגק הנמשך ממחילת המלך על כבודו הכא גבי דוד לא שייך משום דכיון שהוא נלחם מלחמת ה' אין חטא בא על ידו: אף כפי להבין המשך הפסוקים נאמר באופן אחר.

וּנְדַקְדַק עוֹד בְּמָה שְׁאַמְרָה וַיִּקָּם אָדָם לְרַדְפָּה וּלְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשָׁהּ, דְּלָמָּה זֶה כְּפָלָה אֶת דְּבָרֶיהָ
בְּאוֹמְרָה לְרַדְפָּה וּלְבַקֵּשׁ אֶת נַפְשָׁהּ. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּמָה שְׁבִרְכָה אֶת דָּוִד שְׂיִזְכֶּה לַחַיִּי
עוֹלָם הֲבֵיא בְּאוֹמְרָה וְהִיטָה נֶפֶשׁ אֲדוֹנָי צְרוּרָה בְּצָרוֹר הַחַיִּים מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדָה שְׁתִּבְרַךְ
אֶת דָּוִד בְּרַכָּה זוֹ וְכִי יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שְׂדוֹד לֹא יִזְכֶּה לַחַיִּי עוֹלָם הֲבֵיא.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּמָה שְׁאַמְרָה אֶת ה' אֱלֹהֵיהֶם שֶׁפֶת יִתֵּר דְּנוֹדָע דְּצָרוֹר הַחַיִּים הֵם אֲצִל
ה'. וְכֵן יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּמָה שְׁקִלְלָה אֶת אוֹיְבֵי דָוִד קִלְלָה נִמְרָצָת בְּאוֹמְרָה שְׁנִפְשָׁם יִקְלַעְנָה
בְּתוֹךְ כַּף הַקְּלַע, מִי בִקֵּשׁ זֹאת מִיָּדָה.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּסוּיִם דְּבָרֶיהָ שְׁאַמְרָה וְהִיָּה כִי יַעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנָי כְּכֹל אֲשֶׁר דָּבַר וּגו' וְלֹא
תִּהְיֶה זֹאת לָהּ לְפוֹקָה וּגו' דְּכִפִּי דְּבָרֶיהָ שְׁהִיטָה סְבוּרָה שְׁהִרִיגַת נָבֶל חֲשִׁיב פּוֹקָה וּמְכַשׂוֹל
אֲף שְׁלֹא יַעֲשֶׂה ה' לְדָוִד כְּכֹל אֲשֶׁר דָּבַר הִיָּה מִהָרְאוּי שְׁתִּמְנַע אֶת דָּוִד מִהִרִיגַת נָבֶל שְׁלֹא
יִשְׁפּוֹךְ דָּם נָקִי, וּמִשְׁמַע מִדְּבָרֶיהָ שְׁאָם לֹא הִיָּה מוֹלֵךְ דָּוִד לֹא הִיטָה הִרִיגַת נָבֶל פּוֹקָה
וּמְכַשׂוֹל וְזֶה אֵין הַדַּעַת סוֹבֵלְתוֹ.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּמֵאֲמַר הַפּוֹנֶה קָדִים שְׁאַמְרוּ רַז"ל וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָהּ לְפוֹקָה זֹאת מְכַלֵּל
דְּאִיכָא אַחֲרִיתִי וּמֵאִי נִיהוּ דְּבַת שְׁבַע. וְהִנֵּה אֲתָא לְנַחוּמִי צַעֲוִרִי קָא מְצַעֲרָא לִיה, וְאַחַר
כָּל הַכְּבוֹד שְׁעָשְׂתָה לְדָוִד וְהַבְּרָכוֹת שְׁבִרְכָה אוֹתוֹ בְּהַכּוֹת שְׁמַיִם מְעַל הַזְּכִירָה לוֹ עוֹן דְּבַת
שְׁבַע לְצַעַר אֶת דָּוִד: וְנִרְאָה דְּכָל זֶה יוֹבֵן עִם מֵאִי דְּאֲמַרִּינֵן בַּפ"ק דְּמַגִּילָה, וְהִיָּה הִיא
רוֹנְכַבַּת עַל הַחֲמוֹר וַיִּנְרַדַּת בְּסִתְרָה הָהָר מִן הָהָר מִיְבַעֵי לִיה אָמַר רַבָּה בַר שְׁמוּאֵל מְלַמֵּד
שְׁנַטְלָה דָּם בְּחִיקָה וְהִרְאָתָה לוֹ, אָמַר לָהּ וְכִי רוֹאִין דָּם בְּלִילָה אָמְרָה לִיה וְכִי דְנִין דִּינִי
נִפְשׁוֹת בְּלִילָה, אָמַר לָהּ מוֹרַד בְּמַלְכוּת הוּא וְלֹא צָרִיךְ לְמַדְיִינָה אָמְרָה לוֹ עַדְיִין שְׁאוּל
קָיִים וְלֹא יֵצֵא טְבַעַף בְּעוֹלָם ע"כ.

נִמְצְאוּ מִדִּין שְׁאַבִּיגִיל וְדָוִד הָיוּ חֲלוּקִין בְּדִין, שְׂדוֹד הִיָּה סְבוּר דְּמִשְׁעָה שְׁנִמְשַׁח ע"י
שְׁמוּאֵל יֵשׁ לוֹ דִּין מְלָךְ וְאֲף שְׁעַדְיִין שְׁאוּל קָיִים, וְאַבִּיגִיל סוֹבְרַת שְׁאִין לוֹ דִּין מְלָךְ אֲף
שְׁכָבַר נִמְשַׁח ע"י שְׁמוּאֵל מֵאַחַר שְׁעַדְיִין שְׁאוּל קָיִים.

וְהִנֵּה כְּשֶׁהִלְשִׁין דּוֹאֵג אֶת אַחִימֶלֶךְ וְאָמַר רְאִיתִי אֶת בֶּן יִשִׁי בָּא נִבְּהָ אֶל אַחִימֶלֶךְ בֶּן אַחִיטוֹב
וַיִּשְׂאֵל לוֹ בַּה' אָמְרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל שְׁאָמַר לוֹ עֲשֹׂאוּ מְלָךְ דְּתַנּוּ אֵין נִשְׂאֵלִין בְּאוּרִים וְתַנּוּמִים
אֶלָּא לְמֶלֶךְ בְּלִבָּד וּמִפְּנֵי זֶה הִרְגוּ לְאַחִימֶלֶךְ מִדִּין מוֹרַד בְּמַלְכוּת וּכְבָר הִבִּיא רַז"ל דְּבָרֵי
רַז"ל יע"ש.

וְאָמְרִי בַּגַּמ' בַּפ' שׁוֹאֵל (דְּקַמ"ט:) כָּל שְׁחָבְרוּ נַעֲנֵשׁ עַל יְדוֹ אֵין מְכַנְיִסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצִיתוֹ
שְׁל הַקַּב"ה מִמֵּאִי אֵילִימָא מְדַכְתִּיב וַיֵּצֵא הָרוּחַ וַיֹּאמֶר צֵא וְאָמְרִי מֵאִי צֵא מִמְּחִיצָתִי
וְדִלְמָא שְׁאֵנִי הֵתָם מְשׁוּם דְּכְתִיב דּוֹבַר שְׁקָרִים לֹא יִכּוֹן לְנַגֵּד עֵינֵי כו', אֶלָּא מִהֲכָא גַם
עֲנוֹשׁ לְצַדִּיק לֹא טוֹב וּמְדַלָּא טוֹב ש"מ דְּהוּי רַע וְכְתִיב כו' שְׁלֹא יָגוּר בְּמַגוֹרָךְ רַע ע"כ.

וְהִנֵּה כְּפִי סְבַרְתָּ דָּוִד דְּנָבֶל יֵשׁ לוֹ דִּין מוֹרַד בְּמַלְכוּת מְשׁוּם דְּסְבִירָא לִיה דְּמִשְׁעָה שְׁנִמְשַׁח
ע"י שְׁמוּאֵל יֵשׁ לוֹ דִּין מְלָךְ אֲף שְׁעַדְיִין שְׁאוּל קָיִים נִמְצָא שְׁכַדִּין עֲשָׂה בְּמָה שְׁשָׂאֵל בְּאוּרִים
וְתַנּוּמִים לְאַחִימֶלֶךְ, וְדוֹאֵג שְׁהִלְשִׁינוּ לְדָוִד וּבְסִיבָתוֹ הִרְגַּ שְׁאוּל לְאַחִימֶלֶךְ הוּא בְּעוֹנוֹ יָמוּת.

אֲף כְּפִי סְבַרְתָּ אַבִּיגִיל שְׂדוֹד אֲף שְׁנִמְשַׁח ע"י שְׁמוּאֵל אֵין לוֹ דִּין מְלָךְ מֵאַחַר שְׁשָׂאֵל עַדְיִין
קָיִים נִמְצָא דְשָׂלָא כְּדִין עֲשָׂה דָּוִד בְּמָה שְׁשָׂאֵל בְּאוּרִים וְתַנּוּמִים לְאַחִימֶלֶךְ מֵאַחַר שְׁאִין לוֹ

דין מלך, וכדין עשה דואג כמה שהלשין את אחימלך שהיה מורד במלכות כמה ששאל באורים ותומים לדוד וכדין נהרג אחימלך, ונמצאת שבהריגת אחימלך היה דוד הספה שהוא עשה לא אחימלך מורד במלכות ונמצא שנענש על ידו, וכבר למדונו רז"ל שכל שחברו נענש על ידו אין וכל זה הוא דוקא פשוטא כמה שחברו נענש על ידו.

כמו הכא שדוד עשה שלא פהוגן כמה ששאל באורים ותומים ע"י אחימלך והוא לא היה עדין מלך ונענש על ידו אחימלך שנעשה מורד במלכות ונהרג בסיבתו. אבל אם כפי האמת לא טעה דוד בדין לפי שפיון שנמשח ע"י שמואל מאותה שעה יש לו דין מלך אלא דשאול הוא שטעה בדין או שרצה להרוג לא אחימלך שלא מן הדין פשוטא דלא שייך גבי דוד כל.

שחברו נענש על ידו דאין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה דמאי הו"ל למעבד והלא כדין עשה. וראיה לזה שהרי בפרק שואל פשרו ללמוד הך דכל שחברו נענש על ידו דאין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה צדדו לומר אלא מהכא שבבבא קלון מפורסם זה נבוכדנצר, שמה גם אתה ונהרג זה צדקיהו ודחו צדקיהו צדיק מאי הנה ליה למיעבד ע"כ הרי דכל שאינו חוטא בדבר לא אמרינן ביה האי מלתא דכל שחברו נענש על ידו דאין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה: מעתה נבא לבאר המשך הפסוקים: והנה אביגיל אמרה לדוד שא נא לפשע אמתה כי משה יעשה ה' לאדוני בית נאמן, כלומר בעזרת האל עשה יעשה לה מלכו קיימא אף עדין לא עשה ואין לה דין מלך ונמצא שנבל אינו חייב מיתה מטעם מורד במלכות.

וכי תימא יאמר לה כפי דבריה שאין לי דין מלך נמצא דמה ששאלתי באורים ותומים לא אחימלך שלא כדין עשיתי שהרי אין נשאלים באורים ותומים כי אם למלך ונמצא שפדין הלשין דואג את אחימלך שהיה חייב מיתה משום דחשיב מורד במלכות כמה ששאל לי באורים ותומים לפי שעדין אין לי דין מלך נמצא דבסיבתי נענש אחימלך ומי שחברו נענש על ידו נקרא רע ומי שהוא רע אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה.

לזה באה אביגיל לומר אל תירא מפל זה כי מלחמות ה' אדוני גלחם והפונה דאמרינן בפ"ז דיומא אין נשאלין באורים ותומים להדיוט אלא למלך ולמי שהצבור צורך בו ואמרינן בגמרא מנה"מ א"ר אבהו אמר קרא ולפני אלעזר הכהן יעמוד ושאל לו גו' הוא זה מלך, וכל בני ישראל אתו זה משום מלחמה.

ולפי זה אין ספק שדוד יש לו דין משום מלחמה שהרי אף בהיותו אצל שאול הוא היה המוציא והמביא ונלחם מלחמות ה'. ובהדיא אמרינן באגדת שמואל הביאו הרב פלי יקר ונ"ל לא נטרד דואג מן העולם עד שהמרה בסנהדרין, בשעה שאמר דואג וישאל לו בה' שעשאו מלך לפי שאין נשאלין אלא למלך אמרו לו אבגר ועמשא תנו פשם שנשאלין למלך כה' נשאלין למי שצורך הצבור בו כו', וכמו שנאריך בזה בדרה הרבים יע"ש: ובהנה יובנו קצת פסוקים בשמואל ב' (סי' ע"ו) וכה אמר שמעי בקללו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל השיב עליה ה' כל דמי בית שאול אשר מלכת תחתיו ויתן ה' את המלוכה בידי אבשלום בנה ונהנה ברעתה כי איש דמים אתה ויש לזקוק בפסוקים אלו טובא חדא במ"ש צא צא איש הדמים ואיש הבליעל דאיזה דמים שפך דוד, ואי משום דכתיב דמים רבים שפכת התם הוא מהעפום ומלחמות ה' היה נלחם ומה שלא רצה ה' שייבנה הבית

משום דדמיון רבים שפך מהעכו"ם לאו משום דשלא כדון עשה אלא טעם אחר יש בדבר כמ"ש רז"ל.

ומ"ש רד"ק שחשדו בדמי אבנר איש בשת הנה הכתוב צונח בהפך ונדעו כל העם וכל ישראל ביום ההוא כי לא היתה מהמלך להמית את אבנר בן נר: וגבי איש בשת פתיב ויצו דוד את הנערים ויהרגום ויקצצו את ידיהם ואת רגליהם ויתלו על הברכה בחרון. ונה מוכיח שהיתה הריגת איש בשת שלא ברצונו. ויונתן נדחק בזה ותרגם פוק פוק גבר חייב קטול.

עוד יש לדקדק במ"ש השיב עליה ה' כל דמי בית שאול דהיכן מצינו שדוד שפך דם מבית שאול ונהפוך הוא שכל מגמתו של דוד זאת היתה להיטיב עם בית שאול. ויונתן תרגם אתיב עליה ה' כל חובי בית שאול, ולא ידעתי טעם לדברים אלו דאיהו ישיב ה' עונות בית שאול על ראש דוד והלא איש בחטאו יומת פתיב.

גם יש לדקדק במ"ש אשר מלכת תחתיו דעל איזה זמן קאמר אם בחיי שאול זה אינו, דבחייו לא מלך אלא נרדף הנה כל ימיו מפני שאול ומה שמלך אחרי מיתת שאול מה היתה לו וכמו שאמר אבנר כי ה' אומר אל דוד לאמר ביד דוד עבדי הושיע את עמי ישראל מיד פלשתים ומיד כל אויביהם וא"כ מה פשעו ומה חטאתו של דוד בזה.

ותו קשה במה שאמר ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנה דמה שייכות יש לזה עם מה שקדם. גם אומרו והנה ברעתה הם דברים שאין להם מוכן, דמאחר שאמר ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנה למה חזר ואמר והנה ברעתה.

גם יש לדקדק במ"ש כי איש דמים אשה איהו הוא נתינת טעם למה שאמר והנה ברעתה: ועל פי האמור יתנישב הכל, והוא דשמעי הנה סבור כסברת דואג דאין גשאלין אלא למלך בלבד וא"כ דוד ששאל באורים ותומים נעשה מלך בחיי שאול וא"כ כדון עשה שאול שהרג את אחימלך משום מורד במלכות שנתן לדוד דין מלך, ונמצא שדוד הנה סיבה למיתת אחימלך וכל ביתו שהיו פ"ה איש שפולם נהרגו משום מורדים במלכות שפולם הספיקו בשאלת דוד באורים ותומים, ואמרי' בפ"ט דנדה פתיב ויהבור אשר השליף שם ישמעאל את כל פגרי האנשים אשר הפה ביד גדליהו וכי גדליהו הרגן והלא ישמעאל הרגן אלא מתוך שהיה לו לחוש לעצת יוחנן ולא חש מעלה עליו הכתוב כאלו הרגן הרי דאע"פ שגדליהו לא הרגן כיון שהוא הנה קצת סיבה בדבר חשיב כאלו הרגן.

ונהו שאמר לו שמעי צא צא איש הדמים דחשיב כאלו אשה הרגת את אחימלך וכל ביתו מאחר דהיית סיבה בדבר שנעשית מלך שלא כדון, השיב עליה ה' כל דמי בית שאול, פלומר עד עכשיו היינו סבורים שאותם האנשים אשר המית שאול כל אותם הדמים אשר שפך היו על ראש שאול והקולר תלוי בצנארו שאפשר שהדין הוא שנשאלין למי שהצבור צורך בו וא"כ אשה לא נעשית מלך במה ששאלת באורים ותומים וא"כ שלא כדון הרג שאול פ"ה איש, אף ממה שראינו שפרע לה ה' מדה כנגד מדה הרגנו לדעת דהשיב עליה ה' כל דמי בית שאול, דהיינו אתיב עליה ה' כל חובי בית שאול, הסירם מעל שאול ונהשיבם על דוד, לפי שהנראה הוא כי מלכת תחתיו כי בשאלת באורים ותומים הראית לדעת כי אשה יש לה דין מלך וא"כ מלכת תחתיו ומש"ה פרע לה ה' מדה

כנגד מדה ניתן ה' את המלוכה ביד בנה, כשם שאמה לקחת המלוכה מיד שאול בחייו כה פרע לה ה' שלקח את המלוכה ממך בחייה ונתנה ביד אבשלום בנה: ודומה לזה אמרי' בפ"ו דעירובין נייען יהושע בן נון כו' נון בנו יהושע בנו כו', א"ר אבא בר פפא לא נענש יהושע אלא על שבויטל את ישראל לילה אחד מפריה ורביה שנאמר ויהי בהיות יהושע ביריחו וגו' וגמירי שפל זמן שארון ושכינה שרויין שלא במקומם ישראל אסורים בתשמיש המטה והקשו התוס' והריטב"א ז"ל מנ"ל דעל זה נענש דילמא נענש על בויטל ת"ת כמו שאמר לו המלאך עתה באתי.

ותרצו דכיון שהקב"ה מודד מדה כנגד מדה, מהעונש שהיה לו שמת בלא בנים למדנו שהקב"ה שפירע מדה כנגד מדה, ה"נ מהעונש שנתן ה' המלוכה ביד אבשלום בנה אנו למדים שחטא היה שמלכת בחיי שאול שלא כדת, וכיון שפן שאמה רצית לקחת המלוכה ונשאל כדן עשית ששאלת באורים ותומים נמצא שאחמלה נענש על ידה והנה ברעתה, כלומר כל שחברו נענש על ידו נקרא רע דכתיב גם ענוש לצדיק לא טוב ומדלא טוב רע מיקרי ואין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה.

ונהו שסיים פי איש דמים אמה כלו' תדע למה אני אומר לה והנה ברעתה לפי שאיש דמים אמה שהיית סיבה שנהרנו אחימלה וכל ביתו, וכמו שכתבנו: ובה יש ליישב קצת פסוקים במלכים א' (סי' ב') ויאמר המלה אל שמעי אמה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבכה אשר עשית לדוד אבי והשיב ה' את רעתה בראשה והמלה שלמה ברוך וכסא דוד יהיה נכון לפני ה'.

ועיין מ"ש בנה לעיל בדרה דוד יעו"ש. ויש לדקדק במה שאמר אמה ידעת את כל הרעה אשר ידע לבכה אשר עשית לדוד אבי, דמאי קאמר אשר ידע לבכה דמשמע שדבריו של שמעי היו בהסתר והלא בקולי קולות לעיני כל העם חרף את דוד וראיתי לרד"ק שכתב אשר ידע לבכה אע"פ שראו רבים ושמעו מה שעשית לדוד אבי אמה בעצמה תדע מחשבתה הרעה שהיית חושב עליו יותר ממה שאמרת בפיה עכ"ד.

ולא ידעתי מהו הרעה שהיה חושב עליו יותר ממה שאמר בקול רם צא צא איש הדמים ואיש הבליעל. עוד יש לדקדק במה שאמר והשיב ה' את רעתה בראשה ותרגם יונתן וישיב ה' ית בשתה ברישה, וס"ל שהוא עבר במקום עתיד והפוננה שקללו שלמה שישב ה' את רעתו בראשו.

ולא ידעתי טעם לדברים הללו דמאחר שהסכימה דעתו של שלמה להרוג את שמעי מה לו לקללו שישב ה' את רעתו בראשו וכבר השיב ה' את רעתו מאחר שנהרג על ידו. עוד יש לדקדק במה שאמר וכסא דוד יהיה נכון לפני ה' דהא לפני ה' מיותר ובאומר וכסא דוד יהיה נכון די, דפשיטא שהוא לפני ה' דמלא כל הארץ כבודו: ונראה דכוננת שלמה היא שאמר לו לשמע דמלבד מה שחרף לדוד בפרהסיא ואמר לו צא צא איש הדמים ואיש הבליעל עוד רמז לו בסתר דברים רעים והוא מה שאמר לו והנה ברעתה, שרצה לומר לו שנענש אחימלה על ידו וכל שחברו נענש על ידו נקרא רע ואין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה, וזה הוא יותר חרוף וגדוף ממה שאמר בפה איש הדמים ואיש הבליעל.

וּלְזֶה אָמַר לוֹ אַתָּה יְדַעְתָּ אֵת כָּל הַרְעָה אֲשֶׁר יָדַע לִבְכֶּךָ אֲשֶׁר עָשִׂיתָ לְדָוִד אָבִי, שְׂרָצָה לְהִסָּב עַל דָּוִד בְּרִמּוֹז תֹּאֵר זֶה דְרַע, וּלְזֶה אָמַר לוֹ שְׂיָשִׁיב לוֹ ה' גְּמוּלוֹ בְּרֹאשׁוֹ וְהָשִׁיב ה' אֶת רַעְתָּךְ בְּרֹאשְׁךָ, דְּמָה שֶׁחָשַׁב שְׂמָעִי לְהִסָּב עַל דָּוִד תֹּאֵר זֶה דְרַע יָשִׁיב ה' עַל רֹאשׁ שְׂמָעִי, וְכִסָּא דָּוִד יִהְיֶה נִכּוֹן לִפְנֵי ה' כְּלוֹמַר דְּלִפִּי מָה שֶׁחָשַׁבְתָּ בְּלִבְךָ לְהִסָּב עַל רֹאשׁ דָּוִד תֹּאֵר זֶה דְרַע וּמְמִילָא אִין מְכַנְיָסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצִיתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה, אֲדַרְבֵּה כִּסָּא דָּוִד יִהְיֶה נִכּוֹן לִפְנֵי ה' לִפְנֵי וּלְפָנִים בְּמַחֲנֵה שְׂכִינָה: וּבְזֶה יוֹבֵן מֵאֲמַר נַעַר נִבְּל שֶׁאָמַר לְאַבְיָגַיִל הִנֵּה שְׁלַח דָּוִד מִלְּאָכִים מִהַמְדַּבֵּר לְכַרְךָ אֶת אֲדוֹנָי וּגו' וְהָאֲנָשִׁים טוֹבִים לָנוּ מְאֹד, וְהַתְחִיל לְסַפֵּר בְּשִׁבְחַת אֲנָשֵׁי דָּוִד וְאִח"כ סִינִים דְּבָרָיו וְאָמַר וְעַתָּה דְעִי וּרְאִי מָה תַעֲשִׂי כִּי כָלְתָה הַרְעָה אֶל אֲדוֹנָי וְעַל כָּל בֵּיתוֹ וְהוּא בֶן בְּלִיעֵל מְדַבֵּר אֵלָיו ע"כ הִנֵּה בְּדַבְרִים הִלְלוּ שֶׁאָמַר וְהוּא בֶן בְּלִיעֵל בָּאוּ דְבָרָיו סְתוּמִים לְהִיכָא קָאֵי תֹאֵר זֶה דְבֵן בְּלִיעֵל, וְרַש"י פִּינְיָשׁ דְּקָאֵי עַל נִבְּל כְּלו' וְאֲדוֹנָי "בֶּן בְּלִיעֵל מְהִיּוֹתִי דּוֹבֵר אֵלָיו מָה שֶׁאֲנִי אוֹמֵר אֵלָיְךָ כִּי יִקְצוּן עָלֵינוּ ע"כ.

וְלֹא יְדַעְתִּי לְאִיזָה תְּבִלִית קָרְאוּ לְרַבֵּם הַמְסֻנְפָפִים בְּצַל קוֹרְתוֹ בֶּן בְּלִיעֵל, הִנֵּה לוֹ לֹמַר בְּקִיצוֹר וְאֲדוֹנָי לֹא יִשְׁמַע אֵלַי מָה שֶׁאֲנִי דּוֹבֵר אֵלָיְךָ. וְרֵאִיתִי לְרַד"ק שֶׁפָּתַח וַיִּתְּכֵן לְפָרְשׁוֹ עַל דָּוִד כְּלוֹמַר דָּוִד בֶּן בְּלִיעֵל מְדַבֵּר לְאֲדוֹנָי עַל הַדְּבָר הַזֶּה אֵלָּא יָבֵא וַיְכַלֵּה הַפַּל עִם חֵילוֹ.

וְגַם בְּזֶה לֹא מְצִאתִי קוֹרְתַת רִיחַ דְּמִי הַתִּיר לְהֵם לְקָרְוֵא לְאֲדוֹנָי דָּוִד בֶּן בְּלִיעֵל ח"ו וְהוּא הַפֶּה בְּזִכּוֹתוֹ וְאָמַר חוֹמָה הָיָה עָלֵינוּ וּגו' וְלְאִיזָה תְּבִלִית בָּא עַכְשָׁיו לְחַרְפוֹ וְלְקוֹרְתוֹ בֶּן בְּלִיעֵל. וְנִרְאֶה שֶׁהַפְּנִיָּה הִיא שֶׁהַנַּעַר הִנֵּה הִנֵּה סְבוּר שֶׁכָּל הַטַּעֲנָה שֶׁהִנֵּה לוֹ לְנִבְּל לְהַצִּיל עַצְמוֹ מִדֵּין מוֹרֵד בְּמַלְכוּת הוּא לֹמַר שֶׁאֵף שֶׁנִּמְשַׁח ע"י שְׂמוּאֵל מ"מ כִּינּוּן שֶׁעֲדִין שְׂאוּל קָיָם אִין לוֹ דִּין מְלָךְ, אֵלָּא דְלִפִּי זֶה נִמְצָא דְדוֹד עָשָׂה שְׂלֵא כְּדִין בְּמָה שֶׁנִּשְׁאַל ע"י אַחִימֶלֶךְ בְּאוּרִים וְתוֹמִים וְנִעְנַשׁ אַחִימֶלֶךְ עַל יְדוֹ וְא"כ כִּנְקָרָא רַע וְאִין מְכַנְיָסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצִיתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה, וְזֶהוּ כְּפִנְתּוֹ דְעִי וּרְאִי מָה תַעֲשִׂי כִּי כָלְתָה הַרְעָה אֶל אֲדוֹנָי וְעַל כָּל בֵּיתוֹ כְּלוֹמַר אִין לָנוּ שׁוֹם טַעֲנָה לְהַצִּילוֹ וְכָלְתָה הַרְעָה אֵלָיו, וְכִי תֹאמַר יֵשׁ לָנוּ תְּשׁוּבָה נִצְחָת שְׂאִין לוֹ דִּין מְלָךְ מֵאַחַר שֶׁשְׂאוּל קָיָם, לְזֶה אָמַר תְּשׁוּבָה זֹו לֹא נִתְּנָה לִיאָמַר, מִשׁוֹם דְּוָהוּא בֶּן בְּלִיעֵל מְדַבֵּר אֵלָיו כְּלוֹמַר אִם אָנוּ אוֹמְרִים תְּשׁוּבָה זֹו וְאִין לְדוֹד דִּין מְלָךְ א"כ נַעֲשֶׂה דָּוִד בֶּן בְּלִיעֵל דְּנִמְצָא דְשְׂלֵא כְּדִין שְׂאֵל בְּאוּרִים וְתוֹמִים וְנִעְנַשׁ אַחִימֶלֶךְ עַל יְדוֹ וְנִקְרָא רַע וְאִין מְכַנְיָסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצִיתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה.

וְזֶהוּ אוֹמְרוֹ וְהוּא בֶּן בְּלִיעֵל מְדַבֵּר אֵלָיו, כְּשֶׁאָנוּ מְדַבְּרִים אֵלָיו תְּשׁוּבָה זֹו הוּא בֶּן בְּלִיעֵל, וְא"כ דְעִי וּרְאִי כִּי כָלְתָה הַרְעָה אֶל אֲדוֹנָי: וְלְזֶה בָּאָה אַבְיָגַיִל בְּנוֹעַם אֲמָרִיהָ וְאָמְרָה לְדָוִד שְׂאֵל נָא לְפָשַׁע אֲמָתְךָ כִּי עָשָׂה יַעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנֵי בֵּית נְאֻמָּן, כְּלו' עֲדִיין אִין לָךְ דִּין מְלָךְ לִפִּי שֶׁעֲדִין שְׂאוּל קָיָם וּבְעַתִּיד עָשָׂה יַעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנֵי בֵּית נְאֻמָּן דְּהִינּוּ מִלְּכוֹ קִינְיָמָא, וְכִי תִימָא א"כ שְׂלֵא כְּדִין עָשִׂיתִי בְּמָה שֶׁשְׂאֵלְתִי לְאַחִימֶלֶךְ בְּאוּרִים וְתוֹמִים מֵאַחַר שְׂאִין לִי דִין מְלָךְ וְנִמְצָא שֶׁנִּעְנַשׁ אַחִימֶלֶךְ עַל יְדֵי וְכָל שֶׁחֲבָרוּ נִעְנַשׁ עַל יְדוֹ אִין מְכַנְיָסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצִיתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה לְזֶה אֲמָרָה לֹא תַחֲשׂוּ לְזֶה לִפִּי שֶׁאֲנִי אוֹמְרַת שְׂאִין לָךְ דִּין מְלָךְ דְּמִכָּל מְקוֹם כְּדִין עָשִׂיתָ בְּמָה שֶׁשְׂאֵלְתָּ בְּאוּרִים וְתוֹמִים אֵף שְׂאִין לָךְ דִּין מְלָךְ, כִּי מִלְּחָמוֹת ה' אֲדוֹנֵי נִלְחַם וְכַשֵּׁם שֶׁנִּשְׁאַלִים לְמֶלֶךְ כְּךָ נִשְׁאַלִים לְמִשְׁנַח מִלְּחָמָה וְלִמֵּי שֶׁצְּוֹרֵךְ הַצְּבוּר בּוֹ,

ומעתה מה שהיית מתניירא שאם אין לה דין מלה נמצא דשלא פדין עשית במה ששאלת באורים ותומים ונענש אחימלך על ידה ונקראת רע ח"ו, ורעה לא תמצא מימיה, תאר זה דרע לא ימצא בה לפי שאתה פדין עשית מאחר שמלתמות ה' אדוני נלחם.

עוד חזרה ואמרה ויקם אדם לרדפה ולבקש את נפשה, ואמרינו במדרש ויקם אדם זה דואג, פונתה היא לומר דא"כ כפי סברתה דנשאלין למי שצורה הצבור בו איך הלשין דואג שהיה מן הסנהדרין והפתוב קראו אביר הרועים את אחימלך שהיה מורד במלכות, בשלמא לדידי ניחא דהוא סבר שאין לה דין מלה מאחר דשאל עדין הוא קנים, אף לדידה דכשם דנשאלין למלה פה נשאלין למי שצורה הצבור בו מה עלה על דעתו של דואג להלשין לאחימלך לזה אמרה לא תצייתו להני פללי דדואג ואף שקם אדם לרדפה ולבקש את נפשה דכפי סברת דואג שאתה שלא פדין עשית במה ששאלת באורים ותומים, שמים רעות הנה סבור לעשות עמה, חדא לרדפה לפי שנמצא שאתה היית מורד במלכות שנעשית מלה בעוד שאול קנים ומשום הכי שאלת באורים, וזאת שנית לבקש את נפשה שפפי סברתו דשלא פדין עשית נמצא שאחימלך נענש על ידה וא"כ אתה נקרא רע ואין מכניסין את נפשה במחיצתו של הקב"ה ואין לה מבקש את נפשה גדול מזה.

לזה אמרה לא תחוש כלל לדבריו, אלא והייתה נפש אדוני צרויה בצרור החיים את ה' אלהיה, דמלבד שנפשה תכנס במחיצתו של הקב"ה דהיינו שתהיה צרויה בצרור החיים עוד תכנס לפני ולפנים את ה' אלהיה אצלו מעט תחת כנפי השכינה, ומה שרצה לחפאות עליה לומר שאין מכניסים את נפשה במחיצתו של הקב"ה יחולו על ראשו ואת נפש אונייה יקלענה בתוך כף הקלע, וכדאמרי' בפ' חלק שלשת מלאכי חבלה נזדמנו לדואג אחד ששיפח תלמודו ואחד ששרף נשמתו ואחד שפזר אפרו בבתי פגסיות ובבתי מדרשות, נמצא שלא זכה ליכנס במחיצתו של הקב"ה משום דלפי האמת דואג הורה שלא פדין ונענש אחימלך על ידו, וכל שחברו נענש על ידי אין מכניסין אותו במחיצתו של הקב"ה: והנה עד עכשיו כל טענותיה של אביגיל לא היו אלא לומר לדוד שאל יעלה בדעתה דכפי סברתי שאין לה דין מלה ומשה לה רעה מחמת מה ששאלת באורים ותומים לאחימלך, אבל עדין לא מצאה מקום להכריח סברתה ואפשר שיש לדוד דין מלה מאחר שנמשח ע"י שמואל.

אף שעדין שאול קנים לזה באה ואמרה לו דמלבד דכפי סברתי שאין לה דין מלה לא ימשה לה שום נזק, עוד אני אומרת לה שאם אתה מחזיק בסברתה שיש לה דין מלה ימשה לה מזה באחרית הימים פוקה ומכשול כשיעשה ה' לאדוניי פכל אשר דבר וצנה לנגיד על ישראל ולא תהיה לה זאת לפוקה ולמכשול לב לאדוניי ולשפוף דם חנם וגו'.

והפונה היא עם מאי דאמרינו בירושלמי פ"ק דראש השנה וברות רבתי עלה דקרא דניאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום אמר רב הונא כל אותם ששה חדשים שהיה בורח דוד מאבשלום לא עלו לדוד ממנו שני מלכותו שהיה מתפפר בשעירה כהדיוט ע"כ.

הרי דס"ל לדוד דאף שהוא הנה משוח מפי ה' וכבר התחיל במלכותו מ"מ פיון שנטו כל ישראל אחרי אבשלום אין לו דין מלה, וכן כתב רד"ק עלה דקרא דכי יואב נטה אחרי

אדוניו ואחרי אבשלום לא נטה ונ"ל, פי אילו נטה אחרי אבשלום ולא נטה אחרי אדוניו לא הנה לו לפחוד שפיון שכל ישראל היו רוצים להמליכו לא הנה מורד שיתחייב מיתה שא"כ הנה עמשא חייב מיתה והנה דוד אמר לו לשומו שר צבא ובקש עתה את דמו מיד יואב ע"כ.

ואפשר דמטעם זה לא רצה דוד להרוג את שמעי כשבנה דהא קי"ל דמלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול, אלא דסבר דוד דמאחר שכל ישראל נטו אחרי אבשלום אין לו דין מלך דומיא דמה שהנה מתכפר בשעירה כהדיוט: ובנה יובנו קצת פסוקים בשמואל ב' (סי' י"ט) וזה תארם, נייען אבישי בן צרויה ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח ה', ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן היום יומת איש בישראל כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל ע"כ.

וכבר כתבתי בכונת פסוקים אלו בדרך דוד יע"ש, וע"ע בדרוש שאחר זה אף כפי דרכנו נאמר באופן אחר דיש לדקדק במאמר אבישי באומרו התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח ה' דלאיזה תכלית תאר את דוד בתאר זה דמשיח ה', דלא הנה לו לומר אלא כי קלל את המלך שהיא הסיבה העצמית לחייב מיתה לשמעי מדין מורד במלכות ועוד יש לדקדק בתשובתו של דוד שאמר מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן מה היתה פונתו, ואיך אבישי הוא לשטן לדוד ואדרבה פונת אבישי היתה לכבוד דוד, ועוד יש לדקדק במה שחזר דוד ואמר כי הלא ידעתי כי היום אני מלך איך הוא נתינת טעם למה שאמר כי תהיו לי היום לשטן.

אף עם מה שכתבנו ידוקדק הפל, פי אבישי הנה סבור דאף שכל ישראל נטו אחרי אבשלום מ"מ עדין יש לו לדוד דין מלך מאחר שדוד נמשח על פי ה' ע"י שמואל, אף דוד הנה סבור דכיון דנטו כל ישראל אחר אבשלום אין לו דין מלך ומשום הכי הנה מתכפר בשעירה כהדיוט וא"כ אין לשמעי דין מורד במלכות.

והנה כפי סברת אבישי שיש לדוד דין מלך אף שנטו כל ישראל אחרי אבשלום מאחר שכתב נמשח ע"י שמואל א"כ הנה נבל חייב מיתה מדין מורד במלכות, ואף ששואל עדין הנה קנים מ"מ פיון שכתב נמשח יש לו דין מלך וכמו שהנה סבור דוד בתחלה, ולפ"ז נמצא שדוד מחל על כבודו במה שלא הרג את נבל, וכבר נתבאר למעלה בתחלת דברינו מאמר רז"ל דמפני מה נענש שאול מפני שמחל על כבודו ומפני זה נקטלה ממנו מלכותו:.

ועל פי זה נבא לכונת הכתובים שאמר אבישי התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח ה' כלו' דהן לו יהי דכל ישראל נטו אחרי אבשלום מ"מ פיון שאמה משיח ה' יש לה דין מלך וא"כ מן הדיוט הוא שיומת שמעי כדיוט מאחר שקלל את משיח ה'.

והשיב להם דוד ואמר מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן, כלומר כפי סברתכם שאני הנה לי דין מלך בברחי מפני בני אבשלום נמצא שאף בהיות שאול קנים הנה לי דין מלך וא"כ מחלתי על כבודי באותו מעשה דנבל ואין לה שטן גדול מזה, שהרי עונש המלך שמחל על כבודו הוא שתסתלק ממנו מלכותו, אבל האמת הוא כי היום אני

מֶלֶךְ עַל יִשְׂרָאֵל אֲבָל קוֹדֵם לְכוֹן לֹא הָיָה לִי דִין מֶלֶךְ וּכְדִין עֲשִׂיתִי בְּמֵה שְׁלֹא הִרְגֹתִי אֶת נָבֶל: הַכֹּלל הָעוֹלָה מִדְּבָרֵינוּ הוּא שְׁדוּד סְבוּר שְׁאֵף שֶׁהָיָה מְשׁוּחַ ע"י שְׁמוּאֵל וּכְבָר מֶלֶךְ, כִּינּוֹן שְׁנֵטוּ כֹּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אֲבִשְׁלוּם שׁוּב לֹא הָיָה לוֹ דִין מֶלֶךְ, וּמִש"ה לֹא הִרְגוּ לְשִׁמְעִי וְהָיָה מִתְּכַפֵּר בְּשַׁעֲרֵה פֶה־דִיּוֹט וּא"כ כ"ש וּק"ו בְּהִיּוֹת שְׁאוּל קִיָּים שְׁעֵדִין לֹא מֶלֶךְ דָּאֵף שְׁכָבַר נִמְשַׁח ע"י שְׁמוּאֵל לֹא הָיָה לוֹ דִין מֶלֶךְ.

וְנִהוּ כּוֹנֵן אֲבִיגַיִל בְּאִמְרָה וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה ה' וְגו' כְּלוּמַר נְהִי דַעֲכָשְׁיוֹ אִם אֶתָּה הוֹרֵג אֶת נָבֶל אֵינּוּ לְפוּקָה וּלְמַכְשׁוּל מְשׁוּם שְׁתֵּאֲמַר אֲנִי־סְבוּר שְׁיֵשׁ לִי דִין מֶלֶךְ אֵף שְׁשְׁאוּל קִיָּים כִּינּוֹן שְׁכָבַר נִמְשַׁחֲתִי ע"י שְׁמוּאֵל, אֵף כְּשִׁיעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנֵי כו' אִזּוֹ לְמַפְרַע תִּהְיֶה לְפוּקָה וּלְמַכְשׁוּל וְלִשְׁפָן דָּם חָנָם, לְפִי שְׁיֵאֲמָרוּ לָהּ מֵאַחַר שְׁתֵּאֲמַר סְבוּר דְּכִינּוֹן דְּנֵטוּ כֹּל יִשְׂרָאֵל אַחַר אֲבִשְׁלוּם אֵין לָהּ דִין מֶלֶךְ וּמִש"ה אֶתָּה מִתְּכַפֵּר בְּשַׁעֲרֵה פֶה־דִיּוֹט וּמִטַּעַם זֶה לֹא הִרְגֹתָ אֶת שְׁמִעִי, נִמְצָא דְלִמְפָרַע נַעֲשֶׂה דָמוֹ שֶׁל נָבֶל לְפוּקָה וּלְמַכְשׁוּל לְשְׁפָן דָּם חָנָם.

וְהִנֵּה הַדָּבָר יְדוּעַ שְׁאוּתָהּ הַבְּרִיחָה שְׁכָרַח מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוּם הָיְתָה מִפְּנֵי עֶזְרָה דְּבַת שְׁבַע, וּכְמֵאֲמַר נָתַן הַנְּבִיא הַנְּגִי מְקִים וְגו'. וְלִזְוָה אִמְרָה וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָהּ לְפוּקָה, זֹאת מְכָלֵל דְּאִי־קָא אַחֲרֵיתִי וְהִינּוּ דְּבַת שְׁבַע, כְּלו' דִּיִּיָּהּ מַה שְׁעוֹמֵד לְנִגְדָּהּ בְּאוֹתוֹ זְמַן דְּהִינּוּ עֶזְרָה דְּבַת שְׁבַע, לֹא יַעֲמֹד כְּנִגְדָּהּ נְמִי עֶזְרָה דְּש"ד, וְיִפָּה לְמַדּוּ רז"ל מְפָסוּק זֶה דְּאֲבִיגַיִל הָיְתָה נְבִיאָה שְׁהָרִי רֵאֲתָה אֶת הַנוֹלָד.

וְאִשָּׁה יִרְאֵת ה' הִיא תִתְהַלֵּל אֶדְרָף הַמֶּלֶךְ דְּרוּשׁ שְׁנִים עֶשְׂרֵי פָּרָק חֶלֶק דְּרֵשׁ רַבָּא מ"ד וּבְצַלְעֵי שְׁמִחוּ וְנִאֲסָפוּ וְגו' אִמַר דְּוֹד לְפָנֵי הַקַּב"ה רַב־ש"ע גְּלוּי וְיְדוּעַ לְפָנֵיָהּ שְׁאֵם הָיוּ קוֹרְעִין אֶת בְּשָׂרֵי לֹא הָיָה דְּמִי שׁוֹתֵת וְכו' עַד אֲבָל הַמְּלַבֵּין פְּנֵי חֲבָרוֹ בְּרַבִּים אֵין לוֹ חֶלֶק לַעוֹה"ב: מוֹדַעַת זֹאת לְפָנֵי כֹּל יוֹדְעֵי דֵת מַעֲלָתוֹ שֶׁל מֶלֶךְ, וְאִמְרִינּוּ בִירוּשְׁלָמִי פ"ק דְּבַפּוּרִים וְז"ל חֲכָם חָתַן וְנִשְׂיָא מוֹחֲלִין לָהֶם כֹּל עֲוֹנוֹתֵיהֶם וְכו', נִשְׂיָא מנ"ל דְּכַתִּיב בֶּן שְׁנָה שְׁאוּל בְּמֶלְכוֹ וְכִי בֶּן שְׁנָה הָיָה אֵלָא שְׁנִמְחֲלוּ לוֹ כֹּל עֲוֹנוֹתָיו כְּתִיב בֶּן שְׁנָה ע"כ.

וּבְזֶה נִבִּין מֵאִמַר אֲבִיגַיִל לְדוּד וְהָיָה כִּי יַעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנֵי וְגו' וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָהּ לְפוּקָה, וּכְבָר הָאֲרָכְנוּ לַעֲלִיל לִיִּשְׁבַּב הַמְּשַׁח פְּסוּקִים אֵלּוּ שֶׁל וּיְכּוּחַ אֲבִיגַיִל עִם דְּוֹד כְּמוֹ שִׁיע"ש. אֵף ע"פ הַקְּדָמְתָנוּ נִאֲמַר כְּנִגְדָּה אַחֲרֵת בְּפָסוּק הַנִּזְכָּר וְהִנֵּה כְּבָר כְּתִבְנוּ לַעֲלִיל שְׁדוּד הָיָה סְבוּר דְּכִינּוֹן דְּנִמְשַׁח מֵאוֹתָהּ שְׁעָה יֵשׁ לוֹ דִין מֶלֶךְ וְהוּא ס"ל דְּמְשׁוּחַ דְּמְלוּכָה הוּא כְּמְשׁוּחַ דְּכִהוֹנָה שְׁבַמְשִׁיחָה הַדָּבָר תְּלוּי וּכְדָתְנַן כִּהֵן מְשִׁיחַ שְׁעֵבֵר מְכִהוֹנָתוֹ מִבִּיא פֶר הַבָּא עַל כֹּל הַמְּצוֹת מְשׁוּחַ דְּמְשַׁעֲלָה לֹא יֵרֵד וְאֵף הוּא נִמְשַׁח ע"פ נְבִיא וְיֵשׁ לוֹ דִין מֶלֶךְ מֵאוֹתָהּ שְׁעָה.

אֵף הַדִּין הוּא דְּגַבֵּי מֶלֶךְ בְּעֵינֵי שְׁאִין עַל גַּבֵּי אֵלָא ה' אֱלֹהֵיוּ וּמִטַּעַם זֶה נִשְׂיָא שְׁעֵבֵר מִנְשִׂיאָתוֹ הָרִי הוּא כְּהִיּוֹט דְּגַבֵּי מֶלֶךְ לָאוּ בְּמְשִׁיחָה תְּלִיא מְלִתָּא אֵלָא בְּמִלְכוּת תְּלִיא מְלִתָּא. וּכְבָר הָאֲרִיף מוֹהֲרִימ"ט בְּדִרְשׁוֹתָיו פ' חֲזִי שְׁרָה וְכַתֵּב שְׁאֲבִיגַיִל וְדוּד הָיוּ חֲלוּקִים בְּזֶה שְׁדוּד הָיָה סְבוּר שְׁאֵף שְׁאֵינוּ מֶלֶךְ דִּינוּ כְּמֶלֶךְ מִכִּינּוֹן שְׁנִמְשַׁח כְּמְשׁוּחַ דְּכִהוֹנָה, וְאֲבִיגַיִל הָיְתָה סְבוּרָה דְּגַבֵּי מֶלֶךְ אֵין הַדָּבָר תְּלוּי בְּמְשִׁיחָה כִּי אִם בְּמִלְכוּת: וְהִנֵּה מִמְחֻלְקָתָה זֶה נִמְשַׁח עוֹד מִמְחֻלְקָתָה אַחַר וְהִינּוּ בְּזִמְנֵי שְׁלֵטוֹ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אֲבִשְׁלוּם אִם יֵשׁ לְדוּד דִּין מֶלֶךְ אוֹ לֹא דְלִסְבָּרֵת דְּוֹד שְׁהַפֵּל תְּלוּי בְּמְשִׁיחָה דְּוִמְיָא דְּכִהוֹנָה א"כ אֵף בְּזִמְנֵי שְׁהָיָה בּוֹרַח מִפְּנֵי אֲבִשְׁלוּם יֵשׁ לוֹ דִין מֶלֶךְ וּכְדָתְנַן כִּהֵן מְשִׁיחַ שְׁעֵבֵר מִבִּיא פֶר הַבָּא עַל כֹּל הַמְּצוֹת אֵף

לסִבֶּרֶת אֲבִיגַיִל אֵין לְדוֹד דִּין מְלָךְ בְּאוֹתוֹ זְמַן מְשׁוּם דְּמְלָךְ פִּינּוֹן שְׁעֵבֶר מְנַשְׂיאוֹתוֹ הֲרִי' הוּא פְּהֶדְיוֹט.

וְחוֹ אִיפָא בִּינְיָהוּ דְלִסְבֶּרֶת אֲבִיגַיִל דְּאִית לָהּ דְּמְלָךְ אֵינוּ תְּלוּי בְּמַשִּׁיחָה אֲלָא בְּמַלְכוּת וְא"כ בְּזִמְנָן שְׁהִיָּה גִרְדָּף מְפָנִי אֲבִשְׁלוּם גְּסַתְלַק מִמְּלָכוּתוֹ וְכַשְׁנֶהֱרַג אֲבִשְׁלוּם וְחִזְרוּ פֶל יִשְׂרָאֵל וְהַמְּלִיכוּ אֹתוֹ נַעֲשֶׂה מְלָךְ מְחֻדָּשׁ וְא"כ גְּמַחְלוּ לוֹ פֶל עֲוֹנוֹתָיו כְּדִין מִי שְׁמוּחְלִין לֹא פֶל עֲוֹנוֹתָיו וְא"כ גְּמַחְל לְדוֹד עֲוֹן דְּבַת שְׁבַע.

אִף כְּפִי סְבֶרֶת דְּוֹד שְׁהִפֵּל תְּלוּי בְּמַשִּׁיחָה אִפִּי' בְּזִמְנָן שְׁאֵינוּ מוּלְךְ דֵּינוּ פְּמְלָךְ גְּמַצָּא שְׁאִי בְּזִמְנָן שְׁפִרְח מְפָנִי אֲבִשְׁלוּם לֹא גְּסַתְלַק מִמְּלָכוּתוֹ וְא"כ אִף לְאַחַר שְׁנֶהֱרַג אֲבִשְׁלוּם אֵין כְּפִין דְּבַר חֻדָּשׁ לֹא מְרַם שְׁמוּחְלִין לֹא עַל פֶּל עֲוֹנוֹתָיו שְׁהִיָּה מְעִיקְרָא גְּמִי מְלָךְ הֵנָּה: וְכִיָּה גְּבֵא לְכֹנֶנֶת הַפְּסוּק שְׁפִתְבְּנוּ, וְהִיָּה כִי יַעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנֵי פֶל אֲשֶׁר דְּבַר אֵת הַטּוֹבָה עֲלֵיהּ וְצִוְהָ לְגִיד עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָךְ לְפִוְקָה וְלִמְכָשׁוֹל לֵב לְאֲדוֹנֵי וְדָרְשׁוּ רַז"ל זֹאת מְפָלֵל דְּאִיפָא אַחֲרִיתִי וּמֵאֵי גִיָּה דְּבַת שְׁבַע.

וְהוּן הֵן הַדְּבָרִים שְׁפִתְבְּנוּ שְׁפִתְחֵלָה אֲמָרָה לְדוֹד שְׁאֵין לוֹ דִּין מְלָךְ, וְאַל יַעֲלֶה בְּדַעְתָּךְ דְּכָפִי זֶה שְׁאֵנִי אוֹמֵר לָךְ שְׁאֵין לָךְ דִּין מְלָךְ יִמְשִׁיחְךָ אֵלֶיךָ רְעָה מְצַד מַה שְׁשָׂאֲלֶת בְּאוּרִים וְתַנְוִים דְּכִינּוֹן שְׁאֵין לָךְ דִּין מְלָךְ גְּמַצָּא דְּשָׂלָא כְּדִין שְׂאֲלֶת בְּאוּרִים וְנַעֲנֵשׁ אַחֲמֵלָךְ עַל יְדָךְ וְכָל שְׁחִבְרוּ נַעֲנֵשׁ עַל יְדוֹ נִקְרָא רַע, לְזֶה אֲמָרָה דְּכִינּוֹן דְּמַלְחָמוֹת ה' אֲדוֹנֵי גְּלַחֵם רְעָה לֹא תִמְצָא כָּךְ מִיָּמֶיךָ לְפִי שְׁהִיָּה הוּא דְּכָשֵׁם שְׁנַשְׂאֲלִין לְמְלָךְ כִּי גְּשָׂאֲלִין לְמִי שְׁצִוְרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ וְאֵין לָךְ מִי שְׁצִוְרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ כְּאֲדוֹנֵינוּ דְּוֹד, וְכִמּוֹ שְׁהֶאֱרַכְנוּ בְּזֶה לְעִיל.

וְהֵנָּה פֶל טַעֲנוּתֵיהּ שֶׁל אֲבִיגַיִל לֹא הָיוּ אֲלָא לֹא מְרַם לֹא לֹא יִמְשִׁיחְךָ לְדוֹד שׁוּם גְּזַק מִסְבֶּרֶתָהּ הַלְזוּ שְׁאֲמָרָה שְׁאֵין לְדוֹד דִּין מְלָךְ. אֲבָל עֲדִין לֹא מְצָאָה מְקוֹם לְהַכְרִיחַ סְבֶרֶתָהּ וְאֲפֹשֶׁר שְׁיֵאמֶר דְּוֹד שְׁאֵין הֲדִין כְּאֲבִיגַיִל אֲלָא דְּאִיפָא דְּשָׂאוֹל קִיָּים מ"מ יֵשׁ לוֹ לְדוֹד דִּין מְלָךְ פִּינּוֹן שְׁנַמְשַׁח ע"י שְׁמוּאֵל וּמְשׁוּחַ דְּמַלְכוּת דֵּינוּ כְּמְשׁוּחַ דְּכֶהֱנָה.

וְלִזְזֵה בְּאֵה וְאֲמָרָה דְּמַלְבַּד דְּכָפִי סְבֶרֶתִי לֹא יִמְשִׁיחְךָ לָךְ שׁוּם גְּזַק עוֹד אֲנִי אוֹמֵר לָךְ שְׁאֵם אִתָּהּ מְחִזִּיק בְּסְבֶרֶתָךְ שְׁיֵשׁ לָךְ דִּין מְלָךְ יִמְשִׁיחְךָ לָךְ מְזֵה פּוֹקָה וּמְכָשׁוֹל כְּשִׁיעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנֵי פֶל אֲשֶׁר דְּבַר וְצִוְהָ לְגִיד עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָךְ לְפִוְקָה וְלִמְכָשׁוֹל זֹאת מְפָלֵל דְּאִיפָא אַחֲרִיתִי וּמֵאֵי גִיָּה דְּבַת שְׁבַע, דְּכָפִי סְבֶרֶתָךְ שְׂאִתָּהּ מְחִזִּיק עֲצָמָךְ כְּמְלָךְ עֲכָשׁוּ אִיפָא שְׁעֲדִין שְׂאוֹל קִיָּים א"כ כ"ש וק"ו שְׁבִזְמַן הַבְּרִיחָה מְפָנִי אֲבִשְׁלוּם שְׁיֵשׁ לָךְ דִּין מְלָךְ שְׁהִיָּה כְּבַר מְלָכָת, וְלְפִי זֶה גְּמַצָּא שְׁמַעוּלָם לֹא גְּסַתְלַק דְּוֹד מִמְּלָכוּת וְא"כ אִיפָא כְּשִׁיעֲשֶׂה ה' לְאֲדוֹנֵי פֶל אֲשֶׁר דְּבַר וְצִוְהָ לְגִיד אֵין כְּפִין חֻדָּשׁ מִמְּלָכוּת לֹא מְרַם שְׁנַמְחֵל לָךְ עֲוֹן דְּבַת שְׁבַע כְּמוֹ מִי שְׁמוּחְלִין לֹא פֶל עֲוֹנוֹתָיו וְא"כ תִּהְיֶה לָךְ לְפִוְקָה וְלִמְכָשׁוֹל אֹתוֹ עֲוֹן דְּבַת שְׁבַע, אִיפָא כְּפִי סְבֶרֶתִי שְׁאֵנִי אוֹמֵר דְּמְשׁוּחַ דְּמַלְכוּת לֹא דְּמִי לְמְשׁוּחַ דְּכֶהֱנָה וְלְפִי זֶה פִּינּוֹן שְׁשָׂאוֹל קִיָּים אֵין לָךְ דִּין מְלָךְ אִיפָא שְׁנַמְשַׁח ע"י שְׁמוּאֵל א"כ בְּבִרְחָךְ גְּמִי מְפָנִי אֲבִשְׁלוּם אֵין לָךְ דִּין מְלָךְ אֲלָא פְּהֶדְיוֹט, וְא"כ כְּשִׁתְּחַזְרוּ לְמַלְכוּתָךְ וְצִוְהָ לְגִיד אִתָּהּ נַעֲשִׂית מְלָךְ מְחֻדָּשׁ וְנַמְחֵל לָךְ אֹתוֹ עֲוֹן דְּבַת שְׁבַע.

גְּמַצָּא שְׁהוֹצֵרְכָה אֲבִיגַיִל בְּוִפּוּחָה לְרַמּוֹן לְדוֹד אֹתוֹ עֲנִין דְּבַת שְׁבַע וְכִדְכִתִּיבָנָא וְשְׁפִיר לְמָדוּ רַז"ל מְכָאן שְׁהִיָּתָה גְּבִיָּאָה שְׁרָאָתָה פֶל הַעֲתִיד לְבֵא דֵּהֵינּוּ עֲוֹן דְּבַת שְׁבַע וּבְרִיחָתוֹ

מפני אבשלום ומה שחזר למלכותו את הכל וכו' יובן סיום הפסוק שאמרה וזכרת את
אמתה, ודרשו רז"ל בפ"ק דמגילה וזכרת את אמתה אמר רב נחמן היינו דאמרי אינשי
איפתא בהדי שותא פלפה ע"פ, ופירש"י בעוד שהאשה מדברת היא טוה פלומר עם
שהיתה מדברת עמו על בעלה הזכירה לו על עצמה שאם ימות נבל ישאנה ע"כ.

והדבר קשה מאד מאביגיל שהיתה אשת חיל ונביאה איך הוציאה דברים פאלו מפיה
כדבר אחת הנבלות שבעוד שהיתה מתחננת לדוד שלא יהרוג את בעלה שתאמר שאם
ימות נבל ישאנה דוד, והתימה מאדונו דוד איך לא דחפה באמת הבגנו בשמעו דבריה
הלו.

ונראה דזה יובן עם מה דאמרינו בירושלמי דסנהדרין פ"ב ותהינה צרורות עד יום מותן
אלמנות חיות ר' יודא בן פזי בשם ר' יוחנן אמר מלמד שהיה דוד מקלען ומקשטן ומכניסן
לפניו בכל יום ואמר ליצרו הרע תאבת דבר האסור לה חיה שאני מתעבה דבר המותר
לה, רבנו דקסרי אמרין אסורות ממש היו, ומה פלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט אסור
למלה פלי המלה שנשתמש בהם הדיוט אינו דין שיהא המלה אסור בהם ע"כ: ומכאן
קשה לי על מה שכתבו התוס' פ"ק דגיטין עלה דהיא דאמרינו ותזנה עליו פילגשו חז
אמר זבוב מצא וחד אמר נימא מצא.

שהקשו דמנא לן שלא היה זנות ממש, ותירצו בשם רבינו תם מדרצה להחזירה כדמוכחי
קראי שאפ"ל פילגשים לא היה דרכם להחזירן לאחר זנותן כדכתיב בוא אל פילגשי אביה
וכתיב ותהינה צרורות עד יום מותן אלמנות חיות ע"כ.

ותמהני דאף דנימא דהיה מנהגם שלא להחזיר אפילו הפילגשים שזנו אפתי קשה גבי
דוד למה לא החזירן שהרי אנוסות היו מאבשלום ואפילו אשת איש שזנתה באנוס
מותרת לבעלה ואיך יתכן שהחמיר דוד על עצמו אפילו בפילגשים אנוסות.

עוד אני תמה מרבותינו בעלי התוס' דאיך אשתמיט מינייהו דברי הירושלמי הללו
שכתבנו דלדעת ר' יוחנן מה שלא החזירן דוד הוא כדי לכוף יצרו הא לאו הכי מותרות
היו לדוד ולדעת רבנו דקסרי אסורות היו לדוד מן הדין משום דכלים דנשתמש בהם
הדיוט אסורין למלה.

סוף דבר דברי התוס' הללו צריכים אצלי תלמוד: והנה בעיקר דברי הירושלמי שאמרו
ומה פלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט אסור למלה פלי המלה שנשתמש בהם הדיוט אינו
דין שיהא המלה אסור בהם אני תמה בק"ו זה דאם כן פלי הקדש שנשתמש בהם הדיוט
יהיו אסורים לגבוה שהרי פלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט אסורים לגבוה.

וגדולה מזה נראה מדברי הר"ם דלא מיבעיא שאם נשתמש בהם הדיוט דאסורים לגבוה
אלא אפילו משעה שנעשו להדיוט נאסרו לגבוה, שהרי כתב (סוף פ"א מהלכות בית
הבכירה) וז"ל אין עושים כל הכלים מתחלתם אלא לשם הקדש ואם נעשו מתחלתם
להדיוט אין עושים אותם לגבוה.

הרי דמוכח מדבריו דמשעה שנעשו להדיוט אין עושים אותם לגבוה, וכן מוכח מסוף
דבריו שכתב אבנים וקורות שחצבם מתחלה לבית הכנסת אין בונים להר הבית ע"כ,

מוכח מדבריו דבהזמנה להדיוט נאסרו לגבוה: הן אמת שמעולם תמהתי בדברי הר"מ הללו דמאחר דקי"ל דהזמנה לאו מילתא היא למה נאסר לגבוה בהזמנתו להדיוט.

ועוד קשה מההיא דתניא פ'ק הקומץ רבה (דף כ"ב) ומייתי לה בפ' פרת חטאת, על העצים אשר על המזבח ר' אלעזר בן שמוע אומר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט אף עצים שלא נשתמש בהם הדיוט והקשו לזה והכתיב ויאמר ארונה אל דוד יקח ויעל אדוני המלך הטוב בעיניו ראה הבקר לעולה והמוריגים וכלי הבקר לעצים, ותירצו בחדתי ע"כ.

משמע מהכא דאין נאסרים לגבוה אלא בשמוש הדיוט אבל בהזמנה להדיוט לא, דאי לא תימא הכי מאי משני בחדתי הא ארונה הזמינם להדיוט ועשאם מוריגים וכלי הבקר וליכא למימר דשאני עצים דלא מתסרי אלא בשמוש ולא בהזמנה דהא מהיקוש דמזבח נפקא לן איסור גבי עצים ואין לחלק ביניהם דאין היקוש למחצה.

ועוד מדברי ר' אלעזר בן שמוע שאמר מה מזבח שלא נשתמש בו הדיוט מוכח דלא מתסר גבי מזבח. פי אם בשמוש להדיוט דוקא ולא בהזמנה, וצ"ע.

הכלל העולה דלכולי עלמא פלים שנשתמש בהם הדיוט אסורים לגבוה ולפי הק"ו שעושה הירושלמי היו לנו לאסור גבי גבוה פלי הקדש שנשתמש בהם הדיוט ולומר ומה פלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט אסורים לגבוה פלי גבוה שנשתמש בהם הדיוט אינו דין שיהיו אסורים לגבוה, ודין זה לא שמענו מעולם שפלי גבוה יהיו נאסרים בשביל שמוש הדיוט ומדברי הר"ם שכתב וכלי גבוה עד שלא נשתמש בהם לגבוה רשאי להשתמש בהם הדיוט ומשנשתמש בהם לגבוה אסורים להדיוט משמע דליכא איסורא לאחר שנשתמש בהם הדיוט לגבוה ודוקא גבי עבודה זרה אמרינן דכלי גבוה שנשתמשו בהם לע"ז דאסורים לגבוה וכדכתיב ואת כל הפלים אשר הזניח המלך אחז וגו' אבל בשמוש הדיוט לא מצינו דנאסרו פלי גבוה ולפי הירושלמי הנה מן הדין שיאסרו פלי גבוה שנשתמש בהם הדיוט מק"ו וכמ"ש, והדבר צריך אצלי תלמוד: ודע דבעיקר דברי הירושלמי הללו דנחלקו ר' יוחנן ורבנן דקסרין דלר' יוחנן אותן הפילגשים היו מותרות לדוד מן הדין ולרבנן דקסרין היו אסורות לדוד מק"ו אני מסתפק בסברת ר' יוחנן אי פליג גמי בעיקר הדין שאמרו רבנן דקסרין דכלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט אסור למלך או דלמא בדין זה מודה ר' יוחנן דכלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט דאסור למלך אף במה שהולידו רבנן דקסרין מק"ו דכלי המלך שנשתמש בהם הדיוט דאסורים למלך בזה חולק עליהם ר' יוחנן וס"ל דמלכותא תתאה הוי פמלכותא עילאה וכי היכי דלגבוה פלי שרת שנשתמש בהם הדיוט לא נאסרו לגבוה אף שהדין הוא בכלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט דאסורים לגבוה הכי גמי מלכות תתאה פלי המלך שנשתמש בהם הדיוט מותרים למלך אף שפלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט אסורים למלך.

ומדברי רבנן דקסרין שאמרו ומה פלי הדיוט שנשתמש בהם הדיוט אסורים למלך משמע שדין זה הוא מוסכם מהכל ואין עליו חולק, ולא באו לדש אלא התולדה שהולידו דהיינו דכלי המלך שנשתמש בהם הדיוט דאסורים למלך.

הן אמת שפעת לא מצאתי דין זה בשום מקום שיהיה המלך אסור להשתמש בכלי הדיוט שגשגמש בהם הדיוט, והדבר צריך אצלי תלמוד: וראיתי למוהר"ש יפה ז"ל שהקשה דאיה לקח דוד לרצפה בת איה אליפא דר' יהודה והרי בא עליה אבנר אחרי מות שאול ואיה הותרה לדוד, דהא אמרינו דכלי שגשגמש בו הדיוט אסור למלך, ותיירץ דלא ידע דוד בדבר ע"כ.

והנה לעיקר גושית הרב מרצפה בת איה אפשר לומר דאיש בישת חשדו לאבנר אבל מעולם לא בא עליה אבנר, וכן הוא דעת רד"ק. ונהו שאמר אבנר ותפקוד עלי עון האשה היום.

אף מה שאני תמיהה הוא דאיה לקח דוד את בת שבע שינדע שהיתה אשת אוריה ונשואה היתה וכמו שמורים הפתובים. הן אמת שראיתי במדרש שאוריה לא בא על בת שבע ומפקי להך דרשא מדכתוב ותהי לו כבת ממש שלא נגע בה, וכבר הובאה אגדה זו בספר אבק סופרים (דף פ"ח ע"ב) וכינון שכן מותרת היא לדוד שלא נשתמש בה הדיוט.

וכי תימא אפתי קשה דדוד מנא ידע להאי מילתא שאוריה לא נגע בה יש לומר על פי גביא נודע לו שלא נגע בה אוריה, וגדולה מזו כתב הרשב"א בתשובה (סי' י') שהקשה דאיה נשא דוד את מיכל בת שאול מאחר שנשא את לפלטי בן ליש והרי היא אסורה לבעל ולבועל, ותיירץ שינדע על פי גביא שלא בא עליה פלטי בן ליש יע"ש, באופן דמבת שבע גמי ליפא גושית לדברי הירושלמי, אף קשה מאביגיל שהיתה אשת נבל איה לקחה דוד, והנה אי אמרינו דבאותה שעה לא היה לו לדוד דין מלך משום דשאול היה קים גיחא, ואף שאח"כ נעשה מלך וקיימה הא לא קשיא כלל כינון דבשעה שנשאה נשאה בהיתר אף שאחר כך נעשה מלך מותרת היא לו, וגדולה מזו מצינו בכהן שנשא אלמנה ואח"כ נעשה כהן גדול דמותר לקיימה.

באופן דאביגיל לא הותרה לדוד אלא מפני שלא היה לו באותו זמן דין מלך: וכן נבא לכונת הפתוב שאמרה אביגיל וזכרת את אמתך, פלומר כפי סברתי שאני אומרת לה שא נא לפשע אמתך כי עשה יעשה ה' לאדוני בית נאמן אבל עכשיו עדין לחלוחית של שאול קיימת וזכרת את אמתך שאם ימות נבל אני מותרת לה וכמ"ש, וכיונה לומר דלא מיבעיא דאני סבורה שאין לה דין מלך להחמיר שלא יהרג נבל לפי שאין לו דין מורד במלכות מאחר ששאול עדין הוא קיים אלא אפילו להקל אני סבורה שאין לה דין מלך והוא שאם ימות נבל אני מותרת לה, וזהו מ"ש רז"ל וזכרת את אמתך היינו דאמרי אינשי איתתא בהדי שותא פלפה פלומר בעוד ויפוחה עם דוד בדין זה אם היה לו לדוד באותה שעה דין מלך או לא הכריחה הדבר ממה שהיא מותרת לו לאחר שימות נבל, וכדכתבנא: והנה אף שפתחלה חלקו דוד ואביגיל בזה אי משום מלחמה דומה למשום דכהונה או לא מפל מקום ראינו שחזר דוד והודה לדבריה שהרי כבר כתבנו לעיל שכל אותם ששה חדשים שהיה בורח מאבשלום היה מתפפר בשעירה פהדיוט לפי שהיה סבור שלא היה לו דין מלך ונכון לבו בטוח בה' שיחזור למלכותו ובה' יהיה נמחל לו אותו עון דבת שבע אף אם לא היה מתפפר בשעירה פהדיוט אלא שהיה סבור שאף באותו זמן שהיה בורח מפני אבשלום היה לו דין מלך א"כ אף שיחזור למלכותו אינו נמחל לו אותו עון דבת שבע: ובהו יובנו אינה פסוקים, כשפא שמעי להתחנן לפני דוד שימחול לו על מה שבגהו

פתיב ויען אבישי בן צרויה ויאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח ה' ויאמר דוד מה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן וגו' כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל.

וכבר פתבתי לעיל בדרוש הקודם לנישב כל מה שיש לדקדק בפסוקים אלו יע"ש, אף עם האמור פאן יתישבו אלו הדקדוקים באופן אחר, והוא דאבישי הנה סבר דמשוח דמלכות היינו פמשוח דכהונה ואף שנסתלק מן המלכות דינו פמלך דומיא דמשוח דכהונה דקי"ל דמשיח כהונה שעבר מכהונתו מביא פר הבא על כל המצות וזהו שאמר התחת זאת לא יומת שמעי כי קלל את משיח ה' פלומר מאחר שאתה משיח ה' א"כ אף בזמן שאין אתה מולך דינך פמלך דומיא דמשיח דכהונה ואם פן שמעי חייב מיתה אף שפאותה שעה שקלל שמעי את דוד הנה נרדף מפני אבשלום מ"מ אפתי דין מלך יש לו.

ולנה פעס עליו דוד המלך ואמרמה לי ולכם בני צרויה כי תהיו לי היום לשטן, פלומר כפי סברתך שעדין יש לי דין מלך ולא נסתלקתי מהמלכות נמצא שלא נתחדש בי שום דבר לתלות בו שנתפפר לי עון דבת שבע ואין לך שטן גדול מזה.

אף האמת הוא כי הלא ידעתי כי היום אני מלך על ישראל ולא מקודם דמקודם הנה דיני פהדיוט, ואם פן עכשיו שמלכתי נמחלו לי כל עונותי. ובה יובן מאי דאמרין ברות רבתי בפ' ויאמר לה בועז לעת האוכל גשי הלום וז"ל, ר' יוחנן פתר קרייא בדוד, גשי הלום קרבי למלכות, ותשב מצד הקוצרים ששצודה ממנו המלכות, דא"ר הונא כל אותם ששה חדשים שהיה דוד בורח מאבשלום לא עלו לו מהמנין שהיה מתפפר לו בשעירה פהדיוט, ויצבט לה קלי שחזרה לו מלכותו ושנאמר עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו ע"כ.

ומהר"ש יפה ז"ל תמה בסיום המאמר דרצה ללמוד דחזרה לו מלכותו מדכתיב עתה ידעתי וגו', והלא מקרא עלא הוא בשמואל דלאחר שנהרג אבשלום מלך על כל ישראל והכינו ה' למלך וא"כ למאי איצטריוף לאתויי קרא דעתה ידעתי, והניחו בתימה.

אף לפי דרכנו אתי שפיר, דהוקשה לו לר' יוחנן מנ"ל ששצודה ממנו מלכותו ואחר כך חזרה לו אימא דמעולם לא ניטלה ממנו מלכותו דאפילו באותם ששה חדשים שהיה בורח מפני אבשלום הנה לו דין מלך ואם פן אין פאן חזרה דמי הוציאו דיחזור לו מלכותו לנה בא ר"י ויליף לה מדכתיב עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו, דהיינו פשמלך אמר דוד עתה ידעתי שידע שהושיעו מאותו עון דבת שבע והיינו משום דנמחלו לו כל עונותיו ומנ"ל לדוד שנמחל לו אותו עון ע"כ לומר שאותם ששה חדשים שהיה בורח מאבשלום שצודה ממנו מלכותו והנה מתפפר בשעירה פהדיוט, ומש"ה פשחזר למלכותו אמר עתה ידעתי כי הושיע ה' משיחו פדין מי שמולך שנמחלין לו כל עונותיו.

הכלל העולה שדוד לא הנה לו דין מלך לא בזמן שאול ולא בזמן שהנה בורח מפני אבשלום דכיון שנטה לב כל ישראל אחרי אבשלום לא הנה לו דין מלך ומש"ה הנה מתפפר בשעירה פהדיוט: ובה נבין פונת הפתוב ועצת אחיתופל אשר יעץ בימים ההם פאשר ישאל איש בדבר האלהים גם לדוד גם לאבשלום.

ויש לדקדק במה שסיים לומר גם לְדוּד גם לְאֲבָשָׁלוֹם שְׁהֵם דְּבָרִים מְנוֹתָרִים דְּמַהֲיָכִי תִּיֵּתִי שִׁישׁ הַפָּרֶשׁ בֵּין דְּוּד וְאֲבָשָׁלוֹם לְשָׂאֵר הָעוֹלָם, וּבַמ"שׁ נִעְצָת אַחֲתִינוּפֶל אֲשֶׁר יַעֲזֵב פְּאֲשֶׁר יִשְׁאֵל אִישׁ בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים הָרִי כָּלֵל בְּזֶה כָּל הָעוֹלָם.

תוּ יֵשׁ לְדִקְדָּק מֵלֵת גַּם שְׁהִיא מִיּוֹתֶרֶת וְהִיל"ל לְדוּד וְאֲבָשָׁלוֹם, וְעֵינֵן מ"שׁ בְּדִרְבָּר הַחֲסִיִּים דְּרוּשׁ ב' יע"ש. אַף כְּפִי דְרַכְּנֵנו יֹאמֵר נָא דַה"פ, דְּכִינֵן שְׁדוּד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ בְּזִמְנֵן שְׁהָיָה נֶרְדָּף מִפְּנֵי אֲבָשָׁלוֹם וּא"כ לֹא הָיָה נִשְׁאָל בְּאוּרִים וְתוֹמִים דְּהָא אִין נִשְׁאָלִין כִּי אִם לְמְלָךְ וְאִם דְּוּד הָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ אִם כֵּן אֲבָשָׁלוֹם לֹא הָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ דְּחֻשִׁיב כְּלִסְטִים בְּעֵלְמָא וְכַדְאִיתָא בִּירוּשְׁלָמִי פ"ג דְּהוֹרִיּוֹת דְּמְלָךְ יִשְׂרָאֵל חֻשִׁיב מְלָךְ לַעֲנֵן הַקְּרָבֵן עַל שְׁגָגָתוֹ וּא"ר יוֹסִי בַר בּוֹן וּבִלְחוּד עַד דְּיָהוּא בְּוֹ נְמֻשִׁי מִפְּאֵן וְאִילָךְ כְּלִסְטִים הָיוּ נוֹטְלִין אוֹתָהּ ע"כ, כְּלוֹמֵר שְׁחֻשׁוּבִים כְּלִסְטִים שְׁאִין לָהֶם הוּד מְלָכוּת מֵאַחַר שְׁמִלְכוּתָם לֹא הָיָה עַל פִּי ה'.

בְּאוּפֵן דְּלֹא מִשְׁפַּחַת לָהּ שְׁיִשְׁיבוּ אוּרִים וְתוֹמִים לְדוּד וְאֲבָשָׁלוֹם שְׁאִם דְּוּד הָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ אֲבָשָׁלוֹם הָנִי כְּלִסְטִים בְּעֵלְמָא שְׁאִין לוֹ דִּין מְלָךְ וְאִם דְּוּד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ אֲבָשָׁלוֹם הָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ.

וְנָהוּ כְּפִי הַפְּתוּב וְעֵצָת אַחֲתִינוּפֶל אֲשֶׁר יַעֲזֵב בְּיָמִים הָהֵם פְּאֲשֶׁר יִשְׁאֵל בְּדִבְרֵי הָאֱלֹהִים דְּהֵינֵנו אוּרִים וְתוֹמִים וְהוֹסִיף הַפְּתוּב לֹמֵר דְּמַדָּה אַחֲרֵת יִתִּירָה הֵיִתָּה בְּאַחֲתִינוּפֶל מַה שְׁלֹא הָיָה בְּאוּרִים וְתוֹמִים וְהוּא דְּעֵצָת אַחֲתִינוּפֶל הֵיִתָּה גַּם לְדוּד גַּם לְאֲבָשָׁלוֹם וְאִילֵּן בְּאוּרִים וְתוֹמִים לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין לְאֲבָשָׁלוֹם וְלְדוּד שְׁאִם הָיוּ מְשִׁיבִין לְדוּד מְשׁוּם דְּהָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין לְאֲבָשָׁלוֹם דְּחֻשִׁיב כְּלִסְטִים בְּעֵלְמָא וְאִם הָיוּ מְשִׁיבִין לְאֲבָשָׁלוֹם מְשׁוּם דְּנֻטָּה לֵב כָּל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵיו לֹא הָיוּ מְשִׁיבִין לְדוּד שְׁהָרִי אִין לוֹ דִּין מְלָךְ שְׁהָרִי מְטַעַם זֶה הָיָה מִתְפַּרֵּר בְּשַׁעֲרֵיהּ כְּהַדְיוּט, וְכַמוֹ שְׁפַתְבְּנוּ: וּבְזֶה יוֹבֵן מֵאֵמֶר הַפְּתוּב, מְזִמּוֹר לְדוּד בְּבִרְחוֹ מִפְּנֵי אֲבָשָׁלוֹם בְּנוּ, ה' מָה רַבּוּ צָרִי רַבִּים קָמִים עָלֵי, רַבִּים אֲנוּמְרִים לְנַפְשֵׁי אִין יִשׁוּעָתָה לוֹ בְּאֱלֹהִים סְלָה ע"כ.

ויש לדקדק דמאי קאמר מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו קינה מיבועיא ליה וכבר נתעוררו רז"ל בזה בפ"ק דברכותיע"ש. אף לפי דרכנו יתיישב, לפי שדוד כבר ידע שמלכותו אינה נטלת ממנו ועתיד הוא לחזור למלכותו, לפי שנתן הנביא לא אומר לו אלא פה אמר ה' הנני מקים עליך רעה מביתך ולקחתי את נשיך ונתתי לרעה וגו' אף בענין המלכות לא העניש אותו כלל והיה אפשר שבהיותו במלכותו שמתקיים גזרה הלזו דולקחתי את נשיך לעיניך וגו' ולא היה הכרח לקיים אותה גזרה ע"י שיברח מאבשלום ויסתלק ממנו מלכותו אותם ששה חדשים, אלא שאם לא היה בורח מאבשלום לא היה מסתלק ממלכותו וא"כ לא היה נמחל לו אותו עון דבת שבע.

ואמרינן במדרש שזחר טוב רבים אנומרים לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה ר' שמואל פתר קרא בדואג ואחיתנופל שהיו רבים בתורה אמרו אפשר אדם ששבה הפכשה והרג את הרועה יש לו תשועה אין ישועתה לו באלהים סלה ע"כ.

וזהו פונת הפתוב מזמור לדוד בברחו מפני אבשלום בנו, והוקשה לו לדוד שמה תאמרו איה אני אומר מזמור קינה מיבועי לי וכמו שהקשו בגמרא לזה השיב רבים אנומרים

לנפשי אין ישועתה לו באלהים סלה דהיינו שאותו עון דבת שבע אין לו כפרה ואם לא הייתי בורח מפני אבשלום ולא הייתה מלכותי מסתלקת ממני לא היה לי מענה להשיב להם אף עכשיו שאני בורח מפני אבשלום וא"כ מלכותי נסתלקה ממני לשעה אני אומר מזמור לפי שאני יודע שאני חוזר למלכותי ויש לי מענה לומר לדואג ואחיתופל שיש לי ישועתה באלהים לפי שנמתחו לי כל עונותי כמו מי שמולך מחדש שנמתחין לו כל עונותיו וכדכתיב בן שנה שאול במכוכי במלפו: ועם זה יובן מאי דאמרנו במדרש הביאו מוהרימ"ט בדרשותיו בפרשת חיי שרה ונ"ל.

למנצח על מחלת טובה הייתה אביגיל לדוד מפל קרבנות שבעולם שאילו עשה דוד אותו מעשה שחשב לעשות לנבל אפילו היה מביא כל אילי נביות שבעולם לא היה מתפטר לו והיא באתה ומלטתו הוי למנצח על מחלת שמחלה לו כשם שהקרבנות מכפרים ע"כ. ויש לדקדק דמאי קאמר שאילו עשה דוד אותו מעשה שחשב לעשות לנבל אפילו היה מקריב כל אילי נביות שבעולם לא היה מתפטר לו דהיכן מצינו דעון דשפיכות דמים אין לו מחילה.

ועוד דדוד מן הדין היה רוצה להרוג לנבל לפי שהיה מורד במלכות ואף דנימא דמן הדין לא היה נבל מחוייב מיתה לפי שלא היה עדין לדוד דין מלך משום דעדין היה שאול קיים מ"מ שוגג היה ואם פן למה לא הייתה לו כפרה: ונראה דזה יובן עם מאי דאמרנו דאמר דוד לפני הקב"ה מחול לי על אותו עון אומר לו כבר התנבא שלמה בנה ואמר פן הבא אל אשת רעהו לא ינקה כל הנוגע בה כו'.

וכבר כתבנו לעיל שדואג ואחיתופל היו אומרים אפטר אדם ששבה את הכפשה והרג את הרועה יש לו תשובה אין ישועתה לו באלהים סלה. נתבאר מפל זה שעון זה דבת שבע היה חמור עד מאד עד שלא ניתן למחילה, וכבר כתבנו לעיל שטעמו של דוד שהיה רוצה להרוג לנבל מדין מורד במלכות הוא משום דהוה ס"ל דכיון דנמשח ע"י שמואל מאותה שעה היה לו דין מלך דהיה סבור דמשום דמלכות הוי דינו פדין משום דכהונה שבמשיחתו הדבר תלוי ואע"פ שעדין לא מלך מ"מ יש לו דין מלך וכמו שכתב מוהרימ"ט ז"ל, ואביגיל השיבה לו דזה אינו דגבי מלך אין הדבר תלוי במשיחה פי אם במלכות וכיון שפן כיון שהיה שאול קיים אין לו דין מלך וא"כ נבל אינו חייב מיתה מדין מורד במלכות והנה כפי סברת דוד דמשום דמלכות הוא פמשום דכהונה נמצא דאף בשעה שברח מפני אבשלום ואף שנצטרע אפתי יש לו דין מלך ולא היה מתפטר בשעירה פהדיוט כי אם בשעיר כדן מלך וכדתנן בהוריות פהן משיח שעבר ממשיחתו מביא פר כדן פהן משיח ואפי' נצטרע נמי יש לו דין פהן משיח וכמו שכתבנו לעיל וא"כ אף כשחזר למלכותו לא נתחדש לו שום דבר לומר שנמתחו לו כל עונותיו.

אף כפי סברת אביגיל שאמרה דלא דמי משום דמלכות למשום דכהונה ודוד לא היה לו דין מלך כיון שהיה שאול קיים נמצא דכשברח מפני אבשלום לא היה לו דין מלך וניטלה ממנו מלכותו ומשום הכי היה מתפטר בשעירה פהדיוט ואם פן כשחזר למלכותו נעשה מלך מחדש ומי שנעשה מלך מוחלין לו כל עונותיו וכדילפינן לה מדכתיב בן שנה שאול במלכו: וזהו פונת המאמר טובה הייתה אביגיל לדוד מפל קרבנות שבעולם שאילו עשה דוד אותו מעשה שחשב לעשות לנבל שהיה רוצה להרוג מפני מורד במלכות שהיה

סבור שדין משום דמלכות הוא פדין משום דכהונה ואם פן כ"ש דבזמן ברחו מפני אבשלום שהיה לו דין מלך, ואם פן פשאירע לו אותו מעשה דבת שבע אפילו היה מביא פל אילי נביות לא היה מתכפר לו שפך אומר שלמה פן הבא אל אשת רעהו לא ינקה ולא היה לו שום דבר להתלות בו שיתכפר לו אותו עון דבת שבע אף במה שהורתה לו אביגיל ואמרה שיש חילוק בין משום דמלכות למשום דכהונה ומש"ה נבל איננו חייב מיתה והודה דוד לדבריה וכשהיה בורח מפני אבשלום היה מתכפר בשעירה פהדיוט א"כ פשחזר למלכותו נמחל לו אותו עון דבת שבע פדין מי שמולך שמוחלין לו פל עונותיו: וע"פ האמור בענין אשה עיני לבאר מאמר הפונה קדים.

ויש לדקדק במ"ש דוד ולא עוד אלא בשעה שהם עוסקים בנגעים ואהלות פוסקים ממשנתם ואומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה, דמאי חידושא וכי בשביל שהיו עוסקים בנגעים לא יהיו מלעיגים עליו.

ואם הפונה לומר דאפי' בשעה שעוסקים בתורה פוסקים ממשנתם ומלעיגים הל"ל ולא עוד אלא אפי' בשעה שעוסקים בתורה ומאי איריא נגעים דנקט. אמנם מפלל האמור לעיל יאמר נא דה"פ, דאלו המלעיגים היו סבורים שדוד מעולם לא נסתלק ממלכות פיון שהוא משום בשמן המשחה ודין משום דמלכות שנה למשום דכהונה וא"כ לא נתכפר לו עון דבת שבע, אף דוד היה סבור שנסתלק ממלכותו בשעה שברח מאבשלום ומש"ה היה מתכפר בשעירה פהדיוט וכן נמי משום דנצטרע ששה חדשים על אותו עון פדאיתא בגמרא וקי"ל דנשיא שנצטרע עבר מנשיאותו ומביא שעירה פהדיוט וכמו שכתב הרמב"ם סוף הלכות שגגות יע"ש.

וכיון שפן פשחזר למלכותו נתכפר לו על אותו עון דבת שבע פדין מי שמולך שמתכפרין לו פל עונותיו. והנה חילוק זה דאיכא בין פהן משום למלך, דכהן משום אף שעבר מכהונתו עדין יש לו דין פהן משום ואילו מלך פיון שעבר מגדולתו אין לו דין מלך כי אם דין הדיוט ילפינו לה מדין נגעים.

הלא זה הדבר דאמרינו בפ"ג דהוריות ת"ר אשר נשיא יחטא פרט לחולה והקשו משום דהו"ל חולה אידחי ליה מנשיאותיה ומירצו אומר רב אבדימי בר חמא פרט לנשיא שנצטרע שנאמר נינגע ה' את המלך ויהי מצטרע עד יום מותו וישב בבית החפשיית, ופירש"י דנעשה חפשי מן המלכות וכהדיוט דמי ע"כ.

ובדף י"ב אמרינו התם בעי מיניה רבא מר"נ פהן משים שנצטרע מהו באלמנה א"ל הונא בריה דר"ן לר' פפא תנינא והוא אשה בבתוליה יקח אין לי אלא שעבר מחמת קריו עבר מחמת מומו מנין ת"ל והוא ופירש"י וכי נצטרע הו"ל כמום ואפ"ה אסור באלמנה ע"כ.

למדנו מפאן דכהן משים שעבר יש לו דין פהן ואילו מלך שעבר אין לו דין מלך: וזהו פונת דוד באמרו ולא עוד אלא אפי' בשעה שהם עוסקים בנגעים ורואים ההפרש שיש בין פהן משים למלך דמלך פיון שנצטרע עבר ממלכותו ויש לו דין הדיוט ומביא שעירה אפ"ה הם אומרים לי דוד הבא על אשת איש מיתתו במה, ואין להם הבנה פלל דכיון שאני נסתלקתי ממלכותי א"כ פשחזרתי למלך פבר נתכפרו לי פל עונותי כאמור, כי אל רחום ה' נושא עון ופשע ועושה חסד לאלפים לאוהביו ולשומרי מצותיו: דרף הרבים

דרוש שלשה עשר במדרש אמה החלות להראות את עבדה את גדלה ואת ידה המזקה, את גדלה זה המון: חביבין ישראל חפה יתירה נודעת להם הן אל כפיר לא ימאס, ובכמה מקומות זאת מצאנו שבה צבור גדול כבודו בכל מכל כל.

וגרסינו בפ"ק דר"ה (נ"ח י"ח) רב שמואל בר אבוןיא משמיה דרב מנן לגזר דין של צבור דאע"ג שנתחם נקרע שנתמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו, והקתיב דרשו ה' בהמצאו הנתם ביחיד הקא בצבור.

ויש לדקדק דא"כ ר"י דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין מה יענה בפסוק זה דקתיב דרשו ה' בהמצאו דמוכח מיניה דיש זמן שאינו עונה, והיינו נדאי לאחר גזר דין: וראיתי להרמב"ם ז"ל (פ"ב מהלכות תשובה דין ו') שכתב וז"ל.

אעפ"י שהתשובה והצעקה יפה לעולם, בעשרה ימים שבין ר"ה ויום הכפורים היא יפה ביותר ומתקבלת היא מיד שנתמר דרשו ה' בהמצאו, בד"א ביחיד אבל בצבור כל זמן שעושים תשובה וצועקין בלב שלם הם נענים שנתמר כה' אלהינו בכל קראנו אליו ע"כ.

והנה תחלת דברי הר"ם שכתב אעפ"י שהתשובה וכו' הם דברי ר' יצחק דאית ליה דאפי' גזר דין דיחיד נקרע ואפ"ה כתב שיש חילוק בין יחיד לצבור. ולפי פשטן של דברים לא מצינו חילוק בין יחיד לצבור אלא למ"ד דגזר דין דיחיד אינו נקרע, אבל למ"ד דאף גזר דין דיחיד נקרע לא מצינו חילוק בין יחיד לצבור: והנראה אצלי בדעת הר"ם הוא דס"ל דלמ"ד דגזר דין דיחיד אינו נקרע לדידה נדאי אינו מועיל שום דבר לאחר גזר דין, וכדאמרינו כמאן מצלינו אקצירי ואמריעי כר' יוסי.

ואמרינו תו הנתם (נ"ז י"ז) השב בינתים מוחלין לו, לא שב בינתים: אפי' הביא כל אילי נביות שבעולם אין מוחלין לו. אלמא דליכא שום תקנתא לאחר גזר דין.

ומיהו בעשרת ימי תשובה אפי' לאחר גזר דין נקרע, והיינו דאמרינו יחיד אימת, פלומר דיש זמן דיחיד יש לו דין צבור, ומדלא אמרו דרשו ה' בהמצאו מייירי קודם גז"ד משמע דס"ל דפשטיה דקרא מייירי דבזמן שהוא נמצא לעולם עונה.

ולכא למימר דליכא גז"ד כ"א ביום הכפורים שהרי כתב הרמב"ם (פ"ג מהלכות תשובה דין ג') דאיכא גזר דין בר"ה לרשעים גמורים, אלא נדאי דבימים הללו אף דאיכא גז"ד נקרע, והיינו דאמרינו השב בינתים מוחלין לו והיא מלתא פסיקתא בין דאיכא גזר דין בין דליכא, ולמ"ד דאף גז"ד דיחיד נקרע לעולם מ"מ מודה שיש חילוק בין יחיד לצבור וג"כ יש חילוק בין י' ימי תשובה לשאר הימים, והיינו דבי' ימי תשובה אף דאיכא גזר דין והוא יחיד התשובה היא יפה ביותר ומתקבלת מיד אבל בשאר הימים אינה כ"כ יפה.

והצבור יש להם כל הימים דין ימי תשובה. ומה שהכריחו לומר זה הוא מהכרח הפסוקים הם המדברים דרשו ה' בהמצאו וקתיב בכל קראנו אליו ופריה בגמ' אהא דאמרינו דגז"ד דצבור מיקרע ת"ש יורדי הים וגו' לומר לה צעקו קודם גז"ד נענין כו' ומשני הגי נמי פייחידים דמו.

והנראה דהמקשן עלה בדעתו דכיון דכל יורדי הים הן מתפללים חשיבי כצבור, ונחיי ליה לא פי אלא פייחידים דמו אף קשה ממ"ש התו' וז"ל והיא דשבת דר"י יש ליישב

כה"ג דדמי לרבים דהוא מצלי בהדל על כל חולים ע"כ, וא"כ כל יורדי היס נמי אמאי לא תשיבי כצבור וי"ל דשאני ההיא דאחד הנה מתפלל על כל החולים מש"ה תשיבי כצבור, וה"ה אם אחד מתפלל על כל יורדי היס תשיבי כצבור אף החולים או יורדי היס שכל אחד מתפלל על עצמו פניחדים דמו.

ודו': וראיתי בתוס' פ"ק דשבת (דף י"ב) אהא דאמרינן רבי יהודה אומר המקום ירחם עליה ועל חולי ישראל שהקשו בשם ר"ת מה מועלת תפלה לר' מאיר ור' יהודה כו', וכתבו בסוף דבריהם ולפי מאי דמשני התם אבע"א כדר' דא"ר יצחק יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין אתי הקא שפיר ע"כ.

ולא ידעתי פנונתם, דמי לא ידע בכל אלה דלפי האיבעית אימא ליכא קושיא כלל והקושיא אינה אלא לרב יוסף דאמר כמאן מצלינן האינדנא אקצירי ואמריעי כר' יוסי דמשמע דלר"מ ור' יהודה לא מהניא צלותא והקא מצינו דר"מ ור"י היו מתפללים על החולים, ודבריהם צריכים אצלי תלמוד ודוק: ויש להסתפק בהא דאמרינן דגזר דין דצבור נקרא וכו' למ"ד אף גזר דין דיחיד נקרא אם הוא דוקא מרעה לטובה אבל מטובה לרעה לעולם אינו נקרא או דלמא דכי היכי דנקרא מרעה לטובה ה"נ מטובה לרעה.

וראיתי בפ"ק דר"ה (דף י"ז) שהקשו מייתי עיני ה' אלהיה ביה עתים לטובה עתים לרעה כו' לטובה מיהא ליקרעיה לגזר דינייהו ולוסיף להו ומשני שאני התם דאפשר בהכי ומדלא פריה אלא לטובה מיהא ליקרעיה משמע דמהתלונה האחרת דהיינו לרעה לא קשיא ליה משום דלעולם מטובה לרעה אינו נקרא, ומיהו יש לדחות, דלעולם המקשה לא הנה מצי להקשות בכח פי אם מהתלונה לטובה דאילו מהתלונה האחרת היינו יכולים לדחות דמטובה לרעה לעולם אינו נקרא.

אבל כפי התירוצו שתייצו שאני התם דאפשר בהכי ליכא למשמע מידי, דלעולם אף מטובה לרעה נקרא ומאי דקאמר לפחות מהם אי אפשר שפכר נגזרה גזרה הוא משום דאפשר בהכי שמורידן שלא בזמן על הארץ שאינה צריכה, אבל לעולם היכא דאי אפשר בהכי אף מטובה לרעה נקרא.

ואפשר נמי דלפי המסקנא מטובה אל רעה לעולם אינו נקרא ומה שמורידן שלא בזמן הוא משום דאינו משנה הגזרה מפל וכל שהרי גשמים מרובים מוריד אלא שמורידן שלא בזמן דנדאי מלתא דפשיטא היא דכי היכי דלצבור כל היכא דאפשר שלא לשנות הגזרה מפל וכל אינה משתנית ה"נ ביחיד למ"ד דאף גזר דין דיחיד נקרא כל היכא דאפשר שלא לשנות הגזרה מפל וכל הגזרה במקומה עומדת, וכעת לא מצאתי בקירור לזה: עוד נראה שיש להכריח דאף למ"ד דגזר דין דיחיד אינו נקרא היינו דוקא לשנות הגזרה מפל וכל, אבל כל היכא דהגזרה במקומה עומדת אלא שמשתנית במקום למקום מועיל תפלה ליחיד אף שהדין הוא שגזר דין שלו אינו נקרא, ממ"ש התוספות (דף י"ו) ד"ה כמאן שהקשו לרבנן מי לא מצלינן ברפת השנים ותייצו ומה שמתפללין ברפת השנים היינו כדלקמן בפרקין שאם פסקו גשמים מועטים שירידם המקום בזמנם ע"כ.

והתוס' קיימי למ"ד גזר דין אינו נקרא ואפי הכי כתבו דתפלה מועלת להוריד גשמים בזמנם וזה פשוט ודוק. ולפי זה אין חילוק בין יחיד לצבור אלא היכא דצריה לשנות

הגזרה מפל וכל דבצבור נקרע ובניחיד אינו נקרע אבל היכא דאינו צריך לשנות הגזרה אין חלוק בין יחיד לציבור.

נדע דבפי"ד דשפת איתא א"ר יהודה אמר רב י"ב שעות הוי היום כו' שניה יושב ונדן את כל העולם, ויש לדקדק דבפ"ק דר"ה אמרינן כמאן מצלינן האינדנא אקצירי ואמריעי כמאן פרבי יוסי ע"כ, ואם פן סברת רב הלזו דבשנים יושב ונדן היא דוקא אליבא דר' יוסי וזה דוחק, ואולי רב סבר כר' יצחק דאמר יפה צעקה לאדם בין קודם גזר דין בין לאחר גזר דין ומה שישושב ונדן הוא במי שעושה תשובה לקרוע גזר דינו.

אי נמי דאפשר שאינו דן בשניה את היחיד אלא לרבים דגזר דין דרבים אליבא דכ"ע נקרע כמבואר בסוגיא דר"ה הגזפר: שוב ראיתי לרש"י פ"ק דע"ז שכתב ונ"ל שניה יושב ונדן כר' יוסי דאמר במס' ר"ה אדם גדון בכל יום דכתיב דבר יום ביומו ע"כ.

וקשה דאמאי לא אוקמה כר' יצחק וככ"ע פדכתיבנא ונראה דהדין עמו משום דבפ"ק דר"ה (דף י"ז) אמרינן א"ר יוסף כמאן מצלינן האינדנא אקצירי ואמריעי כמאן כר' יוסי ואבע"א לעולם פרבנו וכדן' יצחק דא"ר יצחק יפה צעקה כו'.

הרי מבואר דאפי' רבנו דאמרי דאדם נידון בר"ה מצו סברי כר' יצחק דאמר יפה צעקה אפי' לאחר גזר דין ואפ"ה לא קאמר דאדם נידון בכל יום משום דלעולם הדין הוא בר"ה וגזר דין הוא ביום הפפורים אלא שאם עשה תשובה גמורה מועיל לו אפילו אחר גזר דין.

ואם פן ההוא דפ"ק דע"ז דקאמר דבכל יום ויום דן בשניה לא מציינן לאוקמה אלא כר' יוסי דאמר אדם נידון בכל יום דלרבנו אף דנימא דסברי דיפה צעקה אפי' לאחר גזר דין מ"מ לא שייך למימר אליבניהו דאדם נידון בכל יום ונראה דהא דאפליגו בפ"ק דר"ה דר"א אומר דגזר דין דניחיד אינו נקרע ור' יצחק ס"ל דנקרע אינו תלוי כמחלוקת זה דרבנו ור' יוסי דרבנו אית להו דאדם נידון בר"ה ור' יוסי אית ליה דאדם נידון בכל יום: דרבנו מצו סברי כר' אלעזר וכסברת רב יוסף דאמר כמאן מצלינן אקצירי ואמריעי כר' יוסי דלא אשפח לה פתרי אלא כר' יוסי ומצו סברי כר' יצחק וכתירוצא דאי בעית אימא לעולם רבנו וכו' יצחק, ור' יוסי נמי מצו סבר כר' אלעזר שאם גזרו עליו בשניה שום דבר אינו נקרע ומצי סבר כר' יצחק דאפילו גזרו עליו איזה דבר בשניה נקרע: וראיתי להרב מהר"ש יפה בפ"ק דר"ה (סי' ו') אהא דאמרינן התם ר' יצחק רבה בשם רבימלך וצבור גדונין בכל יום, שכתב ונ"ל, מלך וצבור ס"ל דאדם אינו גדון אלא בר"ה ומ"מ מלך וצבור לחשיבותם גדונים בכל יום, ונ"מ דאי זכו בכל יום תתהפף גזרתם מה שאין פן ביחידים שנגזר דינם בר"ה ואחר שנתחם אין להשיב, ומאי דמצלינן השתא אקצירי ואמריעי הא אמרינן דהוי דוקא כר' יוסי ואע"ג דאמרינן ואי בעית אימא לעולם פרבנו וכו' יצחק אפטר דרבי לא ס"ל הכי עכ"ל.

משמע דס"ל דרבי לא מצו סבר כר' יצחק, דאי ס"ל כר' יצחק מאי איריא מלך וצבור אפי' יחיד נמי אלא ודאי דלא ס"ל כר' יצחק. ולא ידעתי איך יתכן לומר דבר זה דלר' יצחק אדם נידון בכל יום והא בהדיא אמרינן לעולם פרבנו וכו' יצחק ונהביאו הרב ז"ל, הרי דאף רבנו דס"ל דאדם נידון בר"ה מצו סברי כר' יצחק דאית ליה יפה צעקה, ולכן

דברי הרב ז"ל צריכין תלמוד: ודע שלפי מאי דאמרינן בירושלמי דמלך וצבור גדונים בכל יום והכי איתא נמי בגמרא דידן פ"ב דסנהדרין, דמשמע דאף דיחיד גדון בר"ה מלך וצבור שאני שנשתנו לעילויא שנידונים בכל יום.

ולפי זה קשיא לי על דברי רש"י בפ"ק דע"ז הנזכר דאוקי דברי רב דאמר בשניה יושב ודן כר' יצחק ואמאי לא אוקמא במלך וצבור דלכ"ע גדונים בכל יום: עוד מציינו מעלת הצבור פי רבה היא העולה למעלה.

והענין הוא דאמרינן בפ"ז דיומא אין נשאלין באורים ותומים להדיוט אלא למלך ולב"ד ולמי שצורך הצבור בו. ואמרינן בגמ' מה"מ א"ר אבהו אמר קרא ולפני אלעזר הפהו יעמוד ושאל לו וגו', הוא זה מלך, וכל בני ישראל אתו זה משום מלחמה ע"כ.

ולפיא למימר דדוקא משום מלחמה הוא דישאל באורים ותומים אבל מי שאינו משום מלחמה אף שצורך הצבור בו אינו נשאלין באורים ותומים. דהא במתני' תנן למלך ולב"ד ולמי שצורך הצבור בו.

ואף שברייטא לא נקט אלא משום מלחמה מ"מ נראה דלאו דוקא, שהרי במתני' נקט בהדיא ולמי שצורך הצבור בו דהוא כולל כל מי שצורך הצבור בו. וליפא למימר דברייטא מפרשה למתני' דקתני ולמי שצורך הצבור בו דהיינו משום מלחמה ולומר דדוקא משום מלחמה אבל מי שאינו משום מלחמה אף שצורך הצבור בו אין נשאלין.

שהרי כתב הרמב"ם ז"ל סוף הלכות פלי מקדש. וז"ל וכל בני ישראל אתו זה משום מלחמה או מי שצורך הצבור בו ע"כ הרי דס"ל דלאו דוקא משום מלחמה אלא כל מי שצורך הצבור בו נשאלין לו ומקרא דוכל בני ישראל אתו נפקי כולהו.

ובהדיא אמרי' באגדת שמואל הביאו הרב פלי יקר וז"ל לא נטרד דואג מן העולם עד שהמרה בסנהדרין בשעה שאמר דואג וישאל לו בה' שעשאו מלך לפי שאין נשאלין אלא למלך, אמרו אבנר ועמשא תנן פשם שנשאלין למלך כה' נשאלין למי שצורך הצבור בו א"ל דואג אין נשאלין אלא למלך א"ל שאול לכו לסנהדרין אמרו לו הסנהדרין פשם שנשאלין למלך כה' נשאלין למי שצורך הצבור בו ואמרו לו לשאול כה' אמרו הסנהדרין באותה שעה המרה דואג בסנהדרין ואמר אין נשאלין אלא למלך, מיז א"ל שאול צא ופגע בכהני ה' ע"כ, ואפשר דהרמב"ם הוציא דין זה מאגדה זו, זאת אומרת דסנהדרין אמרו דכדין עשה אחימלך במה שנשאלין לדוד באורים ותומים לפי שהיה צורך הצבור בו וזהו שהשיב אחימלך לשאול היום החלונתי לשאול לו באלהים ופירש"י בתמיהא זה ימים רבים שצורך הצבור בו שמינוהו מוציא ומביא את ישראל ומאז אני שואל לו באלהים.

ולא ידעתי מה תשובה היא זו של אחימלך, שאם שאול האשימו בשביל ששמע שפעם אחת שאל לו באורים ותומים מה השיב לו אחימלך שזה ימים רבים ששואל לו. אף עם האמור אתי שפיר, שכונת אחימלך היא לומר לשאול שאין לו דין מורד במלכות במה ששאל לו באורים ותומים לפי שהוא לא שאל לו מדין מלך אלא מה ששאלתי לו הוא מזמן רב שראיתי שצורך הצבור בו ומינוהו עליהם להיות מוציא ומביא את ישראל

והדין הוא שמי שצורך הצבור בו נשאל באורים ותומים: וכזה נבין פונת אביגיל באומרה ויהי פי יעשה ה' לאדוני ככל אשר דבר וגו'.

וכבר כתבנו יישוב להמשך הפסוקים של ויפוח אביגיל עם דוד לעיל (בדרך המלה בדרוש ב') יעיש. אף על פי דרכנו נאמר פונה אחרת בפסוק זה.

ונחקור חקירה אחת באותהאגדה דלעיל שנחלק דואג עם הסנהדרין למען דעת במאי פליגי, שהרי דואג מן הסנהדרין היה ואביר הרועים קראו הכתוב: ונראה דמחלוקת דואג עם הסנהדרין היה באותה שכתבנו לעיל דאמרין בגמ' מה"מ אמר ר' אבהו דאמר קרא ולפני אלעזר הפהן יעמוד וגו' הוא זה מלה, וכל בני ישראל אתו זה משום מלחמה, וכל העדה זו סנהדרין.

והקשו החידושים דלמלה למה לי קרא תיפוק ליה דבהדיא פתיב קח את יהושע בן נון וגו' ולפני אלעזר הפהן יעמוד ושאל לו במשפט האורים לפני ה' הרי בהדיא דנשאלין למלה וא"כ למה לי רבויא דהוא לאתויי מלה.

והמגדיל התימה הוא רש"י ז"ל שכתב הוא זה מלה דהא ביהושע משמע קרא. והדבר קשה דכיון לא למדנו דהוא זה יהושע אלא משום דמשמע קרא ביהושע א"כ כיון דביהושע פתיב בהדיא ולפני אלעזר הפהן יעמוד ושאל לו תו למה לי קרא דהוא ותירץ דמיהושע ליפא למיגמר לסתם מלה, דהו"א שאני התם דאיצטריך לשאול באורים ותומים משום חלוקת הארץ שהיתה על פי אורים ותומים וכמבואר בגמ', וכן נמי פיבשה של א"י היתה ע"י אורים ותומים ומש"ה נשאל יהושע באורים ותומים אבל בשאר מלה אימא דאינו נשאל קמ"ל יתורא דהוא לרבות סתם מלה שיהא נשאל באורים.

ומ"ש רש"י הוא זה מלה דהא ביהושע משמע קרא ה"ק דמנ"ל דהוא זה מלה דבשלמא וכל בני ישראל אתו דאמרין זה משום מלחמה היינו משום דאמרין דפירוש הכתוב הוא מי שפל בני ישראל אתו לצאת למלחמה אחריו וכן וכל העדה זו סנהדרין היינו כדאמרין ואם כל עדת בני ישראל ישגו זו סנהדרין אבל במלת הוא אין בה שום רמז לומר דבמלה משמע קרא.

לזה בא רש"י ז"ל ותיקו הענין ואמר דהא ביהושע משמע קרא וע"כ הוא קאי ליהושע ואם אינו ענין ליהושע דהא בפירוש פתיב ולפני אלעזר הפהן יעמוד ושאל לו באורים תגהו ענין לסתם מלה דומיא דיהושע דביה משמע קרא.

והנה כל מה שלמדנו דנשאלין למי שצורך הצבור בו הוא משום דדרשינן יתורא דהוא לרבות סתם מלה ואימר לן תרי רבויי חד דנפל בני ישראל אתו וחד דנפל העדה ושדינן חד רבויא למי שצורך הצבור בו ואידך לב"ד.

אבל אם לא דרשינן הוא ואית לן תרי רבויי לבד לא מרבינן מי שצורך הצבור בו ודרשינן וכל ישראל אתו לרבות סתם מלה דלא גמרין ליה ממאי דכתיב קרא גפי יהושע ולפני אלעזר הפהן יעמוד ושאל לו משום דאיפא למימר דשאני יהושע דנשאל משום כפישתה של א"י ונחלוקתה אבל שאר מלכים אימא לא מש"ה אצטריך קרא דוכל בני ישראל אתו לרבות סתם מלה דהיינו כפשוטו מי שפל ישראל אתו.

וְכָל הָעֵדָה דְרָשִׁינָן לִיה לְסִנְהֶדְרִין וְכִמּו שְׁדָרְשׁוּ וְאִם כָּל עֵדֵת יִשְׂרָאֵל יִשְׁגּוּ אֵלּוּ סִנְהֶדְרִין, אֲבָל מִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ לֹא גִתְרָבָה מִן הַכְּתוּב, וְאִ"כ מִנ"ל דְּנִשְׁאַלִים לְמִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ.

וְהִנֵּה אֵיפָא תָנָא דְלֹא דְרִישׁ בְּעֵלְמָא יְתוּרָא דְהוּא, וְדוּאָג: הֵכִי הָנָה ס"ל דְלֹא דְרָשִׁינָן יְתוּרָא דְהוּא לְרַבּוֹת וְאִ"כ אֵינִיפֵר לָן תְּרִי רַבּוּיִי וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתוּ וְכָל הָעֵדָה וְשְׁדִינָן חֲדָא לְרַבּוֹת סְתָם מְלָה וְאִידָה לְרַבּוֹת סִנְהֶדְרִין, אֲבָל אֲנָן קו"ל אֵלֵיבָא דְהִלְכְתָא דְדְרָשִׁינָן הוּא כְּדֵאִיתָא בְּכִמָּה דְּוֹכְתִי וְאִ"כ מְרִיבּוּיָא דְהוּא מְרַבִּינָן סְתָם מְלָה וְאֵינִיפֵר לָן תְּרִי רַבּוּיִי וְשְׁדִינָן חֲדָא לְמִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ וְחֲדָא שְׁדִינָן לִיה לְסִנְהֶדְרִין.

הַפְּלֵל הָעוֹלָה שְׁדוּאָג, לֹא הָנָה דְרִישׁ יְתוּרָא דְהוּא וּמִש"ה הָנָה ס"ל דְּאִין נִשְׁאַלִין לְמִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ וְדוּד וְהִסְנֶהְדְרִין דְרָשִׁי יְתוּרָא דְהוּא וּמִשׁוּם הֵכִי ס"ל דְּנִשְׁאַלִין לְמִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ: וּבְזֵה יוֹבֵן מֵאֵי דְאֵמְרִינָן בְּפִרְק חֵלְק א"ר יִצְחָק מֵאֵי דְכְתִיב מֵה תִתְהַלֵּל בְּרַעַה הַגְּבוּר חֶסֶד אֵל כָּל הַיּוֹם, אֲמַר לִיה הַקַּב"ה לְדוּאָג לֹא גְבוּר בְּתוֹרָה אֲתָה מֵה תִתְהַלֵּל בְּרַעַה לֹא חֶסֶד אֵל נְטוּי עָלֶיךָ כָּל הַיּוֹם ע"כ.

וּפִירִש"י ז"ל וְהִלָּא גְבוּר אֲתָה בְּתוֹרָה לְמָה תִתְהַלֵּל לְסִפְר לְשׁוֹן רַעַה עַל דְּוּד, לֹא חֶסֶד תוֹרָה עָלֶיךָ לֹא חֶכְם בְּתוֹרָה אֲתָה דְכְתִיב וְתוֹרַת חֶסֶד עַל לְשׁוֹנָה ע"כ. וְיֵשׁ לְדַקְדָּק דְלִמְאֵי אֲצֻטְרִיף לְהַקַּב"ה לְשִׁבּוּחֵי לְדוּאָג שְׁהִיָּה גְבוּר בְּתוֹרָה וְשְׁהִיָּה חֶכְם בְּתוֹרָה לְמָה שְׁרוּצָה לְהֵאָשִׁימוּ בְמָה שְׁסִיפֵר לְשׁוֹן הָרַע עַל דְּוּד, אִף שְׁדוּאָג הִיָּה עִם הָאֲרִץ רֵאֵוִי לְהֵאָשִׁימוּ עַל עֲבִירָה הַלְזוּ דְלְשׁוֹן הָרַע שְׁהִיָּה מִן הַמְּצוֹת הַמְּנוּשָׁכּוֹת.

וְעוּד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּאוּמְרוּמָה תִתְהַלֵּל בְּרַעַה מָה הִיָּה זֶה הַהִלּוּל שֶׁל דוּאָג. וְעוּד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּמַלְת רַעַה מֵה הִיא הַפְּנוּגָה, וְרִש"י פִּירֵשׁ שֶׁהוּא לְשׁוֹן רַעַה עַל דְּוּד.

אִף עִם מֵה שְׁכַתְבְּנוּ נִרְאָה דִּיּוּבֵן הַכֹּל. וְהִנֵּה הַתְּחַלַּת הַפְּסוּק כִּף הִיא בְּבוֹא דוּאָג הָאֲדוּמִי וְיִגֵּד לְשִׁאוּל וְיֵאמֵר לוֹ בָּא דוּד אֵל בֵּית אַחִימֶלֶךְ מֵה תִתְהַלֵּל בְּרַעַה הַגְּבוּר וְגו' וְדָבָר דְּדוּע הוּא שְׁדוּאָג הִיָּה שׁוֹנָאוּ שֶׁל דוּד.

וְהִנֵּה כְּבָר נִתְבָּאָר שְׁדוּאָג כָּל מְגַמְתּוּ שְׁאֵמֵר לְשִׁאוּל בָּא דוּד אֵל בֵּית אַחִימֶלֶךְ הוּא לוֹמֵר שֶׁהוּא מוֹרֵד בְּמַלְכוּת מִשׁוּם דְּאִית לִיה דְּאִין נִשְׁאַלִין אֵלָא לְמֶלֶךְ וְלֹא לְמִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ וְכִמּו שְׁכַתְבְּנוּ לְעֵיל מְדַבְרֵי רז"ל וְעֵיקָר הַתְּכַלִּית הִיָּה שְׁיִהִיָּה אַחִימֶלֶךְ נְעַנְשׁ ע"י דוּד מִשׁוּם דְּכָל מִי שְׁחִבְרוּ נְעַנְשׁ עַל יְדוּ אִיקָרֵי רַע וְאִין מְכַנִּיִסִין אוֹתוֹ בְּמַחִיצָתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה וְכִמּו שְׁנִתְבָּאָר כָּל זֶה לְעֵיל בְּדִרְהַ הַמְּלָךְ בְּאוּרָה: וְזֵהוּ הַפְּנוּגָה בְּבוֹא דוּאָג וְיִגֵּד לְשִׁאוּל בָּא דוּד אֵל בֵּית אַחִימֶלֶךְ מֵה תִתְהַלֵּל בְּרַעַה, כְּלוּמֵר שְׁאֲתָה מִתְהַלֵּל שְׁהִשְׁגַּת כָּל מְבֻקְשָׁה לְהַסֵּב תֵּאָר זֶה דְרַעַה עַל דְּוּד לוֹמֵר מֵאֲחַר דְּאִין נִשְׁאַלִין לְמִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ נִמְצָא דְאַחִימֶלֶךְ נְעַנְשׁ ע"י דוּד וְנִמְצָא דְדוּד נִקְרָא רַע, לֹא גְבוּר בְּתוֹרָה אֲתָה וְלֹא חֶכְם בְּתוֹרָה אֲתָה, כְּלוּמֵר אִם הִיָּיתָ כְּאֲחַד הָאֲדָם הִיָּיתִי אוֹמֵר דְלִמָּא סְבַרְת דְלֹא דְרָשִׁינָן יְתוּרָא דְהוּא וְאִ"כ אֵינִיפֵר לָן תְּרִי רַבּוּיִי דְהִיָּיְנוּ וְכָל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲתוּ וְכָל הָעֵדָה וְשְׁדִינָן חֲדָא לְרַבּוֹת סְתָם מְלָה וְאִידָה לְרַבּוֹת סִנְהֶדְרִין אֲבָל מִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ לִית לָן קְרָא דְנִשְׁאַלִין לוֹ, אֲבָל מֵאֲחַר שְׁגְבוּר בְּתוֹרָה אֲתָה וְיִדְעַת דְּדְרָשִׁינָן יְתוּרָא דְהוּא א"כ מִיְתוּרָא דְהוּא מְרַבִּינָן סְתָם מְלָה וְאֵינִיפֵר לָן תְּרִי רַבּוּיִי וְע"כ שְׁדִינָן חֲדָא לְמִי שְׁצִוְרָה הַצָּבוּר בּוֹ וְאִידָה לְסִנְהֶדְרִין וְאִ"כ

מה תתהלל ברעה דאדרבה דוד פדין עשה שהרי נשאלין למי שצנרף הצבור בו ואם פן לא נענש אחימלך ע"י דוד כלפי שדוד פדין עשה במה שנשאל באורים ואדרבה דואג הוא שנקרא רע שנענש אחימלך על ידו במה שהורה שלא פדין שאין נשאלין למי שצנרף הצבור בו.

והיינו דאמרינן התם בפרק חלק א"ר אמרי אין תורתו של דואג אלא משפחה ולחויז שגאמר ותשא בריתי עלי פיך ע"כ, ופירש"י עלי פיך ולא בלב שנה שהיה דורש שאין נשאלין למי שצנרף הצבור בו לא היה כי אם משפחה ולחויז אבל בלבו היה יודע האמת דנשאלין למי שצנרף הצבור בו שהרי גבור בתורה היה וידע דדרשינן הוא לרבות סתם מלך ואייתר לו תרי רבויי חד לרבות דנשאלין למי שצנרף הצבור בו ואיך דנשאלין לסנהדרין.

הכלל העולה דדואג היה אומר דלא דרשינן תורא דהוא ודוד והסנהדרין ס"ל דדרשינן תורא דהוא: ובזה יתיישב מאי דאמרינן במדרש שמואל, דוד אשכחיה לאחימלך שהיה עושה לחם הפנים בשבת אמר ליה דוד ביום השבת יערכנו עריכתו בשבת ואין מעשהו בשבת, אמר לו אחימלך פך למדנו דואג דמעשהו דוחה את השבת, אמר לו דוד פך מקונבלי עריכתו בשבת ואין מעשהו דוחה את השבת ע"כ: ויש לדקדק במאמר זה טובא, שהרי באותה שעה שבא דוד אצל אחימלך מסופן היה שאחזו בולמוס שהרי אכל מלחם הפנים שאסור לזרים וכדכתיב בקרא להדיא והכי איתא בפ"א דמנחות (דף צ"ו) וא"כ בשעת טירוף הדעת כזאת שאחזו בולמוס מה לו לדוד להורות.

את העם את המעשה אשר יעשו. ועל דרך הפשט אפשר היה לומר שדוד עיקר פונתו היתה לשאול באורים ותומים לידע את הדרך אשר ילך בה, וחסש מאחימלך אולי יהיה סבור פסקרת דואג שאין נשאלין אלא למלך ולא למי שצנרף הצבור בו שהרי ראינו שאחימלך מתורתו של דואג היה יונק, שפך אמר פך למדנו דואג דמעשהו.

דוחה את השבת ואם בשעת מעשה היה אומר דוד לאחימלך שהדין הוא דנשאלין למי שצנרף הצבור בו לא ישמע אליו אחימלך דקי"ל תלמיד חכם שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו, וכדאיתא בפרק הערל (דף ע"ז).

וכל זה הוא דוקא במלתא שנוגע בדבר וכמו שכתבו שם התוספות וא"כ דוד לא היו שומעין לו בשעת מעשה במה שאומר דנשאלין למי שצנרף הצבור בו. לכן רצה לומר אצל דין זה דנשאלין למי שצנרף הצבור בו הוראה אחרת דעריכתו בשבת ואין מעשהו דוחה את השבת דבזה לא היה נוגע בדבר, וכיון דקאמר מלתא אחריתי בהדי הך מלתא שהוא נוגע בדבר מהימן בכל, וכדאמרינן בפרק נושאים על האנוסה (דף צ"ח) על גר אחד שנשא אשת אחיו מאמו ואמרו לו מי הרשף ואמר על ספסל זה ישב ר' עקיבא ואמר שני דברים גר נושא אשת אחיו מאמו ואמר ויהי דבר ה' אל יונה שנית כו', והקשו ומי מהימן והא אמר רב פל ת"ח שמורה הלכה ובא אם קודם מעשה אמרה שומעין לו ואם לאו אין שומעין לו ותירצו שאני הכא דקאמר מעשה אחריןא בהדה ע"כ.

ופירש רש"י שאני הכא דקאמר מלתא דיונה בן אמתי בהדה ומגו דמהימן אהא מהימן גמי אהא, דניפריים דברי אמת דביחד קבלן ע"כ. ואף לפי דרכנו נאמר באופן אחר ונחקור

עוד במחלוקת זו דרוד ודואג שנתלקו במעשה דלחם הפנים שדוד סבור שאין מעשה לחם הפנים דוחה את השבת ודואג סבור שמעשה לחם הפנים דוחה את השבת במה היתה עיקר מחלוקתם: ונראה דזה יובן עם מאי דתנו בפרק שתי הלחם, אחת שתי הלחם ואחת לחם הפנים לישתן ועריכתו בחוץ ואפייתו בפנים ואינן דוחות את השבת ר' יהודה אומר כל מעשיהם בפנים ע"כ.

והנה בדברי הרמב"ם בדינים אלו יש לנו אריכות דברים והדברים עתיקים. אף בירורו של דברים כה הוא דאי עשיית לחם הפנים היתה בכלי שרת ונתקדש הלחם אליבא דכ"ע דוחה את השבת משום דאי עביד להו מערב שבת איפסיל בלינה מאחר שנתקדש בכלי, וכמו שהקשו בגמרא דאי תנור מקדש על כרחין דוחה את השבת דאי לא איפסיל בלינה וכל זה הוא פשוט.

וכבר הסכימו האחרונים ז"ל הרב בעל לחם משנה והרב בעל ברפת הגבוח ז"ל דהרמב"ם ס"ל דתנור של קודש בחול הנה ולא הנה מקדש, ובפ"ט דזבחים (דף פ"ח) תנו דכלי שרת אינם מקדשים אלא בקודש ע"כ, ופירש"י בקודש בעזרה ע"כ.

והנה אליבא דת"ק דאית ליה דלישתן ועריכתו בחוץ נמצא דלא נתקדשו בכלי כיון שכל מעשיהם בחוץ, ומש"ה אינם דוחים את השבת משום דאינם נפסלים בלינה דכיון דמעשיהם בחוץ לא נתקדשו ואי משום האפיה שהיתה בפנים הא אמרינן דתנור של קודש בחול הנה ואינו מקדש, ור' יהודה אית ליה דכל מעשיהם בפנים ומש"ה אית ליה שדוחה את השבת, דאף דנימא דתנור אינו מקדש מ"מ פבר נתקדש בכלי מאחר שמעשיהם בפנים, וכיון שכן אי עביד ליה מאתמול איפסיל בלינה ומש"ה דוחה את השבת, ובתורת פהנים בפרשת אמור גבי לחם הפנים אמרינן והיתה לאהרו וילבנו ואכלוהו במקום קדוש מלמד שאכלתה במקום קדוש מנין אפייתה במקום קדוש ת"ל והיתה יכול אף לישתה ועריכתה במקום קדוש ת"ל הוא, רבי יהודה אומר כל מעשיהם בפנים ע"כ.

נמצינו למדין דת"ק דרש הוא וממעט לישא ועריכה שאינה בפנים אלא בחוץ, וכיון שהלישה והעריכה היתה בחוץ על כרחין שמידידת העשרון גמי היתה בחוץ שאם המדידה היתה בפנים הרי נתקדש הלחם בעשרון שהרי פסק הרמב"ם (בפ"א מהלכות פלי המקדש) שכל מדות היבש נתקדשו וא"כ אף מוציאים אותם לחוץ דמגניא מלתא וכמו שפכתבו התוס' או משום פיסול יוצא וכמו שפירש"י אלא נדאי שהמדידה היתה בחוץ ואין העשרון מקדש דאין כלי שרת מקדשים אלא בפנים תוף העזרה וכן כל מעשיהם היו בחוץ דהיינו לישא ועריכה ומש"ה אינם דוחים את השבת שאינם נפסלים בלינה ורבי יהודה לא דרש הוא וס"ל דכל מעשיהם בפנים וא"כ גם המדידה היתה בפנים ונתקדש בפלי דהיינו העשרון ועוד שגם הפלי שהיו לשים בו הנה מכלי שרת ומקדש וכמו שהכריח זה מרן (בפרק י"ג מהל' מעשה הקרבנות דין ו') יע"ש, וכיון שנתקדש בפנים פשיטא שדוחה את השבת דאי לא איפסיל בלינה וכמו שכתבנו.

הכלל העולה דמאן דאית ליה דאין מעשה לחם הפנים דוחה את השבת דרש הוא ומאן דאית ליה דמעשה דלחם הפנים דוחה את השבת לא דריש הוא: ובזה נבא לכונת המאמר, דרוד המלה כל מגמתו לא היתה פי אם לשאול באורים ותומים לידע את הדרך אשר ילך

בה לפי שהיה נרדף מפני שאול, ונדוד חשש אולי אחימלך לא ישאל לו באורים דאפשר דאזיל בשיטת דואג דלא דריש הוא וא"כ לית לן קרא לרבנות מי שצנרף הצבור בו שיהיה נשאל באורים ואף אם יאמר דוד בשעת מעשה שפך הוא הדין דדרשינן הוא וא"כ נשאלין למי שצנרף הצבור בו אפשר שלא ישמע אליו אחימלך ויאמר דלא דרשינן הוא שהרי דוד המלך נוגע בדבר הנה בהם מלתא לומר דדרשינן הוא ומרבינן למי שצנרף הצבור בו לשאלת אורים ותומים וקי"ל דכל ת"ח שנוגע בדבר ואמר הלכה אם בשעת מעשה אמרה אין שומעין לו וכמו שכתבנו לעיל, ולפיכך כשראה דוד את אחימלך שהיה עושה לחם הפנים בשבת לפי שהיה סבור דמעשה לחם הפנים דוחה את השבת ועל כרחין טעמו הוא דס"ל דכל מעשה לחם הפנים אף לישתו ועריכתו הנה בפנים דלא דרש הוא וכסברת ר' יהודה, ומש"ה הנה ס"ל שדוחה את השבת דמאחר שנתקדש בכלי שרת אי עביד להו מערב שבת איפסיל בלינה, אמר לו דוד עריכתו בשבת ואין מעשהו בשבת והטעם משום דדרשינן הוא ואמרינן דלישתו ועריכתו הנה בחוץ ולא נתקדש העשרון משום שאין כלי שרת מקדשים אלא בעזרה ומש"ה אינו דוחה את השבת.

וכשאמר לו אחימלך כה למדנו דואג דמעשה דלחם הפנים דוחה את השבת ודואג אזיל לשיטתיה דלא דריש הוא וכמו שכתבנו למעלה וכיון דלא דריש הוא נמצא דכל מעשה דלחם הפנים הנה בפנים ומש"ה אית ליה שדוחה את השבת דאי לא איפסיל בלינה.

אז אמר לו דוד כה מקובלני שאין מעשה דלחם הפנים דוחה את השבת והטעם משום דדרשינן הוא וכל מעשה דלחם הפנים הנה בחוץ וא"כ כשפא אח"כ לשאל באורים הוכרח אחימלך לשאול לו לפי שכבר הורה דוד הלכה למעשה במלתא שאינו נוגע בדבר דדרשינן הוא וא"כ כיון דדרשינן הוא על כרחין מרבינן דנשאלין למי שצנרף הצבור בו וכמו שכתבנו.

באופן שכל מגמתו של דוד בויכוח זה לא הנה כי אם לתכלית זה להשאל באורים ותומים: ועם זה יובן מאמר הפתוב ויאמר אליו שאול למה קשרתם עלי אתה וכן ישי בתתך לו לחם וחרב ושאל לו באלהים ע"כ.

ויש לדקדק דבשלמא קושית ושאל לו באלהים ניחא דהיינו עשית אותו מלך דהוא ס"ל דאין נשאלין כי אם למלך וגם קושית נתינת החרב ניחא דאפשר שקושיתו היתה לפי שהיתה חרב גלית שהיתה באהל מועד פדכתיב הנה היא לוטה בשמלה אחרי האפוד וכתבו המפרשים שהניחו אותה באהל לזכרון הנס.

ואפשר שהאשימו למה נתן אותה לדוד מאחר שהוא הנה רוצה שתהיה שם לעולם לזכרון הנס, ואפשר ג"כ שחשש שאול שדוד רצה לקחת זאת החרב להתפאר בה כלומר שעשה התשועה הגדולה בישראל שהרג את גלית ובלשביל זה לו תאנות המלוכה, אף במה שהאשימו במה שנתן לו לחם לא ידעתי מאי קשיא לו וכי משום דדוד הנה מורד במלכות והנה מסוכן שאחזו בןלמוס וכדאיתא בגמרא יניחוהו למות ברעב זו לא שמענו, דאף שרשות למלך להרוג למי שמרד בו פשיטא שאין רשות לאחר להרגו מאחר דקי"ל שאם רצה המלך שלא להרגו הרשות בידו וכדכתב.

הַרְמַב"ם ז"ל בְּהִלְכוֹת מְלָכִים: וּמַעוֹלָם תִּמְהַנּוּ עַל מַאֲמָרָם ז"ל בְּסוּף פֶּרֶק נִגְמַר הַדִּין דְּאִתְיָה לְיוֹאֵב וְדִינְיָה כּו' אָמַר לִיה נִזְיֵל אַבְנָר אַמְאֵי קַטְלִיתָהּ לְעַמְשָׂא, אָמַר לִיה עַמְשָׂא מוֹרֵד בְּמַלְכוּת הָהָה דְּכַתִּיב וַיֹּאמֶר לְעַמְשָׂא הַזֶּעַק לִי אֵת אִישׁ יְהוּדָה שְׁלִשֵׁת יָמִים וּגּו' וְכַתִּיב וַיִּלְךָ עַמְשָׂא לְהַזְעִיק אֶת יְהוּדָה וַיּוֹחֵר מִן הַמוֹעֵד וּגּו', דְּמָה טַעֲנָה הִיא זֹו דְּהֵן לּוּ יְהִי דְעַמְשָׂא הָיָה מוֹרֵד בְּמַלְכוּת מ"מ מִי הַתִּיר לּוּ לְיוֹאֵב לְהַרְגוּ שְׁהָרִי שְׁלֵא בְּרִשׁוֹת דְּוֹד הַרְגּוּ וְכַדְכַתִּיב וְגַם אִתָּה יִדְעַתְּ אֵת אֲשֶׁר עָשָׂה לִי יוֹאֵב בֶּן צְרוּיָה אֲשֶׁר עָשָׂה לְשָׁנֵי שְׁרֵי צְבָאוֹת יִשְׂרָאֵל לְאַבְנָר בֶּן נָר וְלְעַמְשָׂא בֶן יִתָר וּגּו', הָרִי שְׁהָרִיגַת עַמְשָׂא הָיְתָה שְׁלֵא בְּרִשׁוֹת דְּוֹד וּא"כ מָה הַתְּנַצֵּל יוֹאֵב בְּהָרִיגַת עַמְשָׂא בְּאוּמְרוֹ שְׁהָיָה מוֹרֵד בְּמַלְכוּת.

וְלֹא דִי לְנוּ זֶה הַצֶּעַר אֱלֵא דְבַגְמָרָא אַמְרִינָן שְׁהַשִּׁיבּוּ לְיוֹאֵב דְעַמְשָׂא לֹא הָיָה מוֹרֵד בְּמַלְכוּת מִשׁוּם דְּאָכְנוּ וְרַקִּין דְּרִשׁ כּו' דְּמָה לָהֶם בְּטַעֲנָה זֹו דְּהֵן לּוּ יְהִי דְעַמְשָׂא טַעָה בְּדִין וְהָיָה מוֹרֵד בְּמַלְכוּת מִי הַתִּיר לּוּ לְיוֹאֵב לְהַתְעַבֵּר עַל רִיב לֹא לּוּ וְלַהֲרוֹג אֵת עַמְשָׂא.

וַיֵּשׁ בְּזָה אַרְיִכוֹת דְּבָרִים. אִף הַדִּין דִּין אֲמַת שְׁאָר מִי שְׁהוּא מוֹרֵד בְּמַלְכוּת לֹא הוֹתֵר לְשׁוּם אָדָם לְהוֹרְגוּ.

וּא"כ חֲזַרְנוּ לְמָה שְׁדַקְדַּקְנוּ דְּמָה הָיָה זֶה הָאֲשֶׁם שְׁהַאֲשִׁימוּ שְׁאוּל לְאַחִימֶלֶךְ בְּמָה שְׁנָתָן לְחֵם לְדוֹד מֵאַחַר שְׁהָיָה דְוֹד מְסוּפָן שְׁאַחְזוּ בְּוֹלְמוֹס: אִף נִרְאָה דְּזָה יוֹבֵן עִם מֵאֵי דְתַנּוּ בַפ"ב דְּמַעִילָה לְחֵם הַפְּנִים מוֹעֲלִין בּוּ מִשְׁהוֹקְדֵשׁ קָרַם בְּתַנּוּר הַוּכָשֶׁר לְיִפְסַל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמַחְסוֹר פְּפוּרִים וּלְהַסְדִּירוּ ע"ג הַשְּׁלֶחָן.

וְגַבֵּי שְׁאָר מְנַחֹת תַּנּוּ מְנַחֹת מוֹעֲלִין בְּהֵן מִשְׁהוֹקְדֵשׁוּ קְדָשׁוּ בְּכָלִי הַוּכָשֶׁרוּ לְיִפְסַל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמַחְסוֹר פְּפוּרִים ע"כ. וְהַטַּעַם שְׁיֵשׁ חִילּוּק בֵּין מְנַחֹת לְחֵם הַפְּנִים דְּגַבֵּי מְנַחֹת מִשְׁקַדְשׁוּ בְּכָלִי הַוּכָשֶׁרוּ לְיִפְסַל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמַחְסוֹר פְּפוּרִים וְאֵילּוּ לְחֵם הַפְּנִים לֹא הַוּכָשֶׁר לְיִפְסַל בְּטָבוּל יוֹם וּבְמַחְסוֹר פְּפוּרִים אֱלֵא מְקַרִּימַת הַפְּנִים וְאֵילּוּ, הוּא הַדְּבָר אֲשֶׁר דְּבַרְנוּ דְּלְחֵם הַפְּנִים דְּנַעֲשָׂה בְּחוּץ אֵינוּ מְתַקְדָּשׁ בְּכָלִי לְפִי שְׁאִין כְּלֵי שְׁרַת מְקַדְשִׁין כִּי אִם בְּעֲזָרָה אֲבָל הַמְּנַחֹת שְׁכָל מַעֲשִׂיהֶן הֵם בְּפְנִים וְכִמוּ שְׁפָסַק הַרְמַב"ם ז"ל כִּינּוּן שְׁקַדְשׁוּ בְּכָלִי נִתְקַדְשׁוּ.

וְכַבֵּר נִתְבָּאָר לְמַעֲלָה שְׁהַטַּעַם דְּמַעֲשָׂה לְחֵם הַפְּנִים בְּחוּץ הֵינּוּ מִשׁוּם דְּדַרְשִׁינָן הוּא: עוֹד נִקְדִים מָה שְׁפַתְבוּ הַתּוֹס' בְּרִישׁ פ"ב דְּמַעִילָה עָלָה דְּמַתְנִי' דְּשַׁמִּי הַלְחֵם פְּשִׁקְרָמוּ פְּנִיָהּם בְּתַנּוּר שְׁשׁוֹחֲטִין עֲלֵיהֶם הַכְּבָשִׁים, דְּהַטַּעַם שְׁאִין שׁוֹחֲטִין הַזְּבַח קוֹדֵם קְרִימַת הַפְּנִים הוּא מִשׁוּם דְּגַבֵּי שְׁחִיטַת הַזְּבַח כְּתִיב לְחֵם וְאִין קְרוּי לְחֵם אֱלֵא א"כ קְרָמוּ פְּנִיו.

לְמַדְנוּ מִדְּבַרְיָהֶם דְּלְחֵם אֵינוּ נִקְרָא קוֹדֵם קְרִימַת הַפְּנִים, וְהִנֵּה דְבָר יָדוּעַ שְׁזָה שְׁנָתָן אַחִימֶלֶךְ לְדוֹד מְלַחֵם הַפְּנִים הוּא לְפִי שְׁהָיָה מְסוּפָן שְׁאַחְזוּ בְּוֹלְמוֹס וְכַדְאִיתָא בְּגַמְרָא, נִהְלָכָה רוֹנְסַת הִיא דְּאָר מִי שְׁהוּא מְסוּפָן דְּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ כָּל אִיסוּרִים שְׁבַתּוֹרָה מ"מ מַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל הַקַּל תְּחִלָּה וְכַדְאִיתָא בְּאַחְרוֹן דְּיוֹמָא, וּמִטַּעַם זֶה כְּתַב רַד"ק דְּמָה שְׁלֵא נָתַן אַחִימֶלֶךְ לְדוֹד תְּרוּמָה הוּא לְפִי שְׁאִיסוּר תְּרוּמָה תְּמִיר מֵאִיסוּר לְחֵם הַפְּנִים דְּתְרוּמָה הִיא בְּמִיתָה בִּידֵי שְׁמַיִם וְלְחֵם הַפְּנִים הוּא בְּלָאוּ.

וְכַבֵּר הֵאָרְכְנוּ בְּזָה בְּדַרְךָ הַחַיִּים: וּבְזָה נִבְא לְכוּנּוֹת הַפְּתוּב, וְהִנֵּה כְּפִי אֲגַדַּת שְׁמוּאֵל שְׁפַתְבּוּ לְעֵיל מוֹכַח דְּדוֹד אֲשַׁכְחִיָה לְאַחִימֶלֶךְ בְּשַׁעַת עֲשִׂיַת לְחֵם הַפְּנִים וְכַבֵּר בְּגַמ' צְדָדוּ

זה דאָמרו דלר"י בַּשְּׁבֵת אֲשַׁכְּחִיהָ בַּשַּׁעַת אַפְיָהּ וּלְר"ש בַּחֹל אֲשַׁכְּחִיהָ בַּשַּׁעַת אַפְיָהּ, וְאַף שֶׁבִּגְמָרָא דְחוּ זֶה וְאַמְרוּ וּמִי מְצִית אֲמַרְתָּ דְּבִשְׁעַת אַפְיָהּ אֲשַׁכְּחִיהָ וְהַכְּתִיב וַיִּתֵּן לוֹ הַפֶּהוּ קֹדֶשׁ כִּי לֹא הָיָה שָׁם לֶחֶם כִּי אִם לֶחֶם הַפְּנִים הַמּוֹסְרִים כּו' מ"מ אֲגַדְתָּ שְׁמוּאֵל פְּלִיג אֶתְלַמוּדָא דִּידָן וּס"ל דְּבִשְׁבֵת אֲשַׁכְּחִיהָ בַּשַּׁעַת אַפְיָהּ, וְלִקְוִישֵׁי הַגְּמָרָא י"ל דְּלַעֲוִלָם בַּשַּׁעַת אַפְיָהּ אֲשַׁכְּחִיהָ וְהַמְתִּין מֵעַט עַד שֶׁנֶּאֱפָה וְסִדְרוּהוּ עַל הַשְּׁלֶחֶן וְסִלְקוּ הַלֶּחֶם שֶׁהָיָה שָׁם וְנָתַן לְדוּד מְלָחֶם הַפְּנִים הַמּוֹסְרִים, וְאַפְשָׁר שֶׁעֵיִקֵּר קְוִישֵׁי הַגְּמָרָא אֵינָה אֵלָא אֲלִיבָא דְמ"ד דְּבַחֹל אֲשַׁכְּחִיהָ דוּד בַּשַּׁעַת אַפְיָהּ דְּלִזָּה הַקְּשׁוּ דְאַיְךָ יִתְכַּן זֶה וְהַכְּתִיב כִּי אִם לֶחֶם הַפְּנִים הַמּוֹסְרִים כּו' וְזֶה לֹא יִתְכַּן בַּחֹל וְכַמְבָּאָר, אַף לְמ"ד דְּבִשְׁבֵת אֲשַׁכְּחִיהָ בַּשַּׁעַת אַפְיָהּ יֵשׁ לִינִישׁב כַּמ"ש.

וְהִנֵּה מִדְּתַנּוּ דְּמִשְׁקָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר הַנּוֹכָשׁ לִפְסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבַמְּחֻסָּר כְּפוּרִים, מוֹכַח דִּיּוֹתֵר קְדוּשָׁה יֵשׁ מִשְׁקָרְמוּ פְּנֵי מְקוֹדֵם שְׁקָרְמוּ פְּנֵי שְׁהָרִי קוֹדֵם שְׁקָרְמוּ פְּנֵי אֵין לוֹ דִּין קְדָשִׁי מְקָדֵשׁ שְׁיִהְיֶה הַרְּבִיעִי פּוֹסֵל אוֹתוֹ וְכַמ"ש הַר"ם (פִּי"א מֵה' אַבוֹת הַטְּוִמְאָה דִּין י"ג) אַף קוֹדֵם שְׁקָרְמוּ פְּנֵי אֵין לוֹ דִּין קְדָשִׁי מְקָדֵשׁ כ"א דִּין קְדָשִׁי בְּדָק הַבֵּית וְכַמְבָּאָר.

וּבְזֶה יוֹבֵן הַפְּסוּק לְמָה קִשְׁרָתָם עָלֵי בַתְּתָף לוֹ לֶחֶם, וְכַבֵּר לְמַדּוּנּוּ רַבּוּתֵינוּ בְּעָלֵי הַתּוֹס' דְּסֵתָם לֶחֶם הוּא שְׁקָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר וְלִזָּה הַקְּשָׁה שְׁאוּל לְאַחִימֶלֶךְ דְּנִהֵי דְּדוּד הָיָה מְסוּכָן מ"מ הָא קו"ל דְּלְמְסוּכָן מְאַכִּילִין אוֹתוֹ הַקַּל הַקַּל תַּחֲלָה וּא"כ דְּבִשְׁעַת אַפְיָהּ אֲשַׁכְּחִיהָ דוּד לְאַחִימֶלֶךְ הָיָה לוֹ לְאַחִימֶלֶךְ לִיתָן לְדוּד מֵהַלֶּחֶם שְׁלֵא קָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר שְׁאֵין בּוֹ כָּל כֶּף קְדוּשָׁה שְׁהָרִי אֵינוֹ נִפְסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבַמְּחֻסָּר כְּפוּרִים.

וְהִנֵּה לִזָּה הָיָה אֲפָשָׁר לוֹ לְאַחִימֶלֶךְ לְתַרְץ דְּלִדְיָדָה אֵין חִילּוּק בֵּין קוֹדֵם שְׁקָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר בֵּין לְאַחַר שְׁקָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר מִשּׁוּם דְּאִית לִיהָ דְּכָל מַעֲשֵׂה דְּלֶחֶם הַפְּנִים הָיָה בְּפְנִים וּא"כ כְּבָר נִתְקַדֵּשׁ בְּכָלִי שְׁרֵת וְהו"ל כְּשֶׁאֵר הַמְּנַחֲחוֹת דְּקו"ל דְּמִשְׁנֵתְקַדֵּשׁ בְּכָלִי הַנּוֹכָשׁוּ לִפְסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּבַמְּחֻסָּר כְּפוּרִים, וּא"כ עַל כְּרַחֲמֵי ס"ל לְאַחִימֶלֶךְ דְּלֹא דְרָשִׁינוּ הוּא דְּאֵי דְרָשִׁינוּ הוּא אֲמָרִי דְּדוֹקָא אֲפִיָּתוֹ הוּא בְּמִקּוֹם קְדוּשָׁה אַף לִישְׁתּוֹ וְעֵרִיכְתּוֹ הָיָה בַּחוּץ וְכָלִי שְׁרֵת אֵינָם מְקַדְּשִׁים בַּחוּץ כִּי אִם בְּפְנִים בְּעֶזְרָה, וְכִינּוּ דְּלֹא דְרִישׁ הוּא א"כ תִּיקְשִׁי דְּאִמַּי שְׁאֵל לוֹ בְּאַלְהִים דְּעַל כְּרַחֲמֵי מַה שְׁשָׂאֵל לוֹ בְּאַלְהִים הוּא מִשּׁוּם דְּאִית לִיהָ דְּדוּד חֲשִׁיב מְלָךְ כִּינּוּ שְׁכָבֵר גְּמִשַׁח ע"י שְׁמוּאֵל אַף שְׁשָׂאוּל עֲדִין קָיָים, דְּלִיכָא לְמִימַר דְּלַעֲוִלָם ס"ל דְּדוּד אֵין לוֹ דִּין מְלָךְ וּמַה שְׁשָׂאֵל לוֹ בְּאַלְהִים הוּא מִשּׁוּם דְּס"ל דְּנִשְׂאֲלִין לְמִי שְׁצוֹנְרָה הַצְּבוּר בּוֹ, דְּהָא מְנָא לִיהָ דְּכִינּוּ דְּאַחִימֶלֶךְ לֹא דְרִישׁ הוּא אֲמָרִינוּ דְּנִכְל יִשְׂרָאֵל אוֹתוֹ אֶתָּא לְרַבּוֹת סֵתָם מְלָךְ וְכַמוֹ שְׁכַתְּבָנוּ לְעֵיל.

כְּלָלָן שְׁל דְּכָרִים דְּמַפְּחָ לֹא יִמְנַע בָּא שְׁאוּל בְּטַעֲנָתוֹ עִם אֲחִימֶלֶךְ, וְעֵיקֵר טַעֲנָתוֹ הִיא בְּמַה שְׁשָׂאֵל לוֹ בְּאַלְהִים שְׁעֵשָׂאוּ מְלָךְ וְכַמוֹ שְׁדָרְשׁוּ רַז"ל אֵלָא שְׁאֲפָשָׁר לוֹ לְאַחִימֶלֶךְ לְטַעוֹן שְׁהוּא לֹא עֵשָׂאוּ מְלָךְ וּמַה שְׁשָׂאֵל לוֹ בְּאַלְהִים הוּא מִשּׁוּם דְּס"ל דְּנִשְׂאֲלִין לְמִי שְׁצוֹנְרָה הַצְּבוּר בּוֹ, לִזָּה הַקְּדִים לוֹ לֹמַר לְמָה נָתַתָּ לוֹ לֶחֶם דְּהֵינּוּ שְׁקָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר עַל כְּרַחֲמֵי לֹמַר דְּלֹא דְרָשֵׁת הוּא וְאֵין בֵּין קוֹדֵם שְׁקָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר לְאַחַר שְׁקָרְמוּ פְּנֵי בַתְּנֹר וּא"כ עַל כְּרַחֲמֵי לֹמַר דְּמַה שְׁשָׂאֵלָתָּ לוֹ בְּאַלְהִים הוּא מִשּׁוּם דְּסִבִּירָא לָךְ דְּיֵשׁ לוֹ דִּין מְלָךְ וּא"כ הוּא חֲשִׁיב מִיתָה מוֹרַד בְּמַלְכוּת: הַכְּלָל הָעוֹלָה הוּא דְּדוּאָג לֹא הָיָה דְרִישׁ הוּא וּמִשּׁוּם הֵכִי הָיָה ס"ל דְּאֵין נִשְׂאֲלִין לְמִי שְׁצוֹנְרָה הַצְּבוּר בּוֹ וְנִגְמָשָׁף לוֹ ג"כ מִזָּה דְּמַעֲשֵׂה

דלקתם הפנים דוחה את השבת, אף אבנר ועמשה והסנהדרין סבירי להו דדרשינו הוא ומשום הכי סבירי להו דנשאלין למי שצורף הצבור בו וכמו שכתבנו.

והנה בפ"ב דקדושין (דף מ"ג) אמרי' דבכל התורה פולה אין שלים לדבר עבירה משום דגלי קרא במעילה וטביחה ומכירה דיש שלים לדבר עבירה וא"כ הווי שני פתובים הפאים פאחד דקי"ל דאין מלמדים, והקשו בגמרא למ"ד שני כתובים הפאים פאחד מלמדים גילף ממעילה וטביחה ומכירה לכל התורה פולה דיש שלים לדבר עבירה, ומירצו גלי רחמנא בשחויטי חוץ דם יחשב לאיש ההוא דם שפף הוא ולא שולחיו, והקשו אשכחן גבי שחויטי חוץ דאין שלים לדבר עבירה בכל התורה פולה מנא לו, וכי תימא דיליף משחויטי חוץ אדיליף משחויטי חוץ גילף ממעילה וטביחה ומכירה, ומירצו הדר כתב רחמנא ונכרת האיש אם אינו ענין לגופו תנהו ענין לכל התורה פולה דהוא ולא שולחיו דאין שלים לדבר עבירה.

ואמרינו תו התימא האומר לחבירו צא ונהרוג את הנפש הוא חייב ושולחו פטור, שמאי הזקן אומר משום חגי הנביא שולחו חייב שנאמר ואתו הרגת בחרב בני עמון ע"כ. ואמרי' דטעמיה דשמאי הוא משום דלא דריש הוא ואית ליה דשני פתובים הפאים פאחד מלמדין וגמרינו ממעילה וטביחה ומכירה לכל התורה פולה דיש שלים לדבר עבירה.

נמצא דמאן דדריש הוא על פרחין אית ליה דבכל התורה פולה אין שלים לדבר עבירה דלהכי הדר כתב רחמנא ונכרת האיש ההוא למעט המשלח ואם אינו ענין לגופו תנהו ענין לכל התורה פולה דאין שלים לדבר עבירה וא"כ האומר לחבירו צא ונהרוג את הנפש הוא חייב ושולחו פטור: ובזה יובן מאי דכתיב גבי מיתת שאול עמד נא עלי ומותחני פי אחזני השבץ ודרשו רז"ל אחזני השבץ עון נוב עיר הפהגים הלובשים פתנת השבץ ע"כ.

והנה חוץ מדרכנו לדקדק בדברי רז"ל הללו דאמאי פנה שאול לעון נוב עיר הפהגים בפנתת ולא בשאר בגדי פהונה. ונראה דזה יובן עם מאי דאמרינו בפ"ג דערכין (דף טז) א"ר ענני בר ששון למה נסמכה פרשת בגדי פהונה לפרשת קרבנות לומר לה מה קרבנות מכפרים אף בגדי פהונה מכפרים, פתנת מכפרת על שפיכות דמים דכתיב ויטבילו את הפתנת בדם ע"כ והכי איתא בירושלמי פ"ו דיומא יע"ש.

וכבר נתבאר בגמרא שם דהא דכתנת מכפרת על שפיכות דמים היינו מזיד ולא אתרו ביה, וכתבו התוס' דבגדי פהונה מכפרים על המיתה, וכתבו המפרשים ז"ל דהטעם ששהורג פהן גדול דאין לו פפרה לעולם ואינו יוצא מעיר מקלט לעולם הוא משום דחטא במכפר ומש"ה אין לו פפרה במיתת פהן גדול, דומה למה שאמרו אין קטיגור נעשה סניגור וזהו פונת שאול באומרו עמד נא עלי ומותחני לפי שיש בידי עון דשפיכות דמים.

וכי תימא פנין דלא אתרו ביה אף שהיה מזיד הפנתת מכפרת לזה אמר פי אחזני השבץ פלומר אני חטאתי במכפר דהיינו בפנתת שהרגתי הפהגים. ומש"ה אין לי פפרה בבגדי פהונה דומיא דהורג פהן גדול דאין לו פפרה לעולם, וכדכתיבנא: אף כפי דרכנו נראה ליישב והוא דיש לדקדק דמאי איכפת ליה לשאול לומר לנער הטעם שבשבילו נגזר

עליו שימות לא היתה לו לומר אלא עמד נא עלי ומותתני ונראה שפוננת שאול היתה לרמזו
לנער הטעם שרוצה ליהרג ע"י אחר ולא רצה הוא להרוג את עצמו.

והוא שהדבר ידוע שההורג את עצמו חייב מיתה לשמים וכדכתיב ואף את דמכם
לנפשונתיכם אדרוש ודרשו רז"ל שהוא אזהרה להורג את עצמו. והנה אין ספק דכשם
דבדיני אדם קיימא לו דאין שלים לדבר עבירה ה"נ בדיני שמים יש הפרש בין הורג את
עצמו בידיו לאומר לאחרים שיהרגוהו, דאף דבדיני שמים אמרינן בקדושין שיש עונש
על המשלח לדבר עבירה מ"מ הא אמרינן התם בקדושין דינא רבא ודינא זוטא איפא
ביניהו ופי' רש"י דלרבנן אף דבדיני שמים מענישים את המשלח לדבר עבירה מ"מ אין
מענישים אותו פולי האי פאילו עשה הוא העבירה בעצמו וא"כ גם ההורג את עצמו אף
שמענישים אותו מן השמים מ"מ כשאומר לאחרים שיהרגוהו אין מענישים אותו פולי
האי, והנה שאול אף שהקרבח להרוג את עצמו כדי שלא יתעללו בו פלשתים מ"מ כל
הבא בידו להקל מעליו מהעונש עשה ומש"ה לא נהרג ע"י עצמו כי אם ע"י אחרים.

וחילוק זה שיש בין עושה העבירה בעצמו לעושה ע"י שלים הוא משום דדרשינן הוא
גבי שחוטי חוץ ודרשינן הוא ולא שולחיו ומנניה ילפינן לכל התורה כולה דאין שלים
לדבר עבירה באם אינו ענין וכמו שפיתבנו, וכבר פיתבנו לעיל.

דדואג לא הנה דריש הוא ומש"ה אמר לו שאחיהמלך הנה חייב מיתה מדין מורד במלכות
במה ששאל לדוד באורים ותומים משום דס"ל דאין נשאלין למי שצורף הצבור בו וכפי
סברת דואג דלא דרשינן הוא יש שלים לדבר עבירה דגמרינן ממעילה וטביחה ומכירה
וחשיב פאילו אותה הפעולה נעשית ע"י המשלח.

וכבר ידוע מה שאמרו רז"ל הביא דבריהם רד"ק שזה הנער שהרג את שאול הנה דואג:
ובזה יובן פוננת הפתוב עמד נא עלי ומותתני וכ"ת למה אין אני נהרג ע"י עצמי אלא
אני רוצה שתעשה הפעולה הזאת ע"י שלים משום דאחזני השבץ דהיינו עון דגוב עיר
הפהגים שנמצא שטעיתי בדין במה שהרגתי אותם לפי שלא היו חייבים מיתה לפי שלא
היו מורדים במלכות לפי שהדין הוא דכשם שנסאלין למלך כף נשאלים למי שצורף
הצבור בו וא"כ על פרחין דרשינן הוא לרבות סתם מלך ואייתר לו קרא דנפל ישראל
אתו לרבות מי שצורף הצבור בו וכיון דדרשינן הוא א"כ שמעינן דאין שלים לדבר
עבירה משום דדרשינן דם שפף האיש ההוא הוא ולא שולחיו ומש"ה עמד נא עלי
ומותתני שאני רוצה שתעשה הפעולה הלזו ע"י שלים ולא ע"י עצמי כדי להקל מהעונש
וכדכתיבנא.

הכלל העולה דמדרשא דהוא גמרינן דאין שלים לדבר עבירה והאומר לתבירו צא ונהרוג
את הנפש שולחו פטור משום דאין שלים לדבר עבירה. ובגמ' הקשו לסברא הלזו דאית
ליה דהאומר צא ונהרוג את הנפש דשולחו פטור מקרא דכתיב ואנתו הרגת בתרב בני
עמון דמשמע דחשיב פאילו דוד בעצמו הרגו לאוריה אף שהריגת אוריה היתה ע"י שלים
מ"מ חשיב פאילו דוד הרגו ומשמע דיש שלים לדבר עבירה.

ומהפתוב הנה הכרים שמאי הגזקן משום חגי דהאומר לתבירו צא ונהרוג את הנפש
דשולחו חייב, ותירצו דכוננת הפתוב היא הרי הוא לה פתרב בני עמון מה חרב בני עמון

אי אַתָּה נֶעֱנֵשׁ עָלָיו אַף אוֹרְיָה הַחַתִּי אִי אַתָּה נֶעֱנֵשׁ עָלָיו, מֵאִי טַעֲמָא מוֹרְד בְּמַלְכוּת הוּא דְקָאֵמַר לִיה אַדוּנִי יוֹאֵב וְכָל עֲבָדֵי אַדוּנִי עַל פְּנֵי הַשְּׂדֵה חוֹנִיִּים ע"כ.

וְהִנֵּה זֶה שְׁאֲנוּ דוֹחֲקִים אֶת עֲצָמֵנוּ לומר דְּכֹנֶנֶת הַפְּתוּב בְּאוֹמְרוֹ וְאוֹתוֹ הֲרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּגִי עֲמוֹן שֶׁהַפְּנִיָּה הִיא הָרִי הִיא לָהּ פְּחָרֵב בְּגִי עֲמוֹן שְׁאִין בּוֹ עוֹנֵשׁ עַל מִיתַת אוֹרְיָה אַף דְּפִשְׁטִיָּה דְקָרָא אִינ' מוֹרָה כֵּן דְּהֵאִי קָרָא גְבִי תְלוּנַת נְתָן הַנְּבִיא בְּדוֹד פְּתִיב דְּאִיָּה עֲשֵׂה אוֹתוֹ הַמַּעֲשֵׂה וְכַדְכְּתִיב מִדּוּעַ בְּזִית אֶת דְּבַר ה' וְגו', הִיָּינוּ מְשׁוּם דְּדַרְשִׁינוּ הוּא דְגְבִי שְׁחוּטִי חוּץ שְׂפָא לְלַמֵּד דְּבַכָּל הַתּוֹרָה כְּלוּלָה אִין שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה וְקִשְׂיָא לָן קָרָא דְאוֹתוֹ הֲרַגְתָּ דְמִשְׁמַע דְּחֻשְׁיָב כְּאִילוּ הוּא הֲרָגוּ וְכַדְמִיָּיתִי מִנְיָה רְאִיָּה שְׂמֵאִי הֲזָקוֹן דִּישׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה מְשׁוּם הֵכִי אָנוּ דוֹחֲקִים אֶת: עֲצָמֵנוּ לומר דְּכֹנֶנֶת הַפְּתוּב הִיא הָרִי הוּא לָהּ פְּחָרֵב בְּגִי עֲמוֹן מְשׁוּם דְּאוֹרְיָה מוֹרְד בְּמַלְכוּת הִנֵּה וְשִׁפִּיר אָמַר קָרָא וְאוֹתוֹ הֲרַגְתָּ דְחֻשְׁיָב כְּאִילוּ הוּא הֲרָגוּ דְכִינוּ דְאִין כְּאִן אִיסוּר בְּהַרְיָגַת: אוֹרְיָה מְשׁוּם שְׁהִיָּה מוֹרְד בְּמַלְכוּת יֵשׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר זֶה וּמְשׁוּם הֵכִי אָמַר קָרָא וְאוֹתוֹ הֲרַגְתָּ.

אַדָּאִי לֹא הוּי דְרִשְׁיָנוּ הוּא דְגְבִי שְׁחוּטִי חוּץ וְאָנוּ לְמַדִּין מִמַּעֲלָה וְטְבִיחָה וּמְכִירָה לְכָל הַתּוֹרָה כְּלוּלָה דִישׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה אִזּוֹ הַפְּתוּב הוּא כְּפִשְׁוִטוֹ וּבְגִנוּתוֹ דְּדוֹד מְשִׁתְּעִי קָרָא וְאָמַר וְאוֹתוֹ הֲרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּגִי עֲמוֹן דְּחֻשְׁיָב כְּאִילוּ דוֹד הֲרָגוּ וְהַפְּתוּב מְאֻשְׁיָמוֹ עַל זֶה מְשׁוּם דִישׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה: וּבְזֶה נְבִיא לְכֹנֶנֶת הַפְּתוּב וְהִיָּה כִּי יַעֲשֵׂה ה' לְאִדוּנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דְּבַר אֶת הַטּוֹבָה עָלָיָה וְצוּרָה לְנִגִּיד עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָהּ לְפּוֹקָה וּלְמַכְשׁוֹל לִב לְאִדוּנִי וּלְשִׁפּוֹךְ דַּם חַנּוּם, שְׂפָכֵר כְּתִבּוּ שְׂפָל כְּוִנַּת אֲבִיגַיִל בְּמֵאֲמָרָה הוּא לומר שְׂדוֹד אִין לוֹ דִין מְלָךְ וּמְשׁוּם הֵכִי לֹא נִתְחַיֵּיב נְכָל מִיתָה מְשׁוּם מוֹרְד בְּמַלְכוּת, אֲלֵא דַלְפ"ז הִיָּה לְכַאוּרָה נְמֻשָּׁה נִזְק גְּדוֹל לְדוֹד דַּא"כ דְּאִין לוֹ דִין מְלָךְ אִם כֵּן שְׂלֵא כְּדִין הִיָּה מַה שְׂשִׂאֵל בְּאוּרִים עַל יְדֵי אַחִימֶלֶךְ וְנֶעֱנֵשׁ אַחִימֶלֶךְ עַל יְדוֹ, וְלִזְהַ הַשִּׁיבָה לוֹ דְּאִין לָהּ דִין מְלָךְ מ"מ כְּדִין עֲשִׂיתָ בְּמַה שְׂשִׂאֵלָתָּ בְּאוּרִים וְתוֹמִים מְשׁוּם דְּהִדִּין הוּא דְנִשְׂאָלִין לְמִי שְׂצוֹרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ, וְדִין זֶה נִפְקָא לָן מִיַּתוּרָא דְהוּא דְשִׁדְּיָנוּ לִיה לְסַתֵּם מְלָךְ וְאִיַּתֵּר לָן וְכָל יִשְׂרָאֵל אֶתוֹ לְרַבּוֹת מִי שְׂצוֹרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ כְּמוֹ שְׁנִתְבְּאָר לְעִיל.

אַדָּאִי לֹא דְרִשְׁיָנוּ הוּא לִית לָן קָרָא לְרַבּוֹת דְנִשְׂאָלִין לְמִי שְׂצוֹרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ. וְהִנֵּה אֲמָרָה אֲבִיגַיִל לְדוֹד כֵּן יַעֲלֶה עַל לְבָבָךְ לֵאמֹר מִי הַכְּנִיסֵנִי בְּתַגָּר זֶה לומר שְׁאִין לִי דִין מְלָךְ וְלְסַמּוֹךְ עַל מַה שְׂשִׂאֵלָתִי בְּאוּרִים וְתוֹמִים עַל דְּרִשְׁתָּ הוּא דְלֵמָא לֹא דְרִשְׁיָנוּ הוּא וְאִם כֵּן אִין נִשְׂאָלִין לְמִי שְׂצוֹרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ וְאִם אִין לִי דִין מְלָךְ נִמְצָא דְשִׂלָּא כְּדִין עֲשִׂיתִי בְּמַה שְׂשִׂאֵלָתִי בְּאוּרִים אֵל יַעֲלֶה בְּדַעְתָּךְ לומר כֵּן דְאִם אִין אַתָּה דוֹרְשׁ הוּא וְהִיָּה כִּי יַעֲשֵׂה ה' לְאִדוּנִי כְּכֹל אֲשֶׁר דְּבַר אֶת הַטּוֹבָה עָלָיָה וְלֹא תִהְיֶה זֹאת לָהּ לְפּוֹקָה וּלְשִׁפּוֹךְ דַּם חַנּוּם, כְּלוֹמַר דְאִם אִין אַתָּה דוֹרְשׁ הוּא נִמְצָא דַמ"ש לָהּ הַנְּבִיא וְאוֹתוֹ הֲרַגְתָּ בְּחֶרֶב בְּגִי עֲמוֹן הוּא כְּפִשְׁוִטוֹ שְׂשִׁפְכַתָּ דַם חַנּוּם בְּעֲצָמָה, דְּהֵאִי בְּכָל הַתּוֹרָה כְּלוּלָה יֵשׁ שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עֲבִירָה, וְדַקְדָּקָה לומר זֹאת לָהּ לְפּוֹקָה לומר זֹאת מְפָלֵל דְאִיָּא אַחֲרִיתִי וְהִיָּינוּ דְבַת שְׁבַע, כְּלוֹמַר דִּיָּה מַה שְׁעוֹמֵד לְנִגְדָּךְ בְּאוֹתוֹ מַעֲשֵׂה דְהִיָּינוּ עוֹן דְבַת שְׁבַע לֹא תוֹסִיף עָלָיָה עוֹן דַּש"ד, וּמִכְּאִן לְמַדּוֹ רז"ל שְׁהִיָּתָה נְבִיאָה שְׁנִתְנַבְּאָה כָּל מַה שְׂיֵאָרַע לְדוֹד בְּאַחֲרִית הַיָּמִים: וּבְזֶה נְבִיא לִיִּישָׁב מְאָמַר רז"ל בְּיִלְקוּט תַּהֲלִים וְז"ל: שְׁנוֹחַר טוֹב יִבְקֵשׁ רְצוֹן וְדוֹרְשׁ רְעָה תְּבוֹאָנוּ

שׁוֹחֵר טוֹב זֶה דָּוֵד שֶׁהֵיָהּ שׁוֹחֵר טוֹבָתְךָ שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחָמוֹתֵיהֶם, יִבְקֶשׁ רְצוֹן שֶׁיִּבְקֶשׁ שֶׁתִּשְׁרָה עָלָיו שְׁכִינָה וְשִׁרְתָּה עָלָיו וּבִיָּרֶךְ אֶת יִשְׂרָאֵל, וְדוֹרֵשׁ רְעָה תְּבוֹאֲנֹו זֶה דּוֹאֵג ע"כ.

וְיֵשׁ לְדַקְדָּק בּוֹ דְּאִיף תְּלִי דְּבִשְׁבִיל שֶׁהֵיָהּ שׁוֹחֵר טוֹבָתְךָ שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחָמוֹתֵיהֶם שֶׁיִּבְקֶשׁ שֶׁתִּשְׁרָה עָלָיו שְׁכִינָה. וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּמָה שֶׁפְּסִיגִים וְדוֹרֵשׁ רְעָה תְּבוֹאֲנֹו זֶה דּוֹאֵג דְּמָה עֲגִנוֹ דּוֹאֵג לְכָאן.

אָמְנָם עַל פִּי הָאֱמוּרָה בְּעֲגִנוֹ יָבֵא עַל נִכּוֹן, דְּהִנֵּה מִתּוֹךְ דְּבִרְיֵנוּ לְעֵיל עֲלָה בִּיְדֵינוּ דְּאִיף שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁדָּוִד לֹא הָיָה לוֹ דִּין מְלָךְ כֹּל זְמַן שֶׁהֵיָהּ שְׂאוֹל קִיָּים אִיף שֶׁנִּמְשַׁח עַל יְדֵי שְׂמוּאֵל מ"מ כְּדִין עֲשֵׂה בְּמָה שֶׁנִּשְׂאָל בְּאוֹרִים וְתוֹמִים מִשׁוּם דְּקִי"ל כְּשֶׁם שֶׁנִּשְׂאָלִין לְמֶלֶךְ כִּי נִשְׂאָלִין לְמִי שֶׁצִּוְרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ וְאִין לֵךְ מִי שֶׁצִּוְרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ כְּאֲדוֹנֵנוּ דָּוִד שֶׁכָּל יָמָיו הוּא הָיָה הַמוֹצִיא וְהַמְּבִיא אֶת יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחָמוֹתֵיהֶם וְאִם כֵּן לֹא נִעְנַשׁ אַחֲרֵימֶלֶךְ עַל יְדוֹ לְפִי שֶׁהוּא עֲשֵׂה כְּדִין וְלֹא שִׁינֵי בְּדוֹד כֹּל שֶׁחֲבָרוּ נִעְנַשׁ עַל יְדוֹ דְּנִקְרָא רַע וְאִין מְכַנִּיסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצֵתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה וְאֲדָרְבָּה דּוֹאֵג הוּא שֶׁנִּעְנַשׁ אַחֲרֵימֶלֶךְ עַל יְדוֹ לְפִי שֶׁהִמְרָה בְּסִנְהֶדְדִין וְאִם שֶׁאִין נִשְׂאָלִין אֶלָּא לְמֶלֶךְ בְּלִבְד וְלֹא לְמִי שֶׁצִּוְרָךְ הַצְּבוּר בּוֹ וְנִמְצָא שֶׁנִּעְנַשׁ אַחֲרֵימֶלֶךְ עַל יְדֵי דּוֹאֵג שֶׁלֹּא כְּדִין וְנִקְרָא רַע וְאִין מְכַנִּיסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצֵתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה.

וְהִנֵּה דָּוִד כְּדִי לְקִיָּים סְבָרְתוֹ דְּכִדִּין עֲשֵׂה וְלֹא נִעְנַשׁ אַחֲרֵימֶלֶךְ עַל יְדוֹ מִשׁוּם הֵכִי בְּקֶשׁ שֶׁתִּשְׁרָה עָלָיו שְׁכִינָה, דְּפִשְׁטָא דְּמִי שֶׁאִין מְכַנִּיסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצֵתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה מִשׁוּם דְּאִיִּקְרִי רַע וְכֹתִיב לֹא יִגּוֹרֶךְ רַע אִין שְׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו.

וְזֶהוּ כְּפִנְתַּי הַמְּאָמֵר שׁוֹחֵר טוֹב זֶה דָּוִד שֶׁהֵיָהּ שׁוֹחֵר טוֹבָתְךָ שֶׁל יִשְׂרָאֵל וְנִלְחַם מִלְחָמוֹתֵיהֶם וְאִם כֵּן כְּדִין עֲשֵׂה בְּמָה שֶׁנִּשְׂאָל בְּאוֹרִים וְתוֹמִים וְכִדִּי לְקִיָּים סְבָרְתוֹ זֹאת יִבְקֶשׁ רְצוֹן כְּלוּמֵר שֶׁתִּשְׁרָה שְׁכִינָה עָלָיו כְּדִי לְבַטֵּל סְבָרַת דּוֹאֵג וְכֵן הָיָה שֶׁשִּׁרְתָּה עָלָיו שְׁכִינָה וּבָזֶה בְּטָלָה סְבָרַת דּוֹאֵג: וּבִפְ"ה דְּשִׁבְתָּ אַרְשֵׁב"ן א"ר יוֹנָתָן כֹּל הָאוּמָר דָּוִד חֲטָא אִינוּ אֶלָּא טוֹעֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי דָּוִד לְכָל דְּרַכְיוֹ מִשְׁפִּיל וְה' עִמּוֹ אֶפְשָׁר חֲטָא בָּא עַל יְדוֹ וְשִׁכְיָה עִמּוֹ וְאִנִּי תַמִּיָה דְּהֵאִי קְרָאדוּה' עִמּוֹ הוּא מְוַקְדָּם הַרְבֵּה לְמַעֲשֵׂה דְּבַת שְׁבַע וְאִם כֵּן אֶפְשָׁר דְּבַתחֲלָה הָיְתָה שְׁכִינָה עִמּוֹ וְלֹאֲחַר שֶׁחֲטָא נִסְתַּלְקָה שְׁכִינָה מִמֶּנּוּ, וְאוּלַּי ס"ל דְּמִי שֶׁזָּכָה שֶׁתִּשְׁרָה עָלָיו שְׁכִינָה שׁוֹב אִין חֲטָא בָּא עַל יְדוֹ שְׂאֵם הָיָה בָּא לִיְדֵי חֲטָא מַעֲיָקְרָא לֹא הָיְתָה שְׁכִינָה שׁוֹרָה עָלָיו, וְעִיָּין בִּפ"ק דְּסוּטָה דְּאִמְרֵי א"ר חֲסִידָא בְּתַחֲלָה קוֹדָם שֶׁחֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל הָיְתָה שְׁכִינָה שְׂרוּיָה עִם כָּל אֶחָד וְא' שְׂנֵא' כִּי ה' אֱלֹהֵיךָ מִתְּהַלֵּךְ בְּקֶרֶב מִחֲנֶה וְכִינּוֹן שֶׁחֲטָאוּ הָיְתָה שְׁכִינָה מְסַתְּלָקַת מֵהֶם שֶׁנֶּאֱמַר וְלֹא יִרְאֶה בְּךָ עֲרוֹת דְּבָר וְשָׁב מֵאַחֲרֵיךָ וְדוּק הֵיטֵב.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק דְּהֵכָא מִשְׁמַע דְּפִירוּשׁ וְה' עִמּוֹ הוּא דְּשְׁכִינָה עִמּוֹ וּבְפִרְק חֵלֶק עֲלָה דְּקָרָא דּוֹעֵן אֶחָד מִן הַנְּעָרִים וַיֹּאמֶר הִנֵּה רְאִיתִי בֶן לִישִׁי וְגו' וְה' עִמּוֹ שֶׁהִלְכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מְקוֹם, וְאִמְרֵי בְּמִסְכַּת שְׁבַת דְּרָשׁוּ קְרָא דוּה' עִמּוֹ עַל שֶׁהָיְתָה שְׁכִינָה עִמּוֹ וּבְפִרְק חֵלֶק דְּרָשׁוּ אוֹתוֹ עַל שֶׁהִלְכָה כְּמוֹתוֹ בְּכ"מ, וְאֶפְשָׁר לומר דְּכֹלָא חֲדָא מְלִתָּא הִיא, דְּוַדַּאי פְּשָׁטִיהּ דְּקָרָא דוּה' עִמּוֹ הוּא דְּהַשְׁכִּינָה עִמּוֹ אֶלָּא דְּמִי שֶׁזָּכָה לְזֶה הִלְכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מְקוֹם דְּסִלְקָא לִיהַ שְׁמַעְתָּא אֱלִיבָא דְּהִלְכָתָא.

וְמָה שֶׁדְּרָשׁוּ קְרָא דְּדוֹאֵג שֶׁאֲמַר וְה' עִמּוֹ עַל שֶׁהִלְכָה כְּמוֹתוֹ בְּכָל מְקוֹם שֶׁהוּא הַדְּבָר הַנִּמְשָׁךְ מִמָּה שֶׁהַשְׁכִּינָה עִמּוֹ הֵינּוּ מִשׁוּם שֶׁהֶם דְּרָשׁוּ כֹל הַפְּסוּק הִנֵּה שֶׁל דּוֹאֵג עַל לְשׁוֹן

הרע וכל עצמו של דואג הוא על מה שהלכה פמותו בכל מקום שהוא תואר של מלך
אבל לעולם דעיקר הפירוש של זה' עמו היינו לומר ששכינה עמו.

ואפשר עוד שגם בעל המימרא דפ"ה דשבת דדדיש זה' עמו על שהשכינה עמו הכונה
היא על מאי דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא, והענין הוא עם מאי דאמרי' בפ"ג
דסוטה הגיע לפרשת דרכים נצול מן המלך ואמרי' מאי פרשת דרכים מר זוטר אומר זה
ת"ח דסלקא ליה שמעתתא אליבא דהלכתא, נמצא דמי שזכה שהלכה פמותו שוב אינו
חוטא, ועל זה אמר ר' יונתן פל האומר דוד חטא אינו אלא טועה שנאמר זה' עמו אפשר
חטא בא על ידו ושכינה עמו דהא תרנייהו לא? כונו דכיון דשכינה עמו א"כ סלקא ליה
שמעתתא אליבא דהלכתא וא"כ הרי הגיע לפרשת דרכים דשוב אינו חוטא.

ודורש רעה תבואנו זה דואג, פלומר שהיה דורש רעה לדוד שפפי סברתו שאין נשאלין
אלא למלך נמצא שדוד עשה שלא פדין ושאויל המית את אחימלך פדין ואם פו נענש
אחימלך ע"י דוד דע"י זה נקרא דוד רע נמצא שהיה דורש רעה לדוד.

ואמרינו בפרק חלק ג' מלאכים נזדמנו לדואג אחד ששיכח תלמודו ואחד ששרף נשמתו
ואחד שפיזר אפרו בבתי כנסיות ובבתי מדרשות, נמצא שלא זכה ליכנס במחיצתו של
הקב"ה כי כל דרכיו משפט לתת לאיש פדרכיו, ולמוכיחים ינעם ועליהם תבא ברפח
טוב: עוד מצינו חילוק בין יחיד לרבים בפ"ז דסוטה אהא דתנו ותפלה נאמרת בכל לשון
ופריף בגמרא והא"ר יוחנן פל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מלאכי השרת נזקקין לו
לפי שאין מלאכי השרת מפירים בלשון ארמי ומשני לא קשיא הא ביחיד הא בצבור
ופירש"י וז"ל יחיד צריף שיייעוהו מלאכי השרת צבור לא צריכי להו שנאמר הן אל
כביר לא? מאס אינו מואס בתפלתם של רבים וקשיא לי מדאמרינו בפ"ק דשבת אמר
רבה בר בר חנה כי הנה אזלינו בתריה דר"א לשיולי בתפיחא ומנן אמר ליה רחמנא
פקדוה לשלם וזמנין אמר ליה רחמנא ידפרינך לשלם, והיכי עביד הכי והא א"ר יוחנן
פל השואל צרכיו בלשון ארמי אין מ"ה נזקקין לו, שאני חולה דשכינה עמו דא"ר ענן
אמר רב מנין שהשכינה סועד את החולה שנאמר ה' יסעדנו על ערש דני.

ופירש"י שאני חולה דשכינה עמו ואין המתפלל צריף שיזדקקו לו להכניס תפלתו לפני
מן הפרגוד. ולפי זה אמאי הוצרך רש"י בההיא דסוטה לאתויי קרא דהן אל כביר לא?
מאס לומר שאין הקב"ה מואס תפלתן של רבים ומש"ה הותר להתפלל בלשון ארמי
תיפוק ליה מטעמא דחולה גופיה דהא בפ"ק דברכות אמרי' מנין לעשרה שמתפללין
ששכינה עמהם שנאמר אלהים נצב בעדת אל.

וא"כ פשם דלגבי חולה הותר להתפלל בלשון ארמי משום דשכינה עמו ואין המתפלל
צריף שיזדקקו לו מלאכי השרת להכניס תפלתו לפנין מן הפרגוד הכי נמי צבור הואיל
ושכינה עמהם הותר להם להתפלל בלשון ארמי, ודוק.

ואיף שיהיה עלה בדינו כמה גדלה מעלת הצבור ואמרינו בפ"ק דברכות מאי דכתיב
ואני תפילתי לזה' עת רצון אימתי עת רצון בשעה שהצבור מתפללין. ובפ"ק דר"ה א"ר
יוחנן גדולה תשובה שמקרעת גזר דינו של אדם שנאמר השמן לב העם הזה והקשו
מדתנא השב בינתים מוחלין לו לא שב בינתים אפילו הביא כל אילי נביות שפעולם אין

מוחלין לו ומתירצו לא קשיא הא ביחיד הא בצבור, הרי דגבי צבור אפילו לאחר גזר דין מועלת תפלתם: ובזה יובן מאמר הפונה קדים.

ויש לדקדק דמה שייכות יש למן עם תפלתו של משה שהיה מתפלל ליפנס לארץ ישראל. וליישוב הענין נקדים עוד מאי דאמרי' בפ"ק דתענית א"ר יוחנן מטר בשביל יחיד דכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב, פרנסה בשביל רבים שנאמר הנני ממטיר לכם לחם מן השמים והקשו מדתניא ג' פרנסים טובים עמדו להם לישראל.

משה ואהרן ומרים ושלש מתנות טובות ניתנו על ידם ואלו הם באר וענן והמן באר בזכות מרים ענן בזכות אהרן מן בזכות משה אלמא אשפחן פרנסה בשביל יחיד, ומתירצו שאני משה פיון דנפיש זכותיה פרבים דמי ע"כ.

ואמרין במדרש ואתחנן אל ה' כמנין ואתחנן הרבה משה להתפלל לפני ה'. ועל זה היה תמיה משה מה זאת עשה אלהים שלא קבל תפלתו, וכי תימא פה היא המדה דביחיד לאחר גזר דין לא מהניא תפלתו וגזר דינו אינו נקרע לזה אמר אתה החלית להראות את עבדך את גדלך זה המן, וקשה דפרנסה אינה באה בשביל יחיד ואם כן ע"כ לומר דמשה יש לו דין דרבים פיון דנפיש זכותיה.

וא"כ לענין גזר דין נמי יהיה לי דין דרבים דאפילו לאחר גזר דין מועלת התפלה, וינחם ה' על הרעה כדבר האמור: דרוף ענוים דרוש ארבעה עשר חולין פרק פסוי הדם אמר ר' אבהו אין העולם מתקנים אלא במי שמששים עצמו כמי שאינו, שנאמר ומתחת זרועות עולם: מן התורה ומן הנביאים ומשולש בפתובים הן כל יקר ראתה עינינו גודל מדת הענוה היא העולה למעלה ראש פלי שנשפתמש בו קדש כאשר חכמים יגידו כל מקום שאמה מוצא גודלתו של הקב"ה שם אמה מוצא ענותנותו ולפי פשטן של דברים נראה דזו סימה פונת ישעיה (סי' ס"ו) באומרו ואת כל אלה ידי עשתה ויהיו כל אלה נאם ה' ואל זה אביט אל עני ונכה רוח וחרד על דברי.

דיש לדקדק במה שסיים ואל זה אביט אל עני ונכה רוח מה שייכות לדברים הללו עם הקודם. אמנם יראה דהדברים מגיעים עם הא דאמרין בפ"ד דמגלה א"ר יוחנן כל מקום שאמה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אמה מוצא ענותנותו דבר זה פתוב בתורה שנוי בנביאים ומשולש בפתובים, פתוב בתורה פי ה' אלהיכם הוא אלהי וגו' וכתיב בתריה עושה משפע יתום ואלמנה, שנוי בנביאים כה אמר רם ונשא וגו' וכתיב בתריה ואת דפא ושפל רוח משולש בפתובים סולו לרוכב בערבות וגו' וכתיב בתריה אבי יתומים ודיין אלמנות ע"כ.

אף אנו נאמר דהכא נמי דהזכיר גבורתו של הקב"ה דכתיב השמים כסאי והארץ הדום רגלי וגו' ואת כל אלה ידי עשתה הזכיר נמי ענותנותו באומרו ואל זה אביט אל עני ונכה רוח, זהו פשוטו ולפי מדרשו יאמר נא באופן אחר, ונדקדק עוד בכפל הענין דקאמר ואת כל אלה ידי עשתה וחרד ונאמר ויהיו כל אלה נאם ה'.

ותו דלפי הנראה הווי תרמי דסתרן אהדדי דאם הפל נברא במאמר ה' פדכתיב ויהיו כל אלה נאם ה' איך פתיב בהו עשיה באומרו ואת כל אלה ידי עשתה: ויראה ליישב עם הא דאמרין בבראשית רבה (פרשה ד' סי' ז') וז"ל ויעש אלהים את הרקיע זה אחד מן

המקראות שהרעיש בן זומא את העולם, ויעש אתמהא והלא במאמר הוי פדכתיב בדבר
ה' שמים נעשו ע"כ.

וכתב מהר"ש יפה ז"ל בשם בעל תהלה לדוד דאיתא במדרש שהשיבו חכמים לבן זומא
על קושיא זו שנסתפל הקב"ה שעתידין עובדי אלילים לעשותם אלהות ומשום הכי כתב
בהו ניעש לומר שה' בראם.

נמצא דשינה הפתוב ואמר ויעש אף שלפי האמת לא שינהו בהו עשיה פדי להרחיק את
העו"א שעושים אותם אלהות עוד נקדים מארז"ל בב"ר (פ"ח סי' ז') ונ"ל ארשב"ן בשם
ר' יונתן בשעה שקה משה פותב את התורה הנה פותב מעשה כל יום ויום, פיון שהגיע
לפסוק זה ויאמר אלהים נעשה אדם אמר לפניו רבון העולמים מה אתה נותן פתחון פה
למינים אתמהא.

אמר לו פתוב ונהרצה לטעות יטעה, א"ל הקב"ה משה האדם הנה שפראתי לא גדולים
וקטנים אני מעמיד ממנו שאם יבא הגדול לטול רשות מן הקטן ממנו הוא אומר מה אני
צריך לטול רשות' מן הקטן והו אומרים לו למוד מבוראך שהוא ברא את העליונים ואת
התחתונים וכיון שפא לבראת את האדם נמלך במלאכי השרת, שפאמר נעשה אדם ע"כ.

וכ"כ רש"י בפ"י התורה ונ"ל נעשה אדם אעפ"י שלא סייעוהו ביצירתו לא נמנע הפתוב
מללמד דרך ארץ ומדת הענוה שיהא הגדול נמלך ונוטל רשות מהקטן. ע"כ: ויש לדקדק
בדברי המאמר דלמאי איצטרך לומר פתיבת משה מעשה כל יום ויום דלא הול"ל אלא
כשפא לכתוב נעשה אדם אמר מה אתה נותן פתחון פה למינים שהרי אין קושית מרע"ה
תלוה בכתבת מעשה כל יום ויום: וכבר נתעורר בזה מהר"ש יפה, ותירץ ונ"ל וי"ל
שפתיבת מעשה שאר הימים נתעורר אל הספק הנה דאילו הנה פתיב בכולהו נעשה
לא הנה קשיא ליה די"ל דברה תורה פלשון בני אדם שלפעמים האדם המדבר עם עצמו
יאמר נעשה בלשון רבים שפן מנהג המלכים לדבר בלשון רבים שהוא לשון חשיבות
וכמ"ש הראב"ע בשם הגאון, אבל השתא דבכל המעשים לא קאמר הכי אלא יהי רקיע
והקא פתיב נעשה משמע שפתיבת בריאה זו שהוצרך בה לסיוע אחרים ע"כ.

ויש קצת מהדונח בתירוץ זה. אף עם האמור יבא על נכון והוא דבן זומא הרעיש את
העולם במאמר הפתוב ויעש אלהים שהרי במאמר הו והשיבו לו חכמים שנסתפל הקב"ה
שעתידין עו"א לעשותם אלהות ומש"ה פתב בהו עשיה לומר שה' בראם.

נמצא דשינה הפתוב ואמר ויעש אף שלפי האמת לא שינהו בהו עשיה פדי שלא יטעו בני
העולם לעשותם אלהות. והנה הרמב"ן ז"ל הקשה דאמאי לא קשיא ליה לבן זומא נמי
גבי מאורות דכתיב בהו ויעש אלהים את שני המאורות וגבי חית הארץ נמי דכתיב ויעש
אלהים את חית הארץ וגבי אדם נמי פתיב עשיה ויעש אלהים את האדם.

ומהר"ש יפה פתב דה"ה דקשיא ליה בכולהו אלא דנקט זה דכתיב ברישא, וזהו שאמרו
זה אהד מן המקראות פלומר זה אהד מן המקראות המזכירים מעשה שהרעיש בהם בן
זומא את העולם ע"כ.

ובזה נבא לכונת המאמר דאין ספק דכבר ידע משה רבינו דמנהג המלכים לדבר בלשון
רבים וכמ"ש הגאון אלא שבכותבו מעשה כל יום ויום והנה רואה שפתוב בהם עשיה

ואין ספק דהוקפשה לו קונשית בן זומא דאיך פתיב בהו עשיה והלל בדבר ה' שמים נעשו ונהו ניקא ליה עם מה שהשיבו חכמים לבן זומא שנסתפל הקב"ה שעתידין עו"א לעשותם אלוהות ומשום הכי כתב בהם ויעש לומר שה' בראם.

ועל זה תמה משה דמאחר דה' שינה וכתב ויעש אף שלפי האמת לא היתה בהם עשיה כדי להרחיק ולעקור העבודה זרה אם בן אפוא איך כתב כן נעשה שהו פתחון פה למינים לומר שתי רשויות יש.

והשיב לו הקב"ה כתוב והרוצה לטעות טעה לפי שתכלית גדול יש לי במה שאמרתי נעשה אדם והוא שילמדו העולם ממנו מדת הענוה ויהיה הגדול נמלה בקטן: וזהו פנות הכתוב ואת כל אלה ידי עשתה, ואף שהאמת הוא ויהיו כל אלה נאם ה' שבדבר ה' שמים נעשו מכל מקום אמרתי לשון עשיה כדי להרחיק את הע"ז.

והוקפשה לו דאם ה' שינה ואמר לשון עשיה כדי להרחיק ע"ז איך כתב נעשה אדם שהו פתחון פה למינים לומר שתי רשויות יש. לזה השיב ואל זה אביט אל עני ונכה רוח כלומר תכלית גדול הנה לי במה שאמרתי נעשה אדם כדי שילמדו בני אדם ממני מדת הענוה ויהיה הגדול נמלה בקטן: וכזה יובן פסוק אחד האמור בפרשת יתרו ויאמר ה' אל משה כה תאמר אל בני ישראל אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם לא תעשוני אתי אלהי כסף ואלהי זהב.

ויש לדקדק דאיך נמשך ממה שראו כי מן השמים דבר עמהם שלא יעשו אלהי כסף ואלהי זהב והלא אזהרת ע"ז היא אזהרה מיוחדת בפני עצמה ואין צריך לתת טעם למניעתה ועוד יש לדקדק במלת אתי דאין לו מובן כלל, ורז"ל דרשו לא תעשו פדמות שמשי שמשמשים לפני במרום.

ונראה דהפל יבא לכלל ישוב בהקדים הא דאמרינו בספרי וז"ל שני פתובים המכחישים זה את זה עד שיבוא הכתוב השלישי ויכריע ביניהם, כיצד כתוב אחד אומר וירד ה' על הר סיני וכתוב אחד אומר מן השמים השמיצה את קולו בא הכתוב השלישי והכריע אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם מלמד שהרפין הקב"ה שמים ושמי השמים העליונים על הר סיני ודבר עמהם, וכן דוד הוא אומר ויט שמים וירד ע"כ.

זו הוא גרסת הראב"ד ובעל הלכות עולם, והוקפשה להם איך הכריע הפסוק השלישי כי מן השמים דברתי עמכם לומר שהרפין הקב"ה שמי השמים על הר סיני שהרי גם פסוק זה סותר לפסוק דוירד ה' על הר סיני ומה הפרש יש בין פסוק זה דמן השמים דברתי עמכם לפסוק האחר דמן השמים השמיצה את קולו.

ותירצו שההכרעה היא באמרו אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם שאם הדבור והקול מן השמים לא תנישב אמרו אתם ראיתם ולא הול"ל אלא אתם שמעתם אחר שא"א שיראו כי מן השמים דבר עמהם שהרי השמים במקומם הם עומדים בלתי נראים ובאמרו אתם ראיתם לא יוכל להיות זה אלא שהביא הקב"ה השמים למקום ששמנו יוכלו הם לראותו שיצא להם הקול מן השמים ועכשיו תנישב שירד להר ודבר מן השמים.

נמצינו למדין דמאומרו אתם ראיתם פי מן השמים וגו' למדנו שהרפין הקב"ה השמים על הר סיני וירד ודבר עמכם, עוד נקדים דאמרינו במדרש בא וראה כמה גדולים נמוכי רוח לפני הקב"ה שהרי הרפין שמי השמים על הר סיני וירד ודבר עמכם ולא הגביהו ע"כ.

וכבר אמרו פירצא בזה בפ"ק דסוטה ואת דכא ושפל רוח רב הונא ור"ח חז אמר אתי דכא וחד אמר אני את דכא ומסתברא כמ"ד אני את דכא שהרי הקב"ה השירה שכינתו על הר סיני ולא הגביהו ע"כ: והנה טעם המינים שיש להם פתחון פה במ"ש הפתוב נעשה אדם לפי שלא יצדק בעיניהם לתאר להקב"ה מדת הענוה לפי שאומר ה' מלך גאות לבש ואיך יתכן שמהלך רם ונשא יהיה נהלך בקטן, ומש"ה פונים לומר שתי רשויות: לזה בא הפתוב ואמר אתם ראיתם פי מן השמים דברתי עמכם ומאומרי אתם ראיתם תדעו שהרכנתי שמי השמים על הר סיני וירדתי ודברתי עמכם ומכאן תראו כמה חביבה היא בעיני מדת הענוה שהרכנתי שמי השמים וירדתי על הר סיני ולא הגביהתי להר סיני למעלה וע"כ הטעם הוא לפי שמדת הענוה היא חביבה בעיני מאד כדי שממני יראו בני אדם וילמדו, וא"כ לא תעשון אתי אלהי כסף, שהרי אין לכם שום פתחון פה כמה שאמרתי נעשה אדם לומר שהם שתי רשויות מאפר.

שאתם רואים שאני אוהו במדת הענוה כדי שממני ילמדו בני אדם: נמצינו למדין שהטעם שירד ה' על הר סיני ולא הגביהו להר סיני הוא להודיע לבני האדם. כמה חביבין בעיניו נמוכי הרוח ועיקרא דמלתא מה שניתנה התורה על הר סיני ולא על שאר הרים הוא מטעם זה לפי שהר סיני הוא נמוך ושפל.

וכדאמרנו במדרש פרשת נשא (פרשה י"ג) וז"ל גאות אדם תשפילנו זה תבור וכרמל שפאו מסוף העולם מתגאים ואומרים שאנו גבוהים ועלינו הקב"ה נותן את התורה ושפל רוח יתמוך כבוד זה סיני שהשפיל א"ע לומר שאני נמוך ועל ידי כך תמוך הקב"ה כבודו עליו וניתנה עליו התורה וזכה לכל הכבוד הזה, כמה דתימא וירד ה' על הר סיני ע"כ.

ואיכא למידק כמה שסיים המאמר כמה דתימא וירד ה' על הר סיני וכי ראיה צריף לזה שהתורה ניתנה בהר סיני והלא המפורסמות א"צ ראיה. ולמה שאמר שתבור וכרמל באו מסוף העולם מתגאים לא הביא ראיה ונתינת התורה על הר סיני הוצרך לראיה.

ונראה דאין הפוננה להביא ראיה שהתורה ניתנה בסיני אלא כלפי שאמר ושפל רוח יתמוך כבוד זה סיני שהשפיל עצמו לומר שאני נמוך ועל ידי כך תמוך הקב"ה כבודו עליו וניתנה עליו התורה דהטעם שניתנה התורה בסיני הוא להיותו נמוך והקב"ה מחבב את הנמוכים ואת השפלים, לזה אמר כמה דתימא וירד ה' על הר סיני כלומר פי הכי דהתם מה שירד על הר סיני ולא הגביהו להר סיני הוא כדי להודיע כמה חביבים בעיניו נמוכי הרוח וילמד דעת את העם הכי נמי מה שבחר בהר סיני.

הוא מן הטעם הזה בעצמו דהיינו משום היותו נמוך ושפל והקב"ה מחבב את הנמוכים: והכי אמרינו בפ"ד דמסכת מגילה דרש בר קפרא מאי דכתיב למה תרצדון הרים גבוננים, יצתה בת קול ואמרה להם למה תרצו דין עם סיני, כולכם בעלי מומין אתם אצל סיני כתיב הקא גבוננים וכתוב התם או גבן או זק, ואמר רב אשי שמעתי מיניה האי מאן

דיהיר בעל מום הוא ובפ"ק דסוטה אַמרינן אַמר רב יוסף לעולם ילמוד אדם מדעת קונו
שְׁהָרֵי הַקַּב"ה הַנִּיחַ כָּל הָרִים וְגַבְעוֹת וְהַשָּׂרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינַי ע"כ.

ופירש"י ילמוד אדם מדעת קונו לְאַהֲבֵהוּ אֶת הַנְּמִיכוֹת ע"כ. נִמְצֵינוּ לְמַדִּין מְכַל זֶה שְׁמָה
שְׁבַחַר ה' בְּסִינַי הוּא לְהִיּוֹתוֹ נִמּוּךְ וְשִׁפְלָה וְנִדְחָה תְּבוּר וְכַרְמֶל לְהִיּוֹתָם בְּעַלְי גְּאֻנָּה.

וְקָשָׁה לְזֶה מֵאֵי דְאֻמְרִינן בְּבְרָאשִׁית רַבָּה פְּרָשֶׁת, וַיְחִי (פְּרָשָׁה צ"ט ס' א') לְמָה תְּרַצְדוּן
הָרִים גְּבֻנוֹנִים ר' יוֹסֵי הַגְּלִילִי פֶתַר קָרָא בְּהָרִים בְּשַׁעֲהָ שְׂבָא הַקַּב"ה לִיתֵן תּוֹרָה בְּסִינַי
הָיוּ הַהָרִים רְצִים וּמְדִינִים אֵלּוּ עִם אֵלּוּ זֶה אֹמֵר עָלֵי הַתּוֹרָה נִתְּנָה וְזֶה אֹמֵר עָלֵי הַתּוֹרָה
נִתְּנָה, תְּבוּר בָּא מִבֵּית אֱלִים וְכַרְמֶל מֵאֶסְפֵּמֵינָא, הַה"ד חֵי אֲנִי נָאֵם ה' בִּי כְּתָבוּר בְּהָרִים
וְכַרְמֶל בְּיָם יְבֵא אֹמֵר הַקַּב"ה לְמָה תְּרַצְדוּן הָרִים כְּנִלְכֶם גְּבֻנוֹנִים הִיךְ מָה דְאֵתְ אֹמֵר אוֹ
גְּבוֹן אוֹ דַּק, כְּנִלְכֶם נַעֲשִׂית ע"ז עַל רְאֻשֵׁיכֶם אֲבָל סִינַי שְׂלֵא נַעֲשִׂית ע"ז עָלָיו הָהָר חֲמַד
אֱלֹהִים לְשַׁבְתּוֹ, וַיִּרְדּוּ ה' עַל הַר סִינַי, אַע"פ כֵּן אַף ה' יִשְׁפֹן לְנִצָּחַ בְּבֵית עוֹלָמִים ע"כ.

מוֹכַח מִהֶכָּא דְמָה שְׁנִפְסְלוּ תְּבוּר וְכַרְמֶל הוּא מְשׁוּם לְתָא דַע"ז וְנִבְחַר סִינַי מְשׁוּם דְלִית
בֵּיהּ לְתָא דַע"ז, וְזֶה הוּא הַפָּךְ כָּל הַמְאָמְרִים שְׁפַתְבְּנוּ. וּמִהֶר"ש יָפָה פֶתַח שְׁהֵם אֲגָדוֹת
חֲלוּקוֹת, אַף לְדִידֵי חֲזִי לִי דְאֵף אוֹתָהּ אֲגָדָה דְפְרָשֶׁת וַיְחִי דַס"ל דְמָה שְׁנִפְסְלוּ תְּבוּר וְכַרְמֶל
הוּא מְשׁוּם לְתָא דַע"ז וּמָה שְׁנִבְחַר הַר סִינַי הוּא מְשׁוּם דְלִית בֵּיהּ לְתָא דַע"ז ס"ל גַּם כֵּן
דְהַדְבָר תְּלוּי בְּגַבְהוֹת הַהָרִים דְשָׂאָר הַהָרִים מִצַּד גְּבַהוּתָם נִפְסְלוּ מְשׁוּם לְתָא דַע"ז וְהָר
סִינַי מִצַּד הִיּוֹתוֹ נִמּוּךְ נִבְחַר מְשׁוּם דְלִית בֵּיהּ לְתָא דַע"ז וְכֵמוּ שְׁיִתְבָּאָר.

וְקוֹדֵם כָּל דְבָר יֵשׁ לְדַקְדַּק בְּמָה שְׁפִינִים בְּעַל הַמְאָמֵר וְאֹמֵר אַע"פ כֵּן אַף ה' יִשְׁפֹן לְנִצָּח
בְּבֵית עוֹלָמִים. וְלִכְאוּרָה דְבָרִים הַלְלוּ אֵין לְהֵם מוּבֵן, דְאִיךְ נִגְזַר מִמָּה שְׁקִדֵם שְׂלֵא יִשְׁפֹן
לְנִצָּח בְּבֵית עוֹלָמִים שְׁהוֹצֵרָה לְלַמְדֵנוּ אַע"פ כֵּן ה' יִשְׁפֹן לְנִצָּח בְּבֵית עוֹלָמִים.

וְרֵאִיתִי לְמִהֶר"ש יָפָה שְׁפַתְבּוּ וַז"ל אַע"פ כֵּן כְּלו' אַע"פ שְׁהָר סִינַי חֲמַד אֱלֹהִים לְשַׁבְתּוֹ אֵין
זֶה אֵלָא לְשַׁעֲהָ אֲבָל עֵינְקָר שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים עכ"ד. וְלֵא נִתְקַרְרָה דַעֲתֵי בְּדְבָרִים אֵלּוּ
דְחֻדוּשׁ זֶה הִזְה לּוֹ לְבַעַל אֲגָדָה זֶה לְלַמְדוֹ בְּעֵינְקָר קָרָא דְוִירְדָה ה' עַל הַר סִינַי שְׁם יֹאמֵר
דְאֵין זֶה אֵלָא לְשַׁעֲהָ אֲבָל עֵינְקָר שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים אֲבָל הֶכָּא בְּמַחְלוּקָתָהּ זֶה דְתְּבוּר
וְכַרְמֶל עִם סִינַי לֹא שְׁיִיךְ זֶה כָּלָל.

וְעוֹד אַעֲיָקָרָא דְמִיִּלְתָּא מָה מְלַמְדֵנוּ דְוֹד שְׁקִדוּשַׁת סִינַי הִיָּתָה לְשַׁעֲהָ מִקְרָא מְלֵא הוּא
בְּמִשְׁנֵי הַיִּנְבֵל הַמָּה יַעֲלוּ בְהָר, גַּם שְׁעֵינְקָר שְׁכִינָתוֹ בְּבֵית עוֹלָמִים גַּם זֶה מִקְרָא הוּא לְשַׁכְנוּ
תְּדַרְשׁוּ וּבִשְׂמֵי שְׁמָה: וְנִרְאָה דְזֶה יוּבֵן בְּמֵאֵי דְחֵנֵן בְּפֶרֶק שְׁלִישִׁי דַע"ז (דָּף מ"ה) הַעֲפוּ"ם
הַעוֹבְדִים אֶת הַהָרִים וְאֶת הַגְּבְעוֹת הֵן מוֹתְרִים שְׁנֹאֵמֵר אֲבָד תְּאֲבָדוּן אֶת כָּל הַמְקַנְמוֹת
אֲשֶׁר עָבְדוּ שְׁם הַגּוֹיִם וְגו' אֶת אֱלֹהֵיהֶם עַל הַהָרִים, אֱלֹהֵיהֶם עַל הַהָרִים וְלֹא הַהָרִים
אֱלֹהֵיהֶם, אֱלֹהֵיהֶם עַל הַגְּבְעוֹת וְלֹא הַגְּבְעוֹת אֱלֹהֵיהֶם ע"כ.

וְזוֹ הִיא הַלְכָה פְּסוּקָה דְהָרִים עֲצָמֵן שְׁנַעֲבָדוּ מוֹתְרִים לְחֻצוֹב אֲבָנִים מִהֶם וְלִזְרוּעַ מְשׁוּם
דְּמַחְנוּבָר לֹא מִתְסַר. וּבְגִמְרָא אֻמְרִינן בְּעֵי רַמִּי בַר חֲמָא הַמְשַׁתְּחָה לְהָר אֲבָנֵיו מָהוּ
לְמַזְבֵּחַ, יֵשׁ נַעֲבָד בְּמַחְנוּבָר אֲצֵל גְּבוּהָ אוֹ אֵין נַעֲבָד בְּמַחְנוּבָר אֲצֵל גְּבוּהָ וּפְשֻׁטָהּ דִּישׁ נַעֲבָד
בְּמַחְנוּבָר אֲצֵל גְּבוּהָ וְכֵן פְּסַק הַרְמַב"ם (בפ"ד מֵהִלְכוֹת אֶסוּרֵי מִזְבֵּחַ דִּין ז) וַז"ל הַמְשַׁתְּחָה

להר אע"פ שהוא מותר בהנאה אבניו אסורין למנבח ע"כ: ובזה יובן מאי דכתיב בפ'רשת
ראה אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם על ההרים הרמים
וגו' לא תעשון פן לה' אלהיכם ע"כ.

ורז"ל הוקשה להם בפסוק זה דלא תעשון פן לה' אלהיכם ואמרו וכי תעלה על דעתך
שישראל נותצים את המנבחות אלא שלא תעשו כמעשיהם ויגרמו עונותיכם למקדש
אבותיכם שיחרב וכמ"ש רש"י בפירושו: אף לפי מ"ש אפ"ש לומר דקאי לתחלת הפתוב
שאמר אבד תאבדון את כל המקומות אשר עבדו שם הגוים את אלהיהם על ההרים
דמניה ילפינו ולא ההרים אלהיהם שההרים עצמה מותרים בהנאה, לזה סינים הפסוק לא
תעשון פן לה' אלהיכם כלומר זה שהתתי ההרים הוא דוקא לכם לצרכיכם אבל לא
תעשון פן לה', משום דיש נעבד במחנךר אצל גבוה והמשתנה להר אבניו אסורים
למנבח וכדכתיבנא.

מפאן אני תמיה על מ"ש הר"ש יפה פ' ויחי עלה דאותה אגדה שפתבנו שפסלו תבור
וכרמל מפני שנעשו ע"ז, שהקשה הרב ז"ל וז"ל ואע"ג דקרקע עולם אינה נאסרת,
לענן שכינה גנאי הדבר שתשרה שכינה במקום שנעשה ע"ז, או לפי שלא יטעו עובדי
ע"ז לומר שמשפע הע"ז שרתה שם שכינה ע"כ, ולא ידעתי מה הוקשה לו לרב שהרי
פבר פתבנו לעיל דיש נעבד במחנךר אצל גבוה ואין לה דבר גבוה פירינת ה' על הר
סיני: עוד תנן התם בפ"ג דע"ז על ההרים הרמים ועל הגבעות הנשאות א"ר עקיבא אני
אובין ואדון כל מקום שאמה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה דע שיש שם ע"ז ע"כ.

למדנו מפאן שהיותו הר גבוה או גבעה נשאה הוא סיבה להיות שם ע"ז. ובירושלמי
עלה דהך מתני' דר' עקיבא דכל מקום שאמה מוצא הר גבוה ביזוע שיש שם ע"ז הקשו
ולא פה סברינן מימר דבר שיש בו רוח חיים אע"פ שאינו אסור להדיוט אסור לגבוה
בית הפחירה היא נבנה, ותירצו על פי נביא, שנאמר ויעל דוד כדבר גד כאשר צוה ה'
ע"כ.

והפוננה דרצו ללמוד דכי היכי דנעבד דבעלי החיים מותר להדיוט מדאסר רחמנא נעבד
לגבוה מדכתיב מן הבקר להוציא את הנעבד ואי איתא דאסור להדיוט למה לי קרא
לאוסרו לגבוה תיפוק ליה ממשקה ישראל, אלא נדאי דשרי להדיוט ואעפ"כ אסור לגבוה
וא"כ ה"נ במחנךר אית לן למימר דאע"ג דאינו נאסר להדיוט אפ"ה אסור לגבוה וא"כ
איך נבנה בית הפחירה בהר המוריה שהוא הר גבוה ואיפא לתא דע"ז, ותירצו דעל פי
נביא נבנה שם.

וכבר הביאו התוספות דברי הירושלמי הללו בגמ'רין: ובזה נבא לכוננת המאמר, דה'
פסל לתבור וכרמל מצד גבהותם משום דכיון דהם גבוהים איפא לתא דע"ז וכדברי ר'
עקיבא כל מקום שאמה מוצא הר גבוה וגבעה נשאה ביזוע שיש שם ע"ז, ואף שהוא
מחנךר יש נעבד במחנךר אצל גבוה, אף הר סיני חמד אלהים לשבתו משום היותו נמוך
ושפל ואין בו לתא דע"ז.

לזה סינים בעל המאמר וקאמר דאם פון דאמרת דתבור וכרמל מצד גבהותם נפסלו משום לתא דע"ז אם פון סבירא לך דיש נעבד במחופר אצל גבוה אם פון הר המוריה פסול לבנון בית הבחירה שיקרי הוא הר גבוה ואיכא ביה לתא דע"ז ויש נעבד במחופר אצל גבוה.

לזה אמר אעפ"כ אף ה' ישפון לנצח בבית הבחירה אף שהוא הר גבוה משום דעל פי נביא נבנה שם וכדאיתא בירושלמי הפלל העולה דכל האגדות ס"ל דמה שנפסלו תבור וכרמל הוא מפני גבהותם, אלא דהאגדה דפ' ויחי ס"ל דמה שנפסלו מפני גבהותם הוא מפני שהגבהות הוא אות ומופת להיות שם לתא דע"ז ושאר האגדות סוברים דמה שנפסלו מצד גבהותם הוא כדי ללמד דעת את האדם שהקב"ה מחבב מדת הענוה, וכמו שאמרו לעולם? ללמוד אדם מדעת קונו שיקרי הניח הקב"ה כל הרים וגבעות והשרה שכינתו על הר סיני: ובזה יובנו קצת פסוקים בישעיה (סי' ב') והיה באחרית הימים נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונשא מגבעות ונהרו אליו כל הגוים, והלכו עמים רבים ואמרו לכו ונעלה אל הר ה' אל בית אלהי יעקב ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ע"כ.

ויש לדקדק דאף תלה הטעם דנהרו אליו כל הגוים והלכו עמים רבים משום דנכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים והלא נבואה זו לימי המשיח היא וכמו שפירשו המפרשים ולעתיד לבוא כל העו"א הם גרים גרורים, פדכתיב כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה וגו' לעבדו שכם אחד וכדאיתא בפ"ב דפ"ו, ואם פון מוכרחים הם לבוא כדי ללמוד מעשה המצות לקיימן.

עוד יש לדקדק בכפל הדברים שאומרים העמים ויורנו מדרכיו ונלכה באורחותיו דלמאי איצטרך פל זה. עוד יש לדקדק במה שאומרים ויורנו מדרכיו דלמאי איצטרך שה' יורה אותם הדרך לא הנה להו למימר אלא ונלמוד מאורחותיו.

עוד יש לדקדק במה שסינים הפסוק כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים ופי' רד"ק כי מציון זה דברי הנביא לא דברי העמים כלומר למה יאמרו העמים לכו ונעלה ויורנו מדרכיו כי מציון תצא תורה ומצוה לכל העמים ע"כ.

ולמאי איצטרך הנביא ללמד זה פשיטא שהעליה להר ה' הוא כדי ללמוד מעשה המצות ולקיים אותן וכי לאכול מפריה ולשפוע מטובה היו עולים: אף עם מה שכתבנו דוקדק הפל, שאנו למדים מדת הענוה ממה שהניח הקב"ה ההרים הגבוהים והשרה שכינתו על הר סיני ורוב המעשים הטובים אנו למדים אותם מדרכיו ותברך, וכדאמרינן סוף פ"ק דסוטה אמר ר' חמא בר חנינא מאי דכתיב אחרי ה' אלהיכם תלכו וכי אפשר לו לאדם להלך אחר השכינה והלא כבר נאמר כי ה' אלהיך אש אנקלה הוא אלא הלא אחר מדותיו של הקב"ה, מה הוא מלביש ערומים אף אתה תלבש ערומים, הקב"ה בקר חולים אף אתה בקר חולים, הקב"ה קבר מתים אף אתה קבור מתים, הקב"ה נחם אבלים אף אתה נחם אבלים, ע"כ.

ובמדרש אמרינן מה אני חנון אף אתה הנה חנון, מה אני רחום אף אתה הנה רחום, מה אני עושה חסד ומשפט אף אתה עשה חסד ומשפט. ובפרק ר' אליעזר דמילה אמרינן אבא שאול אומר ואננהו הני דומה לו מה הוא חנון ורחום אף אתה הנה חנון ורחום ע"כ.

ובירוּשְׁלַיִם פ"ק דְּרֵאשׁ הַשְּׁנָה אֲמַרְיִן בְּשׁוּר וְדָם גּוֹזֵר גְּזֵרָה עַל אַחֲרִים רוֹצֵה הוּא מְקַיְמָה רוֹצֵה אֵינוֹ מְקַיְמָה אֲבָל הַקַּב"ה אֵינוֹ כּוֹן, מֵה טַעַם וְשִׁמְרוּ אֶת מִשְׁמַרְתִּי אֲנִי הוּא שְׁשִׁמְרְתִּי מְצַוְתִּיהָ שֶׁל תּוֹרָה תַּחֲלָה, וְעַיִן שָׁם שֶׁהֵבִיאוּ כַּמָּה דְּמִיוֹנוֹת לָזֶה יע"ש.

וּבְבִרְאשִׁית רַבָּה סֵדֶר בְּרֵאשִׁית (פְּרָשָׁה ח' ס"א ט"ו) אֲמַרְיִן אָמַר ר' שְׁמֵלַי מְצִינּוּ שֶׁהַקַּב"ה מְבַרֵךְ חֲתָנִים וּמְקַשֵּׁט כְּלוֹת וּמְבַקֵּר חוֹלִים וְקוֹבֵר מֵתִים ע"כ. כְּלָלָן שֶׁל דְּבָרִים שְׂרֹב כָּל הַמַּעֲשִׂים הַטּוֹבִים אָנוּ לְמַדִּין אוֹתָם מְדַרְכִּיו יתעלה.

וְאֲמַרְיִן בְּמִדְרַשׁ הֵבִיאוּ מֶהֱר"ש יָפָה בִּיפָה תֵּאָר סֵדֶר וַיְחִי (פ' צ"ט ס"א א') ד"ה ועי"ל וְנ"ל. נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֵאשׁ הַהָרִים עֲתִיד הַקַּב"ה לְהֵבִיא הַר תְּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינִי וּבּוֹנָה עֲלֵיהֶם בֵּית הַמִּקְדָּשׁ שְׁנֵאֲמַר נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֵאשׁ הַהָרִים הַהָרִים שֶׁהָיוּ כְּבָר ע"כ.

וְאֲמַרְיִן בְּפ"ק דְּסוּטָה (דף ה') עֲלָה דְמָה שֶׁהַזְּכִיר עוֹנֵשׁ בְּעֲלֵי גִסּוֹת הָרוּחַ א"ר חֲזִיָּא בַּר אֲשִׁי ת"ח צְרִיף שִׁיְהִיָּה בּוֹ אֶחָד מִשְׁמוֹנָה בְּשִׁמְיֵינִית אָמַר רַב הוּנָא בְּרִיָּה דְרַב יְהוֹשֻׁעַ וּמַעֲטָרָא לִיָּה כְּסָאָא לְשַׁבּוּלְתָא וְאָמַר רַבָּא בְּשִׁמְתָא מֵאֵן דְּאִית בֵּיָּה וּבְשִׁמְתָא מֵאֵן דְּלִית בֵּיָּה.

נְמַצִּינוּ לְמַדִּין דֵּהֵת"ח צְרִיף שִׁיְהִיָּה לוֹ קֶצֶת גְּאֻנָּה: וּבָזֶה נִבָּא לְכּוֹנֵנֵת הַכְּתוּבִים, דֵּהֵנָּה הָאֲנָמוֹת הָיוּ לְמַדִּים לַעֲשׂוֹת הַמַּצּוֹת מִמָּה שֶׁהָיוּ לְמַדִּים מְדַרְכִּיו ית' וְהָיוּ עוֹשִׂים אוֹתָם. וְלָזֶה אָמַר וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים נִכּוֹן יִהְיֶה הַר בֵּית ה' בְּרֵאשׁ הַהָרִים דֵּהֵינּוּ שֶׁה' בּוֹנָה בֵּית הַבְּחִירָה עַל הַר תְּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינִי, וְהֵנָּה הָאֲנָמוֹת אֲבָדָה חֲכַמְתָּם בְּמָה שֶׁהָיוּ מְקַיְמִים הַמַּצּוֹת עַל פִּי מְדוּתָיו ית' לְפִי שֶׁרָאוּ דְּבָרִים הַפְּכִיִּים דֵּהֵינּוּ שֶׁהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל תְּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינִי, וְאָמְרוּ מַה נִּלְמוֹד מִמֶּנּוּ אִם נִלְמוֹד מִמֶּנּוּ מִדַּת הָעֲנָנָה הָרִי הִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל תְּבוֹר וְכַרְמֶל וְאִם נִלְמוֹד מִדַּת הַגְּאֻנָּה הָרִי הִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל הַר סִינִי.

לָזֶה אָמְרוּ לְכוּ וְנַעֲלֶה אֶל הַר ה' אֶל בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, כְּלוֹמַר אֶל הַר זֶה שֶׁהֵבִית נִכּוֹן עָלָיו שִׁישׁ בּוֹ דְּבָרִים סוֹתְרִים זֶה לָזֶה, וַיּוֹרְנוּ מְדַרְכִּיו כְּלוֹמַר הוּא יוֹרָה לָנוּ מְדַרְכִּיו לְפִי שְׁאִין אָנוּ יְכוּלִין לְלַמֵּד מִמַּעֲשָׂיו לְפִי שֶׁרָאוּנוּ דְּבָרָיו סוֹתְרִים.

וְלָזֶה הִשְׁיֵב הַנְּבִיא כִּי אֵין כָּאֵן דְּבָרִים סוֹתְרִים כִּי מְצִיּוֹן תִּצְאָ תוֹרָה וְדָבָר ה' מִירוּשָׁלַיִם וְכִינּוֹן שֶׁכָּאֵן הוּא מְקוֹם שֶׁהוּא מְקוֹר הַחֲכָמָה צְרִיף שֶׁה' יִלְמְדֵנוּ שְׁנֵאֲחָז מְזָה וּמְזָה דֵּהֵינּוּ ת"ח צְרִיף שִׁיְהִיָּה בּוֹ קֶצֶת גְּאֻנָּה, וְזֶה נִלְמוֹד מִמָּה שֶׁהִשְׁרָה שְׁכִינָתוֹ עַל תְּבוֹר וְכַרְמֶל וְסִינִי כְּדִי כְּלַמְדֵנוּ שֶׁבְּמְקוֹם הַזֶּה שֶׁהוּא מְקוֹם שֶׁל ת"ח צְרִיף שִׁיְהִיָּה בּוֹ מִדַּת הָעֲנָנָה עִם קֶצֶת מִמִּדַּת הַגְּאֻנָּה.

וְכָל זֶה הוּא לְת"ח אֲבָל מִי שְׁאִינוֹ ת"ח צְרִיף שִׁיְהִיָּה בּוֹ מִדַּת הָעֲנָנָה עַד תַּכְלִיתָהּ וְכַמ"ש מְאֹד מְאֹד הָיָה שֶׁפֶל רִיחַ: מַעֲתָה אֲקוּמָה נָא לְבָאָר מֵאָמַר הַקּוֹדֵם. וַיֵּשׁ לְדַקְדֵּק בּוֹ דְמָה הַתִּיּוֹסוֹת יֵשׁ לְמִדַּת הָעֲנָנָה עִם קִיּוֹם הָעוֹלָם.

וְנִרְאֶה דְּיּוֹבֵן עִם מֵאֵי דְּאֲמַרְיִן בְּב"ר (פ"ב ס"א מ"ו) וְנ"ל בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים, לְמִלְכָּה שֶׁהָיוּ לוֹ כּוֹסוֹת רַקִּים אָמַר הַמְּלָךְ אִם אֲנִי נוֹתֵן לְתוֹכָן חֲמִין הַסְּמִתְבַּקְעִים צוֹנֵן הֵם מְקַרִּיסוּ, מָה עָשָׂה הַמְּלָךְ עִירַב חֲמִין בְּצוֹנֵן וְנָתַן בָּהֶם וְעָמְדוּ.

כִּי אָמַר הַקֹּב"ה אִם אֲנִי בּוֹרָא אֶת הָעוֹלָם בְּמִדַּת רַחֲמִים הוּוּ חֲטִיָּיא סְגִיא, בְּמִדַּת הַדִּין הַיֵּאָדָה הָעוֹלָם מְתַקֵּינִי, אֲלֵא הַרְיֵנִי בּוֹרָא אוֹתוֹ בְּמִדַּת הַדִּין וּבְמִדַּת הַרַחֲמִים וְהַלְוִאי יַעֲמֹד ע"כ. וְהַקֹּשֶׁה מִהַר"ש יָפֶה וְנ"ל וּא"ל דְּתַחֲלַת הַפְּרָשָׁה גָּבִי בְּרֵאשִׁית בְּרָא הָנֹה לִיה לְמַכְתָּב ה' אֱלֹהִים.

וְחִירָץ דְּאִיתָא בְּמִדְרָשׁ אַבְכִּיר דְּתַחֲלַת הַפְּרָשָׁה הִיא אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם אֲלֵא שְׁלֵא כְּתִיב בְּתַחֲלָה כְּדִי שְׁלֵא יִתְגַּאֲהַר כִּהֵן הַקּוֹרָא בְּתוֹרָה לֹמַר אֲנִי קָרִיתִי רֵאשׁוֹן. נִמְצִינוּ לְמִדִּין דְּמֵאן דְּאִית לִיה דְּהַקֹּב"ה שְׁתַּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הַרַחֲמִים וּבְרָא אֶת הָעוֹלָם אִית לִיה דְּטַעַם דְּלֵא פְּתַח בְּתַחֲלָה בְּאֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם הוּא כְּדִי לְהַרְחִיק אֶת הָאָדָם מִמִּדַּת הַגְּאֻנָּה.

עוֹד הַקֹּשֶׁה הָרַב וְ"ל שֵׁם דְּבָרִישׁ פִּי"ד אֲמַרִּינוּ מְלֵךְ בְּמִשְׁפָּט יַעֲמִיד אַרְיָן שְׁבָרָא אֶת הָעוֹלָם בְּדִין שְׁנֵא בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים הָרִי דְּמִשְׁמַע דְּבָרִיאַת הָעוֹלָם הִנֵּה בְּדִין, וְכְתִיב דְּפִלְיָגִי אַהֲדָדִי. עוֹד הַקֹּשֶׁה הָרַב וְ"ל דְּלִמ"ד שְׁבָרָא אֶת הָעוֹלָם בְּדִין תְּקַשִּׁי דְּהָא כְּתִיב בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים דְּמִשְׁמַע דְּשְׁתַּף מַה"ד עִם מִדַּת הַרַחֲמִים.

וְחִירָץ דְּאֲגָדָה דְּס"ל דְּבָרִיאַת עוֹלָם הִנֵּה בְּדִין אֲתֵיָא כִּהֵיָא דְּפִי"ג (ס' ה') כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ מִזְכִּיר שֵׁם מְלֵא עַל עוֹלָם מְלֵא אָמַר רַבִּי חֵילְפָאִי כְּשֵׁם שְׁהוּא מִזְכִּיר שֵׁם מְלֵא עַל עוֹלָם מְלֵא כִּי הוּא מִזְכִּיר שֵׁם מְלֵא עַל יְרִידַת גְּשָׁמִים.

הָרִי דְּאִית לִיה דְּמֵאִי דְּכְתִיב ה' אֱלֹהִים לֹא מִשׁוּם שְׁתַּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הַרַחֲמִים אֲלֵא לְהַזְכִּיר שֵׁם מְלֵא עַל עוֹלָם מְלֵא. וְכְתִיב מִהַר"ש יָפֶה וְ"ל דְּבַהֲכִי פְּלִיגִי דְּמֵאִי דְּכְתִיב ה' אֱלֹהִים הוּא שְׁשַׁתַּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת רַחֲמִים ס"ל דְּתַחֲלַת הַפְּרָשָׁה הִיא אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְלִהְיֵי אֲתֵי שְׁפִיר הֵאִי טַעְמָא דְּמַה שְׁמִזְכִּיר ה' אֱלֹהִים הוּא מִשׁוּם שְׁשַׁתַּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת רַחֲמִים וְלֹא אִידָךְ טַעַם שְׁהוּא לְהַזְכִּיר שֵׁם מְלֵא עַל עוֹלָם מְלֵא דְּכִינּוּן דְּתַחֲלַת הַפְּרָשָׁה הִיא אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם לִיכָא עֲדִינּוּן עוֹלָם מְלֵא.

וּמ"ד דְּמֵאִי דְּכְתִיב ה' אֱלֹהִים הוּא לְהַזְכִּיר שֵׁם מְלֵא עַל עוֹלָם מְלֵא ס"ל דְּתַחֲלַת הַפְּרָשָׁה הִיא בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים וּא"כ נִמְצָא שְׁבְּמִדַּת הַדִּין דְּנֻקָּא נִבְרָא הָעוֹלָם וּא"כ ע"כ לֹמַר דְּמֵאִי דְּכְתִיב ה' אֱלֹהִים "לְלֵלָא.

הוּא לְהַזְכִּיר שֵׁם מְלֵא עַל עוֹלָם מְלֵא: עוֹד נִקְדִּים מֵאִי דְּאֲמַרִּינוּ בְּב"ר (פ' ל"ט ס' ו'), וּפמ"ט ס' ד') וְ"ל א"ר לֹוי הַשּׁוֹפֵט כָּל הָאָרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט אִם עוֹלָם אֲתָה מְבַקֵּשׁ אִין דִּין וְאִם דִּין אֲתָה מְבַקֵּשׁ אִין עוֹלָם, מַה אֲתָה תְּפִישׁ חֲבֵלָא בְּתֵרִין רֵאשִׁין אֲתָה בְּעֵי עֲלָמָא וּבְעֵי דִינָא, סָב לָךְ חֲדָא מִיְיָיָהוּ וְאִי לִית אֲתָה מְנוּתָר צִיבְחָר לִית עֲלָמָא יְכִיל קֵאִים.

אָמַר לוֹ הַקֹּב"ה אֶהְבֶּתְ צִדְקָא וְתִשְׁנֵא רְשָׁע אֶהְבֶּת לְצִדְקָא בְּרִיּוֹתִי וְשִׁנְאָת מְלַחֲמִין עַל כֵּן מִשְׁאַף אֱלֹהִים אֱלֹהֵיךָ שְׁמֹן שְׁשׁוֹן מִחֲבֵרֵיךָ ע"כ. נִמְצָא שְׁאִין קִיּוֹם הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין.

וּבְזָה נִבְא לְכּוֹנֵת הַמַּאֲמָר אִין הָעוֹלָם מְתַקֵּינִי אֲלֵא בְּמִי שְׁמִשִּׁים עֲצָמוּ כְּמִי שְׁאִינוּ דְּהִיָּינוּ שְׁאוּחִז בְּמִדַּת הָעֲנָוָה מִשׁוּם דְּלִדְיָה תַחֲלַת הַפְּרָשָׁה הִיא אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשָּׁמַיִם וְלֹא פְּתַח בָּהּ כְּדִי שְׁלֵא יִתְגַּאֲהַר הַפֶּה וּא"כ מֵאִי דְּכְתִיב בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים הִיָּינוּ וְלֹמַר שְׁשַׁתַּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הַרַחֲמִים וְאִין לָךְ קִיּוֹם הָעוֹלָם גְּדוֹל מְזָה: וּבְזָה יוֹבֵן מֵאִי דְּכְתִיב בִּישְׁעִיהָ (ס' ה') וַיִּשַׁח אָדָם וַיִּשְׁפֹּל אִישׁ וְעֵינָי גְּבוּהִים תִּשְׁפֹּלְנָה וַיִּגְבַּהּ ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט

והאל הקדוש נקדש בצדקה, ויש לדקדק דמה קשר יש לפסוק זה דוֹיִשׁח אָדָם וַיִּשְׁפַּל איש עם הפסוק הבא אַחֲרָיו וַיִּגְבֶּה ה' צְבָאוֹת בְּמִשְׁפָּט.

עוד יש לדקדק במאי דקאמר ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה דלכאורה משפט וצדקה הם דברים דסְתָרִי אַהֲדָדִי, דמשפט הוא הדין הגמור וצדקה הוא לפנים משורת הדין וכה"ג פְּרִיָה תִלְמוּדָא פ"ק דסְנֵהֲדָרִין בְּפִסּוּק וַיְהִי דוֹד עוֹשֶׂה מִשְׁפָּט וצדקה.

אף במה שפכתבנו נבא לכלל יישוב דמי שאוחז במדת הענוה אית ליה דתחלת הפְּרָשָׁה היא אלה תולדות השמים ומה שהתחיל בבראשית הוא ללמד מדת הענוה וכיון דתחלת הפְּרָשָׁה היא אלה תולדות השמים ע"כ לומר דמאי דקתיב ביום עשות ה' אלהים הוא ששפת מדת הדין עם מדת הרחמים בבריאת העולם.

וזהו שאמר הכתוב וישח אדם וישפיל איש ועיני גבוהים תשפלנה דהיינו שאוחזים במדת הענוה אז ויגבה ה' צבאות במשפט והאל הקדוש נקדש בצדקה שהיא משפת עם צדקה דהיינו מדת הדין עם מדת הרחמים, ומעלה עליו הכתוב כאילו קנים עולם מלא: דָּרָךְ עֲנוּיִם דְרוֹשׁ חֲמִשָּׁה עֶשֶׂר מ"ק (דף ט"ז) ואלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחפמני, מאי קאמר, א"ר אבהו ה"ק ואלה שמות גבורותיו של דוד, יושב בשבת בשעה שהיה יושב ביישיבה לא היה יושב על גבי פרים וכסותות אלא על גבי קרקע, דכל כמה דהנה עירא היאירי קנים הנה מתני להו לרבנן על גבי פרים וכסותות פי נח נפשיה הנה מתני דוד לרבנן והנה יתיב על גבי פרים וכסותות פי נח נפשיה חוח מתני דוד לרבנן וחוח יתיב על גבי קרקע אמרו ליה ליתבי מר על גבי פרים וכסותות לא קכיל עליה, תחפמני אמר רב א"ל הקב"ה הואיל והשפלת עצמה תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה, ראש השלישים תהא ראש לשלשת אבות, הוא עדינו העצמי כשהיה יושב ועוסק.

בתורה היה מעדן עצמו כתולעת וכשהיה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ: משרשי מדת הענוה עוד זאת יתירה להשתבח בתהלתה מי שמשפיל עצמו בעסק התורה שאין לה מדה טובה הימנה ובה נשתבח המלך דוד כמו שנתבאר במאמר הפונה קדים דהנה מתני להו לרבנן על גבי קרקע.

ועל פי זה יובן מאי דאמרין במדרש וז"ל מכתם לדוד שמרני אל פי חסיתי בך שמרני אל שלא אכשל בדבר הלכה ע"כ. ויש לדקדק דמה נתינת טעם הוא פי חסיתי בך למה שהתפלל שלא יכשל בדבר הלכה.

ועוד קשה האי תאר דמכתם לדוד מאי שייטיה עם שמרני אל שפירושו שלא אכשל בדבר הלכה. ונראה ליישב הענין בהא דאמר ר' פ"ג דמגילה (דף כ"א) אמר ר' אבהו מנין לרב שלא ישב על גבי מטה וישנה לתלמידיו על גבי קרקע שנגמר ואתה פה עמוד עמדי.

ופירש"י שלא ישב על גבי מטה אלא או שניהם על גבי המטה או שניהם על גבי קרקע ע"כ וכן פתב הרמב"ם (בפ"ד מהלכות ת"ת) והטעם הוא דעמדי משמע דתלמיד יהיה שנה לרב בעוד שלומדין וכמ"ש הר"ן.

וְכַתֵּב עוֹד וְנִ"ל וּמְקַשׁוּ הֶקְא דְבַפ"ק דְּסִנְהֶדְרִין אֲמַרְיֵנן בְּיַבְנָה הָיוּ ד' זְקֵנִים וְשִׁמְעוֹן הַתִּימָנִי הָיָה דוֹ לַפְּנִיָּהֶם בְּקַרְקַע, וְאַף בִּימֵי דָוִד אֲמַרְיֵנן בַּמ"ק עִירָא הִיאֲרִי הָנָה מִתְּנִי לְהוּ לְרַבָּנָן עַל גְּבֵי פָּרִים וּכְסוּתוֹת וְדוֹד לֹא קִבֵּל עָלֶיהָ אֶלָּא אֲאַרְעָא ע"כ.

וְהָנָה מ"ש וְדוֹד לֹא קִבֵּל עָלֶיהָ הוּא בְּכָלֵל הַקְּוִשְׁיָא דְמוֹכַח הֵתֵם דְּמֵאֵי דְדוֹד לֹא קִבֵּל עָלֶיהָ מִשׁוּם חֲסִידוֹת יְתִירָה דְהָנָה בֵּיהּ וְכִדְאֲמַרְיֵנן הוּאִיל וְהַשְּׁפֵלְתָּ עֲצָמָהּ כּו' וְתִירָץ וּי"ל דְּכִי הִכִּי דְמִתְרַצִּינָן בַּגַּמ' רַכּוֹת מְעַנְמָד קְשׁוֹת מִיּוֹשֵׁב ה"נ בְּשִׁמּוּעוֹת קְשׁוֹת הָיוּ יוֹשְׁבִים אֲסַפְסְלֵי שְׂאֵם הָיוּ יוֹשְׁבִים בְּקַרְקַע עִם תַּלְמִידֵיהֶם לֹא הָיוּ יְכוּלִים לַעֲיִין בְּהֶם הֵיטֵב ע"כ.

וְהָנָה חִילּוּק זֶה דְּרַכּוֹת וְקְשׁוֹת הוּא בְּמַסְכַּת מְגִילָה (שָׁם) שְׁהַקְּשׁוּ פְּתוּב אֶחָד אֹמֵר וְאַשְׁבּ בְּהָר וְכָתוּב אֶחָד אֹמֵר וְאַנְכִי עֲמַדְתִּי בְּהָר וּמִשְׁנֵי רַבָּא רַכּוֹת מְעַנְמָד קְשׁוֹת מִיּוֹשֵׁב. וְלִפִּי דְבַרֵּי הָר"ן הִלְלוּ בְּרַכּוֹת אַף עִירָא הִיאֲרִי הָנָה מִתְּנִי לְרַבָּנָן עַל גְּבֵי קַרְקַע וּמָה שְׁהָיוּ חִלּוּקִין עִירָא הִיאֲרִי עִם דָּוִד הִיָּנּוּ בְּקְשׁוֹת, דְּעִירָא הִיאֲרִי הָנָה מִתְּנִי עַל גְּבֵי פָּרִים מִשׁוּם שְׁהִיָּה מִפְּחַד דְּאִי הָנָה מִתְּנִי עַל גְּבֵי קַרְקַע לֹא הָיָה יְכוּל לַעֲיִין הֵיטֵב וְדוֹד אַף בְּקְשׁוֹת הָנָה מִתְּנִי עַל גְּבֵי קַרְקַע וְלֹא הָיָה מִתְּפַחַד, דִּילְמָא לֹא יוֹכֵל לַעֲיִין בְּהֶם הֵיטֵב: וְיֵשׁ לְדַקְדָּק בְּדַבְרֵי הָר"ן הִלְלוּ דָאֵם כֵּן מֵאִי הָאִי דְקֶאֱמַר לֵיהּ הַקַּב"ה לְדוֹד הוּאִיל וְהַשְּׁפֵלְתָּ עֲצָמָהּ וְכו' דְהָא דוֹד לֹא מִשׁוּם עֲנֻנָה הוּא דְקֶאֱמַר עֲבִיד הִכִּי אֶלָּא מִדִּינָא מִשׁוּם דְּנָכוֹן לְבוּ דְאַף בְּקַרְקַע יוֹכֵל לַעֲיִין הֵיטֵב, וְאַדְרַבָּה יוֹתֵר הָיָה רְאוּי לִיְיַחֵס מִדַּת הָעֲנֻנָה לְעִירָא הִיאֲרִי שְׁלֹא הָיָה בּוֹטַח בְּעֲצָמוֹ שְׁיִוְכַל לַעֲיִין הֵיטֵב בְּהִיּוֹתוֹ לּוֹמֵד ע"ג קַרְקַע וְדוֹד נָכוֹן לְבוּ בְּטוֹחַ דְאַפִּילוּ בְּהִיּוֹתוֹ לּוֹמֵד ע"ג קַרְקַע יוֹכֵל לַעֲיִין הֵיטֵב.

תּוֹ קְשִׁיָּא לִי בְּדַבְרֵי הָר"ן דָּאֵם טַעְמָם שְׁלֵ אֹתָם ד' זְקֵנִים דְּיַבְנָה וְעִירָא הִיאֲרִי שְׁהָיוּ לּוֹמְדִים ע"ג פָּרִים הוּא בְּקְשׁוֹת' שְׁחֻשְׁשׁוּ שְׂאֵם הָיוּ לּוֹמְדִים ע"ג קַרְקַע לֹא יוֹכֵלוּ לַעֲיִין הֵיטֵב א"כ יְהִיוּ הֵם וְתַלְמִידֵיהֶם ע"ג פָּרִים שְׁהָרִי הַקְּפֻדַת הַפְּתוּב דּוֹאֲתָהּ פָּה עַמּוּד עַמְדֵי אִינוּ אֶלָּא דְהַתְּלַמִּיד יְהִיָּה שְׁנָה לְרַב וְאֵם הַתְּלַמִּיד יוֹשֵׁב עִם הָרַב ע"ג פָּרִים לִית לָן בַּהּ וְכַמ"ש רַש"י וְהַרְמַב"ם וַא"כ הָיוּ מְקַיְיָמִים גְּזֵרַת הַפְּתוּב דּוֹאֲתָהּ פָּה עַמּוּד עַמְדֵי שְׁהָיוּ שְׁוִים הָרַב עִם הַתְּלַמִּיד בְּעוֹד שְׁלוֹמְדִים וְהָיוּ יְכוּלִין לַעֲיִין הֵיטֵב בְּהִיּוֹתָם ע"ג פָּרִים.

עוֹד יֵשׁ לְהַקְּשׁוֹת דְּלָמָּה זֶה אֹתָם ד' זְקֵנִים וְעִירָא הִיאֲרִי עָשׂוּ תַקְנָה לְעֲצָמָם בְּשִׁמּוּעוֹת קְשׁוֹת כְּדִי לַעֲיִין בְּהֶם הֵיטֵב וְהָיוּ יוֹשְׁבִים ע"ג פָּרִים וְלֹא עָשׂוּ תַקְנָה לְהַתְּלַמִּידִים שְׁהָיוּ יוֹשְׁבִים ע"ג פָּרִים בְּשִׁמּוּעוֹת קְשׁוֹת כְּדִי שְׁיִוְכְלוּ לְהִבִּין בְּהֶם הֵיטֵב, וְהָרִי אֹתָהּ הִרְאָהָ שְׁהִבִּיאוּ מְרַכּוֹת מְעַנְמָד וְקְשׁוֹת מִיּוֹשֵׁב הוּא תַקְנָה לְתַלְמִיד דְּמִשְׁהָ הָיָה לְוֹמֵד מִפִּי הַגְּבוּרָה הַמְּלַמֵּד לְאַדָּם דַּעַת וְאֵעִפ"כּ בְּשִׁמּוּעוֹת קְשׁוֹת הָיָה מִשְׁהָ יוֹשֵׁב כְּדִי לְהִבִּינָם הֵיטֵב וְהֵם לְמַדּוּ מִפְּאֵן לְעֲשׂוֹת תַקְנָה לְעֲצָמָם לְיֹשֵׁב ע"ג פָּרִים בְּשִׁמּוּעוֹת קְשׁוֹת כְּדִי לַעֲיִין בְּהֶם הֵיטֵב וְלֹא חֻשְׁשׁוּ לְתַקְנַת הַתְּלַמִּידִים לְהוֹשִׁיבָם בְּשִׁמּוּעוֹת קְשׁוֹת ע"ג פָּרִים כְּדִי שְׁיִוְכְלוּ לְהִבִּינָם הֵיטֵב.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּדַבְרֵי הָר"ן בַּמ"ש שְׂאֵם הָיוּ יוֹשְׁבִים בְּקַרְקַע עִם תַּלְמִידֵיהֶם לֹא הָיוּ יְכוּלִין לַעֲיִין הֵיטֵב דְּמֵאֵי הָאִי דְקֶאֱמַר עִם תַּלְמִידֵיהֶם לֹא הָנָה לִיהּ לְמִימַר אֶלָּא שְׂאֵם הָיוּ יוֹשְׁבִין בְּקַרְקַע לֹא הָיוּ יְכוּלִין לַעֲיִין הֵיטֵב, שְׁהָרִי עֵינָהּ הַהַקְּפָדָה אִינוּ אֶלָּא דְהִישִׁיבָהּ בְּקַרְקַע מוֹנַעַת קַצַּת הָעֵינָן הָעֵמוּק: אַף יִרְאָה לְפָרִשׁ כְּוֹנָה אַחֲרַת בְּדַבְרֵי הָר"ן דְּאִין הַכְּוֹנָה דִּישִׁיבַת הַקַּרְקַע מוֹנַעַת הָעֵינָן דְּנֻדָּאִי כֶּף יוֹכֵל הָאָדָם לַעֲיִין בְּהִיּוֹתוֹ יוֹשֵׁב בְּקַרְקַע

כמו בהיותו יושב ע"ג פרים, אלא הפנונה היא דידוע דמדרגת התלמיד עם הרב היא כמדרגת העבד עם האדון וכמו שאמרו כל מלאכות שעושה העבד לאדון עושה התלמיד לרב, זולת דבשעת הלימוד גזרת מלך היא שיהיה התלמיד שנה לרב בעוד שלומדים והוא לאומרו יתברך ואתה פה עמוד עמדי, ומזה תמהו מגדולי אחרוני זמננו על מה שכתב הרמב"ם ו"ל (בפרק ד' מהלכות תלמוד תורה) כיצד מלמדים הרב יושב בראש וכו' ובראשונה היה הרב יושב והתלמידים עומדים ומקודם חנך בית שני נהגו הכל ללמד לתלמידים והם יושבין ע"כ.

והקשו דאף יתכן דבתחלה היה הרב יושב והתלמידים עומדים דמדברי ר' אבהו משמע דצריך שיהיו הרב והתלמיד שנים בשעה שלומדים, מקרא דאתה פה עמוד עמדי. ובגמרא אמרינו תנו רבנן מימות משה ועד רבן גמליאל לא היו לומדין תורה אלא מעומד, ומשמע רבן גמליאל ירד חולי לעולם והיו לומדין תורה מנישב.

ופשטן של דברים דקאמר לא היו לומדין תורה אלא מעומד משמע דקאי לרב ולתלמיד שפולם היו מעומד בשעה שהיו לומדים. והרמב"ם ו"ל שכתב שהרב היה יושב והתלמידים היו עומדים יש לתמוה דמנא ליה.

ועוד דמשמע דהוא הפך מימרא דר' אבהו דקאמר דצריך שיהיו הרב ותלמידו שנים בשעה שהם לומדים ממאמר הפתוח ואתה פה עמוד עמדי: וראיתי להרב בעל פרישה ודרישה שכתב דמה שכתב הרמב"ם שבתחלה היה הרב יושב והתלמידים עומדים מייירי בתלמידים שלא הגיעו לכלל סמיכה ולמד חילוק זה מהר"ן שכתב על אותה שכתבנו למעלה שהקשה דהיכי מתנו ד' זקנים ועירא היאירי ע"ג פרים והא בעינן דבשעה שהם לומדים יהיו התלמיד ורב שנים, ותירץ פאן קודם שהגיעו לכלל סמיכה פאן לאחר שנסמכו דהתם ראוי לרב לחלוק להם כבוד ע"כ.

כלומר דמאי דאמרינו שיהיו הרב והתלמיד שנים בשעה שלומדין מייירי בתלמידים סמוכים דומיא דמשה דהתם ראוי לרב לחלוק להם כבוד וההיא דד' זקנים ועירא היאירי שהיו יושבים על גבי פרים והתלמידים על גבי קרקע מייירי בתלמידים שאינם סמוכים.

וכתב דהר"ם ס"ל חילוק זה ומ"ש ובראשונה היה הרב יושב והתלמידים עומדים מייירי בתלמידים שאינם סמוכים. ודבריו תמוהים שהרי דברי הר"ם פה הם, ולא ישב הרב על הפסא ותלמידיו על הקרקע אלא או הפל על הארץ או הפל על הפסאות ובראשונה היה הרב יושב והתלמידים עומדים ע"כ.

ולפי דבריו מ"ש בתחלה ולא ישב הרב על הפסא מייירי בתלמידים סמוכים וכמ"ש הר"ן, ומ"ש סמוך לזה ובראשונה היה הרב יושב מייירי בתלמידים שאינם סמוכים. ואלו הם דברים שאין להם מובן כלל שיאמר הר"ם ב' דינים סמוכים זה לזה סותרים זה את זה ונאמר שהדין האחד מייירי בסמוכים והשני מייירי בשאינם סמוכים, וכבר דחה הל"מ דברים הללו יע"ש.

וגם דברי הרב ב"ח בדינים אלו נפלאים ממני. והנכון מ"ש בעל ל"מ דנדאי מקרא דאתה פה עמוד עמדי למדנו שיהיו הרב והתלמיד שנים, והיינו דוקא לענין שלא ישב הרב ע"ג פסא ותלמידיו על הקרקע, משום דזה מורה מעלה לרב ופחיתות לתלמידים ועל זה

הקפיד הכתוב באומרו ואתה פה עמוך עמדי שיהיו הרב והתלמיד שנים בשעה שלומדים, ואפ"ה התלמידים מענומד והרב מנישב דמה שהוא יושב אינו למעלתו אלא מפני שצריך להבין להם ואין דעתו מנישבת לערוך הדברים ולהבינם אא"כ הוא יושב וא"כ אין זו מעלה לו ע"כ.

והקשה לו דמאין הוציא הר"ם חילוק זה דאימא דהקפדת הכתוב הוא ג"כ שלא יהיה הרב יושב ותלמידים עומדים אלא שניהם יהיו שנים בשעה שלומדים, ותירץ דנפיק ליה ממאי דאמרינן בגמרא פתוב אחד אומר ואשב ברה וכתוב אחד אומר ואנכי עמדי ברה ותירץ אמר רב עומד ולומד ויושב ושונה ע"כ.

וכתב שהר"ם מפרש פה עומד ולומד פשהוא לומד מהקב"ה הנה בעמידה אבל פשהוא שונה לתלמידיו הנה יושב, א"כ למדנו דכשאמרו בברייתא בתחלה היו לומדין מענומד ר"ל שתלמידים היו מענומד והרב יושב: ואני תמיה בפירוש זה, דאיך יתכן לומר דמה שאמר רב יושב ושונה מירי פשהוא שונה לתלמידיו שהרי בגמ' באו לנישב הכתוב שאמר ואשב ברה ארבעים יום וארבעים לילה דאיך יתכן שהיה יושב, ותירצו יושב ושונה ובאותם מ' יום לא היה משה שונה לתלמידיו אלא לומד מפי הגבורה ולא ירד משם אפי' רגע כמירי'.

אלא נדאי שפירוש הנכון במ"ש יושב ושונה הוא מה שפירש רש"י דכשהיה לומד ההלכה מפי הגבורה הנה מענומד וכשהיה חוזר ושונה שנית ההלכה לבדו מה שלמד הנה מנישב, וא"כ הדרא קושיו לזכותא דמהיכן ראה הר"ם דבתחלה הנה הרב יושב והתלמידים עומדים אימא שכולם הרב והתלמידים היו עומדים משום דבעינו שיהיו הרב והתלמיד שנים בשעה שלומדים: והנראה אצלי דהרב"ם ז"ל הוציא דין זה מדאמרינן בפ"ה דעירובין (דף נ"ד) ת"ר פיצד סדר משנה, משה למד מפי הגבורה, נכנס אהרן ושנה לו משה פרקו, נסתלק אהרן וישב משמאל משה, נכנסו בניו ושנה להם משה פרקו נסתלקו בניו אלעזר ישב לימין משה ואיתמר לשמאל אהרן ג"כ.

והשתא אי אמרת בשלמא דבתחלה ג"כ שהיו לומדין מענומד הנה הרב יושב ניחא, דנדאי משה הנה יושב ואהרן פששנה לו משה פרקו הנה מענומד ולאחר ששנה לו משה פרקו נסתלק וישב לו לשמאל משה משום דכבר למד ההלכה מענומד ואח"כ ישב, ובניו ג"כ בתחלה למדו ההלכה מפי משה בהיותם מענומד ואח"כ חזרו וישבו להם זה ישב לימין משה וזה לשמאל אהרן.

אלא אי אמרת דבתחלה אף הרב הנה לומד לתלמידים מענומד נמצא דמשה הנה מענומד, ואיך יתכן דמשה יהיה מענומד ואהרן ובניו אף שפבר למדו ההלכה יהיו יושבים: ועוד נראה להביא ראיה לדברי הר"ם ממאי דאמרי' בגמרא הקורא את המגילה עומד ויושב ואמרינן תנא מה שאין פן בתורה, מנא הני מילי א"ר אבהו דאמר קרא ואתה פה עמוך עמדי, וא"ר אבהו אלמלא מקרא פתוב אי אפשר לאומרו, כפיכול אף הקב"ה בעמידה ע"כ.

ויש לדקדק דמהיכן למדו חז"ל דבקריאת התורה אין קורין בתורה בצבור מנישב מקרא דואתה פה עמוך עמדי, דאף דנימא דבאותם הימים שהיה משה לומד מפי הגבורה הנה

לו דין דקריאת התורה בצבור אי ממשה אימא דשאני משה משום דכך הוא הדין שהתלמיד עומד בשעה שהוא לומד, וכמו שאמרו בתחלה היו לומדין מעומד, אבל קריאת התורה בצבור מנא לן שצריך מעומד, ואי ממה שכתוב עמדי דמשמע דאף הקב"ה בעמידה הא ניחא אי אמרינן דמה שאמרו בתחלה היו לומדין מעומד דלא קאי כי אם לתלמידים אבל הרב יושב א"כ ע"כ לומר דמה שהיה אף הקב"ה בעמידה אינו מדין הרב השונה לתלמיד אלא מדין קריאת התורה בצבור דצריך שיהיה מעומד, אלא אי אמרת דבתחלה היו התלמיד והרב לומדין מעומד מנא לן דקריאת התורה היא מעומד מקרא דואתה פה עמוד עמדי דפירושו דאף הקב"ה בעמידה אימא דשאני התם משום דבתחלה היו הרב והתלמיד לומדין מעומד, אלא נדאי ע"כ לומר דאף בתחלה היה הרב יושב והתלמידים עומדים ולא הקפיד הכתוב אלא שלא יהיה הרב על גבי פרים והתלמידים ע"ג קרקע לפי שזה הוא מעלה לרב והכתוב הקפיד דבשעה שהם לומדים לא יהיה שום מעלה לרב על התלמיד וכמ"ש בעל ל"מ: ובזה נבא לכוננת דברי הר"ן במ"ש דבשמועות קשות אם היו יושבים בקרקע עם תלמידיהם לא היו יכולין לעיין בהם היטב, שאין הפנונה דישיבת הקרקע מונעת העיון העמוק אלא דבראות הרב את עצמו שנה במעלה לתלמיד במדרגה אחת לפעמים חליש לביה, ומש"ה בשמועות קשות דבעו דעתא צלותא ושיהיו שמחי לב הותר להם לישוב על גבי פרים שיראו שיש להם מעלה על התלמידים, אבל דוד המלך שהיתה בו מדת הענוה והשפלות בטבע שלא היה מרגיש אם היה לו מעלה על התלמיד או לא, אף בשמועות קשות היה לומד עם תלמידיו על גבי קרקע ולא הנה חליש לביה, ומש"ה לא היה עירא היארי שונה עם תלמידיו על גבי פרים דאי היה הרב והתלמיד שניהם על גבי פרים אפתי חליש לביה דאין לו שום מעלה לרב על התלמיד והתלמידים אף בהיותם לומדים על גבי קרקע היו יכולים לעיין לפי דלא חליש לביה דתלמיד בראותו את הרב שיש לו מעלה עליו.

הפול העולה דמה שהיו חלוקים עירא היארי עם דוד היה בשמועות קשות דעירא היה מלמד אותם על גבי פרים שאם היה יושב ע"ג קרקע עם תלמידיו לא היה יכול לעיין היטב ודוד אף בשמועות קשות היה מלמד אותם ע"ג קרקע: ועל פי זה נבא לכוננת המאמר דאמר דוד שמרני שלא אפשל בדבר הלכה ואמרי' בפ"ק דסוטה לדוד מכתם שיצא ממנה דוד שמה ותם ופירש"י מה עניו, וכן כתב רש"י בפ"א מכתם לדוד רבותינו דרשו על דוד שהיה מנהיג עצמו כמה ותם אף במלכותו.

והנה מה שהיה מנהיג עצמו כמה אף במלכותו לא מצינו, דמאי דכתיב ודוד הוא הקטן דהיינו שהיה מקטין עצמו היינו קודם מלכותו. ונראה דהיינו מה שהיה שונה לתלמידיו על גבי קרקע אחר מיתת עירא היארי, והיינו במלכותו, דעירא בזמן מלכות דוד מת וכמבואר, נמצא דאף במלכותו היה עניו שהיה שונה עם תלמידיו על גבי קרקע, וכבר נתבאר דמה שהיה שונה עירא היארי על גבי פרים היה כדי לעיין בשמועות קשות היטב, ועדיין היה אפטר שדוד שלא היה שונה ע"ג פרים לא היה מעיין בהם היטב לזה אמר מכתם לדוד אני מנהיג עצמי כמה ואני שונה לתלמידיו ע"ג קרקע שמרני שלא אפשל בדבר הלכה כי חסיתי בה ולא רציתי ללמד ע"ג פרים לפי שפסחתי שאין שום נזק נמשך ממדת הענוה: וזהו פונת הכתוב למנצח על שושן עדות מכתם לדוד ללמד

בהצותו את ארם נהרם ואת ארם צובה וישב יואב ויף את אדום בגיא מלח שנים עשר אָלף ע"כ.

והנה דברים הללו דעות מכתם לדוד ללמד אין להם מובן דמה הוא העדות. ועוד מאי קאמר ללמד דמה בא ללמד.

עוד יש לדקדק במה שאמר בהצותו את ארם נהרם וגו' מה התניחסות לזה עם הקודם. ובמה שאמרנו יתבאר, דכבר נתבאר דמה שהיה עירא היאירי מלמד על גבי פרים הוא כדי לעיין בשמועות קשות היטב ודוד היה משפיל עצמו ואף בשמועות קשות היה מלמד ע"ג קרקע, והנה אף שלמדנו שדוד היה עניו במאד מאד מ"מ אפשר שדוד לא צדק בזה ועירא היאירי שהיה שונה על גבי פרים כדי לעיין בשמועות קשות היה יודע לכונן את ההלכה לתלמיד דוד לא ידע, והמכתן לזה שדוד אף שהיה יושב עם תלמידיו על גבי קרקע היה מעיין בהם היטב הוא מאי דאמרנו בפ"ב דמכות א"ר יהושע בן לוי מאי דכתיב עומדות היו רגלינו בשערי ירושלים, שערים המצויינים בהלכה שהיו עוסקים בתורה ע"כ.

ואין ספק שסגולה הלזו שיש לעוסקים בתורה שנוצחים במלחמה הוא דוקא. היכא דסלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא, הא לאו הכי פשיטא שאין להם מעלה הלזו ומם גם אם הוא סיבה שאינו מעיין היטב כגון הך דדוד דאם היה יושב ע"ג פרים פרבוהיה מעיין היטב ומכונן את ההלכה לתלמיד ובסיבת מה שהיה מלמד על גבי קרקע אינו יכול לעיין בשמועות קשות היטב פשיטא שאין לו מעלה זו שהיו עומדות רגליו במלחמה.

ומהרימ"ט בדרשותיו פרשת שופטים דרוש שני דקדק דלמה תלה השבח הזה בשערי ירושלים והלא בכל מקום שעוסקים בתורה יש מדה זו, וכתב שפא לרמזו על ב"ד הגדול שבירושלים כי אז נדאי אנו בטוחים שיעמדו רגלינו במלחמה בהיות לנו מקום קבוע לתורה ולתעודה ע"כ ואפשר דהכונה היא לפי שמשם תורה יוצאה לישראל ואין בהם נפתל ועקש וכמבואר.

וזהו פונת הפתוב עדות מכתם לדוד ללמד, פלומר מה עדות יש במה שהיה מן ללמד פלומר בשעה שהיה מלמד היה עניו ולומד ע"ג קרקע, דמאן אמר לו דצדק דוד בזה דדלמא לא צדק ולא היה מעיין בהם היטב, לזה אמר העדות לזה איך צדק דוד הוא בהצותו את ארם נהרם ואת ארם צובה וישב יואב ויף את אדום בגיא מלח שנים עשר אָלף, הנה מנצחון זה תדע ותשפיל איך הלכותיו של דוד היו ברורות כשמש ומש"ה היו רגליו עומדות במלחמה:.

ובזה יתבאר המאמר שהתחלנו, דאחר שספר הפתוב גבורותיו של דוד שהיה יושב בשבת ודרשו על זה שהיה יושב בשיבה על גבי קרקע ודרשו עדינו ג"כ על מה שהיה מעדן עצמו כתולעת ופירש"י כופף עצמו ידיו ורגליו ביחד ויושב לארץ, ע"כ סייעו ואמרו העצמי בשעה שיוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ, על שמנה מאות חלל בפעם אחת שהיה זורק חץ ומפיל שמנה מאות חלל בפעם אחת ע"כ.

ונאני תמיה בזה אטו אצל החסידים ואנשי מעשה הוא שלמות היותם גבורים, ומגדולי המפרשים אמרו דמאי דאמרי' אין הנבואה שורה אלא על חכם וגבור דהיינו גבור הכובש את יצרו אבל סתם גבורה אינה נחשבת אצל השלמים.

ועוד מה יחוס יש במה שהתחיל לשבח לך בפעולות שכליות דהיינו יושב בשבת וחסור בשבח גופני דהיינו שהיה גבור. ועם מה שכתבנו יתבאר דהכל הוא דבר אחד, שפיר נתבאר דעירא היארי היה שונה ע"ג פרים וכסותות כדי לעיין היטב ודוד היה עניו והיה שונה ע"ג קרקע ולזה אמר דמאן אמר לן דצדק דוד בזה דדלקא מתוך שהיה שונה ע"ג קרקע לא היה מעיין בהלכות הקשות היטב.

לזה בא הכתוב לומר אני מראה אותך הלכותיו של דוד איך היו מכוננות להלכה והוא אמרו העצמי שפשה היה יוצא למלחמה היה מקשה עצמו כעץ וזרק חץ ומפיל שמונה מאות חלל בפעם אחת, והנה מגבורה זו תדע ומשפיל איך הלכותיו של דוד היו בתכלית העיון אין בהם נפתל ועקש דמי גרם לרגלינו שיהיו עומדות במלחמה שיערים המצויינים בהלכה.

נתבאר מפל זה שהיות האדם משפיל עצמו בעסק התורה היא מעלה גדולה שאין למעלה הימנה ונשתבח בה דוד: וכיוצא בזה ג"כ מציינו לך בפ"ק דברכות לך שמה נפשי פי חסיד אני כף אמר דוד לפני הקב"ה רבש"ע לא חסיד אני שפל מלכי מזרח ומערב יושבים אגודות אגודות בכבודם ואני ידי מלונלכות בדם ובשפיר ושלאי כדי לטהר אשה לבעלה, ולא עוד אלא שפל מה שאני עושה אני נמלך במפיבונשת רבי ואומר לו מפיבונשת רבי יפה דנתי יפה חייבתי יפה זכיתי יפה טהרתי יפה טמאתי ולא בונשתי א"ר יהושע בריה דרב אידי מאי קרא נאדברה בעדונתיך נגד מלכים ולא אבוש.

תנא לא מפיבונשת שמו אלא איש בונשת שמו, ולמה נקרא שמו מפיבונשת שהיה מבייש בני דוד בהלכה ע"כ. ויש לדקדק במה שאמרו תנא לא מפיבונשת שמו אלא איש בשת שמו כו' דמאי איריא דדרשה זו הלא, דבשלמא אם היו מביאים שום פסוק דמפיבונשת היה שייך לומר תנא לא מפיבונשת שמו כו', אבל הלא לא הונכר מפיבונשת אלא אגב גררא דדוד היה נמלך בכל מה שעושה עם רבו ואומר מפיבונשת רבי כו' ואין דרף התלמוד בכיוצא בזה לדרוש שמות: ומפי רבתי שמעתי עם ההיא דאמרינו בפרק חלק דאסור לאדם לקרוא לרבו בשמו ומפני זה נענש גיחזי מפני שקרא לרבו בשמו, שנאמר זאת האשה וזה בנה אשר החיה אלישע, ולפי זה הוקשה לסתמא דתלמודא דהכי קרא דוד לרבו בשמו שהיה אומר מפיבונשת רבי יפה דנתי כו', לזה תירצו דמפיבונשת אינו שם העצם פי אם שם התאר הכיקראו דוד בשם התאר.

ונהירנא שדנתי לפניהם שרש"י פי עלה דההיא דאמרי' זה הקורא לרבו בשמו שאומר פלוני ואינו אומר מורי ר' פלוני ע"כ. ומרן ז"ל בכסף משנה (פ"ה מהלכות ת"ת) הביא דברי רש"י הללו וכתב ומקרא מסייעו דקאמר יהושע אדוני משה ע"כ.

אלמא דליכא איסורא אלא במזכיר שמו דוקא בלתי שום פנוי אבל באומר אדוני או מורי שרי להזכיר שמו וא"כ הלא שדוד היה אומר מפיבונשת רבי ליכא איסורא. ואפשר ליישב דבריהם דדוקא כשמזכיר התאר מקודם כגון אדוני משה או מורי פלוני שרי,

אבל לומר פ' מורי שמזכיר שם העצם קודם התאר אסור ולומר ג"כ משה אדוני הנה אסור והכא גבי דוד שהנה אומר מפיונות רבי שמזכיר שם העצם קודם הפיוני אסור ומש"ה אמרו לא מפיונות שמו אלא איש בנות כו', ותבלין מצאתי לחילוק זה: ולי יראה ליישב באופן אחר, ונדקדק עוד במה שאמר דוד ולא עוד אלא שכל מה שאני עושה אני נמלה במפיונות וכו', דמאי האי דקאמר ולא עוד אלא וכו' דאם דוד בא לשבח את עצמו במעשיו הטובים ואמר שהיו ידיו מלונכות בדם ובשפיר שלא פדרה המלכים יאמר ועוד יש לי מדה אחרת שכל מה שאני עושה אני נמלה במפיונות ומאי האי דקאמר ולא עוד אלא וכו', כאילו הם דברים סותרים זה לזה.

ונראה דזהו מה שהוקשה לסתמא דתלמודא ולזה תנצו תנא לא מפיונות שמו אלא איש בנות שמו כו', והפוננה דהדבר ידוע דעירא היארי הנה רבו מובהק דדוד ומפיונות לא הנה רבו מובהק וכדאמרין בששי דעירובין רב המנונא רמי כתיב בלבי צפנתי אמרתה וכתוב בשירתי צדק בקהל רב, כאן בזמן דעירא היארי קנים כאן בזמן דעירא היארי לא הנה קנים.

ואמרין באחרון דברכות אמרי דבי ר' ינאי מאי דכתיב פי מיץ חלב יוציא חמאה ומיץ אף יוציא דם במי אתה מוצא חמאה של תורה במי שמקיא חלב שינק משדי אמו עליה ומיץ אף יוציא דם כל תלמיד שפועס עליו רבו ושותק זוכה להבחין בין דם טמא לדם טהור ע"כ.

נמצינו למדין שמי שירצה להיות בקי להבחין בדמים בין דם טמא לדם טהור הולך אצל רב שיכעוס עליו וישתוק ואז זוכה לזה פדכתיב ומין אף יוציא דם ופירש"י ו"ל על מפיונות שהנה מבייש פני דוד בהלקה שהנה אומר לו טעית ע"כ.

ובזה נבוא לכונת המאמר שאם דוד לא הנה בקי בדמים הנה מוכרח לילך אצל מפיונות פדי שיבייש פני דוד ויאמר לו טעית וישתוק דוד ואז הנה זוכה דוד להבחין בין דם טמא לדם טהור.

ונהו שאמר רבש"ע ראה חסידותי שאני ידי מלונכות בדם ובשפיר ושליא כלומר שאני בקי בהלקות דמים ולא הייתי צריך לילך אצל מפיונות שיכעוס עלי ואשתוק ולא עוד אלא אף שאני בקי בדמים כל מה שאני עושה אני נמלה במפיונות רבי, והוקשה לסתמא דתלמודא מה קשר יש מה שהיו ידיו מלונכות בדם דשפיר ושליא עם מה שהנה נמלה עם מפיונות רבו לזה השיבו תנא לא מפיונות שמו אלא איש בנות ולמה נקרא מפיונות שהנה מבייש פני דוד בהלקה והנה אומר לו טעית וא"כ שפיר קאמר דוד ולא עוד אלא שכל שאני עושה אם נמלה במפיונות רבי וכו', כלומר דכיון שאני ידי מלונכות בדם ושפיר ושליא לא הייתי צריך לילך אצל מפיונות שיכעוס עלי ויאמר טעית ואעפ"כ הייתי נמלה עם מפיונות לקנים ואדברה בעדותיה נגד מלכים ולא אבוש: והנה מה שאמר דוד ולא עוד אלא כו' הן הן הדברים שאמר ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד והו' ואתהלקה ברחבה וכו' ואדברה בעדותיה נגד מלכים ולא אבוש, ומאי דאמרי' דכל שהנה דוד עושה הנה נמלה במפיונות ילפיון לה מהאי קרא דואדברה בעדותיה נגד מלכים ולא אבוש וכדאיתא בגמרא.

והנה כי היכי דמועיל לתלמיד מה שפועס עליו רבו ושותק להבחין בין דם טמא לדם טהור הכי נמי מועיל לשאר דינים, וכדאמר ר' בגמ' ומיין אפים יוציא ריב כל תלמיד שפועס עליו רבו פעם ראשונה ושניה ושותק זוכה להבחין בין דיני ממונות לדיני נפשות.

דתנן ר' ישמעאל אומר הרוצה שיחכם יעסוק בדיני ממונות שאין לה מקצוע בתורה יותר מהם שהם פמעינן נובע. ורש"י פירש ואל תצל מפי דבר אמת אל תבדיל מפי דבר אמת ול"א מצאתי דבר אמת עד מאד בכל הוראותי ובכל דיני שלאאפשל בהם.

ועוד פתב ואתהלכה ברחבה בהלכה הרנוחת ופושטת בישראל ע"כ. ובזה נבוא לכונת הפתוב, שדוד התפלל ואל תצל מפי דבר אמת עד מאד שכל הוראותיו וכל דיניו יהיו פדין שלא יפשל בהם.

ועוד התפלל ואתהלכה ברחבה בהלכה הרנוחת ופושטת בישראל. וכיון שהוראותיו הם רווחות ופשוטות בישראל הוא סימן שהן פדין, וכדאמר ר' בעלמא אם הלכה רופפת בידיך פוק חזי מאי עמי דבר.

ואמרין בפ"ו דפסחים שאמר להם הלל הלכה זו שמעתי ושכחתי אלא הנח להם לישראל אם אין נביאים הם בני נביאים הם, ונמצא שעשו פדין שאמר כה מקובלני מפי שמעיה ואבטליון.

הרי שמה שישראל עושים הוא הוראה על אמיתת הענין ואמר אע"פ שאני מתפלל לפניך שכל הוראותי יהיו פדין פהלכה הרנוחת ופושטת בישראל לא בשביל זה אמנע את עצמי מלילה אצל מפיבונשת אף שהוא: מבייש אותי נאני שותק אלא נאדברה בעדונתי נגד מלכים ולא אבוש, ואע"פ שלא הייתי צריך לזה מאחר שכל הוראותי הם פדין אעפ"כ אני אוהב מדת הענוה בעסק התורה.

עץ חיים היא למחזיקים בה ותומכיה מאנשר: דרף כרמים דרוש ששה עשר סוטה א"ר יוחנן משום רשב"י כל אדם שיש בו גסות הרוח פעובד ע"ז כתיב הקא תועבת ה' כל גבה לב וכתוב התם ולא תביא תועבה אל ביתך: אחר שביארנו לעיל דרף ארוכה בשבח מעלת הענוה בוא נבוא להודיעך כמה מאוסה היא מדת הגאווה.

בוא וראה דברי חכמים פדרבונות, הם אמרו בפ"ק דסוטה א"ר חסדא אמר מר עוקבא כל אדם שיש בו גסות הרוח אמר הקב"ה אין אני והוא יכולין לדור בעולם שצאמר גבה עינים ורחב לבב אותו לא אוכל אל תקרי אותו אלא אתו.

ובזה יובן מרז"ל. במדרש נז"ל עיר קטנה ואנשים בה מעט וגו', עיר קטנה זה בית הכנסת, ואנשים בה מעט זה צבור, ובא אליה מלך גדול זה ממ"ה הקב"ה שמשרה שכינתו בבתי פגסיות וסבב אותה ובנה עליה מצודים גדולים וכו' יע"ש: ויש לדקדק דבשלאמה שאמר עיר קטנה זה בית הכנסת נחא דקראה קטנה לבית הכנסת משום דלגבי בית המקדש נקרא בית הכנסת קטנה, וכמ"ש רז"ל נאחי להם למקדש מעט אלו בתי פגסיות אף מה שאמר ואנשים בה מעט זה צבור לאיזה תכלית ייחס הפתוב לצבור בתואר זה דמעט.

ונראה ליישב עם מאי דאמרינו בפרק ו' דחולין א"ר יוחנן משום ר"א ב"ר שמעון כל מקום שאמה מוצא דבריו של ר"א בנו של ר' יוסי הגלילי באגדה עשה אגדה באפרפסת, לא מרובכם מפל העמים חשק ה' בכם כי אתם המעט, א"ל הקב"ה לישראל חושקני בכם שאפילו בשעה שאני משפיע.

לכם גדולה אתם ממעטים עצמכם לפני, נתתי גדולה לאברהם אמר ואנכי עפר ואפר, נתתי גדולה למשה ולאהרן ואמרו ונחנו מה, נתתי גדולה לדוד ואמר ואנכי תולעת ולא איש, היינו דכתיב כי אתם המעט.

ופירש"י שאתם ממעטים עצמכם בעונה לפיכך חשק בכם. וזהו פונת המאמר עיר קטנה זה בית הכנסת, ואנשים בה מעט זה צבור, דהיינו שהם ממעטים עצמם אז ובא אליה מלך גדול זה ממ"ה הקב"ה שמשרה שכינתו, דאם הצבור אינם מעט פלומר שאינם ממעטים את עצמם לא בא אליה מלך גדול, משום דכביכול אין אני והוא יכולין לדור בעולם כדכתיב גבה עינים ורחב לבב אנתו לא אוכל.

עוד הפליגו רז"ל באופן אחר בגנאי מדת הגאונה, ואמרי' תו בפ"ק דסוטה (נ"ה ה) מאי דכתיב תועבת: ה' כל גבה לב יד ליד לא ינקה אמר רב כל מי שיש בו גסות הרוח אפי' הקנהו להקב"ה שמים וארץ כאברהם אבינו דכתיב ביה הרימותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ לא ינקה מדינה של גיהנם דבי רבי שילא אמרי אפי' קבל תורה כמשה דכתיב ביה מימינו אש דת למו לא ינקה מדינה של גיהנם ר' יוחנן אמר אפי' עשה צדקה בסתר דכתיב מתן בסתר יכפה אף וישחד בחיק חמה עזה לא ינקה מדינה של גיהנם ע"כ.

ויש לדקדוק במאמר זה טובא חדא דאם מי שיש בו מדת הגאונה בדין הוא שיענש וסופו יורש גיהנם מהיכא תיתי דבשביל היותו כאברהם או כמשה או שעושה צדקה בסתר שינצל מהעונש הראוי לו.

ואם הפונה דאפילו שיש בו תורה ומעשים טובים לא יועילו לו א"כ למה תלו הדבר בהיותו כאברהם או כמשה או שיעשה צדקה בסתר, לא הול"ל אלא אפי' שיש בו תורה ומעשים טובים לא יועילו לו להצילו מדינה של גיהנם ועוד יש לדקדק במה שתאר לאברהם במה שהקנה להקב"ה שמים וארץ דמאי שיאטיה דשבח זה לכאן ולא הול"ל אלא אפי' עמד בעשרה נסיונות כאברהם או ושמר את כל התורה כאברהם, אבל מה שהקנה שמים וארץ אין לו שייכות עם הרחוקת מדת הגאונה, ובשילא רבי שילא שתארו את משה רבינו במה שקבל התורה דכתיב מימינו אש דת ניחא שתארו את משה בדבר גדול שלא נשמע כמוהו דהיינו שקבל התורה מידו של הקב"ה, אף מה שהקנהו אברהם להקב"ה שמים וארץ מאי שיאטיה הכא: ונראה דיבא המאמר לכלל יישוב עם הא דאמרינו בב"ר (פי"ב סי' ח') וז"ל אלה תולדות השמים והארץ בהבראם אר"י בן קרחה בהבראם באברהם בזכותו של אברהם נברא העולם: ר' שאעזריה אמר על הדא דריב"ק אתה הוא ה' לבדך אתה עשית את השמים ואת הארץ כל האונקוס הזה בשביל מה בשביל אתה הוא ה' אלהים אשר בחרת באברהם וגו' ע"כ נמצינו למדין דבין לדעת ריב"ק בין לדעת ר' עזריה שמים וארץ לא נבראו אלא בזכותו של אברהם: עוד נקדים מ"ש הטור (ח"מ סי' א') בשם ה"ר יונה ז"ל, דהא דתנן רשב"ג אמר על ג' דברים העולם קיים על הדין ועל האמת ועל השלום שאין פירושו שבשביל ג' דברים אלו נברא

העולם שְׁהָרִי בְּתַחֲלַת הַפָּרָק תִּנּוּן עַל ג' דְּבָרִים הָעוֹלָם עוֹמֵד וְאֵינָם אֵלּוּ שְׂזוֹכֵר כָּאֵן אֶלָּא מִתְחַלֵּה אָמַר שְׁבִשְׁבִיל ג' דְּבָרִים נִבְרָא הָעוֹלָם וְהֵם הַתּוֹרָה וְהַעֲבוּדָה וְגַמְלִיּוֹת חֲסִידִים וְאַח"כּ אָמַר הָעוֹלָם קִיָּים פִּי' אַחַר שְׁנִבְרָא הָעוֹלָם מִתְקַיָּים ע"י אֵלּוּ שְׁהֵם עַל הַדִּין וְעַל הָאֵמֶת וְעַל הַשְּׁלוֹם ע"כ וְהַקְּשָׁה מִרְּוֹן הַב"י וְנ"ל וְא"ת וְהֵלָּא בַּג' שְׁנִבְרָא הָעוֹלָם יִסְפִּיק לְקִיּוּמוֹ שְׁמִי שֶׁהוּא סִיבָה לְהַגִּיֵּת הַדְּבָר כ"ש שְׁיִקְוִימוֹנוּ, וְחִירָץ יַע"ש.

לְמַדְנוּ מִדְּבַרֵי מִרְּוֹן ו"ל דְּמִי שֶׁהוּא סִיבָה שְׁבִשְׁבִילּוֹ נִבְרָא הָעוֹלָם כ"ש שְׁבִשְׁבִילּוֹ יִתְקַיָּים הָעוֹלָם א"כ אִפּוֹא פִּינּוּן שְׁלִמְדְנוּ מִדְּבַרֵי רִיב"ק וְר' עֲזַרְיָה שְׁבִשְׁבִיל אַבְרָהָם נִבְרָא הָעוֹלָם כ"ש שְׁמִתְקַיָּים בְּשִׁבְלֵוֹ עוֹד נִקְדִים מֵאֲרוֹז"ל בַּפ' פְּסוּי הַדָּם וְנ"ל, א"ר אֶבְהוּ אֵינן הָעוֹלָם מִתְקַיָּים אֶלָּא בְּמִי שְׁמִשִּׁים עֲצָמוֹ כְּמִי שְׁאֵינּוּ, שְׁנִבְרָא וּמִתְחַת זְרוּעוֹת עוֹלָם נִמְצָא שְׁהַעֲנוּהָ הִיא סִיבָה לְקִיּוּם הָעוֹלָם וְלִזְהָ בָּא לֹאמַר אֵל יַעֲלֶה בְּדַעְתְּךָ שְׁכָל מַה שְׁהַרְחִיק ה' מִדַּת הַגְּאֻנָּה וְחִיבָב מִדַּת הָעֲנוּהָ הֵינּוּ מִשׁוּם שְׁמִדַת הָעֲנוּהָ הִיא סִיבָה לְקִיּוּם הָעוֹלָם וּמִבְּלַעֲדָה מוֹט הַתְּמוֹטָטָה אֶרְץ וְעַמּוּדֵי שָׁמַיִם יִרְוּפּוּ וְהַקַּב"ה חֲפִץ בְּקִיּוּם הָעוֹלָם לֹא תִהְיֶה בְּרָאָה לְשִׁבְתָּ יִצְרָה וּמִש"ה הַרְחִיק מִדַּת הַגְּאֻנָּה, וְא"כ אִם יִמְצָא בְּאֵיזָה אָדָם סְגוּלָה אֲשֶׁר בְּשִׁבְלֵהָ הָעוֹלָם מִתְקַיָּים אֲפָשֶׁר דְּלֵאִישׁ אֲשֶׁר אֵלֶּה לּוֹ הַתְּרָה לּוֹ מִדַּת הַגְּאֻנָּה מֵאַחַר שְׁאֵינן דְּבַר רַע נִמְשָׁף מִמֶּנּוּ, לִזְהָ אָמַר כָּל מִי שְׁיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אִפִּי' הַקְּנֶהוּ לְהַקַּב"ה שְׁמַיִם וְאַרְץ כְּאַבְרָהָם וְכִינּוּן שֶׁהוּא סִיבָה לְבְרִיאת שָׁמַיִם וְאַרְץ מִכ"ש שְׁמִתְקַיָּים הָעוֹלָם בְּשִׁבְלֵוֹ אִפִּי' לֹא יִנְקָה מִדִּינָה שֶׁל גִּיהֵנָם לְפִי שְׁמִדַת הַגְּאֻנָּה פְּחוּתָה וְנִמְאָסַת מִצַּד עֲצָמָה לֹא יִנְקָה כָּל הַנּוֹגֵעַ בָּהּ אִם רָעָה בְּעֵינֵי אֲדוֹנֶיהָ וְסוֹפּוֹ יוֹרֵשׁ גִּיהֵנָם וּמֵאַמַר דְּבִי ר' שִׁילָא שְׁאַמַר אִפִּי' קִבֵּל תּוֹרָה כְּמִשְׁהָ וְכוּ' הוּא ג"כ עַל פִּי כְּוִנָּה זֹו וְהַעֲנִין הוּא בְּהַקְדִים הָא דְאָמְרִי' בַּב"ר (פ"א ס' ו') וְנ"ל בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים א"ר בְּרִכְיָה הָעוֹלָם וּמִלּוֹאוֹ לֹא נִבְרָא אֶלָּא בְּשִׁבְלֵי מִשְׁהָ, דְּכַתִּיב בְּרֵאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים וְכַתִּיב הֵתֵם וַיִּרָא רֵאשִׁית לּוֹ ע"כ.

הָרִי שְׁמִשְׁהָ רַבִּינוּ הִיָּה סִיבָה לְבְרִיאת הָעוֹלָם וְכ"ש שֶׁהוּא מִתְקַיָּים עַל יְדוֹ וְכִמוֹ שְׁלִמְדְנוּ מִדְּבַרֵי מִרְּוֹן ו"ל וְלִזְהָ בָּא ר' שִׁילָא וְאָמַר שְׁמִי שְׁיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אִפִּי' קִבֵּל תּוֹרָה כְּמִשְׁהָ שְׁהָרִי נִבְרָא הָעוֹלָם בְּשִׁבְלֵוֹ וְכ"ש שְׁמִתְקַיָּים עַל יְדוֹ עַכ"ז לֹא יִנְקָה מִדִּינָה שֶׁל גִּיהֵנָם גַּם ר' יוֹחָנָן שְׁאַמַר אִפִּי' עוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֶתֶר וְכוּ' הוּא ג"כ עַל פִּי דְרָף זֶה וְהוּא בְּהַקְדִים ה' *) הָאוֹנְקוּס רַבּוּי וּמִשָּׂא כְּבֵד, וְר"ל רַבְבוּת הָעוֹלָמוֹת: הָא דְאָמְרִינּוּ בְּמִדְרָשׁ אֵינן הָעוֹלָם מִתְקַיָּים אֶלָּא בְּשִׁבְלֵי הַצְּדָקָה שְׁנִבְרָא וְהוּכַן בְּחֻסָּד כְּפֹא וְכַתִּיב הַשְּׁמַיִם כְּסֵאִי.

הָרִי שְׁהַצְּדָקָה הִיא סִיבָה לְקִיּוּם הָעוֹלָם, וְלִזְהָ בָּא ר' יוֹחָנָן וְאָמַר כָּל מִי שְׁיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אֲפִילוֹ עֲשֶׂה צְדָקָה שְׁבִשְׁבִילֵהָ הָעוֹלָם מִתְקַיָּים אֲפִילוֹ הַכִּי לֹא יִנְקָה מִדִּינָה שֶׁל גִּיהֵנָם. בְּאִנּוּן שְׁדַבְרֵי שְׁלִשַׁת הָרוּעִים הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה שְׁלָמִים לְכּוֹנְנָה אַחַת נִתְפָּנּוּ, לֹאמַר שְׁלֵא יַעֲלֶה בְּדַעְתְּנוּ שְׁמָה שְׁהַרְחִיק ה' מִדַּת הַגְּאֻנָּה וְחִיבָב מִדַּת הָעֲנוּהָ הוּא כְּדִי שְׁיִתְקַיָּים הָעוֹלָם, לִזְהָ בָּאוּ לֹאמַר שְׁמִי שְׁיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אֲפִילוֹ הוּא כְּאַבְרָהָם אוֹ כְּמִשְׁהָ אוֹ עוֹשֶׂה צְדָקָה שְׁבִשְׁבִילּוֹ הָעוֹלָם מִתְקַיָּים וְאִם כֵּן לֹא נִמְשָׁף מִזֶּה שׁוּם נִזְק לְקִיּוּם הָעוֹלָם אִם יִהְיֶה בְּאִישׁ הַזֶּה גְּסוּת הָרוּחַ אֲפִילוֹ הַכִּי לֹא יִנְקָה מִדִּינָה שֶׁל גִּיהֵנָם, לְפִי שְׁמִדַת הַגְּאֻנָּה מִצַּד עֲצָמָה מְאוּסָה הִיא בְּעֵינֵי יִתְבָּרָךְ: אוֹ נֵאמַר בְּדִרְךָ אַחַר לִיִּישָׁב דְּבַרֵי הַמְּאָמַר, וְהוּא בְּהַקְדִים הָא דְאָמְרִינּוּ בַּב"ר (פְּרָשָׁה ט"ל ס' ו' וּפ' מ"ט ס' ד') א"ר לְוִי הַשּׁוֹפֵט כָּל הָאֶרֶץ לֹא יַעֲשֶׂה

מִשְׁפָּט אִם עוֹלָם אַתָּה מְבַקֵּשׁ אֵין דִּין וְאִם דִּין אַתָּה מְבַקֵּשׁ אֵין עוֹלָם וְכוּ' כְּמוֹ שֶׁהוּבָא לְעֵיל (בְּדֵרָה עֲנוּיִם דְּרוּשׁ י"ד).

הָרִי שֶׁאַבְרָהָם הָיָה אוֹמֵר שְׁמֵן הָרְאוּי הוּא שְׂיִתְנַהֵג הַקַּב"ה עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת הַרְחָמִים וְהַסְּפִים מְרִיָּה עַל יָדֶיהָ. וְכַתֵּב מִהָר"ש יָפָה בַב"ר (פְּרָשָׁה ל"ג ס' ה') דְּמֵאֵי דְכָתִיב וַיִּזְכָּר אֱלֹהִים אֶת אַבְרָהָם דֶּהֱיָא זְכִירָה בְּשִׁבִיל אַבְרָהָם, וְכָתִיב אֱלֹהִים לוֹמֵר שֶׁהִפָּךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים.

וְהֵנָּה כְּבָר נִתְבָּאָר לְעֵיל בְּדְרוּשׁ הַנּוּ' דְּמֵי שְׂאוּחֵז בְּמִדַּת הָעֲנָוָה אֵית לִיהָ דְתַחֲלַת הַפְּרָשָׁה הִיא אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשְּׁמַיִם וְהָאֶרֶץ וּמָה שֶׁתַּחֲחִיל בְּבִרְאֵשִׁית הוּא לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָוָה, וְכִיּוֹן דְתַחֲלַת הַפְּרָשָׁה הִיא אֵלֶּה תּוֹלְדוֹת הַשְּׁמַיִם ע"כ לּוֹמֵר דְּמֵאֵי דְכָתִיב בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים הוּא שֶׁשְׁתַּף מִדַּת הַדִּין עִם מִדַּת הַרְחָמִים בְּבִרְיַאת הָעוֹלָם.

וְלָזָה אָמַר שְׁכָל מִי שֶׁיֵּשׁ בּוֹ גְּסוֹת הָרוּחַ אֲפִילוּ הוּא כְּאַבְרָהָם לֹא יִנְקָה, כְּלוֹמֵר שֶׁהִיָּה עוֹלָה עַל הַדַּעַת שֶׁהַנֶּזֶק הַנִּמְשָׁף מִמִּדַּת הַגְּאֻנָּה הוּא לְפִי שְׁכִיּוֹן שְׂאִין בּוֹ מִדַּת הָעֲנָוָה אִם כֵּן ע"כ בְּרִאשִׁית בְּרָא אֱלֹהִים הוּא תַחֲלַת הַפְּרָשָׁה וְאִם כֵּן הָעוֹלָם נִבְרָא בְּדִין וְאֵין הָעוֹלָם מִתְקַיֵּים וְאִם כֵּן אִם הִיָּה כְּאַבְרָהָם שֶׁבִתְפִלָּתוֹ הָיָה עוֹשֶׂה שְׂיִתְנַהֵג הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַרְחָמִים א"כ אֵין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁף מִמֶּנּוּ, לָזָה אָמַר דְּהָא לִיתָא אֵלָּא אֲפִילוּ הוּא כְּאַבְרָהָם לֹא יִנְקָה מִדִּינָה שְׁל גִּיהֵנָם.

וּמ"ד אֲפִילוּ קַבֵּל תּוֹרָה כְּמִשָּׁה הוּא ג"כ ע"פ כְּוֵנָה זוֹ וְהוּא דְאִמְרִינֵן בְּמִדְרָשׁ ה' אֱלֹהִים אַתָּה הַחֲלוֹת, אָמַר לְפָנָיו רַבִּישׁ"ע אִם מִתְבַּעֵי לִי בְּדִין סָב לִי וְאֵי לֹא מִתְבַּעֵי לִי בְּדִין הַב לִי בְּרַחֲמִים הָרִי שֶׁגְּדוּל כַּחוֹ שֶׁל מִשָּׁה שֶׁהִיָּה אוֹמֵר שֶׁאֲפִילוּ אֵין לוֹ בְּדִין שְׂיִתֵּן לוֹ בְּמִדַּת הַרְחָמִים מִשׁוּם דְּאֵית לִיהָ שְׁמֵן הָרְאוּי הוּא שְׂיִתְנַהֵג עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת הַרְחָמִים.

וְאִמְרִינֵן בַּב"ר פְּרָשָׁה ל"א ס' ה' וּפְרָשָׁה ע"ג ס' ב') אֲשֶׁרִיָּהֶם הַצְּדִיקִים שֶׁהֵן הוֹפְכִין מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הַרְחָמִים בְּכָל מְקוֹם שֶׁנֶּאֱמַר אֱלֹהִים הוּא מִדַּת הַדִּין אֱלֹהִים לֹא תִקְלַל, עַד הָאֱלֹהִים יְבֹא דְבַר שְׁנִיָּהֶם, וְכָתִיב וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת נַאֲקָתָם וַיִּזְכָּר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ וַיִּזְכָּר אֱלֹהִים אֶת רַחֵל וַיִּזְכָּר אֱלֹהִים אֶת נַח ע"כ, וְאִם כֵּן הִיָּה עוֹלָה עַל הַדַּעַת שְׁמִי שֶׁגְּדוּל כְּמִשָּׁה שֶׁמִּהִפָּךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הַרְחָמִים וּמֵן הָרְאוּי הוּא שְׂיִתְנַהֵג ה' עִם בְּרִיּוֹתָיו בְּמִדַּת הַרְחָמִים שְׂאִין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁף מִמִּדַּת הַגְּאֻנָּה לָזָה אָמַר אַפִּי הוּא כְּמִשָּׁה כו'.

וּמ"ד אַפִּי עוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסִתְרָה הוּא ג"כ ע"פ כְּוֵנָה זוֹ, דְּאִמְרִינֵן בְּמִדְרָשׁ בֵּא וּרְאֵה כְּמָה גְּדוּל כַּחַה שֶׁל צְדָקָה שֶׁמִּהִפָּכֶת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הַרְחָמִים, וְאִמְרִינֵן בְּמִדְרָשׁ וַיִּשְׁקִיפוּ עַל פְּנֵי סְדוּם כָּל הַשְּׁקִפָּה שֶׁבְּמִקְרָא לְרַעַה חוּץ מִהַשְּׁקִיפָּה מִמְּעוֹן קִדְשָׁךְ מִן הַשְּׁמַיִם שֶׁגְּדוּל כַּח מִתְנוֹת עֲנִיִּים שֶׁהוּפֵךְ מִדַּת הָרוּגֵז לְמִדַּת רַחֲמִים ע"כ.

ע"כ.

וְכְמוֹ שֶׁיִּתְבָּאָר עֲנִין זֶה בְּאַרְבָּעָה בְּדֵרָה צְדָקָה תִּמְצָא יע"ש בְּדְרוּשׁ ח"י, וְאִם כֵּן הִיָּה עוֹלָה עַל הַדַּעַת שְׁמִי שֶׁעוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסִתְרָה אֵין שׁוּם נֶזֶק נִמְשָׁף אִם יִהְיֶה בּוֹ מִדַּת הַגְּאֻנָּה לָזָה אָמַר דְּאִפ"ה לֹא יִנְקָה מִדִּינָה שְׁל גִּיהֵנָם, בְּאִוְפֵן שֶׁדְּבַרֵי רַב וְדְבַרֵי ר' שִׁילָא וּר' יוֹחָנָן כְּוֵנָה אַחַת לָהֶם כְּוֵלָם שׁוּיִם לְטוֹבָה, וְכִנְוֵנָתָם לּוֹמֵר שִׁילָא יַעֲלֶה בְּדַעַתָּנוּ דְּמָה שֶׁהִרְחִיק ס' מִדַּת הַגְּאֻנָּה וְסוֹבֵב מִדַּת הָעֲנָוָה הֵינְנוּ מִשׁוּם שֶׁע"י הָעֲנָוָה הָעוֹלָם מִתְקַיֵּים כִּי זֶה מוֹרָה דְּנִבְרָא

העולם במדת הרחמים ותחלת הפרשה היא אלה תולדות השמים וא"כ מי שיהיה פאברהם או פמשה או שעושה צדקה דע"י אחד משלשה אלה היה מהפך מדתהדין למדה"ר וסד"א דאין נזק נמשך ממנו אם יש לו גאונה לזה באו לומר דהא לימא משום דהגאונה היא מאוסה מצד עצמה לא ינקה כל הנוגע בכתא בה: או נאמר בדרך אחר ונדקדק עוד במ"ש אפילו הקנהו להקב"ה שמים וארץ פאברהם וכו' דמאי שיאטיה דשבח זה פאן במה שתאר לאברהם שהקנה להקב"ה שמים וארץ.

והענין הוא עם הא דאמרינן בב"ר (פ"ח סי' ז') אמר רשב"ן בשם ר"י בפעוה שהיה משה כותב את התורה היה כותב מעשה כל יום, כיון שהגיע לפסוק זה שנאמר ויאמר אלהים נעשה אמר לפניו רבש"ע כו' כמו שהובא לעיל (בדרך ענוים דרוש יע"ש).

נמצינו למדין ממאמר נעשה אדם מדת העונה שהיה הגדול נמלך בקטן ומי שיש בו גסות הרוח הוא נותן פתחון פה למינים שיאמרו שתי רשויות הם והיגנו דכתיב נעשה אדם.

והנה דבר ידוע הוא שאברהם אבינו הודיע לכל באי עולם אלהותו יתברך ואחדותו וכמ"ש רז"ל ונ"ל, ה' אלהי השמים אשר לקחני מבית אבי ולמעלה אמר ואשבעה בה' אלהי השמים ואלהי הארץ, א"ל עכשיו הוא אלהי השמים ואלהי הארץ שהרגלתיו כפי הבריות אבל פשלקחני מבית אבי היה אלהי השמים ולא אלהי הארץ שלא היו באי עולם מפירים בו ע"כ.

ואם כן היה עולה על הדעת שהטעם שהרחיק ה' מדת הגאונה הוא כדי שלא יהא פתחון פה למינים במאמר הכתוב נעשה אדם לומר שיש שתי רשויות, וא"כ מי שהוא פאברהם שהודיע לכל באי עולם אלהותו יתברך ואחדותו והקנה לו שמים וארץ דהיינו שנקרא אלהי השמים ואלהי הארץ שהודיע אחדותו לעיני כל ישראל א"כ לאיש אשר אלה לו לא משך שום נזק אם יהיה בו מדת הגאונה שהרי לא יהיה פתחון פה למינים לומר שיש שתי רשויות, לזה אמר כל מי שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו להקב"ה שמים וארץ פאברהם ואין שום פתחון פה למינים לומר שום דבר אפ"ה לא ינקה מדינה של גיהנם לפי שהגאונה מאוסה היא מצד עצמה: עוד לאלוה מילין בדברי ר"י שאמר אפילו עושה צדקה בסתר דכתיב מתן בסתר כפה אף וגו', ונדקדק עוד דלאיזה תכלית הביא ר"י פסוק זה דבשלמא רב דאמר כל מי שיש בו גסות הרוח אפילו הקנהו להקב"ה שמים וארץ פאברהם דכתיב הרימותי ידי הוצרך להביא האי קרא משום דליכא שום רמז בקרא דיד ליד דמייירי פאברהם אם לא עם קרא דהרימותי ידי והיינו יד ליד אפילו דומה לאברהם שאמר הרימותי ידי וכמו שפירש"י.

וכן דבי ר' שילא דאמר אפילו קבל תורה פמשה דכתיב מימינו איש דת כו' הוצרך לאתויי האי קרא משום דליכא שום רמז בקרא דיד ליד דמייירי פמשה אם לא עם פסוק דמייינו איש דת דמצינו שהקב"ה בידו נתן התורה והשתא הוי פירוש יד ליד אפילו הוא פמשה שקבל התורה מיד הקב"ה לידו לא ינקה רע וכמ"ש רש"י.

אף לר"י דאמר אפילו עושה צדקה בסתר דלדידה פשטיה דקרא הכי הוי אפילו נותן צדקה מידו ליד העני לא ינקה וכמ"ש רש"י א"כ לאיזה תכלית הביא פסוק מתן בסתר,

ורש"י נרְגַשׁ מְזֵה וְכֹתֵב וְז"ל דְּכֹתִיב מִתֵּן בְּסֵתֵר לְאוֹ דְּשִׁינָה הָאֵי קָרָא בְּקָרָא דְלַעִיל אֶלְא רְבוּתָא הִיא שֶׁאֵע"פ שְׁכּוּפָה אַף וְתִמָּה אֵינּוּ מְכַפֵּר עַל גְּסוּת הָרוּחַ ע"כ.

ולא נְתַקְרָה דַעֲתֵי בְּזֵה דָאם בָּא לומר מַעֲלַת הַצְדָקָה הוּל"ל שְׁמַאֲרַכְתָּ יָמָיו שֶׁל אָדָם וּמַצְלַת מְמִיתָהּ מְשׁוֹנָה וּמְקַרְבַת הַגְּאֻלָּה וְכֹאֲלָה רַבּוּת מִתּוֹעֲלוֹתֶיהָ וּמ"ש דְּנִקְטָא אַף וְחֻמָּה. עוד י"ב במ"ש רש"י דלר"י הַעוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֵתֵר כּוֹפֵה אַף וְחֻמָּה מִי הַכְּנִיסוּ בְּתֵגֵר זֶה מֵאַחַר שֶׁדָּבָר זֶה הוּא מְחַלְוֹקֵת אִם הַעוֹשֶׂה צְדָקָה כּוֹפֵה אַף וְחֻמָּה אוֹ אֵינּוּ כּוֹפֵה כִּי אִם אַף לְבָדוֹ וְכִדְאִיתָא בַּפ"ק דְּבִתְרָא אָמַר ר"א גְדוֹל הַעוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֵתֵר יוֹתֵר מִמַּשֶּׁה רַבִּינוּ דְאֵילוּ בְּמַשֶּׁה פְּתִיב כִּי יִגְוֹרְתִי מִפְּנֵי הָאֵף וְהַחֻמָּה וְאֵילוּ בְּעוֹשֶׂה צְדָקָה פְּתִיב מִתֵּן בְּסֵתֵר יְכֻפָּה אַף, וּפְלִיגָא דר' יְצַחְקָא דא"ר יְצַחְקָא אַף כּוֹפֵה חֻמָּה אֵינּוּ כּוֹפֵה.

ופרש"י דר"א סָבַר דְּהָאֵי וְשַׁחַד בְּחִיק אַרְיִשָׁא קָאֵי יְכֻפָּה חֻמָּה עֲזָה. וא"כ מר"ל דר' יוֹחָנָן אֵית לֵיהּ כַּר' אֶלְעָזָר דְאָמַר דְּהַעוֹשֶׂה צְדָקָה כּוֹפֵה אַף וְחֻמָּה אֵימָא דס"ל כַּר' יְצַחְקָא דְאָמַר אַף דְּוָקָא כּוֹפֵה וְה"ק אפ"י עוֹשֶׂה צְדָקָה דְּכּוֹפֵה אַף אֶפְיֵלוּ הֵכִי לֹא יִנְקָה.

וסבור הֵייתִי לומר דְּטַעֲמִיהּ דְּרִש"י הוּא מְשׁוּם דָאם ר' יוֹחָנָן ס"ל כַּר' יְצַחְקָא דְּהַעוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֵתֵר אֵינּוּ כּוֹפֵה כ"א אַף וּבָא לְלַמְדָנוּ דְּמִי שְׂיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אֶפְיֵלוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֵתֵר שְׂיֵשׁ בּוֹ סְגוּלָה שְׁכּוּפָה אַחַד מִמְלַאכֵי חֻבְלָה לֹא יִנְקָה מְדִינָה שֶׁל גִּיהֵנָם, א"כ מַה חִידוּשׁ רַבִּי יוֹחָנָן עַל מַה שְׁאָמְרוּ דְּבִי ר' שִׁילָא כָּל מִי שְׂיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אֶפְיֵלוּ קִבֵּל תּוֹרָה כְּמַשֶּׁה לֹא יִנְקָה שְׁהָרִי מַשֶּׁה מְשׁוּנִיָּהֶם נִתְיָרָא וְכִדְכֹתִיב כִּי יִגְוֹרְתִי מִפְּנֵי הָאֵף וְהַחֻמָּה, אַף עִם אַחַד מֵהֶם יְכוּל לֹא וְכִדְאֶמְרִינֵן בְּנִדְרִים דְּחֻמָּה מַשֶּׁה הֶרְגוּ, וא"כ כִּינּוּן שֶׁלְמַדְנוּ דְּמִי שְׂיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אפ"י קִבֵּל תּוֹרָה כְּמַשֶּׁה לֹא יִנְקָה, מְנִיָּה לְמַדְנוּ דְאֵף שְׂיֵשׁ בּוֹ סְגוּלָה שְׁכּוּפָה אַחַד מִמְלַאכֵי חֻבְלָה לֹא יִנְקָה שְׁהָרִי מַשֶּׁה רַבִּינוּ כָּפָה אֶת אַחַד מֵהֶם.

ומש"ה פִּירֵשׁ רִש"י דְּלַרְבֵּי יוֹחָנָן הַעוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֵתֵר כּוֹפֵה אַף וְחֻמָּה וְהַשְׁתָּא חֲדוּשָׁא אֲשֶׁמוּעֵינֵן יוֹתֵר מִר' שִׁילָא דְאֵף שְׂיֵשׁ בּוֹ סְגוּלָה שְׁכּוּפָה אֶת שְׁנֵיָהֶם לֹא יִנְקָה מְדִינָה שֶׁל גִּיהֵנָם. ומ"מ אֵין זֶה נוֹחַ לִי, שְׁהָרִי ר' יוֹחָנָן מֵאֵי דְאֹקִי קָרָא דִּיד לִיד בְּעוֹשֶׂה צְדָקָה הוּא מְשׁוּם דְּקֻשָׁה לִיהּ דְאֵי כַּר' שִׁילָא דְקָרָא מִיָּרִי בְּמַשֶּׁה יָד מִיָּד מִיבְעֵי לִיהּ דְּהָא קָרָא בְּמִקְבֵּל תּוֹרָה מוֹקֵמֵת לִיהּ וְלֹא בְּנוֹתֵן וְהוּל"ל יָד מִיָּד לֹא יִנְקָה וְכִדְאִיתָא בְּגִמְרָא וּמְשׁוּם הֵכִי אֹקֵמִיָּה לְקָרָא בְּנוֹתֵן צְדָקָה דְאֵתִי שְׁפִיר יָד לִיד, וְאִם כֵּן אֵין מְפָאן הֶכְרַח דְּר' יוֹחָנָן ס"ל דְּהַעוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֵתֵר כּוֹפֵה אַף וְחֻמָּה.

ואגב אָמִינָא מֵאֵי דַק"ל מְהָא דְאֶמְרִינֵן בַּפ"ק דְּבִרְכוֹת ת"ר הַמְרַצֶּה מְעוֹת לְאִשָּׁה מִיָּדוּ לִידָה אוֹ מִיָּדוּ לִידוֹ אפ"י קִבֵּל תּוֹרָה מְסִינֵי כְּמַשֶּׁה רַבִּינוּ דְּכֹתִיב בִּיָּה מִימִינוֹ אִשׁ דַּת לְמוֹ לֹא יִנְצַל מְדִינָה שֶׁל גִּיהֵנָם שְׁנַאֲמַר יָד לִיד לֹא יִנְקָה רַע ע"כ, וְהַנְרָאָה מִפִּירוּשׁ רִש"י שֶׁם הוּא דס"ל דִּיד לִיד הוּא תְּנַאֲר לְמַשֶּׁה רַבִּינוּ וְקָרָא מְשַׁתְּעֵי בְּמַשֶּׁה, וְאִם כֵּן יֵשׁ לְדַקְדָק אֲמַאי לֹא קֻשְׂיָא לִיהּ לר' יוֹחָנָן הֵאֵי יָד לִיד יָד מִיָּד מִיבְעֵי לִיהּ כִּי הֵיכִי דְקֻשְׂיָא לִיהּ אֲדַרְבֵּי שִׁילָא: וְנִרְאָה דְרִש"י ז"ל הִנְקֻשָׁה לֹא מַה שְׁהַקְשִׁינוּ דְמַה בָּא לְלַמְדָנוּ ר"י דְּמִי שְׂיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ אֶפְיֵלוּ עוֹשֶׂה צְדָקָה בְּסֵתֵר לֹא יִנְקָה מְדִינָה שֶׁל גִּיהֵנָם דְּמֵאַחַר דְּעוֹנָשׁ מִי שְׂיֵשׁ בּוֹ גְּסוּת הָרוּחַ הוּא שְׁיֹרֵשׁ גִּיהֵנָם מְהִיכָא תִּיתֵי דְבִשְׁבִיל שְׂיֵשׁ בּוֹ מְצוּה אַחֲרַת שְׁיִפְטֵר מְעוֹנָשׁ מִדַּת הַגְּאֻנָה דְּהָא כְּתִיב וְלֹא יִקַּח שׁוֹחַד וְאֶמְרִינֵן דְאֵינוּ נוֹטֵל שׁוֹחַד שֶׁל מְצוֹת.

לזה בא רש"י לנישב ואמר דלר"י העושה צדקה כופה אף וחסמה. והענין הוא עם מאי דאמרין במדרש כל המתנהר מביא חמה לעולם שנאמר מענה רף ישיב חמה וכתוב איש חמה יגרה מדון וארץ אפים יסקיט ריב ע"כ, ולזה בא ר"י ואמר דשמא יעלה בדעתה דהטעם שהרחיק ה' מדת הגאונה הוא משום דמביא חמה לעולם והוא אחד ממשלחת מלאכי רעים והקב"ה חפץ בקיום העולם ומשום הכי הרחיק מדת הגאונה, ולפי זה סד"א שאם המצא ימצא באיש שיש בו גסות הרוח שעושה צדקה בסתר שכופה אף וחסמה הנה עולה על הדעת דיצא הפסדו בשכרו ואין כאן שום נזק ממדת הגאונה.

לזה בא ר"י ואמר כל מי שיש בו גסות הרוח אפ"י עושה צדקה בסתר דכתיב מתן בסתר יכפה אף וישחד בחיק חמה עזה דהיינו שכופה אף וחסמה ואם פן אינו נמשך שום נזק ממדת הגאונה אפילו הכי לא ינקה מדינה של גיהנם.

ומש"ה הןצרך רש"י לומר דלר"י העושה צדקה כופה אף וחסמה כסברת ר' אלעזר דאי הנה ס"ל כר' יצחק דאף כופה חמה אינו כופה מאי אתא לאשמועינן ר' יוחנן דמי שיש בו גסות הרוח דאפילו עושה צדקה לא ינקה פשיטא דיורש גיהנם דנהי דעושה צדקה וכופה אף מ"מ כיון שיש בו גסות הרוח מביא חמה לעולם.

אלא ודאי דלר' יוחנן מי שעושה צדקה כופה אף וחסמה. והשתא הדושא אשמועינן דאפילו הכי לא ינקה: או נאמר באופן אחר, וינישב מאמר דבי ר' שילא דאמר אפילו קבל תורה כמשה, ונדקדק עוד במה שתאר למשה שקבל תורה מסיני דאף שנדאי דבר גדול הוא מפל מקום צריך לדעת מה התנייחות יש לקבלת התורה שהיה עולה על הדעת שתכפר על מדת הגאונה וינקה מדינה של גיהנם.

ונראה דנה יובן עם מאי דאמרין בפרק ג' דמועד קטן ואלה שמות הגבורים אשר לדוד יושב בשבת תחכמוני מאי קאמר א"ר אבהו הכי קאמר ואלה שמות גבורותיו של דוד, יושב בשבת בשעה שהיה יושב בישיבה לא היה יושב על גבי פרים ולא על גבי פסות אלא על גבי קרקע כו', תחכמוני א"ל הקב"ה הואיל והשפלת עצמה תהא כמוני שאני גוזר גזרה ואתה מבטלה ע"כ, ועיין מה שכתבתי לעיל בדרוש הקודם.

למדנו מכאן דמי שאוחז במדת הענוה יש בו סגולה זו שאפילו הקב"ה גוזר גזרה עומד הוא ומבטלה. ואמרין בפרק י' דבבא מציעא אמר ר"ח בר אבא אמר ר' יוחנן ואמרי לה אמר רשב"ן אמר ר' יוחנן כל המלמד את בן חבירו תורה זוכה ויושב בישיבה של מעלה, שנאמר אם תשוב ואשיבה לפני תעמוד, וכל המלמד את בן עם הארץ תורה אפילו הקב"ה גוזר גזרה עומד ומבטלה, שנאמר ואם תוציא יקר מזולל כפי תהנה ע"כ.

ואין ספק שאין בכל העולם מי שיצדק עליו לומר שהוציא יקר מזולל כמשה רבינו שקבל תורה מסיני ולמד לה לכל בני ישראל. והכי אמרין בספרי פי יראה פי אזלת יד, אין מי שיעמוד בפרץ כמשה שנאמר לולא משה בחירו עמד בפרץ, ואמרין נמי איש האלהים אלמלא מקרא כתוב אי אפשר לאומרו כשם שהאיש גוזר כו' כף היה משה רבינו גוזר והקב"ה מקיים קומה ה' שובה ה' למה ה' יחרה אפה בעמה ע"כ.

ומה שזכה משה לכל זה ודאי דהיינו לפי שהוציא יקר מזולל שלימד תורה לישראל. ובה נבא לכוננת המאמר דבי ר' שילא אמר שמא יעלה בדעתה דמה שמאס ה' במדת

הגאונה הוא לפי שעל ידי הענוה אפילו שה' יגזור גזרה עומד הוא ומבטלה וה' רוצה בקיום העולם ולפי זה אם יהיה כמשה שקבל תורה והוציא יקר מזולל אם פן אין שום נזק נמשך ממדת הגאונה שהרי בשביל שהוציא יקר מזולל אפילו הקב"ה גזור גזרה עומד הוא ומבטלה לזה אמר דאפילו הכי לא ינקה ור' יוחנן בא להוסיף לומר דאפילו עושה צדקה בסתר דאעיקרא דמלתא ליפא גזרה שעל ידי הצדקה מהפך מדת הדין למדת הרחמים אפילו הכי לא ינקה.

הנה למדנו שמי שיש בו גסות הרוח לא ינקה מדינה של גיהנם ואף בעולם הזה גמולו ישוב בראשו כי יהיה בעור בשרו שזאת או ספחת והנה ידו מצורעת כש"ל, וכמאמר רז"ל שאין הנגעים באים אלא על גסות הרוח: ובה יוכן הא דתנן בפ"ב דנגעים ומייתי לה בפ"ק דחולין (דף י') בית האפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו.

ובת"כ אמרינן פנגע נראה לי, לי ולא לאורי מפאן אמרו בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו ע"כ ויש לדקדק דכל דיני נגעי בתים אנו למדין אותם מדברי הפהן כשבא לראות את הנגע ירקרק ואדמדום ופשוטו ושיהיה מראה הנגע שפל מן הקיר ולמה נשתנה דין זה שלמד אותו הפתוח בדרך בעל הנגע.

ועוד יש לדקדק דבפ"ב דנגעים תנן פנגע נראה לי בבית אפילו ת"ח ויודע שהוא נגע לא יגזור ויאמר נגע נראה לי בבית אלא פנגע נראה לי בבית. והרא"ם ז"ל כתב ולא ידעתי טעם בזה, דמה הפרש יש בין פנגע נראה לי ובין נגע נראה לי, בשלמא אם היה הדבר תלוי בידו לטמא ולטהר הו"א שצ"ל פנגע המורה על הספק ולא נגע המורה על הנדאי מפני שאם יאמר אותו בלשון נדאי כבר נטמא כל אשר בבית טרם שפינו את הבית אבל פינן שאין טומאת הנגע וטהרתו תלויה אלא בכהן מאי נ"מ בין שיאמר אותו בלשון נדאי או בלשון ספק.

וכתב הרב ז"ל ששמע מרבותיו שאין הפתוח פאן בין נדאי וספק מפני טומאת הנגע וטהרתו אלא מפני דרוך ארץ בלבד שלא יאמר אדם נדאי אפילו על הדבר הברור לו אלא ספק, וז"ש חכמים ז"ל למד לשונה לומר איני יודע ע"כ, והרב בעל קרבן אהרן כתב דהקפדה נמי איפא, דכיון דה' גזר שהטומאה והטהרה היא תלויה במאמר הפהן אם יאמר נגע נראה לי חשיב מורה הוראה בפניו ואינו מהראוי שיורה הוראה בפניו מאחר שה' תלה הפל במאמר הפהן ע"כ.

והשתא לפי דברי הרב ז"ל מי התיר לו לבעל הנגע לומר נראה לי ולא לאורי, לומר שאינו צריך לפתוח חלונות הא חשיב מורה הוראה בפניו. ונראה דזה יוכן עם מאי דאמרינן בת"כ והגיד לפהן לאמר מה ת"ל לאמר מלמד שאומר לו הפהן דברי כפושין, בני אין הנגעים באים אלא על גסות הרוח שפן מצינו בעוניה שנאמר ובחזקתו גבה לבו עד להשחית ויזעף עוניהו וגו' והצרעת זרחה במצחו ע"כ וכתב הרב בעל קרבן אהרן שהתכלית היא להראות לו סבת ביאת הנגע כדי שיפושש במעשיו וינראה מה שהיה סבה לנגעו וישוב מפניו.

ובתוספת' דנגעים ומייתי לה הר"ש אמרי' והגיד לפהן לאמר, הפהן אומר בני צא ופושש בעצמך וחזור בה שאין הנגעים באים אלא על גסות הרוח כו' ובפרק חלק (דף צ"ב)

אמר ר' אלעזר לעולם הוי קבל וקניינים אמר ר' זירא אף אנו נמי תנינא בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו.

ופירש"י הוי קבל וקניינים הוי עניו ותחיה, קבל לשון אפל עשה עצמה אפל ונשפל, בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו דכתיב פנגע נראה לי, ולא לאורי שאפלותו הצילתו ע"כ, ונראה שדברי ר' אלעזר ותשובת ר' זירא הם עצמם דברי הפהו ובעל הנגע ונהו שאמרו והגיד לפהו לאמר מלמד שהיה הפהו אומר לו דברי פבושים צא ופושפש בעצמה וחזור בה שאין הנגעים באים אלא על גסות הרוח, ובעל הנגע היה מצדיק עליו את הדין ואומר הדין עמה ואף אנו נמי תנינן פנגע נראה לי ולא לאורי מפאן אמרי בית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו הרי שאפלותו הצילתו מן הנגעים נמצא שמוידי של מצורע אנו למדין הדין שבית אפל אין פותחין בו חלונות לראות את נגעו.

באופן שלמדנו כמה מאוסה היא מדת הגאונה לפני ה': מעתה נבא ליישב מאמר הפונה קדים, ואיפא למידק דמה התניחוסות יש למי שיש בו גסות הרוח דהוי פאילו עובד ע"ז. אמנם ע"פ האמור לעיל יבא על נכון שמי שיש בו גסות הרוח ע"כ דלא ס"ל שיהיה הגדול נמלה בקטן שהרי הוא מתגאה ואומר מה אני צריך ליטול רשות מן הקטן וא"כ לפי דעתו מאי דכתיב נעשה אדם הוא פתחון פה למינים לומר שהם שתי רשויות וא"כ הרי הוא פועבד ע"ז: ובזה יובן מאי דאמר ר' אלעזר בפ"ק דסוטה אמר ר' אלעזר פל אדם שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו פאשרה, פתיב הקא ורמי הקומה גדועים וכתיב התם ואשריהם תגדעון, והנה מלבד מה שדקדקנו דמה התניחוסות יש לגסי הרוח עם עובד ע"ז, עוד יש לדקדק דאמאי דימה אותו לאשרה ולא לשאר ע"ז.

ונראה דהדברים ממשמשים ובאים עם הא דאמר ר' אלעזר בפ"ד דע"ז (דף נ"ג) אמר רב יהודה אמר רב ישראל שזקף לבנה להשתחנות לה ובא עו"ג והשתחנה לה אסרה, מנ"ל דאסרה, אמר ר"א פתחלתה של ארץ ישראל דאמר רחמנא ואשריהם תשרפון באש מכדי ירושה היא להם מאבותיהם ואין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואי משום הנך דמעיקרא בבטולא בעלמא סגי להו, אלא מדפלחו ישראל לע"ז גלו אדעתיהו דניחא להו בע"ז וכי אתו עכו"ם ופלחו לה שליחותא דידהו עבוד, ה"נ ישראל שזקף לבנה גלי אדעתיה דניחא ליה בע"ז וכי אתא עו"ג ופלח לה שליחותא דידיה קא עביד, והקשו ודלמא בעגל הוא דניחא להו ובמדי אחרנא לא, ומירצו אמר קרא אלה אליה ישראל מלמד שאו לאלוהות הרבה.

נמצינו למדין שהטעם שצוה ה' לגדע האשרה הוא משום דישאל אוו לאלהות הרבה וכבר כתבנו דאף דכתיב נעשה אדם אין מפאן פתחון פה למינים לומר שיש שתי רשויות משום דטעמא דכתב קרא נעשה אדם הוא כדי ללמד לבני אדם מדת הענוה שיהיה הגדול נמלה בקטן וא"כ מי שיש בו גסות הרוח וס"ל שאין ראוי לגדול לימלה בקטן א"כ לדידיה יש פתחון פה למינים לומר שיש רשויות הרבה משום דכתיב נעשה אדם.

ולנה בא ר"א ואמר פל מי שיש בו גסות הרוח ראוי לגדעו פאשרה פלומר שמהטעם עצמו שצוה ה' לגדע האשרה שהוא מפני שישאל אוו לאלוהות הרבה מאותו טעם עצמו ראוי לגדע פל אדם שיש בו גסות הרוח שהרי כפי סבתו יש פתחון פה למינים לומר שיש אלוהות הרבה ובזה יובנו קצת פסוקים בישעיה (סי' ב') כי יום לה צבאות על פל

גֵּאָה וְרָם וְעַל כָּל נִשְׂא וְשָׁפַל וְעַל כָּל אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן הָרָמִים וְגו' וְשָׁח גְּבָהוּת אָדָם וְשָׁפַל רֹם אֲנָשִׁים וְנִשְׁגַּב ה' לְבָדוֹ בַּיּוֹם הַהוּא וְהָאֱלִילִים כְּלוּל יַחְלֹף.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק בְּמָה שָׁאָמַר כִּי יוֹם לֵה' צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאָה וְרָם וְעַל כָּל נִשְׂא וְשָׁפַל, שְׂיִשְׁפִיל ה' כָּל בְּעַלֵי גֵּאָה וְחֹזֵר וְאָמַר וְשָׁח גְּבָהוּת אָדָם וְשָׁפַל רֹם אֲנָשִׁים שְׂפֹלָם יִהְיוּ נְמוּכֵי רוּחַ, וְנִשְׁגַּב ה' לְבָדוֹ בַּיּוֹם הַהוּא, דְּאִיךָ תְּלִי מַה שְׂיִשְׁגַּב ה' בְּהַשְׁפֵּלֵת הַגָּאִים וְהַיּוֹתֵם נְמוּכֵי רוּחַ וְהֵלֵא גְּדוּלְתוֹ יַתְבָּרַךְ אֵינָה תְּלוּיָהּ בְּשׁוֹם דְּבָר.

וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּאוֹמְרוֹ ה' לְבָדוֹ דְּמַהֲיָא תִּיתִי שְׂיִשְׁתַּתַּף עִמּוֹ שׁוֹם דְּבָר. וְעוֹד בְּמָה שְׂפִינִים וְהָאֱלִילִים כְּלוּל יַחְלֹף מַה קָּשֶׁר יֵשׁ לוֹ לְבִיטוּל ע"ז עִם הַקּוּדָם: אִךְ עִם מ"ש יוֹבֵן הָעֲנָנִים וְהוּא שְׂאֵלוֹ הַגָּסִי הָרוּחַ לִית לְהוֹ שֵׁה' מוֹאָס מִדַּת הַגֵּאָה וּבִחֵר בְּמִדַּת הָעֲנָנִים וְע"כ ס"ל שְׂפִי נַעֲשֶׂה אָדָם הוּא ח"ו כְּפִשׁוּטוֹ שְׂיֵשׁ שְׂתִי רְשׁוּיּוֹת דְּלִית לְהוֹ שְׂנַמְלָהּ הַקַּב"ה בְּמַלְאָכֵי הַשָּׁרַת כְּדִי לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָנִים, לְזֶה אָמַר כִּי יוֹם לֵה' צְבָאוֹת עַל כָּל גֵּאָה וְרָם וְעַל כָּל נִשְׂא וְשָׁפַל שְׂיִשְׁפִיל כָּל בְּעַלֵי גֵּאָה וְכִינּוּשְׂיָרְאוֹ הָעוֹלָם הַנִּקְמָה שְׂיִעֲשֶׂה ה' בְּבְעַלֵי גֵּאָה וַיִּרְאוּ כְּמָה מְאוּסָה הִיא בְּעֵינָיו אִזּוֹ יִהְיוּ הַכָּל.

נְמוּכֵי רוּחַ וְשָׁח גְּבָהוּת אָדָם וְשָׁפַל רֹם אֲנָשִׁים, וְכִינּוּן שְׂרׁוּאִים הָעוֹלָם כְּמָה הִיא חֲבִיבָה מִדַּת: הָעֲנָנִים בְּעֵינֵי ה' הִנֵּה כִּי כֵן וְנִשְׁגַּב ה' לְבָדוֹ בַּיּוֹם הַהוּא שְׂיִדְעוּ דְּהָא דְּכַתִּיב נַעֲשֶׂה אָדָם אֵינּוֹ ח"ו שְׂהַנְצִרָה שְׂיִסְיִיעוּהוּ אֵלָא כְּדִי לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָנִים שְׂיִהְיֶה הַגְּדוֹל נְמַלְךָ בְּקִטּוֹן וְלֹא יִהְיֶה פְתֻחוֹן פֶּה לְמֵינִים לוֹמַר שְׂתִי רְשׁוּיּוֹת יֵשׁ.

וְזֶהוּ שְׂפִינִים וְהָאֱלִילִים כְּלוּל יַחְלֹף כְּלוּמַר כָּל עוֹבְדֵי ע"ז שְׂהִיו סְבוּרִים סְבַרְת הַמֵּינִים בְּכַתוּב נַעֲשֶׂה אָדָם שְׂיֵשׁ שְׂתִי רְשׁוּיּוֹת יַתְבַּעְרוּ מִן הָעוֹלָם שְׂיִדְעוּ שְׂכַנְנַת הַכְּתוּב בְּאוֹמְרוֹ נַעֲשֶׂה אָדָם הוּא לְלַמֵּד מִדַּת הָעֲנָנִים שְׂיִהָא הַגְּדוֹל נְמַלְךָ בְּקִטּוֹן: וְאֵל זֶה סוֹכֵב הוֹלְךָ מְאֹמַר יַשְׁעִיָה בְּמַלְכִים ב' (ס' ד') בְּאוֹמְרוֹ לְחֻזְקִיָה מַה אָמְרוּ הָאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה וּמֵאֵין יָבֹאוּ אֵלֶיךָ וַיֹּאמֶר חֻזְקִיָהוּ מְאָרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבְּבֵל.

וְהַשִּׁיב לוֹ יַשְׁעִיָה שָׁמַע דְּבַר ה' הִנֵּה יָמִים בָּאִים וְנִשְׂא כָּל אֲשֶׁר בְּבִיתָהּ וְגו' וּמִכְּנִיָה אֲשֶׁר יֵצְאוּ מִמֶּנָּה אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקְחוּ וְהִיוּ סְרִיסִים בְּהִיכַל מְלָךְ בְּבֵל. וְהִנֵּה בְּפָרֶק חֶלֶק דָּף צ"ג) אָמְרִי וְהִיוּ סְרִיסִים רַב אָמַר סְרִיסִים מִמֶּשׁ וּר"ח אָמַר שְׂנַסְתָּרְסָה ע"ז בִּימֵיהֶם.

וּפִירִש"י שְׂבִימֵי חֲנִנְיָה מִיִּשְׂאֵל וְעֻזְרִיָה נוֹדַע לְכָל שְׂאִין מִמֶּשׁ בַּע"ז. וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק דְּבִשְׁלָמָא לְרַב דְּאָמַר סְרִיסִים מִמֶּשׁ נִיחָא דְּבַכְלָל הָעוֹנָשׁ שְׂהַעֲנִישׁוּ ה' לְחֻזְקִיָה עַל מַה שָׁאָמַר מְאָרֶץ רְחוֹקָה וּג"כ עַל מַה שְׂהִרְאָה לְהֶם כָּל אוֹצְרוֹתָיו אָמַר לוֹ דְּמַלְכָּד שְׂיִקַּח מִכְּנִיָה יַעֲשֶׂה אוֹתָם סְרִיסִים וּכְמ"ש רש"י שְׂכֵן הִי' דְּרַכָּם שְׂל מְלָכִים, אִךְ לִר' חֲנִינְיָא דְּאָמַר שְׂנַסְתָּרְסָה ע"ז בִּימֵיהֶם מַה שְׂיִכּוֹת יֵשׁ לְזֶה עִם מַה שְׂהַעֲנִישׁוּ ה' עַל דְּבָרָיו וְנִרְאָה דְּכֻנְנַת הָעֲנָנִים בְּהַקְדִּים מֵאֵי דְּאָמְרִינֵן בְּמִדְרָשׁ פ' בְּלָק וּנ"ל מְאָרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבְּבֵל זֶה אֶחָד מִג' שְׂבִדְקוֹן הַקַּב"ה וְלֹא מִצָּאֵן שְׂלָמִים חֻזְקִיָה הִנֵּה לוֹ לְהַשִּׁיב לִישְׁעִיָה אֶתְהָ נְבִיאָו שְׂל מְקוֹם וְאֶתְהָ שׁוֹאֵל אֵלֵי הַתְּחִיל מִתְּגָאָה וְאוֹמַר מְאָרֶץ רְחוֹקָה בָּאוּ מִבְּבֵל וּלְכָהּ נַעֲנֵשׁ ע"כ.

וְהַבִּיאָו רש"י בְּפִי לְמַלְכִים: וּבַדָּה"ב (ס' ל"ב) כְּתִיב וְלֹא כְּגִמּוּל עָלָיו הַשִּׁיב יַחְזִיקוּהוּ כִּי גְבַה לְבוֹ, וּכ"כ כָּל הַמְּפָרְשִׁים ז"ל דְּמַה שְׂנַעֲנֵשׁ חֻזְקִיָה הוּא מִכְּנִיָה שְׂנַטְטָה קִצַּת לְמִדַּת הַגֵּאָה.

וּכְבֹּד כְּתַבְנוּ שְׁמִי שְׂיֵשׁ בּוֹ גִסּוֹת הָרוּחַ הוּא נוֹתֵן פְּתִיחוֹן פֶּה לַמִּינִים לְעַבְדְּךָ ע"ז שְׂאוּמֵר שְׁתִּי רְשׁוּיֹת הֵם מְדַכְתִּיב נַעֲשֶׂה אֲדָם.

לְזֶה אָמַר לוֹ ה' לְחִזְקֶיךָ אַתָּה נִתְגַּאֲתָ וְנִתְתָּ מְקוֹם לַמִּינִים לְעַבְדְּךָ ע"ז שְׂאוּמֵרִים שְׁתִּי רְשׁוּיֹת יֵשׁ עַל פֶּן וּמִבְּנֵיךָ אֲשֶׁר תּוֹלִיד יִקְחוּ וְהָיוּ סְרִיסִים בְּהִיכַל מְלֶךְ בְּכָל שְׁתַּעֲקֵר ע"ז בְּיַמֵּיהֶם כְּדִי לְתַקֵּן אֶת אֲשֶׁר הָעֵוִית שְׁנַתְתָּ פְתִיחוֹן פֶּה לַמִּינִים לְעַבְדְּךָ ע"ז: וְכִיּוֹצֵא בְּזֶה אַרְז"ל בְּמִדְרַשׁ אֵיכָה בַּפ' בְּכָה תִּבְכֶּה וְנ"ל אֶת מוֹצֵא שְׁכָל נְבוֹאוֹת קְשׁוֹת שְׁנַתְנַבֵּא יְרֻמָּה עַל יִשְׂרָאֵל הַקְּדִים יִשְׁעֶיךָ וְרַפָּאן וְכוּ' יְרֻמָּה אָמַר מְמָרוֹם שְׁלַח אֲשׁ יִשְׁעֶיךָ אָמַר מְרוֹם יְקָדוֹשׁ אֲשָׁכּוֹן וְאֵת דְּכָא ע"כ.

וְהִנֵּה הַמַּאֲמָר הַזֶּה אוֹמֵר דְּרִשׁוּנֵי וְחָיו, דְּמָה שְׂיִכּוֹת יֵשׁ לְדַבְרֵי יִשְׁעֶיךָ עִם דְּבָרֵי יְרֻמָּה אֲטוּ הֵיִקְשָׁא דְּמָרוֹם מְרוֹם דְּרִשׁ, הָא וְדָאֵי שְׁהוּא דְּבָר קְשָׁה לְשִׁמּוּעַ. וְנִרְאֶה דְּזֶה יוֹכֵן עִם מָאֵי דְּאָמְרִינּוּ בְּמִדְרַשׁ לֹא חֲרָבָה יְרוּשָׁלַיִם אֲלָא בְּשָׁבִיל גִּסּוֹת הָרוּחַ שְׁנַאֲמַר שְׁמַעוּ שְׁמוּעַ וְאֵל תִּגְבְּהוּ.

וּבַפ"ו דְּשַׁבְּת אָמְרִינּוּ אֲנָשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם אֲנָשֵׁי שַׁחֲזָהּ הָיוּ וּפִירִשׁ"י מְדַבְרִים בְּלִשׁוֹן גְּאֻנָּה. וּבְפִתְיָחָתָא דְּאֵיכָה רַבְתֵּי בַּפ' מַשָּׂא גֵיא חֲזִינּוּן אָמְרִינּוּ כִּי עָלִית כְּלָךְ לַגְּגוֹת וְגו' א"ר לְוֵי אֵלוֹ גְּסִי הָרוּחַ, וְהִבִּיאוּ רַש"י בַּפ' הַכְּתוּב.

וְאָמְרִינּוּ בַּפ"ק דְּעִירוּבִין כָּל הַמְּשָׁפִיל עֲצָמוֹ הַקַּב"ה מַגְבִּיָּהוּ וְכָל הַמַּגְבִּיָּה עֲצָמוֹ הַקַּב"ה מְשָׁפִילוּ. וּבְפִרְק חֶלֶק תַּנְיָא מְשָׁמֵיךָ דְּרִיב"ק פְּרַעָה שְׁחִירָךְ בְּעֲצָמוֹ נִפְרַע מְמָנוּ הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ סִנְחָרִיב שְׁחִירָךְ ע"י שְׁלִיחַ נִפְרַע מְמָנוּ ע"י שְׁלִיחַ וּפִירִשׁ"י פְּרַעָה שְׁחִירָךְ בְּעֲצָמוֹ וְלֹא ע"י שְׁלִיחַ לֹא הָיָה בְּיָזוּי כ"כ וְלִכְךָ הַקַּב"ה כִּמוֹ כֵּן נִפְרַע מְמָנוּ בְּעֲצָמוֹ וְאִינוּ מְתַבְּיִישׁ כ"כ דְּאִינוּ דוֹמָה מְתַבְּיִישׁ מִן הַגְּדוֹל לְמִתְבְּיִישׁ מִן הַקָּטָן, סִנְחָרִיב שְׁחִירָךְ פ"י שְׁלִיחַ דְּהִיָּינוּ בְּיָזוּי יוֹתֵר אַף הַקַּב"ה נִפְרַע מְמָנוּ ע"י שְׁלִיחַ וְנִתְבְּיִישׁ יוֹתֵר ע"כ.

נִמְצְיָנוּ לְמַדִּין שְׁכַשְׁהַקַּב"ה נִפְרַע ע"י שְׁלִיחַ הוּא כְּדִי לְהַשְׁפִּילוֹ וּלְבִיִּישׁוֹ יוֹתֵר וְהִנֵּה כ"מ שְׁנַנְפֹּר שְׁלִיחוֹת הוּא ע"י שְׁלִיחַ וְכַדְאָמְרִינּוּ בַּפ"ק דְּתַעֲנִית אַרְצֵי יִשְׂרָאֵל מְשָׁקָה הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ וְכָל הָעוֹלָם ע"י שְׁלִיחַ שְׁנַאֲמַר הַנּוֹתָן מְטֵר עַל פְּנֵי אַרְצֵי וְשׁוֹלַח מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת.

הָרִי שְׁלִמְדוֹ דְּכָל הָעוֹלָם מְשָׁקָה ע"י שְׁלִיחַ מְאוּמְרוֹ וְשׁוֹלַח. וּבְפִרְק חֶלֶק אָמְרִינּוּ לֹא אֲלִיכֶם כָּל עוֹבְרֵי דְרָךְ א"ר עֲמָרָם אָמַר רַב עֲשָׂאוּנֵי כְּעוֹבְרֵי עַל דָּת, דְּאִילוּ בְּסָדוּם כְּתִיב וְה' הִמְטִיר עַל סָדוּם וְאִילוּ בִּירוּשָׁלַיִם כְּתִיב מְמָרוֹם שְׁלַחֲאֵשׁ בְּעֲצָמוֹתֵי.

וּפִירִשׁ"י בְּסָדוּם כְּתִיב וְה' הִמְטִיר הוּא בְּעֲצָמוֹ וְהִכָּא כְּתִיב שְׁלַח עַל יְדֵי שְׁלִיחַ: וּבְזֶה נִבְּא לְכּוֹנֵת הַמַּאֲמָר שְׁכָל הַנְּבוֹאוֹת קְשׁוֹת שְׁנַתְנַבֵּא יְרֻמָּה עַל יִשְׂרָאֵל בָּא יִשְׁעֶיךָ וְרַפָּאן, שְׂיִשְׁרָאֵל הָיוּ גְּסִי הָרוּחַ וּבָא יְרֻמָּה וְהִתְנַבֵּא עֲלֵיהֶם נְבוֹאוֹת קְשׁוֹת שֶׁה' יִשְׁפִּילֵם בְּתַכְלִית הַשְּׁפָלוּת שְׁכָף הִיא הַמְּדָה שְׁכָל הַמַּגְבִּיָּה עֲצָמוֹ הַקַּב"ה מְשָׁפִילוֹ וְהִתְנַבֵּא עַל יִשְׂרָאֵל וְאָמַר מְמָרוֹם שְׁלַח אֲשׁ לֹמֵר שְׂיִפְרַע מֵהֶם ע"י שְׁלִיחַ כְּדִי לְהַשְׁפִּילֵם וּלְבִיִּישֵׁם יוֹתֵר לְפִי שְׂאִינוּ דוֹמָה מְתַבְּיִישׁ מִן הַגְּדוֹל לְמִתְבְּיִישׁ מִן הַקָּטָן.

וְלְזֶה בָּא יִשְׁעֶיךָ וְרַפָּאן וְאָמַר שְׁהַחֲזִירִים בְּתַשׁוּבָה הַקַּב"ה מַגְבִּיָּה אוֹתָם בְּתַכְלִית הָרוּמָמוֹת שְׁכָף הִיא הַמְּדָה שְׁכָל הַמְּשָׁפִיל עֲצָמוֹ הַקַּב"ה מַגְבִּיָּהוּ וְהִתְנַבֵּא עֲלֵיהֶם וְאָמַר כִּי כֹה אָמַר רַם וְנִשָּׂא וְגו' מְרוֹם יְקָדוֹשׁ אֲשָׁכּוֹן וְאֵת דְּכָא וְשָׁפֵל רוּחַ.

שהפננה היא אני את דפא שהקב"ה מרפין שכינתו עליו והוא תכלית הרומויות והגוי מבירא עמיקתא לאיגרא רמא, שבתחלה לא רצה ה' ליפרע מהם בעצמו אלא נפרע מהם ע"י שליח כדי להשפילם ולבזיזם ביותר וכדי בזיון, ואחרי כן שהשפילו עצמם פתיב בהם מרום וקדוש אשפון ואת דפא ושפל רוח לומר שאף שכינתו היא בשמי מרומים מ"מ אני את דפא שמרפין שכינתו עליו וזהו שסיים הכתוב להחיות רוח שפלים ולהחיות לב נדפאים שכן היא המדה שפל המשפיל עצמו הקב"ה מגביהו, כי גבוה מעל גבוה שומר ישראל, ה' עזו לעמו יתן: דרף צדקה דרוש שבועה עשר בראשית רבה ס' לף לף (פמ"ד סי' ג') ונ"ל ר' אבין בשם ר' חנינא פתח, רשע עושה פעולת שקר וזורע צדקה שקר אמת.

רשע עושה פעולת שקר זה נמרוד שהיו פעולותיו של שקר, וזורע צדקה שקר אמת זה אברהם שנאמר ושקרו דרף ה' לעשות צדקה ומשפט, ע"כ: גנדל המצנה הזאת מעשה הצדקה גלויה ומפורסמת לעיני כל ישראל שהיא לאות אמת על השם המיוחד אשר פי ה' יקבנו בנים אמתם לה' אלהיכם ואמרינו בספרי בנים אמתם לה' אמתם קרויים בנים והכי תנו במשנת חסידים חביבין ישראל שנקראו בנים למקום ועבודת הצדקה היא לאות על שם זה וכדאמרי בפ"ק דב"ב שאל טורנוסורפוס הרשע את ר"ט אם אלהיכם אוהב עניים מפני מה אינו מפרנסן אמר ליה כדי להנצל אנו בהם מדינה של גיהנם א"ל אדרבה זו מחיבתם לגיהנם אמשול לך משל למהד"ד למלך ב"ו שפעס על עבדו ונחשו בבית האסורים וגזר עליו שלא להאכילו ושלל להשקותו והלך אדם אחד והאכילהו והשקהו לכששמע המלך הלא כועס עליו ואתם קרויים עבדים שנאמר כי לי בני ישראל עבדים. א"ל ר"ע אמשול לך משל למהד"ד למלך שפעס על בנו ונחשו בבית האסורים וצוה עליו שלא להאכילו וכו' ואנו קרויין בנים שנאמר בנים אמתם לה' אלהיכם. נמצינו למדין שמצנת הצדקה היא לישראל לפי שנקראו בנים למקום: ובה יובן מאמר הכתוב צדקה תרומם גוי וחסד לאומים חטאת, רצון מלך לעבד משפיל וגו'.

ורז"ל בפרק השותפין אמרו צדקה תרומם גוי אלו ישראל שנאמר ומי פעמה ישראל גוי אחד בארץ וחסד לאומים חטאת כל צדקה וחסד שהעו"ג עושים חטאת הוא להם שאין עושין אלא להתגדל שנאמר די להוון מהקרבין נחוהינו לאלה שמאי ומצלין לחיי מלפא ובנוהי.

והנה כפי פירושם מאי דכתיב וחסד לאומים חטאת מיירי כנגד הנותנים דהיינו שהצדקה שעושים העו"ג עם ישראל הוא לחטאת להם לפי שאינם עושים אותה אלא להתגדל אף כפי דרפנו אפשר לומר דהכתוב מיירי כנגד המקבלים ויתנישב מאי דסמיה ליה רצון מלך לעבד משפיל.

והפננה צדקה תרומם גוי אלו ישראל כלומר שדוקא בישראל נחשבת הצדקה למצנה לפי שהם קרויים בנים ואף שפעס המלך על בנו מי שבא והאכילהו והשקהו המלך משגר לו דורון אבל וחסד לאומים חטאת כלומר החסד שיעשה עם העכו"ם הוא לחטאת לפי שהם קרויים עבדים ורצון מלך לעבד משפיל דוקא וזה שפעס עליו המלך וגזר עליו שלא להאכילו ושלל להשקותו והלך זה והאכילהו והשקהו כששמע המלך הוא כועס עליו ובה יתבאר מאי דאמרינו בש"ר (פרשה ט"ו סי' ג"ו) יהיו לך לבדה ואין לזרים אמת.

הצדקה היא לישראל שנאמר וליה תהיה צדקה ע"כ, ומהר"ש יפה נדחק בפירושו מאמר זה, ולפי דרכנו הדברים כפשוטן שהצדקה היא לישראל לפי שנקראו בנים, אבל לעו"ג היא לחטאת לפי שהם עבדים ומי שעושה צדקה עמהם המלה כועס עליו: ועל פי זה יובן מאמר רו"ל בש"ר (פרשה א' סי' ח"י) ונ"ל ולא עשו פאשר דבר אליהן מלה מצרים.

להן לא נאמר אלא אליהן מלמד שתבע אותן להזדונג להן ולא קבלו ממנו, ותחיינן את הילדים וכי מאחר שלא עשו פאשר דבר אליהן אין אנו יודעים שקיימו את הילדים למה הוצרך הפתוב לומר ותחיינן את הילדים, יש קלס בתוך קלס לא דיינן שלא קיימו את דבריו אלא עוד הוסיפו לעשות להן טובות, יש מהן שהיו עניות והולכות המילדות ומגבות מים ומזון כו' והן מחיות את בניהן, הוא שפתוב ותחיינן את הילדים ע"כ.

וכיוצא בזה איתא בפ"ק דסוטה. ומה שיש לעמוד בזה כבר נתבאר בדבר האתרים (דרוש שני) יע"ש, אמנם אפתי נשאר לי לדקדק דלפי דברי רו"ל צ"ל דגם שאלת פרעה שאמר מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיינן את הילדים, היינו שנודע לפרעה מה שהיו מספקות להם מים ומזון ותפס עליהן על כף, וכ"כ בפירושו מהר"ש ו"ל.

והנה דבריו הם מוכרחים לדעת המדרש שהקושיא היא מיתורא דקרא דה"נ בשאלת פרעה איפא יתורא דכתיב מדוע עשיתן הדבר הזה ותחיינן את הילדים, ובפרט לסברת רש"י בגמרא שפתב שדרשת הגמרא היא מדלא פתיב ולא המיתו דנדאי שקושיא זו שייכא נמי גבי שאלת פרעה דהנה ליה למימר ולא המיתן את הילדים ואמר ותחיינן משמע שנודע לו מה שהיו מספקות להם מים ומזון.

ולפי זה יש לתמוה בזה דאם כן מה תשובה השיבו המילדות באמרם פי לא כנשים המצריות כו', דהא תינח לשאלת מפני מה לא המיתו את הילדים צדקה תשובתן אף לשאלת מפני מה היו מספקות להם מים ומזון מה תשובה השיבו לו באמרם פי לא כנשים וגו', ותמהני ממהר"ש יפה אף לא נרגש מזה: ונראה דיבא לכלל ישוב עם מאי דאמרין בפ"ק דמס' סוטה ונ"ל בילדכן את העבריות וראיתן על האבנים, מאי אבנים אמר ר' חנין סימן גדול מסר להן אמר להן בשעה שכוזעת לילד ירכוטיה מצטננות פאבנים ע"כ, ופירש"י סימן גדול שלא תטלנו האם ותחביאנו ותאמר גפל הנה, זה לכם הסימן של לידה תטלוהו ותהרגוהו ע"כ.

ומהר"ש יפה בש"ר (פ"א סי' י"ז) הביא דברי רש"י הללו וכתב ונ"ל ולפי מהסס בפירושו, כי המילדת עומדת על האשה עד לדתה ומה פחד שתטלנו האם ותחביאנו. ולי הנה נראה שפך פירושו שמצנות פרעה' להמיתם קודם צאתם לחוץ להסתיר הדבר כל שאפשר שתחשוב האם שמת בבטנה, ולכן אמרו אם בן הוא והמיתן אותו אמר ר' חנינא סימן גדול מסר להן בן פניו למטה בת פניה למעלה פי קודם יציאתו לחוץ שעדיין לא נראה זכריתם הנה מצנה להרגם וזה פשהולד עומד לצאת חוץ פשנפתח הקבר שהמילדת מסייעת בהוצאתו תכניס ידה ותחנקוהו, ע"כ והנה מ"ש הרב שמצנות פרעה היתה להמיתם קודם צאתם לאויר העולם הם דברים ראויים אליו.

אף בטעמא דמלתא נראה לי דהיינו משום דישאל ישראל אינם מוזהרים על העוברים ואינם חייבים אלא אחר שיצא לאויר העולם וידעוין שפלו לו חדשיו. והנה פחד פרעה אולי

לא ישמעו אליו בשפיכת דמים ולפיכך נתן להם עצה להמיתם קודם צאתם לאויר העולם כפי שלא יחשב לש"ד בזה יקיימו דבריו ונתן להם סימן על זה, ואף שבני נח מוזהרין על העוברים וכדאמרין בפ' ד' מיתות משום ר"י אמרו אף על העוברים דכתיב שופך דם האדם באדם וגו' איזהו אדם שהוא באדם הני אומר זה עובר שבמעשי אמו וכן פסק הר"ם (פ"ט מהלכות מלכים).

מ"מ הדבר ידוע שחלקו אבות העולם אם ישראל קודם מתן תורה יצאו מפלל בני נח לגמרי, דהרמב"ן ס"ל דמימי אברהם יצאו מפלל בני נח וכמ"ש בגמרא גבי עשו ודלמא ישראל מומר שאני וכן הוא דעת מהר"ש יפה.

אף רבני צרפת והרא"ם ס"ל דעד מתן תורה לא יצאו מפלל בני נח ומה שהיו מקיימים כל התורה היינו דנוקא להחמיר ולא להקל כמו שפירש"ת בנבאר כל זה באריכות לעיל בדרבך הנתרים (דרוש א') יע"ש.

והנה פרעה היה סבור דקודם מתן תורה יצאו מפלל בני נח ויש להם דין ישראל ממש ואפילו להקל ומש"ה צוה להרוג את הילדים קודם צאתם לאויר העולם דבזה לא היו מוזהרות המילדות: ובה נבא לכונת המאמר שפרעה שאל להן מדוע עשיתן הדבר הזה שלא היתן את הילדים קודם צאתם לאויר העולם מאחר שאינן מוזהרין על העוברים שפירש"ת מפלל בני נח לגמרי.

וכי תאמרו שאמתן סבורות כסברת החולקים דס"ל דקודם מתן תורה לא יצאו מפלל בני נח כי אם להחמיר ולא להקל וכיון שבני נח מוזהרים על העוברים גם אמתן מוזהרות על העוברים א"כ איפוא למה הייתן מסייעות להחיותם במה שהייתן מספקות להם מים ומזון ונלא כפי דבריך שלא יצאתן מפלל בני נח אין אתם נקראים בנים כי אם עבדים והצדקה לא נתנה אלא לישראל שנקראים בנים אף אם נקראים עבדים איסורא נמי איכא וכמ"ש טורנוסרופוס זו היא שמש"ת.

נמצא שקושיות פרעה היא קושית עצומה מלא פנע דאי ס"ל למילדות דיצאו מפלל בני נח לגמרי למה לא היתו את הילדים קודם צאתם לאויר העולם מאחר דישאל איהם מוזהרים על העוברים.

ואי ס"ל דלא יצאו מפלל בני נח ומש"ה לא היתו את הילדים אפי' קודם צאתם לאויר העולם משום דבני נח מוזהרים על העוברים א"כ למה הייתן מספקות להם מים ומזון שהרי בני נח אינן נקראין בנים אלא עבדים לזה השיבו המילדות כי לא כנשים וגו', פלומר מה שלא היתו את הילדים קודם צאתם לאויר העולם אין הטעם משום דאית להו דלא יצאו מפלל בני נח אלא היינו משום כי לא כנשים המצרינות העבריות וגו' ואם כן ליכא קושית פלל, דלעולם דס"ל למילדות דיצאו מפלל בני נח לגמרי ומש"ה היו מספקות להם מים ומזון משום דנקראו בנים ואיכא בהו מצוה בעשיית הצדקה, ומה שלא היתו את הילדים קודם צאתם לעולם הוא מטעמא אחרניא כי לא כנשים וגו'.

באופן שבתשובה זו השיבו לשתי השאלות: ובה יתבאר קצת פסוקים בפ' ויבא הם המדברים וה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה ואברהם היו יהיה לגוי גדול

ועצום ונברכו בו כל גויי הארץ, כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט וגו'.

ויש לדקדק בהו טובא, חדא במאי דקאמר המכסה אני מאברהם וקאמר דזה לא יתכן משום דאברהם היו יתיה דאיה תלוי זה בזה. ורז"ל נתעוררו בזה ואמרו שאינו נתינת טעם להמכסה אני מאברהם אלא משום דכתיב זכר צדיק לברכה אמר הקב"ה הנפרתי את הצדיק ואיני מברכו ואברהם היו יתיה לגוי גדול, והביא רש"י אגדה זו בפירושו.

עוד יש לדקדק במה שסיים ונברכו בו כל גויי הארץ דמה ענין זה לכאן דבשלמא ואברהם היו יתיה לגוי גדול היא ברכה לאברהם בעצמו אבל מה שיתברכו בו כל גויי הארץ מאי שיאטיה הכא.

ותו במאי דקאמר כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' ושמרו דרך ה' לעשות צדקה, דנראה שיהוא נתינת טעם למ"ש ואברהם היו יתיה לגוי גדול פלומר למה אני מברכו שיתיה לגוי גדול לפי שיש בו מעלה זו שעושה צדקה ומשפט דלמאי איצטריך לזה דפשיטא שהקב"ה נותן שכר טוב להולכים בדרךיו ולשומרי מצותיו ותו וכי זו בלבד עשה אברהם והלא נתנסה בכמה נסיונות ולא הרהר אחריו ואם פן למה נקט מעלה זו של צדקה טפי מכמה מעלות טובות שהיו באברהם: והנה בטעם התימה שתמה ה' ואמר המכסה אני מאברהם אמרו במדרש אמר הקב"ה.

אני נתתי לו את הארץ שנאמר ונתתי לה ולזרעה אחריה וגו' את כל ארץ כנען וגו' פרטים הללו שלו הם שנאמר גבול הפנעני מצידון בנאכה סדומה ועמורה ולא אודיע לו מה שאני עושה בסדום ע"כ.

והנה כל זה הוא אי אמרינו דאברהם זכה בארץ ישראל מאותה שעה וכדכתיב כי את כל הארץ וגו' לה אתנה ולזרעה עד עולם, וכינון שזכה בה אברהם הוצרכו ה' להגיד לו מה שהיה רוצה לעשות בסדום לפי שאינו מהראוי שיטלנה ממנו בלתי ידיעתו, אף אי אמרינו שלא זכה בה אברהם מעכשיו כי אם לאחר דור רביעי וכדכתיב ודור רביעי ישובו הנה ואם פן לא נתנה לו הארץ במתנה כי אם לאחר זמן וא"כ לא היה צריך ה' להודיעלאברהם מה שהיה רוצה לעשות בסדום לפי שלא נתן לו אלא מה שימצא מארץ כנען באותו זמן של דור רביעי, ועוד דהא קי"ל דהמוכר או הנותן לתברו קרקע לאחר זמן כל שלא זכה בה מעכשיו שניהם יכולים לתזור בהם.

וגדולה מזו כתב הר"ן בשם הרשב"א בנדרים (דף ל') דאפ"ל בקדשי גבוה האומר שור זה עולה לאחר שלשים יום דיכול לתזור בו דאף על גב דאמירה לגבוה כמסירה להדיוט מ"מ גבי הדיוט נמי כל שאמר קני לאחר ל' יום אף שמסרה לו יכול לתזור בו.

והנה אמיתותן של דברים הוא שאברהם זכה בארץ מאותה שעה כמו שיתבאר לה בלכתה בדרך הקדש שהכרחתי מפמה מקומות שזכה אברהם בא"י מיד שנתנה לו כמו שיעו"ש. ובפ' חזקת הבתים (דף ל"ה) אמרינו א"ר יהודה אמר רב ישראל הבא מחמת עו"ג הרי הוא כעו"ג מה עו"ג אין לו חזקה אף ישראל הבא מחמת עו"ג אין לו חזקה.

והרמב"ם מפרש האי מימרא לענין קנין דלא לתר ומש"ה פסק (בפ"א מהלכות מכירה דין י"ו) שהעו"ג אינו קונה בחזקה, וכ"כ בפ"א מהלכות זכיה יע"ש. ולפ"ז אי אמרינו

דאברָהם לא יצא מפלל בני נח א"כ לא זכה בארץ שהרי בני נח אינם קונים בתזקה וכיון שלא זכה בה לא היה צריך ה' להודיעו שהיה רוצה להפוך את סדום.

אף אם נאמר דיצא מפלל בני נח: אז קנה בתזקה בדין ישראל שקונה בתזקה וא"כ הוצרך ה' להודיע לאברהם מה שהיה רוצה לעשות בסדום דהיינו להפכה מאחר שפבר זכה בה אברהם: עוד נקדים מה שפתבנו בדרך האתרים (דרוש ב') דמה שהיה אברהם מתירא מהמזל ואמר נסתפלתי באצטגנינות שלי ואיני ראוי להוליד בן והשיב לו ה' צא מאצטגנינות שלך הוא לפי שישאל אינם תחת המזל אף בני נח הם תחת המזל ואברהם היה סבור שלא יצא מפלל בני נח ואם כן הוא תחת המזל והשיב לו צא מהמזל לפי שאין מזל לישראל ואתה יצאת מפלל בני נח: עוד נתבאר בדרוש הנז' דמדקאמר ליה הקב"ה ונברכו בה מוכרחים אנו לומר שנמחלו לו לאברהם כל עונותיו שחטא קודם שנתגזיר ואפילו מדיני אדם פטור וא"כ ע"כ לומר שיצא מפלל בני נח לגמרי ומש"ה פטור מדיני אדם שהרי נשתנה דינו דאי לא יצא מפלל בני נח הרי הוא חייב בדיני אדם שהרי לא נשתנה דינו וכל מי שחייב בדיני אדם אף שפטור בדיני שמים אין מיטיבין לאחרים בשבילו כמו שיעו"ש באורו: וכזה נבא לכונת הפסוקים שה' אמר המכסה אני מאברהם אשר אני עושה והלוא כבר זכה אברהם בכל הארצות האל בתזקה שהחזיק שהיה בה לארצה ולרחבה ואם כן צריך אני לימלוך עמו בזה שאני רוצה להפוך את הערים הללו.

וכי תימא מנ"ל שזכה בערים הללו אימא דאברהם לא יצא מפלל בני נח. ובני נח אינם קונים בתזקה וכיון שלא זכה בה אברהם אין צורך להודיע לאברהם הפיכת הערים הללו.

לזה אמר דזה אינו, חדא דאברהם היו יתיה לגוי גדול ואם איתא דלא יצא מפלל בני נח איה יתכן שאברהם יתיה לגוי גדול והלא ב"נ הם תחת המזל ואין ה' משדד המזל בשביל בני נח אלא ע"כ לומר דאברהם יצא מפלל בני נח.

וזאת שנית שאמרתי לו ונברכו בה כל גויי הארץ שאני מיטיב לאחרים בשבילו וגם זה הוא הוכחה שיצא מפלל בני נח לגמרי דאם איתא דלא יצא מפלל בני נח א"כ הרי היה חייב אברהם בדיני אדם ממה שחטא קודם שנתגזיר שהרי לא נשתנה לא דינו ולא מיתתו וכל שחייב בדיני אדם אף שפטור בדיני שמים אין ה' מיטיב לאחרים בשבילו, וא"כ כיון דונברכו בו כל גויי הארץ ע"פ לומר דיצא אברהם מפלל בני נח, וא"כ מוכרח אני להודיע לאברהם הפיכת סדום שהרי כבר זכה אברהם בארצות הללו בתזקה שהחזיק בהם.

וכי תאמר אעיקרא דדינא פירכא דלמה קודם מתן תורה הוצאת את אברהם מפלל בני נח עד ששנית את המזל בעבורו וגם שאתה מיטיב לאחרים בשבילו שהם הוראות שיצא מפלל בני נח היה לה להניחו בדין בני נח ויקנים התורה לחומרא בעלמא ולא יצא מפלל בני נח.

לזה השיב ה' כי תבלין מצאתי באברהם להוציא מפלל בני נח ושלמתי לו מדה כנגד מדה והוא כי ידעתיו למען אשר יצוה וגו' ושפרו דרך ה' לעשות צדקה וא"כ מוכרחים אנו לומר דאברהם בצדקה זושהיה זהיר בה הרבה ומצוה לבניו אחריו לעשותה גילה

בדעתו שכל מי שמתגזיר אף קודם מתן תורה יצא מכלל בני נח לגמרי ונקראים בנים ומש"ה עושה צדקה עמהם דאי לא תימא הכי אלא דלא יצאו מכלל ב"נ א"כ אין נקראים בנים אלא עבדים וא"כ זו היא שמשתייבתם לגיהנם וכסברת טורנוסרופוס.

וכיון שהוא סבור דכל מי שמתגזיר יצא מכלל בני נח גם אני שלמתי לו מדה פנגד מדה והוצאתי אותו מכלל בני נח ושידדתי מערכות השמים בשבילו ואברהם היו יהיה לגוי גדול וכן ונברכו בו כל גווי הארץ שהם שתי הוראות שיצא מכלל בני נח לגמרי וכיון שפן כבר זכה בארצות הללו בחזקה שהחזיק בהו בהליכה לארצה ולרחבה וא"כ מוכרח אני להודיע לאברהם הפיכת הערים הללו מאחר שפבר זכה בהם וכדכתיבנא: וע"פ זה יש ליישב סדר הפסוקים פ' לה לה דכתיב וה' אמר אל אברם וגו' שא נא עיניך וראה מן המקום אשר אתה שם צפונה ונגבה וקדמה וימה פי את כל הארץ אשר אתה רואה לה אתננה וגו' ושמתי את זרעה כעפר הארץ וגו' קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה פי לה אתננה.

ויש לדקדק דבתחלה הבטיחו בבשורת הארץ פדכתיב פי את כל הארץ אשר אתה רואה לה אתננה וחסר ובשרו בבשורת הזרע פדכתיב ושמתי את זרעה וגו' וחסר לומר קום התהלך בארץ וגו' ומן הראוי שאמר לו פי את כל הארץ אשר אתה רואה לה אתננה היל"ל קום התהלך בארץ שהכל הוא בענין בשורת הארץ ואם"כ יאמר לו ושמתי את זרעה וגו'.

אף לפי דרכנו ניקח דמה שאמר לו קום התהלך בארץ הוא הכרח ג"כ להבטחת בשורת הזרע. והנה כבר נתבאר שאברהם היה מתירא מהמזל לפי שראה באיצטגנינות ש"ל שלא יהיה לו בן והיה סבור שלא יצא מכלל בני נח וכיון שפן לא היה ראוי שיהיו לו בנים שהרי בבני נח אין הקב"ה משנה המזל והשיב לו ה' צא מאיצטגנינות שלך שאין מזל לישראל ואתה כבר יצאת מכלל בני נח.

והנה ה' הבטיחו בתחלה בבשורת הארץ ואם"כ הבטיחו בבשורת הזרע ואמר לו ושמתי את זרעה כעפר הארץ ואם"כ חסר ואמר לו ראה לשתי הבטחות אלו שיתקיימו, קום התהלך בארץ לארצה ולרחבה דהיינו שתקנה אותה בחזקה וא"כ כבר נתקיים בשורת הארץ וגם בשורת הזרע, דמאחר שאני אומר לה שתקנה הארץ בחזקה יתברר לה בנרוד גמור שאין לה דין בני נח פלל שהרי בן נח אינו קונה בחזקה וכיון שהודעתה לה שיצאת מכלל בני נח גם בשורת הארץ יתקיים לה שפבר ידעת שאין מזל לישראל וכדכתיבנא: מעתה אשא עיני ליישב דברי המאמר הקודם.

ואיכא למיזק דמאי קמ"ל קרא דנמרוד הרשע היו פעולותיו של שקר ואברהם אבינו היה זורע צדקה פי מי לא ידע בכל אלה. ומהר"ש יפה נדחק הרבה בפירושו מאמר זה.

ועוד יש לדקדק דאינו מקביל מה שאברהם היה עושה צדקה לנמרוד שהיו פעולותיו של שקר והמקביל של מעשה נמרוד הוא מה שאברהם הפיר אם בוראו והודיעו לכל באי עולם: אמנם על פי הקדמתנו יתבאר היטב שפבר פתבנו לעיל שלא הותרה הצדקה לעניים אלא משום דאנו קרויים בנים.

ואמר ינון בב"ר ס' לך לך (פרשה מ"ג סי' ח') שאברהם היה מקבל עוברים ושבים ומאכילם ומשקם, ובס' וירא (פרשת מט"ט סי' ז') אמר ינון לעשות צדקה ומשפט בתחילה צדקה ולבסוף משפט, הא כיצד אברהם היה מקבל את העוברים ושבים משקיו אוכלים ושותים אמר להם ברכו ואמרו ברוך אל עולם שאכלנו משלו אם מקבל עליו וברוך הנה אכיל ושתי ואזיל ואי לא מקבל עליה וברוך הנה אמר ליה הב מה דעלך וכו' מן דהוי סמי ההיא עקתא דהנה עקי ליה הנה אמר ברוך אל עולם שאכלנו משלו, הוי לתחלה צדקה ולבסוף משפט.

ויש לדקדק דאי ע"מ שיתגירו הנה יהיב להו תחלה צדקה זו מנין וכל שלא נעשית מחשבתו מתחלה נמי משפט הוי ולא תפול עליו מלת צדקה בשום זמן אלא בסוף כד הוי מקבלי להתגיר.

ותו קשה מאי דעתייה דאברהם להאכילם בסתם ואח"כ לתבוע מהם דמי האכילה דאם בסתם פונתו בתורת מתנה אף לבסוף לא מצי תבע מהם ויראה דרוז"ל קבעו דרשתם בפ' וישע אשל בבאר שבע ויקרא שם בשם ה' אל עולם ואמרו ו"ל ר"י ור"ן סד אמר פרדס וסד אמר פונדק על דעתייה דר"ן הנה מקבל את העוברים ואת השבים ומאכילם ומשקם ונהנה אמר להו ברכו אל עולם שאכלנו משלו וכו'.

ונראה דלעולם אברהם היה מאכילם תחלה חנם אין כסף דכל האומר לחברו אכול עמי סתם פטור מדמי האכילה דמסתמא בחנם קאמר וכמ"ש הר"ן בפ' שני דייני גזרות בשם הרשב"א אהיה דמי שהלך למדינת הים ועמד אחד ופרנס את אשתו, ולכך קרי ליה צדקה תחלה כיון דלא היה יכול לתבוע מהם דמי האכילה.

מיהו אחר שאכלו ולא בעו ברוכי הנה אתי עלייהו בתורת משפט והענין הוא דאמר ינון בגמרא ר"ל רמי כתיב השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם וכתיב לה' הארץ ומלוואה לא קשיא פאן קודם ברכה פאן לאחר ברכה נמצא דאם לא ברכו אף אברהם אבינו לא היה זוכה בה ואינה משלו דלה' הארץ ומלוואה כתיב ומה בצע אם היה מפרנס אותם בסתם בתורת מתנה אם הדברים הנאכלין אינו שלו ונמצא יהיב להו מה שאינו שלו דלא זכה המקבל.

ונהו ויקרא שם בשם ה' אל עולם דמאחר דקודם ברכה לה' הארץ ומלוואה והוא אל עולם לא מצי יהיב להו והשתא אתיא שפיר דבתחלה צדקה ולבסוף משפט. וכתב מהר"ש יפה וז"ל ואין להקשות שיראה פלעג שמאכילם לשיקבלו אמונתו וכשאינם מקבלים בא עליהם בעליה, כי אסור לו לחונן ריקים ופוחזים על דרך אוי לי שנתתי פתי לעם הארץ, ע"כ: ויש לדקדק דאפתי איך הותר לו לאברהם לעשות צדקה עם עו"ג והלא לא הותרה הצדקה אלא לישראל שנקראו בני אב"ל לא עו"ג.

אלא ע"כ לומר שאברהם אבינו היה מגייר לגמרי וכדאמר ינון בב"ר (פרשה ט"ל סי' כ"א) ואת הנפש אשר עשו בחרן אמר רב הונא אברהם היה מגייר את האנשים ושרה מגיירת את הנשים ללמדך שכל מי שהוא מקרב את העכו"ם ומגיירו כאלו בראו.

וכתב מהר"ש יפה דטעמא משום דגר שנתגייר פקטן שנולד דמי. וטעם זה אינו צודק אלא בגר גמור שבא לכלל ישראל וא"כ ע"כ ס"ל לאברהם דבאותו הגיור היו יוצאין

מפלל בְּנֵי נֹחַ לַגִּמְרֵי וְהָיוּ נִקְרָאִים בְּנֵים כְּדִין כָּל הַגֵּרִים שֶׁנִּקְרָאִים בְּנֵים שְׂאֵם לֹא יֵצְאוּ מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ לַגִּמְרֵי כִּי אִם לְהַחֲמִיר וְאֵינָם נִקְרָאִים בְּנֵים כִּי אִם עֲבָדִים הֵא אֵיפָא אִיסוּרָא וְכִמוּ שְׂאֵמֵר טוֹרְנוֹסְרוּפוּס זֹו הִיא שְׂמַחְזִיבְתָם לְגִיהֵנְמָא.

לְגִיהֵנְמָם: וּבָהָא נִיחָא מֵאֵי דְקִשְׁיָא לִי בְּדַבְרֵי הָרָא"ם פְּרָשְׁת וַיֵּשֶׁב ד"ה כִּי כִסְתָה פְּנֵיהָ שְׂכֵתָה וְא"ת אֵיךְ הִוְתֵר לֹו לְבָא עַל הַזֹּנָה כו' וּבְסוּף דְבַרְיוּ פְתַב וְשָׂמָא י"ל דְּאוֹתוֹ גְּדִי שְׂנָתָן לָהּ וְחוֹתְמוֹ וּפְתִילוּ וּמִטְהֵוּ לְעַרְבוֹן לֹא הָיָה אֱלָא לְפִיוֹס בְּעֵלְמָא אַבְל מְכַל מְקוֹם קְדֻשָׁה אַח"כ בְּכֶסֶף אוּ בְשֶׁטֶר וְאַח"כ בָּא עֲלֶיהָ ע"כ.

וַיֵּשׁ לְתַמּוּהָ דְהִיכִי מִשְׁכַּחַתָּ לָהּ קְדוּשִׁין וְהִלָּא קו"ל הַמְקַדֵּשׁ בְּלֹא עֲדִים אִפִּי' שְׁנִיָּהֶם מוֹדִים אֵינָה מְקַדֵּשֶׁת דְּאִין דְּבַר שְׂבַעְרָנָה פְּחוֹת מְשֻׁנִים וְכָל זְרַעוֹ שֶׁל יַעֲקֹב קְרוּבִים הָיוּ לִיהוּדָה וְא"כ הִנֵּה לִיָּה מְקַדֵּשׁ בְּלֹא עֲדִים דְּלֹא הוּיָא מְקַדֵּשֶׁת וְא"כ מָה הוֹעִיל מָה שֶׁקְדֻשָׁה בְּכֶסֶף אוּ בְשֶׁטֶר.

וְנִרְאָה שֶׁקְדֻשָׁה בְּפְנֵי גְרִים שְׂגִיירָם אַבְרָהָם וְאַמְרִינָן בְּב"ר סְדֵר וַיֵּשֶׁב (פְּרָשָׁה פ"ד ס' ג') שְׂגָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב הָיוּ מְגִיירִים גִּיּוּרִים וְע"כ לֹוֹמֵר שֶׁהָיוּ מְגִיירִים אוֹתָם לַגִּמְרֵי כְּדִין יִשְׂרָאֵל דְּאֵם לֹא הָיוּ אֱלָא גֵר תּוֹשֵׁב שֶׁקִּבְּלוּ שְׂבַע מְצוֹת בְּנֵי נֹחַ אַכְתִּי פְּסוּלֵי עֲדוּת הֵם לְקִדְוּשִׁין וְחֻשׁוֹב מְקַדֵּשׁ בְּלֹא עֲדִים.

וּבְב"ר סְדֵר לָךְ לָךְ (פְּרָשָׁה מ"ג ס' ב') אֲמַרְי' וַיִּרְק אֶת חֲנִיכֵיוּ בְּעֲלֵי חֲנִיכְתוֹ שְׂמָם אַבְרָם כְּשָׂמוֹ ע"כ, וּפְרִיֵשׁ מְהֵר"ש יָפָה שֶׁהַגְרִים הָיוּ נִקְרָאִים כְּשָׂמוֹ כְּדַרְכֵנוּ הַיּוֹם לְקִרְוֵא הַגְרִים אַבְרָהָם כִּי הוּא הָיָה תַחֲלָה לְגֵרִים ע"כ, אֱלָמָא שֶׁהָיוּ גְרִים גְּמוּרִים וַיֵּצְאוּ מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ לַגִּמְרֵי: וּבָזֶה נִבְּא לְכּוֹנֵת הַמְּאָמֵר דְּר' אֲבִין ס"ל דְּהִטְעַם שֶׁהִפִּיל נִמְרוֹד אֶת אַבְרָהָם אֲבִינוּ לְכַבְּשׁוֹן הָאֵשׁ וְכִי לֹא יָדַע שֶׁהַקַּב"ה מְצִיל לְאוֹהֲבָיו וּלְשׂוֹמְרֵי מְצוֹתָיו אֱלָא הֵינְנוּ מְשׁוּם דְּהִנּוּהָ ס"ל שֶׁקּוֹדֵם מִתַּן תּוֹרָה לֹא יֵצְאוּ מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ לַגִּמְרֵי.

וְהִנֵּה מוֹדַעַת זֹאת דְּכֹן נֹחַ אֵינוֹ מְצַנְוֵה עַל קְדוּשַׁת ה' וְאִם נִהְרַג וְלֹא עֹבֵר הָרִי זֶה מִתְחַיֵּיב בְּנִפְשׁוֹ וְכִמוּ שְׂנַתְבָּאָר בְּדִרְךְ הָאֲתָרִים (דְּרוּשׁ ב'). וְלִזְהָ רְצָה לְאוֹנְסוֹ לְאַבְרָהָם שֶׁיַּעֲבֹד ע"ז, וְאָמֵר לֹא יִמְנַע אִם יַעֲבֹד הָרִי נַעֲשֶׂה רְצוֹנוֹ וְאִם יִמְסֹר עֲצָמוֹ לְמִיתָה פְּשִׁיטָא שְׂלֹא יַעֲשֶׂה ה' לוֹ גַם דְּמֵאֲחֵר דְּאֵינוֹ מְצַנְוֵה אִיסוּרָא קָא עֲבִיד לְמִסוֹר עֲצָמוֹ.

וְלִזְהָ אָמֵר רְשָׁע עוֹשֶׂה פְּעוּלַת שְׂקֵר זֶה נִמְרוֹד שֶׁהָיוּ פְּעוּלוֹתָיו שְׂקֵר מְשׁוּם דְּלִפִּי הָאֲמַתְאֲבְרָהֶם יֵצְא מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ לַגִּמְרֵי וְהִנֵּה מְצַנְוֵה לְמִסוֹר עֲצָמוֹ עַל קְדוּשַׁת ה' וּמִשְׁ"ה הַצִּילוּ הַקַּב"ה. וְכִי תִימָא מִנִּין לָנוּ שְׂנַמְרוֹד לֹא צָדֵק בְּמַחְשְׁבוֹתָיו שְׂאֵתָה אוֹמֵר עָלָיו שֶׁפְּעוּלוֹתָיו שְׂקֵר אִימָא דְלְעוֹלָם דְּצָדֵק מְשׁוּם דְּלֹא יֵצְאוּ מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ וּמָה שְׂנִיצוֹל אַבְרָהָם הוּא בְּשִׁבִיל יַעֲקֹב וְכִמ"ש פֹּה אָמֵר ה' אֵל בֵּית יַעֲקֹב אֲשֶׁר פָּדָה אֶת אַבְרָהָם.

לִזְהָ אָמֵר וְזוֹרַע צְדָקָה שְׂכָר אֲמַת זֶה אַבְרָהָם שֵׁנָא וְשָׁמְרוּ דְרָךְ ה' לְעֲשׂוֹת צְדָקָה וּמִשְׁפָּט וּמִדְחִזִּינָן דְּהַקַּב"ה קוֹבַע שְׂכָר לְאַבְרָהָם עַל מָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה צְדָקָה עִם בָּאֵי עוֹלָם ע"כ הִטְעַם לִפִּי שְׂמַשְׁנַתְגִּירוּ יֵצְאוּ מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ לַגִּמְרֵי וְנִקְרָאוּ בְּנֵים לְמְקוֹם, דְּאוֹ לֹא יֵצְאוּ מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ א"כ לֹא מִיקְרוּ בְּנֵים כִּי אִם עֲבָדִים וְאֵיךְ שְׂבַחֵוּ הַכְּתוּב בְּמָה שֶׁהָיָה עוֹשֶׂה צְדָקָה וְהִלָּא אִיסוּרָא נְמִי אֵיפָא, אֱלָא וְדָאֵי דְקוֹשְׁטָא דְמִלְתָא דִּיֵּצְאוּ מִפְּלֵל בְּנֵי נֹחַ וְא"כ קָרָא דְרָשָׁע עוֹשֶׂה פְּעוּלַת שְׂקֵר מִתּוֹקֵם שְׁפִיר בְּנִמְרוֹד הַרְשָׁע שֶׁהָיוּ פְּעוּלוֹתָיו שֶׁל שְׂקֵר

שְׁטַעַה בְּמַה שְׁהִיָּה סְבוּר שְׁלֵא יֵצְאוּ מִכְּלָל בְּגִי נַח, וְהִנֵּה אֵמֶת שְׁיֵצְאוּ מִכְּלָל בְּגִי נַח לְגַמְרֵי וּבְדִין הוּא שְׁיִטְוֹל שְׁכָרוּ.

וְהִנֵּה מַעֲשֵׂה הַצְּדָקָה שְׁלוּם דְּרַף צְדָקָה דְּרוּשׁ שְׁמוֹנֶה עָשָׂר בַּמְדָּרָשׁ דְּרַשׁ ר' לוי מֵאֵי דְכַתְּבִי מִי זֶה בָּא מֵאֲדוּם חֲמוּץ בְּגָדִים מִבְּצֻרָה זֶה הַדּוֹר בְּלְבוּשׁוֹ צִוְעָה בְּרַב פָּחוּ אֲנִי מְדַבֵּר בַּצְּדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ.

לְעֵתִיד לְבֹא כְּשִׁיבֵא הַקַּב"ה לְכַלּוֹת אֶת הָעוֹלָם בְּאֵיִם כָּל הַשָּׁרִים שֶׁל מַעֲלָה וְאוֹמְרִים לְפָנָי הַקַּב"ה כְּלוּם יֵשׁ לְפָנָי מִשׁוּא פָּנִים מֵה נִשְׁתַּנּוּ אֵלּוּ מֵאֵלּוּ הִלְלוּ שׁוֹפְכֵי דָמִים וְהִלְלוּ שׁוֹפְכֵי דָמִים חָלְלוּ מְגִלֵי עֲרִיוֹת וְהִלְלוּ מְגִלֵי עֲרִיוֹת הִלְלוּ עוֹבְדֵי ע"ז וְהִלְלוּ עוֹבְדֵי ע"ז אָמַר הַקַּב"ה לְמִיכָאֵל סְנִיגוֹרֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל הַחֲזֵר לָהֶם תְּשׁוּבָה.

בְּאוֹתָהּ שְׁעָה מִיכָאֵל סְנִיגוֹרֵן שֶׁל יִשְׂרָאֵל מִשְׁתַּתַּק שְׁנֵא' מַעַת הֵיחָא יַעֲמוּד מִיכָאֵל שְׁרָכֶם וְאִין עֲמִידָה אֵלְּא שְׁתִּיקָה שְׁנֵא' עֲמָדוּ לֹא עָנּוּ עוֹד, אָמַר הַקַּב"ה לְמִיכָאֵל נִשְׁתַּתַּקְתָּ אֲנִי מְדַבֵּר שְׁנֵא' אֲנִי מְדַבֵּר בַּצְּדָקָה, בְּאִיזָה זְכוּת אֲנִי גּוֹאֲלֶם בְּשִׁבִיל הַצְּדָקָה שְׁהִיו עוֹשִׂין אֵלּוּ עִם אֵלּוּ שְׁאֵלְמֵלֵא הַצְּדָקָה לֹא נִתְקַיְּמוּ שְׁמַיִם וָאָרֶץ, הֵי אֵב מְדַבֵּר בַּצְּדָקָה רַב לְהוֹשִׁיעַ.

ע"כ: הֲלֹא מְרֹאשׁ מוֹדַעַת זֹאת גּוֹדֵל מַעֲלָת הַצְּדָקָה כִּי רַבָּה הִיא. וְאֲמַרִּינֵן בַּמְדָּרָשׁ וְנ"ל הַשְּׁקִיפָה מִמַּעוֹן קְדֻשָׁה בְּנֹא וְרֹאה כַּמָּה גְדוֹל כַּתָּה שֶׁל צְדָקָה שְׁמַהֲפַכֶּת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הַרַחֲמִים שְׁהִרִי כָּל הַשְּׁקִיפָה שְׁבַתוֹרָה הִיא לְרַעַה שְׁנֵאֲמַר וַיִּשְׁקִיפוּ עַל פָּנָי סְדוּם וְכֵן הוּא אוֹמֵר נִשְׁקִפָה וְחִיבֵב אִם סִסְרָא חוּץ מִזֶּה שְׁהִיא לְטוֹבָה שְׁנֵאֲמַר הַשְּׁקִיפָה מִמַּעוֹן קְדֻשָׁה לְלַמְדָּה שְׁגְדוֹל כַּח שֶׁל מַתַּנַּת עֲנִיִּים שְׁמַהֲפַכֶּת מִדַּת הַרְוָגוּ לְמִדַּת רַחֲמִים ע"כ.

וּבְזֶה יוֹבֵן מֵאֵי דְאֲמַרִּינֵן בַּפ"ח דְּעִירוּבִין (דָּף פ"ו) דְּרַשׁ רַבָּא בַר מְרִי יֵשֵׁב עוֹלָם לְפָנָי אֱלֹהִים חֶסֶד וְאֵמֶת מִן יִנְצְרוּהוּ אֵימְתֵי יֵשֵׁב עוֹלָם לְפָנָי אֱלֹהִים בְּזִמְן שְׁחֶסֶד וְאֵמֶת מִן יִנְצְרוּהוּ. וַיֵּשׁ לְדַקְדַּק דְּמַה חִידוּשׁ רַבָּא מִפְּשָׁטֵיהּ דְּקַרָא דְּהַרִי מְקַרָא מְלֵא כְּתִיב יֵשֵׁב עוֹלָם לְפָנָי אֱלֹהִים חֶסֶד וְאֵמֶת מִן יִצְרוּהוּ.

וַיִּרְאֶה לִיִּישֵׁב עִם מֵאֵי דְאֲמַרִּי בַּמְדָּרָשׁ ב"ר וְנ"ל בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אָרְץ וְשָׁמַיִם בַּתְּחִלָּה עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְבְרוּא אֶת הָעוֹלָם בְּדִין פִּינּוּן שְׁרָאָה שְׁאִין הָעוֹלָם מִתְקַיְּמִים בְּדִין שְׁתַּף עִמּוֹ מִדַּת הַרַחֲמִים הֵי בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים אָרְץ וְשָׁמַיִם.

וּלְפִי זֶה הַנּוֹקְשָׁה לוֹ לְרַבָּא הֵיכִי קְאָמַר קְרָא יֵשֵׁב עוֹלָם לְפָנָי אֱלֹהִים דְּהֵיכִי מִשְׁפַּחַת לַה שְׁיִתְקַיְּמִים וַיִּתְיַשֵּׁב הָעוֹלָם לְפָנָי אֱלֹהִים שְׁהוּא מִדַּת הַדִּין וְהֵא אֲמַרִּינֵן שְׁרָאָה הַקַּב"ה שְׁאִין הָעוֹלָם מִתְקַיְּמִים בְּדִין.

לְזֶה אָמַר רַבָּא אֵימְתֵי יֵשֵׁב עוֹלָם לְפָנָי אֱלֹהִים בְּזִמְן שְׁחֶסֶד וְאֵמֶת מִן יִנְצְרוּהוּ שְׁהִיא הַצְּדָקָה שְׁמַהֲפַכֶּת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הַרַחֲמִים וְא"כ אִפִּי' בְּלֵא שְׁיִתּוּף בְּמִדַּת הַרַחֲמִים יֵשֵׁב כְּלוּם לְפָנָי אֱלֹהִים לְפִי שַׁע"י הַצְּדָקָה אִין כָּאֵן דִּין: וּבְזֶה יִתְבָּאֵר מֵאֵי דְאֲמַרִּינֵן בַּמְדָּרָשׁ אֵהְיָה אֲשֶׁר אֵהְיָה כְּשֵׁם שְׁאֵתָה הָנָה עֲמִי כְּךָ אֲנִי הָנָה, עֲמָף אִם פּוֹתַחִין אֶת יְדֵיהֶם וְעוֹשִׂים צְדָקָה אֲף אֲנִי אִפְתַּח אֶת יְדֵי שְׁנֵאֲמַר יִפְתַּח ה' לָךְ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב וְאִם אִינֵן פּוֹתַחִים אֶת יְדֵיהֶם לְעֲשׂוֹת צְדָקָה מֵה כְּתִיב שֵׁם הַן יַעֲצוּר בְּמִים וַיִּבְשׁוּ וְגו'.

וּכְבַר הַבִּיא הַרְמַב"ן אֲגִידָה זֹה בְּפִירוּשׁוֹ עַל הַתּוֹרָה פ' שְׁמוֹת יע"ש. וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק דְּלִמָּה פָּרַט מִצְוֹת הַצְּדָקָה יוֹתֵר מִשָּׂאֵר מִצְוֹת וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק דְּמָה הַתִּינַחְסוּת יֵשׁ לַתְּשׁוּבָה זֹה לְמָה שֶׁשָּׂאֵל מֹשֶׁה רַבֵּינוּ וְאָמַר וְאָמְרוּ לִי מָה שְׁמוֹ מָה אֲנִי אֶלֵיָּהֶם וְהַשִּׁיב לוֹ ה' אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה שֶׁפִּירוּשׁוֹ אִם פּוֹתַחִין אֶת יְדֵיהֶם וְעוֹשִׂים צְדָקָה אִף אֲנִי פּוֹתַח אֶת יָדַי כּו' וְלִכְאוּרָה אִין קָשֶׁר לְדַבְרִים הִלְלוּ אֱלוֹ עִם אֱלוֹ, אִף בְּמָה שֶׁכָּתְבוּ יִתְיַשֵּׁב וְהִנֵּה הָרַב מוהר"ש יָפֵה בְּשְׁמוֹת רַבָּה (פְּרָשָׁה ג' ס' ז') ד"ה אֲבָל בְּמִרְבֵּיבִים כּו' פֶּתַח כִּי שְׂאֵלַת מָה שְׁמוֹ הִינֵנוּ אִם הִגְאֹנְלָה בְּמִדַּת הַדִּין אוֹ בְּמִדַּת רַחֲמִים, פְּלוֹמֵר שְׂאֵם הִיא בְּמִדַּת הַדִּין דְּוָקָא הֵם חוֹשְׁשִׁים אוּלַי יִחַטְאוּ וְנַחֵם ה' אֲבָל אִם בְּמִדַּת רַחֲמִים יוֹדְעִים בְּנוֹדָאֵי שְׁגוּאַלְמֵם מֵאֲחַר שְׂאִינְם רְאוּיִם לַגְּאֹנְלָה וְהוּא אוֹמֵר שְׁעֵתִיד לְגוּאַלְמֵם לְפִי שְׁדוֹן אוֹתָם בְּמִדַּת רַחֲמִים וְרַחֲמֵי ה' הֵם לְעוֹלָם וְעַד כִּי לֹא כָּלוּ רַחֲמָיו.

וּבְזֶה נִבְּא לְכּוֹנֵת הַמֵּאֲמָר שֶׁמֹּשֶׁה רַבֵּינוּ שָׂאֵל מָה שְׁמוֹ מָה אֲנִי אֶלֵיָּהֶם פְּלוֹמֵר אִם הִגְאֹנְלָה הִיא בְּמִדַּת הַדִּין אוֹ בְּמִדַּת רַחֲמִים וְכַדְכְּתִיבְנָא. לְזֶה הַשִּׁיב לוֹ ה' דְּמָה אִיְכַפֵּת לְהוּ בְּזֶה אִם אֲנִי דֵּן אוֹתָם בְּמִדַּת הַדִּין מ"מ אֲנִי אֶהְיֶה אֲשֶׁר אֶהְיֶה פְּלוֹמֵר כְּשֵׁם שְׂאֵתָה הָנָה עֲמִי כֹף אֲנִי הָנָה עֲמָךְ אִם פּוֹתַחִין אֶת יְדֵיהֶם וְעוֹשִׂים צְדָקָה אִף אֲנִי אֶפְתַּח אֶת יָדַי פְּלוֹמֵר שֶׁבִּינְדָם הוּא לְהַפְּוֹךְ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים ע"י הַצְּדָקָה שְׁעוֹשִׂים וּא"כ לְעוֹלָם אֲנִי מִתְנַהֵל עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַרַחֲמִים וְכַדְכְּתִיבְנָא וּבְזֶה יוֹבֵן מֵאֵי דְאֲמַרִּינוּ בְּבִרְאֵשִׁית רַבָּה (פְּרָשָׁה ח' ס' ג') א"ר סִימוֹן בְּשַׁעָה שֶׁבָּא הַקַּב"ה לְבָרוּא אֶת אֲדָם הָרֵאשׁוֹן וַעֲשׂוּ מְלֹאכֵי הַשְּׂרַת פֶּתִין פֶּתִין וְחַבּוּרוֹת חַבּוּרוֹת מֵהֶם אוֹמְרִים אַל יִבְרָא וּמֵהֶם אוֹמְרִים יִבְרָא הַה"ד חֶסֶד וְאֶמֶת נִפְגְּשׁוּ צְדָק וְשְׁלוֹם בְּשָׁקוּ.

אֶמֶת אוֹמֵר אַל יִבְרָא שְׁכַנְלוֹ שְׁקָרִים. חֶסֶד אוֹמֵר יִבְרָא שְׁהוּא גּוֹמֵל חֶסְדִּים.

שְׁלוֹם אוֹמֵר אַל יִבְרָא דְכּוֹלֵי קִטְטָה. צְדָק אוֹמֵר יִבְרָא שְׁהוּא עוֹשֶׂה צְדָקוֹת.

מָה עָשָׂה הַקַּב"ה נָטַל אֶמֶת וְהַשְּׁלִיכוֹ לְאַרְצָה הַה"ד וְתַשְׁלַף אֶמֶת אַרְצָה, אָמְרוּ מְלֹאכֵי הַשְּׂרַת לְפָנֵי הַקַּב"ה מָה אֵתָה מְבַזָּה תַּכְסִּיס שְׁלַף תַּעֲלָה אֶמֶת מִן הָאָרֶץ הַה"ד אֶמֶת מְאַרְץ תַּצְמַח וְצְדָק מִשְׁמַיִם בְּשָׁקָף ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק בְּמֵאֲמָר זֶה וְכִי לֹא יָדַע כָּל אֶחָד בְּטַעֲנַת חַבְרוֹ וְאֶמֶת לֹא יָדַע שְׁהוּא גּוֹמֵל חֶסְדִּים וְעוֹשֶׂה צְדָקוֹת. וְעוֹד אֲמַאי לֹא קָאֵמַר חֶסֶד כִּי אִם מִצְנָה זֹה דְגַמְלִלוֹת חֶסְדִּים וְכִי אִינְם מְקַיְיִמִין יִשְׂרָאֵל כִּי אִם מִצְנָה זֹה דְצְדָקָה.

וְעוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּסוּף הַמֵּאֲמָר דְקָאֵמַר דְגַתְרַצָּה ה' לְטַעֲנַת מְלֹאכֵי הַשְּׂרַת וְאָמַר אֶמֶת מְאַרְץ תַּצְמַח מֵהוּ זֶה שְׁפִיִּים הַפְּתוּב וְאָמַר וְצְדָק מִשְׁמַיִם בְּשָׁקָף דְהָא צְדָק בְּמִקוֹמוֹ הִנֵּה עוֹמֵד שְׁהַסְכִּימָה דַּעֲתוֹ לְדַעַת עֲלִיוֹן וְאָמַר יִבְרָא שְׁהוּא עוֹשֶׂה צְדָקוֹת וּא"כ לְאִיזָה תַּכְלִית בְּשָׁקָף מִשְׁמַיִם בְּשַׁעָה שְׁעֵלָה אֶמֶת מִן הָאָרֶץ.

וְעוֹד אֲמַאי קָאֵמַר לְשׁוֹן הַשְּׁקָפָה הוּל"ל וְצְדָק מִשְׁמַיִם נִרְאָה: וְנִרְאָה דְזֶה יוֹבֵן עִם מֵאֵי דְאֲמַרִּינוּ בַּפ"ק דַּע"ז (דָּף ד') אָמַר רַב יוֹסֵף לֹא לִיצְלֵי אִינְשׁ צְלוֹתָא דְמוֹסְפִי בַתְּלַת שְׁעֵי קַמְיִיתָא בְּיוֹמָא קָמָא דְרִישׁ שְׁתָּא בְּיַחֲדִיד דְלִמָּא פִּינוֹן דְמִיפְקֵד דִּינִיָּה מְעִינִין בְּעוֹבְדֵיהּ וְדַחוּ לִיהּ מִיַּדְחֵי.

והקשו והא אמת שלש ראשונות יושב ועוסק בתורה, ותימצו תורה דכתיב בה אמת דכתיב אמת קנה ואל תמפוך אין הקב"ה עושה בה לפנים משורת הדין, דין דלא פתיב ביה אמת הקב"ה עושה לפנים משורת הדין ע"כ למדנו מפאן דאמת אין בה לפנים משורת הדין אלא היא דין גמור.

ובפי"ב דשבת (דף ק"ד) אמרינו מאי טעמא שקרא אהדא פראעא ואמת מלבן לבונא קושטא קאי שקרא לא קאי פלומר שאין לשקר קיום: ובה נבא לכונת המאמר דכשפא הקב"ה לברוא את האדם אמר אמת שאל יברא לפי שאמת אין בה לפנים משורת הדין וכיון דליכא לפנים משורת הדין אין העולם מתקיים וכדאמרינו במדרש שאמר הקב"ה אם בורא אני את העולם במדת הדין אין העולם מתקיים, וזהו שאמר אמת אל יברא שפולו שקרים פלומר שפעולותיו דומים לו דכשם דאין לשקר קיום פה אין לאדם קיום כיון שאין עושים לו לפנים משורת הדין.

ולזה השיב חסד שיברא לפי שהוא גומל חסדים ובגמילות חסדים מהפך מדת הדין למדת רחמים ועושים עמו לפנים משורת הדין וא"כ יכול להתקיים העולם. והנה נטל הקב"ה לאמת והשליכו לארץ על שאמר אל יברא ואח"כ פשאמרו לפניו מלאכי השרת למה אתה מבזה תכסיס שלך ואמר תעלה אמת מן הארץ ועלה אמת וכדכתיב אמת מארץ תצמח אז וצדק משמים נשקף פלומר שאמר לו אל יעלה בדעתך דבשביל שעליית תההדר לפני מלך לדון דין גמור בלא לפנים משורת הדין לפי שאני במקומי אני עומד ופעולתי היא אף בהשקפה שהיא לרעה לפי שאני מהפך מדת הרגז למדת רחמים, וז"ש וצדק משמים נשקף: ובה יוכנו דברי רש"י ז"ל בפ"ק דבתרא (דף י"א) עלה דהיא דאמרי' ת"ר מעשה במונבו המלך שבנבו אוצרותיו ואוצרות אבותיו בשני בצורת וחרבו עליו אחיו ובית אביו אמרו לו אבותיך גנזו אוצרות והוסיפו על של אבותם ואתה בזבזת אוצרותיך ואוצרות אבותיך, א"ל אבותי גנזו אוצרות למטה ואני גנזתי אוצרות למעלה שצאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ע"כ.

ופירש"י ז"ל פשאמת מארץ תצמח אף משמים נשקף הצדק, נשקף מביט כמו נשקפה ותניב פלומר זכות הצדקה מביט ומסתפל למטה ע"כ. והנה מוהר"ש יפה בספר יפה מראה פ"ק דפאה מאמר ג' תמה בדברי רש"י הללו וכתב ואינו נוח לי דודאי כל גמול שחר הוא מאת ה' מן השמים ומה נשתנה מעשה הצדקה מכל המצות.

ומלבד זה יש לדקדק בדברי רש"י שכתב פשאמת מארץ תצמח אף משמים נשקף הצדק לשלם גמול איך הוא מקביל לצמיחת אמת מן הארץ מה שצדק נשקף מן שמים. ועוד במה שהביא ראיה למלת נשקף מקרא דנשקפה ותיבב אם סיסרא.

ובמה שכתבנו הדברים בפשוטן שמונבו המלך רצה לומר שהצדקה עושה פעולות גדולות בשמים ממעל דהיינו שמהפכת מדת הדין למדת רחמים מה שאין כן בשאר מצות. והביא ראיה לזה מקרא דכתיב אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף ופי' רש"י פשאמת מארץ תצמח פלומר דמיפקד דינא בארעא דזה מורה מלת אמת וליכא לפנים משורת הדין אף משמים נשקף צדק לשלם גמול וזהו שכתב נשקף כמו נשקפה ותיבב דהיינו דמלת השקפה היא לרעה ואעפ"כ נשקף לשלם גמול לפי שהצדקה מהפכת מדת הדין למדה"ר: ובה אלקה ואשובה אל המאמר הפונה קדים, ויש להקשות דאיך עלה

בדעתם של שרי מעלה לומר מה נשתנו אלו מאלו והלא בשביל שמור מצותיו ומשפטיו הורגנו ונחשבנו כצאן טבחה וכמה מסים וארנוניות וחירופין וגידופין סבלנו לאהבתו יתברך.

ועוד יש לתמוה על מיכאל סניגורן של ישראל דמה זו שתיקה וכי לא ידע ההפך שיש בין ישראל לעו"ג שהוא פיתרון האור מהחשך. ותו דהקב"ה שלמד סניגוריא על ישראל לא מצא שום הפך בינינו לבין העו"ג כי אם מצנת הצדקה.

ועוד צריך לדעת מה המצוה הזאת ומה טעם יש בה סגולה פרטית שבעבורה למד סניגוריא על ישראל. וכיוצא בזה מציינו במדרש סדר אמור (פרשה נ"ו סי' ח') ונ"ל ניאמר בוא אל בינות לגלגל אל תחת לכרוב ומלא חפניך גחלי אש וזרוק על העיר, אר"י דסכנין שש שנים היו אותם גחלים עוממות ביזו של גבריאל סבור שישאל עושים תשובה כיון שראה שלא עשו תשובה בקש לזרקו בחימה ולקעקע ביצתן של ישראל אמר לו הקב"ה גבריאל גבריאל להונה להונה כלומר אל תזרקם בחימה אלא בנחת לפי שיש בהם בני אדם שעושים צדקה אלו עם אלו שגאמר וירא לפרנבים תבנית יד אדם ואין יד אלא צדקה כד"א פתח תפתח את ידך, א"ר אבא בשם ר' ברכיה מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושים בידי, הה"ד וצדקתה אלהים עד מרום, ע"כ: ויש לדקדק במאמר זה טובא, דנדאי גבריאל כבר ידע שעושים צדקה אלו עם אלו דאת"ל דנעלם זה מגבריאל זה לא יתכן דמי שיידע שלא עשו תשובה איך לא ידע שעושים צדקה אלא ע"כ לומר דיידע ועכ"ז בשביל עונותיהם הספימה דעתו להנמם בחימה ולקעקע ביצתם ואם כן מה השיב לו ה' יש בהם בני אדם שעושים צדקה וכו'.

וכן יש לדקדק במה שסיים המאמר מי מעמיד העליונים והתחתונים הצדקה שעושים בידי, דמה סגולה יש במצות הצדקה שמעמדת העליונים והתחתונים יותר משאר תרי"ג מצות: עוד מצאנו בפרק חלק (דף ק"ד) ונ"ל לא אליכם כל עוברי דרך אמר רב עמרם אמר רב בעשאוני פעוברי על דת דאילו בסדום כתיב וה' המטיר על סדום ואילו בירושלים כתיב ממרום שלח אש בעצמותי וכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום וכי משוא פנים יש בדבר אמר רבא אמר רבי יוחנן מדה יתירה בירושלים שלא היתה בסדום דאילו בסדום כתיב הנה זה הנה עון סדום אחותה גאון שבעת לחם וגו' ויד עני ואביון לא החזיקה ואילו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות וגו' ע"כ.

ופירש"י וכי משוא פנים יש בדבר הואיל וישראל רעים יותר מסדום כדכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום למה משוא פנים יש בדבר דהתם כתיב וה' המטיר הוא עצמו והכא ממרום שלח אש על ידי שליח ע"כ.

ויש לדקדק מה זו הרעש שהרעיש הקב"ה את עולמו שאמר עשאוני פעוברי על דת בשביל דבסדום נפרע מהם הקב"ה בעצמו ואילו בירושלים נפרע מהם על ידי שליח, וכן במה שהקשו וכי משוא פנים יש בדבר דמה משוא פנים שייך מאחר שפבר נפרע מהם מה לי ע"י הקב"ה מה לי על ידי שליח: תו יש להקשות במה שפירצו מדה יתירה היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאילו בסדום כתיב יד עני ואביון לא החזיקה ואילו בירושלים כתיב ידי נשים רחמניות ופירש"י מדה יתירה לטובה דבירושלים כתיב ידי

נשים רחמניות בשלו ילדיהן היו לברות למו שהיתה מזמנת חברתה ואוכלת בנה אלמא רחמניות היו ואילו בסדום פתיב יד עני ואביון לא החזיקה ע"כ.

ואני תמיה בנה טובא שהרי אין רבוי העונות ומיעוטם מורה על שנה רשע מזה שהרי לפעמים מי שיש בידו עונות מרובים הוא צדיק גמור לפי שבשקול אל דעות זכיותיו מרובים מעונותיו ואותו שעונותיו מועטים הוא רשע גמור לפי שבשקול אל דעות עונותיו מרובים מזכיותיו והוא רשע גמור, ואין הפרש בנה בין אדם פרטי למדינה כוללת או לכל העולם שהכל תלוי אם העונות יתירות על הזכיות הרי אותו האיש או אותה המדינה סיגבת ואם הזכיות יתירות על העונות הרי אותו האיש או אותה המדינה צדקת.

וכמו שביאר כל זה הרמב"ם (ברפ"ג הלכות תשובה) יע"ש: והשתא איכא לעיוני כשאמר הפתוב ניגדל עון בת עמי מחטאת סדום, מה היא הפונה, אם לומר שעונות ירושלים היו מרובים מחטאת סדום זה לא יתכן כלל לפי שעדין אפשר שאף שאנשי ירושלים עונותיהם מרובים הם צדיקים גמורים לפי שזכיותיהם מרובים בשקול אל דעות ואנשי סדום אף שאין להם כל כך עונות הם רשעים גמורים.

ואם כן מהו זה שתמה הפתוב ניגדל עון בת עמי מחטאת סדום. אלא ע"כ לומר שפנת הפתוב באומר ניגדל עון בת עמי הוא ששקל ה' עונות ירושלים עם זכיותיה ועונות סדום עם זכיותיה וגדלה הכרעת עונות ירושלים נגד זכיותיה יותר מהכרעת עונות סדום נגד זכיותיה ועל זה תמה הפתוב ואמר ניגדל עון בת עמי מחטאת סדום.

וא"כ ע"כ לומר כששקלו עונות סדום הנה בכלל מה שלא החזיקה יד עני ואביון, וכששקלו זכיות ירושלים הנה בכלל מצנת הצדקה, ואם כן מה תשובה השיב ר' יוחנן מדה אחרת היתה בירושלים שלא היתה בסדום דאילו בסדום פתיב יד עני ואביון לא החזיקה ואילו בירושלים פתיב ידי נשים רחמניות והלא כל זה הנה בכך מאננים בשקול אל דעות ועם כל זה צונח קרא ואמר ניגדל עון בת עמי מחטאת סדום: אמן על פי הקדמתנו יאמר נא דשלישה המאמרים הללו פונה אחת להם.

שכבר נתבאר גודל מעלת הצדקה שמהפכת מדת הדין למדת הרחמים. וכבר הראת לדעת שכל שהעונש הוא ע"י הקב"ה בכבודו ובעצמו הוא בתכלית מה שאפשר לפי שבא במשפט חזק וכמ"ש בספרי לי נקם ושלם אמר הקב"ה אל תהיו סבורים שאפרע מכם ע"י שליח כשם שנפרעתי מפרעה ע"י משה ומסנהריב ע"י מלאך אבל לעתיד אני נפרע מכם שנאמר לי נקם ושלם ע"כ, וכמו שנאריך בפרט זה (בדרה ע"ב) יע"ש: וזהו פנות המאמר לא אליכם כל עוברי דרך עשאוני בני פעוברי על דת דכתיב ניגדל עון בת עמי מחטאת סדום דאילו בסדום פתיב וה' המטיר על סדום הוא בעצמו אלמא בא עמהם במשפט חזק ואילו בירושלים שהיו חטאים יותר מסדום נפרע מהם על ידי שליח כדכתיב ממרום שלח אש אלמא שלא בא עמהם במשפט חזק ועל זה הקשו וכי משוא פנים יש בדרך שירושלים שהיו חטאים ביותר לא בא עמהם במשפט חזק וסדום בא עמהם במשפט חזק.

ולזה השיב ר' יוחנן מדה יתירה היתה בירושלים כו' כלומר דסדום לא היו עושים צדקה ובירושלים היו עושים צדקה כלומר דסדום אף שלא היו חטאים כאנשי ירושלים מ"מ

כַּיִן שֶׁהָיוּ רָעִים וְחֹטְאִים כָּפִי הַדִּין הַגָּמוּר בָּא עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט חֶזֶק וְנִפְרַע מֵהֶם ע"י עֲצָמוּ לְפִי שֶׁכָּף חֲזִיבָה מִדַּת הַדִּין אֲבָל אֲנֹשֵׁי יְרוּשָׁלַיִם אָף שֶׁהָיוּ חֹטְאִים יוֹתֵר מִסְּדוּם וְכִפֵּי מִדַּת הַדִּין הָיָה רָאוּי לִיִּפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי עֲצָמוּ וְלִבְאֵ עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חֶזֶק מִכָּל מְקוֹם לֹא בֹא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חֶזֶק וְנִפְרַע מֵהֶם עַל יְדֵי שְׁלִיחַ לְפִי שֶׁהָיָה בָּהֶם מִצְוַת הַצְּדָקָה שֶׁמִּהֶפְכַּת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת הַרְחָמִים: וְהָכִי אֶמְרֵי בְּמִדְרָשׁ אֵיכָּה וְז"ל יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בְּשָׁלוּ יִלְדִיָּהוּן ר' הוֹנָא בְּשֵׁם ר' יוֹסִי אָמַר דְּהַקְב"ה לֹא הִנִּיחוּ אוֹתִי לִפְשׁוֹט יְדֵי בְּעוֹלָמִי כִּיִּצַד הֵיטָה לְאִשָּׁה אַחַת מֵהֶם כִּפָּר אֶחָד וְהָיָה בּוֹ כִּדְּי שֶׁיֵּאֱכָלוּהוּ הִיא וּבְעֵלָהּ יוֹם אֶחָד וְכַיִן שָׁמַת בְּנָה שֶׁל שְׁכִנְתָּהּ הֵיטָה נוֹטְלַת אוֹתוֹ הַכִּפָּר וּמִנְחַמַת אוֹתָהּ בּוֹ וְהֵעֲלָה עֲלֵיהֶן הַפְּתוּב כְּאִילוּ בְּשָׁלוּ יִלְדִיָּהוּן לְמִצְוַת, הַה"ד יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בְּשָׁלוּ יִלְדִיָּהוּן וְכָל כָּף לָמָּה בְּשָׁבִיל שֶׁהָיוּ לְבָרוֹת לְמוֹ ע"כ.

וּפִיִּרְשׁ מְהֵרָ"שׁ יָפָה לֹא הִנִּיחוּ אוֹתִי לִפְשׁוֹט יְדֵי בְּעוֹלָמִי דְרָאוּיִים הָיוּ לְבִלְתִּי הַשְּׂאִיר מֵהֶם פְּלִיטָה וְע"י כֵּן נִמְצָא פּוֹשֵׁט יָדוֹ בְּעוֹלָמוֹ שֶׁבְּאֲבוּדוֹן הָיָה הָעוֹלָם אֲבָד שֶׁהֵם הַמְקַיְיָמִים אוֹתוֹ אֲלֵא ע"י הַצְּדָקָה שֶׁעָשׂוּ לֹא הִנִּיחוּ מְקוֹם לְמִדַּת הַדִּין לְעֲשׂוֹת כָּף עכ"ד.

וְהֵן הֵם הַדְּבָרִים שֶׁכְּתִבְנוּ שֶׁע"י מִצְוַת הַצְּדָקָה הִפְכוּ מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים וְלֹא הִתְנַהֵג ה' עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין כִּי אִם בְּמִדַּת הַרְחָמִים: וּבְזֶה יוֹבֵן מֵאֵי דְאֶמְרֵינוּ בְּרַבָּה פ' אֶמּוֹר (פ' כ"ט ס' ב') וְז"ל כִּי אֶעֱשֶׂה כָּלָה בְּכָל הַגּוֹיִם אֲשֶׁר הִדְחַתִּיךָ שָׁמָּה, עו"ג שֶׁהֵם מְכַלִּים שְׂדוּתֵיהֶם אֶעֱשֶׂה כָּלָה אֲבָל יִשְׂרָאֵל שְׂאִין מְכַלִּין שְׂדוּתֵיהֶם כִּד"א לֹא תִכְלֶה פָּאת שְׂדֶךָ לֹא אֶעֱשֶׂה כָּלָה וְכו' אֵימְתִי בְּחֻדְשׁ הַשְּׁבִיעִי ע"כ.

וְהַקְשָׁה מְהֵרָ"שׁ יָפָה דְּמָה טַעַם לְכַלְיוֹן הָעו"ג עִם מָה שֶׁהֵם מְכַלִּים שְׂדוּתֵיהֶם. וּלְפִי דְרָכָנוּ הַדְּבָרִים כִּפְשׁוּטֵן דְּמִצְוַת פָּאָה שֶׁהִיא מִתְּנַת עֲנִיִּים גּוֹרָמַת שְׂאִינוּ בֹא עִם יִשְׂרָאֵל בְּמִדַּת הַדִּין אֲלֵא בְּמִדַּת הַרְחָמִים וּלְפִיכָף אִינוּ עוֹשֶׂה עִמָּהֶם כָּלָה אֲבָל הָעו"ג שְׂאִין בָּהֶם צְדָקָה וּמְכַלִּים שְׂדוּתֵיהֶם בֹּא עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין וְעוֹשֶׂה אוֹתָם כָּלָה.

וּמָה שֶׁסִּיִּים הַמְדְרָשׁ אֵימְתִי בְּחֻדְשׁ הַשְּׁבִיעִי הַכּוֹנֵה הִיא כִּמ"ש שֶׁם מְהֵרָ"שׁ יָפָה שָׁמָּה שֶׁקִּבַּע ה' יוֹם הַדִּין בְּחֻדְשׁ הַשְּׁבִיעִי הוּא לְטוֹבָתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל לְפִי שֶׁקוֹדֵם לָזֶה הוּא זְמַן אֲסִיפַת הַפִּירוֹת וְנוֹתְנִים לְעֲנִיִּים לְקַט שְׂכָחָה וּפָאָה וּכְשִׁיּוֹשֵׁב לְדוֹן אֵת כָּל הָעוֹלָם אִינוּ דוֹן אֵת יִשְׂרָאֵל בְּמִדַּת הַדִּין אֲלֵא בְּמִדַּת הַרְחָמִים לְפִי שֶׁגְּדוּל פֶּחַ שֶׁל מִתְּנַת עֲנִיִּים שֶׁמִּהֶפְכַּת מִדָּה הָרוֹגֵז לְמִדַּת רַחֲמִים וְכִדְכִתִּיבָא: וְרֵאִיתִי בְּב"ר (פ' כ"ח ס' ה') א"ר בְּרַכְיָה נַעֲשֶׂה בְּשֶׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמֵן מָה שֶׁלֹּא נַעֲשֶׂה בְּסוּדוֹם בְּסוּדוֹם כְּתִיב וְחֹטְאֵתָם כִּי כְּבָדָה מָאֵד וּבְשֶׁבֶט יְהוּדָה וּבִנְיָמֵן כְּתִיב עוֹן בֵּית יִשְׂרָאֵל וְיִהוּדָה גְּדוּל בְּמָאֵד מָאֵד.

א"ר תְּנַחוּמָא אֵית קָרָא חוּרֵי וְיִגְדַל עוֹן בֵּת עַמֵּי מִחֻטְאֵת סוּדוֹם וְאוֹתָם לֹא נִשְׁתַּיֵּיר מֵהֶם פְּלִיטָה וְאֵלוּ נִשְׁתַּיֵּיר מֵהֶם פְּלִיטָה אֲלֵא אוֹתָהּ הַהֶפְכָּה כְּמוֹ רַגַע לֹא פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוַת, וְלֹא חָלוּ בָּהּ יָדִים א"ר תְּנַחוּמָא לֹא חִלַּת יָד לְיָד אֵלוּ פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוַת יְדֵי נָשִׁים רַחֲמָנִיּוֹת בְּשָׁלוּ יִלְדִיָּהוּן כ"כ לָמָּה הָיוּ לְבָרוֹת לְמוֹ ע"כ.

וְהִנֵּה מְהֵרָ"שׁ יָפָה הִבִּין בְּאֶוֶמְרָם לֹא פָּשְׁטוּ יְדֵיהֶם בְּמִצְוַת סֵתָם מִצְוַת וְכֵן מָה שֶׁאָמַר ר' תְּנַחוּמָא לֹא חִלַּת יָד לְיָד דְּהֵינְנוּ שֶׁלֹּא חִלַּתָּהּ בְּמִצְוַת וְעַל זֶה הַקְשָׁה מִמָּה שֶׁאָמְרוּ בְּסוּטָה

דעבירה מכבה מצוה ואמרינו נמי ולא יקח שחד שאינו נוטל שחד של מצות, והאריף בזה יע"ש.

ולא ידעתי איך נרמז באומרו ולא חלו בה ידים שלא פשוט ידיהם במצות. ועוד מה חידוש ר' תנחומא באומרו לא חלת יד ליד.

אשר ע"כ נראה דאגדה זו ואגדה דפרק חלק הם שפה אחת ודברים אחרים בעיקר הקושיא ובתירוץ. דמ"ש בב"ר דבסדום לא נשתיר מהם פליטה היינו מאי דאמרינו בפרק חלק דבסדום נפרע מהם ע"י עצמו וכיון דנפרע מהם ע"י עצמו בא עמהם במשפט חזק ולא נשתיר מהם פליטה ואילו בירושלים נפרע מהם ע"י שליח ומש"ה לא בא עמהם במשפט חזק ונשתיר מהם פליטה.

ועל זה תמהו דאמאי מאחר דכתיב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום. ותירצו ולא חלו בה ידים לא פשוט ידיהם במצות ואמר ר' תנחומא לא חלת יד ליד פלומר דבסדום לא היו עושים צדקה ופירש ידים היינו יד ליד שהיא הצדקה שנקראת יד ליד וכמו שנתבאר בדרב ענוים במארוז"ל כל מי שיש בו גסות הרוח אפילו עושה צדקה בסתר לא ינקה מדינה של גיהנם שנאמר יד ליד לא ינקה יע"ש.

ולפי שלא היו עושים צדקה בא עמהם בדין גמור אבל ירושלים פשוט ידיהם במצות דהיינו שהיו עושים צדקה והפכו מדת הדין למדת רחמים ומש"ה לא בא עליהם במשפט חזק. והוא התירוץ עצמו שאמר ר' יוחנן באגדה דפרק חלק.

באופן שכל האגדות האלו הם דברים אחרים אין בהם הפרש פי אם בפירוש ולא חלו בה ידים דלפי אגדה דפרק חלק מאי דכתיב ולא חלו בה ידים הוא מעיקר הקושיא ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ועם כל זה בסדום לא חלו בה ידים פלומר שלא נפרע מהם ע"י שליח ואילו בירושלים חלו בה ידים פלומר שנפרע מהם ע"י שליח ומש"ה לא בא עליהם במשפט חזק, ובא התירוץ לזה די נשים רחמניות פלומר דבירושלים היו עושים צדקה.

אך כפי האגדה דב"ר מאי דכתיב ולא חלו בה ידים הוא תירוץ הקושיא שהקשה הפתוב ויגדל עון בת עמי מחטאת סדום ואלו לא נשתיר מהם פליטה ואלו נשתיר מהם פליטה לזה תירץ הפתוב דבסדום לא חלו בה ידים פלומר שלא עשו צדקה וא"כ נשארה מדת הדין במקומה וחיובם מדת הדין שלא ישתיר מהם פליטה אבל ירושלים שהיה בהם מצות הצדקה הפכו מדת הדין למדת רחמים ונשתיר מהם פליטה.

הפלה העולה דלכל האגדות בירושלים לא התנהג בהם במדת הדין כי אם במדת הרחמים. שוב ראיתי הדבר מפורש במדרש חזית בפ' משפני אחריו נרוצה וז"ל א"ר יהודה אמרה פנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע על שנהגת עם שכנותי במדת הדין ועמי במדת רחמים אחריו נרוצה והביאו על זה את האגדה דב"ר שפכתבנו: וזהו פונת ר' לוי דאמר שש שנים היו הגחלים עוממות בידי של גבריאל שפא יעשו תשובה כיון שלא עשו בקש לזרקו בחימה ולקעקע ביצתם לפי שראה שפפי מדת הדין ראוי ח"ו לקעקע ביצתם ואמר לו הקב"ה גבריאל גבריאל להונך להונך פלומר אל תזרקם בחימה אלא בנחת לפי

שִׁישׁ בָּהֶם בְּנֵי אָדָם שְׁעוֹשִׁים צְדָקָה וְכִינוּן שָׁפָן הֵם מֵהַפְּכִים מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים וְאִנִּי
יְכוֹל לָבֵא עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין כִּי אִם בְּמִדַּת רַחֲמִים.

וְזֶהוּ גַּם פְּנֵי הַמַּאֲמָר שֶׁפָּתַבְנוּ בְּתַחֲלַת הַדְּרוֹשׁ דְּלַעֲתִיד לָבֵא כְּשִׁיבֵא הַקַּב"ה לְכַלּוֹת אֶת
הָעַפּוֹ"ם מִן הָעוֹלָם עוֹמְדִים כָּל הַשָּׁרִים שֶׁל מַעְלָה וְאוֹמְרִים כְּלוֹם יֵשׁ לְפָנָיִךְ מִשׁוֹא פְּנִים
מִה נִשְׁתַּנּוּ אֱלוֹ מֵאֱלוֹ.

שֶׁהַכּוֹנֵה הֵיא עִם מֵה שְׁפִירֵשׁ"י בְּפָסוּק מִי זֶה בָּא מֵאֲדוֹם דְּלַעֲתִיד לָבֵא הַקַּב"ה בְּכַבּוֹדוֹ
וּבַעֲצָמוֹ גְּפָרַע מִשָּׁרוֹ שֶׁל עֲשׂוֹ וְאִח"פ מַעֲשׂוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כִּי רוּתָה בְּשָׂמִים חֲרָבִי וְאִח"פ עַל
אֲדוֹם תִּרְדַּ וְכִמוֹ שֶׁנֶּתְבָּאָר לְעִיל דְּאִיתָא בְּסִפְרֵי דְלַעֲתִיד לָבֵא גְּפָרַע הַקַּב"ה מִן הָעַפּוֹ"ם
בַּעֲצָמוֹ וְלֹא ע"י שְׁלִיחַ שֶׁנֶּאֱמַר לִי נָקָם וְשָׁלָם, וְעַל זֶה עוֹמְדִים כָּל הַשָּׁרִים שֶׁל מַעְלָה
וְאוֹמְרִים כְּלוֹם יֵשׁ לְפָנָיִךְ מִשׁוֹא פְּנִים מִה נִשְׁתַּנּוּ אֱלוֹ מֵאֱלוֹ, וְהֵיא הַקְּוִשָׁיָא בַּעֲצָמָה
שֶׁהַקְּוִשָׁה בְּפָרָק חֵלֶק וְזֶהוּ פְּנֵי הַכְּתוּב שֶׁעוֹמְדִים כָּל הַשָּׁרִים וְאוֹמְרִים מִי זֶה בָּא מֵאֲדוֹם
חֲמוּץ בְּגָדִים מִבְּצָרָה זֶה הַדּוֹר בְּלִבוֹשׁוֹ צוֹעָה בְּרוּב כַּחוֹ שְׁרוּאִין שֶׁבָּא הַקַּב"ה בַּעֲצָמוֹ
לְיַפְרַע מִן הָעַפּוֹ"ם וְא"כ בָּא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חֲזַק צוֹעָה בְּרוּב כַּחוֹ כְּדִי לְכַלּוֹתָם לְגַמְרֵי וְעַל
זֶה שׁוֹאֲלִים וְכִי מִשׁוֹא פְּנִים יֵשׁ לְפָנָיִךְ וְהֵלֵא בִירוּשָׁלַיִם שֶׁהִיוּ חֲטָאִים בְּיוֹתֵר גְּפָרַע מֵהֶם
ע"י שְׁלִיחַ כְּדִי שֶׁלֹּא לָבֵא עִמָּהֶם בְּמִשְׁפָּט חֲזַק וּמֵה נִשְׁתַּנּוּ אֱלוֹ מֵאֱלוֹ, וְהֵיא הַקְּוִשָׁיָא עַצְמָה
שֶׁהַקְּוִשָׁה בְּפָרָק חֵלֶק וְאוֹמְרֵי הַקַּב"ה לְמִיכָאֵל הַחֲזוֹר לְהֵם תְּשׁוּבָה, וּמִיכָאֵל מִשְׁתַּתַּק לְפִי
שֶׁלֹּא מִצָּא תְּשׁוּבָה לְקוֹשֵׁי הַשָּׁרִים לְפִי שֶׁיִּדְעַ שֶׁיִּשְׂרָאֵל כְּפִי מִדַּת הַדִּין הִנֵּה רְאוּי לָבֵא
עֲלֵיהֶם בְּמִשְׁפָּט חֲזַק וְעַם כָּל זֶה הַתְּנַהֵג עִמָּהֶם בְּמִדַּת רַחֲמִים.

לְזֶה הַשִּׁיב הַקַּב"ה אֲנִי מְדַבֵּר בְּצְדָקָה וְהֵיא הַתְּשׁוּבָה בַּעֲצָמָה שֶׁהַשִּׁיב רַבִּי יוֹחָנָן בְּפָרָק
חֵלֶק דְּיִשְׂרָאֵל ע"י שֶׁהִיוּ עוֹשִׂים צְדָקָה אֱלוֹ עִם אֱלוֹ הַתְּנַהֵג עִמָּהֶם בְּמִדַּת רַחֲמִים לְפִי
שֶׁהַצְּדָקָה מֵהַפְּכַת מִדַּת הַדִּין לְמִדַּת רַחֲמִים אֲבָל הַעוֹ"ג שָׂאִין עוֹשִׂים צְדָקָה מִתְּנַהֵג אֲנִי
עִמָּהֶם בְּמִדַּת הַדִּין וּמִש"ה אֲנִי בַּעֲצָמֵי רוּתָה בְּשָׂמִים חֲרָבִי וְאִח"פ עַל אֲדוֹם תִּרְדַּ.

בְּאִנְפֵּן שֶׁלְמַדְנוּ כְּמֵה גְדוֹל כְּחֵה שֶׁל צְדָקָה. וְאֵל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ מֵאֲמַר רז"ל פ"ק דב"ב
תְּנִי א' יְהוּדָה אוֹמֵר גְדוֹלָה צְדָקָה שֶׁמְקַרְבֵּת אֶת הַגְּאֻלָּה שֶׁנֶּאֱמַר כֹּה אָמַר ה' שֶׁמְרוּ מִשְׁפָּט
וַעֲשׂוּ צְדָקָה כִּי קְרוּבָה יִשׁוּעָתִי לָבֵא וְצְדָקָתִי לְהַגְלוֹת, וּכְתִיב צִיּוֹן בְּמִשְׁפָּט תִּפְדֶּם וְשִׁבְיָהּ
בְּצְדָקָה: דָּרָךְ הַחַיִּים דְּרוֹשׁ תִּשְׁעָה עֶשֶׂר בְּמִדְרָשׁ אִף עֲשֵׂי לִי מִשָּׁם עֲגָה קִטְנָה, אֵלִיחוֹ כֵּהֵן
הִנֵּה וְאָמַר לֵה שֶׁתְּפָרִישׁ חֵלֶה מִן הָעֵיִסָּה ע"כ: בְּאַהֲבַת ה' אוֹתְנוּ קִדְשָׁנוּ בְּמִצְוֹתָיו אֲשֶׁר
יַעֲשֶׂה אֹתָם הָאָדָם וְחֵי בָהֶם אָמַר רַחֲמָנָא שָׂאִין לֵךְ דְּבַר שְׁעוֹמֵד בְּפָנָי פְּקוּחַ נְפִישׁ.

וּבְזֶה נִבְּא לְבָאָר וּכְפֹחַ הַצְּרָפִית עִם אֵלֵיהֶו וְהַמְשִׁיךְ הַפְּסוּקִים הֵלֵא הֵם כְּתוּבִים בְּס' מְלָכִים
א' (ס' י"ז) זֶה תְּאַרְם, וְתִלְךָ לְקַחַת וַיִּקְרָא אֵלֵיהֶ וַיֹּאמֶר לְקַחִי נָא לִי פֶת לְחֵם בְּיַדְךָ,
וְתֹאמַר חֵי ה' אֱלֹהֵיךָ אִם יֵשׁ לִי מְעוֹג כ"א מְלֵא כַף קִמַח בְּכַד וּמַעַט שֶׁמֶן בַּצְּפָחַת וְהִנֵּנִי
מִקּוֹשְׁשֵׁת שְׁנַיִם עֲצִים וּבֹאֲתִי וְעֲשִׂיתִיהוּ לִי וְלִבְנֵי וְאֶכְלֵנוּהוּ וּמִתְּנוּ, וַיֹּאמֶר אֵלֵיהֶ אֵלֵיהֶו אֵל
תִּירָאִי בְּאֵי עֲשֵׂי כְדָבְרְךָ אִף עֲשֵׂי לִי מִשָּׁם עֲגָה קִטְנָה בְּרֵאשׁוֹנָה וְהוֹצֵאת לִי וְלֵךְ וְלִבְנֵךְ
תַּעֲשֵׂי בְּאַחֲרֹנָה כִּי כֹה אָמַר ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל כֹּד הַקִּמַח לֹא תִקְלֵה וּגו'.

וּיִל"ד בְּפָסוּקִים אֱלוֹ טוֹבָא, חֲדָא בְּמ"ש הֵיא וְאֶכְלֵנוּהוּ וּמִתְּנוּ דְלֵאִינָה תְּכִלִּית הַזְּפִירָה יוֹם
הַמֵּיתָה לֹא הִנֵּה לֵה לְוֹמֵר אֵלֵא שָׂאִין לֵה כ"א מְלֵא כַף קִמַח בְּכַד וּמַעַט שֶׁמֶן בַּצְּפָחַת וְהֵם

נצרכים לזה. לאכול ואם לא יאכלו ימותו אבל המיתה של אחר האכילה אינו צורך לטענתה.

עוד יש לדקדק במאמר אליהו אל תיראי בנאי עשי כדברך אף עשי לי משם עגה קטנה וגו' דהיכי קאמר עשי כדברך והלא זה אינו אלא כדבריו דלדידה לא הייתה נותנת לאליהו ולא כלום.

עוד יש לדקדק במה שפפל אליהו דבריו ואמר עשי לי עגה קטנה בראשונה והוצאת לי דלמאי איצטרך לומר והוצאת לי באומר עשי לי סגי. ותו במה שפייס דבריו ואמר כי פה אמר ה' וגו' דמאי נתינת טעם הוא למאי דקאמר איהו והול"ל וכה אמר ה': וקודם כל דבר נקדים הא דגרסינן בפ' בתרא דיומא ת"ר מי שאחזו בולמוס מאכילין אותו הקל הקל, טבל ונבלה מאכילין אותו נבלה, טבל ושביעית שביעית, טבל ותרומה תנאי היא דתניא מאכילין אותו טבל ואין מאכילין אותו תרומה בן תימא אומר תרומה ולא טבל, אמר רבה היכא דאפשר בחולין כ"ע לא פליגי דמתקנינן ליה ומספינן ליה כי פליגי בדלא אפשר בחולין מר סבר טבל חמור ומר סבר תרומה חמורה, מר סבר טבל חמור אבל תרומה חזיא לכהן ומר סבר תרומה חמורה אבל טבל אפשר לתקוניה ע"כ ופירש"י בדאפשר בחולין שיש די בחולין של טבל להאכילו לאחר שתנטל תרומתו דכ"ע לא פליגי דמתקנינן ליה ומספינן ליה חולין ואין מאכילין אותו טבל ולא תרומה כי פליגי בדלא אפשר בחולין אא"כ אוכל את כולו וקאמר מאכילין אותו הטבל כמות שהוא ולא יפרישו ממנו תרומתו להאכילו תרומה לעצמה וחולין לעצמן וכן תימא אומר מוטב שיפרישו תרומותיו ויאכילוהו כל אחד לעצמו ולא יאכילוהו טבל כמות שהוא.

מר סבר טבל חמור שאפי' לפהגים אינו ראוי ומ"ס תרומה חמורה שאין לה היתר אבל טבל אפשר דמתקן להו וחולין יהיו ראויין לכל אדם ע"כ: והנה רגע אדבר במאי דהוקשה לי בסוגיא זו מהא דכתב הר"ן בשם הראב"ד בחולה שיש בו סכנה דשוחטין לו דלמה לא נאכילהו נבלה שהוא איסור לאו ועדיף מלשחוט שהוא איסור סקילה.

ותירץ דנהי דאיסור נבלה הוא איסור לאו ושבת איסור סקילה מ"מ איכא חומרא אחרת בנבלה שהאונקלה עובר על כל זית וזית שבה אבל לענין שבת לא עבר אלא בשעת שחיטה וחד איסור הוא דאיכא ומש"ה לאוין הרבה דנבלה לא מיקרו איסור קל לגבי חד לאו דשבת אע"ג דהוי איסור סקילה ע"כ.

ונוראות נפלאות מה יענה הר"ן ביום שיזדובר בו סוגיא הלזו דנחלקו רבנן וכן תימא אם מאכילין אותו טבל או תרומה ולפי דבריו פשיטא דמתקנינן לטבל ומאכילין אותו התרומה בפני עצמה דליכא אסורא כי אם באותו זית דתרומה אבל בטבל חייב על כל זית וזית שבה ואע"ג שאין באותו זית של טבל שיעור תרומה להתחייב עליו מ"מ איסור הטבל אינו בשביל התרומה שיש בה אלא גזרת מלך היא שהאוכל טבל חייב מיתה ונהרי פהגים שאוכלים תרומה וחייבים מיתה על הטבל וכמבואר.

והשתא הדברים ק"ו ומה היתם בשבת דאיסור סקילה אמרינן דמוטב שיעבור איסור דסקילה ממה שיעבור תרי איסורא דלאו דנבלה, הכא דתרנוייהו איסור מיתה בידי שמים לא כל שפן שנאמר דמוטב שיעבור חד איסור דתרומה ממה שיעבור תרי איסורי דטבל,

ואע"ג דאָיסור תְּרוּמָה תְּמיר מאַיסור טָבֵל מְשׁוּם דְּטָבֵל אָפְשֵׁר לְתַקּוּנָהּ מ"מ פְּשִׁיטָא דְּטָבֵי תְּמיר אַיסור סְקִילָה מאַיסור לְאוּ מְמַאי דְּתְּמיר אַיסור תְּרוּמָה מאַיסור טָבֵל.

וְכִי תִימָא דְהֶר"ן לֹא אָמְרָה לְמַלְתִּיהָ אֵלֶיבָא דַּת"ק פִּי אִם אֵלֶיבָא דְבֵן תִּימָא דְסִבְרָא דְמַאֲכִילִין אוֹתוֹ תְּרוּמָה, זֶה אֵינּוּ חֻדָּא דְצֻנָּן קו"ל דְּהִלְכְתָּא כַּת"ק וְכִמוֹ שְׁפִסְק הֶרְמְב"ם בְּהִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת דְּטָבֵל וְתְּרוּמָה מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טָבֵל, וְעוֹד דָּאָף דְּנִימָא דְּהִלְכְתָּא כְּבֵן תִּימָא עֲדִין הִקְשִׁיא בְּמִקּוּמָה עוֹמְדַת שְׁהַרִי בְּגִמְרָא כְּשִׁבְאוֹ לְתַת טַעַם לְבֵן תִּימָא דְּזַמַּאי מַאֲכִילִין אוֹתוֹ תְּרוּמָה אָמְרוּ דְּטַעְמִיהָ הוּא מְשׁוּם דְּסִבְרָא דְּטָבֵל חֲמוּר מְשׁוּם דְּלֹא חֲזִי לְכַהֵן אָבֵל תְּרוּמָה חֲזִיא לְכַהֵן.

וּלְפִי דְבַרֵי הֶר"ן לֹא אֵינְטְרִיף לְהַאי טַעְמָא דָּאָף דְּנִימָא דְּתְּרוּמָה חֲמִירָא מאַיסור טָבֵל מַאֲכִילִין אוֹתוֹ תְּרוּמָה מְשׁוּם דְּתְּרוּמָה לֹא עֵבִיד פִּי אִם חֻדָּא אַיסורָא וּבְטָבֵל עֵבִיד תְּרִי אַיסוּרִי. בְּאִנְפֵּן שְׁדַבְּרֵי הֶר"ן הִלְלוּ לְכַאוּרָה הֵם מְתַמְּיָהִים: וְהַנֶּרְאָה אֲצֵלֵי דְהֶר"ן ו"ל רוּחַ אַחֲרַת אוֹתוֹ בְּפִירוּשׁ הַסּוּגָיָא, דְּמַאי דְּזַמְרִינוּ הִיכָא דְּאָפְשֵׁר בְּחֻלִין דַּכ"ע לֹא פְּלִיגִי דְּמִתְקַנְיָנוּ לִיהָ וּמִסְפִּינוּ לִיהָ, אֵין הַפְּנוּנָה כְּמוֹ שְׁפִי רַש"י דְּהִינּוּ שְׁיֵשׁ דִּי בְּחֻלִין שְׁבוּ וּמַאי דְּזַמְרִינוּ פִּי פְּלִיגָא בְּדָלָא אָפְשֵׁר בְּחֻלִין הִינּוּ שְׁאִין דִּי בְּחֻלִין וּלְדִידִיָּה אֵין כְּאֵן פִּי אִם קַב אַחַד שֶׁל טָבֵל וְנִחְלְקוּ אִם מְתַקְנִים אוֹתוֹ אִם לֹא, וּלְפִי פִירוּשׁ זֶה לֹא הוּי דְּוּמִיָּא דְּרִישָׁא דְּקַתְנֵי טָבֵל וְנִבְלָה מַאֲכִילִין אוֹתוֹ וְנִבְלָה טָבֵל וְשְׁבִיעִית מַאֲכִילִין אוֹתוֹ שְׁבִיעִית שְׁהֵם שְׁנֵי אַיסוּרִים מְדַבְּרִים, אַף לְהֶר"ן הֵךְ דְּטָבֵל וְתְּרוּמָה הוּי דְּוּמִיָּא דְּרִישָׁא דְּטָבֵל וְנִבְלָה וְטָבֵל וְשְׁבִיעִית וּמִיָּרִי דִּישׁ כְּאֵן שְׁנֵי קַבִּים אַחַד שֶׁל טָבֵל וְאַחַד שֶׁל תְּרוּמָה וְקַאֲמַר רַבָּה הִיכָא דְּאָפְשֵׁר בְּחֻלִין דְּהִינּוּ דְּבִינְנוּ לְתַמְּן הַטָּבֵל כְּנִלָּא עֲלֵמָא לֹא פְּלִיגִי דְּמִתְקַנְיָנוּ לִיהָ וּמִסְפִּינוּ לִיהָ, וּמִיָּרִי בֵּין שְׁיֵשׁ דִּי בְּחֻלִין שֶׁל טָבֵל זֶה לְהַאֲכִילוֹ לְאַחַר שְׁתַּנְטֵל תְּרוּמָתוֹ וּבֵין שְׁאִין דִּי בְּחֻלִין שֶׁל טָבֵל זֶה לְהַאֲכִילוֹ לְאַחַר שְׁתַּנְטֵל תְּרוּמָתוֹ דְּבֵין הֵכִי וּבֵין הֵכִי מְתַקְנִינוּ לִיהָ וּמִסְפִּינוּ לִיהָ, דְּאָפְי' אִם אֵין דִּי בְּחֻלִין שְׁבוּ לְאַחַר שְׁתַּנְטֵל תְּרוּמָתוֹ מְתַקְנִינוּ לִיהָ וּמַאֲכִילִין אוֹתוֹ הַחֻלִין וְהַתְּרוּמָה פִּי הִיכִי דְּלֹא לִיעֲבַד אַיסוּרִים הַרְבֵּה דְּהִינּוּ שְׁאִם יֹאכַל הַטָּבֵל כְּמוֹת שְׁהוּא יַעֲבֹר עַל כָּל זֵית וְזֵית אַף לְאַחַר שְׁיִתְקַנּוּ אוֹתוֹ אֵינּוּ עוֹבֵר אֲלֵא עַל כּוֹזֵית דְּתְּרוּמָה, פִּי פְּלִיגִי בְּדָלָא אָפְשֵׁר בְּחֻלִין כְּלוּמַר שְׁאִין אָנוּ יְכוּלִין לְתַמְּן הַטָּבֵל וְכַגּוֹן שְׁאִין הַבְּעָלִים כְּאֵן.

דוּמָה לְאוֹתָהּ שְׁהַקְשׁוּ הֶרְאִשׁוּנִים ו"ל עֲלָה דְּהִיא דְּזַמְרִינוּ בְּפֶרֶק בְּתֵרָא דְּמִסְכַּת ע"ז דְּטָבֵל אוּסַר בְּמִשְׁהוּ מְשׁוּם דְּכִהֲתִירוּ כְּףֵי אַיסוּרוֹ, דְּלָמָּה לִי הֵךְ טַעְמָא תִּיפּוּק לִיהָ דְּטָבֵל הוּי שְׁיֵשׁ לוֹ מִתִּירִין, וְתִירְצוּ דְּמִיָּרִי בְּשְׁאִין הַבְּעָלִים כְּאֵן וְאֵין מִי שְׁיִכּוּל לְהַפְּרִישׁ הַתְּרוּמוֹת.

ה"נ מְחַלְוֹקַת זֶה דַּת"ק וְכֵן תִּימָא מִיָּרִי בְּדָלָא אָפְשֵׁר בְּחֻלִין כְּלוּמַר שְׁאִין הַבְּעָלִים כְּאֵן כְּדִי שְׁיִתְמַן אֵת הַטָּבֵל וְהַשְׁתָּא אֵיכָא שְׁנֵי אַיסוּרִים נְפִרְדִּים אַחַד שֶׁל טָבֵל וְאַחַד שֶׁל תְּרוּמָה וְנִחְלְקוּ ת"ק וְכֵן תִּימָא אֵיזָה מֵהֶם אַיסוּרוֹ חֲמוּר דְּעַל כְּנִלָּם חֲטִיב עַל כָּל זֵית וְזֵית.

וְסִימְנִין מְצִאתִי לְפִירוּשׁ זֶה בְּהֶרְמְב"ם (בְּפִי"ד מֵהִלְכוֹת מַאֲכָלוֹת אֲסוּרוֹת) שְׁכַתְּב טָבֵל וְתְּרוּמָה אִם אֵי אָפְשֵׁר לְתַמְּן אֵת הַטָּבֵל מַאֲכִילִין אוֹתוֹ טָבֵל. וְהִנֵּה כָּל הַיָּשֵׁר הוּלֵף יִרְאָה שְׁפִשֵׁט דְּבַרֵי הֶרְמְב"ם מוֹרִים כְּאִשְׁרֵי כְּתַבְנוּ לְזַעַת הֶר"ן דְּהִינּוּ שְׁאִי אָפְשֵׁר לְתַמְּן הַטָּבֵל עֲצָמוֹ וּמִיָּרִי שְׁיֵשׁ כְּאֵן שְׁנֵי קַבִּים אַחַד שֶׁל טָבֵל וְאַחַד שֶׁל תְּרוּמָה: וּלְפִי פִירוּשׁ זֶה

שְׁכַתְּבֵנו לְדַעַת הַר"ן נִיחָא לִי קוֹשְׁיָא אַחֲרַת שְׁנַתְקַשְׁיִיתִי בְּסוּגְיָא זֹו דְּבִמְהַנְחִלְקוּ אַבּוֹת הָעוֹלָם אִם מְאָכִילִין אוֹתוֹ טָבֵל אוֹ תְרוּמָה דְּמָר סָבַר טָבֵל חֲמוּר וּמַר סָבַר תְרוּמָה חֲמִירָא וְלָמָּה לֹא נַעֲשֶׂה תִיקוּן אַחַר וַיִּנְצַל מְאִיסוֹר טָבֵל וּמְאִיסוֹר תְרוּמָה וְהוּא שְׁיַתְמֵן הַטָּבֵל וַיִּפְרִישׁ הַתְרוּמָה וַיַּחְזוֹר וַיַּעֲרַב אוֹתָהּ עִם הַחֻלְיִין דְּהַשְׁתָּא לִיכָּא אִיסוֹר תוֹרָה כָּלֵל דְּהָא מִן הַתוֹרָה חַד בְּתַרֵי בְּטִיל כְּדַכְתִּיב אַחֲרֵי רַבִּים לְהַטּוֹת וּמָה גַם בְּמִין בְּמִינוֹ וְכַמְבּוֹאֵר, וְכִי תִימָא מְשׁוּם דְּאִין מְבַטְלִין אִיסוֹר לְכַתְחִילָה זֶה אִינוּ מַעֲלָה אַרוּכָה כָּלֵל, וְלֹא מִיבְעִיָּא לְסַבְרַת לְהַקְתָּ הֶרָאשׁוּנִים וְהָאֲחֻרוּנִים דְּאִית לְהוּ דְּאִיסוֹר זֶה דְּאִין עַל אִיסוֹר לְכַתְחִילָה הוּא מְדַרְבְּנָן דְּנֹקָא דְּפִשְׁטָא דְּמוּטָב שְׁיַעֲבֹר אִיסוֹר דְּרַבְּנָן וְלֹא יַעֲבֹר עַל אִיסוֹר תוֹרָה אֲלָא אַף לְמ"ד דְּהָא דְּאִין מְבַטְלִין אִיסוֹר לְכַתְחִילָה הוּא מְדַאֲוֵרֵיָּתָא וְיִלְיָף לָהּ מְזוּרְעָ בְּשִׁלָּה מ"מ פְּשִׁיטָא דְּאִינוּ אֲלָא אִיסוֹרָא בְּעֵלְמָא וְאִפְּי' לָאו לִיכָּא וְכַמְבּוֹאֵר, וְא"כ מוּטָב שְׁנַעֲבֹר אִיסוֹר זֶה דְּאִין מְבַטְלִין אִיסוֹר שְׁאִינוּ אֲלָא אִיסוֹרָא בְּעֵלְמָא מִמָּה שְׁיַעֲבֹר הַחֻלָּה אִיסוֹר שְׁהוּא בְּמִתָּה בִּידֵי שְׁמִים, וְכִי תִימָא דְּאִיסוֹר הַטָּבֵל אוֹ הַתְרוּמָה עוֹבֵר עֲלֶיהָ הַחֻלָּה אִיסוֹר דְּאִין מְבַטְלִין אִיסוֹר אָנוּ עוֹשִׂין אוֹתוֹ וְלֹא נִיתְּנוּ הָאִיסוּרִים לְדַחֲוֹת אֲצִלְנוּ, זֶה לֹא נִיתְּנוּ לְהַאֲמֵר כָּלֵל שְׁהָרִי אָנוּ שׁוֹחֲטִין לְחֻלָּה בְּשַׁבַּת כְּדִי שְׁלֹא יֵאָכֵל הַחֻלָּה נְבִלָה הָרִי שְׁאִין הֶפְרֵשׁ בֵּין אִם נַעֲשֶׂה הָאִיסוֹר ע"י הַחֻלָּה אוֹ ע"י אַחֲרִים כֹּל שְׁהוּא לְצוּרָה הַחֻלָּה חֲשִׁיב כְּגוּף אַחַד.

וְהִנֵּה בְּשִׁלְמָא לְהַר"ן דְּאִית לֵיהּ דְּהִכָּא מִיָּרִי בְּשְׁאִין הַבְּעֵלִים כָּאֵן לֹא קוֹשְׁיָא כָּלֵל אִיסוֹר לְרַש"י דְּאִית לֵיהּ דְּהִכָּא מִיָּרִי שְׁאֵנוּ יְכוּלִין לְתַמְנֵן הַטָּבֵל אֲלָא שְׁאִין דִּי בְּחֻלְיִין לְבַדָּם לְאַחַר שְׁנִיטְלָה תְרוּמָתָן אִמְאִי לֹא תִיקְנוּ שְׁיַתְמֵן וַיַּחְזוֹר וַיַּעֲרַב וְנִמְצָא דְּאִין כָּאֵן לְמַרְבָּה כִּי אִם אִיסוֹרָא בְּעֵלְמָא: וַיִּרְאֶה דַס"ל לְרַש"י דְּכָל אִיסוֹר שְׁנַעֲשֶׂה שְׁהוּא לְצוּרָה הַחֻלָּה וְכַגּוֹן טָבֵל וְתְרוּמָה דְּאֲכִילַת הַטָּבֵל אוֹ הַתְרוּמָה הוּא צוּרָה הַחֻלָּה וְכֵן לְשַׁחוּט לְחֻלָּה אוֹ לְהַאֲכִילוֹ נְבִלָה דַע"כ לְצוּרָה הַחֻלָּה צְרִיכִין אָנוּ לְהַתִּיר אִיסוֹר דְּנִטְיִילַת נְשָׂמָה אוֹ אִיסוֹר דְּאֲכִילַת נְבִלָה בְּזֶה הוּא שְׁאֵנוּ מְשַׁעְרִים הָאִיסוּרִים אִיזְהוּ' קַל וְאִיזְהוּ חֲמוּר וּמְאָכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל קַל תַּחֲלָה, אֲבָל הִכָּא בְּאִיסוֹר זֶה שְׁאֵנוּ מְבַטְלִין אִיסוֹר אִין בּוֹ צוּרָה לְחֻלָּה כָּלֵל דְּמִאִי אִיכְפַת לֵיהּ אִם אָנוּ מְבַטְלִין הָאִיסוֹר אִם לָאו וְאִיסוֹרָא מְצִילִים אוֹתוֹ מְאִיסוֹר חֲמוּר מ"מ כִּינּוּן שְׁאִין בּוֹ צוּרָה לְחֻלָּה לֹא נִיתְּנוּ אִיסוֹר זֶה לְדַחֲוֹת אִיסוֹר קַל וּמוּטָב שְׁיַעֲבֹר הַחֻלָּה עַל אִיסוֹר חֲמוּר שְׁהוּא צוּרָה הַחֻלָּה מִמָּה שְׁנַעֲבֹר עַל אִיסוֹר קַל כִּינּוּן שְׁאִיסוֹר זֶה אִין בּוֹ צוּרָה לְחֻלָּה: וְסִימְנִין מְצִאתִי לְחִילּוּק זֶה בְּרַבֵּל"ג בְּפִירוּשׁוֹ עַל מָה שְׁאָמַר אַחֲמִילְךָ לְדוֹד אִין לְחֵם חוּל אֵל תַּחַת יָדֵי כִי אִם לְחֵם קוֹדֵשׁ יֵשׁ אִם נְשַׁמְרוּ הַנְּעָרִים אִיסוֹר מְאִשָּׁה, וְזו"ל וְהַתִּיר הַפְּתוּב אֲכִילְתָּה לְזָרִים וְלֹא אֲכִילְתָּה בְּטוּמְאָה כִי הַזְּרוֹת יִתְּכֵן שְׁיִוְתֵר מְפִנֵי פְקוּזָה נְפִשׁ כִּי הָאֲכִילָה הִיא בְּעַצְמוֹתָהּ מְסִירָה הַסְּפָנָה שְׁתַּהֲיָה מְהֵרָעַב וְאוּלָּם הַטּוּמְאָה אִין רְאוּיָה שְׁתַּדְּחָה מְפִנֵי זֶה אַחַר שְׁאִינָה בְּעַצְמוֹתָהּ סִיבָה לְהַסִּיר הַסְּפָנָה ע"כ.

וְהִנֵּה הַפְּרִיז עַל הַמְּדָה בְּמָה שְׁכַתְּבֵנָה שְׁהַטּוּמְאָה אִין רְאוּיָה שְׁתַּדְּחָה מְפִנֵי הַסְּפָנָה וְדָבָר זֶה יִשְׁתַּקַּע וְלֹא יֵאָמַר שְׁלֹא מְצִינוּ שׁוּם אִיסוֹר שְׁאִינוּ נְדַחָה מְפִנֵי פְקוּזָה נְפִשׁ כִּי אִם ע"ז וּג"ע וְשְׁפִיכוֹת דְּמִים אֲבָל שְׁאֵר כֹּל הָאִיסוּרִים בְּכֻלָּם נְדַחִים מְפִנֵי פְקוּזָה נְפִשׁ, וְאֵלּוּ הֵם דְּבָרִים פְּשׁוּטִים.

נדע דבפ' הכונס (דף ס') אַמרי' נִיתְאָנָה דָּוָד נִיאַמַר מִי יִשְׁקֵנִי מִיָּם מִבּוֹר מִבֵּית לְחֵם אֲשֶׁר
בְּשַׁעַר וַיִּבְקְעוּ שְׁלֹשֶׁת הַגְּבֻרִים בְּמַחְנֵה פְּלִשְׁתִּים וַיִּשְׁאַבוּ מִיָּם מִבּוֹר בֵּית לְחֵם אֲשֶׁר
בְּשַׁעַר, מֵאֵי קָא מִיִּבְעֵי לֵיהּ אָמַר רַבָּא אָמַר ר"נ טְמוֹן בָּאֵשׁ קָא מִיִּבְעֵי לֵיהּ אֵי כר"י אֵי
כְּרַבְּנֵי.

ופירש"י טְמוֹן בָּאֵשׁ קָא מִיִּבְעֵי לֵיהּ מַעֲשֵׂה בָּא לְפָנָיו בְּמַחְנֵה שְׁשָׁרְפוּ אֲנָשָׁיו גְּדִישׁ שָׁל
יִשְׂרָאֵל וַנִּצְרַף לְשָׂאוֹל הַלְכָה אִם חֲזִיבִים לְשֵׁלֶם כְּלִים הַטְּמוּנִים בְּתוֹכָהּ כר"י אוּ פְטוּרִים
כְּרַבְּנֵי, רַב הוּנָא אָמַר גְּדִישִׁים דְּשַׁעוּרִים דְּיִשְׂרָאֵל הוּוּ דְהוּוּ מִיִּטְמְרִי פְּלִשְׁתִּים בְּהוּ וְקָא
מִיִּבְעֵי לֵיהּ מַהוּ לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן חֲבֵרוֹ.

שְׁלַחוּ לֵיהּ אָסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן חֲבֵרוֹ כו'. וְכַתְּבוּ הַתּוֹסֵס' מַהוּ לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן
חֲבֵרוֹ אִיִּבְעֵי לֵיהּ אִם חֲזִיב גְּשֵׁלֶם כְּשֶׁהַצִּיל עֲצָמוֹ מִפְּנֵי פְקוּחַ נְפֶשׁ ע"כ כְּנֻנַת דְּבַרְיָהּ
דְּנֻדָּא לֹא נִסְתַּפֵּק דָּוָד אִם מִן־חֵטְר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן חֲבֵרוֹ בְּמִקּוֹם סַפְּנָה דְּאִין לָךְ דְּבַר
שְׁעוּמָד בְּפָנֵי פְקוּחַ נְפֶשׁ וְאִיךָ תִּכְנֵן שְׁיִשְׁיָבוּ לוֹ הַסַּנְהֶדְרִין דְּאָסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן
חֲבֵרוֹ, אֲלֵא דְמַה שְׁנִסְתַּפֵּק דִּידֵיהּ דְּנָהִי דְמִן־חֵטְר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ מ"מ חֲזִיב לְשֵׁלֶם אוּ דְלִמָּא
פְטוּר כִּינֵן דְּבַרְשׁוֹת קָא עֲבִיד וְהִשְׁיָבוּ לוֹ דְחֲזִיב לְשֵׁלֶם, וְכ"כ הָרַא"ש יע"ש.

ולפ"ז מאי דְאָמְרִינֵן בְּגַמ' בְּשֵׁלֶמָא לְמ"ד לְמִיקְלֵי הִיָּינוּ דְכַתִּיב וַיִּתְיַצֵּב בְּתוֹךְ הַחֲלָקָה
וַיִּצִּילָהּ כו', הַכְּנָנָה הִיא שְׁחִיבֵיב אוֹתָם לְשֵׁלֶם דְּמִי הַעֲדִישִׁים וְהַשְׁעוּרִים. אַךְ רַש"י ז"ל כָּתַב
וַיִּצִּילָהּ שְׁלֵא יִשְׁרַפּוּהָ הוֹאִיל וְאָסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן חֲבֵרוֹ ע"כ, מִשְׁמַע דַּס"ל דְּמַה
שְׁנִסְתַּפֵּק דָּוָד הוּא אִם מִן־חֵטְר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן חֲבֵרוֹ, וְהַדְּבַר הוּא תִּימָה בְּעֵינֵי דְאִיךָ
תִּכְנֵן דְּבְמִקּוֹם פְקוּחַ נְפֶשׁ אָסוּר לְהַצִּיל עֲצָמוֹ בְּמִמוֹן חֲבֵרוֹ: גַּם מַה שְׁכַתֵּב הַרְלַכ"ג בְּסוּף
דְּבַרְיוֹ וְלִזְמַן הַסִּיפָה בְּעֲצָמָה יוֹתֵר לְכַבּוֹת אֶת הַגֵּר וְלֹא יוֹתֵר לְטַלְטַל אֶת הַגֵּר כְּמוֹ
שְׁבִיִּאֲרָנוּ בְּמִקּוּמוֹ ע"כ.

דְּבַר זֶה לֹא נִתְבָּאָר וְלֹא יִתְבָּאָר, וְאִם כִּינֵן עַל אוֹתָהּ שְׁשִׁנֵּינוּ בַּפ"ב דְּשַׁכְּתָהּ הַמְּכַבֵּה אֶת הַגֵּר
מִפְּנֵי שֶׁהוּא מְתִיבָרָא מִפְּנֵי עַכּו"ם מִפְּנֵי לְסֻטִּים מִפְּנֵי רוּחַ רַעָה מִפְּנֵי חֲזוּלָה שְׁיִישֵׁן פְטוּר
אוֹקְמוּהָ בְּגַמְרָא בְּחוּלָה שְׁיִישׁ בּוֹ סַפְּנָה וּבְדִין הוּא דְלִיתְנֵי מִן־חֵטְר אֲלֵא מִשּׁוּם דְּבַעֲי לְמִתְנֵי
סִיפָא חֲזִיב תְּנָא רִישָׁא פְטוּר, וְעַל זֶה הִקְשָׁה לוֹ דְאִמָּאֵי הַתִּירוֹ לְכַבּוֹת יְטַלְטַל הַגֵּר
וַיּוֹצִיאָנָה מִהַחֲדָר וּמִפְּתַח קוֹשְׂיָא זֶה חִילָק בֵּין טַלְטוּל לְכַבּוּי.

הָא לֹא קוֹשְׂיָא כְּלָל דְלֹא אֲתָא מִתְנֵיתָן לְהוֹרוֹת כִּי אִם שְׁהוֹתְרָה מְלָאכָה גְמוּרָה דְמְכַבֵּה
מִפְּנֵי עַכּו"ם וּמִפְּנֵי חֲזוּלָה הִיכָא דְאִי אֲפֹשֶׁר בְּעֵנֵן אַחַר כִּי אִם בְּמְכַבֵּה וּכְגוֹן שְׁיִישׁ לְחוּשׁ
שְׁעַד שְׁיּוֹצִיאָנָה חוּץ לְחֲדָר יְבוֹאוּ עַכּו"ם אוּ יְכַבְּדוּ חֲלִיו וַיִּסְתַּכְּנוּ, אֲבָל פְּשִׁיטָא דְאִם אָנוּ
יְכוֹלִים לְהִסִּיר הַסַּפְּנָה עַל יְדֵי טַלְטוּל הַגֵּר פְּשִׁיטָא שְׁלֵא נַעֲשֵׂה מְלָאכָה גְמוּרָה, וְאִטּוּ אִם
יְכוֹל לְכַבּוֹת הַגֵּר בְּאִיזָה דְבַר שְׁלֵא יִרְאֵה הָאוּר הַחוּצָה לֹא יַעֲשֵׂה אֲלֵא וְדָאֵי דְהֵתָם בְּמִתְנֵי
לֹא אִיִּירִי אֲלֵא הִיכָא דְלִיכָא שׁוּם תִּיקוּן לְהִסִּיר הַסַּפְּנָה אֲלֵא ע"י שְׁיִכְבֵּה הַגֵּר וְאִשְׁמוּעֵינֵן
דְּמִן־חֵטְר: הֵן אֲמַת דְּקוֹשְׂיָתָהּ הַרְבַּ בְּדְבַרֵי אַחִימֶלֶךְ שְׁאָמַר לְדָוָד אִם נִשְׁמְרוּ הַנְּעָרִים אַךְ מֵאֲשֶׁה
הִיא קוֹשְׂיָא עֲצוּמָה, דְלֹא יִמְנַע אִם יִדְעוּ אַחִימֶלֶךְ בְּסַפְּנָתָהּ דָּוָד שְׁאֲחִזּוּ בְּקוֹלְמוֹס כְּדְבַרֵי רז"ל
א"כ אִפִּי לְטְמָאִים הִיָּה מִהֲרָאוּי שְׁיִאֲכִיל וְאִם לֹא יִדְעוּ שְׁאֲחִזּוּ בְּקוֹלְמוֹס א"כ מִי הַתִּיר לוֹ
לְתַת לוֹ לְחֵם קוֹדֵשׁ שֶׁהוּא אָסוּר לְזַר.

וראיתי להרב בעל יפה מראה בפ"ז דיומא (מאמר ב') עלה דההיא דאמרין רב הונא אמר עשרים וארבעה עשרונות שאכל דוד ברעבון אכלם, וכתב שם הרב שאכלם פולם דוד מחמת רעבון שאחזו פולמוס והוצרף לאכול פולם אע"ג דבלאו הכי היו מותרים לזרים מפנין דהוסרו מעל השלחן לאחר הקטרת הבזיכין והביא הרב אותה סוגיא דפרק שתי הלחם דקאמר והוא דרף חול ואף פי היום יקדש בפלי דהכי קאמר להו דוד לא מיבעיא האי דכינן דנפיק ליה ממעילה דרף חול הוא אלא אפילו האיך נמי דהיום יקדש בפלי הבו ליה דליכול דמסופן הוא.

ומפאן הכריח הרב דלחם הפנים שהוסר מהשלחן אחר הקטרת הבזיכין שהם מותרים לזרים. וכן שנה עוד בדבר הגה והקשה מנ"ל שאכל דוד הכ"ד עשרונים מחמת רעבון דלמא רובו ניתן לו לצידה לדרף פינו דמותר הנה אפילו בלא סכנה כו' ע"כ: ואחרי בקשת המחילה דבר זה ישתקע ולא יאמר, דמלתא דפשיטא היא דלחם הפנים אף שהוסר מעל השלחן אחר הקטרת הבזיכין אפ"ה אסור לזרים לפי שהוא קדשי קדשים ואינו נאכל אלא ליום ולילה ולא אהני הקטרת הבזיכין אלא להוציא ממעילה דקי"ל דכל דבר שיש בו היתר לפהגים אין בו משום מעילה אכל לעולם דאסור לזרים פדין כל קדשי קדשים וזה פשוט.

וא"כ הדרא קושיא לדוכתא דמה היתה פונת אחימלך באומרם אם נשמרו הנערים אף מאשה. וראיתי לרש"י שכתב אם נשמרו אף מאשה בקושי אני מאכילן לזרים אף זה אי אפשר שאאכילהו בטומאה, וכ"כ רבינו ישעיה.

ולא ירדתי לסוף דעתם דלמה יקל בעיני אחימלך אכילת הזר קדשי קדשים ויכבד בעיניו אכילתם לטמאים והלא אין לה דבר שעומד בפני פקוח נפש: וכדי ליישב כל זה נביא המשך הפסוקים שאמר דוד לאחימלך ועתה מה יש תחת ידך חמשה לחם תנה בידי או הנמצא, ויען הפהגן את דוד ויאמר אין לחם חול אל תחת ידי כי אם לחם קדש יש אם נשמרו הנערים אף מאשה, ויען דוד את הפהגן ויאמר לו כ"אאשה עצורה לנו פתמול שלשום וגו' והוא דרף חול ואף פי היום יקדש בפלי, ויתן לו הפהגן קדש כי לא היה שם לחם פי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה' לשום לחם חנם ביום הלקחו ע"כ.

והנה הדקדוקים באלו הפסוקים רבו כמו רבו, חדא במ"ש דוד מה יש תחת ידך היא מלה מיותרת דפשיטא דממה שיש תחת ידו יתן לו ולא ממה שאינו תחת ידו. ועוד יש לדקדק במ"ש חמשה לחם מה היתה פונת דוד במספר זה ואינו מדרף המוסר למי ששואל אינה דבר מחברו שישאל ממנו במדה במנין ובמשורה ולא היל"ל אלא שיתן לו לחם כדי שלא ימות ברעב.

וכן יש לדקדק במה שסיים דוד דבריו ואמר או הנמצא הם דברים מיותרים, דאם פונתו היא שאם לא היה בידי אחימלך לחם שיתן לו מה שנמצא בידי הוא מלתא דפשיטא היא ואם פונתו היא שאם לא יש לו ה' לחם שיתן לו מה שנמצא דהיינו שלשה או ארבעה לחם גם זה לא יתכן דאיהו יתכן שאם לא היה נמצא בידי אחימלך מה ששאל דוד שלא יתן לו מה שנמצא בידי, וכן יש לדקדק במה שאמר אחימלך אם נשמרו הנערים אף מאשה יקשה מה שהקשינו דאמאי לא התיר אכילתם בטומאה מאחר שהיו מסופנים, וכן

יש לדקדק במאי דקאמר דוד והוא דרף חול ואף כי היום יקדש בפלי פמעט דברים הללו אין להם מוכן לפי פשטן.

ובפ' שתי הלחם אמרינן מאי דרף חול דקאמר להו הכי קאמר להו ליכא לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה' אמר להו לא מיבעיא הא פיון דנפיק ממעילה דרף חול אלא אפילו האיך נמי דהיום יקדש בפלי הבו ליה דליכול דמסופן הוא דאחזו בולמוס.

ופירש"י דנפיק ממעילה דכיון דסלקו מותר לפנהים וכל שיש לו שעת היתר לפנהים אין בו מעילה ולא מיבעי היך שפבר נסתלק אלא אף אם הם מסודרים על השלחן הבו ליה דמסופן הוא ע"כ, וכבר הביא רש"י סוגיא זו בפירושו: ויש לתמוה טובא, דמאי קאמר ל"מ היך דכיון דנפיק ממעילה הותר לזרים והלא קדשי קדשים הם וכ"ת משום דהיה מסופן א"כ מה חידש לו דוד אפילו הגי דהיום יקדש בפלי הבו לי פשיטא דכיון דהותר לו לאכול קדשי קדשים אף שהיה זר משום דהיה מסופן פשיטא דהותרו לו כל האיסורים, ועוד מנ"ל לדוד שאחילף קדש טועה בדיו זה לחלק גבי מסופן בין דבר דנפיק מידי מעילה לדבר דלא נפיק מידי מעילה עד שהוצרך דוד לומר לו דאפילו דבר שלא יצא מידי מעילה הותר לו.

וע"ק לי דכיון דהמציאות הנה שהיה שם לחם הפנים דנפיק מידי מעילה טורח זה של דוד שפא ללמד לאחילף שאפילו קדש דלא נפיק מידי מעילה דהותר למסופן למה מאחר שלא נזכר בדברי אחילף הפך מזה שהרי אחילף לא אמר אלא שהוא נותן לו לחם קדש בתנאי אם נשמרו הנערים וגו' ולא חילק בין לחם דנפיק מידי מעילה ללחם דלא נפיק מידי מעילה.

עוד יל"ד דבשעת הנתנה דכתיב ויתן לו הפהו קדש ביאר הכתוב דנתן לו מלחם הפנים המוסרים מלפני ה' ולמה זה בתחלת הדברים שאמר שהיה לו לחם בדש למה לא ביאר שזה הלחם הנה מלחם הפנים המוסרים מלפני ה'.

וכדי ליישב כל זה נקדים הקדמה אחת ונחקור באיזה זמן הנה ויפוח זה של אחילף עם דוד. ובאגדת שמואל אמרינן דוד אשכחיה לאחילף שהיה עושה לחם הפנים בשבת א"ל ביום השבת יערכנו כתיב עריכתו בשבת ואין מעשהו בשבת א"ל כף למדנו דואג דמעשהו דוחה את השבת א"ל דוד כף מקובלני עריכתו בשבת ואין מעשהו דוחה את השבת ע"כ.

וכבר בגמרא בפרק שתי הלחם צדדו צד זה ונחלקו ר"י ור"ש באפיקת לחם הפנים דר"י סבר דדוחה את השבת ור"ש סבר דאינו דוחה את השבת ואמרינן בגמ' אמר ר' אבהו בר כהנא ושניהם מקרא אהד דרשו והוא דרף חול אף כי היום יקדש בפלי ר"י דאית ליה דדוחה את השבת סבר דבחול אשפחניהו דקא אפו ליה קא תמה ואמר דרף חול קא אפיתו ליה אף כי היום יקדש בפלי ואיפסיל ליה בלינה ור"ש דאית ליה דאינו דוחה את השבת סבר דבשבת אשפחניהו דקא אפו ליה ואמר להם דרף חול בעיתו למעבדיה מידי תנור מקדש שלחן הוא דמקדש ע"כ.

ואע"ג דבגמרא דחו צד זה ואמרו ומי מצית אמרת דבשעת אפיה אשפחניהו והכתיב ויתן לו הפהו קדש כי לא הנה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה' והשיאו פנות

הפּתּוּב שְׁאָמַר וְהוּא דָרַךְ חוּל לְכוּנְנָה אַחֲרָת, מ"מ אַגְדַּת שְׁמוּאֵל חוּלְקַת אֲש"ס דִּילָן וּס"ל דְּבִשְׁעַת אַפְיָה אֲשַׁכְחִיה, וּלְקוֹשְׁיַת הַגַּמ' י"ל דְּלַעוֹלָם בְּשַׁעַת אַפְיָה אֲשַׁכְחִיה וְהַמְתִּין דְּוֹד מְעַט עַד שְׁנַאֲפָה וְסִדְרוּ אוֹתוֹ עַל הַשְּׁלֶחֶן וְסִלְקוּ הַלְחָם שֶׁהָיָה שָׁם מְעַל הַשְּׁלֶחֶן וְנָתַן לְדוֹד מְלַחְמָה הַפְּנִים הַמוֹסְרִים מִלְּפָנֵי ה'.

וְאֶפְשָׁר שְׁעִיקָר קוֹשְׁיַת הַגְּמָרָא אֵינָה אֶלָּא אֲלִיבָא דַּמ"ד דְּבַחוּל אֲשַׁכְחִיה דְּוֹד בְּשַׁעַת אַפְיָה, וְלָזָה הַקְּשׁוֹ דְּזָה לֹא יִתְכַן דְּאֵי אֶמְרַת דְּבַחוּל אֲשַׁכְחִיה ע"כ הָיָה בְּיוֹם הַשְּׁשִׁי שֶׁהוּא שַׁעַת אַפְיָה וְאִיךָ פְּתִיב שְׁנַתְּנוּ לוֹ מְלַחְמָה הַפְּנִים הַמוֹסְרִים מִלְּפָנֵי ה' וּבְיוֹם שְׁשִׁי מֵאֵי שְׁיֵאֲטִיָּה דְּלַחְמָה זֶה הָרִי לֹא הָיָה נֶאֱכַל אֶלָּא לְיוֹם וְלִילָה, אִיךָ לְמ"ד דְּבִשְׁבַת אֲשַׁכְחִיה דְּוֹד לְאַחִימֶלֶךְ אֶפְשָׁר דְּבִשְׁעַת אַפְיָה אֲשַׁכְחִיה וְכַמוֹ שְׁכַתְּבָנוּ.

נִמְצִינוּ לְמַדִּין דְּבִאוּתָהּ שַׁעַת שְׁבַּא דְּוֹד אֶל אַחִימֶלֶךְ הָיוּ שָׁם שְׁנֵי מִינֵי לַחְמָה, הָאֶחָד הוּא מַה שֶׁהָיָה מְסוּדָר עַל הַשְּׁלֶחֶן וְהָאֶחָד הוּא מַה שֶׁסִּלְקוּ מְעַל גְּבִי הַשְּׁלֶחֶן לְחַלְקָא אוֹתוֹ לְפָנֵינָם וְהָיָה רַד"ק ז"ל הַקְּשָׁה דְּאִיךָ דְּבִבִּית אַחִימֶלֶךְ לֹא הָיָה לַחְמָה חוּל וְכִי לֹא הָיָה בְּכָל הָעִיר לַחְמָה חוּל שְׁיִשְׁאַל דְּוֹד מֵאֶחָד מִבְּנֵי הָעִיר עַד שֶׁהִנְחִיר אַחִימֶלֶךְ לְתַתּ לּוֹ לַחְמָה קִדְּשׁ, וְא"ת לֹא רָצָה דְּוֹד לְגַלוֹת עֲצָמוֹ בְּעִיר וּבִסְתֵר בָּא אֶל אַחִימֶלֶךְ הָיָה לוֹ לְאַחִימֶלֶךְ לְבַקֵּשׁ לַחְמָה חוּל מֵאֶחָד מִבְּנֵי הָעִיר לְהַאֲכִיל לְיִשְׂרָאֵל וְכִי הָיוּ חוֹקְרִים לְאַחִימֶלֶךְ בְּעֵבוֹר מִי מִבְּקִשׁ אוֹתוֹ.

וְהַתְּשׁוּבָה כִּי נוֹב עִיר הַפְּהִינִים הָיְתָה פְּנִיָּה פְּנִיָּה שְׁלִפְיָכָה נִקְרְאָת עִיר הַפְּהִינִים וְכִינוּן שֶׁהָיְתָה פְּנִיָּה פְּנִיָּה וְלֹא הָיָה יִשְׂרָאֵל שׁוֹכֵן בֵּינֵיהֶם הָיוּ כָּל הָעִיר אוֹכְלֵי תְּרוּמָה וְהַתְּרוּמָה הִיא לְזָרִים בְּעוֹן מִיתָה וְהַמְּסוּפֵן מִחַמַּת רַעַב מֵאֲכִילִין אוֹתוֹ דְּבַר הָאֲסוּר אִם אֵין לָנוּ הַיְתֵר וּמִשְׁנֵי דְּבָרִים הָאֲסוּרִים מֵאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל וּלְפִיכָה נָתַן אַחִימֶלֶךְ לַחְמָה הַפְּנִים הַמוֹסְרִים מִלְּפָנֵי ה' שְׁאֵין בְּהֶם מְעִילָה אַחַר הַקְּטָרֶת בְּזִיכֵי לְכוּנְנָה, ע"כ: וְהָיָה מ"ש דְּאִסּוּר הַתְּרוּמָה חֲמִיר מֵאִסּוּר קִדְּשׁ דְּבָרִיו נֶאֱמָנוּ מֵאֵד אִיךָ בְּתַנְאֵי שְׁיֵהָיָה הָאוֹכֵל טְהוֹר אִיךָ אִם הָיָה טְמֵא הַדְּבַר הוּא בְּהַפְּסָד שְׁאִיסּוּר הַקִּדְּשׁ חֲמִיר מֵאִסּוּר תְּרוּמָה לְפִי שְׁטֵמָה הָאוֹכֵל אֶת הַקִּדְּשׁ הוּא בְּכַרְתָּ וְכַדְּכַתִּיב וְהַנְּפֵשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בְּשֶׁר מִזֶּבַח הַשְּׁלָמִים אֲשֶׁר לַה' וְטוֹנְמָאָתוֹ עָלָיו וְנִגְרַתָּה הַנְּפֵשׁ הַהִיא מֵעַמִּיָּה, וְאֶפְי' זָר שְׁאוֹכֵל קִדְּשֵׁי קִדְּשִׁים כְּשֶׁהוּא טְמֵא חֲטִיב פְּרַת וְאֵע"ג דְּבִלֵּא טוֹמְאָה נְמִי הָיָה אִסּוּר בְּקִדְּשֵׁי קִדְּשִׁים מ"מ אִסּוּר דְּטוֹנְמָאָה חֲטִיב עָלֶיהָ וְחֲטִיב פְּרַת וְאֵע"ג דְּזָר טְמֵא שְׁעָבַד עֲבוּדָה אֵינּוּ חֲטִיב מִשׁוּם טוֹמְאָה כִּי אִם מִשׁוּם זָרוּת וְכַדְּמוּכַח הַסּוּגְיָא דְּפָרְק ד' אַחֲזִין כְּבָר כְּתִיב הַתּוֹס' שָׁם דְּטַעְמָא הוּא מִשׁוּם דְּאִסּוּרָא דְּעֲבוּדַת מִקְדָּשׁ לֹא הוֹנְחֵרוּ זָרִים כִּי אִם פְּהִינִים דְּכַתִּיב דְּבַר אֶל אַהֲרֹן וְאֶל בְּנָיו וַיִּנְזְרוּ מִקְדָּשֵׁי וְגו' אֶבֶל בְּטוֹמְאָה דְּאֲכִילַת קִדְּשִׁים כְּתִיב סְתֵמָא וְהַנְּפֵשׁ אֲשֶׁר תֹּאכַל בְּשֶׁר שְׁפוֹלֵל פְּהִינִים וְזָרוּת וְזָהוּ שְׁכַתְּבֵי הַרְמַב"ם (בְּפָרְק ח"י מֵהַלְכוֹת פְּסוּלֵי הַמְּוֹקְדָּשִׁין) כָּל אֲדָם שְׁנֵטְמָא כּו' וְאֶכֶל פְּזִיז מִן הַקִּדְּשִׁים כּו' חֲטִיב פְּרַת, וְטַעְמָא דְּחֲטִיב אִסּוּר טוֹמְאָה עַל אִסּוּר זָרוּת בְּאֲכִילַת קִדְּשֵׁי קִדְּשִׁים הוּא מִטַּעַם אִסּוּר פּוֹלֵל דְּהֵינּוּ מְעִיקָרָא הָיָה הַזָּר מוֹתֵר בְּקִדְּשִׁים קְלִים וְאִסּוּר בְּקִדְּשֵׁי קִדְּשִׁים, נְטֵמָא מְגוֹ דְּנֶאֱסַר בְּקִדְּשִׁים קְלִים נֶאֱסַר.

ג"כ בְּקִדְּשֵׁי קִדְּשִׁים, וְכָל זֶה הוּא מִבְּנֵי אֶרְבָּא בְּאוּתָהּ סוּגְיָא דַּפ' ד' אַחֲזִין, אִיךָ גְּבִי תְּרוּמָה לִיכָּא כִּי אִם מִיתָה בִּיּוֹדֵי שְׁמִים לְזָרִים מִשׁוּם זָרוּת וְלְפָנֵינָם מִשׁוּם טוֹמְאָה וְזָר טְמֵא שְׁאוֹכֵל תְּרוּמָה אֵינּוּ חֲטִיב כִּי אִם מִשׁוּם זָרוּת דְּכִי אֲזִהִיר רַחֲמָנָא אֲטוֹמְאָה לֹא אֲזִהִיר אֶלָּא לְפָנֵינָם

פדכתיב איש איש מזרע אהרן והוא צרוע ופסוק זה הוא אזהרה לכהן טמא שאכל תרומה.

ונהו שכתב הרמב"ם (בפ"ו מהלכות תרומות) זר שאכל תרומה בזדון בין שהיה טמא בין שהיה טהור חייב מיתה בידי שמים, הרי מבואר דזר שאכל תרומה בזדון אין חילוק בו בין טמא לטהור, נמצא לפי זה דאף דבאדם טהור קדש קיל מתרומה באדם טמא חמיר קדש מתרומה לפי שקדש הוא בכרת ותרומה במיתה בידי שמים וידוע דכרת חמיר ממיתה בידי שמים: ויש לנו עוד לדעת דטמא שאכל קדש שהוא בכרת הוא דוקא לאחר שקרבו מתיריו וכדתנן בפ"ב דמעילה זה הפלל כל שיש לו מתירין אין חייבין עליו משום פגול נותר וטמא עד שיקרבו מתיריו, והנה המתירים הם במנחות הקטרת הקומץ והלבונה ובשתי הלחם הקרבת ב' כבשי עצרת ובלחם הפנים הקטרת הבזיכין וכל הדברים הללו הם הלכות פסוקות ונמצא לפי זה דהיא דגיש לפנינו שלשה איסורים דהיינו לחם הפנים אחר הקטרת הבזיכין ולחם הפנים קודם הקטרת הבזיכין ותרומה, השל שבכולם הוא לחם הפנים אחר הקטרת הבזיכין שאין בו פי אם לאו דזרות, וחסור ממנו הוא לחם הפנים קודם הקטרת הבזיכין דאיכא לאו דמעילה, וחסור שבכולם הוא תרומה שהיא במיתה בידי שמים.

וכל זה באדם טהור אף באדם טמא השל שבכולם הוא לחם הפנים קודם הקטרת הבזיכין דליכא מיתה משום דלא קרבו מתיריו וחסור ממנו תרומה שהיא במיתה בידי שמים וחסור שבכולם הוא לחם הפנים אחר הקטרת הבזיכין שהוא בכרת, וכבר כתבנו למעלה דבשבת אשכחיה דוד לאחימלך ועוד כתבנו למעלה דרז"ל פירשו הפתוב דהוא דרף חול הוא לחם הפנים אחר הקטרת הבזיכין שהוא קרוב להיות חול מאחר שאין בו מעילה ופי' אף כי היום יקדש בפלי הוא לחם הפנים קודם הקטרת הבזיכין שמתקדש בשלחן שקדושתו חמורה שיש בו מעילה.

וגרסינן בפ"ק דיומא פיצד פהן גדול נוטל חלק בראש נוטל חלה משתי חלות ד' או ה' ממעשה לחם הפנים רבי אומר לעולם חמש שנאמר והיתה לאהרן ולבניו מחצה לאהרן ומחצה לבניו.

וכבר נתבאר שם בגמרא למה היה נוטל ה' ולא שש יע"ש. והנה דבר ידוע הוא שאחימלך היה כ"ג וכדכתיב ושאול לו באלהים: ובזה נבא לבניאור הפתובים בויכוח אחימלך עם דוד.

והנה אדונינו דוד אף בחליו שאחזו בןלמוס זקן ויושב בישיבה היה וכלכל דבריו במשפט וכבר ידע דבגוב היו פולם אוכלי תרומה ולא היה שם חולין כלל, ולזה אמר לו מה יש תחת ידך ה' לחם תנה בידי פלומר חלקך שהוא ה' לחם פדין כל כ"ג שנוטל ה' לחם תנה בידי, או אם אין לך לפי שאפשר שפבר נאכלו או הנמצא תנה בידי פלומר מהלחם שהוא מצוי תמיד דהיינו הלחם שבשלחן שהוא מצוי תמיד פדכתיב לחם הפנים לפני תמיד ואפי' שהיו מסלקים הלחם לא היו מסלקים עד שהיו משימים אחר למאמרו ית' לפני תמיד, והקדים ה' לחם ללחם הנמצא על פי שורת הדין שמי שאחזו בןלמוס מאכילין אותו השל השל והתמשה לחם שהם תחת ידו קיל איסורם לפי שאין בהם מעילה אף הלחם הנמצא חמיר איסורו לפי שיש בו דין מעילה.

והנה אחימלך הבין דברי דוד שלא רצה תרומה משום דחמיר איסורה שהיא במיתה בידי שמים. והשיב לו האמת בדבריה שאין לי לחם חול כי אם קדש יש אף אני נותן לה קדש אלא אם נשמרו הנערים אף מאשה לפי שפשהם טהורים התרומה חמיר איסורה מהקודש אף אם לא נשמרו מאשה שהם טמאים אדרבה איסור אכילת קדשים בטומאה חמיר איסורה אכילת תרומה בטומאה וכמו שפכתנו, וא"כ אין אני נותן לה לחם קדש כי אם תרומה.

והנה אחימלך צדק בדבריו אף לא חילק בין קדש לקדש אלא סתם הדברים ואמר שלא הנה נותן לו שום לחם קדש בין הה' לחם בין לחם הנמצא אלא אם נשמרו הנערים אף מאשה, ועל זה השיב לו דוד שזה אינו ואמר ויען דוד את הפהו ויאמר לו האמת הוא כי אם אשה עצורה לנו כתמול שלשום וגו' פלומר דכולנו טהורים וזה שאני אומר לה שפולנו טהורים הוא והוא דרף חול דהיינו ללחם שהוא דרף חול דהיינו שקרבו הבזיכין שיש באכילתו בטומאה פרת וכ"ש שיש לחם קדש שהיום יקדש בכלי שלא קרבו הבזיכין וכיון שכן אף אם היינו טמאים היית אף לתת לנו לחם קדש ממה שיקדש בכלי דכיון שלא קרבו המתירין אין בו משום טומאה וא"כ קיל מתרומה דתרומה יש בה מיתה בידי שמים משא"כ באוכל בטומאה מהלחם שלא קרבו מתיריו נמצא שלא צדק אחימלך במה שפגר את הדלת שלא הנה נותן להם לחם קדש אלא אם היו טהורים אבל אם היו טמאים לא הנה נותן להם לחם קדש כי אם תרומה שזה אינו לפי שיש הפרש בין קדש לקדש כמו שבארנו ולפי שיטת רז"ל שאמרו דה"ק להו דוד לא מיבעיא הו פינן דנפיק ליה ממעילה דרף חול הוא האף גמי דהיום יקדש בכלי הבו לי, ותמהנו בתחלת דברינו דמהיכא תיתי לחלק גבי מסוכן בין קודם הקטרת הבזיכין בין לאחר הקטרת הבזיכין, יש ליישב ג"כ לפי דרכנו דדוד בחר בלחם הפנים מהתרומה משום דאיסור תרומה חמור מאיסור לחם הפנים מ"מ הנה עולה על הדעת דהיינו דוקא לגבי לחם שפגר הנקטרו בזיכין דלית ביה איסור מעילה כי אם איסור לאו דזרות ופשיטא דקיל מתרומה שהיא במיתה אבל קודם הקטרת הבזיכין איכא תרתי איסור אכילת קדשים קודם הקטרת המתיר ואיכא איסורא דמעילה והנה עולה על הדעת דמוטב שיאכל תרומה אף שאיסורו חמור שהוא במיתה כיון שאין בו אלא איסור אחד ולא יאכל קדש קודם הקטרת המתיר לפי שיש בו שני איסורים, ותבלין יש לזה מדברי הר"ן ז"ל שפכתנו בתחלת דברינו דמוטב שיחלל שבת אף שהוא איסור חמור ממה שיאכל גבלה אף שהוא איסור קל לפי שעושה איסור בכל זית וזית.

לזה בא דוד ואמר דליתנהו להנה מיילי דלא מיבעיא האי דכיון דנפיק ממעילה דרף חול הוא ופשיטא שאף שיש בו איסור לזרים מ"מ קיל מתרומה שאיסורה במיתה אלא אפילו האף גמי דהיום יקדש בכלי דאיכא שני איסורים מ"מ קיל מתרומה שאיסורה במיתה אף שאין בה כי אם איסור אחד.

והחילוק שיש בין הו לההיא דהר"ן הוא מבואר ודוק: וחזר הפתוב ואמר' ויתן לו הפהו קדש כי לא הנה שם לחם כי אם לחם הפנים המוסרים מלפני ה' שזה הלחם הוא קרוב להיות חול מאחר שקרבו בזיכין ואין בו מעילה וכיון שהיו טהורים נתן לו מזה הלחם

המוסרים מלפני ה' שהוא דָרָךְ חוֹל וְלֹא נָתַן לוֹ מִהֲלַחֵם הָאֲחֵר לְפִי שֶׁהוּא קְדוֹשׁ יוֹתֵר וְחָמִיר אִיסוּרֶיהָ.

העולה מכל זה דלעולם אף אכילת קדשים בטומאה הותר למסופן ומה שאמר אחימלך אם נשפרו הנערים אף מאשה רוח אחרת אתו בדברים הללו ובהלכתא רבננתא הנה עסוק עם דוד לראות איזה איסור קיל מתברר: באופן דליתנהו לדברי הרלב"ג שפכתב דאכילת קדשים בטומאה לא הותר למסופן.

ומכל מקום אף שפטרנו סברת רלב"ג מכל מקום עיקר החילוק שפכתבנו לדעת רש"י דלא הותר לבטל האיסור בגידים פניו שאין במעשה זה תועלת לחולה ניתן להאמר ובמקומו עומד אף מה שקשה בעיני לחילוק זה הוא דאיתא התם בגמרא על מאי דקאמר רבה היכא דאפשר בחולין דכ"ע לא פליגי דמתקנינן ליה ומספינן ליה והקשו פשיטא ותייצו לא צריכא בשבת, וחקרו והקשו בשבת נמי פשיטא טלטול מדרבנן הוא כו'.

ולפי מה שחלקנו נהי דהפרכת תרומה בשבת אין בו כי אם איסור דטלטול בעלמא מכל מקום פניו דאין בו צורך לחולה לא ניתן איסור זה לידחות דומיא דאיסור דאין מבטלין איסור דאף על גב דאיסורו קיל פניו שאין בו צורך לחולה לא ניתן לידחות אף שבאיסור זה הקל ניצול החולה מאיסור חמור, וכל זה הוא לשיטת רש"י אף לפי מה שפכתבנו דהרמב"ם והר"ן מפרשים פירוש אחר בסוגיא זו דהיינו שיש פאן שני שיעורים אחד של טבל ואחד של תרומה ואי אפשר לתקן הטבל לפי שאין הבועלים פאן לא קשיא כלל מה שהקשינו שפיריש ויחזור ויערב וכמבואר.

אף כפי פירש"י קשיא טובא וצ"ע. ויש לי בזה עוד אריכות דברים ובפרט בדברי הרמב"ם שפכתב טבל ותרומה אם א"א לתקן את הטבל מאכילין אותו טבל שאינו קדוש כתרומה.

ולא ידעתי למה השמיט החלוקה האחרת דאם אפשר לתקן הטבל אף שהוא שבת ואף שטבל זה הוא מעציץ שאינו נקוב שאין איסורו כי אם מדרבנן מכל מקום מוטב שידחה איסור טלטול ויעשר ולא יאכל טבל דרבנן משום דלמא אתי למישרי טבל דאורייתא וכל זה הוא דנקא בדבר שמצד עצמו הוא מן התורה כגון דגן וכיוצא בו אז הוא דאפילו שהוא בעלוקה שאינו נקוב שאין חיובו כי אם מדרבנן מכל מקום חיישינן דלמא אתי למישרי בטבל דאורייתא אבל היכא דלעולם אין חיובו כי אם מדרבנן לא חיישינן דלמא אתי למישרי טבל דאורייתא, ומש"ה לא יעשר בשבת אלא יאכל הטבל כמו שהוא, וכל זה הוא מבואר באותה סוגיא, ולא ידעתי למה השמיט הרמב"ם כל זה.

הכלל העולה דכל איסורים שבעולם הותרו לחולה אלא דבטבל ותרומה נחלקו אם יאכל הטבל כמו שהוא או יתקן אותו ויאכל החולין לבד ונתרומה לבד: ועל פי האמור בענין הנה מקום אתי לבאר מאמר הנצב אפיה השער ואגבן המשך הפסוקים של ויפוח אליהו עם הצרפית ליישב כל הדקדוקים שעמדנו עליהם לעיל.

ויש לדקדק במאמר זה טובא, חדא דלמאי אצטרף אליהו לצונותה על זה שמתפריש חלה וכי נחשדה הצרפית שתאכל מהעיסה קודם הפרכת חלה שהוא במיתה בידי שמים והלא אשה חשובה היתה ואז"ל שהיתה אמו של יונה.

ועוד מדקאמר ליה ה' הנה צויתי שם אשה אלמנה לכלפלה מסתמא צדקת היתה דרחוק הוא דעל ידי רשעים ותפרנס אליהו ועוד דלא עביד גיפא לשקרי, ועוד קשה דאם אשה זו היתה חשודה בעיני אליהו שתאכל טבל איה אכל אליהו החלה ודלמא נטמאת העיסה דבגדי ע"ה מדרס לפרושים וכהן טהור שאוכל תרומה טמאה עובר בלאו הבא מפלל עשה.

וכ"ת דהצרפית היתה אשת חבר וקי"ל דאשת חבר אעפ"י שמת החבר ונשאת לע"ה הרי היא בתזוקתה וכ"ש זו שלא נשאת לע"ה והרי היא באמונתה. הא ליתא דכינן שהיא חשודה לאכול טבל שהיא במיתה בידי שמים אם פן אבדה האמונה והרי היא חשודה להאכיל תרומה טמאה שהיא באיסור לאו הבא מפלל עשה דהחשוד לדבר החמור חשוד לדבר הקל.

והנראה בזה הוא כי הנה מודעת זאת שהיתה שנת רעבון ולהחיות נפש נפש בנה היתה צריכה לאכול אותו כד הקמח וכדקתיב ואכלנוהו ומתנו ופי' רד"ק לאחר שנגאכלהו נמות כי אין לנו מה נאכל עוד.

ואם היה באפשרות שבפחות מפד הקמח היתה יכולה להחיות את נפשה ונפש בנה איה היתה רוצה לאכול כל כד הקמח ולמות אחר האכילה הזאת היה לה לשייר מעט מאותו כד הקמח ולאכול אחר אותה האכילה כדי שלא תמות.

אלא ודאי ששיערה בעצמה שפדי להחיות נפשה ונפש בנה היתה צריכה לאכול כל מה שבכד ולפיכך היתה מותרת לאכול העיסה בלתי הפרשת חלה לפי שאין לה דבר שעומד בפני פקוץ נפש: ובה נבא לבאר הפסוקים, דהצרפית עם אליהו היו חלוקים במחלוקת ת"ק וכן תימא דהצרפית היתה סבורה כת"ק ואלהיו כבן תימא.

והנה דבר ידוע הוא שבכ"ד מתנות שזיכה ה' לזרעו של אהרן יש הפרש במנינם אצל מוני המצות שהמתנות שאינן טובלים כגון ראשית הגז וזרוע ולחיים ודכונתם אינן נמנים אלא מצוה אחת כלומר שנגטוינו ליתן ראשית הגז לפהו וכן נצטוינו ליתן זרוע ולחיים לכהן, אף בדברים הטובלים כגון תרומה ומעשר ראשון ומעשר שני ועני נמנה ההפרשה מצוה אחת לפי שנגאסר עלינו האכילה עד שגפריש תרומה ואח"כ נמנה הנתינה לכהן מצוה אחרת.

וזו היא אחת מההשגות שהשיגו הרמב"ן להרמב"ם ז"ל שמה מצות חלה ההפרשה והנתינה לפהו מצוה אחת והרמב"ן השיגו וכתב שהן שתי מצות, האחת היא ההפרשה לפי שכל העיסה אסורה לנו עד שגפריש החלה וזאת שנית בנתינה לפהו: והנה אליהו שאל ממנה ואמר לה לקחי נא לי פת לחם בגידה ועל זה השיבה לו שאין לו שום תוחלת ממנה ותאמר לו חי ה' אלהיך אם יש לי מעוג כי אם מלא כף קמח וגו' ואפילו חלה איני מפרשת משום דאני עושה אותו לי ולבני ואכלנוהו ומתנו, שלא היה לה כי אם שיעור להחיות נפשה ונפש בנה ומש"ה היתה אוכלת אותו כמות שהוא בטבלו ואיננה מפרשת חלה.

ועל זה השיב לה אליהו שאין הדין כן אלא כבן תימא ואמר לה בואי עשי כדברך שתאכלי הכל לפי שאת מסופנת וצריכה את לאכול הכל להחיות נפשה ונפש בנה אף עשי לי עגה

קטנה דהיינו שתפריש חלה ואח"כ תאכל הכל העיסה המתוקנת והחלה לפי שאיסור הטבל הוא איסור חמור וכסברת בן תימא, וקוצר ואמר לה והוצאת לי פלומר כל מה שאמרתי לך הוא להתלמד במקום אחר אף עכשיו אני אומר לך והוצאת לי פלומר שתקיימי ג"כ מצות הבתינה משום דאעיקרא דמלתא אין פאן ספנה פלל פי כה אומר ה' אלהי ישראל כד הקמח לא תכלה וגו': או נאמר באופן אחר על פי ההקדמה הלזו, משום דלדורה זה קשה לי דאנו קי"ל דהלכתא פרבנו דמאכילין אותו טבל ואיך נייחס לאלהי סברת בן תימא דנמצא דעתן של נשים קלה סלקא להו שמעתתא אליבא דהלכתא ואדוני אליהו לא עמדו רגליו במישור הו אמתדלפי סברת הר"ן שפכתנו דאית ליה דכל שאנו ממעטים באיסור פגון שבת ונבלה דאם נאכיל אותו נבלה עובר על כל זית וזית אבל אם נחלל שבת אין אנו עושים פי אם איסור אחד דמוטב שנעבור על איסור שבת אף שאיסורו חמור ממה שנאכיל אותו נבלה פיון שעובר על כל זית וזית, נמצאו דברי אליהו אליבא דהלכתא במה שאמר לה שתפריש חלה ותאכל גם פן החלה לפי שאם היתה אוכלת העיסה בטבלה היתה עוברת על כל זית וזית וכמו שבארנו.

אף אליבא דרש"י דפירש דאליבא דת"ק מאכילין אותו הטבל כמות שהוא ואין מפרישין ממנו תרומה קשה דנמצאו דברי אליהו דלא פהלכתא. עוד נדקדק במה שאמר אליהו אף עשי לי עגה קטנה דלמאי איצטריו לומר קטנה דלא ימנע מהחלוקה אם הצרפית מאמנת לדברי אליהו במה שאמר כד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר אפי' שהיה אומר שתמן לו עגה גדולה היתה נותנת לו ואם אינה מאמנת בדברי אליהו לא היתה נותנת לו לא דנקא ולא פלגא דדנקא לפי שהיתה צריכה לאותו כד הקמח להחיות את נפשה ונפש בנה: אמנם יראה דזה יובן במחלוקת זה דבן תימא ות"ק.

אף נחקור חקירה אחת דבמה נחלקו אבות העולם אם מאכילין אותו טבל או תרומה והלא הלכה רוננת היא דחטה אחת פוטרת כל הפרי, ומה שאמרו עין טובה אחד מארבעים ועין בינונית אחד מחמשים הוא דנקא מדרבנו אבל מן התורה אין שיעור לתרומה ואפי' חטה אחת פוטרת כל הפרי וזו היא הלכה פסוקה, וא"כ נפריש מהטבל חטה אחת לשם תרומה, ואף שנאמר שיש צורה לחולה באותה חטה מ"מ נאכיל אותו אותה חטה שאין בה שיעור ולא מיבעי למ"ד דחצי שיעור לא אסור פי אם מדרבנו דהרנחנו דליכא איסור תורה אלא אף למ"ד דחצי שיעור אסור מן התורה מפל מקום הדבר ברור דאיסורו קיל טובא ואין בו לאו פלל, ויש מגדולי המורים שכתבו דשבועה חלה על חצי שיעור לפי שלא הושבענו בסיני על חצי שיעור, הרי מבואר דקיל טובא איסורו וא"כ היכי סלקא דעתיה דת"ק דמאכילין אותו טבל.

אף החקירה הלזו יקל תירוצה משום דנאמר דטבל זה דנחלקו בו ת"ק וכן תימא מייברי בטבל הטבול לתרומת מעשר דשיעורו קצוב מן התורה אבל בדבר שאין לו שיעור מן התורה לכולי עלמא אין מאכילין אותו טבל ולפי זה אם היה טבל זה מעיסה שלא הורמה חלתה לכ"ע אין מאכילין אותו טבל לפי שהדבר ידוע שחלה אין לה שיעור מן התורה ומה שנתנו שיעור לנחתום ולבעל הבית הוא מדרבנו דנקא וכמבואר.

והנה הצרפית ואליהו הו"ס"ל דהלכה כת"ק דמאכילין אותו טבל אלא שהצרפית לקחה הדברים כפשטן ולא חילקה בין דבר שיש לו שיעור קצוב מן התורה לדבר שאין לו

שיעור קצוב מן התורה ולפי זה אמרה שהיתה רוצה לאכול העיסה כמות שהיא בטבלה לפי שהיתה מסופנת וכמו שאמרה ואכלנוהו ומתנו.

ולזה השיב לה אליהו דנהי דבעלמא קי"ל דמאכילין אותו טבל היינו בדבר שיש לו שיעור מן התורה אבל הכא גבי חלה שאין לה שיעור קצוב מן התורה לכ"ע אין מאכילין אותו טבל. וזהו אומרו בואי עשי כדברך שאת רוצה לאכול הפל להחיות נפשך ונפש בנה מ"מ עשי לי עגה קטנה פלומר מאחר שאין שיעור לחלה תוכלי לעשות עגה קטנה פלומר פחות משיעור ובה נמצא דליפא שיעור להתחייב.

נמצא דלפי זה באו דברי אליהו על נכון וכיון את ההלכה לתלמיה. וסיום הפסוק הוא כמו שאמרנו שחזר ואמר לה כל זה שאמרתי לה הוא להלכה להתלמד במקום אחר אבל הכא והוצאת לי ותקיימי גם כן מצות הנתינה לפי שאין פאן סכנת נפשות פי כה אמר ה' אליהו ישראל פד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא תחסר עד יום תת ה' גשם על פני האדמה, וכתוב פד הקמח לא תכלה וצפחת השמן לא חסר כדבר ה' אשר דבר ביד אליהו: דרף הסיים דרוש עשרים עירובין פ"ד (דרף מ"ה), עכו"ם שצרו על עיריות ישראל אין יוצאין עליהם בכלי זינים ואין מחללין עליהם את השבת, בד"א כשבאו על עסקי ממון אבל באו על עסקי נפשות יוצאים עליהם בכלי זינים ומחללין עליהם את השבת, ובעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו על עסקי נפשות אלא על עסקי תבן וקש יוצאין עליהם בכלי זינים ומחללין עליהם את השבת.

דרש ר' דוסתאי דמן בירי מאי דכתיב ויגידו לדוד לאמר הנה פלשתים גלחמים בקעילה והמה שנסים את הגרנות תנא קעילה עיר הסמוכה לספר היתה והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש דכתיב והמה שנסים את הגרנות וכתוב וישאל דוד בה' לאמר האלף והפית בפלשתים האלה ויאמר ה' אל דוד לה והפית בפלשתים והושעת את קעילה, מאי קא מיבעיא ליה אילימא אי שרי אי אסיר הרי ב"ד של שמואל הרמתי קיים, אלא אי מצלח אי לא מצלח.

דיקא גמי דכתיב לה והפית בפלשתים והושעת את קעילה ש"מ: הלא מראש בדרוש הקודם הודענו חסדי ה' פי לא תמנו שאין לה דבר עומד בפני פקוח נפש ואפ"י שבת ששקולה ככל התורה ניתנה לדחות כדבר האמור במאמר הפונה קדים שאם באו על עסקי נפשות מחללין את השבת.

וקודם שנבא לשוב המאמר הנז' אציגה נא עמה סוגיא אחריתא בסוף פ"ז דיומא וזה פריה. דגרסינן התם לענין אורים ותומים אין שואלין שני דברים פאחד ואם שאל אין מחזירין אלא ראשון שנאמר הניסגירוני בעלי קעילה בידו הירד שאול וגו' ויאמר ה' ירד.

ופריה והא אמרת אין מחזירין אלא ראשון ומשני דוד שאל שלא פסדו והחזירו לו פסדו וכיון שיזע ששאל שלא פסדו חזר ושאל פסדו, שנאמר הניסגירו בעלי קעילה אותי ואת אנשי ביד שאול ויאמר ה' יסגירו, ואם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו שניהם שנאמר וישאל דוד בה' לאמר ארדוף אחרי הגדוד הנה האשיגנו ויאמר לו רדוף פי השג תשיג והצל תציל ע"כ.

ופירש רש"י ז"ל ואם הוצרך לשניהם פגון שהיה הדבר נחויז ואין שהות להמתין פגון ארדוף האשיג דצקלג ע"כ, ובמאי דאמרין אין שואלין שני דברים פאחד פירש"י אין שואלין שני דברים פאחד אלא לאחר שהשיבו לו על הראשון שואל לו על השני.

משמע מדברי רש"י דתיכף ומיד פשהשיבו לו חוזר ושואל על השני, ועל זה הקשה מהר"ש יפה ז"ל בספר יפה מראה ס"פ בא לו כ"ג דלא יתכן פירוש זה מדאמרין ואם הוצרך לשנים מחזירין לו שניהם פאחד ואם פדברי רש"י שאחר שהשיבו לו על האחד יכול לשאול על השני, מה שהות יש פשהיה שואל על השני מיד אחר ששיבו לו על הראשון יותר מכשישאל על שניהם יחד.

ומפח קנשיא זו דחה פירש"י וכתב דבאותו פעם שהכהו נזקק לו ללבוש את הבגדים ולכוון ברוח הקדש לא היה יכול לשאול שאלה שניה פלל, ע"כ: ולדידי לא קשיא פלל לפירש"י, ואחרי בקשת המחילה לא דקדק יפה בדברי הגמרא דקאמר ואם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו שניהם פאחד, שאם היה אומר דאם הוצרך הדבר לשנים שואלין שניהם פאחד אז היתה קנשית הרב חזקה דמה הפרש יש בין פשישאל שני דברים פאחד וישיבו לו על שניהם מכשישאל על אחד וישיבו לו ויחזור וישאל על השני וישיבו לו הא נדאי דאין שהות בין זה לזה פלל.

אך בגמרא לא אמרו אלא ואם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו שניהם ולעולם דלענין השאלה ליכא נפקותא פלל דאף אם היה הדבר נחויז יכול לשאול על הא' וישיבו לו ואח"כ חוזר ושואל על השני, אלא דלפי מ"ש אין שואלין שני דברים פאחד ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחד חזרו ואמרו ואם הוצרך הדבר מחזירין לו שנים פאחד פלומר דדוקא פשאין הדבר נחויז אין מחזירין לו אלא אחד אבל פשהדבר נחויז מחזירין לו שניהם דאי לא היו מחזירין לו שניהם היה שהות בדבר והיו מתעכבים, אבל לעולם דלענין השאלה אין הפרש בין אם הדבר נחויז או לא דיכול לשאול על האחד וישיבו לו חוזר ושואל על השני.

ולפי דברי הרב שכתב דבאותו פעם שהכהו נזקק ללבוש את הבגדים ולכוון ברוח הקדש לא היה יכול לשאול פעם שניה הדבר קשה דאמאי לא אמרו ואם הוצרך הדבר לשנים שואלין שנים פאחד דהא איכא נפקותא טובא בין פששואל שנים פאחד לשואל על אחד וישיבו לו וחוזר ושואל על השני דמתעכב הרבה.

ואם יאמר הרב ז"ל דמאחר דאמרין דמחזירין לו שניהם פאחד ממילא משמע דשואלין שנים פאחד, אדרבה הול"ל דשואלין שנים פאחד וממילא משמע דמחזירין לו שנים פאחד. והרב ז"ל טרח לבקש מהיכן הוזקק רש"י לפרש כן, וכתב דמשום דבתר דכתיב ויאמר ה' ירד כתיב ויאמר דוד היסגירו בעלי קעילה, ודחה הרב ראיה זו משום דאפשר דלא היה זה מיד אלא בפעם אחרת.

ולפי מה שכתבנו מה שהזקיקו לרש"י לפרש כן הוא לישנא דגמרא דקאמר ואם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו שניהם משמע דלענין שאלה ליכא נפקותא פלל בין פשישאל שנים פאחד לכשישאל כ"א בפני עצמו.

ולפי סברת הרב איכא נפקותא לענין השאלה אם שואלין שניהם פאחד או בזה אחר זה: ונראה דהרמב"ם קאי בשיטת רש"י, שכתב בסוף הלכות פלי המקדש וז"ל ואין שואלין על ב' פאחד.

ונחלקה דאם הוצרך הדבר לשנים לא הביאה, ואמאי השמיטה. ולפי מ"ש גיחא משום דלעולם אין שואלין שנים פאחד אף אם היה הדבר נחויץ משום דליכא שהות בין זה לזה קלל.

ולענין דהיכא גיש צורך דמחזירין לו על שניהם לא הוצרך הרמב"ם ללמד דין זה דלא נ"מ לענין דינא קלל דאם מן השמים רוצים לענות אותו על כל דבריו לא נ"מ לענין דינא קלל מאחר דלענין השאלה לעולם אינו שואל שנים פאחד אפילו אם היה הדבר נחויץ משום דליכא שהות קלל.

אף פפי דברי מהר"ש יפה הו"ל להרמב"ם ללמדנו דין זה דאם היה הדבר נחויץ דנ"מ לענין דינא דשואלין על שני דברים פאחד פדי שלא יתעכב בין שאלה אחת לשאלה שניה. נמצאנו למדין דלעולם אין שואלין על שני דברים פאחד ואם שאל אין מחזירין לו אלא אחד אלא דאם הוצרך הדבר לשנים מחזירין לו על שניהם: ובה נבין מאמר הקודם, והנה סוגיא זו לפי פשוטה היא תמוהה דלפי המסקנא דמה ששאל דוד הוא אי מצלח אי לא מצלח מנ"ל דבעיר הסמוכה לספר מחללין השבת אפילו לא באו פי אם על עסקי תבן וקש אימא דעובדא דדוד בחול היה ומש"ה אמרו לו לה והפית וקבר נתעוררו בזה התוספות ונדחקו הרבה בתירוץ קושיא זו.

וראיתי להרב שכתב דגם לפי המסקנא דקאמר אי מצלח אי לא עובדא דדוד בשבת היה, ולא ידעתי מנא לן דבשבת היה ומדברי התוספות מוכח דס"ל דלפי המסקנא אפשך דעובדא דדוד בחול היה.

עוד יש לדקדק בסוגיא זו דמעיקרא דצדדו מאי קא מיבעיא ליה אילימא אי שרי אי אסיר ופירש"י אי שרי אי אסיר ונשבת היתה, דמהיכא תימי לצדד פירוש זה בדברי דוד ולא יהיה כפשט הכתוב דהיינו אי מצלח אי לא דומיא דארדוף אחר הגדוד האשיגנו וכן מצינו גבי שאל שאל הארד אחר פלשתים התתנם בידי ישראל דהיינו ששאלו אם יצליחו במלחמה זו אם לאו.

עוד יש לדקדק דהמורגל בדברי רז"ל הוא פשבאים לפשונט איזה דבר ממקום אחר ומצדדים ואומרים אילימא שתדחה ותאמר דבר אחר זה אינו פפי הס"ד שהיה רוצה לדחות לא היתה נפשטת אותה בעיא אבל הכא פשבאו לצדד ולומר מאי קא מיבעיא ליה אילימא אי שרי אי אסיר כבר נפשטה הבעיא דמחללין השבת שהרי השיבוהו לה והפית בפלשתים.

ומפשט הסוגיא מוכח דדוקא לפי המסקנא דשאלת דוד היתה אי מצלח אי לא נפשט הדין אם מחללין שבת אי לא וזה הוא דבר תימה בעיני דאדרבה לפי הס"ד נפשט הדין בפשיטות דמחללין את השבת מדהשיבוהו לה והפית בפלשתים.

עוד יש לדקדק כמה שסיימו בסוגיא דיקא נמי דכתיב לה והפית בפלשתים והושעת את קעילה ופירש רש"י אלמא מבשרי ליה דנצח, עד כאן. ולא ידעתי מה הכרח הוא זה

מדכתיב והושעת את קעילה דאימא דשאלת דוד היתה אי שרי אי אסיר ונהשיבוהו דשרי ועוד הוסיפו לומר לדוד והושעת את קעילה ובשרוהו על ההצלחה, ואם הפונה היא דמאחר שאמרו לה והפית למה הוצרכו לומר והושעת את קעילה אם פן גם לפי המסקנא דשאלת דוד היתה אי לא מצלח אי לא מצלח תיקשי דמאחר שנהשיבוהו לה והפית בפלשתיים למה הוצרכו לומר עוד והושעת את קעילה: אמנם לדידי רוח אחרת אתי בפשט הסוגיא הלזו.

אף אקדים דברי הרמב"ן שפתב בספר המצות דאין ללמוד מדברי נביא שחדש אינה דבר משום דלפעמים אותו דבר הוא הוראת שעה כאלוהו בזה הפרמל וכן מצינו לאלישע שאמר והפיתם כל עיר מבצר וכל עיר מבחור וכל עץ טוב תפילו וחדוש הוא שחדש ה' באותה המלחמה של מואב.

והנה ר' דוסתאירצה ללמוד דבעיר הסמוכה לספר אפילו לא באו אלא על עסקי תבן וקש דמחללין את השבת ויליף לה מדכתיב ויגידו לדוד לאמר וגו' והמה שנסים את הגרנות ותנא קעילה עיר הסמוכה לספר היתה שפך היתה קבלה בידם והם לא באו אלא על עסקי תבן וקש מדכתיב והמה שנסים את הגרנות וכתוב וישאל דוד בה' לאמר האלף והפיתי בפלשתיים האלה ויאמר ה' אל דוד לה והפית בפלשתיים, והוקשה לו לר' דוסתאי דאיך שאל דוד ב' דברים דהיינו האלף והפיתי ונהשיבוהו על שניהם הא קי"ל דאין שואלין על שני דברים ואם שאל אין מחזירין לו אלא על אחד, ואע"ג דהריטב"א פירש דמאי דאמרינו ואם הוצרכו הדבר לשנים דהפונה היא שהם שנים דצריכים זה לזה פגון הא דרדיפה והשגה ולפ"ז הכי נמי הליכה והפאה הם צריכין זה לזה דלא משפחת הפאה בלתי הליכה, מ"מ רש"י חולק עליו שהרי הוא פירש דמאי דאמרי' ואם הוצרכו הדבר לשנים דהפונה היא שהיה הדבר נחוצ ואלו שהות להמתין פגון ארדוף האשיגנו דצקלג משמע דאי לא שהיה הדבר נחוצ אף שהם שני דברים דשייכי אהדדי לא היה שואל שנים כאחד ולא היו משיבים לו כי אם על אחד ואם פן הי"נ גבי האלף והפיתי.

חשיבי שני דברים אע"ג דשייכי זה לזה דלא משפחת הפאה בלתי הליכה ועל זה הוקשה לר' דוסתאי דאיך שאל דוד שני דברים ונהשיבוהו על שניהם ועל זה צדד ר' דוסתאי ואמר מאי קא מיבעיא ליה כלומר אי שרי אי אסיר ובזה ניחא דלא חשיבי שני דברים דהכל הוא דבר אחד ששאל דוד אם מותר לחלל את השבת וכדאמרינו דאם באו על עסקי נפשות יוצאין עליהם בכלי זין ומחללין את השבת דהפונה היא דיוצאין בכלי זין ועושין מלאכה דהוצאה ומחללין את השבת להרגם והכל הוא דבר אחד דהיינו חילול שבת.

ונהו ששאל דוד האלף והפיתי בפלשתיים דהיינו אם אחלל את השבת בהולכת כלי זין ובהריגת פלשתיים ונהשיבוהו דמותר לחלל את השבת. ובזה ניחא דלא חשיבי שני דברים דהכל הוא דבר אחד דהיינו חילול שבת וראיה לזה דכיון דהכל היא פעולה אחת דהיינו חילול שבת חשיב דבר אחד מדאמרינו בפ"ז דברכות (דף מ"ט) דרבה בר רב הונא איקלע לבי ריש גלותא וסיים ברכה שלישית דברפת המזון בתרתי דהיינו בונה ירושלים ומושיע את ישראל והקשו עליו והתנא ר' אומר אין חותמין בשמים, והקשו לר'

מדחתמינו מקדש ישראל והזמנים, ותיכצו ישראל דמקדשינהו לזמנים, והקשו מדחתמינו מקדש השבת וישראל והזמנים, ופירש"י והכא ליכא למימר ישראל.

מקדשי לשבת וזמנים דאילו זמנים תלויים בב"ד לקדש קדשים על פי הראיה אבל שבת קדישא וקנימא ותיכצו חוץ מזו, ומאי שנא, הכא קדא היא התם תרתי כל קדא באפי נפשה ע"כ.

ופירש"י הכא קדא היא אין כאן אלא ברפת מקדש שמברך להקב"ה שמקדש השבת והזמנים ואעפ"י שמזכיר קדושת השבת וישראל וקדושת הזמנים מ"מ אין זה פשטים שהכל קדושה אחת אבל מושיע ישראל ובונה ירושלים תרתי מילי ניהו ע"כ.

הרי שכשהפעולה היא אחת אף שהיא בענינים מתחלפים לא חשיב פשטים דומיא דקדושת שבת וישראל והזמנים דחשיב דבר אחד שה' מקדש את כולם אבל בונה ירושלים ומושיע ישראל אע"ג דשייכי זה לזה ומטעם זה קו"ל דאע"ג דצריך לסיים מעין הפתיחה מ"מ רב נחמן אמר אפי' פתח ברחם על ישראל חותם בבונה ירושלים משום שנאמר בונה ירושלים ה' נדחי ישראל יכנס אימתי בונה ירושלים ה' בזמן שנדחי ישראל יכנס מקום חשיב פשטים לעגנו הא דקו"ל דאין חותמין בפשטים משום דהו פעולות מתחלפות.

והכא נמי פינון שהשאלה היא על חילול שבת אף שהיא בענינים מתחלפים דהינו בהולכת פלי זיין ולהורגם חשיב דבר אחד אף האלה והפתי פפלישתי חשיב פשטים אף דשייכי אהדדי דומיא דבונה ירושלים ומושיע את ישראל ומש"ה רצו לצדד דשאלת דוד היתה אי שרי אי אסיר.

אלא דכפי צד זה ליכא למילף מהכא דבעלמא מחללין את השבת בעיר הסמוכה לספר דאפשר הוראת שעה היתה דומיא דמואב שצוה ה' וכל עץ טוב תפילו ה"נ גזר ה' בפלישתיים שיחללו את השבת אבל בעלמא לעולם דאין מחללין את השבת כל שלא באו על עסקי נפשות.

ולזה דחה ר' דוסתאי ואמר דזה לא יתכן דהרי שמואל ובית דינו קייים ופירש"י דמידי דאיסור והיתר לא משנייל באורים ותומים ע"כ. וא"כ ע"כ דשאלת דוד היתה אי מצלח אי לא מצלח וא"כ הדרא קושנין לדופתה דאיהו שאל שני דברים והשיבוהו על שניהם, אלא על פרחין לומר דכיון דהיתה עיר הסמוכה לספר חשיב פשעה נחוצה דומיא דעובדא דצקלג דהשיבוהו על שניהם לפי שהיתה השעה נחוצה שישבו עמלקים הנשים והטף והיו בספנה ומש"ה השיבוהו על שניהם ה"נ גבי קעילה פינון שהיתה עיר הסמוכה לספר אע"פ שלא באו פי אם על עסקי תבן וקש חשיב כאילו באו על עסקי נפשות והרי השעה צריכה לכה ומש"ה השיבוהו על שניהם: וזהו שפייים בגמרא דיקא נמי דכתיב לה' והפית בפלישתיים והושעת את קעילה ש"מ, פלומר אי אמרת בשלמא דמה שהשיבוהו על שני דברים הוא מפני שהשעה צריכה לכה דומיא דצקלג ניחא דאמרו לו והושעת את קעילה מפני דכשהשעה צריכה לכה מלבד שמשביבין על שני דברים עוד משיבין לו אפילו על מה שלא שאל, ואמרו לו והושעת את קעילה דומיא דצקלג דשאל דוד ארדוף אחרי הגדוד הזה האשיגנו והשיבו לו רדוף פי השג תשיג והצל תציל הרי דמלבד שהשיבוהו

על שני דברים עוד השיבוהו אפילו על מה שלא שאל שאמרו לו והצל תציל, אלא אי אמרת דמה שנשאל שני דברים חשוב דבר אחד משום דהכל היא שאלה אחת דהיינו אם יחלל שבת ומש"ה השיבוהו לה והכית למה אמרו לו והושעת את קעילה הרי דבר זה אין לו שום שייכות ואפילו שדוד היה שואל גם על זה לא היו משיבין לו כ"ש שדוד לא שאל על זה, אלא ודאי שמה שהשיבוהו על שני דברים הוא משום דחשיב השעה צריכה לכה מש"ה אמרו לו ג"כ והושעת את קעילה וכיון דחשיב השעה צריכה לכה מניה ילפינן דמחללין את השבת דחשיב פקוח נפש וכמו שכתבנו: ובזה נבא לכונת הפתוב ועצת אחיתנפל אשר יעץ בימים ההם פאשר ישאל איש בדבר האלהים גם לדוד גם לאבשלום, ועיין מה שכתבתי בדרך המלה (דרוש ב') אף כפי דרכנו יאמר נא באופן אחר, שידוע הוא מה שאמרו המפרשים ז"ל פשאמר אבשלום לאחיתנפל הבו לכם עצה מה נעשה ששאבשלום לא היה לבו בטוח בישראל שילכו אחריו לפי שאפשר שיעלה בלבם של ישראל דלעולם אבשלום לבו שלם עם דוד ועשה זאת התחבולה לבחון אם לב ישראל ישר עם דוד ולזה יראו מלמרוד בדוד.

ועוד שאל שאלה אחרת מה נעשה להרוג את דוד ועל שניהם השיב אחיתנפל, על הראשונה אמר לו בוא אל פלגשי אביה וכשיראו ישראל הפעל המגונה מאבשלום כנגד אביו אז יתבאר להם כי נבאש את דוד ויתחזק ידי כל ישראל עם אבשלום.

ועל השנית השיבו אבחרה נא שנים עשר אלף איש ואקומה וארדפה אחרי דוד הלילה וגו' והפיתי את המלה לבדו. באופן ששתי העצות הללו האחת הייתה כנגד דוד דהיינו להרוג את דוד והשנית כנגד אבשלום שיתחזק במלכותו ויהיו ידי כל ישראל עמו: וזהו שאמר הפתוב ועצת אחיתנפל אשר יעץ בימים ההם פאשר ישאל איש בדבר האלהים ומדה יתירה הייתה באחיתנפל מה שלא היה באורים ותומים דאילו באורים ותומים לא היו משיבים על שני דברים כאחד ואילו עצת אחיתנפל הייתה גם לדוד גם לאבשלום דהיינו שני דברים, לדוד להרוג את דוד ולאבשלום שיהיה לב כל ישראל אחרי אבשלום ועל שני הדברים הייתה עצתו פאשר ישאל איש בדבר האלהים.

ובזה יובן מאי דאמרינן בירושלמי פרק חלק ועצת אחיתנפל כד הנה בר נש אזל מימלה ביה הנה אמר ליה זיל עביד כן וכן אי לית את מהימן לי אזל ושאל באורים ותומים ונהה אזל ושאל ומשפח ליה כן, הה"ד ועצת אחיתנפל אשר יעץ בימים ההם פאשר ישאל איש בדבר האלהים ע"כ.

ויש לדקדק במאמר זה שאמרו שהיה אומר אחיתנפל זיל עביד כן וכן דכפל זה דכו וכן לאיזה תכלית הוא. אף הן הן הדברים שאמרנו שפונת בעל המאמר הוא שהפתוב בא להגיד גדולת אחיתנפל בעצותיו שנמצא בו מעלה יתירה מה שלא נמצא באורים ותומים דהיינו שהיה אומר עביד כן וכן דהיינו שני דברים כאחד ואילו באורים ותומים לא היו משיבים על שני דברים כאחד וכמו שכתבנו דרך ה' דרוש אחד ועשרים פ"ק דמעניות.

א"ר הושעיא גדול יום הגשמים שאפילו ישועה פרה ורבה בו, שנאמר תפתח ארץ ויפרה ישע: החכם עיניו בראשו והיחי תמן אל לבו מעשה ה' כי נורא הוא הנותן מטר על פני ארץ הוא בעצמו לא ע"י מלאך ולא ע"י שליח וכל שבחא דאתי ע"י הקב"ה אין ספק שהוא בתכלית הטוב פי אל רחום ה'.

וְדָבַר זֶה מִתּוֹרַתוֹ שֶׁל הָרֶאֶבֶ"ד לְמַדְנוּ שֶׁכֶּתֵב דְּכַל שֶׁהַמְשַׁפֵּט הוּא ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ הוּא מְשַׁפֵּט חֶזֶק וְכִמוֹ שֶׁנֶּאֱרָיָה בְּזֶה בְּדֶרֶךְ עֶצֶב יע"ש. אֲמֹר מֵעַתָּה לְעַנְנֵי הַטּוֹבָה שֶׁבָּאָה ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ אֵין לְמַעַלָּה הַיְמָנָה, וְק"ו הַדְּבָרִים שֶׁהָרִי אָמְרוּ מְרֻבָּה מְדָה טוֹבָה מִמִּדַּת פְּוֹרְעָנוּת: וְלִזֶּה נִרְאָה שֶׁפִּינוּ דוֹד מְלֵךְ יִשְׂרָאֵל בְּאוֹמְרוֹ גִּשְׁם נְדָבוֹת תְּנִיף אֱלֹהִים נִחְלָתָהּ וְנִלְאָה אֶתָּה כּוֹנֵנָתָה, חִיָּתָה יָשָׁבוּ בָּהּ תְּכִין בְּטוֹבָתָה לְעַנֵּי אֱלֹהִים.

וְגַשׁ לְדַקְדָּק מָה הִיא כּוֹנֵנָתוֹ בְּמָה שֶׁתֵּאָר לְגִשְׁם בְּלִשׁוֹן נְדָבוֹת, וְתוֹ בְּמָה שֶׁסִּיִּים וְאָמַר נִחְלָתָהּ וְנִלְאָה אֶתָּה כּוֹנֵנָתָה. וּפְיִרְשׁ רַש"י פְּשָׁתָהּ נִחְלַת אֲרָצָה נִלְאָה וְצִמְאָה לְמִטָּר אֶתָּה כּוֹנֵנָת אוֹתָהּ, דְּנִרְאָה שֶׁהֵן דְּבָרִים פְּפוֹלִים שֶׁהָרִי כְּבָר אָמַר גִּשְׁם נְדָבוֹת תְּנִיף אֱלֹהִים.

וְתוֹ דְּמִלַּת אֶתָּה מִיּוֹתֵרֵת וְדִי שִׁיאֲמַר נִחְלָתָהּ וְנִלְאָה כּוֹנֵנָתָה. וְעוֹד הָאֵי קָרָא דְּחִיָּתָהּ יָשָׁבוּ בָּהּ תְּכִין בְּטוֹבָתָה לְעַנֵּי אֱלֹהִים כְּמַעַט שֶׁהֵם דְּבָרִים שֶׁאֵין לָהֶם מוֹכֵן וְהַמְפָּרְשִׁים נִדְּחָקוּ בְּפִירוּשָׁא דְּהָאֵי קָרָא יע"ש: וְנִרְאָה לְפָרֵשׁ ע"פ הַקְּדָמְתָנוּ בְּהַקְּדִים עוֹד מ"ש הָרַב מְהֵר"ש יְפֵה בְּסֹדֵר בְּרֵאשִׁית (פְּרָשָׁה י"ג ס' ד') ד"ה קָשָׁה הִיא גְּבוּרַת גִּשְׁמִים, שִׁישׁ חוֹשְׁבִים שֶׁהַגִּשְׁמִים הֵם בְּטָבֵעַ וְהוּא ו"ל סֵתֵר דְּבָרֵיהֶם וְאָמַר שֶׁהַגִּשְׁמִים הֵם מַעֲשֵׂה נְסִים.

וְהַכְּרִיחַ זֶה מְמָה שֶׁאֵינוֹ מִתְמִיד עַל אֹפֶן אֶחָד בְּכָל שָׁנָה וְשָׁנָה בְּזִמְנֵן אֶחָד כְּעַנְנֵי הַדְּבָרִים הַטְּבָעִיִּים אֲבָל בָּא בְּזִמְנִים מִתְחַלְפִים וּבְכַפְּנִים שׁוֹנִים וּבְדֶרֶךְ פְּלֵא שֶׁאֵינוֹ נוֹהֵג תְּמִיד מְנַהֵג אֶחָד וְלֹא בְּדֶרֶךְ טְבָעִי שֶׁאֲחֵר שֶׁנִּפְסַק זְמַן רַב וְגַבְרַת הַיּוֹבֵשׁ לֹא הִנֵּה רָאוּי שֶׁיִּחְזוֹר הָאוֹיֵר לְהִתְחַלֵּחַ פַּעַם אַחֲרַת וְלְהַעֲלוֹת אֲדִים, הִנֵּה זֶה מְמָה שֶׁיּוֹרֵה שֶׁאֵין הַנִּיּוֹת הַמִּטָּר בְּזִמְנִים מִתְחַלְפִים אֲלֵא בְּרִצּוֹן רוֹצֵה עכ"ד.

וּבפ"ק דְּתַעֲנִיּוֹת אֲמַרִּינוּ אֶרֶץ יִשְׂרָאֵל מְשַׁקָּה הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ וְכָל הָעוֹלָם כְּלוֹל ע"י שְׁלִיחַ שֶׁנֶּאֱמַר הַנּוֹתֵן מִטָּר עַל פְּנֵי אֶרֶץ וְשׁוֹלַח מַיִם עַל פְּנֵי חוּצוֹת. וְכַבֵּר כְּתִבְנוּ לְעִיל דְּמִתּוֹרַתוֹ שֶׁל הָרֶאֶבֶ"ד לְמַדְנוּ שֶׁכָּל שֶׁהַפְּוֹרְעָנוּת הוּא ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ הוּא בְּמִשְׁפֵּט חֶזֶק כִּי כָּלָה וְנִחְרָצָה הוּא עוֹשֶׂה, הִנֵּה כִּי כֵן לְעַנְנֵי הַטּוֹבָה כָּל שֶׁהוּא ע"י הַקַּב"ה אֵין סֶפֶק שֶׁהוּא בְּתַכְלִית הַטּוֹב דְּגְדוּלָה מְדָה טוֹבָה מִמִּדַּת פְּוֹרְעָנוּת, וְזֵהוּ שֶׁהַשֵּׁם הַבְּטִיחָנוּ וְנִתְמַי מִטָּר אֲרָצְכֶם וְאֲמַרִּינוּ בְּסִפְרֵי וְנִתְמַי אֲנִי בְּעֶצְמִי וְלֹא ע"י שְׁלִיחַ אִימָתִי אֲרָצְכֶם וְלֹא בְּשֶׂאֵר אֲרָצוֹת כְּלוֹמַר שִׁישׁ חִילוֹק גְּדוֹל בֵּין כְּשֶׁהַטּוֹב בָּא ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ וּבֵין שֶׁבָּא ע"י שְׁלִיחַ.

וּבפ"ז דְּמַצִּיעָא אֲמַרִּינוּ אֲמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב כָּל מָה שֶׁעֲשָׂה אַבְרָהָם לְמִלְאֲכֵי הַשָּׁרַת בְּעֶצְמוֹ עֲשָׂה הַקַּב"ה לְכַנְיָו בְּעֶצְמוֹ וְכָל מָה שֶׁעֲשָׂה אַבְרָהָם ע"י שְׁלִיחַ עֲשָׂה הַקַּב"ה לְכַנְיָו עַל יְדֵי שְׁלִיחַ, וְאֵל הַבְּקָר רַץ אַבְרָהָם רוּיחַ נִסְעָה מֵאֵת ה', וַיִּקַּח חֲמָאָה וְחִלְבַת הַגָּנִי מִמְטִיר לְכֶם לֶחֶם מִן הַשָּׁטִים, וְהוּא עוֹמֵד עֲלֵיהֶם תַּחַת הָעֵץ הַגָּנִי עוֹמֵד לְפָנָיָהּ שֶׁם עַל הַצּוּר בְּחוֹרֵב, וְאַבְרָהָם הוֹלֵךְ עִמָּם לְשִׁלְחָם וְהוּא הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם יוֹמָם, וַיִּקַּח נָא מְעַט מַיִם וְהַפִּיתִי בְּצוּר וַיִּצְאוּ מִמֶּנּוּ מַיִם וְשָׁתָה הָעָם ע"כ: וְהִנֵּה הוֹאִיל וְנִתְמַי לִידֵן אֲמַרְתִּי לְדַקְדָּק בְּמִאמָר זֶה דְּמוֹכַח מְנִיָּה שֶׁהַטָּעַם שֶׁהֵמֵן בָּא ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ הוּא לְפִי שֶׁאַבְרָהָם לְקַח חֲמָאָה וְחִלְבַת בְּעֶצְמוֹ, וּפְרַע לוֹ הַקַּב"ה מְדָה כְּנִגְדַּת מְדָה, וְהִכִּי אֵיתָא בְּשִׁמּוֹת רַבָּה סֹדֵר בְּשִׁלַּח (פְּרָשָׁה כ"ה ס' ה') הוּא אָמַר וְאַקְחָה פֶת לְחֶם וְהוּא אָמַר הַגָּנִי מִמְטִיר לְכֶם לֶחֶם ע"כ.

ואף דבגמרא נקטו ויקח תמאה וחלב ובמדורש נקט ואקחה פת לחם פבר נתעורר בזה מהר"ש יפה בב"ר סדר וירא (פרשה מ"ח סי' י') ד"ה ואקחה פת לחם יע"ש. הפלל העולה דמשמע שאם היה אברהם נותן למלאכים תמאה וחלב ע"י שליח היה ה' פורע לו מדה פנגד מדה והיה נותן המון ע"י שליח דומיא דבשביל שאמר יוסף נא מעט מים ע"י שליח עשה הקב"ה לבגיו ע"י שליח פדכתיב והפית בצור ויצאוממנו מים וגו'.

ויש לתמוה בזה ממאי דאמרינו בפ"ק דתעניות א"ר יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו ביד שליח כו' במערבא אמרי אף מפתח של פרנסה דכתיב פותח את ידו וגו' והקשו ר' יוחנן מ"ט לא קאמר לה להאי אמר לה ר' יוחנן גשמים נמי היינו פרנסה ע"כ, משמע דמפתח של פרנסה לא נמסר לשליח אלא הוא בידו של הקב"ה דוקא.

והמון פשיטא דהוי פרנסה וכדאמרינו בפ"ק דתעניות אמר ר' יוחנן מטרי בשביל יחיד דכתיב פתח ה' לה את אוצרו הטוב וגו' פרנסה בשביל רבים דכתיב הנני ממטיר לכם לחם מן השמים ע"כ.

הרי דהמון הוי פרנסה וא"כ היכי אמרינו דבשביל אברהם נתן ה' המון בעצמו ולא ע"י שליח תיפוק ליה דמפתח של פרנסה הוא בידו של הקב"ה ולא נמסר לשליח תו קשיא לי דבפ"ק דתעניות אמרי דר' יוחנן ס"ל דגשמים נמי היינו פרנסה ואילו בו בפרק אמרי אמר ר' יוחנן מטרי בשביל יחיד כו' פרנסה בשביל רבים כו', הרי דיש הפרש בין מטרי לפרנסה וא"כ קשיא דר' יוחנן אדר"י, וכעת הדבר צריף אצלי תלמוד.

הפלל העולה דנמצינו למדין דגם במדת הטובה יש הבדל רב בין פשפא ע"י הקב"ה בעצמו ובין פשפא על ידי שליח: וכתב מרן מוהריק"א בטור ח"מ (סי' כ"ז) מחודשין י"ז) ונ"ל פתב הריטב"א בתשובה בשם הרמ"ה גבי הא דאמרינו לי ולא ליורשי ש"מ דהא דתנו הלוחו על שדהו ואמר לו אם אין אתה מביא לי מפאן עד ג' שנים הרי הוא שלי שלא נתקיים התנאי אלא א"כ מביא המוכר בעצמו ונותן ללוקח מדקאמר אתה, דלי ולא ליורשי ואתה ולא יורשיה ע"כ, וכן פתב רבינו ירוחם בשם הרשב"א הביא מרן ז"ל שם (מחודשין כ"ז).

למדנו מזה דמלת אתה היא למעט אחרים. ובפ"ה דעירובין אמרינו אמר רב הונא מאי דכתיב חיתה ישבו בה תכין בטובתה לעני אלהים אם משים אדם עצמו פחיה זו שדורסת ואוכלת ואמרי לה שמסרחת ואוכלת תלמודו מתקיים בידו ואם לאו אין תלמודו מתקיים בידו ואם עושה אדם פן הקב"ה עושה לו סעודה בעצמו שנאמר תכין בטובתה לעני אלהים ע"כ.

והנה הרמב"ם (בפ"ח מהלכות תשובה דין ד') פתב שהטובה המזומנת לצדיקים לעתיד לבוא קראו לה חכמים סעודה, ואין ספק שת"ח זה שמשים עצמו פחיה שפא גמולו שהקב"ה קובע לו שפרו לעתיד לבוא בעצמו שהפונה היא שפיון ששכרו הוא ע"י הקב"ה ולא ע"י שליח הנה שפרו למעלה למעלה מה שאין הפה יכול לדבר: ובזה נבא לכונת הפתובים, גשם נדבות תניף אלהים פלומר האמת הוא שכל גשם שאתה מניף הוא נדבות ממה ואינו פדעת החושבים שהגשם הוא דבר טבעי.

נדבר זה הוא כולל לכל העולם. עוד יש לי להחזיק לה טובה אחרת והוא שנתלתה פשהיא נלאה וצמאה למטר אתה כוננתה בעצמה ולא ע"י שליח, וזהו דוקא בנתלתה דהיינו א"י דאילו שאר העולם אתה משקה אותם ע"י שליח, וכי תימא אחר דאיפא מטר בכל העולם פולו מאי שבחה דא"י שהקב"ה בעצמו משקה אותה ולא ע"י שליח.

לזה בא ואמר צא ולמד מחיתה ישובו בה דהיינו מי שמשים עצמו פניה מה שפרו לעתיד לבא שהקב"ה נותן לו שפרו ע"י עצמו ולא ע"י שליח וא"כ ע"כ לומר שהפרש גדול יש בין הטובה הפאה מיד הקב"ה בעצמו לטובה הפאה ע"י שליח וא"כ דבר גדול הוא מה שהבטיחנו ה' שא"י משקה אותה בעצמו ולא ע"י שליח.

שפל דבר שהיא ע"י הקב"ה יש בו מדה טובה כפולה ומכופלת: ובזה נבא לבאר פננת ענין אליהו עם אחאב באומרו חי ה' אלהי ישראל אשר עמדתו לפניו אם יהיה השנים האלה טל ומטר כי אם לפי דברי, ולאחר שלש שנים אמר לו ה' לך הראה אל אחאב ואתנה מטר על פני האדמה, והנה במה שנשבע אליהו על שני דברים דהיינו טל ומטר וה' לא הזכיר לו כי אם מטר פדכתיב ואתנה מטר פבר נתעוררו רז"ל בזה בפ"ק דתעניות (דף ג') ובעו למילף מהכא דטל לא מיעצר, והקשו וכי מאחר דלא מיעצר אליהו אשתבועי למה ליה, הכי קאמר ליה אפי' טל דברכה נמי לא אתי, ולהדריה לטל דברכה, משום דלא מינכרא מלתא.

וכתוב בחדושינו פי' הרמב"ד פשאמר לו הקב"ה לאליהו הראה אל אחאב ובשרהו שנשלמה שבועתה ויהיה מטר אם יאמר לו ואתנה טל ומטר יחשוב אחאב שאליהו נשבע על טל ומטר ונתבטלה שבועתו כי הטל לא פסק ולא מינכר ליה דשל ברכה פסק ע"כ.

ולא הבינותי דברי הרב דמהיה דפרק חלק משמע דכשאמר אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר יהיה בפני אחאב ועוד שאם הקב"ה יאמר לאליהו ואתנה טל ומטר מנין יהיה יודע כל זה אחאב, והדבר צריך תלמוד ודוק: וראיתי בירושלמי פרק אין עומדין שהקשו היכן הותר נדרו של טל אמר ר' תנחומא סברין לומר נדר שהותר מקצתו הותר פולו ואית דבעי מימר בבנה של צרפית שאמר לו הקב"ה לאליהו לך והותר נדרו של טל שאין המתים חיים אלא בטללים שנאמר יחיו מתיה גבלתי יקומו וסמיה ליה כי טל אורנת טלף ע"כ.

והנה הרא"ש בפ"ג דנדריים אמתניתין דראה אותם אוכלים תאנים ואמר הרי פולכם קרבן ונמצאו אביו ואחיו והיו עמהם אחרים בש"א הם מותרים ומה שעמהם אסורים ובה"א אלו נאלו מותרים, וטעמיהו דב"ה משום דס"ל נדר שהותר מקצתו הותר פולו.

ובגמ' אמר רבה דכ"ע כל היכא דאמר אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר פולכם אסורים חוץ מאבא דכולהו אסורים חוץ מאביו לא נחלקו אלא באומר אילו הייתי יודע שאבא ביניכם הייתי אומר פ' ופ' אסורים ואבא מותר.

וטעמא דרבה משום דס"ל דלא אמרינו נדר שהותר מקצתו הותר פולו אלא במחליף דבריו אבל במעמיד דבריו לא. ועל זה כתב הרא"ש בפסקיו וז"ל וצ"ע לרבה אדם שנדר משני דברים בשר ויין והזכיר שניהם ומצא חרטה על אחד מהם מי אמרינו הכא מודה דהותר פולו פיון דלא שנייה פאן החלפה דדוקא במידי דשנייה פולכם וגם זה וזה בהא

קאָמער רבֿה דֿבֿעיִ הַחִלְפָּה אוֹ דִלְמָא לָא אָמְרִינּוּ נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא אֵלָא הֵיכָא דְמַחְלִיף ע"כ.

וְלִכְאוּרָה יֵשׁ לְתַמּוּנָה עַל הָרָא"ש דְּהָא אֵלֵיהּ נִדְרֵי מְשַׁנֵּי דְבָרִים דְּהֵינּוּ טַל וּמָטָר דְּלֹא שְׁנִיף הַחִלְפָּה וְאַפִּי' הֵכִי אָמְרִי' נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא אֵלָא הֵיכָא דְּלֹא שְׁנִיף הַחִלְפָּה אָמְרִינּוּ נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא אֵלָא שְׁנִיף מַחְלִיף.

וּמִיָּהוּ לָזָה יֵשׁ לִיִּישָׁב בְּאַחַד מְשַׁנֵּי דְרָכִים, דְּאַפְשָׁר דַּס"ל לְהָרָא"ש דְּהֵנִי תֵרִי טַעְמֵי דִּיהִבּוּ בִירוּשְׁלַמֵי דְהֵיכָן הוּמַר נִדְרוֹ שֶׁל טַל דְּחַד אָמַר מִטַּעַם שְׁנִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא וְחַד אָמַר שְׁהוּמַר בְּבִנְיָה שֶׁל צָרְפִּית בְּטַל דְּתַחֲזִיָּה, דְּבַהֲרָה סְפִיקָא דְּהָרָא"ש פְּלִיגִי, דַּמ"ד מִטַּעַם נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ ס"ל דְּלֹא בְּעֵינֵי הַחִלְפָּה אֵלָא הֵיכָא דְּשְׁנִיף הַחִלְפָּה אַבְל בְּנוֹדֵר מְשַׁנֵּי דְבָרִים דְּלֹא שְׁנִיף הַחִלְפָּה אָמְרִי' נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ אֵלָא שְׁנִיף מַחְלִיף, וְאִידָף ס"ל דְּאַף בְּנוֹדֵר מְשַׁנֵּי דְבָרִים לָא אָמְרִינּוּ נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא כִּינּוּ דְּלֹא שְׁנִיף הַחִלְפָּה אֵלָא דְּמָה שְׁהוּמַר נִדְרֵי הַטַּל הוּא בְּבִנְיָה שֶׁל צָרְפִּית דְּהוֹצֵר לְטַל דְּתַחֲזִיָּה א"כ הֵרִי שְׁנִיף הַחִלְפָּה דְּכָל דְּבָר שְׁכּוּלָל שְׁנֵי דְבָרִים דְּהֵינּוּ טַל שְׁמַרְוָה אֵת הָאֲרִץ וְטַל דְּתַחֲזִיָּה שְׁנִיף הַחִלְפָּה דְּמֵאֵי דְּאָמְרִינּוּ בְּנִדְרִים קוֹנָם בְּצֵל שְׁאֲנֵי טוֹעַם שְׁהַבְּצֵל רַע לְלֵב אָמְרוּ לוֹ הֲלֹא הַפְּוֹרֵי יָפָה לְלֵב שְׁמֹמֵר בְּכָל הַבְּצֵלִים וְאָמְרִינּוּ דְּמֵיִרֵי בְּאוֹמֵר אֵילּוֹ הֵייתִי יוֹדַע שְׁהַפְּוֹרֵי יָפָה לְלֵב הֵייתִי אוֹמֵר בְּצֵל פְּלוּנֵי וּפְלוּנֵי אֲסוּרִין וְכַפְּוֹרֵי מוֹמֵר, וְהֵכָא נְמִי אֵילּוֹ הֵיָה יוֹדַע אֵלֵיהּ שְׁהֵיָה צְרִיף לְטַל דְּתַחֲזִיָּה הֵיָה אוֹמֵר טַל שְׁמַרְוָה אֵת הָאֲרִץ לֹא יִהְיֶה וְטַל דְּתַחֲזִיָּה יִהְיֶה, וּמִש"ה הַנִּיחַ הָרָא"ש הַדְּבָר בַּצ"ע מִשּׁוּם דְּמִסְפָּקָא לִיָּה הַלְכָתָא כְּמֵאן: וּבִזְזָה נִיחָא קוֹשְׁיָא אַחֲרֵת דְּאִיכָא בְּדַבְּרֵי הִירוּשְׁלַמֵי דְּהָא נִדְאֵי טַל שְׁיַחֲזִי בּוֹ הַמְתִּים דְּקִ רּוֹחֲנֵי שְׁלֹא מַעֲנִין טַל הַמְרֹנָה אֵת הָאֲרִץ וְאַף שְׁכָל מֵינֵי טַל נְכַלְלוּ בְּשַׁבּוּעַת אֵלֵיהּ מְכַל מְקוּם יֵשׁ לְדַקְדָּק אִיף בְּהִיָּתֵר טַל דְּתַחֲזִיָּה הוּמַר סְתָם טַל, וְכִי תִימָא מִטַּעַם נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא א"כ תִּיפּוּק לִיָּה דְּהוּמַר נִדְרוֹ שֶׁל טַל מִטַּעַם שְׁהוּמַר נִדְרֵי הַמָּטָר, וְאַף שְׁמַהֲר"ש יָפָה כְּתַב דְּאוּלֵי הַטַּל הַנּוֹהֵג בְּעוֹלָם הוּא עֲצָמוֹ שְׁיַחֲזִי הַמְתִּים שֶׁה' מְדַקְקוֹ וְנוֹתֵן בּוֹ שְׁפַע וְכַח לְהַחֲזוֹת הַמְתִּים מ"מ הֵרַב בְּדַרְוֵי אָפְשָׁר כְּתַב כֵּן אִף בְּתַחֲלָה כְּתַב דְּנִדְאֵי טַל שְׁיַחֲזִי בּוֹ הַמְתִּים אֵינּוּ מַעֲנִין טַל הַנּוֹהֵג בְּעוֹלָם.

וְהֵכִי מְשַׁמַּע בַּפ"ב דְּחִגִּיָּה דְּאָמְרִי' עֲרִבּוּת שְׁבּוֹ צָדֵק וּמִשְׁפָּט כּו' וְטַל שְׁעַתִּיד הַקַּב"ה לְהַחֲזוֹת בּוֹ אֵת הַמְתִּים ע"כ. מְשַׁמַּע שְׁטַל שְׁעַתִּיד הַקַּב"ה לְהַחֲזוֹת בּוֹ אֵת הַמְתִּים הוּא עֲנִין בְּפִנֵּי עֲצָמוֹ, וְא"כ ע"כ מִטַּעַם נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ אֲתִינּוּ וְאִם כְּוִתִּיפּוּק לִיָּה מִטַּעַם הִיָּתֵר הַמָּטָר, אִף בְּמָה דְּכַתִּיבָנָא נִיחָא וְכַמְבּוֹנָאָר: אִי נְמִי אָפְשָׁר לוֹמֵר דְּטַעְמִיָּה דְּהָרָא"ש דְּלֹא הִבִּיא הִירוּשְׁלַמֵי הַלְזוּ לְפִשְׁוֹט הַסְּפָק מִשּׁוּם דְּהָא דְּבַעֲינֵי הַחִלְפָּה הוּא דְּוִקָא אֵלֵיכָא דְּרַבָּה אִף רַבָּא פְּלִיגִי הֵתָם וּס"ל דְּלֹא בְּעֵינֵי הַחִלְפָּה אֵלָא אָפִילוּ אִם אָמַר אֵילּוֹ הֵייתִי יוֹדַע שְׁאָבָא בִּינִיכֵם הֵייתִי אוֹמֵר כְּוִלְכֵם אֲסוּרִים חוּץ מֵאַבָּא אָמְרִינּוּ נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא, וּמָה שְׁנִסְתַּפֵּק הָרָא"ש ז"ל הוּא דְּוִקָא אֵלֵיכָא דְּרַבָּה דְּבַעֲי הַחִלְפָּה אַבְל אֵלֵיכָא דְּרַבָּא דְּסִבִּירָא לִיָּה דְּאַפִּילוּ בְּמַעֲמִיד דְּבָרֵי אָמְרִינּוּ נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא לִיכָא סְפִיקָא כְּלָל דְּפִשְׁיָא דְּבִנּוֹדֵר מְשַׁנֵּי דְבָרִים אָמְרִינּוּ נִדְרֵי שְׁהוּמַר מִקְצָתוֹ הוּמַר כְּלוּלָא.

וְאַפְשָׁר דַּר' תַּנְחוּמָא ס"ל כְּרַבָּא וּמִש"ה קָאמַר דְּהוּמַר נִדְרוֹ שֶׁל טַל בְּהַתְּרַת נִדְרוֹ שֶׁל מָטָר. בְּאוֹפֵן דְּלִיכָא תַּבְרָא לְדַבְּרֵי הָרָא"ש הַלְלוּ מְדַבְּרֵי הִירוּשְׁלַמֵי: אִף עֵינֵי דְּבָרֵי

הירושלמי לא יכולתי להקלמם, משום דלא שנייה פלל בשבועתו של אליהו דין זה דנדר שהותר מקצתו הותר פולו משום דלא נאמר דין זה אלא בביתויל הנדר ע"י פתח או ע"י חרטה אלבא דמ"ד דנעקר הנדר מעיקרו ואמרין נדר שהותר מקצתו הותר פולו אבל הכא גבי אליהו לא נעקר הנדר אלא נתקיים תנאו שהוא נשבע שלא יהיה טל ומטר כי אם לפי דברו וכשנתן רשות על המטר לא עקר שבועתו כי אם קיים תנאו וא"כ נתבטלה שבועת הטל דאטו מי שנשבע שלא יאכל בשר וישתה יין כי אם ברשות פלוני ונתן לו רשות על אחד מהם היתכן שנאמר שהותר בשניהם מטעם נדר שהותר מקצתו הותר פולו זה לא יתכן פלל, וגדולה מזו פתבו גדולי המורים דבהפכת הבעל לא אמרינן נדר שהותר מקצתו הותר פולו משום דאין הבעל עוקר הנדר אלא מיגז גיזו וכ"ש גבי אליהו שהוא קיים התנאי.

באופן שדברי הירושלמי הללו שגבו מני והדבר צריך אצלי תלמוד: והנה בעיקר התפעלות הלזו של אליהו באו הכתובים סתומים שלא ידענו במה היה חרי האף הגדול הזה שנשבע שלא יהיה טל ומטר, ורבותינו בס"פ חלק נתעוררו בזה ואמרו דפסוק זה הוא מקושר עם מה שלפניו דכתיב בימיו בנה חיאל בית האלי את יריחו באבירם בכורו יסדה ובשגוב צעירו הציב דלתיה ואמרו דאחאב שושביניה הנה אתא איהו ואליהו למשאל בי טמא יתיב וקאמר דלמא כי לט יהושע הכי לט לא יריחו על שם עיר אחרת ולא עיר אחרת ע"ש יריחו אמר ליה אליהו אין א"ל אחאב השתא לטווא דמשה לא מישימא דכתיב וסרתם ועבדתם אלהים אחרים וכתוב וחרה אף ה' בכם ועצר את השמים ולא יהיה.

מטר והוא גברא אוקים ע"ז על כל תלם ותלם ולא שביק ליה מטרא למיזל מיסגד לה לטווא דיהושע תלמידיה מישימא, מיד ויאמר אליהו התשבי מתושבי גלעד חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר, בעי רחמי ויהבו ליה אקלידא דמטרא ע"כ.

והנה המפרשים פולם תמהו במאמר זה דמה הועיל אליהו לקושית אחאב במה שנשבע ואדרבא עכשיו מתחזק הקושיא ביותר שיאמר אחאב השתא לטווא דמשה לא מישימא לטווא דאליהו תלמיד תלמידו מישימא.

ונדחקו הרבה בתירוץ קושיא זו. עוד יש לי לדקדק בדברי אחאב שאמר ולא שביק ליה מטרא למיזל מיסגד לה ופירש"י מרוב גשמים הבאים לעולם אין מניחים אותו לילך להשתחוות לצלמים מתוך שהדרכים מלונככות בטיט ע"כ, דלמה לו לאחאב באריכות דברים אלו ולומר שהגשמים הם מרובים הרבה והלא אף אם לא היו הגשמי מרובים קושיתו במקומה עומדת דלטווא דמשה לא מישימא דאיהו קאמר דאם יעבדו ע"ז ועצר את השמים ולא יהיה מטר והוא גברא אוקים ע"ז על כל תלם ותלם והא קא חזינא דאיכא מטרא.

הן אמת דפשוטן של דברים נראה שפוננתו היתה להגדיל המדורה ולומר דמלבד שלא נעצרו השמים מלהוריד מטר זו גם זו שיש שפע גדול מרובי גשמים: אף נאמר שזה יובן עם מאי דאמרין בפ"ק דמעניות א"ר יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו לשליח ואלו הם של חיה ושל גשמים ושל תחיית המתים.

שֶׁל חַיָּה דְּכָתִיב וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים וַיִּפְתַּח אֶת רִחְמָהּ. שֶׁל גְּשָׁמִים דְּכָתִיב יִפְתַּח ה' לָךְ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב.

שֶׁל תַּחֲזִית הַמַּתִּים דְּכָתִיב וַיִּדְעַתֶּם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחֵי אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם. וְכָתְבוּ הַחֲדוּשֵׁינִשְׁהַקְשָׁה הַרְאָב"ד וְהֵלֵא מְצִינוּ שְׁנַמְסַר מִפְתַּח שֶׁל גְּשָׁמִים לְאַלְיָהוּ דְּכָתִיב חֵי ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר.

וְכַתֵּב דְּיֵשׁ מַחְלָקִים דְּמִפְתַּח אֶחָד נִמְסַר לְשְׁלִיחַ וְלֹא שְׁנַיִם וּלְכַף פְּשִׁבְקַשׁ הַקַּב"ה לְתַת מָטָר הַמַּיִת בְּנֵה שֶׁל צְרָפִית וְכִשְׁבְּקַשׁ אֲלֵיָהוּ מִהַקַּב"ה שְׁיִסְיָהוּ א"ל מַג' מִפְתַּחוֹת שְׁיֵשׁ בְּיָדֵי יֵאמְרוּ ב' בְּיַד תַּלְמִיד וְאֶחָד בְּיַד הַרֵב.

וְהַרְאָב"ד דְּחָה תִירוּץ זֶה וְאָמַר דְּלִישְׁנָא דְגַמְרָא מוּכַח דְּשׁוּם אֶחָד מֵהֶם לֹא נִמְסַר לְשְׁלִיחַ. וְהֵאָמַת דְּלִישְׁנָא דְגַמְרָא מוּכַח הֵכִי שְׁהָרִי כָּל חַד וְחַד יִלְיָף לָהּ מִקְרָא בְּפָנֵי עֲצָמוֹ וְהַרְאָב"ד תִּירוּץ דְּלֹא קִשְׁיָא מִיָּדֵי שְׁלֵא מְצִינוּ שְׁנַמְסַר לְאַלְיָהוּ מִפְתַּח שֶׁל גְּשָׁמִים אֲלֵא בְּקִנְאוּתוֹ לְהַשִּׁי"ת עֲצַר אֶת הַשָּׁמַיִם, וְקָרָא מוּכַח הֵכִי דְכִשְׁרָצָה הַקַּב"ה לְתַת מָטָר א"ל לְאַלְיָהוּ לָךְ הַרְאָה אֵל אַחְזָב וְאַתְנָה מָטָר אֲלֵמָא מִפְתַּח שֶׁל נְתִינַת מָטָר בְּיַד הַקַּב"ה אֲלֵא שְׁאַלְיָהוּ עֲצַר אֶת הַמָּטָר ע"כ: וַיֵּשׁ לְדַקְדַּק בְּדַבְרֵי הַרְאָב"ד הִלְלוּ דְמַחְלָק בֵּין עֲצִירַת גְּשָׁמִים לְנְתִינַת מָטָר וְהֵלֵא מְצִינוּ בְּשִׁמוּאֵל דְּקָאָמַר הֵלֵא קִצִּיר חֲטִיִּים הַיּוֹם אֲקָרָא אֵל ה' וַיִּתֵּן קוֹלוֹת וּמָטָר, וְכוּ בְּפִרְקָא דְחֲסִידֵי כַּמָּה מַעֲשֵׂיּוֹת שְׁהִיוּ מִתְּפַלְלִין וּמְבִיאִין גְּשָׁמִים.

וְהַנְרָאָה דְּנֻדָּאֵי פְּשִׁיטָא לִיהּ לְהַרְאָב"ד דְּכָל הֵיכָא דְהַצְדִּיקִים מִתְּפַלְלִים וּמְחַיִּים מַתִּים וּמְבִיאִים גְּשָׁמִים אִינוּ נִקְרָא שְׁנַמְסְרוּ אֵלּוּ הַמִּפְתַּחוֹת בְּיַד שְׁלִיחַ שְׁהָרִי אִינֵם פּוֹעֲלִים דְּבַר אֲלֵא שְׁמִבְקָשִׁים פְּנֵי ה' וְרִצּוֹן יִרְאִיו יַעֲשֶׂה וְלַעוֹלָם שְׁהַפְּעוּלָה נַעֲשִׂית ע"י הַמְּקוֹם בְּעֲצָמוֹ, וְכוּ תִירוּץ הַרֵב גַּבֵּי תַחֲזִית הַמַּתִּים שְׁהָרִי ע"י אֲלֵיָהוּ וְאַלִישְׁע שְׁהַפְּנוּנָה הִיא שַׁע"י תְּפַלְתֶּם הַחֲזִיָה הַקַּב"ה אֶת הַמַּת, אִךְ מֵאַלְיָהוּ דְקָאָמַר חֵי ה' אִם יִהְיֶה הַשָּׁנִים הָאֵלֶּה טַל וּמָטָר כִּי אִם לְפִי דְבָרֵי הַקְּשָׁה לוֹ דְמִשְׁמַע דְּנִמְסַר בְּיַדוֹ מִפְתַּח שֶׁל גְּשָׁמִים שְׁהָרִי לֹא מְצִינוּ שְׁהַתְּפַלְלַל עַל זֶה וְזֵהוּ שְׁפִיטָמוֹ בְּגַמְרָא יִהְיֵו לִיהּ אֲקָלִידָא דְמָטָרָא, לְזֵה תִירוּץ דְהַעֲצָרַת הַגְּשָׁמִים נַעֲשֶׂה ע"י שְׁלִיחַ אֲכַל נְתִינַת הַגְּשָׁמִים אִינוּ נַעֲשֶׂה ע"י שְׁלִיחַ וְעוֹבְדָא דְאַלְיָהוּ הִיָּה הַעֲצָרַת הַגְּשָׁמִים אֲכַל לַעוֹלָם דְהַצְדִּיקִים ע"י תְּפַלְתֶּם מְחַיִּים מַתִּים וּמוֹרִידִים גְּשָׁמִים דְהַקַּב"ה שׁוֹמַע תְּפַלְתֶּם וְעוֹשֶׂה רְצוֹנֵם ע"י עֲצָמֵם.

וּמְהָר"ש יְפֵה בַב"ר הַקְּשָׁה עַל דְּבָרֵי הַרְאָב"ד הִלְלוּ וְכַתֵּב דְהַעֲצָרַת הַגְּשָׁמִים נְמִי נִקְרָא מְסִירַת הַמִּפְתַּח יַע"ש. וְהֵנָּה בְּעֵינֵי קוֹשְׁיַת הַרְאָב"ד אֲפֹשֶׁר לְתַירוּץ עִם הַהִיא דְאַמְרִינֵן פ"ב דְּבַתְרָא א"ר חֲסִידָא מִיּוֹם שְׁחָרֵב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ אִין גְּשָׁמִים יוֹרְדִין מֵאוֹצֵר טוֹב שְׁנַאָמַר יִפְתַּח ה' לָךְ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב בְּזִמְנֵי שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם וַיִּשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אֲדָמְתָם גְּשָׁמִים יוֹרְדִים מֵאוֹצֵר טוֹב בְּזִמְנֵי שְׁאִין יִשְׂרָאֵל שְׁרוּיִין עַל אֲדָמְתָם אִין גְּשָׁמִים יוֹרְדִים מֵאוֹצֵר טוֹב.

נִמְצִינוּ לְמַדִּין דְּלִירִידַת גְּשָׁמִים מֵאוֹצֵר טוֹב בְּעֵינֵן ב' תְּנָאִים, חֲדָא שְׁיָהִיו עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם וְזֹאת שְׁנִית שְׁיָהִיו שְׁרוּיִים עַל אֲדָמְתָם וְאֵע"ג דְּלֹא מִיִּיתֵי רְאָיָה אֲלֵא לְתַנְאָה דְּבְעֵינֵן שְׁיָהִיו שְׁרוּיִים עַל אֲדָמְתָם דְהִינֵנו מִדְּכָתִיב מָטָר אֲרָצָה וְלֹא לְאִידָךְ תַּנְאָה הִינֵנו מִשׁוּם דְהָךְ מִלְתָּא דְפְּשִׁיטָא הִיא דְהָא הָךְ קָרָא קָאֵי עַל מַאי דְכָתִיב וְהִיָּה אִם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע בְּקוֹל ה'

אלהיה אם עשית כל זה יפתח ה' לך את אוצרו הטוב הרי מבואר דהבטחה זו דירידת גשמים מאוצר טוב הוא דוקא פשעושיין רצונו אלא דאיך תנאה דבעינו שיהיו שרויין על אדמתן אינו מבואר בפתוב הוצרה ר"ח ללמדנו תנאי זה מדכתיב לתת מטר ארצה.

הכלל העולה דאיכא שני אוצרות דגשמים אוצר טוב ואוצר שאינו טוב וא"כ אפשר לומר דהא דאמרינן דמפתח של גשמים לא נמסר לשליח היינו דוקא מפתח דאוצר טוב אבל איך מפתח דגשמים שאינם מאוצר טוב נמסר לשליח דהא קרא דמגויה ילפינן דמפתח דגשמים לא נמסר לשליח לא מייירי אלא בגשמים דאוצר טוב כדכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב לתת מטר ארצה: ומלבד שדברים הללו מצד עצמם ניתנו להאמר עוד יש להכריח חילוק זה מההיא דאמרינן פ"ק דתעניות (דף י') ת"ר א"י נבראת תחלה וכל העולם כולו לבסוף וכו' ארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו וכל העולם כולו ע"י שליח שנאמר הנותן מטר על פני ארץ ושולח מים על פני חוצות.

הרי הדבר מבואר שמפתח של גשמים של כל העולם נמסר לשליח וטעמא דמלתא משום דנדאי הא דאמרינן דא"י משקה אותה הקב"ה בעצמו הוא דוקא בזמן שישאל ישראל שרויין על אדמתם לא בזמן שזרים אוכלים נחלותיה דלא יתכן שהקב"ה בעצמו ישקה לעו"א המרקדים בהיכלו וכיון דישאל שרויין על אדמתם ועושים רצונו של מקום הגשמים הם מאוצר טוב ומש"ה הקב"ה משקה בעצמו משום דמפתח זה דאוצר טוב לא נמסר לשליח אבל כשהוא משקה לכל העולם דאינם מאוצר טוב אפילו בזמן שישאל עושיין רצונו של מקום כדכתיב ארצה דהיינו ארץ ישראל משקה ע"י שליח משום דגשמים הללו שאינם מאוצר טוב מפתח שלהם נמסר לשליח.

ובסוף פ"ג דתעניות אמר רבא לדידי חזי לי האי ריקנא כו' ופירש"י האי ריקנא מלאה הממונה על הגשמים כו' שמו. הרי מבואר שיש מלאה ממונה על הגשמים.

וכן בפ"ק דיומא אמרינן ויש אומרים אף ריקנא ופירש"י מלאה הממונה על השקאת הארץ כו' יע"ש: וראיתי לתוס' בפ"ב דגדה שהביאו אגדה זו דשלישה מפתחות לא נמסרו לשליח וכתבו בסוף דבריהם ואף ברי שהוה שר מטרא אינו עושה אלא ברשות הקב"ה.

ודבריהם תמוהים הם בעיני דאטו ירקומי שר של כרד וגבריאל שר של אש הם עושים דבר שלא ברשות חלילה שיעשה דבר בשמים ממעל ועל הארץ מתחת בלתי רשות אדון הכל וא"כ מה הפרש יש בין ברי שר המטר לשאר השרים.

אף לפי מה שאמרנו ניחא דמאי דאמרינן דמפתח של גשמים לא נמסר לשליח הוא מפתח דאוצר טוב אבל גשמים דשאר אוצרות נמסרו לשליח ואפשר דאותו השליח ברי שמו או ריקנא ומאי דאמרינן דלכל העולם חוץ מארץ ישראל משקה ע"י שליח הוא ע"י אלו דהיינו ברי או ריקנא.

ובגמרא פ"ק דתעניות תנא ר' אליעזר אומר כל העולם כולו ממי אוקינינוס שותה שנאמר ואד יעלה מן הארץ א"ל ר' יהושע ונהלא מימי אוקינינוס מלוחים הם א"ל מתמתקים הם בעבים ר' יהושע אומר כל העולם כולו ממים העליונים הוא שותה שנאמר למטר השמים תשטה מים ע"כ.

ולפי מה שאמרנו אלו נאלו דברי אלהים חיים שהגשמים שהם מאוּצָר טוב שהם ע"י הקב"ה הם ממים העליונים שאינם צריכים תיקון שהם מתוקים מעצמם והגשמים שאינם מאוּצָר טוב שהם ע"י שליח הם ממימי אוקיינוס והם מלוזחים ומתמתקים בעבים.

וראיתי בילקוט פ' בראשית עלה דקרא דנאד יעלה מן הארץ דבזמן שישאל עושים רצונו של מקום הם שותים ממים העליונים אף בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הם שותים ממי אוקיינוס והן הן הדברים שאמרנו: והנה לפי מה שאמרנו שיש שני מיני גשמים האחד הוא מאוּצָר טוב ומפתח זה לא נמסר לשליח אלא הוא ביד הקב"ה והב' מאוּצָר שאינו טוב ומפתח זה נמסר לשליח מה שהקשה אחאב השתא לנוטא דמשה לא מיסיימא כו' קושיא מעיקרא ליתא דמה שאמר משה רבינו דבהיותם עובדי ע"ז ועצר את השמים היינו שלא ירדו גשמים מאוּצָר טוב דה"ק ועצר את השמים דומיא דמה שהבטיח דבהיותנו עושים רש"מ יפתח ה' לך את אוצרו הטוב את השמים לזה בא ואמר דבהיותם עובדי ע"ז ועצר את השמים אבל לעולם דאפשר שיירדו גשמים אף יהיו מאוּצָר אחר שאינו אוצָר טוב והגשמים שהיו בזמנו לא היו מאוּצָר טוב פי אם מאוּצָר אחר.

ובזה ניחא מה שאמר אליהו חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר משום דאליהו הכריח דע"כ גשמים הללו אינם מאוּצָר טוב שהרי עובדי ע"ז היו וכתוב ועצר את השמים אלא נדאי דאינם מאוּצָר טוב ומש"ה אמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר משום דגשמים הללו שאינם מאוּצָר טוב נמסרו לשליח ומש"ה לקח מפתח.

של גשמים הללו בידו ובזה נתיישבה קושית הראב"ד וכמבואר והנה בזמן שהגשמים יורדין ואין אנו יודעין אם הם מאוּצָר טוב או לא צריך לידע מה הוא. המבחקן, והנה בזמן שישאל עושים רצונו של מקום אז מלתא דפשיטא היא דהגשמים הם מאוּצָר טוב וכן להפך, אף בזמן שאין אנו יודעין אם עושים רצונו או לא ואנו רואין גשמים יורדין המבחקן לידע אם גשמים הללו הם מאוּצָר טוב או לא דבר זה מתורתו של הראב"ד למדנו אותו, שהקשה עלה דמימרא דרבי יוחנן דג' מפתחות לא נמסרו לשליח אמאי לא חשיב פורענותן של רשעים דכתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את פלי ועמו, ותיירצדקא דלא חשיב פורענותם של רשעים משום דאשפחן פורענותם של רשעים ע"י שליח פדכתיב ויצא מלאך ה' ניהו במחנה אשור וגו', והא דכתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את פלי ועמו לכלותם קאמר ואפשר שאין פלותם ע"י שליח כי אם ביד הבורא כי אז יהיה המשפט חזק ונ"ל לפי שאינם אלא ליום הדין ואינו תמיד מש"ה לא חשיב ליה עכ"ד, ועיין מה שכתבנו בזה בדרך עצב: באופן שלמדנו שכל דבר שהוא ע"י הקב"ה בעצמו הוא בתכלית מה שאפשר, הנה כי כן לענין הגשם שאמרנו לידע המבחקן אם הגשמים הם מאוּצָר טוב או מאוּצָר אחר הוא ג"כ בזה האופן, דאם הגשמים הם מרובים ויש שפע גדול אז נדאי שהם מאוּצָר טוב וכיון דהם מאוּצָר טוב הוא בתכלית מה שאפשר אבל כשהגשמים אינם מרובים אז הם ע"י שליח.

וכבר ביארנו שמפתח של גשמים שאינם מאוּצָר טוב נמסר לשליח: ובזה נבא לכוונת המאמר. והנה דבר ידוע הוא שאחאב היה חכם גדול וכדאיתא בפרק חלק שהיה שונה פ"ה פנים בתורת כהנים.

והנה אם היה מקריע אחאב דלטותא דמשה לא נתקיימה משום דאנו רואים דאיפא גשמים בעולם ומשה אמר דבזמן דעובדים ע"ז ועצר את השמים, פבר ידע אחאב שאליהו היה דוחה קנשיא זו בנקל משום דכבר ידע שיש שני מיני גשמים האחד מאוצר טוב והשני מאוצר שאינו טוב ומה שאמר משה רבינו ועצר את השמים היינו שלא ירדו גשמים מאוצר טוב והגשמים שהיו בזמן אחאב לא היו מאוצר טוב.

ולזה בא אחאב והבליע תירוץ זה בתוך קנשיתו ואמר לטותא דמשה לא נתקיימה דאילו משה אמר וסרתם ועבדתם אלהים אחרים ועצר את השמים ולא יהיה מטר והוא גברא אוקים על כל תלם ותלם ע"ז ולא שביק ליה מטרא למיזל מיסגד לה כלומר מריבוי הגשמים שהיו בתכלית הריבוי וכמו שפירש"י.

ורבוי גשמים פאלו ע"כ הם ע"י של הקב"ה דכל דבר שהוא על ידו הוא בשפע גדול וכיון שהוא על ידו הם מאוצר טוב ומש"ה משקה על ידו לפי שמפתח זה דאוצר טוב לא נמסר לשליח, ואם פן נמצא דקללת משה לא נתקיימה שהרי אנו רואים שאפ"י בזמן שעובדים ע"ז יורדין הגשמים מאוצר טוב.

ואליהו זכור לטוב הבין פונתו של אחאב ואמר לו חי ה' אלהי ישראל אם יהיה השנים האלה טל ומטר פי אם לפי דברי וא"כ ע"כ שלא בטובתך צריך אתה להודות שגשמים הללו אינם מאוצר טוב שהגשמים של אוצר טוב פבר נעצרו מפני קללתו של משה דאי אמרת בשלמא דגשמים הללו אינם מאוצר טוב ניחא שאני עוצר אותם ולוקח המפתח בידי וכמו שאמרו יהבו ליה אקלידא דמטרא לפי שגשמים שאינם מאוצר טוב מפתח שלהם נמסר לשליח אבל פפי דבריך שאתה רוצה להכריח מצד רבוי הגשמים שגשמים הללו הם מאוצר טוב איך אני עוצר אותם ולוקח המפתח בידי והלא מפתח דגשמים דאוצר טוב לא נמסר לשליח פדכתיב יפתח ה' לך את אוצרו הטוב.

באופן שקונשית הראב"ד ודברי אליהו זכור לטוב הם שפה אחת ודברים אחרים: ועל פי הקדמה זו יובן מאי דאמרינן בס"פ חלק דרש שהוא גלילאה קמיה דרב חסדא משל דאליהו למה הדבר דומה לגברא דטרקיה לגלילאה ואבדיה למפתחיה ע"כ.

ויפירש רש"י דטרקיה לגלילאה שפגר שער שלו ואבדיה למפתחיה פה עשה אליהו נטל מפתח של גשמים שהיה השער ולבסוף אבד מפתח של גשמים שלא נפתח השער על ידו דכתיב לך הראה אל אחאב ואתנה מטר ולא פתיב ותן מטר ע"פ.

ויש לדקדק דמה הפרש יש כ אומר ואתנה מטר לאומר ותן מטר והלא אפי' אם היה אומר ותן מטר הנותן מטר על פני ארץ הוא הקב"ה דאליהו אין לו אוצרות מטר, ועוד דע"כ הוצרך המקום לאליהו שיהיה הדבר ברצונו כדי שתתקיים שבועתו שאמר חי ה' אם יהיה השנים האלה טל ומטר פי אם לפי דברי ואם לא היה הדבר ברצון אליהו נמצא שח"ו היה בא לידי שבועת שקר וא"כ נמצא שהשער נפתח על ידו דאליהו וא"כ הול"ל לך הראה אל אחאב ותן מטר.

אף עם מה שאמרנו ניחא דמה שעצר אליהו היינו מפתח של גשמים שאינם מאוצר טוב לפי שהגשמים שהיו מאוצר טוב אין בידי דאליהו לעוצרם לפי שאותו מפתח לא נמסר לשליח, וכשאמר לו הקב"ה לאליהו לך הראה אל אחאב ואתנה מטר פנונתו הייתה שאין

לי צורך במפתח שהוא בידה להוריד גשמים לפי שהיה רוצה להוריד גשמים מאוחר טוב שהוא בידו של הקב"ה וזהו שאמר ואתנה מטר דומה למה שאמרנו שארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו מדכתיב הנותן מטר על פני ארץ הכי נמי מדקאמר ואתנה מטר הוא בעצמו והיינו מאוחר טוב, וטעמא דמלתא לפי שצפה המקום שבאותה פעולה שיעשה אליהו בהריגת פהגי הבעל יחזרו ישראל בתשובה ויענו כולם פה אחד ויאמרו ה' הוא האלהים ה' הוא האלהים וכיון שהם עושים רצונו של מקום הגשמים יורדין מאוחר טוב וא"כ נמצא שלא הנצרה המקום למפתח שלקח אליהו בשבועתו, והיינו דקאמר שדומה אליהו לגברא דטרקיה לגליה ואבדיה למפתחיה הכי נמי חשיב כאילו נאבד מפתחיה דאליהו שהרי לא הנצרה המקום למפתחיה דאליהו, והנה לכאורה יקשה למה שאמרנו לדעת רש"י דאנרו ואתנה מטר רוצה לומר מאוחר טוב שהוא ע"י הקב"ה שלא נמסר מפתח שלו לשליח וחסקנו זרועותיו ממאי דאמרנו דארץ ישראל משקה אותה הקב"ה בעצמו וילפינו לה מדכתיב הנותן מטר על פני ארץ דהא כתיב ונתתי מטר ארצכם בעתו ואמרי בספרי ונתתי אני בעצמי ולא ע"י שליח אימתי ארצכם ולא בשאר הארצות וקרא מיירי בזמן שישאל אינם עושים רש"י וכדאמרי בפ"ו דברכות אמר ר"ש בן יוחאי בזמן שישאל עושין רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י אחרים ובזמן שאין ישאל עושים רצונו של מקום מלאכתו נעשית ע"י עצמן שנאמר ואספת דגנה ע"כ.

הרי דמוקמינו לקרא דנאספת דגנה בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום וא"כ היכי קאמר ונתתי מטר ארצכם והלא כבר בררנו דבזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום אין הגשמים יורדים מאוחר טוב: וקודם כל דבר יש לתמוה בסוגיא זו דברכות דהיכי מוקמינו לקרא בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום והרי בתחלת הפרשה כתיב והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי אשר אנכי מצוה אתכם היום לאהבה את ה' אלהיכם וילעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם וגו' וא"כ אין לה עושים רצונו של מקום גדול מזה, וכבר תמהו המפרשים בקושיא הלזו.

ועוד אני מדקדק דבפרשת שמע פתיב בכל לבבה ובכל נפשה ובכל מאדה ואילו בפרשת והיה אם שמוע פתיב בכל לבבכם ובכל נפשכם ואילו בכל מאדכם לא פתיב. והנה לפי פשטן של דברים אפטר לומר עם ההיא דאמרנו בפ"ב דפסחים תניא ר' אליעזר אומר אם נאמר בכל נפשה למה נאמר בכל מאדה אם יש לה אדם שממונו חביב עליו מגופו לכה נאמר בכל מאדה, ולפ"ז בפרשת שמע שהיא אזהרה ליחיד אצטרף לומר בכל מאדה לפי שאפטר שימצא איזה יחיד אשר לבו כל עמו וחביב עליו ממונו יותר מגופו לכה נאמר בכל מאדה אבל בפרשת והיה אם שמוע שהיא אזהרה לרבים לא יתכן שרבים יכשלו בסברא זאת הנפסדת שיהיה ממונם חביב עליהם יותר מגופם ומש"ה לא אצטרף לומר בכל מאדכם דכיון דכתיב בכל נפשכם מכל שפן בכל מאדכם.

אף לפי דרכנו יובן באופן אחר. עוד יש לדקדק במה שסיים הפסוק ונתתי עשב בשדה לבהמתה ואמרנו בספרי עשב בשדה שלא תטרח להביא עשב מן המדבר, וכבר הביא רש"י דרשה זו בפירושו, והוכרחו לזה מפני שאדרבה יותר טוב היה שבשדה שלו שהוא זורע בו זרעים ואילנות שלא יוציא עשב לבהמה אלא שעשב הבהמה יביאו אותו ממקום

שאינו בר זריעה, לזה הוצרכו לומר שגם זה בכלל ברכה שלא יהיה להם טורח לילה למדבר להביא עשב לבהמה.

ותמהני דא"כ אין סדר לפסוק זה דמתחלה פתיב ונתתי מטר ארצכם בעתו שהוא בזמן שישאל צדיקים וכמבואר ואח"כ פתיב ואספת דגנה דמייירי בזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום ואח"כ חזר הפתוב ואמר ונתתי עשב בשדה שפתי דברי רז"ל מייירי בזמן שישאל עושים רצונו של מקום שהבטיחם הפתוב שלא יטרחו לילה למדבר להביא עשב לבהמה, וא"כ הפתוב מייירי במלה והדיוט ומלה:.

נראה דיובן עם מאי דכתבו התוס' שם דהאי דאמרי' דקרא דואספת מייירי באינם עושים רצונו של מקום לעולם דמייירי בעושים רצונו אלא שאינם עושים רצונו כל כך ואינם צדיקים גמורים והכריחו זה ממאי דאמרינן פתיב ולקחתי דגני וכתיב ואספת דגנה, ותירצו פאן בזמן שישאל עושים רצונו של מקום פאן בזמן שאין ישראל עושים רצונו, הרי הדבר מוכרח דמדכתיב דגנה דמייירי בצדיקים אלא שבשביל שאינם עושים רצונו כל כך פתיב ואספת.

והנה סמוך למאמר זה אמרינן אר"י משום ר' יהודה בר אלעאי בוא וראה מה בין דורות הראשונים לדורות האחרונים דורות הראשונים היו מכניסין פירותיהן דרך טרקסמון כדי לחייבם במעשר דורות האחרונים היו מכניסין פירותיהן דרך גגות ונחצרות כדי לפוטרו מן המעשר דאמר ר' ינאי אין הטבל מתחייב במעשר עד שיראה פני הבית דכתיב בערתי הקדש מן הבית ע"כ.

ולפי זה מאי דאמרינן דהוה אינם עושים רצונו דמייירי בצדיקים הפנונה היא דמבקשים טעדיקי כדי לפטר מן המצות פגון זו דמכניסין פירותיהם דרך גגות כדי לפוטרו מן המעשר דאף שהדין כך הוא פדכתיב בערתי הקדש מן הבית מ"מ אין ספק שאין זה רצונו של מקום דודאי רצונו של מקום הוא שיתחייבו במעשר כדי שיטלו חלקם הכהנים הלויים שהם משרתי ה' וכדאמרינן בפירוש התכלת דמלאכא אשפחיה לרב קטינא דמיכסי סדינא אמר ליה קטינא קטינא סדינא בקייטא וסרבלא בסיתנא ציצית מה תהא עליה, ואמרינן דהכי קאמר ליה טעדיקי למיפטר נפשך מציצית, הרי שאף שהדין פן הוא דסדינא בקייטא וסרבלא בסיתנא פטורים מן הציצית מ"מ אינו מן הראוי לבקש טעדיקי כדי לפטר ממצות ה' שהרי מדכתב רחמנא מצות ציצית ש"מ דרצונו הוא שנקיים מצות ציצית והמבקש טעדיקי למיפטר מהמצות נקרא אינו עושה רצונו של מקום והמבקש טעדיקי לקיים מצות ה' נקרא עושה רצונו של מקום, וכבר האריך בזה הרב בעל העקינה וכתב ככל אשר אמרנו יע"ש.

ובפ"ו דמנחות אמרינן דדבר תורה מירוח נכרי פוטר מן המעשר אלא דחכמים גזרו דמירוח נכרי לא יפטר גזרה משום בעלי כיסין ופירש"י בעלי כיסין שיש להם קרקעות הרבה וחסים על רוב המעשרות ויתנוהו לנכרים וימרחוהו ומיפקע ממעשר והקשו לזה אי הכי גבי חלה נמי ליגזור דגלגול נכרים לא ליפטר משום בעלי כיסין, ותיירץ חלה אפטר דאפי לה פחות מה' רבעים.

והקשו תרומה נמי אפ"ש דעביד כר' אושעיא דאמר מערים אדם על תבואתו ומכניסה במוץ שלה, ותיגרז התם בפרהסיא זילא ביה מלתא הקא בצנעא לא זילא ביה מילתא: ובגוה יובן מאי דאמרינן בפרק ערבי פסחים אמר ר' יוחנן ג' הקב"ה מכריז עליהם בכל יום על רנוק הדר בכרף ואינו חוטא ועל עני המחזיר אבדה לבעליה ועל עשיר המעשיר פירותיו בצנעא ע"כ.

ופירש רש"י מכריז עליהם לשבח ע"כ. ויש לתמוה דלמה אין הקב"ה מכריז על העני המעשיר פירותיו, ועוד דמה שבת הוא זה שמעשיר פירותיו בצנעא ואינו אוכל טבלין שהם במיתה בידי שמים ואם פן מי שיש לו ערלה וכלאי הכרם ואינו נהנה מהם יכריזו עליו וא"כ כל היום פולו פרוזא קרי בחיל: אף לפי אותם סוגיא דמנחות ניחא דפשיטא דמי שאינו אוכל פירותיו טבלין אינו מכריז עליו לשבח אבל הקא מיירי במי שהיה יכול טצדקי כדי ליפטר מן המעשיר ואינו עושה, וכבר נתבאר כמה שאמרו גזרה משום בעלי פיסין שהעשיר שיש לו קרקעות הרבה חס על ממונו ומבקש טצדקי ליפטר מן המעשיר וכבר נתבאר ג"כ שכל דבר שהוא בפרהסיא זילא ביה מלתא לעשיר לבקש טצדקי כדי ליפטר מן המעשיר אבל דבר שהוא בצנעא נחשד העשיר דמבקש טצדקי ליפטר מן המעשיר, ועל זה אמר ר' יוחנן דעשיר דדרכו לחוס על רוב מעשרותיו ומעשיר פירותיו בצנעא דלא זילא ביה מלתא והיה יכול לבקש טצדקי לפטור פירותיו על זה הקב"ה מכריז עליו לשבח ואומר ראו בריה שיש לי בעולמי דאף שהוא עשיר והוא בצנעא דלא זילא ביה מלתא אפילו הכי אינו מבקש טצדקי לפטור פירותיו אלא אדרבה מחייב אותם במעשיר ומעשיר פירותיו, וכדכתובנא: והנה בדין זה דמירוח הנכרי דפוטר מן התורה נחלקו בגוה אבות העולם דסברת הטור היא שגוה לא נאמר אלא לישראל שמכר פירותיו לנכרי אף לאסר שהביאו שלישימירוחם נכרי נפטרו מן המעשיר אבל נכרי הממרח פירות ישראל שלא מכרם לנכרי לא נפטרו, אף הרמב"ם ז"ל חולק בגוה וס"ל דאף נכרי הממרח פירותיו של ישראל שלא מכרן לנכרי נפטרו מן המעשיר וכמבואר בדבריו (בפ"א מהלכות תרומות) יע"ש.

וראיתי להרב בעל בית חדש שרצה להכריח סברת הטור מהא דאמרינן דבזמן שישראל עושים רצונו של מקום, מלאכתן נעשית ע"י אחרים אלמא משמע דכל מלאכתן נעשית ע"י נכרים ואין בגוה שום צד לפוטרו מתרומות ומעשרות.

ולדידי לא קשיא פלל להר"ם מסוגיא זו, חדא דע"כ לא קאמר הר"ם דאף בפירות ישראל מירוח הנכרי פוטר אלא בנכרי הממרח ברשות ישראל אבל בנכרי הממרח שלא ברשות ישראל אף הר"ם מודה דאינו פוטר, ויש בגוה אריכות דברים אין פאן מקומם וכבר פי' רד"ק בקרא דנעמדו זרים דהיינו מעצמם וא"כ לא נפטרו פירותיהם מהמעשיר.

ועוד דמאי דפוטר אינו אלא מירוח שהיא אחת מהמלאכות אבל שאר המלאכות דהיינו חרש וזרע וקצר ועמר ונדש וביכר וטחן והרקיד כל אלו אינן פוטרות מהמעשיר וא"כ הא אצטריכו העכו"ם שיעשו לנו מלאכות אלו: ומעתה נבא לכונת הפתוב ע"פ סברת הרמב"ם ז"ל, והיה אם שמוע תשמעו אל מצותי וגו' לאהבה את ה' אלהיכם ולעבדו בכל לבבכם ובכל נפשכם שאתם צדיקים אבל בכל מאדכם לא קאמר לפי שבממונם אין להם אהבה ולא שח"ו שיש בהם עון אשר חטא אלא שמבקשים טצדקי ליפטר מן המצות

בשביל ממונם וכההיא דאמרינו הָתָם דְּמַכְנִיסִים פִּירוּתֵיהֶם דְּרַף גַּגוֹת וְקַרְפִּיפִין כְּדִי לְפִנְטֵרֵם מִהַמְעֶשֶׂר בְּשִׁבִיל שְׁחָסִים עַל מְמוֹנָם, לְזֶה אָמַר וְנִתְתִּי מִטֵּר אַרְצְכֶם בְּעֵתוֹ כְּלוֹמַר אֵל יַעֲלֶה בְּדַעְתָּם שְׂיַעֲצֵרוּ הַשָּׁמַיִם מִלְּהוֹרִיד מִטֵּר וְכֵהִיָּא דְאָמְרִינוּ בַּפ"ק דְּתַעֲנִיּוֹת אָמַר רַב חֲסֵדָא אִין הִגְשָׁמִים נַעֲצָרִים אֱלָא בְּשִׁבִיל בְּטוּל תְּרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת שְׁנָא צִיָּה גַם חֵן יִגְזְלוּ מִיָּמֵי שְׁלַג וְתַנָּא דְבִי ר' יִשְׁמַעֵאל בְּשִׁבִיל דְּבָרִים שְׂצוּיָתֵי אַתְכֶם בִּימֹת הַחֲמָה וְלֹא עֲשִׂיתֶם יִגְזְלוּ מִכֶּם מִיָּמֵי שְׁלַג ע"כ.

וְלְזֶה בָּא הַכְּתוּב לֹמַר דְּהָא לִיתָא דְּהָתָם מִיָּירֵי בְּמֵי שְׁחִיב בַּמְעֶשֶׂר וְאִינוּ מְפָרִישִׁם אֲבָל מִי שְׂעוּשָׂה טְצָדְקֵי כְּדִי לְהַפְטֵר מִן הַמְעֶשֶׂר אִינוּ בְּכֻלָּל סוּג זֶה וְאִין הַשָּׁמַיִם נַעֲצָרִים מִלְּהוֹרִיד מִטֵּר בְּשִׁבִיל זֶה וְלְזֶה אָמַר וְנִתְתִּי מִטֵּר אַרְצְכֶם דְּמַלְבַּד דְּאִין הַשָּׁמַיִם נַעֲצָרִים זֹאת וְעוֹד אֲנִי נוֹתֵן הַמִּטֵּר שֶׁהוּא מְאוּצָר טוֹב שְׂאִינוּ נִמְסַר לְשִׁלִּיחַ אִף תַּדַּע מָה אַעֲשֶׂה לָּךְ וְאֶסְפֹּת דְּגָנְךָ שְׁלֹא אֶתֵּן לָּךְ אוֹתָהּ בְּרַכָּה דְּנַעֲמָדוּ זָרִים שְׂאִיף אֶתֵּן לָּךְ זָרִים שְׂיִהְיוּ עוֹבְדִים אוֹתָךְ לְהַמְצִיא לָּךְ תַּחְבוּלָה אַחֲרֵת כְּדִי לְהַפְטֵר מִן הַמְעֶשֶׂרוֹת דְּהֵינּוּ שְׂתַשְׁלַח אוֹתָם שְׂיַעֲשׂוּ הַמִּירוֹת כְּדִי שְׂיַפְטֵר דְּבִשְׁלָמָא הַעוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם שְׂאִינִם מְבַקְשִׁים טְצָדְקֵי לְהַפְטֵר מִהַמְעֶשֶׂר אֲנִי נוֹתֵן לָהֶם זָרִים שְׂיַעֲבֹדוּ אוֹתָם לְפִי שַׁע"י הַזָּרִים יַעֲשׂוּ מְלֹאכּוֹת אַחֲרוֹת אֲבָל הַמִּירוֹת יַעֲשׂוּ אוֹתָם בְּעַצְמָם וְכַדְכְּתִיבָנָא, וְעוֹד אַעֲשֶׂה לָּךְ וְנִתְתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ וְגַם זֶה עוֹנֵשׁ כִּינּוּן שְׂאֵתָה מְבַקֵּשׁ טְצָדְקֵי לְהַפְטֵר מִן הַמְעֶשֶׂר שְׂאֵם הִיָּה הָעֵשֶׂב בַּמְדְּבָר וְלֹא בְּשָׂדְךָ הִיָּה לָּךְ תַּחְבוּלָה אַחֲרֵת לְהַפְטֵר מִהַמְעֶשֶׂר דְּהֵינּוּ מַעֲרִים אָדָם עַל תְּבוּאָתוֹ וּמְכַנִּיסָהּ בְּמוֹץ שְׁלֵה וְלֹא הִנּוּ כְּסִיפָא לָּךְ מְלֵתָא לְפִי שְׂהִיָּה לָּךְ טַעֲנָה כִּינּוּן שְׂאִין לִי עֵשֶׂב בְּשָׂדֵי מִי יוֹכַל לְטָרוֹחַ בַּמְדְּבָר לְבַקֵּשׁ עֵשֶׂב לְכָף אָמַר וְנִתְתִּי עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ דְּהַשְׁתָּא כְּסִיפָא לָּךְ מְלֵתָא טוֹבָא מֵאַחַר שְׂיֵישׁ לָּךְ עֵשֶׂב בְּשָׂדְךָ לְמָה אֶתָּה מְכַנִּיס תְּבוּאָתָךְ בְּמוֹץ שְׁלֵה.

בְּאִנְפוֹן דְּכָל הַפְּתוּב הִזָּה מִיָּירֵי בְּחַד גּוֹנוֹא דְּהֵינּוּ שְׂהֵם צְדִיקִים אֱלָא שְׂעוּשִׁים טְצָדְקֵי לְהַפְטֵר מִן הַמְעֶשֶׂר וְהַקַּב"ה מְפָר מַחְשָׁבוֹת עֲרוּמִים לְבִלְתִּי תַעֲשִׂינָה יְדִיהֶם תּוֹשִׁיָה אֲבָל לְעוֹלָם הֵם עוֹבְדִים אֶת ה' בְּכָל לְבָבָם וּבְכָל נַפְשָׁם וּמַש"ה אָמַר וְנִתְתִּי מִטֵּר אַרְצְכֶם דְּהֵינּוּ מְאוּצָר טוֹב שְׁלֹא נִמְסַר מִפְּתַח שְׁלוֹ לְשִׁלִּיחַ: וּבְזֶה יוֹבֵן מֵאֵי דְאָמְרִינוּ בַּפ"ג דְּתַעֲנִיּוֹת כְּשֶׁאָמְרוּ לְחֻזְנֵי הַמְעַגְל שְׂיִתְפַּלֵּל שְׂיִרְדוּ גְשָׁמִים וְעַג עוֹגָה וְעַמַּד בְּתוֹכָהּ וְאָמַר לְפָנָיו רַבש"ע בְּנִיָּה שְׂמוּ פְּנִיָּהֶם עָלַי שְׂאֲנִי כְּבֵן בֵּית לְפָנֶיךָ נִשְׁבַּע אֲנִי בְּשִׁמְךָ הַגְּדוֹל שְׂאִינִי זֶה מְכָאן עַד שְׂתַרְחֵם עַל בְּנִיָּה כו' וְיִרְדוּ לְבַסוּף גְּשָׁמֵי רְצוֹן בְּרַכָּה וּגְדָבָה כו' וְשִׁלַּח לוֹ שְׂמַעוֹן בֶּן שִׁטַּח אֶלְמָלָא חוֹנֵי אֶתָּה גּוֹזְרֵנִי עָלֶיךָ נְדוּי שְׂאִילוֹ הָיוּ שְׁנַיִם כְּשֶׁנִּי אֶלְיָהוּ שְׂמַפְתָּחוֹת שֶׁל גְּשָׁמִים בְּיָדוֹ לֹא נִמְצָא שֵׁם שְׁמַיִם מִתְחַלֵּל עַל יְדֵךְ ע"כ.

וּפִירש"י שְׂאֵם אֶלְיָהוּ הִיָּה נִשְׁבַּע שְׁלֹא יִהְיֶה מִטֵּר וְאֶתָּה נִשְׁבַּעַת שְׂאִין אֶתָּה זֶה עַד שְׂיִרְדוּ גְשָׁמִים נִמְצָא שֵׁם שְׁמַיִם מִתְחַלֵּל דְּזֶה אוֹ זֶה בָּאִים לִידֵי שְׁבוּעַת שְׂוָא ע"כ. וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק דְּזֶה אִינוּ נִקְרָא חִילוּל שֵׁם שְׁמַיִם וְלֹא הִיל"ל אֱלָא נִמְצָא שְׂאֵחַד מִכֶּם בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שְׂוָא.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּדְבָרֵי שְׂמַעוֹן בֶּן שִׁטַּח דְּאָמַר אִילוֹ הָיוּ שְׁנַיִם כְּשֶׁנִּי אֶלְיָהוּ דְּמָה עֲנִין הַשְּׁנַיִם לְכָאן לֹא הוּל"ל אֱלָא אִילוֹ אָדָם כְּאֶלְיָהוּ הִיָּה נִשְׁבַּע לֹא נִמְצָא שֵׁם שְׁמַיִם מִתְחַלֵּל. אִף כְּפִי דְרַכְּנֵנוּ אֶתִּי שְׂפִיר דְּאֶלְיָהוּ הַמְּפָתַח שֶׁל גְּשָׁמִים שְׂלַקַּח לֹא הִיָּה מְאוּצָר טוֹב לְפִי שְׂמַפְתַּח שֶׁל אוּצָר טוֹב לֹא נִמְסַר לְשִׁלִּיחַ וּא"כ אֶפְשָׁר הִיָּה לְמְקוֹם לְקַיֵּים שְׁבוּעַת שְׁנֵיָהֶם

וישלח בשביל חוּנִי גְשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב שְׁעַל אוֹתוֹ אוֹצָר לֹא הָיָה יְכוֹל אֵלָיְהוּ לִישָׁבַע לְפִי וְאוֹתוֹ מִפֶּתַח לֹא נִמְסַר לְשִׁלִּיחַ.

אִם טַעֲנַת שְׁמֵעוֹן בֶּן שֹׁטֵחַ הִיא אֵילוּ הָיוּ שְׁנַיִם כְּשֵׁנִי אֵלָיְהוּ שְׁקִיָּה וְיָכוּחַ בֵּין אַחָאָב וְאֵלָיְהוּ דְאַחָאָב הָיָה רוּצָה לְהַכְרִיחַ דְלִטוּתָא דְמִשְׁחָה לֹא נִתְקַיְיְמָה מִטַעֲנַת רִיבּוּי הַגְּשָׁמִים וְהָיָה רוּצָה לומר שֶׁהַגְּשָׁמִים שֶׁבִּזְמַנּוֹ הָיוּ מְאוֹצָר טוֹב וְכִמוֹ שֶׁאַמְרָנוּ וְאֵלָיְהוּ סָכַל מִחֲשִׁבְתּוֹ וְאָמַר שֶׁנִּתְקַיְיְמָה קִלְלַת מִשְׁחָה וְהַגְּשָׁמִים שֶׁבִּזְמַנּוֹ לֹא הָיוּ מְאוֹצָר טוֹב וְהַכְרִיחַ הַדָּבָר מִמֶּה שֶׁלְקַח מִפֶּתַח שֶׁל גְּשָׁמִים וְא"כ אִם הָיָה מוֹרִיד גְּשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב בְּשִׁבְבִיל שְׁבוּעָתוֹ שֶׁל חוּנִי נִמְצָא שֶׁשְׁמֵי מִתְחַלְלִים שִׁיחֲזִיק אַחָאָב בְּסִבְרָתוֹ שִׁיאֵמַר דְקִלְלָתוֹ שֶׁל מִשְׁחָה רִבִּינוּ לֹא נִתְקַיְיְמָה וְאוֹתָם הַגְּשָׁמִים שֶׁבִּזְמַנּוֹ הֵם מְאוֹצָר טוֹב וְרֵאֵיָה לְדָבָר שֶׁלֹּא הוֹעִילָה שְׁבוּעַת אֵלָיְהוּ לְפִי שֶׁהָיוּ מְאוֹצָר טוֹב וְאוֹתוֹ הַמִּפְתָּח לֹא נִמְסַר לְשִׁלִּיחַ, וְאֵין לָהּ חִילּוּל ה' גְּדוֹל מְזֵה: אוֹ נֹאמַר בְּאִפְסָן אַחַר עַל פִּי דְרָכּוֹ שֶׁל רַש"י שֶׁפִּירְשׁ דְנִמְצָא שֶׁשְׁמֵי מִתְחַלְלִים הוּא שְׁאָחַד מֵהֶם הָיָה בָּא לְיַדִּי שְׁבוּעַת שְׁנָא, וְנִדְקַדַּק עוֹד בְּמָה שֶׁאָמַר שְׁמֵעוֹן בֶּן שֹׁטֵחַ אָבֵל מָה אֲעֲשֶׂה שְׁאֵתָה כְּבֵן הַמִּתְחַטֵּא לְפָנַי אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רְצוֹנוֹ, דָּאִם חוּנִי הִמְעַגֵּל הָיָה חַיִּיב נְדוּי לְמָה בְּשִׁבְבִיל תּוֹאֲרִים הִלְלוּ נִמְנַע מִלְנִדּוּתוֹ וְאִם כְּפִי הִיא דְלִפִּי שְׁקִיָּה אָדָם גְּדוֹל לֹא רָצָה לְנִדּוּתוֹ וְכִדְאִיתָא בְּפֶרֶק אֵלּוּ מְגַלְחִין אָמַר ר"ל ת"ח שֶׁסֶרַח אֵין מְנַדִּין אוֹתוֹ בְּפֶרֶק הִסְיָא שֶׁנֶּאמַר וְכָשֶׁל וְכו' לֹא הָיָה לוֹ לומר אֵלָא אָבֵל מָה אֲעֲשֶׂה שְׁאֵתָה אָדָם גְּדוֹל בַּתּוֹרָה וְכִדְאִרְיֵנוּ נְהִירִי לָן הֵנִי שְׁמַעְתִּי כְּבִשְׁנֵי חוּנִי הִמְעַגֵּל, וְעוֹד דְבִצְנִיעָא אוֹמְרִים לוֹ הַפְּכֵד וְשֵׁב בְּבֵיתָהּ וְכִמוֹ שֶׁכְּתוּבוֹ הַפּוֹסְקִים ז"ל.

אָבֵל נִרְאָה שֶׁכְּפִי הִיא שְׁמֵעוֹן בֶּן שֹׁטֵחַ הוּא לְפִי שֶׁמְצִינוּ שֶׁכְּשִׁישְׁרָאֵל אֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוּם אֵין הַגְּשָׁמִים יוֹרְדִים מְאוֹצָר טוֹב וְלָזָה אָמַר אֵילוּ הָיוּ שְׁנַיִם כְּשֵׁנִי אֵלָיְהוּ שֶׁנִּמְנָעוּ הַגְּשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב וּמִפֶּתַח שֶׁל אוֹצָר אַחַר הוּא בְּיַד אֵלָיְהוּ לֹא נִמְצָא שְׁאָחַד מִכֶּם בָּא לְיַדִּי שְׁבוּעַת שְׁנָא, דָּאִי אָמַרְתָּ בְּשִׁלְמָא שֶׁלֹּא הָיוּ הַשְּׁנַיִם כְּשֵׁנִי אֵלָיְהוּ שֶׁנִּמְנָעוּ הַגְּשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב הָיוּ יְכוֹלִים לְהַתְקַיְיֵם ב' הַשְּׁבוּעוֹת דְבִשְׁבִיל חוּנִי הָיָה מוֹרִיד גְּשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב אָבֵל אֵילוּ הָיוּ שְׁנַיִם כְּשֵׁנִי אֵלָיְהוּ אָחַד מִכֶּם בָּא לְיַדִּי שְׁבוּעַת שְׁנָא, אָבֵל מָה אֲעֲשֶׂה שְׁאֵתָה מִתְחַטֵּא לְפָנַי הַמְקוּם וְעוֹשֶׂה לָהּ רְצוֹנָהּ כְּבֵן הַמִּתְחַטֵּא לְפָנַי אָבִיו וְעוֹשֶׂה לוֹ רְצוֹנוֹ שֶׁכָּל מָה שֶׁשׂוֹאֵל מֵאָבִיו נוֹתֵן לוֹ הוֹלִיכֵנִי לְרַחוּץ בְּחַמִּין וְעוֹשֶׂה לוֹ שׁוֹטְפֵנִי בְּצוּנָה וְעוֹשֶׂה לוֹ תֵן לִי אֲגוּזִים וְנוֹתֵן לוֹ וְגַם אֵתָה לְפָנַי הַמְקוּם כָּל מָה שְׁאֵתָה רוּצָה נוֹתֵן לָהּ שֶׁאֲפִילוֹ הָיוּ שְׁנַיִם כְּשֵׁנִי אֵלָיְהוּ וְהֵייתָ רוּצָה שֶׁיֵּרְדוּ גְשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב הֵייתָ מוֹרִידֵם וְכִינּוּן שְׁאֵתָה יוֹדַע בְּעֲצָמָה שֶׁיֵּשׁ לָהּ מַעֲלָה כְּזוֹ שֶׁכָּל מָה שְׁאֵתָה רוּצָה הַמְקוּם מְקַיְיֵם דְבָרֶיךָ נִמְצָא שְׁאֵתָה בְּטוֹחַ כְּשֶׁנִּשְׁבַּעְתָּ שֶׁאֲפִילוֹ שְׁנַיִם כְּשֵׁנִי אֵלָיְהוּ לֹא הָיָה שׁוּם אָחַד מִכֶּם בָּא לְיַדִּי שְׁבוּעַת שְׁנָא.

וְשְׁמֵעוֹן בֶּן שֹׁטֵחַ יָדַע כָּל זֶה מִהַמְעֲשֶׂה שֶׁאֵיֶרַע שֶׁבַתְחִלָּה נִעְנָה חוּנִי וְהִתְחִילוּ הַגְּשָׁמִים מְנֻטְפִין וְאָמַר לֹא כִּף שְׁאֵלְתִי אֵלָא גְשָׁמֵי בּוֹרוֹת שִׁיחִין וּמְעָרוֹת וְהִתְחִילוּ לִיָּרֵד בְּזַעַף וְחִזּוֹר וְאָמַר לֹא כִּף שְׁאֵלְתִי אֵלָא גְשָׁמֵי רְצוֹן בְּרָכָה וְנִדְבָה שֶׁהֵם גְּשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב.

הָרִי שֶׁאֵף שֶׁבַתְחִלָּה לֹא יָרְדוּ גְשָׁמִים מְאוֹצָר טוֹב מ"מ הָיָה חוּנִי כְּבֵן הַמִּתְחַטֵּא לְפָנַי אָבִיו שֶׁכָּל מָה שֶׁרוּצָה נוֹתֵן לוֹ אֵף חוּנִי לֹא רָצָה בְּגְשָׁמִים שֶׁאֵינָם מְאוֹצָר טוֹב אֵלָא בְּגְשָׁמִים

שָׁהֵם מְאוּצָר טוֹב שֶׁהֵם גִּשְׁמֵי רְצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה וְעֹשֶׂה הַמְקוֹם רְצוֹנוֹ, נִמְצָא שְׁחוּנֵי הוּא בְּטוֹחַ שְׁאֶפְּלוּ שָׁנִים כְּשֵׁנִי אֵלֵיהוּ אֵין אֶחָד מֵהֶם בָּא לִידֵי שְׁבוּעַת שְׁנָא.

וְנִהוּ שְׁשִׁלְחוּ לוֹ בְּנֵי לְשִׁפְתַּי הַגְּזִית עֲלֵיהֶם נֹאמֵר וְתִגְזֹר אוֹמֵר וְיָקָם לָהּ וְעַל דְּרָכֶיהָ נִגַּה אוֹר ע"כ. וּמְצִינּוּ שֶׁהַגְּשָׁמִים נִקְרְאוּ אוֹר כְּדֹאמְרֵינוּ בַּפ"ק דְּתַעֲנִיּוֹת א"ר אֲמִי אֵין הַגְּשָׁמִים נִעְצָרִים אֶלָּא בְּשִׁבִיל גְּזֹל שְׁנֹאמֵר עַל כַּפִּים כְּפֹה אוֹר וְאֵין אוֹר אֶלָּא גִשְׁמִים שְׁנֹאמֵר יִפְיֵץ עֲנַן אוֹרוֹ.

וּכְנֻנְתָּם דְּמִלְבַד דְּתִגְזֹר אוֹמֵר וְיָקָם לָהּ יֵתֵר עַל כֵּן עַל דְּרָכֶיהָ נִגַּה אוֹר כְּלוּמַר שֶׁהַגְּשָׁמִים בָּאוּ כְּפִי דְּרָכֶיהָ שְׁאֵתָה עוֹשֶׂה רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם כְּלוּמַר שְׁבָאוּ הַגְּשָׁמִים מְאוּצָר טוֹב וְלֹא כְּפִי דְּרָכֵי הַדּוֹר אֶלָּא עַל דְּרָכֶיהָ נִגַּה אוֹר דִּהֵינּוּ גִשְׁמֵי רְצוֹן בְּרָכָה וּנְדָבָה: הֲלֹא מַעֲתָה עַת הָאֶסְף וְאֲשִׁימָה עֵינֵי לְמֹאמֵר הַקּוֹדֵם הוּא אֲמַר גְּדוּל יוֹם הַגְּשָׁמִים שְׁאֶפְּלִי יִשׁוּעָה פָּרָה וְרָבָה בּוֹ, וּפִירֵשׁ"י מְלִיצֵי זְכוֹת נִכְנָסִין לְפָנָיו בְּיוֹם הַגְּשָׁמִים שְׁנֹזְכֵר לִישׁוּעָה מִתּוֹךְ שְׁעַת רְצוֹן הוּא.

הָרִי בְּהִדְיָא שְׁיוֹם הַגְּשָׁמִים הוּא עַת רְצוֹן וְאִיכָּא לְמִידָק מְהֵא דְּאָמְרִי בְּפָרָק אֵין עוֹמְדִין (דָּף ל"ב) רָבָא לֹא גִזַּר תַּעֲנִיתָא בְּיוֹמָא דְּעֵיבָא מְשׁוּם שְׁנֹאמֵר סְכוּתָה בְּעֲנַן לָהּ מְעַבּוֹר תַּפְלָה, וְכִבְרַ עֲמַד עַל זֶה הָרַב מְהֵר"ש יִפְהָ סֵדֵר בְּרֵאשִׁית (פְּרָשָׁה י"ג ס' ד') ד"ה שְׁהִיא, וְתִירֵץ דִּישׁ לְחִלְקָ דְּהֵתָם בְּעֲנַן לְחוּד בְּלֹא גִשְׁמִים.

וְאֶפְשָׁר שְׁזַהוּ כְּפֻנְתַּי הַפְּתוּב בְּאִיּוֹב ס' ל"ח) הַתְּרִים לְעַב קוּלָּה וְשִׁפְעַת מֵימַ תְּכַסֶּה, וְדוּק: דְּרָף הָעֵרְבָה דְּרוּשׁ שָׁנִים וְעֹשְׂרִים מְכִילְתָּא פְּרִשְׁתַּי יִתְרוֹ וְנ"ל, וְאַתָּם תַּהִיּוּ לִי מִמְלַכְתַּי כְּהִנֵּימִים כְּבִיכּוֹל אֵינִי מְעַמִּיד וְאֵינִי מְשַׁלִּיט עֲלֵיכֶם אֶלָּא אֲנִי, וְכֵה"א הִנֵּה לֹא יָנוּם וְלֹא יִישָׁן שׁוֹמֵר יִשְׂרָאֵל: מֵאַהֲבַת ה' לִישְׂרָאֵל סְגוּלָתוֹ לְפִיכֹה הַרְבֵּה לָהֶם תּוֹרָה דְּרָכֶיהָ דְּרָכֵי נְוֵעַם וְכָל נְתִיבוֹתֶיהָ שְׁלוֹם, בְּיָכוֹל הַפְּתוּב מְדַבֵּר וְהִיכָא דְשָׁכִיחַ אֲוֹנָס רַחֲמָנָא פְּטָרִיהָ לֹא יִחְשׁוּב ה' לוֹ עוֹן.

וְהִנֵּה עֵינֵיכֶם הָרוּאוֹת שִׁישְׂרָאֵל בָּאִים בְּטַעֲנָה חֲזָקָה בְּאֲוִמְרָם אֲנוּסִים הֵינּוּ וְכֹדֵאמְרֵינוּ בְּמִסְכַּת שַׁבַּת (דָּף פ"ח) וְנ"ל וְיִתְיַצְבוּ בְּתַחֲתֵיתַי הָהָר א"ר אֲבָדִימִי בַר חֲמָא מְלַמֵּד שְׁכַפְּהָ עֲלֵיהֶם אֵת הָהָר כְּגִיגִית וְאֲמַר לָהֶם אִם מְקַבְּלִים אֲתָם אֵת הַתּוֹרָה מוּטָב וְאִם לֹא שָׁם תְּהֵא קְבוּרַתְכֶם א"ר אֶחָא בַר יַעֲקֹב מְכָאן מוֹדְעָא רַבָּה לְאוּרֵייתָא.

וּפִירֵשׁ"י מְכָאן מוֹדְעָא רַבָּה שְׁאֵם יִזְמִינָם לְדִין לְמָה לֹא קִיָּמְתֶם מֵהַ שְׁקִבְלַתְּם עֲלֵיכֶם יֵשׁ לָהֶם תְּשׁוּבָה שְׁקִבְלוּהָ בְּאֲוֹנָס. וְכַתְּבוּ הַתּוֹס' וְהֵא דְּאָמְרֵינוּ בְּגִזְרֵים שְׁכַרְתַּי מְשִׁיחַ בְּרִית עִם יִשְׂרָאֵל עַל הַתּוֹרָה וְעַל הַמְּצוֹת וְהַשְּׁבִיעִים עַל כֹּף אוֹמֵר ר"ת דְּעַל פִּי הַדְּבּוּר הִנֵּה וְהוּי כְּבַעַל פְּרָחֵם ע"כ.

וְדַבְרֵיהֶם בָּאוּ סְתוּמִים דְּנָהִי דְּעַל פִּי הַדְּבּוּר הִנֵּה מ"מ לֹא אָנֹס אוֹתָם בְּאוֹתָהּ שְׁעָה בְּשׁוּם אֲוֹנָס כְּלָל וְלִיכָא לְמִימַר דְּגִזְרַת ה' תְּשׁוּבָה אֲוֹנָס מֵאַחַר שְׁאֵם אֵינָם מְקִיָּמִים גְּזַרְתּוֹ לֹא יִפְלֵא מֵה' דְּבַר לְהַחֲזִיר הָעוֹלָם לְתַהוֹ וְבַהוּ, שְׁהָרִי מֵהַסְּנוּגִיָּא מוּכַח דַּע"כ לֹא קֹאמֵר רַב אֶחָא מְכָאן מוֹדְעָא רַבָּה לְאוּרֵייתָא אֶלָּא מְשׁוּם דְּשְׁמַעֲנָה לר' אֲבָדִימִי שְׁאֲמַר שְׁכַפְּהָ עֲלֵיהֶם הָהָר כְּגִיגִית הָא לֹא הָכִי אֵין כָּאן אֲוֹנָס וְא"כ בְּעֵרְבוֹת מוֹאֵב שְׁלֵא כְּפָה עֲלֵיהֶם הָהָר לִיכָא אֲוֹנָס כְּלָל אִף שְׁהִנֵּה עַל פִּי הַדְּבּוּר: וְהִנֵּה יֵשׁ מְגִדּוּלֵי הָאֲחֻרוּנִים וְנ"ל שְׁרָצוּ לְלַמּוֹד מְדַבְּרֵי הַתּוֹס'

הָלְלוּ שְׁמֵי שְׁאֲנָס אֶת חֲבָרוּ עַל אֵיזָה דְּבָר וְשׁוּב הִתִּירוּ מֵאוֹתוֹ אֲנָס כֹּל זְמַן שֶׁבִיד הָאָנָס לְחִזּוֹר וְלֵאֲנָסוּ עֲדִינָן אֲנָס הָרֵאשׁוֹן קִיָּים וְכָל הַנְּעֻשָׁה מִהַמְשֵׁךְ זֶה מִקְרִי נְעֻשָׁה בְּאֲנָס וּמָה גַם גְּבִי אֲנָס הֵבֵא מֵאֵת ה' שְׁמִתְחַלָּה כִּפָּה עֲלֵיהֶם הֵהָר פְּגִיגִית וּכְכַחוּ אִזּוּ פָּחוּ עֵתָה וּבִידוּ הֵיָה ג"כ בְּעֶרְבוֹת מוֹאָב לְחִזּוֹר וְלִכְפּוֹת עֲלֵיהֶם כִּמָּה הָרִים וּגְבָעוֹת חָשִׁיב שְׁעֲדִין לֹא יֵצְאוּ מֵאֲנָסוֹ הָרֵאשׁוֹן וּמָה שֶׁקָּבְלוּ בְּעֶרְבוֹת מוֹאָב חָשִׁיבוּ אֲנוּסִים.

אָדָּה מֵהֵרִיק"ו (בְּשֵׁרֶשׁ ס"ג) חֶלֶק עֲלֵיהֶם וְאָמַר שְׁאִין מְדַבְּרֵי הַתּוֹסְפוֹת הָלְלוּ רְאֵיהֶם לְדַבְּרֵיהֶם דְּשִׁאֲנֵי מַעֲשֵׂה בְּנֵי אָדָם דְּאֶפְשָׁר לִוְמַר דֵּאֵע"ג שְׁמִתְחַלָּה בָּא עָלָיו מִצַּד הָאֲנָס עֵתָה יִמְלֹךְ וְלֹא יַעֲשֶׂה עוֹד בְּאֲנָס שְׁעוֹשִׁין וְנִמְלָכִין וּא"כ אֵע"פ שֶׁהָאֲנָס הָרֵאשׁוֹן קִיָּים כִּינּוּן שְׁעֲכָשְׁיוּ לֹא אֲנָסוּ לֹא חָשִׁיב שְׁעֻשָׁה בְּאֲנָסוֹ.

אָבֵל גְּבִי הַקֵּב"ה כִּי לֹא בֶן אָדָם הוּא וַיִּתְנַחֵם כְּדִי שְׁנֵאמַר בְּתַחֲלָה הֵיָה עוֹמֵד בְּדַעַת אַחַת וְעֵתָה עוֹמֵד בְּדַעַת אַחֶרֶת כְּעוֹבְדֵי בְּנֵי נִשְׂא דְעַבְדִּין וּמִתְמַלְכִין כֹּל שְׁמִתְחַלָּה כִּפָּה עֲלֵיהֶם הֵהָר פְּגִיגִית וּכְכַחוּ אִזּוּ פָּחוּ עֵתָה כֹּל הַנְּעֻשָׁה אַחַר הָאֲנָס הָרֵאשׁוֹן חָשִׁיב אוֹתוֹ מַעֲשֵׂה שְׁנַעֲשֵׂה בְּאֲנָס, אֵלּוּ דְבָרֵינוּ ו'ל: וּבְזֶה נִבִּין שְׁנֵי כְּתוּבִים הַבָּאִים כְּאֶחָד לֹא אִישׁ אֵל וּיְכַזֵּב וּבֶן אָדָם וַיִּתְנַחֵם הֵהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדָבָר וְלֹא יְקִימָנָה וּגו' לֹא הֵבִיט אָנּוּן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עֶמֶל בְּיִשְׂרָאֵל ה' אֱלֹהֵיו עִמּוֹ וּגו'.

וְהִנֵּה אֲנוּקְלוּס תְּרַגֵּם דְּלָאוּ כְּעוֹבְדֵי בְּנֵי בְּשָׂרָא דְאֵינוּן גְּזָרִין לְמַעַבְדַּ וְתִיבִין וּמִתְמַלְכִין כְּלוּמַר שֶׁהַקֵּב"ה אֵינוּ חוֹזֵר בּוֹ מִמָּה שְׁאֹמַר לַעֲשׂוֹת. וּבְסִיפֵיהּ דְּקָרָא דְכְּתִיב הֵהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה תְּרַגֵּם הֵהוּא אָמַר וְעַבִּיד וְכָל מִימְרֵיהּ מִתְקַיָּים.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק מִי בְּקִשׁ זֹאת מִבְּלַעַם לְשַׁבַּח וְלְהַלֵּל לֵה' שְׁאֵינוּ חוֹזֵר בּוֹ מִמָּה שְׁאֹמַר לַעֲשׂוֹת וְגַם דְּכָל מִימְרֵיהּ מִתְקַיָּים דְּכָל מָה שֶׁהוּא רוֹצֵה לַעֲשׂוֹת עוֹשֶׂה וּמִי לֹא יַדַּע בְּכָל אֱלֹהִים. עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּמָה שְׁאֹמַר לֹא הֵבִיט אָנּוּן בְּיַעֲקֹב וּפִירֵשׁ"י ו'ל לֹא הֵבִיט הַקֵּב"ה אוֹן שְׁבִיַעֲקֹב כְּשֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרֵינוּ אֵינוּ מְדַקְדָּק אַחֲרֵיהֶם לְהַתְּבוּנָה בְּאוֹנֵיּוֹת שְׁלָהֶם, ה' אֱלֹהֵיו עִמּוֹ אֶפְיָלוּ מְכַעֲסִין וּמְפָרִין לְפָנָיו אֵינוּ זֶז מִתּוֹכֶם ע"כ.

דְּלָמָּה ה' נוֹשֵׂא פָּנִים לְיִשְׂרָאֵל וְאֵינוּ מְדַקְדָּק אַחֲרֵיהֶם כְּשֶׁהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרֵינוּ וְהִנֵּה בְּתַחֲלַת נְבוּאָה זֶז כְּתִיב וַיִּקְחֵהוּ שְׂדֵה צִנּוֹפִים אֵל רֵאשׁ הַפְּסָגָה וְאָמְרוּ רַז"ל קוֹסֶם גְּדוֹל הֵיָה בְּלָק רָאָה פְּרָצָה גְּדוֹלָה שְׁעֵתִידָה לְהַפְרִיץ שֵׁם וְהִינּוּ שְׁמַת שֵׁם מִשֶּׁה רַבִּינוּ וְהוּא לֹא יַדַּע זֶה אֱלֹהִים רָאָה הַפְּרָצָה וְסָבוּר שְׁעֵתִידִין יִשְׂרָאֵל לְחַטּוֹא שֵׁם וְרָצָה שְׁיִקְלָלֶם שֵׁם בְּלַעַם כְּדִי שְׁתַּחוּל עֲלֵיהֶם הַקְּלָלָה, וְלִזָּה בָּא בְּלַעַם וְאָמַר לוֹ שְׁאִין לוֹ שׁוּם תּוֹעֵלֶת מִמָּה שְׁעֵתִידִים לְחַטּוֹא לְפִי שְׁיִשְׂרָאֵל אֶפְיָלוּ כְּשֶׁעוֹבְרִים עַל דְּבָרֵינוּ אֵינוּ מְדַקְדָּק אַחֲרֵיהֶם וְהִטְעֵם הוּא לְפִי שְׁיֵשׁ לָהֶם טַעֲנַת אֲנָס וּכְמֵאמַר ר' אֶחָא מְפָאן מוֹדַעָא רַבָּה לְאוּרִיַּתָּא.

וְכִי תִימָא הַדּוֹר קָבְלוּהָ בְּעֶרְבוֹת מוֹאָב וְשֵׁם לֹא אֲנָסוּ וְלֹא אָמַר לָהֶם שׁוּם דְּבָר וְאָף שְׁהֵיָה בִּידוּ לְאוּנָסוֹם כְּבְּתַחֲלָה מ"מ הָא קי"ל דְּכָל שְׁלֵא חוֹזֵר וְאֲנָסוּ לֹא חָשִׁיב אוֹתוֹ מַעֲשֵׂה שְׁנַעֲשֵׂה בְּאֲנָסוֹ. לִזָּה אָמַר דְּאִין הַגְּדוֹן דּוּמָה לְרֵאֵיהֶם לְפִי שְׁלֵא אִישׁ אֵל וּיְכַזֵּב וּבֶן אָדָם וַיִּתְנַחֵם כְּלוּמַר דְּלָאוּ כְּעוֹבְדֵי בְּנֵי בְּשָׂרָא דְאֵינוּן גְּזָרִין לְמַעַבְדַּ וְתִיבִין וּמִתְמַלְכִין הֵהוּא אָמַר וְלֹא יַעֲשֶׂה וְדָבָר וְלֹא יְקִימָנָה דְּכָל מִימְרֵיהּ מִתְקַיָּים וּכְכַחוּ אִזּוּ פָּחוּ עֵתָה וּא"כ אֶפְיָלוּ מִהַ שֶׁקָּבְלוּ

בְּעֲרֵבוֹת מוֹאֵב חֲשִׁיבֵי אֲנוּסִים שְׂאֵם לֹא הָיוּ מְקַבְּלִים הִיָּה כּוֹפֶה עֲלֵיהֶם כָּל הָרִים וּגְבָעוֹת שְׂבָעוֹלָם וּא"כ לֹא יֵצְאוּ מֵאֲנוּסֵם הָרֵאשׁוֹן וְחֲשִׁיבוּ אֲנוּסִים.

וּא"כ הִנֵּה בָּרָךְ לְקַחְתִּי וּבָרָךְ וְלֹא אֲשִׁיכְנָה כְּלוֹמֵר לֹא אֶמְנַע עֲצָמֵי מְלַבְּרְכֶם בְּשִׁבְלֵי מַה שְׂאַתָּה רוֹאֶה שְׁעִתִּידִין לַחֲטוֹא בְּרֵאשׁ הַפְּסָגָה לְפִי שְׂלֹא הִבִּיט אָנוּן בְּיַעֲקֹב וְלֹא רָאָה עֲמֵל בְּיִשְׂרָאֵל אֶפִּילוֹ בְּשַׁעַה שְׂהֵם עוֹבְרִים עַל דְּבָרָיו אִינוּ מְדַקְדָּק אַחֲרֵיהֶם לְפִי שְׂהֵם אֲנוּסִים, וְכִמוֹ שְׂחִילָק הָרַב מֵהַרִּיק"ו: וְהִנֵּה כָּל זֶה כְּפִי דְבָרֵי ר"ת שְׂהִבִּיאוּ הַתּוֹסֵ' שָׂם.

אִךְ הַמְרָדְכֵי בְּמִסְכַּת שְׂבוּעוֹת פֶּתַב שֵׁר"י הַקָּשָׁה קוֹשֵׁיָא זֹו אֵהָא דְאַמְרִינוּ הַדּוֹר קְבִלוּהָ בִּימֵי אַחְשָׁנְרוֹשׁ דְאַמְאֵי לֹא קְאָמַר הַדּוֹר קְבִלוּהָ בְּעֲרֵבוֹת מוֹאֵב, וְתִירֵץ דְהֵתֵם נְמִי הָיוּ יְרֵאִים מֵהַקַּב"ה שְׂלֹא יִכְנִיסֵם לְאַרְץ שְׂהִיָּה לָהֶם לְהַפְּנֵס לְאַלְתֵּר ע"כ.

וְנִרְאָה שְׂפִנּוֹת ר"י בְּאוּמְרוֹ שְׂהִיָּה לָהֶם לְיַפְּנֵס לְאַלְתֵּר הוּא מְפַנֵּי שְׂהַקְשָׁה לוֹ דְעִדְיָן לֹא הוֹעֲלֵנוּ פְּלוּם בְּתִירוּץ זֶה שְׂהִרֵי לֹא אָמַר לָהֶם ה' בְּעֲרֵבוֹת מוֹאֵב שְׂאֵם לֹא יִקְבְּלוּ הַתּוֹרָה שְׂלֹא יִכְנִיסֵם לְאַרְץ אֲלֵא סִתֵּם אָמַר לָהֶם שְׂיִקְבְּלוּ אֵת הַתּוֹרָה וּא"כ אִין כָּאֵן אֲנוּס.

לְזֶה בָּא ר"י וְאָמַר שְׂהִיָּה לָהֶם לְהַפְּנֵס לְאַלְתֵּר כְּלוֹמֵר פִּינוּן שְׂדָבָר זֶה הִיָּה בְּסוּף הַגְּבוּל שְׂהִיָּה לָהֶם לְהַפְּנֵס לְאַלְתֵּר וְאִז בָּא מִשָּׁה וְאָמַר לָהֶם מְפִי ה' שְׂיִקְבְּלוּ הַתּוֹרָה הַיּוֹי לִיָּה כְּאִילוֹ אָמַר לָהֶם בְּפִירוּשׁ שְׂאֵם אִינָם מְקַבְּלִים שְׂאִינוּ מְכַנִּיסֵם לְאַרְץ: וְהִנֵּה מוֹהַרִיק"ו (בְּשׁוֹרֵשׁ קס"ז) הַקָּשָׁה עַל דְבָרֵי ר"י הַלְלוּ דְמַה שְׂלֹא הִיָּה מְכַנִּיסֵם לְאַרְץ לֹא חֲשִׁיב אֲנוּס דְמַנִּיעַת הַטּוֹבָה לֹא חֲשִׁיבָא אֲנוּס, וְלֹא חֲשִׁיב אֲנוּס אֲלֵא אִם עוֹשֵׂה עִמּוֹ רָעָה.

וְהִבִּיאוּ רֵאָיָה לְדְבָרָיו מִמַּה שְׂנִעְנֵשׁ צְדָקָהּוּ בְּמַה שְׂנִשְׂאָל עַל הַשְּׂבוּעָה שְׂהַשְּׂבִיעוּ נְבוּכַדְנֶצַּר וְהַפְּתוּב גִּנְגִּהוּ בְּאוּמְרוֹ וּבְזֶה אֵלָה לְהַפְּרֵר בְּרִית וְהָא אֲמַרִינוּ שְׂבִשְׂבִיל שְׂנִשְׂבַּע לוֹ צְדָקָהּוּ לְנְבוּכַדְנֶצַּר הוֹצִיאוּ מִמַּאָסָר שְׂהִיָּה חֲבוּשׁ בְּבֵית הָאֲסוּרִים וְאִם אֵיתָא דְמַנִּיעַת הַטּוֹבָה חֲשִׁיב אֲנוּס א"כ הִיָּתָה שְׂבוּעַת צְדָקָהּוּ בְּאֲנוּס שְׂהִיָּה יְרֵא שְׂאֵם לֹא הִיָּה נִשְׂבַּע לוֹ לֹא הִיָּה מוֹצִיא אוֹתוֹ מִמַּאָסָר אֲלֵא וְדַאי דְבַכָּה"ג לֹא חֲשִׁיב אֲנוּס פִּינוּן שְׂאִינוּ עוֹשֵׂה עִמּוֹ רָעָה כִּי אִם נִמְנַע מִלְּהַטִּיב לוֹ וּא"כ אִיךָ חֲשִׁיב אֲנוּס מַה שְׂלֹא הִיָּה מְכַנִּיסֵם לְאַרְץ.

וְתִירֵץ שְׂרָאָה לְמַהֲר"מ ז' לְשִׁהִבִּיאוּ דְבָרֵי ר"י הַלְלוּ בְּזֶה הָאֲנוּסִים שְׂאֲנוּסִים הָיוּ ע"פ הַדְּבָר מִפְּחַד שְׂלֹא יְבִיֵאֵם לְאַרְץ יִשְׂרָאֵל וְשְׂלֹא יִנִּיעֵם בְּמַדְבָּר. וְהַקָּשָׁה דְלָמָּה הוֹסִיף מְהַר"ם עַל דְבָרֵי ר"י מִפְּחַד שְׂלֹא יִנִּיעֵם בְּמַדְבָּר וְהֵלֵא חֲתִיב אָדָם לוֹמֵר כְּלִשׁוֹן רַבּוֹ, אֲלֵא וְדַאי מִשׁוּם כְּפֹה הוֹסִיף מְהַר"ם הַפְּחַד דְשָׂמָא יִנִּיעֵם בְּמַדְבָּר מִשׁוּם דָּאֵם לֹא הָיוּ יְרֵאִים אֲלֵא שְׂמָא, לֹא יִכְנִיסֵם לֹא"י לֹא חֲשִׁיב אֲנוּס פִּינוּן שְׂלֹא הִיָּה כִּי אִם מְנִיעַת הַטּוֹבָה כְּלוֹמֵר שְׂהִיָּה הַקַּב"ה נִמְנַע מִלְּהַטִּיב לָהֶם אִם לֹא הָיוּ מְמַלְאִים אַחֲרָיו לְיִשְׂבַּע עַל קְבִלַת הַתּוֹרָה וּמִשׁוּם כְּפֹה פֶּתַב חֲשִׁשַׁת דְשָׂמָא יִנִּיעֵם בְּמַדְבָּר שְׂהִיָּה אֲנוּס מִפְּחַד הַעוֹנֵשׁ שְׂהִיָּה מִטִּיל עֲלֵיהֶם טוֹרַח הַדְּרָךְ וְלֵהֲגַ הַרְבֵּה וַיִּגִּיעַת בְּשׁוֹר: וְכַתֵּב עוֹד מוֹהַרִיק"ו דְאַף לְפִי גִירְסַתְנוּ בְּדְבָרֵי ר"י דְלֹא קְאָמַר אֲלֵא שְׂהִיָּה יְרֵאִים שְׂלֹא יִכְנִיסֵם לֹא"י י"ל דְשָׂאֲנֵי הֵתֵם שְׂכָבָר נִתְּנָה לָהֶם מוֹרְשָׁה וִירוּשָׁה הִיא לָהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם וְעֲלֵיהֶם נִאָּמַר וְטַפְכֶם אֲשֶׁר אֲמַרְתֶּם לְבַז יִהְיֶה וְהִבַּאתִי אוֹתָם וְגו' וְאִם לֹא הִיָּה מְכַנִּיסֵם לֹא"י הִיָּה חֲשִׁיב אֲנוּס דְפְשִׁיטָא דְמִי שְׂהוּא עוֹשֵׂה דְבָר מְפַנֵּי יְרֵאָתוֹ שְׂלֹא יִטְלוּ אֵת שְׂלוֹ דְחֲשִׁיב אֲנוּס וְהֵכָא נְמִי הָיוּ כְּאִילוֹ הִיָּה הַקַּב"ה נוֹטֵל מֵהֶם מַה שְׂזָכוּ

בו פָּבַר וְהִינּוּ דְקָאָמַר ר"י שְׁהִיָּה לָהֶם לְיַכְנֹס לְאַלְתֵּר פְּלוֹמֵר וְהוּי פְּאִילוּ זְכוּ בּוּ פְּבַר וּמִש"ה חֲשִׁיב אֲנִי עַכ"ד.

הַפְּלֵל הָעוֹלָה בְּיַדְנוּ מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל מֵהֲרִיק"ו ז"ל דְּמֵאֵי דְחֲשִׁיבֵי יִשְׂרָאֵל אֲנוֹסִים בְּמָה שֶׁקִּבְּלוּ הַתּוֹרָה בְּעֵרְבוֹת מוֹאָב בְּאֵלֶּה וּבְשִׁבּוּעָה הִינּוּ מִשּׁוּם שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְוַחֲזָקִים בֵּא"י וְא"כ חֲשִׁיב אֲנִי מֵה שֶׁלֹּא הָיָה מְכַנִּיָּסָם לֹא"י.

וְהִנֵּה סְבָרָא זֶה שֶׁפָּתַב מֵהֲרִיק"ו שֶׁא"י מְוַחֲזָקֵת הִיא בְּיָדָם לֹא נִפְלְאָת הִיא וְלֹא רְחוּקָה הִיא, וּכְבָר הָאֲרִכְנוּ בְּזֶה לְעֵיל (בְּדִרְךָ הַקִּדְשׁ דְּרוּשׁ ד') לְהוֹכִיחַ בְּרֵאיוֹת מִכֶּמֶה דְּוֹכְתֵי שְׁאֲבָרְהֶם זָכָה בֵּא"י מִשְׁעָה שֶׁנִּתְּנָה לוֹ וְאָמַר לוֹ ה' לְזַרְעֶךָ נִתְּנִי וְגו' יע"ש: וּמ"מ נ"ל דְּהַרְשֵׁב"א וּמֵהֲרִיק"ו פְּלִיגֵי אֶהְדִּי, שֶׁהָרִי כָּתַב הַרְשֵׁב"א אֶהָא דְאֲמַרְיָנוּ מִפְּאֵן מְוַדְעָה רַבָּה לְאֲרִיזִיתָא וְאָמַר רַבָּא אַעפ"כ הַדּוֹר קִבְּלוּהָ בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוּשׁ וְהִקְשׁוּ וְכִי מָה קִבְּלָה זֶה עוֹשָׂה מְסוּפּוֹ שֶׁל עוֹלָם לְתַחֲלָתוֹ אִם קוֹדֵם אֲחַשְׁוֵרוּשׁ לֹא הָיוּ מְצוּנִין לָמָּה נְעַנְשׁוּ, וְאִם נֶאֱמַר מִפְּנֵי שֶׁעָבְרוּ עַל גְּזֵרַת מִלְכָּם א"כ בְּטָלָה מוֹדְעָה זֶה.

וְחִירָץ שֶׁמִּתְחַלָּה אַעפ"כ שְׁהִיָּה לָהֶם מוֹדְעָה מ"מ לֹא נִתַּן לָהֶם אֶת הָאָרֶץ אֲלֵא כְּדֵי שֶׁיִּקְיָיְמוּ הַתּוֹרָה כְּמוֹ שֶׁמְפָנְרֵשׁ בַּתּוֹרָה בְּכֶמֶה פְּרָשִׁיּוֹת וְכֹתִיב וַיִּתֵּן לָהֶם אֲרָצוֹת גּוֹיִם בְּעֵבֹר יִשְׁמְרוּ חֻקָּיו וְהֵם עֲצָמָם בַּתְּחִלָּה לֹא עָכְבוּ בְּדָבָר כָּלֵל וְלֹא אָמְרוּ בְּמוֹדְעָה כְּלוּם כְּאִילוּ בְּרִצּוֹן נִפְשָׁם מִעֲצָמָם אָמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דָּבָר ה' נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע וּלְפִיכָּהּ כְּשֶׁעָבְרוּ עַל הַתּוֹרָה עָמַד וְהִגְלָם מֵאֲרָצוֹ וּמִשְׁגָּלוֹ יֵשׁ מוֹדְעָה עַל הַדָּבָר דְּכֹתִיב וְהָעוֹלָה עַל רוּחְכֶם הָיוּ לֹא תִהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אֲנֻמְרִים נִהְיֶה כְּגוֹיִם, וּלְפִיכָּהּ חֲזָרוּ וְקִבְּלוּהָ בִּימֵי אֲחַשְׁוֵרוּשׁ עַכ"ד.

לְמַדְנוּ מִתּוֹרָתוֹ שֶׁל הַרְשֵׁב"א שֶׁקוֹדֵם שְׁגָלוֹ לֹא הָיָה לָהֶם טַעֲנַת אֲנוֹס וּמוֹדְעָא אִף שֶׁהָיוּ אֲנוֹסִים מִשּׁוּם דְּאֵעִיקְרָא דְּמִלְתָּא לֹא נִיתְּנָה לָהֶם הָאָרֶץ אֲלֵא כְּדֵי שֶׁיִּקְיָיְמוּ אֶת הַתּוֹרָה: וְעַל פִּי זֶה יִתְבָּאֵר מֵאֲמַר רז"ל פ"ק דְּחִגְיָה (דף ה) וְז"ל וְדָמוֹעַ תִּדְמַע וְתִרְדַּע עֵינֵי דְמָעָה כִּי נִשְׁפָּה עֵדֶר ה' אָמַר ר"א ג' דְּמַעוֹת הִלְלוּ לָמָּה אַחַת עַל מִקְדָּשׁ רִאשׁוֹן וְאַחַת עַל מִקְדָּשׁ שֵׁנִי וְאַחַת עַל יִשְׂרָאֵל שְׁגָלוֹ מִמְקוֹמָם וְאִיכָּא דְאֲמַרִי אַחַת עַל בְּטוּל תּוֹרָה.

וְהִקְשׁוּ בַּשְּׁלֵמָא לְמ"ד עַל יִשְׂרָאֵל שְׁגָלוֹ הִינּוּ דְכֹתִיב כִּי נִשְׁפָּה עֵדֶר ה' אֲלֵא לְמ"ד עַל בְּטוּל תּוֹרָה מֵאֵי כִּי נִשְׁפָּה עֵדֶר ה' כִּינּוּ שְׁגָלוֹ יִשְׂרָאֵל מִמְקוֹמָם אִין לָהּ בְּטוּל תּוֹרָה גְּדוּל מְזָה. וַיֵּשׁ לְדַקְדַּק דְּנִהֵי דְבִסְיַבַּת הַגְּלוּת הֵם מִתְבַּטְּלִים מִת"ת מ"מ אֲמַאי לֹא קָאָמַר קָרָא בְּהִדְיָא עַל בְּטוּל תּוֹרָה אִף עַל פִּי דְבָרֵי הַרְשֵׁב"א אֲתִיָּא שְׁפִיר דְכִינּוּ שְׁגָלוֹ יִשְׂרָאֵל אִין לָהּ בְּטוּל תּוֹרָה גְּדוּל מְזָה דְעַכְשָׁיו יֵשׁ לָהֶם טַעֲנַת מוֹדְעָא לְבִטּוּל הַתּוֹרָה: וְזֶה עֲצָמוֹ כְּוָנַת הַפְּתוּב בְּאוֹמְרוֹ טְבַעוּ בְּאָרֶץ שְׁעָרֶיהָ וְגו' מִלְכָּה וְשָׂרֶיהָ בְּגוֹיִם אִין תּוֹרָה, שֶׁתִּיבּוֹת אִין תּוֹרָה אִין לָהֶם מוּבָן.

אִף בְּמָה שֶׁפָּתַבְנוּ הַדְּבָרִים כְּפִשְׁטָן שֶׁדְּבָרֵי הַמְקוּוֹנֵן הֵם דְּבָרֵי הָאִיכָּא דְאֲמַרִי דְכִינּוּ שְׁגָלוֹ יִשְׂרָאֵל אִין לָהּ בְּטוּל תּוֹרָה גְּדוּל מְזָה וְזֶהוּ שֶׁאֲמַר מִלְכָּה וְשָׂרֶיהָ בְּגוֹיִם א"כ אִין תּוֹרָה שֶׁהָרִי חֲזָרָה טַעֲנַת הַמוֹדְעָא: וּבְזֶה יוּבֵן מֵאֵי דְאֲמַרִי בְּסִפְרֵי וְז"ל וְאֲבָדְתֶם מֵהֲרָה וְשִׁמְתֶם אֶת דְּבָרֵי אֵלֶּה אָמַר לָהֶם הַקַּב"ה אַעפ"כ שֶׁאֲנִי מְגַלֶּה אֶתְכֶם הָיוּ מְצוּיָנִים בְּמִצּוֹת שֶׁכְּשֶׁתְּחַזְרוּ לֹא יִהְיוּ עֲלֵיכֶם חֲדָשִׁים מְשָׁל לְמִלְכָּה שֶׁכָּעַס עַל אֲשֶׁתוֹ וְשִׁלְחָהּ לְבֵית אָבִיהָ אָמַר

לָה הָיוּ מִתְקַשְׁטִים בְּתַכְשִׁיטֵינָה שְׂפָשְׁפִישׁוּן לֹא יִהְיוּ עָלֶיהָ חֲדָשִׁים וְכֵן אָמַר יְרֵמְיָה הַצִּיְבִי לָה צִיּוּנִים אֵלּוּ הַמְצוֹת שִׁשְׂרָאֵל מְצוּיָיִנִים בָּהֶם ע"כ.

וְהִקְשָׁה הַרְמַב"ן בִּס"פ עָקֵב שֶׁהַפְּתוּב שֶׁאָמַר וְאִבְדַּתְּם מִהֲרָה וְשִׁמְתֶם אֶת דְּבָרֵי אֱלֹהֵי אֵינוּ מְחַיֵּב בְּגִלוֹת אֲלֵא בְּמְצוֹת שֶׁהֵם חוֹבֵת הַגּוֹף כְּגוֹן תְּפִלִּין וּד"ת וּמְזוּזָה וּכ"ל ל"ל טַעְמָא דְכַדִּי שְׁלֵא יִהְיוּ חֲדָשִׁים תִּיפּוּק לִיהָ דְּכָל מְצוּהָ שְׂאִינָה תְלוּיָהּ בְּאַרְצָה נֹהֲגַת בֵּין בְּאַרְצָה בֵּין בַּח"ל.

וְהִנֵּה הַרְמַב"ן אֲזַיִל לְשִׁיטְתָּיהָ דִּס"ל דְּכָל הַמְצוֹת הֵם מְשַׁפֵּט אֱלֹהֵי הָאָרֶץ יע"ש. אִף לְפִי מֵה שֶׁכְּתַבְנוּ מִדְּבָרֵי הַרְשָׁב"א הַדְּבָרִים כְּפִשְׁטָן דְּנִהֵי דְּכָל חוֹבֵת הַגּוֹף נֹהֲגַת בְּאַרְצָה וּבַח"ל הֵינּוּ בְּהִיּוֹת יִשְׂרָאֵל עַל אֲדָמְתָם דְּאִין כְּאִין טַעְנַת מוֹדְעָא אֲבָל מְשַׁגְּלוּ יֵשׁ כְּאִין טַעְנַת מוֹדְעָא, וּמִש"ה הַנֶּחְדָּר לֹמַר דְּאִין לֹא חָסַר שְׂקִיבָלוּ וְיֵשׁ לָהֶם טַעְנַת מוֹדְעָא מ"מ הָיוּ מְצוּיָיִנִין בְּמְצוֹת שְׂפָשְׁפִישׁוּן לֹא יִהְיוּ עָלֵיכֶם חֲדָשִׁים: וְזֶה אֲצִלֵי כְּוִנַּת רַז"ל בְּאִיכָה רַבְתִּי וְהִבִּיאֻ רַש"י בְּפִירוּשׁוֹ וְז"ל שְׂחָקוֹ עַל מְשַׁבְּתָיָהּ שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל שׁוֹבְתִין בְּגוֹלָה בְּשַׁבָּתוֹת וּי"ט וְשׁוֹמְטִים בְּשַׁבְּעִית וְהָיוּ או"ה מְשַׁחֲקִים עָלֵיהֶם וְאוֹמְרִים שׁוֹטִים בְּאַרְצְכֶם לֹא שְׁמַטְתֶּם וְעַכְשָׁיו בְּגוֹלָה תִּשְׁמוּטוּ בְּאַרְצְכֶם לֹא שְׁמַרְתֶּם שַׁבָּת וְעַכְשָׁיו בְּגוֹלָה תִּשְׁמָרוּ ע"כ, וְיֵשׁ לְדַקְדָּק דְּלָמָּה שְׂחָקוֹ הָאֲנוּמוֹת עַל יִשְׂרָאֵל וְקִרְאוּ אוֹתָם שׁוֹטִים בְּשַׁבָּת וְשׁוֹמְרִים הַמְצוֹת בְּגוֹלָה אִימָא דְּבַשְׁבִּיל יִשְׂרָאוֹ שְׁנַעְנְשׁוּ עַל מֵה שְׁלֵא קִיַּיְמוּ הַמְצוֹת בְּהִיּוֹתָם בְּאַרְצָה מִש"ה רוֹצִים לְקַיֵּים הַמְצוֹת בְּהִיּוֹתָם בְּגִלוֹת.

אִף כְּפִי דְּבָרֵי הַרְשָׁב"א שֶׁכְּתַבְנוּ גִיחָא, דְּקִנְשִׁית הָאֲנוּמוֹת הוּא דְּבְהִיּוֹתָם בְּאַרְצָה דְּלֹא הִנֵּה לָהֶם שׁוּם טַעְנָה שְׁלֵא לְקַיֵּים הַמְצוֹת שֶׁהָיוּ אִי אֲנוּסִים מ"מ לֹא נִתְּנָה לָהֶם הָאָרֶץ אֲלֵא בְּעִבּוֹר יִשְׁמָרוּ חֻקֵּי וְאִפ"ה לֹא קִיַּיְמוּם, עַכְשָׁיו שִׁישׁ לָהֶם טַעְנַת אֲנוּס וְאִיכָּא מוֹדְעָא בְּדָבָר הֵם מְקַיֵּימִים אוֹתָם נִמְצָא דְּכָל בְּתַר אִיפְכָּא קָא אֲזַלִּי וּמִש"ה קִרְאוּם שׁוֹטִים דְּבַמְקוֹם חִיּוּבָם לֹא קִיַּיְמוּ וּבַמְקוֹם פְּטוּרָם קִיַּיְמוּ: וּבְזֶה נִבִּין מֵאִי דְּכַתִּיב בְּסוֹף דְּבָרֵי הַיָּמִים עָלֶיהָ דְּצַדִּיקֵיהוּ וְיַעֲשֶׂה הֲרַע בְּעֵינֵי ה' אֲלֵהֶיוּ לֹא נִכְנַע מִלְּפָנָי יְרֵמְיָהוּ הַנְּבִיא מִפִּי ה' וְגַם בְּמִלְּךָ נִבּוֹכְדַנְצַר מְרַד אֲשֶׁר הִשְׁבִּיעוּ בְּאֱלֹהִים וּפִירַש"י וְיַעֲשֶׂה הֲרַע מֵהוּ הֲרַע שְׁלֵא נִכְנַע מִלְּפָנָי יְרֵמְיָהוּ הַנְּבִיא כְּדַמְפּוֹרֶשׁ בְּיִרְמְיָהוּ וְיִאמַר יְרֵמְיָהוּ אֵל צַדִּיקֵיהוּ כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהֵי צְבָאוֹת אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' וְחוּץ מִחֻטָּא זֶה לֹא חֻטָּא אֲלֵא בְּזֶה שְׁלֵא שָׁמַע לְדְּבָרֵי הַנְּבִיא מִפִּי ה' וְשָׁעֵבַר עַל שְׁבוּעַת נְבוֹכַדְנֶצַּר אֲבָל בְּתוֹעֲבוֹתָיו וְהִנְמַצָּא עָלָיו עַל הוֹיָקִים לֹא הֲרַע לַעֲשׂוֹת ע"כ.

וְדְּבָרֵי רַש"י הֵם גְּמָרָא עֲרוּכָה פ"ג דְּמ"ק (דָּף ט"ז) וְז"ל וְיַשְׁמַע עֶבֶד מִלְּךָ הַכּוֹשֵׁי וְכִי כּוֹשֵׁי שְׁמוֹ וְהִלָּא צַדִּיקֵיהוּ שְׁמוֹ אֲלֵא מֵה כּוֹשֵׁי זֶה מְשׁוֹנָה בְּעוֹרוֹ אִף צַדִּיקֵיהוּ מְשׁוֹנָה בְּמַעֲשָׂיו ע"כ, וּפִירַש"י צַדִּיק גְּמוֹר.

וּבַפ"ג דְּהוֹרִיּוֹת (דָּף י"א) אֲמַרִּינָן ת"ר הוּא שְׁלוּם הוּא צַדִּיקֵיהוּ וְלָמָּה נִקְרָא שְׁמוֹ שְׁלוּם שֶׁהִנֵּה מְשׁוֹלָם בְּמַעֲשָׂיו וּפִירַש"י צַדִּיק גְּמוֹר הוּא בְּעַל מַעֲשִׂים טוֹבִים. וּבְשִׁלְהֵי פ"ג דְּעַרְכִּין (דָּף י"ז) אֲמַרִּינָן בְּקִשׁ הַקַּב"ה לְהַחֲזִיר אֶת הָעוֹלָם לְתַהוֹ וְכַהוּ מְפִנֵי דוֹרוֹ שֶׁל צַדִּיקֵיהוּ כִּינּוּן שְׁנִסְתַּפֵּל בְּצַדִּיקֵיהוּ נִתְקַרְרָה דַּעְתּוֹ.

ובפָּרָק כ"ג דְּשֵׁבֶת (דָּף קמ"ט) אָמְרִינן וְעוֹד צְדָקָהּוּ צְדִיקָא מַאי הָיָה לֵיהּ לְמַעַבְד, וְאָמְרִינן תּוּ הֵתָם בְּשַׁעָה שְׁבִינְקֻשׁ אוֹתוֹ רְשָׁע לַעֲשׂוֹת לְאוֹתוֹ צְדִיק כּו', מִכָּל הֵינּי מוֹכַח דְּצְדָקָהּוּ צְדִיק גָּמוּר הָיָה וַיֵּשׁ לְתַמּוּהָ דְּבַמְלָכִים כְּתִיב עָלֶיהָ דְּצְדָקָהּוּ וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים.

וְהָא דְאָמְרִינן בְּשִׁלְהֵי מ"ק (דָּף כ"ח) וּמָה צְדָקָהּוּ מְלָךְ יְהוּדָה שְׁלָא עָשָׂה אֱלָא מְצוּה אַחַת שְׁהַעֲלָה אֶת יְרֻמָּהּוּ מִן הַטֵּיט וכו', כְּבָר כְּתִבּוּ שָׁם הַתּוֹסְפוֹת צְדָקָהּוּ מְלָךְ יְהוּדָה צְדִיק גָּמוּר הָיָה אֲבָל בְּמִקְרָא לֹא מְצִינּוּ יוֹתֵר כִּי אִם שְׁצוּנָה לְהַעֲלוֹת יְרֻמָּהּוּ מִן הַטֵּיט ע"כ.

הֵן אָמַת דְּבַפ"ג דְּבִרְכוֹת (דָּף י"ח) אָמְרִינן וְהַמְתִּים אֵינָם יוֹדְעִים מְאוּמָה אֱלוֹ רְשָׁעִים שְׁבַחֲיָהֶם קְרוּיִים מְתִים שְׁנֹאֲמַר וְאַתָּה חָלַל רְשָׁע גְּשִׂיא יִשְׂרָאֵל ע"כ. וּפִירֵשׁ רַש"י חָלַל רְשָׁע עַל צְדָקָהּוּ הוּא אֹמֵר וַעֲדִינן בִּימֵי יְחֻזְקָאֵל חֵי הוּא וְקוֹרְהוּ חָלַל ע"כ.

וְהוּא דְבִר תִּימָה שְׁהַפְתּוּב יְכֻנָּה לְצְדָקָהּוּ בְּשֵׁם רְשָׁע מְאַחַר שְׁהָיָה צְדִיק גָּמוּר וְעוֹד שְׂיִאֲמָרוּ בְּגִמְרָא דְלִכְךָ נִקְרָא חָלַל מְשׁוּם דְּרְשָׁעִים בְּחִיָּהֶם קְרוּיִים מְתִים וְאַגְדָּה זֹו סוֹתְרַת כָּל אוֹתָן הָאֲגָדוֹת שְׁכַתְּבִנּוּ: שׁוּב רְאִיתִי בְּפָרָק חָלַק (דָּף ק"ג) שְׁהַבִּיאוּ אוֹתָהּ אֲגָדָה דְּבָקֻשׁ הַקַּב"ה לְהַחֲזִיר אֶת הָעוֹלָם לְתוֹהוּ בְּשִׁבִיל דּוֹרוֹ שֶׁל צְדָקָהּוּ גְּסַתְּפַל בְּצְדָקָהּוּ וְנִתְקַרְרָה דַּעַתוֹ וְהַקְשׁוּ בְּצְדָקָהּוּ גְּמִי כְּתִיב וַיַּעַשׂ הָרַע בְּעֵינֵי ה' וְחִירְצוּ שְׁהָיָה בְּיָדוֹ לְמַחֲוֹת וְלֹא מִיָּחָה ע"כ.

וּלְפִי זֶה מַאי כְּתִיב בְּמִלְכִים כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים הַכְּנָנָה הִיא דְּבִנֵּי דּוֹרוֹ הָיוּ רְשָׁעִים גָּמוּרִים כִּי־הוֹיָקִים וְכִינּוּן שְׁלָא מִיָּחָה בְּהֵם כְּתִב עָלֵיו כְּכֹל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוֹיָקִים וּמִש"ה קְרָאוּ הַפְתּוּב רְשָׁע וְנִקְרָא חָלַל מְשׁוּם דְּרְשָׁעִים בְּחִיָּהֶם קְרוּיִים מְתִים מְשׁוּם דְּלֹא מִיָּחָה בְּבִנֵּי דּוֹרוֹ אֲבָל לְעוֹלָם דְּהוּא לֹא חָטָא כִּי אִם בְּאוֹתָם שְׁנֵי דְבָרִים וּכְמוֹ שְׁפִירֵשׁ: אִךְ עִם מָה שְׁכַתְּבִנּוּ לְעֵיל בְּשֵׁם הַרְשָׁב"א דְּבַעוּדָם בְּאַרְצָן אֵין לְהֵם טַעֲנַת אֲנוּס אֲפָשֶׁר לִיִּישׁב בְּאוֹפְן אַחַר, שְׁחָטָא זֶה שְׁלָא שְׁמַע לִירְמִיָּהוּ הָיָה סְבָה לְכָל מָה שְׁחָטָאוּ יִשְׂרָאֵל וְהוּא שְׂיִרְמִיָּהוּ אָמַר לוֹ כֹּה אָמַר ה' וְגו' אִם יֵצֵא תִצָּא אֵל שְׂרֵי מְלָךְ בְּבָל וְחִיָּתָה נִפְשָׁךְ וְהָעִיר הַזֹּאת לֹא תִשָּׁרֵף בְּאֵשׁ וְחִיָּתָה אַתָּה וּבֵיתְךָ וְאִם לֹא תִצָּא אֵל שְׂרֵי מְלָךְ בְּבָל וְנִתְנָה הָעִיר הַזֹּאת בְּיַד הַכַּשְׂדִּים וְשָׂרְפוּהָ בְּאֵשׁ וְגו'.

וַיֵּשׁ לְדַקְדַּק דָּאִם נִגְזַר עַל יִשְׂרָאֵל בְּשִׁבִיל חָטָאתָם אֲשֶׁר לְפָנֶיךָ וְאֲשֶׁר לְשִׁבִי לְשִׁבִי אִיךְ יִתְקַוּוּ כָּל זֶה בְּשִׁבִיל צְאָתָם מִהָעִיר. וְנִרְאָה דִּירְמִיָּהוּ וְצְדָקָהּוּ הָיוּ חִלּוּקִים בְּהָךְ דְּהַרְשָׁב"א, דְּצְדָקָהּוּ הָיָה סוֹבֵר דְּאִף בְּהִיּוֹתָם בְּאַרְצָם אֵינָם נַעֲנָשִׁים עַל עֲוֹנָם מְאַחַר שְׁהָיוּ אֲנוּסִים וַיֵּשׁ לְהֵם טַעֲנַת מוֹדְעָא וְיְרְמִיָּהוּ אָמַר לוֹ שְׂאִם יֵצֵא אֵל שְׂרֵי מְלָךְ בְּבָל שְׁלָא יְהִיוּ בְּאַרְצָם אִזּוּ יוֹעִיל לְהֵם טַעֲנַת מוֹדְעָא וּכְמוֹ שְׁכַתְּבִנּוּ דְּמִשְׁגְּלוֹ חֲזָרָה הַמוֹדְעָא לְמִקּוּמָה וְהוֹצִירָהוּ לְקַבֵּל אֶת הַתּוֹרָה בִּימֵי אַחְשָׁרוּשׁ וְאִם לֹא יֵצֵא אִזּוּ אֵין לְהֵם טַעֲנַת מוֹדְעָא וַיְהִיו נַעֲנָשִׁים עַל עֲוֹנָם, וְצְדָקָהּוּ לֹא שְׁמַע אֵל יְרְמִיָּהוּ לְפִי שְׁהָיָה סְבוּר שְׁאֲפִי בַּעוּדָם בְּאַרְצָן אֵינָם נַעֲנָשִׁים לְפִי שְׁהָיוּ אֲנוּסִים בְּקַבְּלַת הַתּוֹרָה וַיֵּשׁ לְהֵם טַעֲנַת מוֹדְעָא, וְכִינּוּן שְׁצְדָקָהּוּ הוֹרָה הוֹרָאָה זֹו הָיָה סִיבָה שְׁכָל בְּנֵי דּוֹרוֹ הָיוּ מְכַעֲסִים אֶת ה' שְׁהָיוּ אֹמְרִים אֵין אֲנוּ נַעֲנָשִׁים עַל כָּל מָה שְׁאָנוּ מְכַעֲסִים אֶת ה' מְאַחַר שְׁאָנוּ אֲנוּסִים, נִמְצָא שְׁצְדָקָהּוּ הָיָה סִיבָה לְחָטָא הַרְבִּים וְתַנּוּן בְּפ"ה דְּאָבוֹת כָּל הַמְּחַטִּיא אֶת הַרְבִּים חָטָא הַרְבִּים תְּלוּי בּוּ, אֲבָל לְעוֹלָם שְׁהוּא לֹא חָטָא כִּי אִם בְּאוֹתָם שְׁנֵי דְבָרִים אֱלָא דְּמַמָּה שְׁלָא

שמע אל ירמיהו נמשך שחטאו כל ישראל והוא היה הסיבה נאמר עליו ככל אשר עשה היוקיים לפי שבגני דורו הרשיעו לעשות פיהויוקים לפי .

שחשבו כסברת צדקיהו שהיו אנוסים וא"כ חטא הרבים תלוי בו: ואפשר ליישב עם זה סיום הפסוק וגם במלך נבוכדנצר מרד אשר השביעו באלהים וגו' דיש לדקדק במלת גם דלא הנה ליה למימר אלא ובמלך נבוכדנצר מרד.

ועוד יש לדקדק דלאיזה צורך ביאר לנו הפתוב עם מי עבר על השבועה ולא היה צריך לומר אלא וגם עבר על שבועת אלהים. ונראה לומר דהפתוב בא להודיענו דמי הביאו לצדקיהו לעבור על שבועת ה' שהיא מהעבירות החמורות מאחר שהיה צדיק גמור.

ונראה דטעות צדקיהו היה משום דכבר פתבנו לעיל שפשוטשבע צדקיהו היה חבוש בבית האסורים ובשביל שנשבע לו צדקיהו הוציאו מהמאסר ואם כן היה סבור צדקיהו דאין פאן שבועה כלל לפי שהיה אנוס שאם לא היה נשבע לו לא היה מוציאו מהמאסר וזה טעות גמור משום דמניעת הטובה לא תשיב אנוס וכמו שכתבנו לעיל בשם הרב מוהריק"ו.

ונהו פונת הפתוב דשתי טעיות טעה צדקיהו בדיני אנוסים, חדא במה שלא שמע אל ירמיהו ושבועה לו שיצא אל שרי מלך בבל והוא היה סבור שאף בהיותם בארץ היה להם טענת אנוס.

וגם עוד טעה טעות אחר בדין אנוס במלך נבוכדנצר אשר מרד בו אשר השביעו באלהים והוא היה סבור שלא חלה השבועה לפי שהיה אנוס בסיבה שאם לא היה נשבע לא היה מוציאו מבית האסורים, ובשני דיני אנוסים הללו לא צדק צדקיהו: אמור מעתה כפי דברי הרשב"א ז"ל שמתחלה לא נתן להם את הארץ אלא כדי שיקיימו את התורה וכדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ששמו חקיו אם כן מה טענת אנוס יש פאן שאם לא היו מקבלים התורה שלא היה מכניסם לארץ והלא מן הדין כף הוא, אלא ודאי דסבירא ליה למהריק"ו ז"ל דמתנת הארץ לא היתה בתנאי אלא מתנה החלטית ומשום הכיחשיב אנוס מה שלא היה מכניסם לארץ אם לא היו מקבלים את התורה.

אלא שכפי זה חזרה קושית הרשב"א למקומה דקודם אחשורוש למה נענשו ונגלו ישראל מאדמתם והרי אנוסים היו שלא היה מכניסם לארץ. ונראה דאף לסברת מהריק"ו שמתנת הארץ היתה החלטית בלתי שום תנאי היינו דוקא במה שחידש ה' לישראל יותר משבע מצות בני נח אבל בז' מצות בני נח פשיטא שלא נתן להם הארץ אלא בתנאי שישמרו אותם שהרי מה שגירש ז' עממין מארץ ישראל הוא משום דלא קיימו ז' מצות וכמו שפצינו בפר' עריות דכתיב כי בכל אלה נטמאו הגוים ואפקוד עונה עליה ותקיא הארץ את יושביה וגבי ע"א ואביזרניהו פתיב בפרשת שופטים ובגלל התועבות האלה ה' אלהיה מוריש אותם מפניה.

וא"כ מאחר שה' גירש ז' עממין בשביל אלו התועבות מהיכא תיתי שישראל יעשו אותם וישבו על הארץ: וזהו פונת הפתוב בפרשת עקב, והיה אם שכח תשכח את ה' אלהיה והלקח אחר אלהים אחרים וגו' העדותי בכם היום פי אבנד תאבדון פגוים אשר ה' מאביד מפניכם פן תאבדון ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק דְּלִמָּה אֵינְצִטְרִיף לומר שִׂיאֲבָדוּ פְּגוּיִם אֲשֶׁר ה' מֵאֲבִיד מִפְּנֵיהֶם. וְנִרְאָה שֶׁהַכְּתוּב בָּא לְשַׁלֵּל שֶׁלֹּא יַעֲלוּ דְבָרִים אֵלָיו עַל לְבָם לומר שֶׁהֵם אֲנוּסִים וְלִפְיֶקֶף לֹא תִּבְא עֲלֵיהֶם רָעָה, לְזֶה בָּא הַכְּתוּב לְשַׁלֵּל סִבְרָא זוּ הַנִּפְסָדֵת מִשׁוּם דְּבַז' מְצוֹת לֹא שִׁינְיָה טַעַם זֶה וּמִשׁוּם הִכִּי אָמַר הַעֲדוֹתִי בְּכֶם הַיּוֹם כִּי אֲבִיחַד תִּאֲבָדוּן פְּגוּיִם אֲשֶׁר ה' מֵאֲבִיד מִפְּנֵיכֶם בְּשִׁבִיל מַה שֶׁעָשׂוּ וְאֵף שֶׁהֵם לֹא קִבְּלוּ שׁוּם דְּבָר בְּעַרְבוֹת מוֹאֵב וְהַטַּעַם שֶׁזוֹ מְצוֹת הֵם מְחַנְיָבִים בָּהֶם מִזְּמַן רֵאשׁוֹן שֶׁקִּבְּלוּ אוֹתָם עֲלֵיהֶם וְעַל זֶרַעַם.

וְאִם כֵּן לְדַעַת מֵהֵרִיק"ו מַה שֶׁנֶּעֱנְשׂוּ יִשְׂרָאֵל קוֹדֵם אֲחַשְׁנֵרוּשׁ הוּא לְפִי שֶׁעָבְרוּ עַל ז' מְצוֹת וּמִבּוֹאֵר הוּא בְּכַתּוּב בְּכֻמָּה מְקוֹמוֹת וּבְדִבְרֵי רז"ל שֶׁאָמְרוּ שֶׁמִּקְדָּשׁ רֵאשׁוֹן נִחְרַב בְּשִׁבִיל ע"ז וג"ע וְשִׁפִּיכוֹת דָּמִים שֶׁהָיָה בָּהֶם וְאֵלּוּ הֵם מִמְצוֹת בְּנֵי נֹחַ וְלַעוֹלָם דָּעַל שֶׁאֵר הַמְצוֹת יֵשׁ לָהֶם טַעַנַת אֲנוּס שֶׁהָיוּ יִרְאִים שֶׁלֹּא יִכְנִיסֵם לְאֶרֶץ: וּבְזֶה יוֹבְנוּ קִצַּת פְּסוּקִים בִּיחֻזְקָאֵל (סי' ל"ג) בֶּן אָדָם יִוְשְׁבֵי הַחֲרָבוֹת הָאֵלֶּה עַל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל אֲנֻמְרִים לֵאמֹר אֲחֻד הָיָה אֲבָרְהָם וַיִּירֶשׁ אֶת הָאֶרֶץ וְאַנְחֵנוּ רַבִּים לָנוּ נִתְּנָה הָאֶרֶץ לְמוֹרָשָׁה לְכֹן אֲמֹר אֲלֵיהֶם פֹּה אָמַר ה' אֲלֵהֶם עַל הַדָּם תֹּאכְלוּ וְעֵינֵיכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גְּלוּלֵיכֶם וְדָם תִּשְׁפְּכוּ וְהָאֶרֶץ תִּירֶשׂוּ ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק דְּמָה עָלָה בְּדַעַתָּם שֶׁל יִשְׂרָאֵל דְּבִשְׁבִיל שֶׁאֲבָרְהָם יֶרֶשׁ אֶת הָאֶרֶץ שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם הָאֶרֶץ לְמוֹרָשָׁה אֵף בְּהִיוֹתָם רְשָׁעִים וְהֵלֵא הַמְחַזִּיק בְּדַרְכֵי אֲבָרְהָם יוֹרֶשׁ אֶת הָאֶרֶץ שֶׁנִּתְּנָה לְאֲבָרְהָם וּמִי שֶׁאִינוּ מְחַזִּיק בְּדַרְכֵי פְּשִׁטָּא שֶׁאִינוּ יוֹרֶשׁ אֶת הָאֶרֶץ.

וְאִם נֹאמַר שֶׁיִּשְׂרָאֵל טַעַם בְּזֶה וְהָיוּ סְבוּרִים שֶׁאֵף שֶׁהֵם רְשָׁעִים הֵם יוֹרְשִׁים אֶת הָאֶרֶץ שֶׁזֶכֶה אֲבָרְהָם אֲבִיהֶם א"כ מַה הַשִּׁיב לָהֶם ה' עַל הַדָּם תֹּאכְלוּ וְעֵינֵיכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גְּלוּלֵיכֶם וּגו' וְהָאֶרֶץ תִּירֶשׂוּ וְהֵלֵא לֹא נֶעְלַם מִיִּשְׂרָאֵל אֵלּוּ הַעֲבִירוֹת שֶׁהָיוּ עוֹשִׂים וְאֵעִפ"כ הָיוּ סְבוּרִים שֶׁע"ז לָהֶם נִתְּנָה הָאֶרֶץ לְמוֹרָשָׁה מִפְּחַ אֲבָרְהָם אֲבִיהֶם.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּמַה שֶׁהַשִּׁיב לָהֶם הַנְּבִיא עַל הַדָּם תֹּאכְלוּ וּגו' וְאָמְרִי בִּיִּלְקוּט וַיִּנ"ל פֹּה אָמַר ה' עַל הַדָּם תֹּאכְלוּ זֶה אֲבָר מִן הַחַי וְעֵינֵיכֶם תִּשְׂאוּ אֶל גְּלוּלֵיכֶם זוּ ע"ז וְדָם תִּשְׁפְּכוּ כְּמִשְׁמַעוּ עֲמַדְתֶּם עַל חֲרָבְכֶם זֶה הַדִּין וְהַגְּזֵל עֲשִׂיתֶן תוֹעֵבָה זֶה מִשְׁכַּב זְכוּר וְאִישׁ אֶת אִשְׁתּוֹ רָעָהוּ טַמְאָתָם זֶה גְלוּי עֲרִירוֹת, וּמַה מְצוֹת שֶׁנֶּצְטוּוּ בְּנֵי נֹחַ לֹא עֲשִׂיתֶם וְאִתֶּם אוֹמְרִים נִירֶשׁ אֶת הָאֶרֶץ ע"כ.

וְסִיּוּם דְּבָרֵי הַמְּאָמַר הַזֶּה לְכַאוּרָה אֵין לוֹ מוֹבֵן דְּלִמָּא אֲצִטְרִיף לְנַבִּיא לְהוֹכִיחַ לְיִשְׂרָאֵל עַל שֶׁעָבְרוּ עַל הַמְצוֹת שֶׁנֶּצְטוּוּ בְּנֵי נֹחַ תִּיפּוֹק לִיָּה מִשׁוּם דְּנֶצְטוּוּ עֲלֵיהֶם בְּסִינֵי, וְעוֹד דְּלִמָּה הֶעֱנִישׁ אוֹתָם דּוֹקָא עַל ז' מְצוֹת וְלֹא עַל שֶׁאֵר הַמְצוֹת וּמִדְּבָרֵי אַגְּנָה הַלְזוּ נִרְאָה דְּדוֹקָא עַל ז' מְצוֹת הֶעֱנִישׁם וְכֵן הוּא דַּעַת הַמְתַּרְגֵּם שֶׁתַּרְגֵּם עַל הַדָּם תֹּאכְלוּ עַל דָּם וְכַאֲי אֲתוּן אֲכָלִין וְכֵן פִּירֶשׁ"י וַיִּנ"ל מֵאֲכָלִים תִּפְנוּקִים אֲתָם אוֹכְלִים עַל יְדֵי רְצִיחָה שֶׁהוֹרְגִין אֶת בְּעָלֵי מָמוֹן וְנוֹטְלִין אֶת מָמוֹנָם ע"כ.

וַיֵּשׁ לְדַקְדָּק דְּלִמָּה לֹא פִּירֶשׂוּ הַפְּסוּק כְּפִשׁוּטוֹ עַל הַדָּם תֹּאכְלוּ שֶׁהָיוּ עוֹבְרִים עַל מַה שֶׁכְּתוּב בַּתּוֹרָה לֹא תֹאכְלוּ עַל הַדָּם וְכִמוֹ שֶׁפִּירֶשׁ רז"ק, דְּנִרְאָה דַּס"ל דְּהַנְּבִיא אִינוּ מַעֲנִישׁם אֲלֵא דּוֹקָא עַל ז' מְצוֹת שֶׁנֶּצְטוּוּ בְּנֵי נֹחַ וּמִשׁוּם הִכִּי הוֹצִיאָה הַכְּתוּב מִפְּשׁוּטוֹ לְפִי

שְׁבִי נח לא הוֹנְהָרוּ על לא תאכלו על הדם ואם פֶּן יש לְדַקְדַּק דְּלִמָּה וַיִּתֵּר לָהֶם הַנְּבִיא על שְׂאֵר הַעֲבִירוֹת שֶׁלֹּא הוֹנְהָרוּ בְּנֵי נח: וְהִנֵּה חוּץ מִדְּרַכְנֵנו אֶפְשָׁר לַיִּישֵׁב.

וְקוֹדֵם כֹּל דְּבַר נְדַקְדַּק בְּמֵאֵי דְאֻמְרִינָן מִכָּאן מוֹדְעָא רַבָּה לְאוֹרְיִיתָא דְהָא לֹא שְׂיִיכָא מוֹדְעָא אֵלָא בְּמֵי שְׂאֵנִס אֵת חִבְרוּ לַעֲשׂוֹת אֵיזָה דְּבַר שֶׁלֹּא פְּרָצוֹנוּ אֲבָל מְלֵךְ שְׂמַצְנָה לַעֲבָדֵי שְׂיַעֲשׂוּ פֶּה וְכֹף הָרִי הֵם מְחַוְיָבִים לַעֲשׂוֹתוֹ וְאִין פָּאן טַעֲנַת אֲנֹס דְהָא קו"ל דְּדִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא וּכ"ש דִינָא דְמְלֵךְ מַלְכֵי הַמְּלָכִים יִתְבָּרַךְ שְׁמוֹ וְאִם פֶּן אִם ה' אֲנִס אֵת יִשְׂרָאֵל שְׂיִקְבְּלוּ לְשִׁמּוֹר וּלְקַיָּים תְּרִי"ג מְצֻוֹת מַה מוֹדְעָא יֵשׁ פָּאן שְׁהָרִי מְחַוְיָבִים הֵם לְשִׁמּוֹר מְצֻוֹת מַלְכָם, וְהִרְשִׁב "א פְּתַבְנוּ דְּבָרֵינוּ לְעֵיל הַרְגִישׁ בְּזָה וְנ"ל וְאִם נֹאמֵר שְׂנַעֲנִישׁוּ מִפְּנֵי שְׂעֻבְרוּ עַל מְצֻוֹת מַלְכָם אִם פֶּן בְּטִלָּה מוֹדְעָא זֹו ע"כ דְּבָרֵינוּ, וְלֹא יִדְעָתִי לָמָּה לֹא יִקְשֶׁה לְפִי הָאֵמֶת דְּבְטִלָּה מוֹדְעָא זֹו מִשׁוּם דְּהֵם נַעֲנִישִׁים עַל מַה שְׂעֻבְרוּ עַל גְּזֵרַת מַלְכָם וְקו"ל דִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא: וְנִרְאָה דְזָה יוֹבֵן עִם מַה שְׂפִתְבַּר הַר"ן בַּפ' ג' דְנִדְרִים (דָּף כ"ח) עֲלָה דְהֵיא דְשְׁמוּאֵל דְאָמַר דִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא וְנ"ל וְכַתְּבוּ הַתּוֹסְפוֹת דְדוֹקָא בְּמַלְכֵי הָאֲמוֹת אֻמְרִינָן דִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא מִפְּנֵי שְׁהָאֲרִץ שְׁלוֹ וְיָכוֹל לֹמַר לָהֶם אִם לֹא תַעֲשׂוּ מְצֻוֹתֵי אֲגֵרֶשׁ אֲתָכֶם מִן הָאֲרִץ אֲבָל בְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל לֹא לְפִי שְׂאֲרִץ יִשְׂרָאֵל כֹּל יִשְׂרָאֵל שְׂוֹתָפִים בָּה ע"כ.

וְהִנֵּה אִם אֲרִץ יִשְׂרָאֵל לֹא הִיְתָה מְחַוְיָבִים בְּיַדְנוּ מִכַּח מִתְּנַת אֲבָרְהָם אֵלָא שְׂעַכְשֵׁי הִיְתָה ה' נוֹתְנָה לָנוּ פְּשִׁיטָא דְלֹא הִיְתָה מוֹעִיל לָנוּ טַעֲנַת אֲנֹס דְתִיפּוֹק לִיָּה שְׂאֵנוּ מְחַוְיָבִים לְשִׁמּוֹר וְלַעֲשׂוֹת כֹּל מַה שְׂצֻנָּנוּ מִשׁוּם דְּדִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא אִף אִם מַה שְׂאֵנוּ זֹוֹכִים בַּא"י הוּא מִכַּח שְׂזָכָה בָּה אֲבָרְהָם וְנִרְאָה בְּאִים מִכַּח יְרוֹשָׁה א"כ לֹא שְׂיִיף דִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא דוּמְיָא דְמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל שְׁהָרִי לֹא נָתַן ה' עַכְשֵׁי שׁוּם דְּבַר מְחַדָּשׁ וְלֹא נִשְׂאֵר לָנוּ חֵיבוֹב לְקַיָּים אֵת הַתּוֹרָה אֵלָא מִצַּד קְבָלְתָנוּ וְלָזָה יֵשׁ טַעֲנַת אֲנֹס: וְזָהוּ פְּנִינַת הַפְּתוּבִים בְּן אָדָם יוֹשְׁבֵי הַחֲרָבוֹת הָאֵלָה עַל אֲדַמַּת יִשְׂרָאֵל אֻמְרִים לֹאמַר אֲחַד הִיְתָה אֲבָרְהָם וַיִּירֶשׁ אֵת הָאֲרִץ וְלָנוּ נִתְּנָה הָאֲרִץ לְמוֹרְשָׁה כְּלוֹמַר שְׂיִשְׂרָאֵל כְּבָר הָיוּ יוֹדְעִים שְׁהֵם הָיוּ אֲנוּסִים בְּקַבְּלַת הַתּוֹרָה וְאִינָן נַעֲנִישִׁים מִצַּד שֶׁלֹּא קִיָּימוּ מַה שְׂפִכְבָּר קְבָלוּ שְׂיֵשׁ לָהֶם מוֹדְעָא אֵלָא שְׁהָיוּ יְרֵאִים פֶּן יָבֵא עֲלֵיהֶם מִטַּעַם דִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא וַיַּעֲנִישֵׁם, לָזָה אֻמְרוּ אֲחַד הִיְתָה אֲבָרְהָם וַיִּירֶשׁ אֵת הָאֲרִץ כְּלוֹ שְׂלֹא אֲבָרְהָם נִתְּנָה בְּמִתְּנָה וְלָנוּ נִתְּנָה הָאֲרִץ לְמוֹרְשָׁה מִכַּח אֲבָרְהָם אֲבִינוּ וְאִם פֶּן לֹא נָתַן לָנוּ שׁוּם דְּבַר מְחַדָּשׁ וְאִם פֶּן הָיוּ לִיָּה כְּמַלְכֵי יִשְׂרָאֵל דְלֹא אֻמְרֵי בָּהוּ דִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא, מַה תֹּאמַר בְּשִׁבִיל הַקְּבָלָה אֲנוּסִים הִיָּינוּ.

לָזָה הִשִּׁיב הַנְּבִיא דְהַתִּינַח עַל מַה שְׂקָבְלוּ מְחַדָּשׁ בְּסִינֵי אִף בְּמַה שֶׁלֹּא קִיָּימוּ שְׂבַע מְצֻוֹת בְּנֵי נח אִיף יַעֲלָה עַל הַדְּעַת דְּמֵאֲחַר שְׂאִינָם מְקִיָּימִים אוֹתָם שְׂיִירֶשׁוּ אֵת הָאֲרִץ מֵאֲחַר דְּבִשְׁבִיל אֵלוּ הִז' מְצֻוֹת קָאָה אֵת הַגּוֹי אֲשֶׁר לְפָנֵיהֶם וְגֵרֶשׁ אוֹתָם מִהָאֲרִץ.

וְזָהוּ מַה שְׂאֻמְרוּ בְּסִפְרֵי ז' מְצֻוֹת שְׂנַצְטוּוּ בְּנֵי נח לֹא עֲשִׂיתֶם וְאִתֶּם אוֹמְרִים נִירֶשׁ אֵת הָאֲרִץ: וְלְפִי דְבָרֵי מֵהֵרִיק"ו ו' נֹאמַר בְּאֲנָפֵן אֲחַר אִף נְקֻדִים עוֹד טַעַם אֲחַר לָמָּה גְּבִי שְׂבַע מְצֻוֹת בְּנֵי נח לֹא שְׂיִיף טַעֲמָא דְאֲנֹס.

וְהוּא עִם מ"ש הָרֵא"ש בְּפִסְקֵי עֲלָה דְהֵיא דְאָמַר שְׁמוּאֵל דִינָא דְמַלְכוּתָא דִינָא שְׂפִתְבַּר בְּשֵׁם ר"ת ו' לְדִהִינָנו כְּשֶׁהִמְלֵךְ מִשְׁנָה גְּזוֹרְתֵינוּ עַל כֹּל בְּנֵי מַלְכוּתוֹ, וְהִבִּיא רָאִיָּה מֵהָא דְתַנָּן בְּגִיטִין לֹא הָיוּ סִיקְרִיקוֹן בִּיהוּדָה כו' וְאִף שְׁהָרֵא"ש שְׁם דְּחָה רָאִיָּה זֹו מ"מ לַעֲנִין

דינא ס"ל כר"ת דאמרינו דינא דמלכותא דינא בדבר הפולל לכל בני מלכותו וכמו שפירא מדברי הטור (סי' שס"ט) יע"ש.

א"כ אפוא גבי שבע מצות בני נח שהיא גזרה פוללת לכל העולם פשיטא דלא מהני טעמא דאנוסים היינו דתיפוק ליה משום דינא דמלכותא ואם לא היו מקבלים עליהם היו מחוייבים לשמור ולקיים שבע מצות בני נח משום גזרת מלך אבל לא גבי שאר מצות שאינם אלא לישראל, ואם כן אין לנו חייב אלא מצד הקבלה שקבלנו בערבות מואב והתם היינו אנוסים שלא היה מכניסם לארץ ולא חשיב אונס זה מניעת הטובה לפי שארץ ישראל מוחזקת היא כמו שכתב מהריק"ו: וזהו פונת הפתובים יושבי הערבות וגו' אמרים לאמר אחד היה אברהם ויירש את הארץ ואנחנו רבים לנו נתנה הארץ למורשה.

פלומר שישאל היו רוצים לפרוק עול ולומר אנוסים היינו בקבלת התורה לפי שהיינו יראים שמה לא יכניסנו לארץ. אלא שעדיין אין זה מספיק לומר דחשיב אונס משום דהוי מניעת הטובה דהיינו שלא היה מכניסם לארץ ומניעת הטובה לא חשיבא אונס.

לזה הם רוצים לומר דאין זו מניעת הטובה משום דאחד היה אברהם ויירש את הארץ ונכה בה ונתנה לנו הארץ למורשה פלומר שירשנו אותה מאברהם וירושא היא לנו מאבותינו ומחזקת היא בידינו מאותה שעה שנתנה לאברהם ואם כן חשיב אונס, שמי שהוא עושה דבר מפני יראתו שלא יטלו את שלו חשיב אונס וכמ"ש מוהריק"ו ולזה חשיב להם הנביא פה אמר ה' אלהים על הדם תאכלו ועיניכם תשאו אל גיליכם ודם תשפכו וגו' עשיתן תועבה ואיש את אשת רעהו טמאתם והארץ תירשו.

כלו מצות שנצטוו בני נח לא קיימתם ואתם אמרים הארץ גירש פלומר דבשלמא גבי שאר מצות שאינן גזרה פוללת לכל העולם ולא שייך דינא דמלכותא דינא ניחא מה שאתם רוצים לפרוק עול ולומר שמה שקבלתם היה באונס.

אבל גבי שבע מצות בני נח שהיא גזרה פוללת לכל העולם מה טענה יש לכם דל מהכא הקבלה והלא אתם מחוייבים לשמור ולקיים גזרת מלך דינא דמלכותא דינא: ובזה יובן מאי דאמרינו בת"כ פרשת בקקותי וז"ל והבאתי אותם בארץ אניביהם אני בעצמי אביאם זו מדה טובה לישראל שלא יהיו אמרים הואיל וגלינו לבין העכו"ם נעשה כמעשיהם אני איני מניחם אלא מעמיד אני את נביאי ומחזירם לתחת כנפי שנא' והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אמרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות אלא חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע גטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם, על פרנקם שלא בטובתכם ממליך אני מלכותי עליכם ע"כ.

ויש לדקדק במאמר זה טובא חדא דאייך הדבר תלוי במה שביאם בעצמו והלא אפילו שביאם ע"י שליח יכול לומר שביד חזקה ימלוך עליהם ועוד במ"ש שלא יהיו אמרים הואיל וגלינו כו' דמהיכא תיתי דבשביל שגלו ולקו על חטאתם שיאמרו שעכשיו שגלו יעשו כמעשה העו"ג והלא עכשיו שגלו ראוי הוא שיתנדו את עונם ואת עון אבותם.

ועוד יש לדקדק בַּמָּה שְׁסִיִּים ע"כ שְׁלֹא בְּטוֹבַתְכֶם מִמְּלִיךְ אֲנִי מְלֻכּוֹתִי עֲלֵיכֶם דְּמַהִיכָא תִּיתִי שְׁיִשְׂרָאֵל לֹא יִרְצוּ לְקַבֵּל מְלֻכּוֹתוֹ יִתְבַּרְךָ, וְאִם הַפְּנִינָה עַל קִיּוּם הַמְּצֻזוֹת הוּל"ל ע"כ תְּקַיְּמוּ הַמְּצֻזוֹת: אִךְ עַל פִּי הָאָמוֹר יָבֵא לְכָלֵּל יִשׁוּב.

וְנִקְדִּים עוֹד דְּאִיתָא בְּפִרְקֵי ר"א הֵבִיאוּ מִהֶר"ש יָפָה בַּב"ר סֵדֶר וַיֵּרָא (פְּרָשָׁה מ"ט ס"ב) וְנ"ל בְּשַׁעֲרֵי שְׁהַפִּיץ ה' אֶת הָעַמִּים בְּדוֹר הַפְּלִגָּה הֵבִיא שְׂבָעִים שָׁרִים שֶׁל מַעֲלָה וְנָתַן לְכָל שָׂר וְשָׂר אֶנְפָּה אַחַת שֶׁתְּהִיָּה תַּחַת הַשָּׂר וַיִּשְׂרָאֵל נָפְלוּ בְּחֻלְקוֹ שֶׁל הַקַּב"ה שֶׁנֶּא' בְּהַנְחִל עֲלֵיוֹן גּוֹיִם וְגו' פִּי חֻלְקָה ה' עִמּוֹ ע"כ.

וְכִבֵּר בַּיָּאֵר כָּל זֶה הֶרְמַב"ן בְּקִצָּת מְקוֹמוֹת שֶׁכָּל הָעוֹ"ג הֵם תַּחַת שָׁרִים אִךְ יִשְׂרָאֵל אֵינֶם תַּחַת שׁוֹם שָׂר אֲלֵא ה' אֱלֹהֵיהֶם הוּא מְלַכֶּם וְשָׂרִים. וְהִנֵּה כָּבֵר פְּתִבְנוּ בְּשֵׁם הַרְשָׁב"א דְּכָל זְמַן שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל בְּאֶרֶץ לֹא הָיָה לָהֶם שׁוֹם טַעֲנַת מוֹדְעָא כָּלֵל אֲלֵא פִּינּוֹן שְׁגָלוֹ חֲזָרָה הַמוֹדְעָא לְמִקוּמָהּ וּמִש"ה הַדּוֹר קִבְלוּהָ בִּימֵי אַחְשָׁרָוִשׁ, וְהִנֵּה כָּל טַעֲנַת יִשְׂרָאֵל לּוֹמֵר דְּלֹא שִׁיָּיָךְ טַעֲנַת דִּינָא דְּמְלֻכּוֹתָא דִּינָא הוּא מְשׁוּם הֵיא דר"ת דְּכָל שְׂאִינּוּ מִשְׁנֵה גְזֵרוֹתָיו עַל כָּל מְלֻכּוֹתוֹ לֹא שִׁיָּיָךְ דִּינָא דְּמְלֻכּוֹתָא וְטַעַם זֶה הָיָה צוֹדֵק אִם הָיוּ יִשְׂרָאֵל ג"כ תַּחַת שָׂר כָּכָל הָעוֹ"ג וְלֹא הָיָה הַפְּרָשׁ בִּינֵיהֶם כָּלֵל אִזּוּ הָיוּ צוֹדֵקִים בְּטַעֲנַתְּם דְּמָה רָאָה ה' לַגְּזוֹר דוֹקָא עַל יִשְׂרָאֵל וְלֹא עַל שְׂאֵר הָאֻמּוֹת.

אֲבָל מֵאַחַר שֶׁכָּל הָעוֹ"ג מְסַרֵּם ה' תַּחַת הַשָּׂרִים וַיִּשְׂרָאֵל דוֹקָא הֵם תַּחַת מְלֻכּוֹתוֹ יִתְבַּרְךָ אֵינֶם צוֹדֵקִים בְּטַעֲנָהּ זֹכֵר לְכָל שֶׁהָרִי לְכָל בְּנֵי מְלֻכּוֹתוֹ הוּא גּוֹזֵר גְּזֵרָה כּוֹלֵלֶת וְהָעוֹ"ג מְסַרֵּם לְשָׂרִים. וְזֶהוּ פְּנִינַת הַבְּרִייתָא וְהִבְאֵתִי אוֹתָם ר"ל אֲנִי בְּעֲצָמִי, אֵל תְּהִי סְבוּרִים וְשְׂאִי מוֹסֵר אֶתְכֶם לְשִׁלִּיחַ כְּמוֹ שְׂאִי עוֹשֶׂה לְעוֹ"ג שֶׁמְסַרְתִּים לְשָׂרִים.

וְאָמְרָה הַבְּרִייתָא זֹכֵר מְדָה טוֹבָה לְיִשְׂרָאֵל שֶׁלֹּא יָהוּ אוֹמְרִים הוּאִיל וְגַלְיִנוּ לְבִין הָעַפּוֹ"ם נַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם כְּלוֹמֵר דְּבִשְׁלָמָא כְּשֶׁהָיוּ בְּאֶרְצֵנוּ לֹא הָיָה לָנוּ שׁוֹם טַעֲנַת אֲנוּס מְשׁוּם דְּלֹא נָתַן לָנוּ הָאֶרֶץ אֲלֵא בְּעִבּוֹר נְשִׁמּוֹר חוֹקֵינוּ וְכִמוֹ שֶׁפָּתַב הַרְשָׁב"א אֲבָל עֲכָשְׁיוֹ שְׁגָלְנוּ חֲזָרָה הַמוֹדְעָא לְמִקוּמָהּ, מָה תֹּאמֵר תִּיפּוֹק לֵיהּ דִּינָא דְּמְלֻכּוֹתָא דִּינָא לְזֶה אָמְרוּ נַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיהֶם דוֹקָא אֲבָל לֹא שִׁיָּיָךְ עֲלֵינוּ גְזֵרוֹת חֲדָשׁוֹת לֹא עֲשֶׂה כֵּן לְכָל גּוֹיִוְהוּ שְׂאֵמֵר וְהָעוֹלָה עַל רִוְחָכֶם הָיוּ לֹא תִּהְיֶה אֲשֶׁר אַתֶּם אוֹמְרִים נִהְיָה כְּגוֹיִם וְגו' ע"כ שְׁלֹא בְּטוֹבַתְכֶם אֲמַלּוּ עֲלֵיכֶם דוֹקָא עֲלֵיכֶם אֲמַלּוּ שְׁלֹא אֲמַסְנָךְ אֶתְכֶם תַּחַת שָׂר אֲבָל שְׂאֵר הַב"נ הֵם תַּחַת הַשָּׂרִים וְאִם כֵּן אֵין אַתֶּם יְכוּלִּין לּוֹמֵר נִהְיָה כְּגוֹיִם מְשׁוּם דְּמִן כְּרַחֲמֵי אַתֶּם לְקַבֵּל גְּזֵרוֹתֵי דִּינָא דְּמְלֻכּוֹתָא דִּינָא: וְהִנֵּה אִךְ שְׂבִיִּאֲרֵנוּ דְּמָה שְׁלֹא הָיָה מְכַנִּיסֶם לְאֶרֶץ חֲשִׁיב אֲנוּס לְפִי שְׁהִיתָה מוֹחֲזָקַת בְּיָדֶם.

אֲפִתִּי הַקְּשָׁה מִהֶרְד"ךְ (בֵּית י"ז חֶדֶר י"ג) מֵהֵיא דְּאֲמַרִּינּוּ בַּפ"ד דְּנִדְרִים נוֹדְרִין לְהַרְגִּין וְלְחַרְמִין וְלְמוֹכְסִין, שְׁהִיא תְּרוּמָה אַע"פ שְׂאִינָה תְּרוּמָה, שְׁהִיא שֶׁל בֵּית הַמִּלְךְ אַע"פ שְׂאִינָה שֶׁל בֵּית הַמִּלְךְ. וּמִפְּרָשׁ בְּגַמְרָא דְּאֲמַר יֶאֱסְרוּ כָּל פִּירוֹת שְׂבָעוּלָם עֲלֵי אִם אֵינָה שֶׁל בֵּית הַמִּלְךְ וּפְרִיָּךְ פִּינּוֹן דְּאֲמַר יֶאֱסְרוּ כָּל פִּירוֹת לִיֶאֱסְרוּ כָּל פִּירוֹת עֲלֵיו וּמִשְׁנֵי בְּאוֹמֵר כְּלַבּוֹ הַיּוֹם וּמוֹצֵיא בְּשִׁפְתָיו סֶתֶם וְאֵע"ג דְּדְּבָרִים שֶׁכָּלֵב אֵינּוּ דְּבָרִים לְגַבֵּי אֲנוּסָא שְׂאִי.

הרי בהדיא שמי שנאנס על ידי אחרים בעי למימר בלבד היום ואם לא אמר בלבד היום הגדר או השבועה קיימים והכא שישאל לא הרהרו שום תנאי בלבם אף שהיו אנוסים שבועתם קיימת.

והרב ז"ל עלה על דעתו לחלק דשאני ההיא שהאנס אינו מאנסו על השבועה אלא הוא נשבע כדי להציל ממונו אבל ההיא דנאנסו בקבלת התורה לא דמי להא, והוקשה לו לחילוק זה מההיא דכתבו התוספות בפרק הגוזל בתרא (דף קי"ג) ואם כן הדרא גושין לדוקתא דמאחר דלא הרהרו ישראל בלבם שום דבר היכי נפטרו משבועתם על קבלת התורה, ומירץ הרב ז"ל דשאני ההיא דנודרין להרגין דהאנס אינו אונסו אלא במה שמוציא בשפתיו אף אי אפשר לו לדעת מה שבלבו אבל בקבלת התורה שהאונס על פי הדבור דיודע מה בלב האדם כי הוא בוחן פליות ולב ויודע מחשבות האדם פשיטא דלא היו יכולים לבטל השבועה בלבם דהא כל פה גלויות לפניו מחשבות לבו של אדם כמו מה שמוציא מפיו ואם כן אנוסים היו לקבל השבועה הן בפה הן בלב עפ"ד.

נמצינו למדין דטעמא דמהני לישראל טענת אונס אף שלא הרהרו שום תנאי בעת השבועה הוא משום דה' גלויות לפניו מחשבות בני אדם ואם כן הרי היו אנוסים על מה שנשבעו בפה ועל מה שלא הרהרו שום תנאי בעת קבלת השבועה: וכן יובנו קצת פסוקים במיכה (סי' ג') שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וגו' ראשיה בשחד ישפוטו וכהנייהו במחיר יורו וגו' ועל ה' ישענו לאמר הלא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהינה ונהר הבית לבמות.

יער ע"כ. ויש לדקדק בפסוקים אלו טובא, חדא במה שהזכיר הנביא עונות אלו דהיינו ראשיה בשחד ישפוטו וכהנייהו במחיר יורו דלמה לא הזכיר אותם על ע"ז שהיתה בהם שהיא העבירה היותר חמורה.

ולזה היה אפשר לומר כההיא דאמרין בת"כ פרשת קדושים עלה דקרא דלא תעשו עול שכל דיין המטה את הדין גורם לשכינה שתסתלק מישראל ולזה בא הנביא וגינה אותם ואמר ראו כמה טפשאי הני אינשי שראשיה בשחד ישפוטו וכהנייהו במחיר יורו ואומרים הלא ה' בקרבנו והלא הם תרתי דסתרי אהדדי שאלו הפעולות שעושים הם גורמים שלא יגיה ה' בקרבם אלא שתסתלק השכינה מישראל: אף כפי דרכנו נאמר בענין אחר.

וינדקדק עוד בסברת ישראל שאומרים הלא ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה וכתבו המפרשים שהכוננה היא מאחר ששכינת ה' בקרבנו לא תבא עלינו רעה וכי עלה על דעתה דבזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום שתשרה שכינה בתוכם והא אמרין בפ"ק דסוטה קודם שחטאו ישראל היתה שכינה שרויה עם כל אחד ואחד שנאמר כי ה' אלהיה מתהלך בקרב מחנייה וכיון שחטאו היתה שכינה מסתלקת מהם שנאמר ולא יראה בה ערות דבר ונשב מאחריה ע"כ.

והא דאמרין דבשעה שנכנסו הגוים להיכל היו הפרובים מעורין זה בזה והוא סימן להשראת שכינה בינינו, והרי אין לה שעה שאין ישראל עושין רצונו של מקום פאותה שעה ואפי' הכי משמע שהיתה שכינתו בינינו, כבר נאמרו בזה טעמים רבים וכמו שנאריך בזה בדרך עצב יע"ש.

ויכללן של דברים דבזמן שאין ישראל עושים רצונו של מקום הוא מסלק שכינתו מתוכם, ואם כן איך אמרו שלא תבא עליהם רעה בעבור ששכינת ה' בקרבם והלא מאחר שחטאו נסתלקה מביניהם.

עוד יש לדקדק במה שפסוקים הפסוק לכן בגללכם ציון שדה תחרש דאיה הוא מקושר עם הקודם ולמה לא קללם בגופם בחרב וברעב: ונראה דזה יובן עם מאי דאמרינן בש"ר סדר בשלח (פרשה כ"ו סי' ב') ה"ש ה' בקרבנו אם אין רבותינו אמרו אם מהרהרים אנו בלבבנו והוא יודע מה שאנו מהרהרים נעבדנו ואם לאו נמרוד בו אמר להם הקב"ה אם בקשתם לבדוק אותי יבא הרשע ויבדוק אתכם.

ויל"ד במ"ש אם בקשתם לבדוק אותי יבא הרשע ויבדוק אתכם דמה ענין בדיקת ישראל לה' לבדיקת הרשע לישראל. ונראה דזה יובן עם מאי דתנן בפ"ג דראש השנה (דף כ"ט) והיה כאשר ירים משה ידו וגבר ישראל וגו' וכי ידיו של משה עושות מלחמה או שוברות מלחמה אלא לומר לה כל זמן שהיו ישראל מסתכלים כלפי מעלה ומשעבדים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו נופלים, וכתב שם רבינו עובדיה ז"ל שהטעם ששנשנית משנה הלזו שם הוא משום דלעיל מזה תנן מי שהיה עובר אחורי בית הפנסת או שהיה ביתו סמוך לבית הפנסת ושמע קול שופר או קול מגילה אם פיון לבו יצא ואם לאו לא יצא אע"פ שזה שמע וזה שמע זה פיון לבו וזה לא פיון לבו ע"כ, ובא התנא לומר דאל תתמה על זה שזה שמע וזה שמע וזה בשביל שפיון לבו יצא וזה בשביל שלא פיון לבו לא יצא לפי שהכל תלוי בכוננת הלב ומצינו ג"כ במלחמת עמלק דומה לזה דהכל היה תלוי בכוננת הלב דהיינו בזמן שהיו מכוונים את לבם לאביהם שבשמים היו מתגברים ואם לאו היו מכוונים את לבם היו נופלים.

ובפ"ק דתעניות (דף ח') אמרינן אמר ר' אמי אין תפלתו של אדם נשמעת אלא א"כ משים נפשו בכפו ונאמר נשא לבבנו אל פפים ע"כ, ופירש"י אלא א"כ משים נפשו בכפו כלומר שנפשו מכוונת בכפו מבחוץ כלומר שיהיה תוכו כפרו.

הרי שהכל תלוי בכוננת הלב. ונהו פנונת המאמר אם בקשתם לבדוק אותי כלומר אם אני יודע מה שאתם מהרהרים בלבכם יבא הרשע ויבדוק אתכם מי הוא שמכנין את לבו לאביו שבשמים ומי הוא שאינו מכנין את לבו לאביו שבשמים ובהו יודע לכם מה שאתם רוצים לבדוק אותי אם אני יודע מה שאתם מהרהרים בלבבכם שפשאתם רואים שבזמן שאתם משעבדים את לבכם לאביכם שבשמים אתם מתגברים ובזמן שאין אתם משעבדים את לבכם לאביכם שבשמים אתם נופלים מזה יודע לכם שכל מה שאתם מהרהרים בלבבכם אני יודע אותו ומש"ה פעמים אתם נופלים ופעמים אתם מתגברים לפי שהכל תלוי בכוננת הלב.

נמצינו למדין מדברי המאמר דפירוש ה"ש ה' בקרבנו הוא אם יודע מה שאנו מהרהרים: ובהו יובן פסוק אחד בפרשת ואתחנן לא תלכון אחרי אלהים אחרים וגו' כי אל קנא ה' אלהיה בקרבה, ומלת בקרבה הלזו כמעט אין לה מובן דמאי אתא למימר שה' הוא בקרב ישראל, ואונקלוס תרגם שכינתיה ביה.

אף עם מה שפכתנו יתיישוב. והנה כבר ידוע מה שפכת הרמב"ם ז"ל במורה הנבוכים שלא תמצא בכל התורה ובכל ספרי הנביאים לשון קנאה אלא בענין ע"ז, וכבר הביא פל זה הרמב"ם בפירוש יתרו והביא מה שאמרו במכילתא בקנאה אני נפרע מעובדי ע"ז אבל אני חנון ורחום בדברים אחרים.

וכבר האריך הרמב"ם ב"טעם הדבר יע"ש. ואמרין בסוף פ"ק דקדושין (דף ל"ט ודף מ') שכל העבירות מחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה חוץ מע"ז דמצרפה למעשה דכתיב למען תפוש את בית ישראל בלבם ע"כ.

ולזה בא הפתוב להרחיקם מע"ז לפי שיש בה שני דברים דליתנהו בשאר העבירות, ולזה אמר לא תלכו אחרים אלהים אחרים כי אל קנא ה' אלהיך וכבר ידעת דדוקא בע"ז אני נפרע בקנאה ועוד שאני נפרע בקרבה כלומר על מה שאמה מהרהר בלבך אני מצרפה למעשה מה שאין כן בשאר העבירות דמחשבה רעה אין הקב"ה מצרפה למעשה וכמו שפכתנו.

וכבר כתבנו לעיל דטעמם של ישראל שהיו אנוסים פשוטו בעו על קבלת התורה אף שלא הרהרו שום תנאי הוא משום דלפניו יתברך גלויות כל המחשבות והרי הם אנוסים על מה שהוציאו בפה ועל המחשבה.

והתוספות כתבו עלה דהיא דאמרין מפאן מודעא רבה לאורייתא ומה שפירשנו ומה שהושע ברית לעבוד את הקב"ה ה"ה לא קבלו אלא שלא לעבוד ע"ז כדכתיב חלילה לנו מעזוב את ה' וכן משמע כולא ענינא.

נמצינו למדין מדבריהם דבע"ז ליכא טענת אונס פלל: ובזה נבא לכוננת הפסוקים של מיכה שישאל ה' רוצין לפטור עצמם מקצת עבירות שהיו עושים מטעם שהיו אנוסים ומש"ה לא הזכירו בדבריהם ע"ז לפי שפיר ידעו שבע"ז ליכא טענת אונס שפיר פרת עמהם ברית יהושע בן נון.

ונהו שאמר הנביא שמעו נא זאת ראשי בית יעקב וגו' שאתם עובדים על קצת מצות דהיינו ראשיה בשחד שפוטו וכהנה במחיר יורו ונביאה בכסף יקסומו ואתם סבורים שאינכם נענשים על אלו העבירות לפי שאתם הייתם אנוסים בשעת קבלת התורה ואע"פ שלא הרהרתם שום תנאי בשעת קבלת התורה לפי שאתם אומרים הלא ה' בקרבנו כלומר שהוא יודע מה שאנו מהרהרים וא"כ הרי אנו אנוסים במה שאנו מוציאים בפה ובמה שאנו מהרהרים ולפיכך לא תבא עלינו רעה.

והשיב אותם הנביא לכן בגללכם ציון שדה תחרש וירושלים עיין תהיה ונהר הבית לבמות יער דהיינו מה שהשיב הרשב"א דלמה נענשו קודם אחשוורוש שלא נתן להם הארץ אלא בשביל שישמרו מצותיו וכדכתיב ויתן להם ארצות גוים בעבור ישמרו חקיו ומש"ה כינון שחטאו גלו ומש"ה אמר להם הנביא לכן בגללכם ציון שדה תחרש וגו': ובזה יוכנו קצת פסוקים בפירוש וילך וחרה אפי בו ביום ההוא ועזבתים והסתרתי פני מהם וגו' ומצאנוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על פי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה ואנכי הסתר אסתיר פני ביום ההוא על כל הרעה אשר עשה כי פנה אל אלהים אחרים ע"כ.

והנה המפרשים כולם נתקשו בפסוקים אלו דהא מאחר שעשה תשובה ואמר הלא על פי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה שמודה ואומר שבסיבה שסלק ה' השגחתו ממנו מצאוהו הרעות איה אמר אחר זה ואנכי הסתר אסתיר האי דישנא להאי פרדשנא, ובשם הראנ"ח אמרו שהיה מפרש על פי אין אלהי בקרבי על ע"ז שלקהם וע"ז אמר ואנכי הסתר וגו' כי פנה אל אלהים אחרים ואל ה' לא דרש.

ומהרימ"ט בדרשותיו תמה על זה ואמר חלילה לעשות קדש חול. עוד יש לדקדק במה שאמר אין אלהי בקרבי דמלת בקרבי אין לה מובן ולא הול"ל אלא על פי אין אלהי עמי או עמדי מצאוני הרעות האלה.

אף במה שכתבנו יובן הפל, שמה שרואה שמצאוהו רעות רבות וצרות ואמר ביום ההוא הלא על פי אין אלהי בקרבי מצאוני הרעות האלה פלומר שיקשה לו דלמה מצאוהו רעות רבות וצרות על שלא קיים המצות שקבל עליו בשבועה והלא אנוס היה וכדאמרין מפאן מודעא רבה לאורייתא ואמר ביום ההוא על פי אין אלהי בקרבי פלומר דח"ו אינו יודע מה שאני מהרהר בלבי ומש"ה מצאוני הצרות האלה דכיון שאינו יודע מה שבלבי חלה השבועה שנשבועתי על קבלת התורה אע"פ שהייתי אנוס מאחר שלא הרהרתי בלב שום תנאי בעת קבלת התורה דומיא דההיא דנודרין להרגין דבעינו שיהרהר בלבו היום, דאם איתא דאלהי בקרבי שיודע מה שאני מהרהר בלבי למה מעניש אותי על קבלת המצות מאחר שהייתי אנוס בין על מה שהוצאתי בפה בין על הרהור הלב, ולזה סיים הפסוק ואמר ואנכי הסתר אסתיר פני כי פנה אל אלהים אחרים כלו' דהן לו יהי כדבריה דיש לה טענת אנוס היינו בשאר המצות אף במה שפנית אל אלהים אחרים אין לה טענת אנוס שהרי מדעתך ורצונך הטוב קבלת שלא לעבוד ע"ז וכמו שכתבנו בשם התוס'.

ואל זה סובב הולך פונת המקוונ באומרו סלה כל אבירי ה' בקרבי קרא עלי מועד לשבן בחורי גת דרף ה' לבתולת בת יהודה. ויש לדקדק דמאחר שאמר סלה כל אבירי דהיינו החסידים ואנשי מעשה מהו זה שחזר ואמר קרא עלי מועד לשבן בחורי.

ותו קשה אומרו סלה כל אבירי ה' בקרבי דהיל"ל מקרבי, ועיין מ"ש בדרף עצב. אמנם ע"פ הקדמתנו יאמר נא דה"פ, דאמרין במדרש באיכה רבתי קרא עלי מועד לשבן בחורי מצינו שסילוקן של בחורים קשה פחורפן בהמ"ק דכתיב גת דרף ה' לבתולת בת יהודה כף קרא עלי מועד לשבן בחורי, וכתב מהר"ש יפה ז"ל שהפונה היא לפי שבית המקדש מתמשכן בעונינו כדאיתא בכמה דוכתי וכן הבחורים נתפסין על עון הדור כדאמרין בפ"ק דכתובות גבי על בחוריו לא ישמח ה' חשיב את לאתפוס אדרא, לכך שנים אלו קשים לפני ה' שיוזק הנקי מפני החוטא עכ"ד.

והנה המקוונ הוקשו לו שתי קושיות חדא סלה כל אבירי ה' בקרבי דנדאי מה דסלה כל אבירי היינו כפרה על הדור שהצדיקים נתפסין בעון הדור אלא שהוקשה לו מאחר שה' בקרבי שהוא יודע תעלמות לב א"כ הרי אנו אנוסים על קבלת התורה אע"פ שלא הרהרנו שום דבר בעת קבלת התורה וא"כ למה סלה כל אבירי מאחר שהיינו אנוסים וכדאמרין מפאן מודעא רבה לאורייתא.

עוד תמה ואמר קרא עלי מועד לשבור בחורי גת דרף ה' לבתולת בת יהודה, דמלבד מה שתמה איך סלה כל אבירי מאחר שה' בקרבי עוד יש תימה מאחר שכל הפפרות פולם באו בבת אחת ונתקיימו בי דהיינו קרא עלי מועד לשבור בחורי שיהם מכפרים על הדור וכן גת דרף ה' לבתולת בת יהודה שהוא חורבן בהמ"ק ונהלא לא פה נאמר למשה אלא נאמר לו שבהמ"ק יהיה מתמשכן בעונם ולאחר חורבן בהמ"ק יהיו הצדיקים מתמשכנים בעון הדור ואני רואה שכל המשפונות באו בבת אחת דהיינו סלה כל אבירי וגם קרא עלי מועד לשבור בחורי ואחר כל זה גת דרף ה' לבתולת בת יהודה שהוא חורבן בהמ"ק, זו לא שמענו: ובכן אלקה ואשובה למאמר הפונה קדים.

ויש לדקדק דמה קשר יש לזה הפסוק עם הפסוק הקודם דקאמר ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה מפל העמים פי לי כל הארץ ואתם תהיו לי וגו'.

ונראה דהפונה שהקב"ה אמר לישראל ועתה אם שמוע תשמעו בקולי וגו' והייתם לי סגולה ואמרינו במדרש מה סגולתו של אדם חביבה עליו פה תהיו חביבין עלי. והטעם הוא לפי שישראל המקיימים את התורה הם מצוונים ועושים אכל העכו"ם אף אם יקיימו את התורה אינו מצווינו ועושינו וגדול המצווה ועושה.

וכ"ת ישראל ג"כ הם אנוסים ופטורים הם מלקיים את התורה וא"כ אף אם יקיימו אותה חשיבי כאינם מצוונים. לזה בא הכתוב ונתן שתי טענות לומר דישראל לא חשיבי אנוסים, חדא פי לי כל הארץ וכיון שכן אנדא לה טענת אונס וכסברת הרשב"א וכדכתיב ויתן להם ארצות גוים ועמל לאומים יירשו בעבור ישמרו חקיו.

וכי תימא הא תינח בזמן שישראל שרויין על אדמתם אבל לאחר שגלו חזרה המודעא למקומה וכדכתב הרשב"א. לזה אמר טעם אחר והוא ואתם תהיו לי שאיני משליט עליכם אלא אני וא"כ דינא דמלכותא דינא ולא שייך בזה מ"ש ר"ת, לפי ששאר הב"נ הם תחת שר אבל אתם אינכם תחת שר אלא תחת רשותי וא"כ הרי אני משנה גזרותי על כל מלכותי.

ונה אומר ואתם תהיו לי ממלכת פהנים וגוי קדוש: דרף עצב דרוש שלשה ועשרים במדרש כל רעה בגדו בה אלו מיכאל וגבריאל, מלמד שקרא הקב"ה למיכאל וגבריאל וא"ל נשבע אני בשמי הגדול שאתם תלכו ותציתו אש בציון, מיד לקח כ"א ואחד לפיד של אש והציתו אש בציון, הה"ד כל רעה בגדו בה, ע"כ: הירא את דבר ה' ישב בךד וידום ואדמה על ראשו ועינוהי מטויפין הנה לא ינום ולא יישן על הרע פפים לבנים שגלו מעל שלטון אביהם ממרום שלח אש והרבה להשיב אפו, וכה היא המדה שכל דבר אשר יבא באש ע"י הקב"ה בעצמו בא יבא במשפט חזק וזרוע נטויה.

נדבר זה מתורתו של הראב"ד ז"ל עלה בדינו אהא דאמרינו בפ"ק דמעניות א"ר יוחנן שלשה מפתחות בידו של הקב"ה שלא נמסרו לשליח ואלו הם של חנה ושל גשמים ושל תחיית המתים וכו'.

וכתבו החידושים דהקשה הראב"ד אמאי לא חשיב נמי פורענותם של רשעים דכתיב פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו, ועיין בתוס': וראיתי למוהר"ש יפה ז"ל בב"ר

שְׁכַתְב וְז"ל, וְלִי נִרְאֶה לְהַשִּׁיב דְּאִין מִפְתַּח זֶה עִתָּה בְּיַדְהִקְב"ה שְׁפָכְר מְסֻרוֹ לְשִׁלִּיחַ כְּדַמְשַׁמַּע בְּפָרְק ב' דְּחִגִּיגָה דְּבִתְחִלָּה הָיוּ כְּלִי וְעָמּוֹ שֶׁל הַקַּב"ה בְּרַקִּיעַ עַד שֶׁבָּא דְּוֹד וּבִקְשׁ רַחֲמִים וְהוֹרִידוֹן לְאָרְץ וְכו', וְכִינּוּן דְּבָא דְּוֹד וְהוֹרִידוֹן לְאָרְץ מִשְׁמַע דְּלִיכָא אוֹצְרוֹת וְלִיכָא פְּתִיחָה עַכ"ד.

וּתְמַהֲנִי שְׁזַה שְׁהֶרֶב גּוֹזֵר דְּלֵאחֵר שְׁהוֹרִידוֹן דְּוֹד לִיכָא לֹא אוֹצְרוֹת וְלֹא פְּתִיחָה לֹא יְדַעְתִּי מִנ"ל דְּאִימָא דְּכִי הִיכִי דְּבִשְׁמִים מִמַּעַל אִיכָא אוֹצְרוֹת וְאִיכָא פְּתִיחָה וְאִינָם גְּפִתְחִים אֲלֵא ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ ה"נ בְּאָרְץ מִתְּחַת אִיכָא אוֹצְרוֹת וְאִיכָא פְּתִיחָה וְאִינָם גְּפִתְחִים אֲלֵא ע"י הַקַּב"ה.

וּמִלְבַּד זֶה דְּבָרֵיו תְּמוּהִים הֵם בְּעֵינֵי דְּהָא פְּסוּק זֶה דְּפִתַּח ה' אֶת אוֹצְרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי וְעָמּוֹ הוּא בְּיַרְמְיָה שְׁהִתְנַבֵּא עַל מַפְלְתָהּ שֶׁל בְּבַל שְׁהוּא זְמַן רַב אַחֵר תְּפַלְתּוֹ שֶׁל דְּוֹד שְׁהוֹרִיד כָּל הַזַּעַם לְאָרְץ וְא"כ הִיכִי קְאָמַר פְּתַח ה' אֶת אוֹצְרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי וְעָמּוֹ וְהֵלֵא כְּפִי דְּבָרֵי הָרַב וְז"ל בְּזַמְנוֹ דְּיַרְמְיָה שְׁפָכְר הוֹרִיד דְּוֹד כְּלֵי הַזַּעַם לְאָרְץ לֹא אוֹצְרוֹת אִיכָא וְלֹא פְּתִיחָה אִיכָא.

וְאִם פְּסוּק זֶה דְּפִתַּח ה' אֶת אוֹצְרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי וְעָמּוֹ לֹא דְּוֹקָא א"כ הִיכִי מוֹכַח דְּלִמְטַר אִיכָא מִפְּתַח וְלֹא נִמְסַר לְשִׁלִּיחַ מִדְּכַתִּיב יְפַתַּח ה' לָהּ אֶת אוֹצְרוֹ הַטּוֹב וְהָרִי זֶה דּוֹמָה לְקַרָּא דְּפִתַּח ה' אֶת אוֹצְרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי וְעָמּוֹ וְאִינָם גְּפִתְחִים אֲלֵא ע"כ לֹא מִרְרָא דְּאִיכָא לְאֵחֵר תְּפַלְתּוֹ שֶׁל דְּוֹד שְׁהוֹרִידוֹן לְאָרְץ אִיכָא אוֹצְרוֹת וְאִיכָא פְּתִיחָה וְאִינָם גְּפִתְחִים אֲלֵא ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ.

בְּאִנְפוֹן שְׁקוֹנְשִׁית הֶרְאָב"ד בְּמִקוּמָה עוֹמְדַת וְדְּבָרֵי הָרַב הַנּוֹזֵר אִינָם מַעֲלִים אַרוּכָה. וְהֶרְאָב"ד וְז"ל תִּירַץ מִשׁוּם דְּאִשְׁכַּחַן פְּוֹרְעָנוּתוֹן שֶׁל רְשָׁעִים ע"י שְׁלִיחַ דְּכַתִּיב וַיֵּצֵא מִלְאָךְ ה' נִיף בְּמַחְנֵה אֲשׁוּר וְגו' וְהָא דְּכַתִּיב פְּתַח ה' אֶת אוֹצְרוֹ לְכַלּוֹתֶם קְאָמַר וְאִפְשָׁר שְׁאִין כְּלוּתֶם אֲלֵא ע"י הַקַּב"ה כִּי אִזְ יִהְיֶה הַמְשַׁפֵּט חֲזַק, וְנ"ל לְפִי שְׁאִינָם אֲלֵא לְיוֹם הַדִּין וְאִינוּ תְּמִיד לֹא תִשָּׁיב לִיהַ עַכ"ד.

וְהִנֵּה מ"ש הֶרְאָב"ד וְז"ל דְּלַעֲתִיד נִפְרַע מֵהַעו"א ע"י עֶצְמוֹ אִי שְׁבַדְרָךְ אִפְשָׁר אֲמַרְהַ דְּבַר ה' בְּפִיָּהוּ אֲמַת דְּאִמְרֵי בְּסַפְרֵי וְז"ל לִי נִקְם וְשָׁלַם אֲמַר הַקַּב"ה אֵל תִּהְיוּ סְבוּרִים שְׁאִפְרַע מִכֶּם ע"י שְׁלִיחַ כְּשֵׁם שְׁנִפְרַעְתִּי מִפְּרַעְזָה ע"י מִשָּׁה וּמִסַּנְחָרִיב ע"י מִלְאָךְ אֲבָל לַעֲתִיד אֲנִי נִפְרַע מִכֶּם שְׁנִנְאֵמַר לִי נִקְם וְשָׁלַם ע"כ.

וְאִמְרִינָן בְּמִדְרַשׁ כִּימֵי צִאֲתָךְ מֵאָרְץ מִצְרַיִם אֲרָאנּוּ גְּפִלְאוֹת אֲרָאָה לְבָנִים מֵהַ שְׁלֵא הֶרְאִיתִי לְאֲבוֹת, בְּמִצְרַיִם כְּתִיב נוֹרָא תִּהְלֹת עוֹשֶׂה פְּלֵא וְכָאן כְּתִיב אֲרָאנּוּ גְּפִלְאוֹת וְכו'. וְהַקְּשָׁה מֵהַרִּמ"ט בְּדִרְשׁוֹתָיו פ' בָּא (דְּרוֹשׁ ב') דְּהִיכִי קְאָמַר דְּבְּמִצְרַיִם כְּתִיב עוֹשֶׂה פְּלֵא לְשׁוֹן יְחִיד וְהֵלֵא כְּמָה פְּלֵאֵי פְּלֵאִים הָיוּ בְּמִצְרַיִם, וְתִירַץ דְּלֹא תִשָּׁיב פְּלֵא אֲלֵא מֵהַ שְׁנַעֲשֶׂה ע"י הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ וּבְמִצְרַיִם לֹא נַעֲשֶׂה ע"י הַקַּב"ה אֲלֵא מִכַּת בְּכוֹרוֹת וּמִש"ה קְאָמַר עוֹשֶׂה פְּלֵא אֲבָל לַעֲתִיד לְבֵא כָּל הַפְּעוּלוֹת שְׁיַעֲשֶׂה הַקַּב"ה יִהְיוּ ע"י עֶצְמוֹ וְז"ש אֲרָאנּוּ גְּפִלְאוֹת ע"כ.

נְמַצִּינוּ לְמַדִּין דְּכִשְׁהַמְשַׁפֵּט הוּא ע"י הַקַּב"ה אִזְ הוּא פְּלֵא וְנִחְרַצָּה לְפִי שְׁהוּא בָּא בְּמִשְׁפֵּט חֲזַק: וְלִזְהַ פִּינוּנוּ רז"ל בְּב"ר (פּל"ט ט"ו ח"י) וְז"ל וְאֲבָרְכָה מְבָרְכִיךָ וּמְקַלְלִיךָ אֲאֹנֵר א"ר

ירמיה הקב"ה בכבודו של צדיק יותר מכבודו, בכבודו פתיב פי מכבדי אכבד ובזוי יקלו ע"י אחרים ובכבודו של צדיק פתיב ומקללה אאור אנא ע"כ.

ולפי דברי הראב"ד ז"ל הדברים כפשטן שהחמיר הקב"ה בכבודו של צדיק שהמזלול בכבוד הצדיק נפרע ממנו הקב"ה בעצמו שהוא עונש חמור אבל המזלול פנגד המקום נפרע ממנו ע"י שליח שהעונש ההוא אינו כל כך חזק: ואל זה סובב הולף פוננת הפסוק ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיה פי אני ה'.

והנה רז"ל נתעוררו באומרו ויראת מאלהיה שאין זו אזהרה על יראת ה' שהרי כבר נאמר את ה' אלהיה תירא ואמרו דקרא מיירי באונאת דברים וכל דבר המסור ללב נאמר בו ויראת מאלהיה ותו קשה בסיפא דקרא דכתיב פי אני ה' איה הוא נתינת טעם למה שנקדם, ותו דלא הוי צריך הדבר לאומרו והלא הפל יודעים פי האלהים בשמים אין עוד מלבדו פתיב.

אף לפי דרכנו יבא על נכון. ונקדים עוד מ"ש רש"י בפ' וארא שכל מקום שנא' אני ה' קשה הוא אמור אצל עונש הוא נאמן ליפרע.

והנה מפתח של תחיית המתים שלא נמסר לשליח ילפינו לה מדכתיב וידעתם פי אני ה' בפתחי את קברותיכם ופירש"י אני ה' אני ולא שליח וכמו שדרשו גבי מפת בכורות דכתיב בה אני ה' אני ולא שליח.

ובפ' הזהב א"ר אלעזר הפל נפרע ע"י שליח חוץ מאונאה דכתיב הנה ה' נצב על חומת אנה ובידו אנה ופירש"י שכל העבירות נפרעין ע"י שליח חוץ מאונאת דברים דכתיב ובידו אנה לא מסרה לשליח.

ואין ספק שכל זה הוא לגדל עונשה של אונאת דברים שהרי סמוך לזה אמרו כל השערים ננעלים חוץ משערי אונאה ופירש"י הצועק על אונאת דברים אין השער ננעל בפניו, ואמרי' תו התם דעל אונאת דברים אין הפרגוד ננעל בפניו ופירש"י פרגוד מחיצה שפין שכינה למקום שתמיד רואה זאת העבירה דאונאת דברים עד שיפרע ממנו.

א"כ אפוא גם מה שאמרו דבאונאת דברים נפרע ממנו הקב"ה בעצמו ולא ע"י שליח לגדל העבירה הוא פלומר שפא עמו במשפט חזק וכמו שלמדנו מתורתו של הראב"ד. ונהו פוננת הפתוב ולא תונו איש את עמיתו ויראת מאלהיה ואין אלהים בכל מקום אלא דין פלומר הרבה יותר מדאי תירא מעונש אזהרה זו דאונאת דברים פי אני ה' פלומר על עבירה זו אני נפרע בעצמי ולא ע"י שליח וכל שהפרעון הוא על ידי הוא במשפט חזק פאמור: ובזה נבין פוננת המקונן באומרו לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב פמכאובי אשר עולל לי אשר הוגה ה' ביום חרון אפו, מפרום שלח אש בעצמותי וירדנה פרש רשת לרגלי השיבני אחור נתנני שוממה כל היום דנה, נשקד עול פשעי בידו השתרגו עלו על צוארי הכשיל פחי נתנני ה' בידי לא אוכל קום, סלה כל אבירי ה' בקרבי קרא עלי מועד לשפור בחורי גת דרו ה' לבתולת בת יהודה ע"כ.

ויש לדקדק בפסוקים אלו טובא. חזא דלמה ברעות הללו הפליא לקונן ולומר לא אליכם כל עוברי דרך הביטו וראו אם יש מכאוב פמכאובי, בתחלת הקינה שהתחיל לספר כל הרעות שפאו עליו הנה לו לומר לא אליכם כל עוברי דרך וגו' ומה נשתנו צרות אלו

שָׁאֵמַר לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹנְבֵי דָרָךְ טָפִי מִצָּרוֹת הָרֵאשׁוֹנוֹת, וְלִזָּה הִנֵּה אֲפָשֶׁר לֹמַר עִם הַהֵיא דפ"ב דְּחִגִּיגָה כְּשִׁמְנוּ שְׂבָעָה רְקִיעִים וּפְעֻלוֹת כָּל אֶחָד וְאֶחָד אָמְרוּ מְכוּן שְׁבוּ אֲנֻצָרוֹת שְׁלֵג וְאֲנֻצָרוֹת בְּרַד וְעֵלִית טְלָלִים רְעִים וְעֵלִית אַגְלִים וְחִדְרָה שֶׁל סוּפָה וְסַעְרָה וּמַעְרָה שֶׁל קִיטוֹר וְכוּלָן דְּלַתוּמִיהוֹן שֶׁל אֵשׁ שְׁנֵאֲמַר פְּתַח ה' אֶת אוֹצְרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעֲמוֹ.

וְהִקְשׁוּ וְהִנֵּה בְּרַקִּיעַ אֵימָנְהוּ הִנֵּה בְּאַרְעָא אֵימָנְהוּ דְכַתִּיב הִלְלוּ אֶת ה' מִן הָאָרֶץ תִּנְיָנִים וְכָל תְּהוֹמֹת אֵשׁ וּבְרַד שְׁלֵג וְקִיטוֹר רוּחַ סַעְרָה עוֹשֶׂה דְבָרוֹ. וְתִירְצוּ אָמַר רַב יְהוּדָה אָמַר רַב עַד שְׁלֵא בָּא דָּוִד הָיָה בְּרַקִּיעַ וְכִשְׁבָּא דָּוִד בְּקִשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים וְהוֹרִידוֹן לְאָרֶץ אָמַר לְפָנָיו רַבש"ע כִּי לֹא אֵל חֲפִץ רִשְׁעָא אֲתָה לֹא יִגְוֹרָךְ רַע צְדִיק אֲתָה ה' לֹא יִגוֹר בְּמַגוֹרָךְ.

רע ע"כ.

וְהִנֵּה מְלִישְׁנָא דְגַמְרָא דְקִאָמַר דְּדָוִד בְּקִשׁ עֲלֵיהֶם רַחֲמִים וְהוֹרִידוֹן לְאָרֶץ מִשְׁמַע דְּבַהוֹרְדָה הִלְזוּ יֵשׁ תּוֹעֵלַת לְעוֹלָם דָּאֵם לֹא הִנֵּה כִּי אִם כְּבוֹד כְּלָפִי מַעֲלָה שְׁלֵא יִגוֹר בְּמַגוֹר ה' דְּבַר רַע לֹא שִׁינָךְ בְּזָה בְּקִשְׁת רַחֲמִים וְלֹא הִנֵּה לוֹ לֹמַר כִּי אִם שְׁאֵמַר דָּוִד רַבש"ע אֵין כְּבוֹדְךָ שְׁיִגוֹר בְּמַגוֹרָךְ רַע אֲלֵא וְדָאִי דְאִיכָּא תּוֹעֵלַת לְעוֹלָם בְּהוֹרְדָה זוֹ שְׁהוֹרִיד כְּלֵי הַזַּעַם מְהַרְקִיעַ לְאָרֶץ וּמִש"ה בְּקִשׁ רַחֲמִים עַל הַדְּבָר.

וְתוֹעֵלַת זֶה יוֹבֵן עִם הַהֵיא דְאֲמַרִּינֵן בִּירוּשְׁלַמִּי פ"ב דְּתַעֲנִיּוֹת אָמַר ר' לוי מְהוּ אָרְךָ אַפִּים מִרְחִיק רַגְזוֹ, לְמַלְךָ שְׁהָיוּ לוֹ שְׁנֵי לִגְיוֹנוֹת קָשִׁים אָמַר הַמְּלִיךָ אִם דָּרִים הֵם עִמִּי בְּמַדִּינָה עַכְשָׁיו בְּנֵי הַמַּדִּינָה מְכַעֲסִים אוֹתִי וְהוֹן עוֹמְדִין וּמְכַלִּין אוֹתָם אֲלֵא הַרְיֵנִי מִשְׁלַחַן לְדָרְךָ רַחֲוֹקָה שְׁאֵם הַכַּעֲסוֹ אוֹתִי בְּנֵי הַמַּדִּינָה עַד שְׁאֲנִי מְשַׁלַּח אַחֲרֵיהֶם בְּנֵי הַמַּדִּינָה מְפִיִּיסִים אוֹתִי וְאֲנִי מְקַבֵּל פִּיוֹסוֹ, כִּי אָמַר הַקַּב"ה אִף וְחַמָּה מְלֹאכִי חֲבָלָה הֵם הָרִי אֲנִי מִשְׁלַחַן לְדָרְךָ רַחֲוֹקָה שְׁאֵם מְכַעֲסִין אוֹתִי יִשְׂרָאֵל עַד שְׁאֲנִי מְשַׁלַּח אֲצֵלָם וּמְבִיאֵם יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין תְּשׁוּבָה וְאֲנִי מְקַבֵּל תְּשׁוּבָתָם, הַה"ד בָּאִים מֵאָרֶץ מְרַחֵק מְקַצֵּה הַשָּׁמַיִם וְגו', א"ר יִצְחָק וְלֹא עוֹד אֲלֵא שְׁנַעַל בְּפִנְיָהוֹן הַה"ד פְּתַח ה' אֶת אוֹצְרוֹ וַיּוֹצֵא אֶת כְּלֵי זַעֲמוֹ עַד דּוּ פְּתַח עַד דּוּ טַרְק רַחֲמוֹי קַרִּיבִין ע"כ.

הָרִי שְׁהַרְחַקְתָּ מְלֹאכִי חֲבָלָה מֵאֲצֵלוֹ יִתְעַלָּה הוּא תּוֹעֵלַת לְעוֹלָם. וְהִנֵּה מִהַטְעַם עֲצָמוֹ שְׁרָאָה דָּוִד שְׁהַקַּב"ה שְׁלַח לְאַף וְחַמָּה בְּאַרְץ רַחֲוֹקָה כְּדִי שְׁלֵא יְהִיו גְּמַצָּאִים כְּשִׁבְנֵי הַמַּדִּינָה מְכַעֲסִים לְפָנָיו מֵאוֹתוֹ טַעַם עֲצָמוֹ בְּקִשׁ רַחֲמִים עַל כָּל כְּלֵי זַעֲמוֹ שְׁלֵא יְהִיו עֲמוֹ בְּמָרוֹם וְהוֹרִידֵם לְאָרֶץ, וּמָה שְׁכַתּוֹב בִּישְׁעָיָה ה' צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מְלַחֲמָה בָּאִים מֵאָרֶץ מְרַחֵק, הִיָּינוּ אַחַר תְּפִלַּת דָּוִד שְׁהוֹרִידוֹן לְאָרֶץ, בְּאֲנֹפֶן שְׁלַמְדָּנוּ דְּלֹאֲחַרְתְּפִלַּת דָּוִד אֵין דְּבַר רַע יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם.

וְעַל זֶה אָמַר הַמְּקוֹנֵן לֹא אֲלֵיכֶם כָּל עֹנְבֵי דָרָךְ הַבִּיטוֹ וְרָאוּ אִם יֵשׁ מְכָאוֹב כְּמַכְאוֹבֵי וְגו' וְהוּא כִּי מְמָרוֹם שְׁלַח אֵשׁ בְּעֲצָמוֹתֵי וַיִּרְדָּנָה וְאִיךָ יִתְכֵן דְּבַר זֶה וְהִלֵּא לְאַחַר שְׁבָא דָּוִד אֵין דְּבַר רַע יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם לְפִי שְׁהוּא הוֹרִיד כָּל כְּלֵי הַזַּעַם לְאָרֶץ אוֹלֵי בֵינֵי וּבֵינֵי יַעֲשׂוּ תְּשׁוּבָה וְכָאֵן מְמָרוֹם שְׁלַח אֵשׁ, בְּאֲנֹפֶן שְׁמַכְאוֹב כְּזֶה שְׁבָא עָלֵי לֹא בָּא לְשׁוּם אֲוָמָה וְלִשׁוֹן שְׁאֵף שְׁעַל בְּבָל בָּא חוֹרְבֵן וְגִלוֹת מ"מ לֹא הִנֵּה הָרַע בָּא אֲלֵיהֶם מִן הַשָּׁמַיִם שְׁהָרִי גְבִי מְפִלַת בְּבָל כְּתִיב ה' צְבָאוֹת מְפַקֵּד צְבָא מְלַחֲמָה בָּאִים מֵאָרֶץ מְרַחֵק אֲבָל הִכָּא דְכַתִּיב

ממרום שלח אש בעצמותי דבר זה לא אירע לשום אומה ולשון: אף לנישב הפשוט הפסוקים נאמר באופן אחר ונדקדק עוד במה שאמר המקונן השיבני אחר דלפי הפשוט אין לדברים אלו מובן.

עוד יל"ד במה שאמר נשקד עול פשעי בידו דמלת בידו היא מיותרת כי מי לא ידע בכל אלה כי יד ה' עשתה זאת. עוד יש לדקדק במה שאמר סלה כל אבירי ה' בקרבי דהול"ל סלה כל אבירי ה' מקרבי אבל בקרבי אין לו מובן וכבר נדחקו המפרשים בזה, ועמ"ש לעיל בדרך הערכה.

עוד יש לדקדק במה שאמר קרא עלי מועד לשפוך בחורי ולא ידעתי מועד זה מה הוא פוננתו. וראיתי במרדכי במועד קטן דאין אומרים תחנונים בט"ב משום דכתיב קרא עלי מועד.

ולא ידעתי למה נהפך יום זה מאבל ליו"ט ומיגון לשמחה. ואם פננת הפתוב הוא על שם העתיד כי בעז"ה לכשיבוא משיח צדקנו יהיה יום זה לששון ולשמחה וכדאיתא במדרש, אפתי קשה דהיה לו לכתוב פסוק זה גבי נחמתא לא גבי פנרענוותא.

ועוד יש דקדוקים אחרים בפסוקים אלו ולבלתי אאריף אמרתי לא אזכרם אף מתוך דברינו יובנו מאליהם. ונראה דכל זה יובן בהקדים מאי דאמרנו בפרק חלק תניא משמיה דריב"ק פרעה שחירף בעצמו נפרע ממנו הקב"ה בעצמו סנחריב שחירף ע"י שליח כו'.

ופירש"י פרעה שחירף בעצמו לא היה ביזוי כ"כ ולכך הקב"ה כמו כן נפרע ממנו בעצמו ואינו מתבייש כל כך דאינו דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן סנחריב שחירף ע"י שליח דהיינו ביזוי יותר אף הקב"ה נפרע ממנו ע"י שליח.

ועפ"ז יובן מרז"ל בפתיחתא דאיכה רבתי וז"ל ר"י פתח פתח אשר לא עבדת את ה' אלהיך וגו' ועבדת את אויביך, אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה אש תמיד תוקד על המזבח ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים ממרום שלח אש בעצמותי ע"כ.

ויל"ד דמה ענין זה לזה והלא אש תמיד וגו' היא מצוה מיוחדת להדליק אש על המזבח בכל יום ואין לזה שום התייחסות עם קרא דממרום שלח אש. וע"פ האמור יובן.

ונקדים עוד מאי דאמרי' בפ' הדר ובפ"ק דיומא ונתנו בני אהרן הפהן אש על המזבח אע"פ שהאש יורדת מן השמים מצוה להביא מן הדיוט. ומהר"ש יפה פ"ו דשביעית (סי' ג') ובניקרא רבה (פ"ד סי' ו') הקשה מפני דאיכא אש מן השמים מה צורך לשל הדיוט, ומירץ דהיינו להורות דה' חפץ בשל ישראל טפי וכדאמרי' במדרש פ' בהעלותך משל למלך שהיה לו אוהב א"ל המלך תדע שאצלה אני סועד לכה תקן לי, הלא אוהבו והתקין מטה של הדיוט מגורה של הדיוט פנין שפא המלך באו עמו שמשין סיבבו מכאן ומכאן מגורות של זהב לפניו וכיון שראה אוהבו את כל הפבוד התבייש והטמין כל מה שהתקין לו, א"ל המלך לא אמרתי לך שאצלה אני סועד כו' א"ל אוהבו ראיתי את כל הפבוד הזה כו' א"ל המלך חייף שאני פוסל את כל כלי שהבאתי ובשביל אהבתך אני משתמש אלא בשלך ע"כ.

נמצא שנה שצוה ה' להביא אש מן ההדיוט הוא להורות פבדון של ישראל שפסל אש של מעלה בשבילם. והשפא הכי קאמר אילו זכיתם הייתם קוראים אש תמיד תוקד ויקשה לכם פינו דאיפא אש מן השמים מה צורך לשל הדיוט והתירוץ הוא להראות חיבתכם לפני המקום ועכשיו שלא זכיתם אתם קוראים ממרום שלח אש דהיינו ע"י שליח להראות שהם בתכלית השפלות לפי שאינו דומה המתבייש מהגדול למתבייש מן הקטן.

נמצאו למדין מברייתא דפרק חלק הנזכר ומדברי הראב"ד דכשהקב"ה נפרע ע"י עצמו איפא חדא לטיבותא וחדא לריעותא. חדא לטיבותא שאינו מתבייש כל כך דאינו דומה מתבייש מהגדול למתבייש מן הקטן וכדברי ריב"ק.

וחדא לריעותא שהמשפט הוא חזק וכדברי הראב"ד. וכן פשנפרע ע"י שליח איפא חדא לטיבותא וחדא לריעותא, חדא לטיבותא שהעונש אינו כל כך חזק, וחדא לריעותא שמתבייש ביותר.

עוד נקדים דאמרנו במדרש מאי דכתיב השיבני אחר אמר ר' יצחק: פדבר הנמאס שאדם משליכו מלפניו לאחוריו: ובה נבא לביאור הפסוקים שישאל אל היו מקוננים דתיתי לריעותא הוה שנה שפירע מהם ע"י שליח ונתביישו ביותר והיה בהם משפט חזק כאילו נפרע מהם הקב"ה בעצמו וזה שאמר לא אליכם כל עונברי דרו הביטו וראו אם יש מכאוב פמכאובי פלומר מעולם לא היתה פזאת בשום אומה ולשון, והוא כי ממרום שלח אש בעצמותי, וכבר ידעת דמהאי קרא למדו רז"ל בפירק חלק שפירע מהם על ידי שליח מדכתיב שלח אש ואף שנתביישתי ביותר שאינו דומה מתבייש מן הגדול למתבייש מן הקטן ונמצא שהשיבני אחר פדבר הנמאס שאדם משליכו מלפניו לאחוריו ולפיכך לא רצה הקב"ה להכות אותי בעצמו.

כל זה הייתי סובל אותו לפי שהייתי אומר דנהי דכשמעניש אותי ע"י שליח אני מתבייש ביותר מ"מ הא איפא חדא לטיבותא שהעונש אינו משפט חזק, אף פשראיתי העונש ראה ראיתי דהיה כאילו נעשה ע"י הקב"ה בעצמו.

וזה שאמר נשקד עול פשעי בידו וכההיא דאמרו דאונאת דברים נפרע ע"י עצמו מדכתיב ובידו אנו. וזה שאמר נשקד עול פשעי כאילו היה בידו דהיינו משפט חזק שהרי השתרגו עלו על צנארי הכשיל פחי, נמצא שמכאוב פזה לא היה בשום אומה ולשון שתהיה ע"י שליח ובמשפט חזק וז"ש נתנני ה' בידי לא אוכל קום: עוד חזר המקונן ואמר שדומה לזה אירע לישראל דבר אחר, והוא באומרו סלה כל אפירי וגו' ונראה דיובן בהקדים הא דגרסי בפ' המוכר פירות (דף צט) על ענין הפרובים פיצד הם עומדים ר' יוחנן ור' אלעזר חד אמר פניהם איש אל אחיו וחד אמר פניהם לבית והקשו למ"ד פניהם לבית והא כתיב ופניהם איש אל אחיו ומירצו דמצדד אצדודי.

וכתבו התוס' דמצדד אצדודי לא ה"מ למימר פאן בזמן שישאל רצונו של מקום דמסתמא העמידום תחלה לפי מה שהיו עושין רצונו של מקום ע"כ. ודבריהם באו סתומים שאם קושיותם היא דגם מ"ד פניהם לבית ס"ל דבזמן שעושים רצונו של מקום היו פניהם איש אל אחיו ואיהו מירי בזמן שאין ישראל עושים רצונו ומש"ה קאמר

שְׁהִיּוּ פְּנִיָּהֶם לְבֵית, הַגָּה מְלֻבֵּד שְׂאֵם פְּנֻנְתָּם הִיא זֹאת לֹא תִּירָצוּ כְּלָל כְּמִבְּנֵי אֶרֶץ, עוֹד קָשָׁה דְּאִיָּה יִתְּכֶן לֹמֵר זֶה דֹּא"כ בְּמֵאֵי פְּלִיגֵי רִ"י וּר"א.

וְאֵם כְּנֻנְתָּם לְהַקְשׁוֹת דִּמ"ד פְּנִיָּהֶם לְבֵית ס"ל דְּבִזְמַן שְׁהִיּוּ עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם הָיָה פְּנִיָּהֶם לְבֵית וּבִזְמַן שְׁלֹא הָיָה עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ הָיָה פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, גַּם זֶה לֹא יִתְּכֶן דְּמָה סְבָרָא יֵשׁ דְּכַשְׁפְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו שְׁיִהְיֶה זֶה סִימָן לְאוֹת לְבָנֵי מְרִי שְׂאִין עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם אֲדָרְבָּא זֶהוּ סִימָן שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם וּכְדָאֲמַרְיֵנוּ שְׁהִיּוּ מְגַבִּיִּהִים אֶת הַפְּרוֹכֶת וְאוֹמְרִים רְאוּ חִיבְתְּכֶם לְפָנֵי הַמְּקוֹם פְּחִיבַת זְכָר עִם נִקְבָּה: וְהַנְּרָאָה אֲצִלֵי בְּכֻנְתָּ גְּוָשִׁית הַתּוֹס' הוּא דְּאִימָא דְּגַם מ"ד פְּנִיָּהֶם לְבֵית ס"ל דְּבִזְמַן שְׁהִיּוּ עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם הָיָה פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו.

וּבְהָא פְּלִיגֵי דִּמ"ד פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו ס"ל דְּתַחֲלַת הַעֲמֻדָּה הָיָה פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו וּבִזְמַן שְׁלֹא הָיָה עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם הָיָה נַעֲשֶׂה גַם וְהוֹפְכִין פְּנִיָּהֶם לְבֵית נִמְצָא שְׁהַגֵּס הָיָה בְּזִמְנָן שְׁלֹא הָיָה עוֹשִׂין רִש"מ.

וּמ"ד פְּנִיָּהֶם לְבֵית ס"ל דְּתַחֲלַת הַעֲמֻדָּה הָיָה פְּנִיָּהֶם לְבֵית וּכְשֶׁהִיּוּ עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ הָיָה נַעֲשֶׂה גַם וְהוֹפְכִין פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, נִמְצָא שְׁהַגֵּס הָיָה בְּזִמְנָן שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ. וְתִירָצוּ דְּזֶה לֹא יִתְּכֶן דְּמִסְתְּמָא הַעֲמִידוֹם תַּחֲלָה לְפִי מָה שְׁהִיּוּ עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם דְּהִיָּינוּ פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו.

וְתוּ הַקְשׁוּ בְּגִמְרָא לְמ"ד פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו הֵא פְּתִיב וּפְנִיָּהֶם לְבֵית וְתִירָצוּ לֹא קָשְׂיָא כְּאֵן בְּזִמְנָן שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם כְּאֵן בְּזִמְנָן שְׂאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם וּפִירֵשׁ רִש"ב"ם בְּזִמְנָן שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם הוֹפְכִין פְּנִיָּהֶם זֶה לְזֶה דְּנוֹגְמָא לְחִיבַת זְכָר עִם נִקְבָּה הָאוֹהֲבִים זֶה אֶת זֶה פִּי' שְׁהַקְב"ה אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל וּמִתְחַלְלָה כְּדִּי נַעֲשׂוּ פְּנִיָּהֶם אֶל פְּנִיָּהֶם כְּדִי שְׁתַּשְׁרְהָ שְׁכִינָה עַל יִשְׂרָאֵל וְיַעֲשׂוּ יִשְׂרָאֵל רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם וּכְשֶׁאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם הוֹפְכִין פְּנִיָּהֶם לְבֵית עַל יְדֵי גַם.

נִמְצָא דְּכַשְׁפְּהַרְוִבִים פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו הוּא סִימָן לְהַשְׁרָאָה שְׁכִינְתוֹ ית' בְּתוֹכְנוּ: עוֹד נִקְדִּים מֵאֵי דְּאֲמַרְיֵנוּ בְּפ"ה דְּיוֹמָא אֶר"ל בְּשַׁעָה שְׁנַכְנְסוּ עַפּו"ם לְהִיכָל מְצָאוּ כְּרוֹבִים מְעוֹרִין זֶה בְּזֶה הוֹצִיאוּ אוֹתָם לְשׁוּק אֲמָרוּ יִשְׂרָאֵל הֲלָלוּ שְׁבַרְכְּתֶם בְּרָכָה וְקַלְלֶתֶם קַלְלָה עוֹסְקִים בְּדַבְרֵים הֲלָלוּ, מִיָּד הִזִּילוּם שְׁנַאֲמַר כָּל מְכַבְּדֵיהֶּ הִזִּילוּהָ פִי רְאוּ עֲרוֹתָה ע"כ וְהַדְּבָרִים תְּמוּהִים דְּאִין לָהּ שַׁעָה שְׁיִשְׂרָאֵל אֵינָם עוֹשִׂים רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם וּשְׁהַקְב"ה יִסְלַק שְׁכִינְתוֹ מִבִּינֵיהֶם כְּאוֹתָהּ שַׁעָה שְׁנַכְנְסוּ עַפּו"ם לְהִיכָל וְא"כ אִיָּה מְצָאוּ אֶת הַכְּרוֹבִים פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו, וּכְבָר עֲמָדוּ עַל מְבוֹכָה זֹ אַבּוֹת הָעוֹלָם נוֹחֵי נִפְשׁ, וְכַתֵּב הָרִיטְב"א בְּשֵׁם הָרֵא"ם שְׁנַעֲשֶׂה לָהֶם גַּם לְרַעָה כְּדִי לְגַלּוֹת אֶת עֲרוֹתָם: וְיֵשׁ לְהַסְתַּפֵּק אֵהָא דְּאֲמַרְיֵנוּ בְּפ"ק דְּיוֹמָא עֲשֶׂה נְסִים נַעֲשׂוּ בְּבֵית הַמִּקְדָּשׁ, אִם נְסִים הֲלָלוּ הָיָה בְּהַתְּמַדָּה אִף בְּזִמְנָן שְׂאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם אוּ דְּלִמָּא דְּלֹא נַעֲשׂוּ נְסִים הֲלָלוּ אֵלָא בְּזִמְנָן שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנֵנוּ שֶׁל מְקוֹם.

וְהִיָּה נִרְאָה דְּנְסִים הֲלָלוּ הָיָה בְּהַתְּמַדָּה שְׁהִיּוּ בְּגִמְרָא הַקְשׁוּ וְתוּ לִיכָא וְהָא א"ר לוי כו' מְקוֹם אֲרוֹן אֵינּוּ מִן הַמְּדָה וְאֲמַר רַבִּינָא כְּרוֹבִים בְּנִס הָיָה עוֹמְדִין כו' וְאֲמַאי לֹא הַקְשׁוּ דְּכְרוֹבִים הָיָה הוֹפְכִין אֶת פְּנִיָּהֶם אִישׁ אֶל אָחִיו שְׁהִיָּה בְּנִס וְהָא חֲשִׁיב נְסִי דְּבְרָאֵי

וכדאמרין פ"ה דיומא א"ר קטינא בשעה שהיו ישראל עולין לרגל היו מגלין להם הפרוכת ומראין להם הפרובים שהיו מעורין זה בזה כו' וזה היה בגס דתחלת עמידתם היה פניהם אל הבית וכמ"ש הריטב"א.

אף אי אמרין דעשרה נסים דחשיב היו בהתמדה ניחא דהו דכרובים לא היה בהתמדה כי אם בזמן שישאל עושין רצונו של מקום. הן אמת שראיתי לרש"י שכתב שמגביהין אותו ומוציאין אותו לחוץ ולפי זה לא דמי להם הפנים לכרובים.

שוב ראיתי להריטב"א פ"ג דיומא אהא דאמרי' התם הללו פתן מתעפשת שכתב ונ"ל יש שפירשו דהא בזמן שלא היו עושין רצונו של מקום ולא היה נס בלחם הפנים להיותו חם כיום הלקחו, ע"כ ודוק.

ונחזור לענינו: עוד נקדים מאי דאמרין במדרש מעולם לא זזה שכינה מישאל בשבתות וימים טובים ואפילו בשבת של חול. והנה בפירוש מאי דקאמר ואפילו בשבת של חול דלכאורה אין לו מוכן נהירנא דאדוני אבי זלה"ה סח לי דבהיותו לומד אצל הרב מוהר"ר ר' זרחיה גונטא ז"ל בא חכם אחד מן המערב ושאל לו פירוש מאמר זה והרב לחדודי לתלמידיו אמר להם שיענינו בו.

ואדוני אבי ז"ל אמר שאפשר שהפונה היא על פי מה שאמרו בגמרא ההלכה במדבר ואינו יודע מתי הוא יום שבת מונה ששה ימים ואח"כ שובת, והשתא הכי קאמר דאפ"י ביום זה שובת זה האיש שאפשר שהוא חול גמור אפילו הכי לא זזה שכינה מישאל כינון שמו הדין חייב לשבות בו ולעשותו כשבת גמור.

והרב ז"ל השיב לו ראה דבריה טובים ונכוהים וחדים קב"ה בפלפולא, אף אמיתת הדברים הוא שיש חקירה בין הראשונים ז"ל שהדבר ידוע אצל בעלי המחקר דמשפחת לה דבמקום אחד יהיה ביום הששי עדיין יום והוא חול גמור ובמקום אחר כבר נטה היום והוא לילה והוא שבת וכן להפך ביום השביעי משפחת לה שבמקום אחד עדיין יום הוא והוא שבת גמור ובמקום אחר הוא לילה והוא חול, וטבריה וצפורי יוכיחו.

והנה אנחנו נאמין אמונה שלימה דכשם שאנחנו מבדילין בין יום הששי ליום השביעי כך בשמים ממעל יש הבדלים והפרשים רבים בין יום השביעי לשאר הימים, ומלבד מה שאמרו רז"ל מענין גיהנם ששובתין הרשעים ביום השביעי ונהר סבטיון עוד יש הבדלים רבים ודברים מופלאים בשמי השמים בין ימי החול ליום שבת קדש כאשר נודע ליודעי סו.

והנה יש לחקור על איזה מקום סומכים בשמים ממעל, והעלו שהמקום האמיתי לזה הוא ירושלים שהיא אמצעית העולם שנקרא טבור הארץ. ועל, זה אמרו ואפילו בשבת של חול כלומר שבמקום אחר הוא שבת ובירושלים הוא חול אפ"ה לא זזה שכינה מישאל אף שהוא חול לגבי ירושלים שהוא העיקר, אלו דבריהם ז"ל, ואלו נאלו דברי אלהים חיים.

הכלל העולה דבשבתות וימים טובים לא זזה שכינה מישאל ופשיטא דכל זה הוא אף בזמן שאין ישראל עושין רצונו של מקום דאילו בזמן שישאל עושין רצונו מעולם לא זזה שכינה מישאל אף בימי החול וכדאמרין בסוטה אמר רב חסדא קודם שחטאו

ישראל היתה שכינה שרויה עם כל אחד ואחד מישראל שנאמר כי ה' אלהיך מתהלך בקרב מחניף: עוד נקדים דאמרינו בפ"ק דמגילה ארשב"ן א"ר יונתן מאי דכתיב ולא קרב זה אל זה כל הלילה, באותה שעה בקשו מלאכי השרת לומר שירה לפני הקב"ה א"ל מעשה ידי טובעים בים ואתם אומרים שירה לפני, לומר לה שאין הקב"ה שמח במפלתן של רשעים ומעטה נבא לכוננת המקונן באומרו סלה כל אבירי ה' בקרבי פלומר אפילו בשעה שסלה כל.

אבירי דהיינו בשעה שהרג כל הצדיקים שנקראים בשם אבירים ה' בקרבי פלומר שהיתה שכינתו שרויה בינינו שהרי אף בשעה שנכנסו עכו"ם להיכל היו הפרובים פניהם איש אל אחיו וזה הוראה על השראת שכינתו בינינו.

ועל זה תמה ואמר שהרי אין שעה שאין ישראל עושין רצונו של מקום פאותה שעה וא"כ מאי שניאטיה דמר הקא, אין לה לומר אלא דקרא עלי מועד לשפור בחורי פלומר שחשב יום שבר בחורי פיום טוב ומש"ה ה' בקרבי דלא וזה שכינה מישראל בשבתות וימים טובים ואפי' בזמן שאין עושין רצונו של מקום וע"ז אמר ה"ש מכאוב כמכאובי דאילו במפלתן של רשעים אינו שמח ואילו במפלתי עשה אותו פיום מועד: ובזה יובן מאמר רז"ל במדרש איכה ונ"ל, קרא עלי מועד אמר להם הקב"ה לישראל כפויי טובה בני כפויי טובה אני אמרתי למענכם שולחתי בבליה ואתם אומרים קרא עלי מועד ע"כ.

ומאמר זה אמר דרשוני דמה ענין זה לזה. גם יש לדקדק בתאר זה שקראם כפויי טובה דמה ענינו לכאן.

אמנם על פי האמור יבא לכלל ישוב. ונקדים דהנה המפרשים ז"ל תירצו לקושית הריטב"א הנזכר דא"י יתכן דבשעה שנכנסו עכו"ם להיכל ימצאו הפרובים פניהם איש אל אחיו ואמרו שנעשה להם נס לטובה, והוא ע"פ מ"ש רבותינו ז"ל שהקב"ה מצטער בצרתן של ישראל דכתיב בכל צרתם לו צר ומטעם זה כל מקום שגלו שכינה עמהם לומר שגם הוא מצטער בצערם.

והנה פאותה שעה שנכנסו עכו"ם להיכל שהיתה שעת חירום כדי שלא יעלה על דעתנו כי מאוס מאס את ישראל ובציון געלה נפשו וכהיא דאמרי' בפירק חלק שאמרו ישראל עבד שמכרו רבו ואשה שנתגרשה מבעלה פלום יש לזה על זה פלום.

וכדי לבטל סברא זו הנפסדת רצה הקב"ה להורות לנו דאפתי חביבותיה גבן והשרה שכינתו בינינו להורות שהיא מצטער בצרותינו. ועיין בשמות רבה סדר פקודי (פ' נ"א סי' ג') ותראה דהשראת שכינתו יתברך הוא הוראה לעכו"ם שהקב"ה מחל לישראל עונם ואמרינו במדרש תם עונך בת ציון אותו היום נטלו ישראל איפוכי גדולה על עונותיהם ואפשר שפדי שידעו העכו"ם שהקב"ה נתרצה להם הוצרך להראות לעכו"ם שהשכינה עמנו.

ודוק.

ואמרי' בגמרא כל מקום שגלו ישראל שכינה עמהם, גלו למצרים שכינה עמהם שנאמר אנכי ארד עמך, גלו לבבל שכינה עמהם שנאמר למענכם שולחתי בבליה. ועל זה התרעם

הקב"ה על ישראל וקראם פפויי טובה לפי שאני במה שרציתי להראות לעכו"ם שאף באותה שעה שנוכנסו להיכל היתה שכינתי ביניכם לומר שאני מצטער בצרתכם ואני זן מלחבב אתכם ואתם אומרים קרא עלי מועד פאילו אני שמא בצרתכם, וח"ו אין הדבר פן אלא להראות לבני האדם שאני משפתף בכל צרתכם ואף גם זאת בהיותם בארץ אויביהם לא מאסתים: הן עתה הנה מקום אתי אלקה ואשובה למאמר הנצב פתח השער ויש לתמוה דמה.

פשמם של רעים הללו שקראם בוגדים וכלא מוכרחים היו לקנים גזרת מלה ומה גם שהיה בשבועה חמורה ואם לא היו מקיימים גזרתו הנה מחי להו שתין פולסי דנורא. אמנם על פי הקדמתנו בדרוש זה אתי שפיר שפתרעומת ישראל על הרעים הוא עם סיום הפסוק דכתיב היו לה לאויבים.

והנה מצינו לרז"ל שדרשו היתה כאלמנה ולא אלמנה ממש וכן דרשו היה ה' פאויב ולא אויב ממש. נמצא דכשהכתוב מכנה ואומר פאויב היינו לומר דאין הנקמה כל פה בחזק וכדי בזיון וקצף, אבל הכא היו ישראל מתרעמים ואמרו שהרעים הללו בגדו בה דמאחר שראו שהקב"ה לא רצה הוא בעצמו להצית אש בציון ושלח למיכאל וגבריאל שניציתו אש בציון ורצה שתהיה הנקמה ע"י שליח א"כ היה מן הדין שלא יהיה העונש במשפט חזק והם לא עשו פן אלא היו לה לאויבים ממש ולא פאויבים ועשו בהם משפט חזק ונהו בגידת הרעים.

שהרי הקב"ה פי חפץ חסד הוא לא רצה להנקם מהם בעצמו כי אל רחום ה' וכדכתיב דמטעם זה בכ"מ שגלו שכינה עמהם וכמאמרם ז"ל ושב ה' אלהיה את שבותה והשיב לא נאמר אלא ושב מלמד דהוא עצמו שב, דכ"מ שגלו שכינה עמהם, ושוני בבניאים (זכריה ט) צדיק ונושע הוא: דרף צדיקים דרוש ארבעה ועשרים פתובות פ' בתרא (דף קי"א) א"ר אלעזר עמי הארץ אינו חיים לע"ל, א"ל ר' יוחנן לא ניחא למרייהו דאמרת להו הכי, א"ל מקרא אני דורש פי טל אורות טלה כל המשמש באור תורה אור תורה מחייהו וכל שאינו משמש באור תורה אין אור תורה מחייהו, פיון דחזנייה דקא מצטער א"ל רבי מצאתי להם רפואה מן התורה ואתם הדבקים בה' אלהיכם וכי אפשר לידבק בשכינה וכלא פתיב פי ה' אלהיה אש אנכלה הוא, אלא כל העושה פרקמטיא לת"ח והמהנה ת"ח מנכסיו פאילו מידבק בשכינה (ופירש"י וכתוב חיים פולכם אלמא ע"י דבוקן של ת"ח זכו לחיות) ע"כ: לא במקום אחד ולא בשני מקומות מצינו שהפליגו רז"ל בעונש המתעצל בהספדן של צדיקים לפי שקשה סילוקן פיום שנסתברו בו הלוחות.

והנה המקונו בהיותו מיצר בצרתן של ישראל עיקר הבכי והאנחה עשה בה מאמר על סילוקן של צדיקים. וכמאמר הכתוב טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה מלפה ושריה בגוים אין תורה גם נביאיה לא מצאו חזון מה' ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון העלו עפר על ראשם וגו'.

ורז"ל במדרש הם אמרו דמלפה ושריה היינו הת"ח וכדכתיב פי מלכים ימלכו פי שרים ישורו, וכן קרא דישבו לארץ ידמו זקני בת ציון דרשו אותו על הסנהדרין שהגלה נבוכדנצר על אשר התירו שבועתו של צדקיהו כדאיתא בפ"ט דנדרים.

הרי שעינקה מה שהיה מצטער מחרבן הבית והגלות היה על הת"ח שהלכו בגולה. ויש לדקדק במה שהקדים המקונן לומר טבעו בארץ שעריה דמה ענין לזה עם מלכה ושעריה בגוים דהיינו הת"ח שגלו.

ותו קשה למה זה בכה על השערים ולא על כל בית המקדש שהרי ערו עד היסוד. עוד יש לדקדק באומרו אין תורה דאם הפונה לומר דמאחר שהת"ח הלכו בגולה לא נשארה תורה מלתא דפשיטא היא ודברים הללו לא ניתנו ליכתב.

ורש"י ז"ל פירש אין תורה אין בהם מורה הוראה. עוד קשה בסיפיה דקרא גם נביאיה לא מצאו חזון מה' מה קשר לו עם הקודם.

עוד יש לדקדק במה שחזר ואמר ישבו לארץ ידמו זקני בת ציון דהיינו הסנהדרין דמאחר שאמר מלכה ושעריה בגוים שהם הת"ח למאי אצטריך לבכות על הסנהדרין בפני עצמם והרי הפל היו בכלל מלכה ושעריה: ונראה דבוא הפל לכלל ישוב עם מאי דאמרי באיכה רבתי טבעו בארץ שעריה אמר רב הונא בשם ר' יוסי שערים חלקו כבוד לארון שצאמר שאו שערים ראשיכם, לפיכך לא שלט בהם אויב אלא טבעו בארץ שעריה אבד ושבר בריחיה ע"כ.

עוד נקדים מאי דאמרינו בפ"ג דמכות (דף כ"ב) כמה טפשיאי שאר אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה דאילו בס"ת כתיב ארבעים יפנו ואתו רבנו ובצרי חדא. נלמד מזה דיותר ראוי לחלוק כבוד לת"ח יותר מלס"ת.

והקשו המפרשים דמסוגיא דקדושין (דף ל"ג) משמע דס"ת עדיף מת"ח, וזה מדאיבעיא לן היתם מהו לעמוד מפני ס"ת ואמרו ק"ו מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש. ומהרי"ט ז"ל בחידושו לקדושין כתב בשם ר' ישעיה ז"ל דלעולם ס"ת עדיף מת"ח והיא דמכות דאמרי כמה טפשיאי שאר אינשי דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה ה"פ פלוג' למדנו קימה לס"ת אלא מק"ו דגברא רבה ואיך יתכן דקיימי מקמי ס"ת ולא קיימי מקמי גברא רבה דאם במלמד לא קיימי היכי נלמד ס"ת.

והרב.

ז"ל דחה פירוש זה דהתם במכות יהיב טעמא דאילו בס"ת כתיב ארבעים יפנו ואתו רבנו ובצרי חדא אלמא משום עדיפות שיש לת"ח על ס"ת הוא דקרי להו טפשיאי. והוא ז"ל יישב השמועות הללו באופן זה דהיא דקדושין דאמרינו מפני לומדיה עומדין מפניה לא כ"ש מייירי בלומדיה דלאו גברא רבה אלא שהוא בעל שמועות ותלמודו בידו ונהו זקן שקנה חכמה ועליו הכתוב אומר והדרת פני זקן ומש"ה אמרינו תורה עצמה לא כ"ש שהרי אין אנו חולקין לו כבוד אלא מפני תורתו.

והיא דמכות דעביד ק"ו מס"ת מייירי בגברא רבה דהיינו מורה הוראות דעדיף מס"ת שהוא יודע לפרש התורה וכדקאמר ואתו רבנו ובצרי חדא. וכיוצא בזה כתב הרב עצמו בדרשותיו פרושת במדבר (דרוש א') יע"ש.

נמצינו למדין מדברי הרב ז"ל דסתם ת"ח שאינו מורה הוראה ס"ת עדיף מיניה אבל גברא רבה שהוא מורה הוראה עדיף מס"ת: ועל זה תמה המקונן ואמר טבעו בארץ

שְׁעָרֵיהָ שֶׁחֶלֶק לָהֶם ה' כְּבוֹד שְׁלֵא יִשְׁלְטוּ בָּהֶם הָאוֹיְבִים בְּשִׁבִיל מַה שֶׁחֶלְקוֹ כְּבוֹד לְאָרוֹן, וּמִלֶּכֶה וּשְׂרֵיָה שֶׁהֵם הַת"ח בְּגוֹיִם אֲתֵמְקָהּ וְהֵלֵא הַת"ח רְאוּיִים לְכְבוֹד יוֹתֵר מִס"ת, וְנִהוּ שְׁפִיטִים אֵין תּוֹרָה פְּלוֹמֵר אֵין שׁוּם מוֹרָה הוֹרָאָה שֶׁיִּשְׁיכְנוּ עַל זֶה גַם נְבִיאֵיהָ לֹא מְצָאוּ חֲזוֹן מַה לִּינִישׁב קוֹשֵׁיא זֹ, עַל דְּרָף אוֹמְרָם דְּבָר זֶה נִשְׁאַל לְחֻמְמִים וְלִנְבִיאִים וְלֹא פִיֶרְשׁוּהוּ ה"נ לֹא מְצָא הַמְקוֹנֵן מַעֲנָה לְתַמִּיחָתוֹ לֹא מִהַחֻמְמִים וְלֹא מִהַנְּבִיאִים וְכֹל אֲשֶׁר בְּתוֹכוֹ יִתְמ"ה דְּאִיף יִתְכֵן שֶׁחֶלֶק ה' כְּבוֹד לְשִׁעְרִים שְׁלֵא יִשְׁלְטוּ בָּהֶם הָאוֹיְבִים בְּשִׁבִיל שֶׁחֶלְקוֹ כְּבוֹד לְאָרוֹן וּמִלֶּכֶה וּשְׂרֵיָה שֶׁהֵם הַת"ח בְּגוֹיִם וְהֵלֵא כְּבוֹד הַת"ח יוֹתֵר גְּדוֹל מִס"ת.

וְכִי תֹאמֵר מָה חֲרֵדַת עֲלֵינוּ אֵת כָּל הַחֲרָדָה הַזֹּאת וְהֵלֵא מִסְנוֹגֵיָא דְקִדּוּשֵׁין מוֹכַח דִּס"ת עֲדִיף מִת"ח שֶׁהָרִי אֲמָרוּ מִפְּנֵי לוֹמְדֵיהָ עוֹמְדִין מִפְּנֵיהָ לֹא כָּל שֶׁפֶן וְכִינּוֹן שֶׁפֶן אֵין זֶה מִן הַתִּימָה אִם חֶלֶק ה' כְּבוֹד לְשִׁעְרִים וְלֹא חֶלֶק כְּבוֹד לַת"ח.

לְזֶה אָמַר יִשְׁבוּ לְאֶרֶץ יִדְמוּ זְקֵנֵי בֵת צִיּוֹן פְּלוֹמֵר ע"כ אֵית לָן לְמִימֵר כְּדֵי לִינִישׁב שְׁמוּעָה זֹ נֹאָה עִם אוֹתָהּ סְנוֹגֵיָא דְמַפּוֹת דִּישׁ חִלּוּק בֵּין ת"ח שְׁאִינוּ מוֹרָה הוֹרָאָה לַת"ח שְׁמוּרָה הוֹרָאָה וּבֵא דְאוֹתוֹ שְׁמוּרָה הוֹרָאָה עֲדִיף מִס"ת וְכַמ"ש מִהֵרִימ"ט.

וְא"כ אִפּוֹא אֲתֵמְקָהּ לְמָה זֶה יִשְׁבוּ לְאֶרֶץ יִדְמוּ זְקֵנֵי בֵת צִיּוֹן שֶׁהֵם הַסְנֵהֲדֵרִין אֲשֶׁר עַל פִּיָּהֶם יִהְיֶה כָּל רִיב וְכָל נֶגַע וְאִיף וְלְמָה חֶלֶק ה' כְּבוֹד לְשִׁעְרִים בְּשִׁבִיל שֶׁחֶלְקוֹ כְּבוֹד לְאָרוֹן וְלִסְנֵהֲדֵרִין דְעֲדִיפֵי מִס"ת לֹא חֶלֶק לָהֶם כְּבוֹד, זֹ רְעָה חוֹלָה קָשָׁה פְקָרִיעַת יָם סוּף: עוֹד רְאוּנוּ לְהַמְקוֹנֵן שֶׁנִּצְטַעַר עַל סִלּוּקוֹן שֶׁל צְדִיקִים אָמַר מֵר סֵלָה כָּל אַבִּירֵי ה' בְּקִרְבֵי קְרָא עָלֵי מוֹעֵד לְשִׁפּוֹר בַּחוּרֵי, וְהִנֵּה אַבִּירֵי הַכְּתוּב כָּאֵן הֵלֵא הֵמָּה הַחֲסִידִים וְאֲנָשֵׁי מַעֲשֵׂה וְכַדְאֵרִינוּ בַּפ"ב דְּבִרְכוֹת שְׁמַעוּ אֵלֵי אַבִּירֵי לֵב מֵאֵן אַבִּירֵי לֵב כּו' שֶׁכָּל הָעוֹלָם נִזְוֵנִין בְּצִדְקָה וְהֵם נִזְוֵנִין בְּזוּרְע וְכָל הַמְפָרְשִׁים ז"ל נִתְעוֹרְרוּ בְּפִסּוּק זֶה דְהוּל"ל סֵלָה כָּל אַבִּירֵי ה' מִקְרָבֵי דְבִקְרָבֵי אֵין לוֹ מוֹכֵן וְכִבֵּר הָאֲרָכְתֵי בְּזֶה בְּדִרָף הָעֲרָבָה וּבְדִרָף עֲצָב יע"ש.

עוֹד לְאֵלוֹהֵי מִלִּין עִם אוֹתָהּ שְׁאֲמָרוּ רַבּוֹתֵינוּ ז"ל בְּמִדְרָשׁ וְנ"ל אֵלֵהּ פְקוּדֵי הַמְשָׁכֵן מְשָׁכֵן הַעֲדוֹת אָמַר לוֹ הַקַּב"ה לְמִשְׁחָה מְשָׁכֵן זֶה אֲנִי עֲתִיד לְמִשְׁכְּנוֹ שְׁתֵי פְעָמִים בְּשִׁבִיל עֲוֹנוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הִיָּינוּ דְכָתִיב הַמְשָׁכֵן מְשָׁכֵן, אָמַר לוֹ מִשְׁחָה תִינַח בְּזִמְנָן שְׁבִיהֵמ"ק קִיָּים בְּזִמְנָן שְׁאִין בַּהֵמ"ק קִיָּים מָה אֵתָּה עוֹנֵשָׁה אָמַר לוֹ אֲנִי לוֹקֵחַ צְדִיק אֶחָד מִבִּינֵיהֶם וּמְכַפֵּר עַל הַדּוֹר ע"כ.

עוֹד נִקְדִים מֵאֵי דְאֲמָרֵינוּ בְּפִתְיחָתָא דְאִיכָה רַבְתֵי עַל פְּסוּק מְבַלִּיגִיתִי עָלֵי יָגוֹן וְגו' הַה' אֵין בְּצִיּוֹן אִם מִלֶּכֶה אֵין בָּהּ אֵילוֹ הִנֵּה שָׁם לֹא הָיוּ גּוֹלִים. וְהִכִּי אֵיתָא בְּפִתְיחָתָא דְמִשְׁחָה גִיא חֲזוֹן וְנ"ל בְּשִׁעָה שֶׁבִקֵּשׁ הַקַּב"ה לְהַחֲרִיב אֵת בַּהֵמ"ק אָמַר כָּל זִמְנָן שְׁאֵנִי בְתוֹכוֹ אֵין הָעַפּוֹ"ם נוֹגְעִים בּוֹ אִסְלַק שְׁכִינָתִי מִמֶּנּוּ וְאֵעֲלֶה לְמִכּוֹנֵי הָרֵאשׁוֹן הַה"ד אֵלֵהּ אֲשׁוּבָה אֵל מְקוּמִי עַד אֲשֶׁר יֵאָשְׁמוּ וּבִקְשׁוּפֵנִי ע"כ, הָרִי שֶׁכָּל זִמְנָן שְׁהִיָּתָה הַשְׁכִּינָה שָׁם לֹא הִנֵּה נִחְרַב בֵּית הַמִּקְדָּשׁ: וְעַל פִּי הַקְדָּמָה זֹ יוֹבֵן מֵאֲמַר רז"ל בְּפָרֶק כָּל כְּתָבֵי וְנ"ל א"ר כְּהֵנָּה לֹא חֲרָבָה יְרוּשָׁלַיִם אֵלֵא בְּשִׁבִיל שֶׁבְטָלוּ בָּהּ תִינּוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבָּן.

וְיִרְאָה לִינִישׁב בְּהַקְדָּמִים עוֹד מֵאֲמַר רז"ל בְּאִיכָה רַבְתֵי בְּפִסּוּק כִּי ה' הוֹגָה עַל רוֹב פְּשָׁעֵיהָ וְנ"ל א"ר יְהוּדָה בּוֹא וִרְאָה כְּמָה חֲבִיבִין תִינּוּקוֹת לְפָנֵי הַקַּב"ה גְּלַתָּה סְנֵהֲדֵרִין וְלֹא גְלַתָּה

שְׂכִינָה עִמָּהֶם גָּלוּ מִשְׁמֵרוֹת וְלֹא גָּלְתָה שְׂכִינָה עִמָּהֶם וְכִינּוּן שְׁגָלוֹ תִּינוּקוֹת גָּלְתָה שְׂכִינָה עִמָּהֶם הֵ"ד עוֹלָלִיָּה הִלְכוּ שְׂבִי לִפְנֵי צָר מִיָּד וַיֵּצֵא מִבֵּית צִיּוֹן כָּל הַדְּרָה ע"כ.

הָרִי שֶׁהַשְׂכִּינָה אֵינָה זֹנָה לְעוֹלָם מֵאֲצֵל תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבּוֹ. וּכְבָר אֲמַרְנוּ שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהִיְתָה הַשְׂכִּינָה שׁוֹרָה בְּבֵית הַמְּקֻדָּשׁ אֵין כָּל אֲנֻמָּה וְלִשׁוֹן יְכוּלִין לְשַׁלֵּחַ יָד בּוֹ וְזֶהוּ שֶׁאָמַר רַב פֶּהֲנָא לֹא חֲרָבָה יְרוּשָׁלַיִם אֲלֵא בְּשִׁבְיִל שְׁבִטְלוּ בָּהּ תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבּוֹן פְּלוֹמֵר שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהָיוּ בִירוּשָׁלַיִם תִּינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבּוֹן הִיְתָה הַשְׂכִּינָה עִמָּהֶם וְלֹא יְכוּל הָאוֹיֵב לִיְפַנֵּס שָׁם וְכִינּוּן שְׁבִטְלוּ תִינוּקוֹת שֶׁל בֵּית רַבּוֹן נִסְתַּלְקָה הַשְׂכִּינָה וְנִיָּתַן כַּח לְאוֹיְבִים לְהַחְרִיב אֶת יְרוּשָׁלַיִם.

וְאֵל זֶה סוֹבֵב הוֹלֵךְ פְּנוּנֵת רִז"ל בְּמִדְרָשׁ סֵדֶר תּוֹלְדוֹת (פְּרָשָׁה ס"ה ס' י"ו) וְנ"ל הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב וְהִיָּדִים יְדֵי עֲשׂוֹ א"ר אֲבָא בַר פֶּהֲנָא לֹא עֲמָדוּ פִּילוֹסוֹפִין בְּעוֹלָם כְּבַלְעָם בֶּן בְּעוֹר וְכֹאבְנֵימוֹס הַגְּרָדִי נִתְפַּנְסוּ כָּל הָאֲנֻמוֹת אֲצֵלוֹ אָמְרוּ לוֹ תֹאמַר שְׁאֲנוּ יְכוּלִין לְהַזְדַּוּג לְאֲנֻמָּה זֹו אָמַר לָהֶם לְכוּ וְחַזְרוּ עַל בְּתֵי פְּנִסְיוֹת וְעַל בְּתֵי מִדְרָשׁוֹת שֶׁלָּהֶן וְאִם מִצְּאֵתֶם שָׁם תִּינוּקוֹת מְצַפְצָפִים בְּקוֹלָם אֵין אַתֶּם יְכוּלִים לְהַזְדַּוּג לָהֶם שְׁכָף הַבְּטִיחָם אֲבִיָּהֶם הִזְקוּ וְאָמַר לָהֶם הַקּוֹל קוֹל יַעֲקֹב וְגו' בְּזִמְנֵי שֶׁקוֹלוֹ שֶׁל יַעֲקֹב מִצְּוִי בְּבְתֵי פְּנִסְיוֹת וּבְבְתֵי מִדְרָשׁוֹת אֵין הִיָּדִים יְדֵי עֲשׂוֹ וְאִם לֹא הִיָּדִים יְדֵי עֲשׂוֹ וְאִתֶּם יְכוּלִים לָהֶם ע"כ.

וְהִיָּינוּ טַעְמָא כְּדַכְתִּיבָנָא שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַתִּינוּקוֹת מְצַפְצָפִים בְּקוֹלָם הַשְׂכִּינָה הִיא עִמָּהֶם וְאֵינָה זֹנָה מֵאֲצֵלָם וְכָל עוֹד שֶׁהַשְׂכִּינָה עִמָּנוּ אֵין שׁוּם אוֹיֵב יְכוּלָה לְהַזְדַּוּג וְלֹא קָרַב זֶה אֵל זֶה: וּבְזֶה יוֹבֵן מִרְז"ל בְּמִדְרָשׁ הִבִּיאוּהוּ הַתּוֹס' בַּפ"ק דְּקִדּוּשִׁין (דָּף ל"ג) ד"ה וְאֵימָא וְנ"ל דְּאָמְרִי בְּמִדְרָשׁ זְכוּר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עֲמֶלְק וְאַתָּה עֵינִי וַיִּגַע וְלֹא יָרָא אֱלֹהִים הִיָּינוּ בְּשִׁבְיִל הַמְּשַׁקְלֹת וְעַל עוֹן זֶה בָּא עֲמֶלְק דְּבַתֵּר פ' מְשַׁקְלֹת כְּתִיב זְכוּר אֶת אֲשֶׁר עָשָׂה לָךְ עֲמֶלְק בַּפ' כִּי תֵצֵא, וְהִיָּינוּ דְּכְתִיב בְּמִשְׁלֵי מֵאֲנִי מִרְמָה תּוֹעֵבֶת ה' וְאֲבָן שֶׁלָּמָּה רְצוֹנוֹ וְסִמְיָף לִיָּה בָּא זְדוּן וַיִּבֵּא קָלוֹן פְּלוֹמֵר שֶׁעַל עוֹן זֶה בָּא זְדוּן וְקָלוֹן שֶׁל עֲמֶלְק עכ"ל.

וַיֵּשׁ לְדִקְדַּק דְּמָה עֵנִין עוֹן זֶה דְּמְשַׁקְלֹת לְבִיאת עֲמֶלְק. אֲמַנְם עַל פִּי הָאָמוֹר נִיחָא דְּאָמְרִין בְּסַפְרֵי פ' קִדּוּשִׁים וְנ"ל לֹא תַעֲשׂוּ עוֹל בְּמִשְׁפָּט בְּמִדְּבָר בְּמִשְׁקַל אִם לְדִין כְּבָר נֹאמַר לֹא תַעֲשׂוּ עוֹל בְּמִשְׁפָּט וּמָהוּ מִשְׁפָּט הַשְּׁנוּי כָּאֵן, הִיא הַמִּדְּבָר וְהַמְּשַׁקְל וְהַמְּשׁוּרָה מְלַמֵּד שֶׁהַמּוֹכֵר נִקְרָא דֵּיין שְׁאִם שָׁקַר בְּמִדְּבָר הָרִי הוּא כְּמִקְלָקֵל אֶת הַדִּין וְכו' וְגוֹרֵם לְחַמְשָׁה דְּבָרִים הָאֲמוּרִים בְּדֵיין וְכו' וּמְסַלֵּק אֶת הַשְׂכִּינָה ע"כ.

וּכְבָר נִתְבָּאָר שֶׁכָּל זְמַן שֶׁהַשְׂכִּינָה עִמָּנוּ אֵין הָאוֹיְבִים יְכוּלִים לְשַׁלֵּחַ בְּנוֹ וְלָזֶה אָמְרוּ שֶׁעַל עוֹן הַמְּשַׁקְלֹת בָּא עֲמֶלְק דְּכִינּוּן שֶׁחֲטָאוּ בְּמִשְׁקְלוֹת נִסְתַּלְקָה הַשְׂכִּינָה וְנִיָּתַן רְשׁוּת לְעֲמֶלְק לְבֹא לְהַלְחֵם בְּיִשְׂרָאֵל.

וְהִנֵּה מְצִינוּ שֶׁקוֹדֵם שֶׁנִּחְרַב בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ נִהְרָגוּ כְּפָה חֲסִידִים וְאֲנָשֵׁי מַעֲשָׂה, וְהַחֲרָשׁ וְהַמְּסַגֵּר גָּלוּ שְׁתֵּי שָׁנִים קוֹדֵם הַחֲרוּבֵן: וְעַל זֶה הִנֵּה תַמָּה הַמְּקוֹנֵן בְּאוֹמְרוֹ סֵלָה כָּל אֲבִירֵי ה' בְּקִרְבֵי פְּלוֹמֵר בְּעוֹד שֶׁה' בְּקִרְבֵי דְּהִיָּינוּ בְּזִמְנֵי שֶׁבֵּית הַמְּקֻדָּשׁ קָיָים וְזֶה תִּימָה.

דְּבִשְׁלָמָא אִם כְּבָר הִנֵּה חֲרַב כָּף הוּא הַמִּדְּבָר שֶׁבְּזִמְנֵי שֶׁאֵין ב"ה קָיָים הַקַּב"ה נוֹטֵל צְדִיק אֶחָד בְּשִׁבְיִל עֲזוּבוֹתֵיהֶם שֶׁל יִשְׂרָאֵל אֲבָל בְּעוֹד שֶׁה' בְּקִרְבֵי דְּהִיָּינוּ בְּזִמְנֵי שֶׁבֵּית הַמְּקֻדָּשׁ קָיָים וְכִדְּאָמְרִי דְּכָל זְמַן שֶׁהַשְׂכִּינָה הִיְתָה שׁוֹרָה בְּיִשְׂרָאֵל לֹא נִחְרַב בֵּית הַמְּקֻדָּשׁ א"כ

אפוא למה זה סלה כל אבירי שהם הצדיקים אתמהא דכיון דבהמ"ק קינים אינו בדין להרוג צדיקים שבתוכה לכפר על הדור כדבר האמור לעיל: גם הנביא ישעיה פל ימיו של אותו צדיק היה מצטער על הצדיקים ואנשי מעשה ההוא אמר (סי' ל"ג) לבך יהנה אימה איה סנפר איה שוקל איה סנפר את המגדלים.

את עם נועז לא תראה עם עמקי שפה משמוע נלעג לשון אין בינה. חזה ציון קרית מועדנו עיניך תראינה ירושלים ננה שאנן וגו'.

ויראה לפרש פוננת פסוקים אלו עם מאי דאמרי' פ"ב דחגיגה איה סנפר שהיו סופרים לכל אותיות שבתורה, איה שוקל שהיו שוקלים כל קלין וחסומים שבתורה, איה סנפר את המגדלים שהיו שונים ש' הלכות במגדל הפורח באויר ע"כ.

עוד נקדים דאמרינן במדרש ס' וירא (פמ"ט סי' כ"ה) וז"ל ויאמר אל נא יחר לה' אולי מציאון שם עשרה ולמה עשרה פדי פניסה לכולם וכו' ריב"ס ור' חננין בשם ר' יוחנן פאן עשרה ובירושלים אפ"ל אחד היה מגין עליה כדכתיב שוטטו בחוצות ירושלים וראו וגו' אם יש עושה משפט מבקש אמונה ואסלח לה ע"כ.

וכתב שם מהר"ש יפה ז"ל דהטעם הוא דשאני ירושלים דהנה ביה בית המקדש ומש"ה בחד סגי להציל את פולה אבל בשאר העולם בעינן פדי פניסה דהיינו עשרה. וזהו פוננת הפסוקים לבך יהנה אימה איה סנפר איה שוקל וגו' שהם תוארים לאנשים גדולים פלומר לא נמצא אחד מאלו, שאם היה נמצא פשיטא דאת עם נועז דהיינו עזי פנים כמ"ש רד"ק לא תראה דהיינו שלא היית משגיח ברשעים וכן בעם עמקי שפה משמוע ונלעג לשון אין בינה לא היה משגיח בהם אם היה נמצא צדיק אחד כהוגן.

וכי תימא הא בעינן פדי פניסה הא ליתא משום דהיייתי אומר חזה ציון קרית מועדנו ובירושלים שיש ביה בית המקדש אפילו באחד סגי וכדכתיב שוטטו בחוצות ירושלים וגו' כדבר האמור: הלא מעתה הנני בא לבאר מאמר הנצב פתח השער ואשימה עיני עָלָיו.

ואיכא למיזק דכיון דמעיקרא הוכיח מקרא דכי טל אורות טלך דע"ה אינם חיים היכי קאמר בתר הכי מצאתי להם רפואה וכו' דא"כ קשו קראי אהדדי. ויראה ליישב במארז"ל כל המהנה ת"ח ומטיל מלאי לכיסן זוכה ויושב בישיבה של מעלה שצאמר כי בצל החקמה בצל הפסוף ופירש"י ז"ל במחיצת החכם יפנס בעל הפסוף שהוא מהנה אותו מנכסיו, וטעמא דמלתא דהמהנה ת"ח מנכסיו שזוכה לכל הפבוד הזה שיושב במחיצה שת"ח יושבים בה שהוא מקום איהם ונורא שעליו ארז"ל שצאמר בו עין לא ראתה אלהים זולתך יעשה למחכה לו.

היינו משום דכיון שהוא מהנה אותו נמצא דבסיבתו עוסק הת"ח בת"ת וכיון שהוא סיבה ללימוד התורה חשיב כאילו איהו גופיה צורבא מרבנן: וכזה יובן מאי דאמרינן פ"ד דפסחים אר"י תודוס איש רומי הנהיג את בני רומי לאכול גדיים מקולסים בלילי פסחים שלחו לו אלמלא תודוס איש רומי אתם גונרנו עליה נידוי.

ובגמ' נסתפקו תודוס איש רומי גמרא רבה הנה או בעל אגרופין הנה, ת"ש עוד זאת דרש תודוס איש רומי מה ראו חנניה וכו' ש"מ גברא רבה הנה. ר' יוסי בר אבין אמר

מטיל מלאי לכיס ת"ח הנה דא"ר יוחנן כל המטיל מלאי לכיס ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה ע"כ.

והדבר פשוט דמה שציידו בגמרא אם תודוס איש רומי גברא רבה הנה היינו אם הנה ת"ח ומשום כבוד התורה אין מנדין אותו וכדאמרין בפ' נאלו מגלחין אר"ל ת"ח שפסח אין מנדין אותו, אף מטעם היותו בעל מעשה אין נמנעים מלנדותו.

וא"כ קשה בדברי ר' יוסי דמאי מהני מה שהיה מטיל מלאי לכיס ת"ח למה שנמנעו מלנדותו ותו היעלה על הדעת שלא נמצאו בתודוס איש רומי מצות אחרות חוץ מזו שהיה מטיל כו' ולא הול"ל אלא בעל מעשים הנה.

ותו דמאי ראיה מייתי מדאר"י כל המטיל מלאי לכיס ת"ח זוכה ויושב בישיבה של מעלה דנהי דזוכה לכל הפסוד הזה אף אפתי מנ"ל שיהיו נמנעים מלנדותו בשביל מצנה זו. אלא הוא הדבר אשר דברנו וה"פ דמתחלה הביאו ראיה דתודוס גברא רבה הוא ממה שדרש דמה ראו חנניה כו' ובא ר' יוסי ואמר דאין צורך לזה דכיון שהיה מטיל מלאי כו' הרי הוא כת"ח עצמו שכל מה שלומד הת"ח חשוב כאילו הוא בעצמו חידש אותן ההלכות והביא ראיה מדברי ר"י דאמר כל המטיל כו' זוכה ויושב בישיבה של מעלה דהיינו במחיצת ת"ח והיינו נדאי משום דחשוב כאילו איהו גופיה צורבא מרבנן וא"כ פשיטא שנמנעים מלנדותו כיון דחשוב כת"ח עצמו.

ועם זה יתיישב מאמר הקודם, דלעולם דוקא מי שיש בו אור תורה חי לע"ל וכדכתיב פי טל אורות טלף אלא דהמהנה ת"ח מנכסיו כיון שהוא סיבה שאחרים יעסקו בתורה קרינו ביה פי טל אורות טלף וחי לעולם שפלו טוב: דרף ארנפה דרוש חמשה ועשרים פ"ב דחגיגה (דף ט"ו) שאל אחר את ר"מ לאסר שיצא לתרבות רעה מ"ד לא יערבנה זהב וזכוכית ותמורתה פלי פז, א"ל אלו דברי תורה שקשים לקנותם ככלי זהב וכלי פז ונוחין לאבדם ככלי זכוכית, א"ל אבל ר"ע רבף לא פף אמר אלא מה פלי זהב וכלי זכוכית הללו אע"פ שנשתברו יש להם תקנה כף ת"ח שפסח יש לו תקנה, א"ל אף אתה חזור כף, א"ל כפר שמעתי מאחורי הפגוד שובו בנים שובבים חוץ מאחר: הן כל יקר ראתה עיינו גודל מעלת התשובה כי רבה היא בעיני אלהים ואדם.

ואמרין במדרש וז"ל יבשו עצמותינו ואבדה תקומנו, בא נביא וא"ל לישראל חזרו בתשובה א"ל עבד שמכרו רבו פלום יש לזה ע"ז פלום, היינו דכתיב יבשו עצמותינו ואבדה תקומנו.

ואמר להם הקב"ה וכי גרושים אתם אי זה ספר פריתות אמכם וגו'. וכבר הובא בפ' חלק ויכוח זה שבא ה' עם בני ישראל לפני הנביא וא"ל חזרו בתשובה אמרו לו עבד שמכרו רבו ואשה שגרשה בעלה פלום יש לזה על זה פלום היינו דכתיב והעולה על רוחכם היו לא תהיה אשר אתם אומרים נהיה כגוים כמשפחות הארצות וגו' חי אני נאם ה' אלהים אם לא ביד חזקה ובזרוע נטויה ובחמה שפוכה אמלוך עליכם ע"כ: וראיתי למהרימ"ט ס"פ דברים שכתב דמאי דכתיב אי זה ספר פריתות אמכם אשר שלחתיה הפונה היא פלום אתם יצאתם ממני ע"י גט, למה"ד למי שקדש אשה על מנת שלא תזנה שאם זנתה הופקעו הקידושין למפרע ונעקרו לגמרי ומעתה נדאי לא נאסרה על בעלה

אפי' זנתה כו', אף הקב"ה פשלקתם לו לעם ה'יה ע"מ שיקבלו אלהותו ולא יזנו אחרי אלהים אחרים עתה שעבדו ע"ז נתבטל התנאי ובטלו הקדושים, ולזה אמר אי זה ספר פרישות אמכם אשר שלחתיה פלומר שפטרתי על ידי גט אין הדבר כן כי בפשעכם שולחה אמכם מאליה שנתבטלו הקדושים הראשונים, ע"כ.

ואפתי קשה מאותה אגדה דלעיל ונהביאה הרב שם זאת אומרת דישאל אומרים אשה שגרשה בעלה יש לזה על זה פלום ואומר להם הקב"ה וכי גרושים אתם אי זה ספר פרישות אמכם וגו', ולפי דברי הרב מה השיב להם ה' אי זה ספר פרישות נהי דאין פאן גט מפל מקום פבר נתבטלו הקדושים מחמת שנתבטל התנאי, ומה שטענו ישראל פלום יש לזה על זה פלום טענה חזקה היא דמה לי שיהיה מחמת הגט או מחמת ביטול הקדושים.

ואולי יאמר הרב דהכא נתקדשו ישראל בב' פרושות אחת לקודם שיזנו ואחת לאחר שיזנו שנתבטלו הקדושים הראשונים ונחלו הקדושים השניים, ונהי זה דומה למ"ש הרמב"ם דהנזות שתי פרושות לאשה ואומר לה באחת התקדשי לי היום ובאחת לאחר שתתגרשי דלאחר שתתגרש חיילי קדושים שניים.

ואף למאן דפליג עליה דהרמב"ם בהיה הכא מודה, משום דשאני התם דאף שאח"כ נתגרשה מפל מקום בשעת קבלת הקדושים היתה אשת איש ואין קדושים תופסין דהאומר לאשתו הרי את מקודשת לי לאחר שתתגרשי לא אמר פלום.

אבל הכא פנין שנתבטל התנאי איגלאי מלתא למפרע שהיתה פנויה והו"ל פאומר לאשה הרי את מקודשת לאחר זמן דמהני. ואל תשיבני מאותה שכתב הרא"ש בתשובה במגרש ע"מ שתנשא לשמעון דאין תקנה לדבר ואפילו אם יקדשנה ויחזור ויגרשנה גרושין גמורין לא מהני משום דלא תפסי בה קדושים לפי שבשעת קבלת הקדושים היא אשת איש, ועיין בתשובת מהרימ"ט ח"א בויכוחו עם מהר"ם קאשטילץ שתמה בדברי הרא"ש הללו, ועיין בפ' הוציאו לו (דף נ"ד) דאמרינן נתגרשה קא אמרת כו' דמשמע דהיו גרושין בישראל, ולדעת הרב ז"ל צ"ל דלאו דוקא אלא שנתבטלו הקדושים וכיון שנתבטלו הקדושים לא חזרה כ"א לחיבתה הראשונה דהיינו פכלה בבית אביה ודוק.

באופן שישאל בראותם החורבן ותוקף הגלות שהיה העולם שםם היו סבורים סכרא נפסדת שפבר אבדה תקותם וישליכם ה' מעל פניו ובזה היו סבורים לפרוק מעליהם עול מלכות שמים: ובזה נבא לבאר מאי דאמרי' בפ' חלק (דף צב) וז"ל ת"ר בשעה שהפיל נבוכדנצר לחנניה מישאל ועזריה לכבשן האש א"ל הקב"ה ליחזקאל לך והחיה מתים בבקעת דורא באועצמות וטפחו לו לאותו רשע על פניו אמר מה טיבן של אלו אמרו לו חבריהם של אלו מחיה מתים בבקעת דורא פתח ואמר אתוהי פמה רברבין ותמהוהי פמה תקיפין מלכותיה מלכות עלם ושלטניה עם דר ודר ע"כ.

ויש לדקדק דמה ראה ה' לעשות הנס הגדול הזה בשעה שהפיל נבוכדנצר הרשע לחנניה מישאל ועזריה לכבשן האש ולא בזמן אחר. עוד יש לדקדק בדברי רש"י שכתב חבריהם של אלו מחיה מתים על יחזקאל היו אומרים שהיה חבר של חנניה מישאל ועזריה ונבוכדנצר היה יודע שהקב"ה היה מחיה אותם ע"כ.

והנה דברי רש"י שפכתב ונבוכדנצר הנה יודע שהקב"ה הנה מחיה אותם אין להם מוכן לפי פשוטן שאם הנה יודע למה שאל מה טיבן של אלו והלא כבר ידע שהנה הקב"ה מחיה אותם. ותו קשה במה ששבח נבוכדנצר ואמר אתוהי כמה רברבין וגו' דבשלמא מה שאמר אתוהי כמה רברבין הוא צודק באותה שעה שראה הנס הגדול שהוא של תחיית המתים אבל מה שסיים ואמר מלכותיה מלכות עלם ושלטניה עם דר ודר אין לזה התניחות עם הנס של תחיית המתים: ונראה לינישב עם מאי דאמרי' בפ' חלק ונ"ל מאן גינהו מתים שהנה יחזקאל אמר שמואל אלו בני אדם שפפרו בתחיית המתים שנגמר ויאמר אלי בן אדם העצמות האלה כל בית ישראל הנה אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקוננו נגזרנו לנו, ר' ירמיה בר אבא אמר אלו בני אדם שאין בהם לחלוחית של מצוה שנגמר העצמות היבשות שמעו דבר ה', ר"י נפחא אמר אלו בני אדם שחיפו את ההיכל כולו שקצים ורמשים שנגמר ואבא ונראה והנה כל תבנית רמש ובהמה שקץ וכל גלולי בית ישראל מחוקה על הקיר סביב סביב, כתיב הקא סביב וכתוב התם סביב דכתיב והעבירני עליהם סביב סביב ע"כ: ויש לתמוה במאמר זה דמאחר שרצה הקב"ה להחיות מתים באותו זמן לסיבה ידועה אצלו למה זה בחר באנשים הללו הצולעה והנדחה הלא הנה אנשים שפפרו בתחיית המתים ושללא הנה בהם לחלוחית של מצות ושחיפו כל ההיכל שקצים ורמשים לא הנה לו להחיות אלא אנשים צדיקים ליראי ה' ולחושבי שמו.

אמנם נראים הדברים שיבאו לכלל יישוב עם מה שפכתבנו שישאל עלה על דעתם שלא יהנה להם עוד תקנה ובקשו לפרוק עול מלכות שמים וכמו שאמרו עבד שמכרו רבו פלום יש לזה על זה פלום, והנה כדי לבטל סברא זו הנפסדת רצה הקב"ה להחיות מתים בבקעת דירא ובראותם תחיית המתים ידעו שלא יצאו מתחת משלתו ועדיין חביבותיה גבן והוא שהטעם שעלה בדעתם של ישראל שאין להם עוד תקנה ובקשו לפרוק עול הוא לפי שהיו סבורים שישאל של להם דין עבדים למקום ומש"ה אמרו עבד שמכרו רבו פלום יש לזה על זה פלום, אף אם ישראל נקראו בנים למקום נתבטלה סברא זו לגמרי דמי שהיא בן לא יצויר שלא יהנה בן דבשלמא עבד על ידי שיימכרנו לאחר יצא מתחת שעבוד הראשון אף הבן לא יצויר בשום אופן שלא יהנה בן, ובתחיית המתים אנו מוכרחים לומר שאנו יש לנו דין בנים למקום והוא במאי דאמרינן בפ"ד דסנהדרין (דף לט) א"ל הנה מינא לרבי אבהו אלהיכם פהן הוא דכתיב ויקחו לי תרומה פי קבריה למשה במאי טביל וכי תימא במיא והכתיב מי מדד בשעלו מים א"ל בנורא טביל דכתיב פי הנה ה' באש יבא ע"כ.

והנה חלוקה זו של המין שאמר אלהיכם פהן הוא לא נפלאה היא ולא רחוקה וכדאמרי' בפ' טבול יום כבוד גדול חלק לה הקב"ה למרים באותה שעה אמר אני פהן אני מסגירה אני חולטה ואני פוטרך ע"כ.

הרי דהקב"ה יש לו דין פהן. והתוספות ז"ל עלה דהך דאמרי' פי קבריה למשה במאי טביל כתבו ה' דלא קשיא ליה היאך נטמא, דישאל נקראו בנים למקום ע"כ.

למדנו מזה דמה שנתעסק ה' בקבורתו של משה הוא מטעם היות ישראל בנים למקום והפנה מטמא לבנו. ובראשון דתעניות אמרינן א"ר יוחנן ג' מפתחות בידו של הקב"ה

שלא נמסרו ביד שליח ואלו הם של חיה ושל גשמים ושל תחנית המתים, של חיה דכתיב וישמע אליה אלהים ויפתח את רחמה, של גשמים דכתיב יפתח ה' את אוצרו הטוב ושל תחנית המתים דכתיב וידעתם פי אני ה' בפתחי את קברותיכם ע"כ, ופירש"י אני ה' אני ולא שליח ע"כ.

ואמרנו בשמות רבה ס' בא (פ'רשה ט"ו סי' ו') ועברתי בארץ מצרים א"רשמעון גדולה חיבתו של ישראל שנגלה הקב"ה במקום ע"ז ובמקום טנופת ובמקום טומאה בשביל לגאלם, משל לכהן שנגלה תרומתו לבית הקברות אמר מה אעשה לטמא את עצמי אי אפשר ולהניח תרומתי אי אפשר מוטב לי לטמא את עצמי פעם אחת וחוזר ומיטהר ולא לאבד את תרומתי כן ישראל הם תרומתו של הקב"ה שנה' קדש ישראל לה' וגו' והיו בבית הקברות שנה' פי אין בית אשר אין שם מת ואומר ומצרים מקברים אמר הקב"ה איך אני גואלם להניחם אי אפשר מוטב לירד ולהצילם שנה' וארד להצילו מיד מצרים, כשהוציאם קרא לאהרן וטהר אותם שנה' וכפר את מקדש הקדש וכפר על הקדש ע"כ.

וכתב שם מהר"ש יפה ז"ל ע"ז ע"כ פי אין המשל דומה לנמשל, פי הפהן לא יכול להביא מבית הקברות מבילתי שיטמא עצמו בבית הקברות אבל הקב"ה למה לא היה יכול להוציא ישראל ממצרים במסות באותות ומופתים מבלי שיפנס הוא במצרים.

וסירץ שהוצרך ה' בכבודו ובעצמו לבא במצרים למפת בכורות דכתיב ועברתי בארץ מצרים אני ה', אני ולא מלאך אני ולא שליח ע"כ. למדנו מזה דבשביל דפעולה זו דמפת בכורות כתיב בה אני ה' דהיינו אני ולא שליח דמו לגאולת ישראל לכהן שנגלה תרומתו בבית הקברות והוכרח לטמא עצמו להציל תרומתו ונודעה חיבתם של ישראל שנגלה במקום הטומאה לגאול את ישראל, ולפי זה בתחנית המתים דכתיב בה אני ה' דהיינו שאינה ע"י שליח חזרה קושית התוספות למקומה דמאחר שהקב"ה הוא כהן היאך מחיה מתים, ואין לנו אלא מה שתירצו התוספות שישראל נקראו בנים למקום וכהן מיטמא לבנו, ואם כן מאחר שעל ידי תחנית המתים אנו מוכרחים לומר שישראל נקראו בנים למקום אם כן בטלה טענת ישראל שהיו אומרים עבד שמכרו רבו כלום יש לזה על זה כלום שהרי ישראל אין להם דין עבדים אלא דין בנים יש להם ומי שהוא בן לא יצויר שלא יהיה בן.

ומשום הכי הוכרח ה' להחיות מתים לבטל טענה זו של ישראל דעבד שמכרו רבו כלום יש לזה על זה כלום. ומפני שעדין היה להם לישראל טענה לטעון הוכרח ה' להחיות היותר רשעים שפעולם והוא דאמרנו בראשון דקדושין תניא בנים אתם לה' אלהיכם בזמן שאתם נוהגים מנהג בנים אתם קרוים בנים אין אתם נוהגים מנהג בנים אין אתם קרוים בנים דברי ר' יהודה ר' מאיר אומר בין כהן ובין כהן אתם קרוים בנים שצאמר בנים סכלים המה וכי תימא סכלים הוא דמיקרו בנים כי לית בהו הימנותא לא מיקרו בנים ואומר בנים לא אמון בם וכי תימא כי לית בהו הימנותא הוא דמיקרו בנים כי פלחי לע"ז לא מיקרו בנים ואומר זרע מרעים בנים משחיתים וכי תימא בנים משחיתים הוא דמיקרו בני מעליא לא מיקרו ואומר והיה במקום אשר יאמר להם לא עמי אתם יאמר להם בני אל חי ע"כ.

הָרִי דָלָר' מֵאִיר אֶף כִּי לִית בָּהוּ הַיְמָנוּתָא וּפְלַחֵי לַע"ז נְקָרָאִים בְּנִים וְאִם כֵּן אִם הַמְתִּים שְׁהִתְיָה ה' לֹא הָיוּ רְשָׁעִים גְּמוּרִים לֹא הָיְתָה מִתְבַּטְּלָת סְבֵרַת יִשְׂרָאֵל שְׁהָיוּ אוֹמְרִים שְׁיִשׁ לָהֶם דִּין עֲבָדִים וְעֶבֶד שְׁמַכְרוּ רַבּוּ כְּלוּם יִשׁ לְזָה עַל זֶה כְּלוּם לְפִי שְׁהָיוּ אוֹמְרִים כְּסְבֵרַת ר' יְהוּדָה דְּבִזְמַן שְׁיִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם נְקָרָאִים בְּנִים וּבִזְמַן שְׁאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ אֵינָם נְקָרָאִים בְּנִים וְהָיוּ אוֹמְרִים שְׁאֵלּוּ שְׁהִתְיָה ה' לְפִיכֶּךָ הִתְיָה אוֹתָם לְפִי שְׁהָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם וְנְקָרָאוּ בְּנִים וְהִפְתָּן מִיִּטְמָא לְבָנוּ אֲבָל אוֹתוֹ הַדּוֹר שְׁנִחְרַב הַבַּיִת בְּיַמֵּיהֶם שְׁלֹא הָיוּ עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם יֹאמְרוּ שְׁאֵינָם נְקָרָאִים בְּנִים אֲלָא עֲבָדִים וְהָיוּ פוֹרְקִין עוֹל מַלְכוּת שְׁמַיִם מְעַלְיָהֶם בְּאֹמְרָם עֶבֶד שְׁמַכְרוּ רַבּוּ כְּלוּם יִשׁ לְזָה עַל זֶה כְּלוּם.

לְזָה מָה עָשָׂה הַקַּב"ה בְּחַר מִכָּל יִשְׂרָאֵל הַיּוֹתֵר רְשָׁעִים שְׁבַעוּלָם וְהֵם הַגְּאֹנְשִׁים שְׁכַפְּרוּ בַתְּחִילַת הַמְתִּים וְשְׁלֹא הָיָה בָּהֶם לְחִלּוּחִית שֶׁל מְצוּה וְשִׁחִיפּוֹ אֶת הַהִיכָל כְּלוֹ שְׁקָצִים וְרַמְשִׁים וְהִתְיָה אוֹתָם וְאִם כֵּן עַל פְּרָחִין לוֹמֵר כְּסְבֵרַת ר"מ דְּאָפִי' כִּי לִית בָּהוּ הַיְמָנוּתָא וּפְלַחֵי לַע"ז נְקָרָאִים בְּנִים לְמְקוֹם וּמִש"ה הִתְיָה אוֹתָם כְּדִין הַפְּתָן שְׁמִיִּטְמָא לְבָנוּ, וְא"כ נִתְבַּטְּלָה מִכָּל וְכָל סְבֵרַת יִשְׂרָאֵל דְּעֶבֶד שְׁמַכְרָג רַבּוּ כְּלוּם יִשׁ לְזָה עַל זֶה כְּלוּם שְׁהָרִי מִפְּתַח אוֹתָם שְׁהִתְיָה הַדְּבָר מִן־כָּרַח שְׁאֵפִילוּ רְשָׁעִים גְּמוּרִים נְקָרָאִים בְּנִים וּמִי שְׁהוּא בֵּן לֹא יְצוּיִר שְׁלֹא יִהְיֶה בֵּן: וּבְזָה יוֹבְנוּ קִצַּת פְּסוּקִים בִּיחֻזְקָאֵל (ס' ל"ז) וְזָה תִּאָרֵם, וַיֹּאמֶר אֵלֵי בֶן אָדָם הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הִנֵּה הֵנָּה אֲנִי וְאֲנִי וְאֲבָדָה תְּקוּנָתוֹ נְגוּרְנוֹ לְנוּ.

לְכֵן הִנְבֵּא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם כֹּה אָמַר ה' אֱלֹהִים הִנֵּה אֲנִי פּוֹתֵחַ אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם וְהַעֲלִיתִי אֶתְכֶם מִקַּבְרוֹתֵיכֶם עִמִּי וְגו' וַיִּדְעָתֶם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחֵי אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם ע"כ. וַיִּשׁ לְדַקְדַּק בְּפִסּוּקִים אֵלּוּ טוֹבָא, חֲדָא בְּאוֹמְרוֹ הַעֲצָמוֹת הָאֵלֶּה כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל הִנֵּה דְאִין לוֹ מוֹבָן דְּאִיף יִתְכּוֹן שְׁיִהְיוּ הַעֲצָמוֹת הַלְלוּ כָּל בֵּית יִשְׂרָאֵל.

וְעוֹד יִשׁ לְדַקְדַּק בְּאוֹמְרוֹ הִנֵּה אֲנִי וְאֲנִי וְאֲבָדָה תְּקוּנָתוֹ נְגוּרְנוֹ לְנוּ לְהִיכָא קֵאִי, אִם הוּא מֵאִמֵּר הַמְתִּים זֶה לֹא יִתְכּוֹן דְּאִטּוֹ לֹא יִדְעוּ דְּזַמַּן הַתְּחִיָּה הוּא בְּלַתִּי נְגִלָּה לְשׁוּם אָדָם וְלִבָּא לְפִנְיָא לֹא גִלִּי וְהֵאֱלֵהִים יִדְעוּ מְקוֹמָהּ וְשַׁעֲתָהּ וְאָפֵס בְּלַעֲדוֹ לֹא יִדְעוּ דְּבָר זֶה וְאִם כֵּן לָמָּה אֲבָדוּ הַתְּקוּנָה וְאָמְרוּ יִבְשׁוּ עֲצָמוֹתֵינוּ וְאֲבָדָה תְּקוּנָתוֹ וְאִם הוּא מֵאִמֵּר יִשְׂרָאֵל בְּחַיִּים חַיִּיתֶם קִשָּׁה דְּאִיף יֹאמְרוּ דְּאֲבָדָה תְּקוּנָתֶם ח"ו.

וְעוֹד יִשׁ לְדַקְדַּק בְּמָה שְׁפִיִּים הַפְּתוּב וְאָמַר לְכֵן הִנְבֵּא וְאָמַרְתָּ אֲלֵיהֶם הִנֵּה אֲנִי פּוֹתֵחַ אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם דְּאִיף תִּלְּהָ זֶה בְּזָה וְאֲפֹשֶׁר דְּאוֹתָם שְׁהֵם בְּחַיִּים חַיִּיתֶם אֲבָדָה תְּקוּנָתֶם ח"ו וְכִמְאֹמְרָם וְהַמְתִּים יִהְלִלוּ יָהּ.

עוֹד יִשׁ לְדַקְדַּק בְּמָה שְׁפִיִּים הַפְּסוּק וְאָמַר וַיִּדְעָתֶם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחֵי אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם כִּי מִי לֹא יִדְעוּ בְּכָל אֵלֶּה כִּי יָד ה' עָשָׂתָה זֹאת וְהוּא הַמְּחִיָּה מְתִים, וְעוֹד מָה זֶה לְשׁוֹן יִדְעָה כְּאֵילוֹ הוּא דְּבָר נִסְתָּר לֹא הִנֵּה לִי לְמִימֵר אֲלָא וְרֵאִיתֶם כִּי אֲנִי ה' בְּפִתְחֵי אֶת קַבְרוֹתֵיכֶם שְׁהָרִי לְעֵינֵי הַכָּל הַחַיָּה ה' אוֹתָם.

וּבְמָה שְׁאֵמְרָנוּ יִתְשַׁבּוּ אֵלּוּ הַדְּקוּקִים, שְׁכַפְּרָ נִתְבָּאָר שְׁיִשְׂרָאֵל שְׁבִאוֹתוֹ הַדּוֹר הָיוּ רוֹצִים לְפָרוֹק עוֹל מַלְכוּת שְׁמַיִם מְעַלְיָהֶם בְּאֹמְרָם שְׁהֵם נְקָרָאִים עֲבָדִים וְעֶבֶד שְׁמַכְרוּ רַבּוּ כְּלוּם

יש לזה על זה פלום והנכרח ה' לתחזית מתים לבטל מהם סברא זאת הנפסדת ולהכריח שהם קרוים בנים ומי שהוא בן לא יצוייר שלא יהיה בן.

והנה רש"י ו"ל פירש העצמות האלה כל בית ישראל המה רמז ודוגמא לכל בית ישראל בגלותם שהם אומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקנתנו ומה נוחיל לתשועה עוד. וכבר אמרנו בתחלת דברינו שגם בספרי אמרו שמאמר זה דיבשו עצמותינו ואבדה תקנתנו הוא מאמר בני הגולה: וזהו פוננת הכתובים בן אדם העצמות האלה הם רמז ודוגמא לכל בית ישראל אשר הם סבורים לפרוק מעליהם עול מלכות שמים ואומרים יבשו עצמותינו ואבדה תקנתנו באומרים שהם עבדים ועבד שמכרו רבו פלום יש לזה על זה פלום לכן בוא ובטל סברתם הלזו הנפסדת ואמרת אליהם פה אמר ה' אלהים הנה אני פותח את קברותיכם ומפח תחזית המתים תדעו שאתם קרוים בנים.

וכי תימא איך יחזיב מתחזית המתים שישראל נקראים בנים לזה סיים הפתוב ואמר וידעתם כי אני ה' בפתחי את קברותיכם כלומר תדעו שהפעולה הזו של תחזית המתים אינה נעשית ע"י שליח אלא אני ה' בפתחי את קברותיכם אני ולא שליח דמהכא למדו בגמרא דמפתח של תחזית המתים לא נמסר לשליח ואם פן כפי סברתכם שאתם עבדים איך אני מחיה אותם בעצמי ולא ע"י שליח, אלא ודאי שאתם נקראים בנים ומש"ה אני מחיה אותם בעצמי אף שאני פהן לפי שהפנה מיטמא לבנו ואם פן נתבטלה סברתכם שאתם אומרים עבד שמכרו רבו פלום יש לזה על זה פלום לפי שאתם בני ומי שהוא בן לא יצוייר שלא יהיה בן: וזהו פוננת המאמר שהתחלנו, בשעה שהפיל נבוכדנצר לתנניה מישראל ועזריה לכבשן האש אמר לו הקב"ה ליחזקאל לך והחיה מתים בבקעת דורא.

והפונה היא דיש להתישב דאיך עלה בדעתו של נבוכדנצר להכריח לישראל לעבוד ע"ז וכי לא ידע שהם עבדי ה' ונצטוו שלא לעבוד ע"ז וכי זה הרשע בא לחלוק כלפי מעלה זה דבר קשה דנבוכדנצר רשע היה ולא טפש.

והנה נבוכדנצר אמר לו לירמיה הנביא ה' אלהיך דבר את הרעה הזאת אל המקום הזה וגו' כי חטאתם לה' ולא שמעתם בקולו וא"כ איך עלה בדעתו של נבוכדנצר להכריח לישראל לעבוד ע"ז.

ונראה דנבוכדנצר נמי היה סבור כסברת ישראל דמאחר שהחריב ה' את הבית והגלה אותם בידו כבר יצאו ישראל מרשות ה' דעבד שמכרו רבו פלום יש לזה על זה פלום ונהרי הם ברשות עצמם לעבוד ע"ז וכמאמר ישראל שאמרו נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן ומשום הכי הכריח את ישראל לעבוד ע"ז.

וזהו שאמרו בשעה שהפיל נבוכדנצר לתנניה מישראל ועזריה לכבשן האש אמר לו הקב"ה לך והחיה מתים בבקעת דורא כלומר לבטל סברתו הנפסדת דסבור דישראל אינם בנים, וכיון שהחיה אותם באו עצמות וטפחו לו על פניו ואמרו רז"ל שמאותם העצמות שהיה הקב"ה מחיה היו לו פלים וכשהגיע השעה שיחיו טפחו לו על פניו כשהיה רוצה לשתות בהם, והנה בשעה שראה העצמות שטפחו לו על פניו תמה ואמר מה טיבן של אלו שנה מורה שיש תחזית המתים ועל זה תמה ואמר דאיך יתכן זה והלא הם עבדים והפנה אינו מיטמא לעבדו ואיך ה' מחיה אותם.

ואמרו לו אל תשתומם על הדבר הזה דחבריהם של אלו הוא מחיה מתים בבקעת דורא פלומר דפעולה זו של תחיית המתים אינה על ידי הקב"ה בעצמו אלא על ידי שליח ודחבריהם של אלו הוא שמחיה מתים בבקעת דורא ואם פן עדין סברתה במקומה עומדת דלעולם ישראל הם עבדים ועבד שמכרו רבו אין לזה על זה פלום ועשה בהם פרוצונא.

אבל לא נכנסו דחבריהם באזניו לפי שנבוכדנצר היה יודע שהקב"ה היה מחיה אותם פלומר שאין פעולה זאת של תחיית המתים נעשית ע"י שליח אלא ע"י הקב"ה בעצמו ומש"ה תמה ואמר דאיהי יתכן דבר זה שהקב"ה יחיה אותם מאחר שהם עבדים.

לזה פתח ואמר אתוהי כמה רברבין ותמהוהי כמה תקיפין מלכותיה מלכות עלם וגו' פלומר שחזר והודה שטעה בסברתו שהיה סבור שישאלם הם עבדים ועבד שמכרו רבו אין לו עליו פלום וא"כ אינם תחת ממשלתו לפי שפבר מכרם, אף מאות זה הגדול של תחיית המתים מוכח דמלכותיה מלכות עלם ולעולם הם תחת ממשלתו לפי שישאלם הם בנים והבן לא יצויר שלא יהיה בן ואם פן הרי הם לעולם תחתיו ומלכותיה מלכות עלם וכמאמר הפתוב חי אני אם לא בחמה שפוכה אמלוף עליכם לפי שלא יצאתם מרשותי.

ונהו ששכחו ר' יצחק ואמר יוצק זהב רותם לתוף פיו של אותו רשע שאלמלי לא בא מלאף וסטרן על פיו בקש לגנות כל שירות ותשבחות שאמר דוד, לפי שפינו אל האמת ודבר דברים מצודקים שמלכותו של הקב"ה עלינו היא מלכות עלם ולא נפסקה ולא תפסק לעולם: וזו היתה פנונת דניאל כמה שנתן עצה לנבוכדנצר שיעשה צדקה עם ישראל וכדכתיב להן מלפא מלפי ישפר עלף וסטיף בצדקה פרוק ועוניתה במיסון עניין.

ורז"ל אמרו שראה דניאל לבני הגולה שהיו מחזרים על הפתחים לפיכה נתן לו עצה שיעשה עמהם צדקה ואמר לו עניים אלו שהגלית רעבים הם פרונסם, ורז"ל האשימו לדניאל על זה ואמרו בפ"ק דבתרא מפני מה נענש דניאל מפני שהשיא עצה לנ"ג.

ויש לדקדק מה ראה דניאל להשיא עצה לנ"ג. אמנם על פי האמור בענין יתבאר שדניאל מדעת קונו היה בו דבראותו שהקב"ה רצה לבטל סברת נבוכדנצר הנפסדת שהיה סבור דישאלם יש להם דין עבדים ואינו נקראים בנים ומש"ה היה סבור דעבד שמכרו רבו אין לו עליו פלום ומש"ה החיה מתים בבקעת דורא להכריח הדבר שישאלם הם בנים, הנה פי כן אחז צדיק דרכו ונתן עצה לנבוכדנצר שיעשה צדקה עם ישראל ואמר לו שכל מה שנגזר עליו היה בשביל אותה הסברא הנפסדת שהיה סבור שהיו נקראים עבדים ולא בנים, ולתקן את אשר ענתו צריף שיעשה פעולה שיורה בה איה חזר בו מאותה הסברא ואזיל ומודה איה ישראל הם בנים למקום ולא עבדים, וכמו שנתבאר הקדמה זו בדרף צדקה (דרוש א') יע"ש: ובזה יתבאר מאי דאמרינו פ"ק דב"ב (דף י') וז"ל תניא ריב"ק אומר כל המעלים עיניו מן הצדקה פאילו עובד ע"ז פתיב הכא השמר לה פן יהיה דבר עם לבבך בליעל וכתוב התם יצאו אנשים בני בליעל מה להלן ע"ז אף כאן ע"ז ע"כ.

ויש להקשות דנהי דהמעלים עיניו מן הצדקה הוא עון פלילי מ"מ צריף לדעת מה התניחוסות יש לו עם העובד ע"ז. אף במה שפכתנו יבא על נכון דהמעלים עיניו מן

הצדקה ע"כ אית ליה דישראל נקראים עבדים וכסברת טורנוסרופוס הרשע כמ"ש בדרף צדקה (דרוש א').

וכיון שהם עבדים באים לטעון עבד שמכרו רבו פלום יש לו עליו פלום ובאים לפרוק עול מלכות שמים מעליהם וכמאמר הכתוב נהיה כגוים כמשפחות הארצות לשרת עץ ואבן וא"כ הו"ל פאילו עובד ע"ז: הנה מקום אתי אלכה ואשובה למאמר הנצב פתח השער ויש לדקדק בו בין לשיטת ר' מאיר בין לשיטת ר"ע דכפי ר"מ שהמשיל את התורה לכלי זָהָב וזכויות לומר שקשה לקנותה בכלי זָהָב ונוח לאבדה בכלי זכויות קשה דמה הוא זה שפינים הפתוב ואמר ותמורתה פלי פז דמאחר שהמשיל התורה לכלי זכויות לענין שנוחין לאבדן בכלי זכויות למה חזר והמשילה לכלי פז.

ועוד דמאי שנא בתחלה המשיל התורה לזָהָב סתם וכשחזר והמשילה לזכויות חזר והמשילה לכלי פז שהוא יקר מְזָהָב סתם והול"ל לא יערכנה זָהָב וכלי פז ואחרי כן המשילה לזכויות וכדברי ר' מאיר שאמר אלו ד"ת שקשים לקנותם בכלי זָהָב וכלי פז ולמה הפסיק בזכויות בין זָהָב לכלי פז.

ועוד דלאיזה תכלית איצטרף להמשיל התורה לכלי זָהָב וכלי פז בחדא מינייהו סגי: ונראה דזה יובן עם מאי דאמרינן בפ"ג דיומא אמר רפרם מגמר בעתיקא קשה מסדתא וסימניו טיבא בר טיבא.

ופירש"י מגמר בעתיקא מי שלמד והסיח דעתו ושכח קשה לחזור וללמוד מה ששכח יותר משאם לא למד, נמצא שהדבר שפכר למד אותו ושכח אותו אם רוצה לחזור וללמודו הוא קשה ביותר מאילו הנה דבר חדש שלא למד אותו.

והנה רש"י ז"ל פירש במאי דאמרינן ונוחין לאבדם בכלי זכויות דהיינו ע"י שכחה. וזהו פונת הפתוב אליבא דר"מ לא יערכנה זָהָב וזכויות ותמורתה פלי פז דבתחלה המשיל התורה לכלי זָהָב שקשה לקנותה בכלי זָהָב וחזר והמשילה לזכויות לומר שנוחין לאבדם ע"י שכחה בכלי זכויות וחזר והמשילה לכלי פז לומר שאם היו בכלי זכויות דהיינו שישפחם נעשו פלי פז שהוא יקר ביותר וקשה לקנותם בכלי פז משום דלמיגמר בעתיקא קשה מסדתא.

ור"מ דאמר אלו דברי תורה שקשים לקנותם בכלי זָהָב וכלי פז נקט דרף קצרה פלומר דפעמים נמשלה תורה לכלי זָהָב והיינו בתחלת הלימוד ופעמים נמשלו לפז והיינו כשילמד אותם ושכחם אז קשה לחזור ולקנותם בכלי פז.

ולפי פירוש ר' עקיבא יש להקשות דלאיזה תכלית דימה התורה לזכויות, ובשלמא לר"מ ניחא דהיינו שהמשילה לכלי זָהָב לומר שקשה לקנותה בכלי זָהָב והמשילה לזכויות לומר שנוחין לאבדן בכלי זכויות.

אף לר"ע דאמר שהדמיון הוא ללמד מה פלי זָהָב וזכויות אע"פ ששנברו יש להם תקנה כף ת"ח שפרח יש לו תקנה מאחר שדמה הפתוב לת"ת לכלי זָהָב שהוא דבר חשוב לאיזה תכלית חזר ודמהו לכלי זכויות שהוא דבר פחות.

ועוד דנראה דעיקר הקושיא שהוקשה לו לאחר בפסוק זה אינו אלא במה שדימה הפתוב לתורה בשני דברים הללו דהיינו זקב וזכויות דאילו למה שדימה התורה לזקב הא לא קשיא כלל דמי לא ידע שהתורה נמשלה לזקב וכדכתיב הנחמדים מזקב ומפז, ולעיל מהאי קרא דלא יערכנה כתיב לא תסולה בכתם אופיר בשם יקר וספיר ולא הוקשה לו לאחר בזה כלל, משמע דבמה שנמשלה התורה לכתם אופיר ודכוותיה לא הנה קשיא ליה כלל ולא הוקשה לו אלא במה שנמשלה התורה לזכויות וא"כ מה יישב לזה ר"ע במה שתיירץ ואמר מה פלי זקב וזכויות אע"פ שגשברו יש להם תקנה כף ת"ח שפירח יש לו תקנה: ונראה דזה יובן במאי דקי"ל דכלי עץ וכלי עור וכלי עצם שנטמאו ונשברו טהרו מטומאתם ואפי' שחזר ועשה מהשברים פלים הרי הם טהורים ואינם חוזרים לטומאתם הראשונה אף פלי מתכות שגשברו ושוב עשה פלים מהשברים חוזרים לטומאתם הראשונה, וכל זה הוא בכל מין מתכת חוץ מפלי זכויות דקי"ל שאם נשברו וחזר ועשה פלים מהשברים אינם חוזרים לטומאתם הראשונה וכמו שכתב הר"ם (בפי"ב מהלכות פלים).

והנה דמיון זה שדמה הפתוב לת"ח שפירח לכלי זקב הוא לומר שלא יעלה על הדעת שת"ח פיון שפירח שוב אין לו תקנה וא"כ לא יחזור בתשובה לזה דמהו לכלי זקב לומר דמה פלי זקב אע"פ שגשברו יש להם תקנה כף ת"ח אע"פ שפירח יש לו תקנה דהיינו בתשובה וזש"א לו ר' מאיר לאחר כשאמר דרשה הלזו דר' עקיבא אף אתה חזר כף וכו'.

והנה נהי שהפתוב דימה לת"ח לכלי זקב לומר שת"ח שפירח יש לו תקנה דומיא דכלי זקב אף עדין סבור שעונותיו הראשונים במקומם הם עומדים ולא תועיל התשובה לכפר על הראשונות והפתוב רוצה ללמדנו שת"ח שפירח אם חזר ועשה תשובה כל עונותיו הראשונים לא תזכרנה עוד וכמ"ש רז"ל שאם חזר מאהבה עונותיו נחשבים כזכיות ואם שב מיראה עונותיו נחשבים כשגגות, בין הכי ובין הכי התשובה מועלת לטהרו ממה שחטא.

לזה בא הפתוב ודמהו לכלי זכויות לומר דמה פלי זכויות אם חזר ועשה פלים טהרו מטומאתם ואינם חוזרים לטומאתם הראשונה כף ת"ח שפירח אם חזר ועשה תשובה נטהר מפל טומאתיו וכל עונותיו אשר עשה לא תזכרנה עוד, ולפי זה דמה לת"ח לכלי זקב לומר שת"ח שפירח יש לו תקנה דומיא דכלי זקב שאף שגשברו חזר ועשה מהם פלים.

וחזר ואמר שיש עוד סגולה בת"ח שפירח ועשה תשובה דכל מה שחטא לא תזכרנה עוד דומיא דכלי זכויות דאינם חוזרים לטומאתם הראשונה. הפלל העולה שדמיון הת"ח לכלי זקב הוא ללמד דמה פלי זקב יש לו תקנה כף ת"ח שפירח יש לו תקנה: וזה אצלי פונת הפתוב בני ציון היקרים המסולאים בפז איכה נחשבו לנבלי חרש מעשה ידי יוצר.

ויש לדקדק בתאר זה דמסולאים בפז מהו, ורז"ל אמרו שהוא על הינפי שהיה בהם וקשה דאטו לא מצא הנביא בישראל כי אם שלמות זה של הינפי. עוד יש לדקדק במה שסיים הפסוק מעשה ידי יוצר דמלתא דפשיטא היא דכל נבלי פלי חרש הם מעשה ידי יוצר.

אָמַנְם עַל פִּי הָאָמוּר לְעֵיל יִתְבָּאֵר הֵיטֵב וְנִקְדִּים עוֹד מֵאֵי דְאִמְרֵי בְּמִדְרָשׁ סֵדֵר בְּרֵאשִׁית (פֶּר' י"ד ס' ח') מֵעֲשֶׂה בְּאֶחָד בְּצִפּוֹרֵי שְׁמַת בְּנוֹ וּמִן אֶחָד הֵנָּה יִתִּיב גְּבִיָּה סְלִיק ר' יוֹסִי בֶּן חֲלַפְתָּא לְמִיחְמֵי לִיה אִפִּין יִתִּיב וְשָׁחִיק אֲמַר לִיה לָמָּה אֶתְּ שָׁחִיק אֲמַר לִיה אֲנָא רְחִיצָנָא בְּמֵרֵי שְׁמֵיָא דְאַתְחֵמֵי לְאַפּוּי בְּעֵלְמָא דְאִתִּי אֲמַר לִיה אִית חֲסָפִין מְתַדְבְּקוֹן לֹא פָּה פְּתִיב כְּכִלִּי יוֹצֵר תְּנַפְצָם אֲמַר לִיה כְּלִי חֲרָס בְּרִייתוֹ מֵהַמִּים וְהִכְשִׁירוּ בְּאוֹר כְּלִי זְכוּכִית בְּרִייתוֹ בְּאוֹר וְהִכְשִׁירוּ בְּאוֹר זֶה נִשְׁבֵּר וְיֵשׁ לוֹ תְּקֵנָה וְזֶה נִשְׁבֵּר וְאִין לוֹ תְּקֵנָה אֶתְמָהָא אֲמַר לִיה עַל יְדֵי שְׁהוּא עֲשׂוּי בְּנִפְיחָה א"ל יִשְׁמְעוּ אֲנֹנָה מַה שְׁפִיחָה אֲמַר וּמָה אִם כְּלִי זְכוּכִית ע"י שְׁעֲשׂוּי בְּנִפְיחָתוֹ שְׁל בְּשֵׁר וְדָם יֵשׁ לוֹ תְּקֵנָה הָאָדָם שְׁעֲשׂוּי בְּנִפְיחָתוֹ שְׁל הַקַּב"ה עֹאכ"ו שְׁיֵשׁ לוֹ תְּקֵנָה ע"כ.

נִמְצִינוּ לְמַדִּין שְׁיֵשׁ שְׁנֵי דְבָרִים שְׁאִפְלִי אִם נִשְׁבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תְּקֵנָה הָאֶחָד הוּא כְּלִי זָהָב וְכִלִּי פָז. וְזֹאת שְׁנִית מַה שְׁעֲשׂוּי ע"י נִפְיחָה שְׁל בְּשֵׁר וְדָם וְכ"ש מַה שְׁעֲשׂוּי ע"י נִפְיחָתוֹ שְׁל הַקַּב"ה.

וְלִזֶּה בָּא הַנְּבִיא לְהַאשִׁים לְיִשְׂרָאֵל שְׁחָשְׁבוּ שְׁכָבֵר אֶבְדָּה תְּקוּנָתָם וְאִין לָהֶם עוֹד תְּקֵנָה וְאֲמַר בְּנֵי צִיּוֹן הַיְקָרִים הַמְּסוּלָּאִים בְּפֹז וְכִלִּי זָהָב אַע"פ שְׁנִשְׁבְּרוּ יֵשׁ לָהֶם תְּקֵנָה אִיכָּה נִחְשְׁבוּ לְנִבְלֵי חֲרָשׁ שְׁחָשְׁבוּ בְּעֲצָמָם שֶׁהֵם כְּכִלִּי חֲרָשׁ שְׁאֵם נִשְׁבְּרוּ אִין לָהֶם תְּקֵנָה, זֹאת וְעוֹד שֶׁהֵם מֵעֲשֶׂה יְדֵי יוֹצֵר הַקַּב"ה כְּדִכְתִּיב וַיִּפַּח בְּאַפּוֹ נְשֵׁמַת חַיִּים וַיִּפְשִׁטָא דִּישׁ לָהֶם תְּקֵנָה מְכ"ש דְּכִלִּי זְכוּכִית שֶׁע"י שְׁעֲשׂוּיִין בְּנִפְיחָה יֵשׁ לָהֶם תְּקֵנָה כ"ש בְּנֵי אָדָם שְׁעֲשׂוּיִין בְּנִפְיחָתוֹ שְׁל הַקַּב"ה שְׁיֵשׁ לָהֶם תְּקֵנָה וְכַדְבָּרֵי ר' יוֹסִי בֶּן חֲלַפְתָּא.

וְאִמְרִינוּ בְּמִדְרָשׁ בְּשִׁעָה שְׁעֵלָה מְשֶׁה לְמָרוֹם מְצָאוּ לְהַקַּב"ה שְׁהִיָּה כּוֹתֵב אֶרְךָ אִפִּים א"ל מַהוּ אֶרְךָ אִפִּים א"ל אֶרְךָ אִפִּים לְרִשְׁעִים וְלִצְדִיקִים א"ל לְרִשְׁעִים יִאֲבֹדוּ א"ל מְלָךְ ב"ו שְׁהִיּוֹם כָּאֵן וְלִמְחַר בְּקָבֵר נִפְרַע מְאוּיָבוּ מִיָּד אֲבָל אֲנִי שְׁאֲנִי חַי וְקַיִים לְעוֹלָם אֲנִי מְאַרְיָךְ לְרִשְׁעִים שְׁמָא יִחְזְרוּ בְּתִשׁוּבָה ע"כ.

וּבְזֶה יוֹבֵן כְּפִנְתַּי אִיּוֹב (ס' י') הַכִּימִי אֲנוֹשׁ יְמִיָּה אִם שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גְבַר כִּי תִבְקֵשׁ לְעוֹנֵי וְלַחֲטָאֵתִי תִדְרוֹשׁ. וְהַכְּפִנְתָּה דְרָאָה אִיּוֹב שְׁבָאוּ עָלָיו צָרוֹת תְּכּוּפוֹת זוֹ לְזוֹ וְכַדְכְּתִיב הַבְּקָר הָיוּ חֲנוּרִשׁוֹת וְגו' וְתַפּוּל שְׁבָא וְתַקְחֵם עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וַיֹּאמֶר אֵשׁ אֱלֹהִים וְגו' עוֹד זֶה מְדַבֵּר וְגו' עַד זֶה מְדַבֵּר וְזֶה בָּא וְגו' וְהִנֵּה רוּחַ גְּדוּלָּה וְגו' וְאַח"כּ בָּאָה עָלָיו מִפֶּת הַשָּׁחִין וְע"ז תִּמָּה וְאֲמַר הַכִּימִי אֲנוֹשׁ יְמִיָּה אִם שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גְבַר כִּי תִבְקֵשׁ לְעוֹנֵי וְלַחֲטָאֵתִי תִדְרוֹשׁ תִּכְרַף וּמִיָּד וְהִלָּא לֹא כְּמַדַּת ב"ו מַדַּת הַקַּב"ה וּמִשׁוֹם דָּאִין יְמִיָּה כִּימֵי אֲנוֹשׁ וְאִין שְׁנוֹתֶיךָ כִּימֵי גְבַר אֶתְּהָ מְאַרְיָךְ אֶפְרָה לְרִשְׁעִים שְׁמָא יִחְזְרוּ בְּתִשׁוּבָה כִּי אֵל רְחוּם ה' יָדוּ כְּשׁוּטָה לְקַבֵּל שְׁפָיִם כִּי חֲפִץ חֶסֶד הוּא אֶרְךָ מְצַפֵּה דְרוֹשׁ שְׁשֵׁה וְעֲשָׂרִים בְּמִדְרָשׁ.

בְּשִׁעָה שְׁהִגְלָה גְבוּזָרְאָדָן אֶת יִשְׂרָאֵל עָבְרוּ דְרָךְ קְבוּרָתָהּ שְׁל רַחֵל וְעַמְדָּה עַל קְבָרָה וְאִמְרָה רַב־ש"ע וּמָה אֲנִי שְׁאֲנִי ב"ו עֶפֶר וְאֶפֶר לֹא קִנְאֵתִי לְצָרָה שְׁלִי וְלֹא הוֹצֵאתִיָּה לְבוֹשָׁה וְלַחְרָפָה וְלֹא עוֹד אֶלָּא שְׁמִסְרָתִי לָהּ הַסִּימְנִין שְׁמִסֵּר לִי יַעֲקֹב כְּדִי שְׁלֹא תִתְבַּיֵּשׁ וְאֶתְּהָ מְלָךְ חַי וְקַיִים וְרַחֲמֵן מְפָנִי מַה קִּנְאֵת בַּע"ז שְׁאִין בָּהּ מִמֶּשׁ וְהַגְּלִית אֶת בְּנֵי וְנִהְרָגוּ בְּחָרֵב וְעֲשׂוּ בָהֶם אוֹיְבִים כְּרִצּוֹנָם.

מיד נתבלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר בשבילה רחל אני מחזיר את ישראל למקומן. הה"ד פה אמר ה' קול ברמה נשמע נהי בכי תמרורים רחל מבכה על בניה מאנה להנחם על בניה פי איננו, וכתיב פה אמר ה' מנעי קולך מבכי ועיניך מדמעה כי יש שֶׁכָּר לפעולתך וגו' וכתיב ויש תקנה לאחריתך נאם ה' ושבו בנים לגבולם, ע"כ: האנשים הנגשים אל ה' עומדים צופי"ם ל"ו האמינו מלכי ארץ אם יתמהמה חפה לו יקים ה' את דברו והשיב מעליו אפו להושיע את ישראל מיד מבקשי רעתם והוא יתן מעדני מלך ושבו בנים לגבולם וכל המיצר לישראל נעשה רא"ש כי המשפט לאלהים הוא פאשר חכמים יגידו לעתיד לבא הקב"ה יושב בדין על העו"ג ואומר למה הייתם משעבדים בבני והם אומרים לא אתה מסרתם בידינו והקב"ה אומר להם בשביל שמסרתי אותם לכם לא שמתם עליהם רחמים.

ולכאורה הנה מקום לבעל דין לחלוק ולומר דאינהו סברי דמסרם הקב"ה להשמיד להרוג ולאבד ח"ו וא"כ מה מקום לקושית הקב"ה למה הייתם משעבדים בבני. אף הדבר ברור כי יסכר פי דוברי שקר דמאחר שראינו שהקב"ה ממרום שלח אש ושפף חמתו על העצים ועל האבנים ע"כ לומר דכשהגלה אותם ומסרם ביד אויביהם לא הייתה פונתו אלא שישמעבדו בהם שעבוד בעלמא בפה רב: וזה אצלי פונת הפתוב בישעיה (סי' מ"ז) קצפתי על עמי חללתי נחלתי ואתנם בידי לא שמתי להם רחמים על זמן הכבדת עולך מאד.

ויש לדקדק דמאי חללתי נחלתי דקאמר דכיון דענין הפתוב הוא לומר שהקב"ה יושב בדין על העו"ג לומר מדוע נשתעבדו בישראל אם פן אפוא מאי שיאטיה דחרבן בהמ"ק הקא. אלא הוא הדבר אשר דברנו שנה הוא להכריח דבריו שמעולם לא גזר ה' אלא שישמעבדו בהם ויהיו גולים ומטולטלים כעיני עבדים אל יד אדוניהם וכמאמר הפתוב אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה, וז"א קצפתי על עמי חללתי נחלתי, פלומר הן אמת שאני קצפתי על עמי וגזרתי עליהם לזרותם בגוים זעיר שם זעיר שם אמנם לא הייתה פונתי אלא לטובתם שע"י הגלות יתפכר להם מה שחטאו לפני כי באלה חפצתי ולא שח"ו הנה ה' פאויב, והעד על זה שהרי חללתי נחלתי שהחרבתי את ביתי וכדאמרין בעלמא כי לא באתם עד עתה אל המנוחה ואל הנחלה מנוחה זו שילה נחלה זו בית עולמים.

וכיון שפן מדוע לא שמתי להם רחמים וע"ז יושב הקב"ה ודן אותם לעשות בהם משפט פתוב: וכמאמר הנביא קדש ישראל לה' ראשית תבואתה כל אונקליו יאשמו רעה תבא אליהם נאם ה'. ויש לדקדק דאם פונת הפתוב היא לומר שכל המיצר לישראל שוב הקב"ה נפרע ממנו מה צורך להמשיל את ישראל לקדש ותרומה דהן לו? הי שאין להם דין קדש כי אם דרך חול מפל מקום מלתא דפשיטא הוא שלא יהיה חוטא נשכר וגמולו ישוב בראשו.

ותו קשה דלאיזה תכלית אצטרף קרא לדמות את ישראל לשני דברים דהיינו קדש ותרומה פדכתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתה. ואף שהמתרגם ס"ל דפירוש ראשית תבואתה היינו קדש קודם להקרבת העומר, מ"מ מהסוגיא דפרק האיש מקדש (דף נ"ג) מוכח דס"ל לתלמודא דידן דפירוש ראשית תבואתה היינו תרומה שהקשו נהרי תרומה

דאיקרי קדש כדכתיב קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ותנו המקדש בתרומה מקודשת כו'.

עוד יש לדקדק במה שסיים הפסוק כל אוכליו יאשמו רעה תבא עליהם נאם ה' כפול דברים הללו מה היא פונתם. ונראה שפסוק זה הוא מקושר עם הפסוק שלמעלה הימנו דכתיב הלוך וקראת באזני ירושלים לאמר זכרתי לך חסד נעוריה אהבת כלולותיה לקחת אחרים במדבר בארץ לא זרועה קדש ישראל לה' וגו'.

ויש לדקדק בתאר זה דלקחה אחרים במדבר מה היא הפונתה. ועוד מהקשר יש לתאר זה עם מה שאמר קדש ישראל לה' דאטו אם לא היו הולכים אחריו לא היו קדש, עוד יש לדקדק במאי דכתיב כל אוכליו יאשמו דהאי מלת כל היא מיותרת והול"ל אוכליו יאשמו דמהיכא תיתי דהיה עולה על הדעת דמקצת האוכלים יאשמו ומקצתם לא יאשמו דאצטרף קרא לומר כל אוכליו יאשמו: ונראה דזה יובן עם מאי דאמרין בפ"ד דע"ז (דף נ"ב) מזרחית צפונית בה גנזו בית חשמונאי אבני המזבח ששקצו אנשי יון והקשו בגמרא ולשקלינהו לנפשיהו מי לא אמר רב הושעיא בקשו לגנוז כל כסף וזהב שבעולם משום כסף ונדבא של ירושלים עד שמצאו לה מקרא מן התורה שהוא מותר ובאו בה פריצים וחללוה דהיינו דכיון שגנבסו עו"ג יצאו כל דבר שבקדושה לחולין, ומירצו התם לא אשתמשו בהו לגבוה הקא כיון דאשתמש בהו לגבוה לאו אורח ארעא לאשתמשו בהו הדיוט ע"כ.

נמצינו למדין מסוגיא זו דאף דכל דבר. שבקדושה כל שפא ליד עו"ג נפיק מקדושתו והוא חולין לגמרי דומיא דכספא ונדבא של ירושלים זהו דוקא בדבר שהוא קדש אף לא נשתמש בו גבוה דומיא דכספא ונדבא דירושלים אף בדבר שנשתמש בו גבוה אף שפא ליד עו"ג לא נפיק מקדושתיה ואסור להשתמש בו דומיא דאבני מזבח.

והנה היה עולה על הדעת דנהי דישאל איקרו קדש והמשעבד ונהנה מהם הרי זה מועל בקדש מפל מקום היינו המועל הראשון אבל מאחר שפבר פעם אחת נשתעבדו ונהנו מהם פבר יצאו לחולין ונהנה מהם אחר זה לא מיקרי מועל בקדש.

לזה בא הפתוב ואמר זכרתי לך חסד נעוריה לקחה אחרים במדבר וגו' נמצא שנשתמש בהם גבוה מאחר שהלכו אחריו לכבוד ה' הרי נשתמש בהם גבוה ואם כן קדש ישראל לה' ולעולם בקדושתן הם עומדים ואם כן כל אוכליו יאשמו אפי' בזווי בתר בזווי משום דלעולם בקדושתם הם עומדים ומשום הכי רעה תבא עליהם וגו'.

אף כפי דרכנו נאמר באופן אחר. והוא דאמרין במדרש פרמי שלי לפני לעתיד לבא מביא הקב"ה את העו"ג במשפט ואומר להם פרמי אע"פ שמסרתיו בידיכם שלי הוא שנאמר כי כרם ה' צבאות בית ישראל ולפני בא כל מה שחטפתם מהם ולא נכחד ממני מה שגנבתם מהם, והם משיבים ואומרים האלף לך שלמה ומאמים לנטרים את פרוי כמו הנהנה מן ההקדש שמשלם קרן וחומש אף אנו נשלם על קדש ישראל לה' ראשית תבואתה קרן וחומש שנאמר האלף לך שלמה ומאמים לנטרים את פרוי אלו תלמידי חכמים שנאמר כי ליושבים לפני ה' יהיה סחרה ואתנה, ומאמים הם חומשו של קרן ע"כ.

וּכְבָר הַבִּיא רַש"י אַגְדָּה הַלְזוּ בְּפִירוּשׁוֹ אֲלֵא שְׂאֵנִי תַמְיָה עַל רַש"י לְמָה שְׁנָה מְשַׁנְתוֹ דְלֵא
כְּהַלְכְתָא דְהָא אֲנִי קו"ל דְּחֻמְשָׁא מְלַבֵּר דְּהִינְנוּ רַבִּיעַ מֵהַקְרָן וְא"כ בְּאַלְף שְׁלֶקְחוּ הַעו"ג
הֵיךָ לָהֶם לִיתֵן מְאֵתִים וְחֻמְשִׁים וּמְאֵנָה הַנְּחָם נִפְשֵׁי בְּעֵבֹר הַחֻמְשִׁים.

וּבְאַגְדָּה הַלְזוּ אֲפֹשֶׁר לִיִּישֵׁב הַפְּסוּק הַסְּמוּד לְזֶה דְקֵאָמַר הַיּוֹשֵׁבֵת בְּגַנְיִם חֲבָרִים וְגו' וְהִנֵּה
חֲבָרִים הַמְּוֹזְפָרִים כָּאֵן הֵם תַּלְמִידֵי חֲכָמִים וְכִדְאָמְרִינָן בַּפ"ג דְּשַׁבְּת (דָּף ס"ג) א"ר אָבָא
א"ר שְׁמַעוֹן בֶּן לֵקִישׁ שְׁנֵי ת"ח הַמְּקַשְׁבִּים זֶה לְזֶה בְּהַלְכָה הַקַּב"ה שׁוֹמֵעַ לְקוֹלָם שְׁנֵאָמַר
הַיּוֹשֵׁבֵת בְּגַנְיִם חֲבָרִים מְקַשְׁבִּים לְקוֹלָהּ הַשְּׂמִיעֵנִי ע"כ.

וּבַפ"ה דְּבִתְרָא (דָּף ע"ה) אָמְרִינָן וְאִין חֲבָרִים אֲלֵא ת"ח שְׁנֵאָמַר הַיּוֹשֵׁבֵת בְּגַנְיִם וְגו'. וַיֵּשׁ
לְדַקְדָּק דְּמֵאֵי שְׂיֵאֲטִיָּהּ דְּתַלְמִידֵי חֲכָמִים בְּגַנְוֹת וּפְרָדְסִים דְּקֵאָמַר הַיּוֹשֵׁבֵת בְּגַנְיִם חֲבָרִים:
וְנִרְאָה דְּזֶה יוֹבֵן עִם מֵאֵי דְאָמְרִינָן בְּבִרְאֵשִׁית רַבָּה (פ' ע"ח ס"א י"ו) חַד עִם דְּאַרְעָא א"ל
לר' הוֹשַׁעְיָא כָּל אוֹתָם דּוֹרוֹנוֹת שְׁנָתָן אָבִינוּ יַעֲקֹב לַעֲשׂוֹ עֲתִידִין הַעו"ג לְהַחְזִירָן לְמִלְכָּה
הַמְּשִׁיחַ לַעֲתִיד לְבֵא מֵה טַעֲמָיָה מְלַכֵי תַרְשִׁישׁ וְאִיִּם מְנַחֵה יְשִׁיבוּ, יְבִיאוּ אִין כְּתִיב כָּאֵן
אֲלֵא יְשִׁיבוּ.

וְהִנֵּה שְׁמַעְתִּי בְּשֵׁם הָרַב מְהֵר"ש פְּרִימוֹ זִלְה"ה שְׁהֵיךָ מְקַשֶּׁה דְמָה זֶה הַבְּטָחָה שְׁהַבְּטִיחֵנוּ
הַכְּתוּב שְׂיִבִיאוּ לְמִלְכָּה אִינִם וְנִוְרָא מְשִׁיחַ צְדִקְנוּ עֲזִים מְאֵתִים וְתִישִׁים עֲשָׂרִים. עוֹד הֵיךָ
מְקַשֶּׁה הָרַב הַנּוֹזֵפֵר בְּמֵאֵי דְאָמְרִינָן בַּב"ר (פְּרָשָׁה ע"ו ס"א ו') עֲזִים מְאֵתִים וְתִישִׁים עֲשָׂרִים
א"ר אֲלַעֲזָר מְכָאֵן לַעֲוֹנָה הָאֲמוּרָה בְּתוֹרָה כו' וּפִירַשׁ"י בְּפִירוּשׁ הַחֻמְשׁ שְׁמֹסֵר לְכָל תִּישׁ
עֲשָׂר עֲזִים לְפִי שְׁהֵם פְּנוּיִים מְמַלְאָכָה דְרַכָּן לְהַרְבּוֹת תְּשִׁמִּישׁ וְלַעֲבֹר עֲשָׂר נְקֻבוֹת וּפְרִים
שְׁעֹסוּקִים בְּמַלְאָכָה לֹא מְסֹר לְזָכָר אֲלֵא ד' נְקֻבוֹת וְלַחֲמוֹר שְׁהוֹלָהּ בְּדָרָה רְחוּקָה שְׁתִּי
נְקֻבוֹת לְזָכָר וְלַגְּמֵלִים שְׁהוֹלְכִים דְרָה יוֹתֵר רְחוּקָה נְקֻבָה אַחַת לְזָכָר עכ"ד.

שְׂאִין דְרָה לְשׁוֹלְחֵי מְנַחֵה לְדַקְדָּק בְּאֵלּוּ הַדְּבָרִים, וְשִׁיעוּרִים אֵלּוּ אָדָם עוֹשֶׂה אוֹתָם בְּשָׁלוֹ.
וְתִרְצֵן הָרַב ז"ל דְּהַפֵּל הוּא דְבָר אֶחָד וְכָא זֶה וְלִמַּד עַל זֶה דְאִין הַכְּנָנָה שְׂיִבִיאוּ לְמִלְכָּה
הַמְּשִׁיחַ עֲזִים מְאֵתִים וְתִישִׁים עֲשָׂרִים אֲלֵא כִּהְיָא דְאָמְרִינָן בַּפ"ג דְּתַעֲנִיּוֹת (דָּף כ"ה)
מַעֲשֶׂה וְעֵבֵר אָדָם אֶחָד עַל פְּתַח בֵּיתוֹ שֶׁל ר' חֲנִינְיָא בֶּן דּוֹסָא וְהִנִּיחַ שֵׁם תַּרְנֻגּוּלִין כו'
וְהִרְבּוּ בִּיצִיִּים וְתַרְנֻגּוּלִים כו' וּמְכָרָן וְקָנָה בְּדַמְיָהֶם עֲזִים כו' וְכָא אוֹתוֹ אָדָם וְנָתַן לוֹ ר'
חֲנִינְיָא אֶת הָעֲזִים וְהֵן הֵן עֲזֵי דְאִיִּתּוֹ דּוֹבֵי בְּקִרְנִיָּהּ ע"כ.

הַכָּא נָמִי אוֹתָהּ מְנַחֵה שְׁהַבִּיא יַעֲקֹב אָבִינוּ לַעֲשׂוֹ הֵם וְנִלְדוּתִיהֶן וְנִלְדוּתִיהֶן עַד סוּף
כָּל הָעוֹלָם עֲתִידִין הַעו"ג לְהַבִּיא לְמִלְכָּה הַמְּשִׁיחַ. וְלִפְיָכָה יַעֲקֹב אָבִינוּ כְּשִׁשְׁלַח הַמְּנַחֵה
לַעֲשׂוֹ שְׁלַחָה בְּאוֹתוֹ סֹדֵר כְּאָדָם הַעוֹשֶׂה בְּשָׁלוֹ לְפִי שְׁכָפָר יָדַע שְׁכָל אוֹתָהּ הַמְּנַחֵה הֵם
וְנִלְדוּתִיהֶן וְנִלְדוּתִיהֶן עַד סוּף כָּל הָעוֹלָם עֲתִידִין לְהַחְזִירָן לְמִלְכָּה הַמְּשִׁיחַ.

אֵלּוּ דְבָרֵינוּ ז"ל: וְהִנֵּה אִין סִפְקָ גַם כֵּן דְּזֶה שְׁהַבְּטִיחֵנוּ הַכְּתוּב דְּכָל מֵה שְׁגָזְלוּ וְחֻמְסוּ הַעו"ג
מְמַנּוּ שְׁעֲתִידִין לְשַׁלֵּם אִין הַכְּנָנָה שְׁיִשְׁלְמוּ דְנוֹקָא מֵה שְׁגָזְלוּ וְחֻמְסוּ דְזֶה מְלִתָּא דְפְשִׁיטָא
הִיא דְמַהִּיכָא תִּיתִי שְׁלֵא יִשְׁלְמוּ מֵה שְׁלֶקְחוּ מְמַנּוּ בְּגָזֵל וּבְחֻמְסָא, אֲלֵא הַכְּנָנָה הִיא שְׁיִשְׁלְמוּ
מֵה שְׁלֶקְחוּ מְמַנּוּ הֵם וּפִירוּתִיהֶם וּפִירוּתִיהֶם עַד סוּף הָעוֹלָם, וְדָבָר זֶה הִיא הַבְּטָחָה
גְּדוּלָה דְאֶפִּילוּ אַבְנֵט אִינוּ שְׁלָהֶם.

אֵלָא שְׁהִיָּה עוֹלָה עַל הַדְּעַת דְּאִין לְשַׁלְּמֵם אֵלָא אִם הִרְוִיחוּ וְעָשׂוּ פִּירוֹת בְּמָה שְׁלִקְחוּ מִמֶּנּוּ אִף אִם לֹא עָשׂוּ פִּירוֹת אִינְם מְשַׁלְּמִים אֵלָא קֶרֶן בְּלִבָּד, אִף תִּנּוּ בְּמַצִּיעָא (דְּף ק"ד) הַמְקַבֵּל שְׂדֵה מְחַבְּרֵוּ וְהוֹבִירָה שְׁמִין אוֹתָהּ כַּמָּה הִיא רְאוּיָה לְעֲשׂוֹת וְנוֹתֵן לוֹ שְׂכָף כּוֹתֵב לוֹ אִם אוֹבִיר וְלֹא אַעֲבִיד אֲשַׁלְּמֵם בְּמִיטְבָּא ע"כ.

וְכַתְּבוּ גְדוּלֵי הַמּוֹרִים וְאֵע"פ שְׁלֹא פָתַח לוֹ מִמֶּשׁ לְשׁוֹן זֶה הָיָה דִּינוֹ כְּמוֹ שְׂכַתְּבֵי, דְּכַתְּבֵי ב"ד דְּמִי, ע"כ: וְזֶהוּ פְּנֵי הַכְּתוּב דְּבִתְחִלָּה אָמַר הָאֵלֶּף לֵךְ שְׁלֵמָה דְּהַפְּנִינָה הִיא קֶרֶן וּפִירוֹת וּפִירֵי פִירוֹת וְכַמ"ש, וְאִף אִם לֹא נַעֲשׂוּ פִירוֹת מ"מ הֵם מְשַׁלְּמִין דְּשְׁמִין לְהֵם כַּמָּה פִירוֹת הִיָּה רְאוּיָם לְעֲשׂוֹת וְנוֹתְנִים.

וּז"ש הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגַנְיָם נִשְׁאָל לְחַבְּרִים שְׁהֵם הִת"ח מְקַשְׁיָבִים לְקוֹלָהּ הַשְּׁמִיעֵינִי מַה הִדִּין בְּיוֹשֶׁבֶת בְּגַנְיָם וְהוֹבִירָה וְכִי הִכִּי דְהֵתָם שְׁמִין אוֹתָהּ כַּמָּה רְאוּיָה לְעֲשׂוֹת וְנוֹתֵן ה"נ הַכָּא כַּמָּה שְׁלִקְחוּ הַעו"ג אִף כַּמָּה שְׁלֹא עָשׂוּ פִירוֹת שְׁמִין לְהֵם כַּמָּה פִירוֹת הִיוּ רְאוּיָן לְעֲשׂוֹת וְנוֹתְנִים: אוֹ נֶאֱמַר דְּקָאֵי עַל חֵלְקַת ת"ח וְכַמּוֹ שְׁנִתְבָּאָר בְּמִדְרָשׁ שְׂכַתְּבֵנוּ וּמֵאֲתִים לְנוֹטְרִים אֶת פִּרְיוֹ דְּהִיָּנוּ שְׁמִשְׁלֵמִין חוֹמָשׁ לַת"ח, וְהִיָּה עוֹלָה עַל הַדְּעַת דְּדוֹקָא כַּמָּה שְׁגָזְלוּ וְחִמְסוּ מִמֶּנּוּ הֵם מְשַׁלְּמִים פִירוֹת וּפִירֵי פִירוֹת שְׁלִקְחוּ דְּבַר הַמְסוּנִיִּים אֲבָל הַחוֹמָשׁ שִׁשְׂרָאֵל לֹא זָכוּ בּוֹ וְקִנְסוּ הוּא דְקִנְסוּ אוֹתָם שִׁשְׂרָאֵל חוֹמָשׁ דִּינֵם שִׁשְׂרָאֵל דוֹקָא חוֹמָשׁ וְלֹא פִירוֹת וּפִירֵי פִירוֹת דְּחוֹמָשׁ, לְזֶה אָמַר הַיּוֹשֶׁבֶת בְּגַנְיָם חַבְּרִים כְּלוּמַר דְּכִי הִכִּי דְהַיּוֹשֶׁבֶת בְּגַנְיָם מְדִינָא אֲפִילוּ הִתְנָה לֹא הִיָּה חֲטִיב לְשַׁלְּמֵם מַה שְׁהוֹבִירָה וְכַמ"ש הַרְשָׁב"א (בַּח"ב ס' רס"ח) וְאֵפ"ה שְׁמִין לוֹ כַּמָּה הִיא רְאוּיָה לְעֲשׂוֹת וְנוֹתֵן הִכִּי נְמִי בְּחֵלְקַת חַבְּרִים אִף שְׁמִין הִדִּין אִינְם חֲטִיבִים לִתְּנֵן פִירוֹת מ"מ שְׁמִין כַּמָּה פִירוֹת הִיוּ רְאוּיָן לְעֲשׂוֹת מִהַחוֹמָשׁ וּמְשַׁלְּמִין דוּמִיָּא דְהַיּוֹשֶׁבֶת בְּגַנְיָם, וְכַמּוֹ שְׂכַתְּבֵנוּ: וְכִיָּה נְבִיא לְכּוֹנֵת הַכְּתוּב דְּקִדְשׁ שִׁשְׂרָאֵל לֵה'.

וְהִנֵּה הַתּוֹס' בְּפָרְקַת כָּל שְׁעָה (דְּף כט וּכפ') אֵלוּ נַעֲרוֹת הַכְּרִיחוּ דְּכִי הִכִּי דְלִדִּידֵן דְּקִי"ל דְּבַמְחֻנְיָבִי מִיתַת ב"ד אִין אָדָם מֵת וּמְשַׁלְּמֵם אִין חִילוּק בֵּין מְזִיד לְשׁוֹגֵג דְּבְשׁוֹגֵג נְמִי אִין אָדָם מֵת וּמְשַׁלְּמֵם מְהִיקָשָׁא דְתַנָּא דְּבִי חֲזַקְיָה הַקִּישׁ הַכְּתוּב מִכָּה אָדָם לְמִכָּה בְּהִמָּה מַה מִכָּה בְּהִמָּה לֹא חֵלְקַת בּוֹ בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמִזִּיד אִף מִכָּה אָדָם לֹא תַחְלוּק בּוֹ בֵּין בְּשׁוֹגֵג בֵּין בְּמִזִּיד, הִכִּי נְמִי לר' נְחוּנְיָא שְׁהִיָּה עוֹשֶׂה אֶת יוֹם הַכְּפּוּרִים כְּשֶׁבֶת אִין לְחֵלְקַת בֵּין שׁוֹגֵג לְמִזִּיד דְּגַם שׁוֹגֵג בְּמִיתָה בִּידֵי שְׁמִים אִין אָדָם מֵת וּמְשַׁלְּמֵם.

וּמִפְּחַ זֶה הַקּוּשָׁה לְהֵם אֲלִיבָא דְרַבִּי דְאָמַר הַזִּיד בְּמַעֲלָה בְּמִיתָה בִּידֵי שְׁמִים אִיף חֲטִיב הַכְּתוּב תְּשַׁלְּמוּ מִן בְּנֵהֲנָה מִן הַהַקְדָּשׁ וְהִלָּא פִּינוּן שְׁחֲטִיב מִיתָה אִין אָדָם מֵת וּמְשַׁלְּמֵם. וְתִרְצוּ דְגִזְרַת הַכְּתוּב הִיא בְּהַקְדָּשׁ דְּלֹא אֲמַרְיָנוּ קָם לִיָּה בְּדַרְבָּה מִיָּנָה דַּל"כ אִין לֵךְ אָדָם שְׁמוּעֵל בְּהַקְדָּשׁ.

וְהֵרַב בְּצִלְאֵל בְּחִדוּשֵׁי הַרְחִיב הַדְּבּוּר בְּזֶה וְכַתְּבֵי דְאִף לְדִידֵן דְּלֹא קִי"ל כר' נְחוּנְיָא מ"מ צְרִיכִין אָנוּ לְתִירוּץ הַתּוֹס' דְּהָא אָנוּ קִי"ל דְּהִיָּכָא דְאִיכָּא מְלָקוֹת אִין אָדָם לּוֹקָה וּמְשַׁלְּמֵם, וְאִילוּ הִרְמַב"ם (בַּפ"א מֵהַלְכוֹת מְעִילָה) כְּתַב כָּל הַמוּעֵל בְּזִדּוֹן לּוֹקָה וּמְשַׁלְּמֵם מַה שְׁפָגַם מִן הַקְדָּשׁ בְּרִאשׁוֹ הָרִי דְּגַבִּי הַקְדָּשׁ ס"ל לְהִרְמַב"ם דְּאָדָם לּוֹקָה וּמְשַׁלְּמֵם: עוֹד הַקְשׁוּ הַתּוֹס' אֲלִיבָא דר' נְחוּנְיָא מֵאֲנֹכֶל תְּרוּמָה דְחֲטִיב הַכְּתוּב קֶרֶן וְחוֹמָשׁ כְּדַכְּתִיב וְאִישׁ כִּי יֹאכַל קִדְשׁ וְיִסֹּף חֲמִישִׁיתוֹ עָלָיו.

ותירצו דגזרת הפתוב היא גבי תרומה דלא אמרינן קם ליה בדרבה מניה. נמצינו למדין דאף לר' נחוניא דהיה עושה את יום הכפורים כשבת קדש ותרומה נשתנה דינם מפל התורה דבכל התורה קי"ל אין אדם מת ומשלם ובהני גזרת הפתוב הוא דאדם מת ומשלם.

והנה מצינו בכמה מקומות שפירוש אשם הוא הקרן וכדכתיב והשיב את אשמו בראשו, וכן האשם המושב אמרינן בפרק הגזול עצים (דף ק"י) שהוא הקרן וכן נמתו לאשר אשם לו פירושו למי שהוא חייב.

וכבר נתבאר לעיל שה' הבטיחם לישראל שכל מה שלקחו העו"ג ממנו עתידין לשלם קרן וחומש מלבד מה שיעניש אותם ה' על מה שצערו אותנו. ואפשר שיהיה עולה בדעתם של ישראל דהא תינח אם הלכה כרבנן דבמיתה בידי שמים לא אמרינן קם ליה בדרבה מניה אף אם הלכה כר' נחוניא שיהיה עושה את יום הכפורים כשבת אף יתכן שישלמו העכו"ם מה שלקחו ממנו וגם שיענשו בידי שמים לזה בא הכתוב לצאת ידי חובתם של ישראל אפילו אליבא דר' נחוניא ואמר קדש ישראל לה' ראשית תבואתו ואין אתם מודים דאפילו לר' נחוניא בהני תרתי דהם קדש ותרומה אדם מת ומשלם וא"כ פיון שאתם נקראים קדש ותרומה אליבא דכ"ע כל אוכליו יאשמו דהיינו שישלמו מה שאכלו ורעה תבא עליהם שיענשו בידי שמים ולא אמרינן קם ליה בדרבה מניה כי עם ה' אלה בחר לו יה' ישראל לסגולתו וינחם על הרעה אשר דבר לעשות לעמו כדבר האמור במאמר הפונה קדים מיד נתגלגלו רחמיו של הקב"ה ואמר בשבילך רחל אני מחזיר את ישראל למקומם: ובה יובן מאי דאמרינן בפרק יש נוחלין בעא מניה ר' חלבוב מרבי שמואל בר נחמני מה ראה יעקב שנטל בכורה מראובן ונתנה ליוסף.

והקשו מה ראה ובחללו יצועי אביו פתיב, אלא מה ראה שנתנה ליוסף, אמר לו אמשול לך משל למה הדבר דומה לבעל הבית שגדל יתום בתוך ביתו לימים העשיר אותו היתום ואמר אהנהו לבעל הבית מנכסי.

ופי' רשב"ם ז"ל בעל הבית זה יוסף יתום זה יעקב דכתיב ויכלכל את אביו לסוף העשיר יעקב שבא לידו בכורת ראובן ע"י שבכלכל יצועי אביו והיה יכול ליתנה לכל מי שירצה נתנה ליוסף.

והקשו בגמרא ואי לא דחטא ראובן לא הוה מהני ליה ליוסף פלומר מה נתן יעקב ליוסף שהרי מחלק שאר אחיו נתן לו אבל משלו לא נתן לו פלום דמשלו היה לו לההנותו ולא משל אחרים ותירצו דר' יונתן אמר ראוייה היתה בכורה לצאת מרחל דכתיב אלה תן לדות יעקב יוסף אלא שקדמתה לאה ברחמים דכתיב וירא ה' כי שנואה לאה ויפתח את רחמה ומתוך צניעות שהיתה ברחל החזירה הקב"ה לה, מאי צניעותא דרחל שמסרה הסימנים שפסר לה יעקב לרחל מסרתם רחל ללאה כי היכי דלא ליכסופי לאה ע"כ.

ודקדקו המפרשים ז"ל במאמר זה דכי היכי דמעיקרא פשהיינו סבורים שמה שנתן יעקב הבכורה ליוסף היה בשביל שכלכל את אביו הקשו דהיה לו ליעקב ליתן משלו ולא משל אחרים דהא משחטא ראובן זכו כל שאר אחיו בחלק הבכורה, גם לפי המסקנא דמה שזכה יוסף היה בשביל צניעות רחל שמסרה הסימנים ללאה תיקשי נמי דאמאי ניתן

לְרַחַל מִתֵּן שְׂכָרָה שֶׁל צְנִיעוֹת שֶׁהִיא מִנְכָּסֵי הַשְּׂבָטִים שֶׁזָּכוּ בְּכֹרֶה מֵאֵז מִשְׁחַלְל רְאוּבֵן יְצוּעֵי אָבִיו, הִיא מִן הָרְאוּי שֶׁיִּנְתֵּן לָהּ מִתֵּן שְׂכָרָה מִמְּקוֹם אַחֵר וְלֹא מִנְכָּסֵי הַשְּׂבָטִים שֶׁלֹּא חָטְאוּ.

וּמִירוּצִים הִרְבֵּה נֶאֱמְרוּ בְּזֶה: וְהִנֵּרְאָה אֶצְלִי לִיִּישֵׁב עִם הַדָּבָר הָאֵמֹר בְּדַבְרֵי רוֹ"ל בְּמֵאֵמֶר הַקּוֹדֵם שֶׁרַחֵל הִיָּתָה סִיבָה שֶׁנִּתְגַּלְגְּלוּ רַחֲמָיו שֶׁל הַקַּב"ה וְאָמַר לָהּ בְּשִׁבְלָהּ רַחֵל אֲנִי מִחְזִיר אֶת יִשְׂרָאֵל לְמִקְוָמָם וּלְפִי זֶה בְּשִׁלְמָא לְפִי הַס"ד דְּמָה שֶׁזָּכָה יוֹסֵף בְּכֹרֶה הִיא בְּשִׁבְלִי מֵהַ שֶׁכָּל־כָּל אֶת יַעֲקֹב הִקְשׁוּ בְּגִמְרָא דְּלֹא הִיא לֹו לִיעֲקֹב לְתַת מִשְׁלַל אַחֲרִים בְּשִׁבְלִי מֵהַ שֶׁזָּן אוֹתוֹ אֵלָּא מִשְׁלֹו הִיא לֹו לִיתָן.

אָבֵל לְפִי הַמְּסַקְנָא דְּמָה שֶׁזָּכָה יוֹסֵף הוּא בְּשִׁבְלִי צְנִיעוֹת רַחֵל וּבְשִׁבְלִי צְנִיעוֹת זֶה נִמְשָׁף תּוֹעֲלַת־לְכָל הַשְּׂבָטִים תּוֹ לִיפֵא קוֹנְשִׁיא דְּאֵמָאֵי נִיתָן לָהּ מִתֵּן שְׂכָרָה מִנְכָּסֵי הַשְּׂבָטִים דְּאִדְרַבָּה כִּיּוֹן דְּמִצְנִיעוֹת זֶה נִמְשָׁף תּוֹעֲלַת לְכָל הַשְּׂבָטִים דִּין הוּא שֶׁכָּל הַשְּׂבָטִים יִתְנוּ מִחֻלְקָם לְרַחֵל בְּשִׁבְלִי הַצְנִיעוֹת: וּבְזֶה נִבִּין קִצַּת פְּסוּקִים בְּפִרְשַׁת וַיִּחִי, הֵם הַמְּדַבְּרִים וַיֹּאמֶר יַעֲקֹב אֶל יוֹסֵף אֵל שְׂדֵי נִרְאָה אֵלַי בְּלוֹז בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וַיְבָרֶךְ אֹתִי וַיֹּאמֶר אֵלַי הִנְנִי מִפְּרָךְ וְהִרְבִּיתִיךָ וַיִּנְתְּתִיךָ לְקַהֵל עַמִּים וְגו' וַאֲנִי בְּבוֹאִי מִפְּדָן מֵתָה עָלַי רַחֵל וְגו' ע"כ.

וַיִּל"ד בְּמָה שְׁסִיִּים יַעֲקֹב דְּבָרָיו וְאָמַר וַאֲנִי בְּבוֹאִי מִפְּדָן מֵתָה עָלַי רַחֵל דְּמָה קָשָׁר יֵשׁ לְדַבְּרִים הִלְלוּ עִם מֵהַ שֶׁקָּדֵם שֶׁסָּפַר לֹו שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו ה' וְהִבְטִיחוּ הִנְנִי מִפְּרָךְ וְהִרְבִּיתִיךָ וְגו'. וְרֵאִיתִי רוֹ"ל שֶׁנִּתְעוֹרְרוּ בְּזֶה וְאָמְרוּ וַאֲנִי בְּבוֹאִי מִפְּדָן וְאֵע"פ שֶׁאֲנִי מְטָרִיחַ עָלֶיךָ לְהוֹלִיכֵנִי לִיקְבֹּר בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְלֹא כֵן עָשִׂיתִי לְאִמְךָ וַיְדַעְתִּי שֶׁיֵּשׁ בְּלִבְךָ עָלַי אָבֵל דַּע לָךְ שֶׁע"פ הַדְּבָר קִבְרַתִּיהָ שֶׁם שֶׁתָּהָא עֲזָרָה לְבִנְיָה כְּשִׁיגְלָה אוֹתָם נְבוֹזְרָאֲדָן: וַאֲנִי תְּמִיָה בְּזֶה דְּכָפִי שִׁיטַת רוֹ"ל הִיא לֹו לִיעֲקֹב לֹו זֶה בְּפִרְשָׁה הַקּוֹדֵמַת כְּשִׁצְוָה אוֹתוֹ וַיִּשְׁאַתְּנִי מִמְּצָרִים וּקִבְרַתִּי בְּקִבְרֹתָם אִז הִיא לֹו לְסִיִּים דְּבָרָיו וַאֲנִי בְּבוֹאִי מִפְּדָן מֵתָה עָלַי רַחֵל אָבֵל הֵכָא שְׁאִינוּ מִזְהִיר אוֹתוֹ עַל הַקְּבוּרָה לְאִיזָה תְּכִלִּית מְסַפֵּר לֹו מִיַּתַּת רַחֵל וּלְיִישֵׁב שִׁיטַת רוֹ"ל הִלְזוּ אֶפְשָׁר לֹו מֵרַחֵל עִם הַהִיא דְּאִמְרִינָן בְּמִדְרַשׁ ב"ר סָדֵר וַיִּצָא (פִּרְשָׁה ע"ב ס' ב') לְכֹן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלִּילָה תְּנִי ר' שֶׁמְעוֹן לְפִי שֶׁזֶלְזֵלָה בְּצַדִּיק לְפִיכָךְ אִינָה נְכֻנְסַת עִמּוֹ בְּקִבְרָה הַה"ד לְכֹן יִשְׁכַּב עִמָּךְ הַלִּילָה אִמְרָה לָהּ עִמָּךְ הוּא דְּמִיךָ עִמִּי לִית הוּא דְּמִיךָ ע"כ נִמְצָא לְפִי אֲגִדָּה זֹו שֶׁנִּעְנְשָׁה רַחֵל בְּשִׁבְלִי חֲלִיפִין אֵלּוּ שֶׁל הַדּוֹדָאִים.

תּוֹ אִמְרִינָן הֵתָם בְּמִדְרַשׁ א"ר אֶלְעָזָר לֹאֵה הַפְּסִידָה דְּדוֹדָאִים וּבְכֹרֶה וְרַחֵל נִשְׁתַּפְּרָה דּוֹדָאִים וּבְכֹרֶה ע"כ. וְכַתֵּב שֶׁם מְהֵרָ"שׁ יָפָה ז"ל דְּהִכִּי פִּירוּשׁוֹ דְּנִיטְלָה בְּכֹרֶה מִרְאוּבֵן וַיִּנְתְּנָה לְיוֹסֵף, וְאֵע"פ שֶׁנִּשְׁטִילְתָה מִרְאוּבֵן הִיא בְּחֻלְלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו מ"מ צָרִיךְ לְתַת טַעַם לָמָה נִתְּנָה לְיוֹסֵף וְלֹא לְשִׁמְעוֹן הַקְּרוֹב אֵלָיו אוֹ לִיהוּדָה שֶׁהוּא מְלָךְ, וּבְפִרְקָי יֵשׁ נוֹחֲלִין בְּקִשׁוֹ טַעַם לָמָה נִתְּנָה הַבְּכֹרֶה לְיוֹסֵף.

וְר' אֶלְעָזָר סְבִירָא לִיהָ דְּזִכְתָּה רַחֵל וְזֶה בְּשִׁבְלִי שֶׁבְּקִשָּׁה הַדּוֹדָאִים לְפַתּוֹת אֶת בְּעֵלָה בְּהֵם וְכִמּוֹ שֶׁפֶתַב הַרְמַב"ן שֶׁהַדּוֹדָאִים הִיוּ מְבוֹקְשִׁים לְרַחֵל לְבִשָּׁם יְצוּעֵי יַעֲקֹב כְּעִנְיָן נְפִתִי מִשְׁכָּבִי וְזֶה לְאִהְבָתָה מִשְׁכָּבוֹ שֶׁל צַדִּיק לְהַעֲמִיד מִפְּנֵי זָרַע.

וְכַתֵּב עוֹד דְּלִסְבָּרָא זֶה דר' אֶלְעָזָר מַה שְׁלֵא זְכָתָה רַחֵל לִיקָבֵר עִמּוֹ הִיָּה מְטַעְמִים אַחֲרֵיהֶם, אוֹ מִפְּנֵי שֶׁהָיוּ שְׂמִי אַחֲיוֹת וְאִינוּ רְאוּי שִׁיְהִיוּ שְׂמִי אַחֲיוֹת קְבוּרוֹת עִמּוֹ וְזָכָתָה לָאָה כִּי הִיא הַגְּדוּלָּה וְהַנְּשׂוּאָה בְּרֵאשׁוֹנָה.

הַפֶּלֶל הָעוֹלָה דר' שְׁמַעוֹן ור' אֶלְעָזָר פְּלִיגִי בַּמַּעֲשֵׂה הַלְּזוֹ דְּרַחֵל שֶׁהִחְלִיפָה מִשְׁכַּב הַצַּדִּיק בְּדוֹדָאִים יֵשׁ דוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לְשִׁבַּח וַיֵּשׁ דוֹרְשִׁים אוֹתוֹ לְגַנְאִי, דר"ש ס"ל לְגַנְאִי דְּזוֹלְזָלָה בְּכַבוֹד הַצַּדִּיק וּמִשׁוּם הַכִּי לֹא נִכְנָסָה עִמּוֹ.

לְקַבְרָה ור"א דְּרִישׁ אוֹתוֹ לְשִׁבַּח שְׁפָנוּתָה הִיָּתָה לְחַבֵּב מִשְׁכַּבּוֹ שֶׁל צַדִּיק בְּקַחְתָּהּ הַדּוֹדָאִים וּמִשׁ"ה זְכָתָה לְבַכּוֹרָה. וַיְדוּעַ הוּא שֶׁהַבְּכוֹרָה הִיא מַה שְׁאָמַר יַעֲקֹב אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשְׁמַעוֹן יִהְיוּ לִי וְכַמְבֹּאֵר.

וְהִנֵּה בְּמַחְלֻקָּתָה זֶה דר' שְׁמַעוֹן ור"א הָיוּ מִתְּנוּפְחִים יַעֲקֹב עִם יוֹסֵף וּבִתְחִלָּה כְּשָׁאֵמַר יַעֲקֹב וּקְבַרְתַּנִּי בְּקַבְרֹתָם שֶׁהִטְרִיחַ לְיוֹסֵף לְהוֹלִיכֵוּ מִמִּצְרַיִם לְחַבְרוֹן לֹא הִנֵּה בָּלְבוּ שֶׁל יוֹסֵף כְּלוּם עַל מַה שְׁלֵא עָשָׂה כֵּן לְאִמּוֹ שֶׁהִנֵּה מִן הָרְאוּי שִׁיטְרַח גַּם הוּא בְּקַבְרֹתָה וַיּוֹלִיכֶנָּה מִבֵּית לָחֵם לְחַבְרוֹן כְּדִי שֶׁתִּהְיֶה נִקְבְּרַת עִמּוֹ שֶׁהָרִי מְהַלֵּךְ חֲצִי יוֹם הוּא מִבֵּית לָחֵם לְחַבְרוֹן וְכִמּוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמֵב"ן, לְפִי שֶׁהִנֵּה סְבוּר יוֹסֵף שְׁאִמּוֹ נִעְנְשָׁה בְּמַה שְׁזוֹלְזָלָה בְּמִשְׁכַּב הַצַּדִּיק בְּמַה שֶׁהִחְלִיפָה מִשְׁכַּב הַצַּדִּיק בְּשִׁבִיל דּוֹדָאִים וְכַסְבַּרְתָּ רַש"י וְלֹא רָצָה לְהִיּוֹת עִם אָבִיו בְּטַעֲנוֹת שְׁלֵא לְפָרְסָם הַדְּבָר בְּשִׁבִיל כְּבוֹד אִמּוֹ וְאֶדְרָבָא כְּבוֹד אֱלֹהִים הַסֵּתֵר דְּבָר.

אָבֵל עֲכָשְׁיוֹ שֶׁרָאָה שְׁאָמַר לוֹ יַעֲקֹב אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשְׁמַעוֹן יִהְיוּ לִי שְׁנֵי הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף וְהַקִּשָּׁה לוֹ דְּלָמָּה נִתְּנָה הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף דְּנִתְּנָה מִרְאוּבֵן מִשׁוּם חֲלָלוֹ יְצוּעֵי אָבִיו מ"מ הִנֵּה לוֹ לִיתְּנָה לְשְׁמַעוֹן הַקְּרוֹב אֵלָיו אוֹ לְיִהוּדָה שֶׁהוּא מְלֵךְ אֶלָּא נִדְּאִי עַל כְּרַחֲמֵי לוֹמַר כְּסִבְרַת ר' אֶלְעָזָר שְׁאָמַר שֶׁזְּכָתָה רַחֵל בְּזֶה בְּשִׁבִיל הַדּוֹדָאִים שְׁפֹחֵן לְבוֹת יַדַּע שְׁפָנוּתָה הִיָּתָה לְחַבֵּב מִשְׁכַּבּוֹ שֶׁל צַדִּיק.

וּא"כ חֲזָרָה הַקִּשָּׁא עַל יַעֲקֹב לָמָּה לֹא טְרַח עִם רַחֵל לְהוֹלִיכָהּ לְחַבְרוֹן וְעַל זֶה הַשִּׁיב יַעֲקֹב וְאָמַר וְאִנִּי בְּבוֹאִי מִפְּדֵן מִתָּה עָלִי רַחֵל בְּדַרְךְ וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדַרְךְ אֶפְרַת כְּלוֹמַר מְלַבֵּד קוֹשְׁיִיתָהּ שְׁלֵא טְרַחְתִּי עִמָּה לְהוֹלִיכָהּ לְחַבְרוֹן כְּדִי שֶׁתִּהְיֶה נִקְבְּרַת עִמִּי עוֹדִיקְשָׁה שְׁמִתָּהּ בְּדַרְךְ וּקְבַרְתִּיהָ בְּדַרְךְ וְלֹא הוֹלְכְתִיהָ לְעִיר דְּלֹא מִיִּבְעֵיָא שְׁלֵא הוֹלְכְתִיהָ לְחַבְרוֹן אֶלָּא אִפִּי לְעִיר שְׁלֵא הִנֵּה טוֹרַח כָּל כֹּף לֹא הוֹלְכְתִיהָ, וְעַל כְּרַחֲמֵי יֵשׁ לָהּ לְהוֹדוֹת שֶׁעַל פִּי הַדְּבוּר עֲשִׂיתִי כָּל זֶה כְּדִי שֶׁתִּהְיֶה עֲזָרָא לְבִנְיָהּ כְּשִׁיגְלָה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן וּבְטַעַם זֶה יִתְּנָרַץ הַפֶּל מַה שְׁלֵא נִקְבְּרָה עִמִּי וְגַם שֶׁקְבַרְתִּיהָ בְּדַרְךְ.

בְּאִנְפֵן שְׁאֶפְשֵׁר לִיִּשְׁבַּב קֶשֶׁר הַפְּסוּקִים לְפִי שִׁיטַת רז"ל: אִךְ כְּפִי דְרַכְנוּ נִיִּשְׁבַּב קֶשֶׁר הַפְּסוּקִים בְּאִנְפֵן אַחַר, דִּיִּעֲקֹב נָתַן הַבְּכוֹרָה לְיוֹסֵף כְּדַכְתִּיב אֶפְרַיִם וּמְנַשֶּׁה כְּרֵאוּבֵן וְשְׁמַעוֹן יִהְיוּ לִי, הִיָּינוּ הַבְּכוֹרָה שֶׁהִיָּתָה לְרֵאוּבֵן וְכַדְאִיתָא בְּפָרָק יֵשׁ נוֹחֲלִין.

אֶלָּא שֶׁהוֹקְשָׁה לְיוֹסֵף מַה שֶׁהִקְשׂוּ הַמְּפָרְשִׁים ז"ל שֶׁכְּתִבְנוּ דְאִמְאִי נִיתָן מִתָּן שְׁכָרָה שֶׁל רַחֵל מִהַצְּנִיעוּת שֶׁהִנֵּה בָּהּ מִנְכָּסֵי הַשְּׂבָטִים הִנֵּה לָהּ לְקַבֵּל שְׁכָרָה מִמְּקוֹם אַחַר. לְזֶה הַשִּׁיב לוֹ יַעֲקֹב דְּהָא לֹא קִשְׁיָא וְלֹא מִיִּדִי לְפִי שְׁאִנִּי בְּבוֹאִי מִפְּדֵן מִתָּה עָלִי רַחֵל בְּאֶרֶץ כְּנָעַן וְאֶקְבְּרָהָ שָׁם בְּדַרְךְ אֶפְרַת וְלֹא הוֹלְכְתִיהָ אֶפְלוּ לְבֵית לָחֵם לְהַכְנִיסָהּ לְאֶרֶץ וְעַל פִּי הַדְּבוּר קְבַרְתִּיהָ שָׁם שֶׁתִּהְיֶה עֲזָרָה לְבִנְיָהּ כְּשִׁיגְלָה אוֹתָם נְבוּזַרְאֲדָן וַיְהִיו עוֹבְרִים דְּרָךְ שָׁם וְרַחֵל

עומדת על קברה ובוכה ומבקשת רחמים עליהם שנאמר קול ברכה נשמע רחל מבכה על בניה והקב"ה משיבה יש שקר לפעולתה ושבו בנים לגבולם.

ובאיו טענה באה לפני הקב"ה בטענה שמסרה הסימנים ללא נתיקנאה בה. נמצא דבצניעות זה שהיה ברחל נמשך תועלת לכל השבטים.

וא"כ מן הדין שתטול שקרה של צניעות זה מנכסי השבטים. ויעקב אגב שרצה לתת טעם למה ניתן מתן שקרה של רחל מנכסי השבטים התנצל ג"כ שלא יהיה בלבד של יוסף תלויה על יעקב אביו שהוא מטריח אותו לקוברו בחרון ולא כן עשה לאמו לפי שע"פ הדבור קברה שם וכמו שפירש"י ו"ל: והנה פי היכי דע"י רחל אמנו נמשך לנו תועלת לעתיד לבא פי רחל מבכה על בניה והקב"ה שומע בקולה ה"נ ע"י יוסף בנה פי הוא יסוד הבנין אשר הבית נכון עליו וצדיק יסוד עולם.

וכדאמרין בתנחומא הביאו מהר"ש יפה בסדר ויצא (פע"ג סי' ה') וז"ל אמר רשב"ן מסורת היא בידינו שאין עשו נופל אלא ביד בניה של רחל, למה שאם באים השבטים לדין עם עשו לומר לו למה רדפת את אחיך הוא אומר להם למה רדפתם את יוסף אחיכם ואינכם מעולים ממני, וכיון שהוא בא אצל יוסף אומר לו למה רדפת את אחיך ואינו יכול להשיבו אם תאמר שעשה לך רעה אף אחי שלמו לי רעה ואני שלמתי להם טובה מיד הוא שותק, ועליו הפתוב אומר הנה היו קקש אש שרפתם ולא יצילו את נפשם מיד להבה, הנה היו קקש זה עשו שנאמר ובית עשו לקש אש שרפתם זה יעקב שנאמר והנה בית יעקב אש לא יצילו את נפשם מיד להבה זה יוסף שנאמר ובית יוסף להבה, זה פתוב בו נער שנאמר והוא נער וזה פתוב בו קטן שנאמר הנה קטן נתייך, יבא זה ויפול ביד זה.

ע"כ: ובזה יובן מרז"ל במדרש וז"ל לו ישטמנו יוסף והשב ישיב לנו, והשב זה יוסף ישיב זה עשו ע"כ. ויש להקשות מאן דכר שמיה דעשו הקא.

אמנם על פי דברי התנחומא הנזכר הדברים כפשוטן, לפי שכל טענותינו עם עשו במה שהרע ליעקב הוא שאף במנוח שיעקב עשה לו רעה הרי יוסף שאף שאחיו שלמו לו רעה והוא גמל אותם טובה, וז"ש השב זה יוסף ישיב זה עשו שאם יוסף ישיב לנו רעה אין לנו טענה במה שרדף עשו את אחיו כיון שאחיו עשה עמו רעה דומיא דיוסף שגמל לאחיו רעה בשביל שעשו עמו רעה, מש"ה היו חוששים לו ישטמנו יוסף: סמוך לחתימה לסיים בכי טוב אפרש מאמר הנביא ישעיה, שהוא אומר, וחרפה הלבנה ובושה החמה פי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים ונגד זקניו כבוד.

ויש לדקדק בסיפיה דקרא דונגד זקניו כבוד מה שייכות לו עם הקודם: ונראה שהדברים נמשכים עם מאי דאמרי' בפסחים (נ"ח ס"ח) רב חסדא רמי פתיב וחרפה הלבנה ובושה החמה וכתוב ונהיה אור הלבנה כאור החמה ואור החמה יהיה שבועתים וגו', לא קשיא כאן במחנה צדיקים כאן במחנה שכינה.

ופירש"י במחנה שכינה וחרפה מזיו השכינה. ואמרי' בפ"ק דבתרא (נ"ח י') א"ר אבהו שאלו את שלמה אינהו בן העוה"ב כל שפנגד זקניו כבוד, וזהו פונת הפתוב וחרפה הלבנה ובושה החמה פי מלך ה' צבאות בהר ציון ובירושלים פלומר מחמת זיו השכינה

שְׁהִיָּה בְּהַר צִיּוֹן וִירוּשָׁלַיִם וְחִפְּרָה הַלְּבָנָה וּבּוֹשָׁה הַחֲמָה אִף נֶגֶד זַקְנָיו דְּהִיָּינוּ בְּמַחְנֶה צְדִיקִים אֲזַכְּבוּד לַחֲמָה וְלַלְבָּנָה וְכַמְאָמַר הַפְּתוּב וְהִיָּה אֹר הַלְּבָנָה פְּאֹר הַחֲמָה נְאֹר הַחֲמָה יְהִיָּה שְׁבַעֲתִים: גַּם אֵת זֹאת עָשָׂה הָאֱלֹהִים נְאֻמָּן לְשֵׁלֶם שְׁכָר טוֹב לְאוֹהֲבָיו וּלְשׁוֹמְרֵי מְצוֹתָיו, וְאִמְרִינוּ בְּמִדְרַשׁ רוּת וְנִ"ל יִשְׁלַם ה' פְּעֻלָּה וְתִהִי מִשְׁפּוֹרְתָהּ שְׁלָמָה מֵעַם ה' אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל א"ר חֲסָא אֲשֶׁר בָּאת לְחִסּוֹת תַּחַת כְּנָפָיו ע"כ.

וְכָל פֶּת הַדְרָשָׁנִים הָיוּ תְּמַהִים מֵהַ חֲדָשׁ ר' חֲסָא בְּדַבְּרָיו וְנִרְאָה דְּיוֹבֵן עִם מַרְז"ל בְּמִדְרַשׁ סֵדֶר אֲמֹר (פכ"ז סי' ב') וְנִ"ל א"ר יִרְמְיָה עֲתִידָה בֵּת קוֹל לְהִיּוֹת מְפּוֹצָצָת בְּרִאשֵׁי הַהָרִים וְאוֹמְרַת כָּל מִי שְׁפַעֵל עִם אֵל יָבוֹא וְיִטּוֹל שְׁכָרוֹ, הַה"ד כָּעַת יֵאָמֵר לְיַעֲקֹב וּלְיִשְׂרָאֵל וְגו', וְרוּחַ הַקּוֹנֵדֵשׁ אוֹמְרַת מִי הַקְּדִימָנִי וְאֲשֶׁלֶם מִי מִלְּ עַד שְׁלֹא נִתְתִּי לוֹ בֶּן מִי עָשָׂה לִי מַעֲקָה עַד שְׁלֹא נִתְתִּי לוֹ גַּג מִי עָשָׂה לִי מְזוּזָה עַד שְׁלֹא נִתְתִּי לוֹ בֵּית וְכו', הָנִי מִי הַקְּדִימָנִי וְאֲשֶׁלֶם ע"כ.

נִמְצָא דְאִין ה' חֲיִיב לְשׁוּם בְּרִיָּה בְּשִׁבִיל קִיּוּם הַמְצוֹת שֶׁהִרִי קוֹנֵדֵם שְׁיַעֲשֶׂה הַמְצוּהָ כְּכָר קָבֵל שְׁכָרוֹ. אִף אֵיכָּא גְּוֹנָא שְׁהוּא בְּדִין שְׁיִטּוֹל שְׁכָר כְּדִאֲמַרִּי בְּמִדְרַשׁ פ' נִשְׂא (פי"ד) וְנִ"ל מִי הַקְּדִימָנִי וְאֲשֶׁלֶם א"ר תְּנַחֲמוּ בְּר אָבָא מִי שְׁאִין לוֹ נְכֻסִים וְעוֹשֶׂה צְדָקָה וּג"ח מִי שְׁאִין לוֹ בְּנִים וְנוֹתֵן שְׁכָר סוֹפְרִים וְכו' אָמַר הַקַּב"ה זֶה הַקְּדִים וְקִיָּים מְצוֹתֵי עַד שְׁלֹא נִתְתִּי לוֹ בְּמָה לְקִיָּיִן צָרִיף אֲנִי לִיתֵן לוֹ מְמוֹן וּבְנִים שְׁיִהִיו קוֹרְאִין בְּסְפָרִים, הָנִי מִי הַקְּדִימָנִי לְעֲשׂוֹת מְצוּהָ וְאֲשֶׁלֶם לוֹ שְׁכָרוֹ ע"כ.

וְאִין סִפְק דְּכָל שְׁכֹן גַּר שְׁנַתְּגִייר דְּשִׁיף בְּיָה לֹמַר שְׁנָה הַקְּדִים לְקִיָּים מְצוֹתָיו דְּבִשְׁלָמָא בְּיִשְׂרָאֵל שְׁאוֹמֵר לָהֶם ה' לְכַשְׁאֲתוֹן לָהּ בֶּן מוֹל אוֹתוֹ וְכֵן טְלִית הַטַּל בּוֹ צִיצִית וְדַכְּוֹתָהּ שְׁיִיף לֹמַר מִי הַקְּדִימָנִי.

אִף בְּגַר שְׁהִיָּה לוֹ טְלִית וְכֵן וְלֹא, הִיָּה חֲיִיב בְּשׁוּם דְּבָר וְהוּא בְּעֲצָמוֹ מִתְּגִייר וּמְקַבֵּל עָלָיו עוֹל מְצוֹת לֹא שְׁיִיף לֹמַר מִי הַקְּדִימָנִי שְׁכָל מֵה שְׁנַתֵּן לוֹ ה' לֹא הִיָּה חֲיִיב בְּשׁוּם דְּבָר וְהוּא מֵעֲצָמוֹ מִדְּעָתוֹ הַטּוֹב וְרִצּוֹנוֹ הַגָּמוֹר מִתְּחִיב: וְדוֹמָה לְזֶה אִמְרִינוּ הֵתֵם בְּמִדְרַשׁ וְנִ"ל מִי הַקְּדִימָנִי וְאֲשֶׁלֶם מְדַבֵּר בְּאֲבָרְהָם שְׁמַעְצָמוֹ הַפִּיר לְהַקַּב"ה ע"כ.

וְא"כ כָּל מִי שְׁמַתְּגִייר הָנִי דַּכְּוֹתָהּ שְׁהוּא מְקַדִּים לְקִיּוּם הַמְצוֹת. עוֹד נִקְדִּים הָא דְאִמְרִינוּ בְּפָרֶק הַזֶּרֶע (דף ק"ל) א"ר חֲסָדָא הַמְזִיק מִתְּנוּת פְּהוּנָה אוֹ שְׁאֲכָלֵן פְּטוֹר מִלְּשֶׁלֶם מְשׁוּם דְּהו"ל מְמוֹן שְׁאִין לוֹ תוֹבְעִין.

וּפְרִיף מִדְּתַנּוּן בַּע"ה שְׁהִיָּה עוֹבֵר מִמְּקוֹם לְמְקוֹם וְצָרִיף לִיטוֹל לְקַט שְׁכָחָה וּפְאָה וּמַעֲשֵׂר עֲנִי גוֹטֵל וְלְכַשְׁיַחְזוֹר יִשְׁלַם דְּבָרֵי ר"א. וּמַשְׁנֵי א"ר חֲסָדָא מִדַּת חֲסִידוֹת שְׁנוֹ פָּאן.

וּפְרִיף רְבָא תְּנָא תְּנִי יִשְׁלַם וְאֵת אֲמַרְתָּ מִדַּת חֲסִידוֹת שְׁנוֹ פָּאן ע"כ נִמְצִינוּ לְמַדִּין מְסוּגִיָּא זֹו דְּלֹא שְׁיִיף לֹאמַר לִישְׁנָא דִּישְׁלַם אֱלָא בְּמָה שְׁהוּא חֲיִיב מִן הַדִּין לֹא בְּמָה שְׁנוֹתֵן בְּמִדַּת הַחֲסָד.

וּבְזָה נִבְּא לְכַוְנָת הַמְאָמַר שְׁהוּקְשָׁה לְרוּז"ל הִיכִי קָאֵמַר בְּעֵז יִשְׁלַם ה' פְּעֻלָּה בִּינוּ דְאִין ה' חֲיִיב לְשׁוּם בְּרִיָּה וְכָל מֵה שְׁנוֹתֵן הוּא עַל צַד הַחֲסָד וּכְדַכְּתִיב מִי הַקְּדִימָנִי וְאֲשֶׁלֶם. א"כ אִפּוּא הִיכִי קָאֵמַר בְּעֵז יִשְׁלַם ה' פְּעֻלָּה וְכִמּוֹ שְׁהוּקְשׁוּ בְּגִמְרָא דְּבַמְדַּת חֲסִידוֹת לֹא שְׁיִיף לִישְׁנָא דִּישְׁלַם.

לזה בא ר' חסא ואמר אשר באת לחסות תחת כנפיו פלומר דבגר המתגייר שיניף לומר
ישלם ובדין הוא שיטול שכרו כדבר האמור: כתב מהרימ"ט בדרשותיו פרשה שמיני
(דרוש ב') ונ"ל, כל מה שהשירה הקב"ה שכינתו על ישראל הנה פדמות אירוסין אבל
לעתיד לבא פדמות נשואין כעין מ"ש הרב ב"ע (בשער ו'), והביא הרב ו"ל ראיה לדבריו
מדאמרי' בפ' המדיר בימים ההם נאם ה' תקראי לי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי א"ר
יוחנן ככלה בבית חמיה ולא ככלה בבית אביה מפלל שעד עכשיו ככלה בבית אביה ע"כ.
ואיכא למידק מהא דאמרי' בפ' הוציאו לו (דף נ"ד) מתיב רב חסדא ולא יבאו לראות
כבלע אר"נ משל לכלה כל זמן שהיא בבית אביה צנועה היא מבעלה כיון שפאת לבית
חמיה אינה צנועה מבעלה.

אלמא במקדש ב' חשיבא ככלה בבית חמיה. ואותה דפרק המדיר לא קשיא משום דהתם
בפרק הוציאו לו הקשו מההיא עובדא דכהן אחד שהיה מתעסק וכו' ותיקצו נתגרשה קא
אמרת נתגרשה חזרה לחיבתה הראשונה פלומר ככלה בבית אביה וא"כ סד"א דכל שפון
בבית השלישי דנתגרשה ב' פעמים דלא חזרה אלא לחיבתה הראשונה דהיינו ככלה
בבית אביה.

להכי אתא קרא לומר דהא ליתא פי אם בזאת פי יבא שילה בבית השלישי תהיה ככלה
בבית חמיה וגדול יהיה כבוד הבית האחרון והיתה לה' המלוכה כאשר היתה באמנה: דרף
המזרח גם אלה דברי המסדר תולעת יעקב הנה ארש"ו מצויה לעוברי דרכים מן
המודיעי"ם.

ולפנים, יודיע דרכיו מענין הספר ומהותו. למען רויץ הקורא במקום שלבו חפץ, חכם
לכשירצה להתבונן בדרכים וישם לדרך פעמיו דרף בית פניסתו.

בדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: דרף האתרים שים עיניו בדרך הנה פי הוא
מקצוע גדול. על פיו יחננו פהנה וכהנה מקראי קדש ומאמרי רז"ל תלמוד גדול.

שאלוה דרושים עולים בקנה א': הדרוש הא' אם אברהם אבינו יצא מפלל בני נח לגמרי
אפילו להקל או לא. ועל פי הקדמה זו הוא מפרש כמה מארז"ל.

ליישוב קושיות המפרשים מי התיר לתמר להכשיל לאותו צדיק לבא על פלתו. מסתפק
בעו"ג שפא על אמו וכיון לקנותה אי חשיבא אשת איש לחייב הפא עליה או דלמא כיון
דחייב מיתה לא מהני לקנותה.

ובתר דבעיא הדר פשטה.

איך עשה מעשה ראובן לשכב עם אשת אביו: הדרוש הב' בענין בן נח שאינו מצוה על
קדוש ה' ואיהו דידיה אמר דאינו אלא בע"ג וגילוי עריות אבל בשפיכות דמים יהרג ואל
יעבור דהא מסברא נפקא דמאי חזית כו' מצדד לומר דבבני נח אין שליח לדבר עבירה
חוץ משפיכות דמים דחייב המשלם דגלי ביה קרא.

ושם מיתי פלוגתא אם בן נח רשאי להחמיר על עצמו, דלדעת מהרימ"ט אף למ"ד דגבי
ישראל רשאי מודה בן נח דאינו רשאי לחבול בעצמו, ולדעת מהר"ש יפה אף למ"ד
דגבי ישראל מתחייב בנפשו בן נח רשאי למסור עצמו, א"נ אין חילוק ביניהם וכמחלוקת

בְּיִשְׂרָאֵל, הֲלֵינּוּ פְּלִיגֵי בְּבִנְיָנֵי נַח: הַדְּרוּשׁ הַג' אִם הָאֲבוֹת הָיוּ נִעְנְוִים בְּעֲנֻשֵׁי שָׁמַיִם כְּשֶׁלֹּא הָיוּ מְקַיְמִים אַחַת מִמִּצְוֹת ה' אוֹ דְלִמָּא לֹא הָיוּ נִעְנְוִים אֲלָא בְּשִׁבְעַת מִצְוֹת דִּידְהוּ.

בְּנֵי נַח אֵינּוּ מְוַזְהָרִין עַל לֹא דְלֹא יַחַל דְּבָרוֹ אֲפִילוּ בְּמָה שְׁנוֹדְרִים לְשָׁמַיִם. לְעֲנִין קִיּוּם הַמִּצְוֹת אִם שְׂכָרָם כְּמַצְנוּהָ וְעוֹשֶׂה אוֹ לֹא הָא דְהָאֹמֵר סְלַע זֹו לְצַדִּיקָה בְּשִׁבִיל שְׂיִחְיָה בְּנֵי כו' הָרִי זֶה צְדִיק גָּמוּר, אִם הָיִינוּ דְנוֹקָא בְּמִצְוֹת הַצְּדִיקָה אוֹ בְּכָל מִצְוָה שְׂתִּהְיֶה שְׂרִי לִיהָ לְאִינְשׁ לְעִשׂוֹתָהּ כְּדִי לְזַכּוֹת לַעוֹה"ב: דְּרַךְ מְצַרִּים וְבוֹ שְׁנֵי דְרוּשֵׁים: הַדְּרוּשׁ הַא' בּוֹ יִתְבָּאֵר שֶׁהַקַּב"ה אֵינוֹ דִּן אֶת .

הָאָדָם פִּי אִם לְפִי מְקוּמוֹ וְשַׁעֲתוֹ בְּאֲשֶׁר הוּא שֵׁם אֲבָל לְעֲנִין הַטּוֹבָה אֵינוֹ פֶּן דְּצוּפָה וּמִבֵּית וּמִרְבֵּה לְהַטִּיב. נוֹתֵן טַעַם לְשִׁבְט לִוי אֲמַאי לֹא נִשְׁתַּעֲבַד.

כִּינּוּן דְּשִׁבְט לִוי לֹא הָיָה לוֹ חֵלָה בְּאַרְצָא לֹא הוּטַל עָלָיו פְּרִיעַת חוֹב הַשְּׁטָר דְּכִי גַר יִהְיֶה זֶרְעָה. מִיִּישָׁב קְנוֹשֵׁית הַמְּכַרְשִׁים דְּלָמָּה לֹא הָיוּ בְּנֵי גְרִישׁוֹן וּבְנֵי מְרָרִי מְרַנְּבִים כְּשֶׁאֵר הַשְּׁבִטִים: הַדְּרוּשׁ הַב' סוֹבֵב הוֹלֵךְ דְּבִשְׁכָר נְשִׁים צְדִיקָנוּיֹת מְדַלֵּג עַל הַהָרִים לְהוֹצִיא אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּתוֹךְ זְמַנּוֹ.

וּמִיִּישָׁב קְנוֹשֵׁית הַמְּכַרְשִׁים הֵיכָן נִתְקַנְּיִים גְּזֵרַת וְעֲבָדוּם וְעָנּוּ, אֲנָתֶם אַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה. הַבְּטַחַת וְאַחֲרֵי כֵן יֵצְאוּ בְּרַכְוֵשׁ גְּדוֹל מִדִּין הַעֲנָקָה הוּא: דְּרַךְ הַקִּדְשׁ וְבוֹ אַרְבַּעָה דְרוּשֵׁים לְמַעַלַת א"י: הַדְּרוּשׁ הַא' אִם קְדוּשָׁה רֵאשׁוּנָה קְדוּשָׁה לְעֵתִיד לְבֵא.

לְעֵתִיד לְבֵא אֵינוֹ מְקַדֵּשׁ מְחַדֵּשׁ מְלַךְ הַמְּשִׁיחַ אֶת א"י לְאוֹתָן הַמְּקוּמוֹת שְׁנִתְקַדְּשׁוּ מִקְּדוּם וּלְעוֹלָם בְּקְדוּשָׁתָן עוֹמְדוֹת וְאֵף לְעֵתִיד שְׂכּוֹבֵשׁ אוֹתָן מְלַךְ הַמְּשִׁיחַ וְנוֹתֵן מִהֵן חֵלֶק לְשִׁבְט לִוי לֹא בְּשִׁבִיל זֶה פְּקָעָה קְדוּשָׁתוֹ.

אֵף הָאֲרָצוֹת שְׂכּוֹבֵשׁ אוֹתָן מְחַדֵּשׁ שְׁלֵא כְּבָשׁוּם יְהוֹשֻׁעַ וְעֲזָרָא ה"ן הַמְּלַךְ הַמְּשִׁיחַ יְקַדֵּשׁ אוֹתָן וְאֵינּוּ סְיִיבוֹת בְּתֵרוּמוֹת וּמַעֲשָׂרוֹת: הַדְּרוּשׁ הַב' אֲנִירָא דא"י מְחַפֵּים וִירוּשָׁלַיִם יֵשׁ בָּהּ סְגוּלוֹת הַרְבֵּה, וְהַג' דְּבָרִים דְּאִיתְּנָהוּ לְגְרִיעוּתָא אֲשַׁתְּנִי שְׁמִיָּהוּ לְמַעֲלִיוּתָא בְּתוֹכָהּ יְרוּשָׁלַיִם זֶרַע פְּסוּל לֹא אִיקְרִי זֶרַע וְאֵף פְּסוּל בְּעֵבְרָה לֹא חָשִׁיב זֶרַע, כ"כ מֵהַר"ר יְחִיאֵל בֵּאס"ן ז"ל וְשִׁקִּיל וְטָרִי בְּדְבָרָיו הָאֲרִיף לְהוֹכִיחַ דְּקִינֵי, וּקְנִיזֵי וְקַדְמוּנֵי שְׁהֵם אֲדוּם וְעִמּוֹן וּמוֹאֵב נְכַרַת עָלֵיהֶם בְּרִית לְהַנְחִילֵם לְיִשְׂרָאֵל וְשֵׁלֵא כְּדְבָרֵי הַרֵא"ם ז"ל: הַדְּרוּשׁ הַג' זְכוּתָא דא"י מְגַן הוּא לְבַטַל יֵצְרָא דַע"ז, הַקְּשָׁה הֵיאֵךְ כְּבֵשׁ מְשָׁה אַרְצָא סִיחוֹן וְעוֹג שְׁהָרִי בְּכָלֵל ז' עֲמֻמִּין הֵן.

קוֹנָם לְבֵיתָךְ שְׁאֲנֵי נְכֻסֵי וְנָפֵל וּבְנָאוֹ אִם מְוַתֵּר לִיכְנָס בּוֹ: הַדְּרוּשׁ הַד' א"י מְוַחֲזָקֵת הִיא בְּיַדְנֵוּ מִיַּמי קֶדֶם, מְשַׁעָה שְׁנַאָמֵר לְאַבְרָהָם לְזֶרְעָה נְתַתִּי אֶת הָאֲרָצָא זְכָה בָּהּ, וְהוֹכִיחַ זֶה בְּרֵאיוֹת: דְּרַךְ דָּוִד וְבוֹ דְרוּשׁ אֲחָד: מְדַבֵּר בְּפִסְיוֹקִים דְּשִׁיכֵי לְדָוִד.

יְבָאֵר דְּבַמְחֻנְיָיבֵי מֵיָתָה בִּידֵי שָׁמַיִם אִם הַדְּבָר בְּרוּר כְּשֶׁמֶשׁ דְּלֹא נָפִיק מִיָּנִיָּה זֶרְעָא מְעֻלְיָא הָרְשׁוּת נְתוּנָה בְּיַד ב"ד לְהוֹרְגוֹ. מְצַדֵּד לוֹמֵר דְּלֹא אֲמָרוּ אֵין עוֹנְשִׁין מִן הַדִּין אֲלָא בְּיִשְׂרָאֵל: דְּרַךְ הַמְּלַךְ וְבוֹ שְׁנֵי דְרוּשֵׁים: הַדְּרוּשׁ הַא' יְבָאֵר דְּמְלַךְ שְׁמַחַל עַל כְּבוֹדוֹ אֵין כְּבוֹדוֹ מְחוּל.

מי שְׁהוּא גִלְחָם מִלְחָמוֹת ה' אֵין חֲטָא בָּא עַל יְדוֹ. חֶקֶר וְדַרְשׁ אִם דְּוֹד הִיָּה לוֹ דִּין מְלָךְ מִשְׁעָה שְׁנַמְשַׁח ע"י שְׁמוּאֵל אַף דְּשִׂאוּל קִיָּים אוֹ לֹא.

הָא דְאָמְרִינן כָּל שְׁחִבְרוּ נַעֲנֵשׁ עַל יְדוֹ אֵין מְכַנְיָסִין אוֹתוֹ בְּמַחֲצֵתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה הֵינּוּ דְוָקָא כְּשִׁחוּטָא בְּאוֹתוֹ דְּכָר שְׁחִבְרוּ נַעֲנֵשׁ עַל יְדוֹ. מְהַעֲנֵשׁ אָנוּ לוֹמְדִין אַנְפִּין חֲטָא לְפִי שֶׁהַקַּב"ה נִכְרַע מִדָּה כְּגוֹד מִדָּה: הַדְּרוּשׁ הַב' יְבָאֵר מַעְלַת הַמְּלָךְ דְּמוֹחֲלִין לוֹ עֲוֹנוֹתָיו.

וְבוּ יְבוֹאֵר אִם דְּוֹד הִיָּה דִּינוֹ כְּמִלְכָּה כִּינּוּ דְנַמְשַׁח כְּמִשּׁוּחַ דְּכִהוּנָה אוֹ דְלָמָּא בְּמַלְכוּת תְּלִיָּא מְלָתָא. בְּזִמְנֵי שְׁנֵטוּ יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵי אַבְשָׁלוֹם אִם הִיָּה לְדוֹד דִּין מְלָךְ.

אִם כָּלִי הַדְּיוּט מִשְׁעָה שְׁנַעֲשׂוּ לְהַדְּיוּט בְּהַזְמָנָה לַחֹד נְאָסְרוּ לְגְבוּהָ. אִם כָּלִי גְבוּהָ שְׁנַשְׁתַּמְשׁ בְּהֵם הַדְּיוּט נְאָסְרוּ.

אִם הַמְּלָךְ אָסוּר לְהַשְׁתַּמְשׁ בְּכָלִי הַדְּיוּט שְׁנַשְׁתַּמְשׁ בְּהֵם הַדְּיוּט. פִּהֵן מְשִׁיחַ שְׁעֵבֵר יֵשׁ לוֹ דִּין פִּהֵן מִשָּׂא"כ בְּמִלְכָּה דְּרָךְ הַרְבִּים דְּרוּשׁ אַחַד לְמַעְלַת הַצְּבוּר: יְבָאֵר אִם גְּזַר דִּין שֶׁל צְבוּר וְשֶׁל יַחֲדִיד נִקְרַע.

הָא דְגִזַּר דִּין נִקְרַע אִם הוּא דְוָקָא מְרַעָה לְטוֹבָה אוֹ אֲפִילוּ מְטוֹבָה לְרַעָה. אַף לְמ"ד דְּגִזַּר דִּין דְּיַחֲדִיד אֵינּוּ נִקְרַע הֵינּוּ דְוָקָא לְשִׁנוֹת הַגְּזֵרָה מִכָּל וְכָל אֲבָל מוֹעֲלַת תְּפִלָּה לְיַחֲדִיד לְשִׁנוֹתָהּ מִמְּקוֹם לְמְקוֹם.

מְלָךְ וְצְבוּר נְדוּנִים בְּכָל יוֹם. אִם נִשְׁאָלִין בְּאוּרִים וְתוֹמִים לְמִי שְׁצִוְרָךְ הַצְּבוּר בּוּ.

ת"ח שְׁמוּרָה הִלְכָה וְכָא אִם אַחַר מַעֲשֵׂה אֲמָרָה אֵין שׁוֹמְעִין לוֹ הֵינּוּ דְוָקָא בְּמַלְתָּא דְנוֹגַע בְּדָבָר וְאִם אֲמוֹר יֹאמֵר מְלָתָא אַחֲרֵיתִי בְּהַדָּה מְגוֹ דְמַהֲיֵמֵן אַהָּא מְהֵיֵמֵן אַהָּא. אִם עֲשִׂיתָ לְחֵם הַפְּנִים דוֹחָה אֵת הַשֶּׁבֶת.

תַּנּוּר שֶׁל קִדְשׁ בְּחוּל הִיָּה וְלֹא הִיָּה מְקֻדָּשׁ. הַמּוֹרֵד בְּמַלְכוּת אֵין רְשׁוּת לְאַחַר לְהוֹרְגוֹ מֵאַחַר דְּאִם רָצָה הַמְּלָךְ שְׁלֹא לְהוֹרְגוֹ רִשְׁאֵי.

טַעַם הַחִילּוּק שֵׁיֵשׁ בֵּין מְנַחֲוֹת לְחֵם הַפְּנִים דְּגַבֵּי מְנַחֲוֹת מְשַׁקְדָּשׁוּ בְּכָלִי הַנּוֹכְשָׁרוּ לְיַפְסֵל בְּטָבוּל יוֹם וּמְחֻסָּר כְּפוּרִים מֵהָ שְׂאִין כֹּן בְּלָחֵם הַפְּנִים. קוֹדֵם קְרִימַת הַפְּנִים אֵינּוּ נִקְרָא לְחֵם.

כִּי הֵיכִי דְבַדְיָנִי אָדָם אֵין שְׁלִיחַ לְדָבָר עֲבִירָה ה"נ בְּדִינֵי שְׁמַיִם יֵשׁ הַפְּרָשׁ בֵּין הוֹרֵג אֵת עַצְמוֹ בְּיָדוֹ לְאוֹמֵר לְאַחֲרֵים שְׁיִהְיֶה גוֹהוּ: דְּרָךְ עֲנוּיִם יֵשׁ בּוֹ שְׁנֵי דְרוּשִׁים לְמַעְלַת הַעֲנוּהָ: הַדְּרוּשׁ הַא' יְבָאֵר דְּמִדַּת הַעֲנוּהָ כָּלִי שְׁנַשְׁתַּמְשׁ בּוֹ קִדְשׁ כו', וְלִפְנֵינוּ לָהּ מְדַכְתִּיב נַעֲשֵׂה אָדָם וְהָרָ סִינֵי יוֹכִיחַ.

תְּבוּר וְכִרְמֵל נִפְסְלוּ מִשׁוּם לְתָא דַע"ז. מְחֻנְפָּר לֹא מְתָסֵר וַיֵּשׁ נַעֲבָד בְּמְחֻנְפָּר לְגְבוּהָ.

אִיךְ נִבְנָה בֵּית הַבְּחִירָה בְּהַר הַמּוֹרֵיָה שֶׁהוּא הַר גְּבוּהָ וְאֵיתָ בֵּיהּ לְתָא דַע"ז. הַדְּרוּשׁ הַב' מַעְלַת הַמְּשַׁפִּיל עַצְמוֹ בְּעַסְק הַתּוֹרָה.

שָׁם יְבָאֵר עֲנִין דְּוֹד דְּהִנָּה, מְתַנֵּי לְרַבָּנָן עַל גְּבֵי קַרְקַע. דִּין אָסוּר לְקוֹרָא לְרַבּוֹ בְּשִׁמוֹ אֲבָל בְּאוֹמֵר אָדוּנֵי אוֹ מוֹרֵי פְלוּנֵי שְׁרִי.

ומצדד לומר דהיינו דנקא כשמזכיר התואר קודם השם: דרף פרמי דרוש אַחַד בְּעִנְיָן גְּאוּנָה, וְאַתָּה דורש אַתְּ הַגְּקוּדָה עַל גְּאוּנָה וְרַם: דְּרָף צְדָקָה יֵשׁ בּוֹ שְׁנֵי דְרוּשִׁים לְמַעַלְתַּל הַצְּדָקָה: הַדְּרוּשׁ הַא' לְהוֹדִיעַ כִּי אוֹת הִיא שְׁנִקְרָאוּ בְּנִים לְמָקוֹם.

פְּרָעָה צְוָה לְהַמִּית הַיְלָדִים קוֹדֵם צְאֵתֶם לְאוֹר הָעוֹלָם. אִפְּי' בְּקִדְשֵׁי גְבוּהַ הָאוֹמֵר שׁוֹר זֶה עוֹלָה לְאַחַר שְׁלֵשִׁים יוֹם יְכוֹל לְחַזֵּר בּוֹ.

הָאוֹמֵר לְחַבְּרוֹ אֶכּוֹל עִמִּי סֵתֶם פְּטוֹר מִדְּמֵי הָאֲכִילָה. אִיךְ הֵוֹתֵר לְאַבְרָהָם לַעֲשׂוֹת צְדָקָה עִם עו"ג: הַדְּרוּשׁ הַב' גְּדוּל פֶּתַח הַצְּדָקָה שְׁמֵהֶפְכַּת מִדַּת הַדִּין לְרַחֲמִים: דְּרָף הַחַיִּים יֵשׁ בּוֹ שְׁנֵי דְרוּשִׁים עוֹלִים בְּקִנְיָה אַחַד: הַדְּרוּשׁ הַא' שְׁאִין לֶךְ דְּבַר שְׁעוֹמֵד בְּפָנָי פְּקוּחַ נֶפֶשׁ.

מִי שְׁאַחַזוּ בְּוִלְמוֹס מְאֲכִילִין אוֹתוֹ הַקַּל הַקַּל תַּחֲלָה. הַטְּוֹמָאָה נִיחַתָּה לִידְחוֹת מִפָּנָי הַסְּפָנָה דְּלֹא פְּרַלְב"ג.

אִם אֲסוּר לְהַצִּיל אֶת עֲצָמוֹ בְּמִמּוֹן חֲבָרוֹ. שְׁרֵי לְטַלְטֵל הַנֵּר בְּשִׁבְתַּת מִפָּנָי עו"ג כְּדֶרֶךְ דְּמִתְרַת לְכַבּוֹתוֹ דְּלֹא פְּרַלְב"ג לְחַם הַפְּנִים אִף שְׁהוֹסֵר מִע"ג הַשְּׁלֶחֶן אַחַר הַקְּטֵרַת הַבְּזִיכִין אֲסוּר לְזָרִים דְּלֹא כְּמִהַר"ש יָפָה.

בְּאֲדָם טְהוֹר, קוֹדֵשׁ קִיל מִתְרוּמָה וּבְאֲדָם טְמֵא הָוֵי אִיפְכָא. טְמֵא שְׁאֲכַל קוֹדֵשׁ שְׁהוּא בְּכַרְתַּת הַיְיָנוּ לְאַחַר שְׁקִרְבוֹ מִתִּירָיו.

כָּל הָאִסוּרִין נִדְחִין מִפָּנָי פְּקוּחַ נֶפֶשׁ זוֹלָתִי בְּטָבֵל וּתְרוּמָה. נִחְלָקוּ אִם יֹאכַל הַטָּבֵל כְּמוֹת שְׁהוּא אוֹ יִתְקַן אוֹתוֹ וְיֹאכַל הַחֻלִּין לְבַד וְהַתְרוּמָה לְבַד.

לְדַעַת רַש"י מוּטָב שְׁיַעֲבֹר הַחוֹלָה עַל אִיסוּר חֲמוֹר כִּינּוּן שְׁהוּא לְצָרְכּוֹ מִמָּה שְׁנַעֲבֹר עַל אִיסוּר קַל הֵיכִי דָאִין צוֹנְרָף לְחוֹלָה, דְּלֹא הֵוֹתֵר לְבַטֵּל הָאִיסוּר בְּיָדִים כִּינּוּן דָּאִין בְּמַעֲשֵׂה זֶה תוֹעֵלַת לְחוֹלָה: הַדְּרוּשׁ הַב' דְּאֶפִּילוּ שְׁבַת דְּחוּיָהּ הִיא מִפָּנָי פְּקוּחַ נֶפֶשׁ: דְּרָף ה' דְּרוּשׁ אַחַד לְעִנְיָן הַגָּשָׁם: כָּל טוֹב שְׁיָבֵא ע"י הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ אִין לְמַעַלְהֵימְנוּ.

אִם הַגָּשָׁמִים מַעֲשֵׂה גְּסִים אוֹ דְּרָף הַטָּבֵעַ. מִלַּת אַתָּה לְמַעַט אַחֲרִים.

טַל שְׁעִתִּיד הַקַּב"ה לְהַחֲיוֹת בּוֹ מֵתִים אִינוּ מַעֲנִין טַל הַנּוֹהֵג בְּעוֹלָם לֹא אֲמַרִינּוּ נִדְרַת שְׁהוֹתֵר מִקְצָתוֹ הֵוֹתֵר כּוֹלוֹ אֶלָּא בְּבִיטוֹל נִדְרַת ע"י פְּתַח וְחֲרָטָה. בְּהַפְּרַת הַבַּעַל לֹא שְׁיָיךְ לֹאמֵר נִדְרַת שְׁהוֹתֵר מִקְצָתוֹ יֵשׁ שְׁנֵי אוֹצְרוֹת שֶׁל גְּשָׁמִים אוֹצֵר טוֹב וְאוֹצֵר שְׁאִינוּ טוֹב.

וּמִצְדָּד לֹאמֵר דְּמִפְּתַח שֶׁל גְּשָׁמִים דְּלֹא נִמְסַר לְשִׁלִּים הַיְיָנוּ מִפְּתַח אוֹצֵר הַטוֹב. כְּשִׁאִין יִשְׂרָאֵל עוֹשִׂין רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם אִין הַגְּשָׁמִים מְאוֹצֵר טוֹב.

מִצְדָּד לֹאמֵר הַמְּבַחֵן לִידַע אִם הַגְּשָׁמִים הֵם מְאוֹצֵר טוֹב אוֹ לֹא הוּא דָאִם הֵם מְרוֹנְבִים בְּשִׁפְעַת גְּדוּל וְדָאִי דָהֵם מְאוֹצֵר טוֹב שְׁהוּא ע"י הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ. אִם מִקְרַח הַנְּכָרִי פְּרוּתִיו שֶׁל יִשְׂרָאֵל פּוֹטְרֵן מִן הַמַּעֲשֵׂר: דְּרָף הַעֲרָבָה דְּרוּשׁ אַחַד.

בְּעִנְיָן טַעֲנַת הַמוֹדְעָא לְאוֹרֵייתָא מַה תּוֹסִיף תַּת פְּחָה כִּינּוּן דְּהַדוּר קַבְלוּהָ בְּעֲרֹבוֹת מוֹאֵב מִי שְׁאֵנֶס אַתְּ, חֲבִירוֹ עַל אֵינָה דְּבַר וְהַתִּירוֹ מְאוֹתוֹ אֲוֹנֶס כָּל זְמַן שְׁהָאֲוֹנֶס הָרֵאשׁוֹן קִינִים אִי חֲשִׁיב שְׁעֲשֵׂה בְּאוֹנֶס אוֹ לֹא.

לדעת מהריק"ו חשיבי ישראל אנוסים במה שקבלו בערבות מואב משום דא"י מןחזקת היא ומתנת הארץ לא היתה בתנאי אלא מתנה חלוטה וחשיב אנוס מה שלא היה מכניסם. ולדעת הרשב"א קודם שגלו לא היה להם טענת אנוס דלא ניתנה להם הארץ אלא בעבור ששמו חקיו מצדד לומר בז' מצות בני נח לכ"ע לא נתן להם הארץ אלא בתנאי ולא שינה בהו טענת אנוס דתיפוק ליה משום דינא דמלכותא.

ובו יבואר עו"ג הם פחת שרים אכל ישראל בחר לו יה: דרף עצב דרוש אחד זכר לחרבון. ובו יבואר פל דבר אשר יבא ע"י הקב"ה הוא משפט חזק פי באש ה' נשפט.

לעתיד לבא נפרע הקב"ה מהעו"ג בעצמו לאחר תפלת דוד אין דבר רע יורד מן השמים טעם שצנה ה' להביא אש מן ההדיוט. עשרה נסים שנעשו בבית המקדש אם היו בהתמדה אף בזמן שאין עושין רצונו של מקום או לא בשבתות וי"ט לא זזה שכינה מישראל: דרף צדיקים דרוש אחד בהספדן של צדיקים: מצדד לומר גברא רבה דמורה הוראה עדיף מס"ת.

פל זמן שהיתה השכינה לא נחרב בהמ"ק ואין יד העו"ג שולטת בישראל. לא זזה שכינה מאצל תינוקות של בית רבן.

בירושלים אפילו צדיק אחד היה מגין עליה. המהנה ת"ח מנכסיו חשיב כאילו איהו גופיה ת"ח: דרף ארובה דרוש אחד, למעלת התשובה: ואתה דורש את הנקודה זה מעלה ארוכה.

טעם למתים שהחיה חזקאל למה זה לא החיה אנשים צדיקים וטובים. אף פי לית בהו הימנותא ופלוהו לע"ז נקראים בנים.

פונת דניאל במה שנתן עצה לנבוכדנצר לעשות צדקה. מצדד לומר ת"ח שפירח יש לו תקנה: דרף מצפה דרוש אחד על הגאולה העתידה.

ובו יבואר דבר שהוא קדש ונשתמש בו גבוה אף שבא ליד עו"ג לא נפיק מקדושתיה. אותה מנחה שנתן יעקב לעשו הם ונלדומיהן עד סוף כל הדורות עתידין עו"ג, לשלם במיטבא.

גבי הקדש אדם לוקה ומשלם. גבי גר שנתגייר לא שינה ביה לומר מי הקדימני ואשלם. לא שינה לישנא דישלם אלא במה שהוא חייב מן הדין. ומצדד לומר מה שהשנה שכינתו על ישראל אם הוא כדמות אירוסין או נשואין: